

અધિષ્ઠાતા—

કાશિકર્મ અધિષ્ઠાતા નવાળ

નવમીનાર-શ્રી શ્રી, અમરનાથ

નાથ

શ્રી વિષ્ણુજી એન પુરુષ કાશી

શ્રીકૃષ્ણનાથ, પાંચુડી

સુભદ્રા શ્રી

[આ શ્રી સ્વામિનાથના સર્વદેવ સ્વામિન શ્રી]

૧ શ્રી

અધિષ્ઠાતા અમરનાથનાથ શ્રી

નવમીનાથ શ્રી-શ્રી શ્રી

શ્રીકૃષ્ણનાથ : અમરનાથ

સમર્પણ

પ્ર મુરબ્બી શ્રી નેમચંદ પોપટલાલ વોરાના પ્રજ્ઞાત્માને

સ્વ. શ્રીમાન્ નેમચંદ પોપટલાલ વોરા
(શ્રી. કે. વોરાની કબ્રીવાળા)

નિવેદન

મારા પૂર્વજ સુરજી તુલસી મહારાજ નેમચક યોગદક્ષાથી વેરાના નામથી જાણિત
 જામખાના પ્રથમ પુરુષ તરીકે જુદા જુદા જૈન પૂર્વજો તથા મહત્તમ દુર્લભશાળ
 પ્રતિભા જૈન સામુદ્રિકના (૧) હસ્તચળવળી, (૨) સામુદ્રિકવિલક તથા (૩) સામુદ્રિકચામ
 જુદા જુદા અને ૪ હસ્તક ૫ અર્ધશ્લોકમય સાર નામના શ્લોકમય વિષયના જે
 જુદા, જૈન સામુદ્રિકના પાંચ જુદાના નામથી જનતા સમક્ષ મૂકતા મને અવધૂનીય
 જાનકા માર્ગ રહ્યો છે

આ જગતી સાથે પ્રમાણમાં નહોતી બરીબધા માટે સર્જન્ય નેમચક યોગદક્ષાથી
 વેરાના સુપુત્ર સ્નેહી મી જગતચક્ર વેરા તથા મારી દરેક દરેક સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં
 મુખ્ય ઉત્તેજન આપનાર સ્નેહીમી માણેકશાહ સુનીશાહ શાહ જે પી ને તે
 લેટલો આજાર માનુ તેટલો જોડો છે કારણ કે તેઓની ઉત્તેજના વિના તે હું
 સાહિત્ય પ્રકાશનમાં જાટલી બધી પ્રવૃત્તિ ન જ કરી શક્યો હોત

આ જગતી સપાકક સાચી હિંમતશામ જાની મુખસિદ્ધ જ્યોતિષચાર્મ છે
 અને જ્યોતિષની દરેક દરેક શાખાઓમાં તેઓમી નિપુણતા ખરાવે છે આ જગતી
 શુદ્ધ અને શુદ્ધ સંપાદન કરવામાં તેઓને જ મુખ્ય ફાળો છે હવે પછી તેમના
 તરફથી તેમના મનોદા (૧) મી હોશકશા જન જ્યોતિષ, (૨) અર્ધકાંઠા (ઉપદગ્ધ
 મુખ્ય અર્ધકાંઠા) વિસ્તૃત સમજાવી સાથે તથા કરીજના બજારની દરેક વસ્તુઓના
 ભાવો જાણના માટે લોમીચારૂપ તથા (૩) અન્દ્રોમિશ્વર અને (૪) પ્રકાશુદરી
 નામના શ્લોકમય વિષયના જુદા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આપનાર છે તે તરફ જનતાનું
 ધ્યાન દોરવાની આ વાક લઈ છું અને આ સંપાદન આ રીતે કરી આપવા માટે
 તેઓને આજાર માનુ છું

આ જગતી આપવામાં આવેલા ત્રિશળી ચિત્રો તથા સામુદ્રિકના જ્યોતિષચાર્મના
 ચિત્રો મુખસિદ્ધ કલાકાર શ્રીમુત્ત રવિશ કરશાખાની વ્હની જેબરજ નીચે મી ગુજરાત
 કલામયમાં તેમના કરાવવામાં આવેલા છે તે માટે સુરજી રવિશ કર શાખાના

તથા જેટલો વેપારલુ સિત્ત હિંદુસ્તાનમાં આવેલ શ્રી નરસિંહ માન જ્ઞાન મંદિરના સભાસભ્ય
મતિશ્રી જ્ઞાનોપસથ હજીએ મને આપ્યું હતું તે માટે તેઓશ્રીને અને માર્તે, નવપ્રભાત
પ્રિન્સીપ પ્રેસના માર્કિટ મીયુત મણિલાલ છવનલાલ શાસ્ત્રીશ્રી અને સમયસર હાપી
જવપણા માટે આભાર માનવાની આ વક્ર હઈ છે

સન્ત ૨૦૦૪ના આસો સુધી પૂર્ણિમા
(સન્ત પૂર્ણિમા)
જુલવાર તા. ૨૬-૧૦-૪૭

નિવેદક—
સારાલાલ મણિલાલ નવાળ
નાગલ શુરની પેળ,
અમદાવાદ.

સ પાઠકીય નિવેદન

પરમાત્માની કૃપાથી હસ્તસંલબન આદિ સામુદ્રિકતા પાંચ શ્રેણી જનતા સમક્ષ મૂકતાં અને જનહૃદ જ્ઞાનક ધાય છે આ શ્રેણીના સંશોધન અને સંપાદન પાછળ હજારો રૂપિયા વર્ષનો પરિશ્રમ છે અને આટલા બધા શીર્ષકોળના પરિશ્રમ બાદ જ્યારે સુખાક સંસ્કરણ મળત ધાય, ત્યારે સંપાદકને જે હર્ષ થાય છે તે સમાનધર્મી બહુઓને સ્થાનુલવાએકું હોઈ તેવું વિવેચન અસ્થાને છે

આ એક પાંચ શ્રેણીના સંગ્રહ છે અને તે ફરકતા કર્તાઓનાં વલણો દર્શાવે છે આ સંગ્રહને "જોનસામુદ્રિકતા પાંચ શ્રેણી" એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે

આ સંગ્રહમાં (૧) હસ્તસંલબન (૨) સામુદ્રિકતિલોક (૩) પ્રાચીન સામુદ્રિકશાસ્ત્ર (૪) હસ્તકર્તક અને (૫) જલકૃતચૂડામણિ સાર એમ કુલ પાંચ શ્રેણી લેવામાં આવ્યા છે

આ પાંચ શ્રેણી તેમના નામથી જ પ્રસિદ્ધ છે અને હસ્તસંલબન માટે એક વિસ્તૃત સૂચિકા તથા તેના કર્તાનો વિશદ પરિચય આ શ્રેણીનાં આપવામાં આવ્યો છે બીજા શ્રેણી માટે જે કહેવાય છે તે પણ નિમિત્તશાસ્ત્રના નિર્ણયમાં આવી જાય છે છતાં આદિ તે સર્વે અવગણિત વિવેચન કરવું યોગ્ય છે

સામુદ્રિકતિલોક એક જાતના જાંબ છે આ જાંબ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે હસ્તસંલબનકારે આ જાંબનાં જણાં વાંચેલાં પોતાના જાંબમાં પ્રમાણ તરીકે ઉપયોગ કર્યો છે જાંબની મહત્તા માટે આ જાંબ ઉચ્છેદનીય છે સરીર સામુદ્રિક માટે આ જાંબ સર્વાંગ મુદર છે એમજ કહેવું પડે. પરંતુ તે સાથે કવિત્વની દ્રષ્ટિએ પણ ઉત્કૃષ્ટ છે જાંબકારને આમાં ઉપર ફેરવે મુદર અધિકાર બનેલો છે તે તે ઉદારજના નિપુણોને જ સમજાય તેવું છે જુસ્સેતનાકર નામના મહત્ત્વ ઉદારજનાના જાંબમાં ટીપ્પણમાં આવ્યાના હકાવત પૂર્વે ઉદારકણ જતાવવા માટે આ જાંબની આર્થના ઉપયોગ કરેલો છે જાંબકાર પણ પોતે પોતાના કવિત્વ અને ઉદારોપુષ્પ માટે અસિમાન રાજા છે અને ઉદારોપ જાલતરો જાલિત થાય છે કે તે જાંબની છે

જાંબ ૮૦ જાંબીઓમાં લખાયેલો છે પોતાનો પરિચય જાંબકારે પોતે જ આપ્યો છે એટલે તે લેવાથી સમજી શકાય કે પાટણના મજબૂતીઓ કેવલ રાજાની જાલતરમાં જ નહિ પણ જાંબ જ્યનામાં પણ ફેટલા જાંબ કુશળ હતા? રાજપુરોમાં પણ ઉત્તમ સાહિત્ય રચી શકે છે તેનો આ જાંબ ઉમદા નમુનો છે

જાંબકાર પટણના મહારાજાધિરાજ કુમારપાલનો (મન્નો) મહત્તમ છે અને તે નરસુરજગજસકુન પરીધાર્ય જતુરાર્થ થાય છે પોરવાસ રાતિમાં જાંબી

આ કવિનું શ્રી અને પુસ્તક પરીક્ષા સુખથી શાસ્ત્ર રચના એવું સામુદ્રિકતિલક છે. આ અધિકારનાં ગ્રંથપરીક્ષા (હસ્તિપરીક્ષા શાસ્ત્ર) તથા શકુન્તલાશ્વ મથા જમિને ઉપલબ્ધ થયાં નથી. પરંતુ તેના પુત્ર અને સામુદ્રિકતિલકના નિપુણ ઇશ્વરચનાકાર જગદેવ (જગદેવ) નું રચનશાસ્ત્ર ઉપલબ્ધ થયું છે. આ ગ્રંથ બે અધિકારમાં સમાપ્ત થયેલો છે. આમાં કવિએ પોતાનું વર્ણન કર્યું.

પદ્મવાયિમાર્ગ પરમહિતાર્યસ્ય ચૈતિ વસ્તત્ત્વમ્ ।

મત્તર્થ મુચ્યતે પુર્વમ્ સમ્પન્નિ સ કવિરેદૈવઃ ॥

ઉપરના રચનશાસ્ત્રની અને સામુદ્રિકતિલકમાં આપેલી પ્રશસ્તિનો લેખક જગદેવ પોતે જ છે. એટલે તેના રચન મત્તર્થ તથા શાસ્ત્રમાન માટે બીજા કોઈપણ ઉદ્દેશિકાની જરૂર રહેલી નથી. કુમારપાળનો મત્તર્થ પ્રસિદ્ધ જ છે.

હસ્તકંઠે પાર્શ્વેશ્વર નામના કૈલાશ્ચાર્યની કૃતિ છે. આ પાર્શ્વેશ્વર શ્રીમદ્ શાસ્ત્રાચાર્યના શિષ્ય છે. એમ તેઓ પોતે જણાવે છે. તેમનો કળ સ્વભાવ બાળમાં પ્રાપ્તો છે. તેમનો વિશેષ પરિચય ગ્રંથમાંથી મળી આવતો નથી. પણ કર્તા પોતાને શ્રી શાસ્ત્રાચાર્યના શિષ્ય તરીકે જાળગાવે છે. એલા સ્તોત્રમાં આ હકીકત અંગ્રહરે લખી છે.

એ સ્તોત્રકવિની શ્રુતિકામાં દર્શાવેલી મુનિશાળ શ્રી ચતુરવિંશતીની માન્યતા મુજબ પાર્શ્વેશ્વરજિ કે એઓ વિ. સ. ૧૧૭૧ માં નિધનમ્ન થયા તેઓ જ હસ્તકંઠના કર્તા છે. જોકે પ્રસ્તાવના લેખક પાર્શ્વેશ્વરજિનું અપરનામ શ્રી શાસ્ત્ર સુરિ હતું તેમ જણાવે છે. પરંતુ જોકે ગ્રંથકાર પોતાના કુરુનું નામ શ્રી શાસ્ત્રાચાર્ય હતું એમ સ્પષ્ટ દર્શાવે છે. એટલે પાર્શ્વેશ્વરજિ એજ પાર્શ્વેશ્વર કે બીજા કોઈ તેમાં સંદેહ રહે છે. પાર્શ્વેશ્વરજિ શ્રીમદ્ પદ્મવસ્તુતિ શિષ્ય છે. એટલે મુનિશાળ શ્રી ચતુરવિંશતીની માન્યતા બંધ થતી હતી નથી. અન્ધાર મુખોમાં મલ પાર્શ્વેશ્વરજિ થઈ ગયાનું જાણવા મળે છે. વલ્લભ બે સ્વભાવ સમગ્રજિન છે. એક વિ. સ. ૧૧૬ માં કોવાનું જણાવેલું છે.

અહંશ્યુદામણિસાર એ શ્યુદામણિ નામના જાતિ વડે મનાતા પુસ્તકનો સાર હોય તેમ નામપ્રતિપાદન છે.

શ્યુદામણિનો પશ્ચિમ જમિને નિમિત્તશાસ્ત્રમાં જાણી છે. હસ્તકંઠે તથા અહંશ્યુદામણિનો નિબંધ એક જ છે. આ નિબંધનો વિસ્તૃત અર્થ અમરેશ અપાકિત “શાસ્ત્રોપમજન” આ ગ્રંથમાલામાં રૂપે પછી ગદ્યમાં આવનાર છે. હસ્તકંઠનમ્ન શ્યુદામણિની પદ્ધતિના ઉદ્દેશ છે. અને તેનું વિશ્લેષણ થાય તે હેતુથી આ બે ગ્રંથો આપવામાં આવ્યા છે.

ત્રીજા ગ્રંથ તરીકે “સામુદ્રિકશાસ્ત્ર” આપ્યું છે. આ પુસ્તક સુખથી પણ

નિમિત્તશાસ્ત્રમાં વિવેચન કર્યું છે અને તેની પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરી જતાવી છે આ
અમ કોની કૃતિ છે ? તે સમજાતું નથી પણ જાતિપ્રાચીન છે એ નિર્વિવાદ છે

આ પંચિ ગ્રંથો પૈકી હસ્તસંલ્પનના અભાર પહેલા બે વજ્ર જગ્યાએથી
પ્રકાશન થયેલા છે પરંતુ અમારું સુપાકન તેમાં નવીજ માત્ર પાડે છે એ તો
અંશકોને અને વિવેચકોને સમજાશે. આ પુસ્તકના સપાકનમાં જમીણે અધ્યક્ષનીજ
સંશોધિત મનાવી વિજાપુરના શાસ્ત્રવિશારદ શ્રીમદ્દુલ્હિસાગરસુરિજી જ્ઞાન
મંદિરના અધ્યક્ષની હસ્તલિખિત પ્રતનો ઉપયોગ કર્યો છે આ પુસ્તકના મૂળ તેમજ
આખ્યાના દુર્લભ પાઠોનું શોધન તથા વિવેચન કરવામાં જમીને ઉપાધ્યાયજી શ્રી
સિદ્ધિમુનિજી તથા શ્રીમદ્દુલ્હિસાગરસુરિજીના પ્રશિષ્ય શ્રી હેમે દ્રસાગરજીએ
અમૂલ્ય સહાય આપી છે અને સંશોધન કરતી વખતે વિજાપુર જ્ઞાનમંદિરના
સચાલકોએ જે જનુકૂળતા કરી આપી છે તે ઉદ્દેશનીજ છે

આ સિવાય અમદાવાદ કહેલાના ઉપાધ્યક્ષશ્રી શ્રી ચમળજીજીના
અધ્યક્ષની હસ્તલિખિત પ્રતનો ઉપયોગ કરવામાં ઉપાધ્યક્ષના જીવિતકાળે પૈકી ચેકરી
પનાલાલ ઉમાસાધીએ જમીને કપ્પી ચારી સજવઠ પુરી પાડી છે તે માટે તેમનો
આભાર માનીએ છીએ. હસ્તસંલ્પનના અભાર ઉપાધ્યાયજી શ્રીમેધવિજયજીનો
વિસ્તૃત પરિચય પંક્તિ અભાવાથી પ્રેમચંદ્ર શાહે સિંધો જૈન ગ્રંથમાળાના
દિગ્વિજય મહાકાવ્યની પ્રસ્તાવનામાં આપેલો છે તે ઉપરથી જાણે આપેલો છે, જે
માટે તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

કવિનો પરિચય

શ્રી મેધવિજયજી ઉપાધ્યાયનો જન્મ ૧૮૫૧ અને ક્યારે થયો, તેમજ તેઓ ક્યાં
સુધી મૃત્યુ વરીકે કતા તે સંબંધી પરિચય ક્યાંથી પણ જાતી શક્યો નથી તેમ
તેમના સાધુ જીવનમાંથી પણ વધુ માહિતી મળતી નથી

તેઓએ પોતાની પ્રત્યેક કૃતિઓના અંતે પ્રશસ્તિ રચી છે, જેમાં પોતાનું નામ,
સુક્ર શ્રી કૃપાવિજયજીનું નામ અને શ્રી વિજયમયસુરિ પ્રતિ ભક્તિ-અતિરેક
દર્શાવતી પંક્તિઓ મળી આવે છે શ્રી વિજયમયસુરિએ તેમને ઉપાધ્યાયપદ
આપેલું તેથી તેમની પ્રતિ તેઓ આ પ્રકારે કૃતજ્ઞતા દર્શાવતા, એમ જણાઈ આવે છે

તેઓ સાહિત્યના પ્રજ્ઞ અભ્યાસી મહાકવિ હતા, જે તેમની જ્યેષ્ઠ મહત્ત્વ
રચનાઓથી જણાઈ આવે છે કિશોર, માધ્યમ, નૃપથ મેધજીન આદિ મહત્ત્વના
મતલ વાચનથી તેમને અમન કાઓ કરકસ કરી જે તેમની તે તે મહત્ત્વની
અમત્સ્યાપૂર્તિઓથી માહ્યમ પડી આવે છે તેઓ દર્શન-તત્ત્વજ્ઞાનના પંક્તિ હતા, જે
તેમના સુક્રિપ્રત્યેક નાટક' પરથી જણાઈ આવે છે જે નાટકમાં તેમણે તે
વખતના પ્રધાનત્વ દિગ્ગજ મતાનુયાયી જનારસીદાસના ચિંતિતોનું અનુકરણ

ખડન કપુ' છે અને તેથી ઉપરજીનેના ખડનામક દરમાર્જને મૂકીને કૈનદર્શનના નવીનમ્તા સંખ્યાપરંતુ મુક્તિપૂર્વક ખજન કરવાના નવીન માર્ગ અપનાવ્યો છે. અમરવપ્પા મી દેમચ દ્રમ્યુગિની સિદ્ધેમચનચખાનુસાસન-લગુવત્તિ'ને તેમણે 'દેમકીમુદી' અથવા નામ એ દ્રમ્યકા રથીને યોડવી સરળ અને વિશદ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. એ સિવાય તેમણે એથી નાની હાથુપદ્ધિમા અને તેથી મેતાની 'દેમચમ્બલનિદ્રકા રથીને વેચાકરણ તરીકેની ખ્યાતિ મેકવી છે. એથી ખ્યાન ખીજે તેવા તેમના અભોતિપવિવચક અભ્યાસને હજતા બ્રજો છે. કૈન આભાર્યોમાંથી મી સદ્ગુણાદુએ રથેલી કાગદેય વિવચક 'સદ્ગુણાદુસંહિતા અને મી કાલકામ્યાર્થે રથેલી કાલકસંહિતા'નાં નામો મળે છે. પણ કન્વરેખાના વિવચક 'હસ્ત સંજ્ઞવન એવું રથક અને વિસ્તૃત સંસ્કૃતની વિસ્તૃત ધીમ માથે નીજ કોઈએ રથેલુ અણતું નથી તે સિવાય ઉદયદીપિકા વર્ષપ્રબોધ 'મમ્મુદરી' વગેરે બ્રજો તે અભોતિપના વિશિષ્ટ અભ્યાસી તરીકેનું અર્જ કોચક બતાવી આપે છે. તેઓ અભ્યાસવિવચક પણ યોદા વિકાન કતા એ તંમના 'આવુકામસાદ' અને અહંદ્રીતા વગેરે બ્રજોથી બહો શકાય છે. તેમનું સસસંધાન મહા કાલ્ય તે એક અમૂલ્ય બ્રજ છે. એમાંથી સાત મહાયુકયોનાં અસ્તિ એક જ પદ્યમાંથી સાત અર્થ કાસ નીકળે છે, એ તેમના અનેકાર્થક ચખ્ખલરેખ બતાવી આપે છે.

તેઓ સુખરાવી બપાના પણ સિદ્ધકરત કવિ-લેખક છે. એ તેમની કૈન ધર્મ દીપક કૈન શાસન દીપક આકાશવેળ્યા વગેરે કેન્દ્રીક સુખરાવી કૃતિઓ ઉપરથી બહો શકાય છે.

આમ તેઓ પ્રતિભાશાલી કવિ, સુરન્ભવિ, કાર્શનિક પ્રયોગવિશુદ્ધ લેખક રચણી સમયક અધેનિધી, આખ્યાતિક આત્મચાની કતા, એ તંમના બ્રજોમાંનાં તક્રિવચક આલેખનો પશ્ચો બહો શકાય છે.

તેઓ ઉપા મરીવિવચક અને ઉપા વિનચવિચકબળના સમકાલીન વિકાન કતા, છતાં એક બીજાને ક્યાં કોઈનું નામ ઉલ્લેખુ નહો, તેથી કૈન પરપરામાં આલી બાવલી નામ ન ઉલ્લેખવાની કદિથી બહો શકાય છે કે તેઓ પણ તેમના એવા જ સમર્થ કતા અને તેથી અધાન ચામર્મના કાલે એક બીજાને ન ઉલ્લેખા રેખ એ સ્વાભાવિક બાબે છે.

તેમના છુક મી કૃષાવિવચકની મી વિચયપ્રકાસ્યુરિ નિર્વાણુરાસ સિવાય કોઈ રચના ઉપલ મ મર્થ નથી બતા તેઓ યોદા કવિ કતા એ તેમણે અ્યા ત્યાં કરેલા ઉલ્લેખોથી અપુર્ણ આપે છે. વળી તેઓ પદ્ધર્શનના પ્રખરવેતા અને

અન્વયકારે રચેલા અન્વીની વિધવનાર નોધ

(અન્વયથી)

૧ શાંતિનાથચરિત્ર—તમા રચના સમજ નોધો નથી. આ કાવ્યમાં નૈપધીય-મહાકાવ્ય ની સમસ્થાપૂર્તિ છે તમા શાળમાં લીધે કરેલી શાંતિનાથ ભજવાતું ચરિત્ર જ્યારે નીચેલિજન મુનિ સ ૧૭૧ માં વિજયપ્રભસુરિ જન્મા ત પછી આ કાવ્ય રચાયું હતું કેમકે તેની પ્રચલિતમાં કોઈ વિજયપ્રભસુરિ સ્મરણ કરેલું છે આ કાવ્ય કોઈ વિવિધ સાહિત્ય સાસનામાં પ્રકાશિત થયેલું છે

૨ દેવનાન્દમહાકાવ્ય—સ ૧૭૨૭માં આ કાવ્ય આવકાના સાકી નજરમાં રચાયું હતું આ કાવ્યમાં મધ્યકાવ્ય ની સમસ્થાપૂર્તિ છે અને કોઈ વિજય દેવસુરિ તેમજ કોઈ વિજયપ્રભસુરિનું ચરિત્રજ્યારે ન છે આ કાવ્ય સિંધી જન અન્વીમાંથી પ્રગટ થયું છે

૩ કિશોર સમસ્થાપૂર્તિ (૧)—આ કાવ્યનું નામ શું છે તે જાણી શકાય નથી. પણ તમા કિશોરજ્યારે નીમકાવ્ય ની સમસ્થાપૂર્તિ તો છે જ એનીએક પ્રતિ અભ્યર્થ કો વિજયે દ્રસુરિ પાસે હતી જની પ્રત્યક્ષો મે કેટલાયે વાંચી અચાલે તેમને કરી આપેલી, એ સ્મરણ ઉપરથી જણાયું છે તે પ્રતિ મને મળે શકી નથી તે બે સર્ગરમજક હતી સંભવતઃ કાવ્યથી તેની પૂરી પ્રતિ મળી જાયે.

૪ મેધહૂતસમસ્થાપૂર્તિ—આમાં રચના સમજ આપ્યો નથી. આ કાવ્ય 'મેધહૂત' કાવ્યની સમસ્થાપૂર્તિ કયે કોઈ એક પત્ર રૂપે છે કવિએ ૧૫૬૫૬ પાંચમ પછી આ પત્ર પોતાના પ્રજાવાચ કો વિજયપ્રભસુરિ, જેણે તે સમયે દેવપાટણમાં સ્થિત હતા તેમને નવરજપુર—અવરજાણાથી લખ્યો છે આ સમસ્થાના જતે કવિએ લખ્યું છે કે—વિજયદેવસુરિની કહિત મારે આવકાવ્યની સમસ્થાપૂર્તિ કરાયા અને કો વિજયપ્રભસુરિની કહિત મારે મેધહૂત કાવ્યની સમસ્થાપૂર્તિ રૂપે તેમની પ્રશંસા કરી છે આ કાવ્યમાં અન્વયકારે પોતાની બે કૃતિઓને અનુક્રમ જતાં છે તેથી

૧ મયપ્રવીણવટીર્વજ્રવાડગાથે વિદ્યાયે વિશં પ્રેમ્ય ઘાતિજપમદાસ્તુયુગે ધીમત્પાડગ્ધ વળ । જિપ્પ પ્રાજમજ કુપાદિજિજવસ્વાડગાસ્વમાનાપ્રવીણથે જાજ કમામ્મેર્વજિજવ ઘસ્થ સમસ્થામિમાર્ ॥ —શાંતિનાથચરિત્ર પ્રતિસર્ગપ્રાન્તે ।

૨ મુનિવપમદૈનુમિતે (૧૭૧૭) જર્થે દર્પેજ સાદુરીનગરે । પ્રમ્પ પૂર્વ સમસર્ગિ વિજયવદ્યામિતિ શેષ ॥ ૮૧ ॥ —દેવનાન્દમહાકાવ્ય પ્રમ્તમઘસ્તિ ।

૩ “સ્થરિતધીમદુદ્યવિનદુર્હારતોષીમિતેનુ પ્રાન્વારેર્થ સપગળપદ્યેષનામા જિતેપા । યેષ્વસ્થિપાં પુરમ્નુસરમ જમ્પરદે સસર્ગે સિત્તવદ્યાપલ્લવુ બલતિ રામગિર્વામ્મેપુ ॥ ૧ ॥ —મૈષ્ણુતસમસ્થાપૂર્તિ પ્રાન્તમ ।

૪ માવકર્ણ દેવગુરુમેધહૂત પ્રમપ્રમોઃ । સમસ્થાર્થ નિર્મયે મૈષ્ણુતિજ્ઞ ॥ ૧૩૧ ॥ —મૈષ્ણુતસમસ્થાપૂર્તિ પ્રાન્તમાત્ર ।

જાણ્યું છે કે માવસમસ્થાપતિ પછી જ મેમ્બરસમસ્થાપતિ બની બેઠેલે સ' ૧૭૨૭ પછી જ તે સ્થાન આ બધું 'આદ્યાનન્દકૌનસા-ભાવનગર' તરફથી પ્રગટ થયેલું છે.

૫ સમસ્થાન મહાકાવ્ય—૨૨ના સુમત્ર સ' ૧૭૧૦^૧ આ કાવ્ય કટોની સંક્ષિપ્ત માટે આચાર્ય ઉત્પલ કરવેલેલું છે કેમકે તમા બેક જ શ્લોકમાં ત્રણ પુરુષાની કથા કહેવામાં આવી છે. અપભ્રંશ સંતિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ, મહાવીરસ્વામી, શમસદ અને કૃષ્ણસદ—આ સાતે મહાપુરુષના જીવન અરિત આ કાવ્યના પ્રત્યેક શ્લોકમાં વર્ણિત છે. બન્ને પ્રમાણુ ૪૪૨ શ્લોકનું છે. અવકાશ સ્વયં લખે છે કે “આચાર્યકેમસદસરિનું બનાવેલું સમસ્થાનકાવ્ય કરતું પરંતુ તે કહે મળતું ન હોવાથી મેં આ નવું બનાવ્યું છે” આ બધું “બેન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા” માં પ્રગટ થયેલું છે અને આચાર્ય શ્રી અમૃતસરિજીએ તેના પરથી કાઢી બનાવી હમણાં જ સૂત્રથી પ્રગટ કરેલું છે.

૬ દિગ્વિજય મહાકાવ્ય—આ મહાકાવ્યનો ૨૨ના સુમત્ર આપણે નથી જાણી શકીએ. વિજયપ્રમસરિનું જીવનઅરિત છે તરતજોનું આ કાવ્ય અવકાશે બનાવેલું કાવ્યોમાં સૌથી મોટું છે (સિંધી જેનું જમાલામાં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે).

૭ સુવ્રાતપરિણામપુરુષઅરિત—કેમસદાચાર્ય રચેલા ત્રિપરિણામ નાથી જવેલો સુલેખમાં લગભગ ૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણમાં પદ્યરૂપે આલેખ્યો છે. આ બધું સુદૃઢ થયેલું નથી.

૮ અભિષેકતકમાં—૫૫મી મહાકાવ્ય ૬૨૨ અરિપદ્યકટોની કથા, શ્રી વિજય-સ્તસરિ સ' ૧૭૫ માં અમૃતપતિ બન્ને પછી પવરૂપે આલેખેલી છે. આ બધું કાવ્યમાં અમૃતકાવ્યમાં જમાલામાં પ્રગટ થયેલું છે.

૯ ૫ સ્થાન—પૂર્ણ કરે રચેલા મૂળ ૫ સ્થાનનાને જણરૂપે સંસ્કૃતમાં આલેખેલું છે આ બધું સુદૃઢ થયેલું નથી.

૧ વિષ્ણુસમુદ્રીનૂત્તમ (૧૭૧૦) પ્રમાણાત્ પરિવર્તરે। કુતાડવમુદમ પૂર્વાચાર્યચર્ચા પ્રતિષ્ઠિતા —સતસંધાનમહાકાવ્ય પ્રાપ્તપ્રશન્તિ।

૨ ધોદમચન્દ્રસરિનું સતસંધાનમાદિમમ્। રચિતતત્ત્વમેતુસ્તરિદે તુદય મતામ્ ॥ —મતસંધાનમહાકાવ્ય પ્રાપ્તપ્રશન્તિ।

૩ કૃપાચિન્તયનામકર્ત્રીનૂત્તમ્। માન્દ્રચાન્દ્રમહસા ચયસા ॥ ૮૮૧૧૫૫૫ ચિનપાડ્ચયો નિર્મમે જિનપયિચચારિચમ્ ॥ ૬૦૩ ॥ —સુવ્રાતપરિણામપુરુષઅરિત પ્રાપ્તપ્રશન્તિ।

૪ તત્ત્વનામોક્તસદ્દશમાનુ સુરિચ્ચો અભિષેકપ્રમાદ્ ॥ તત્ત્વદેવે અમળાચનીય પ્રમાલતે ચીવિચ્ચપારિણામ ॥ ૬૬ ॥

પાપે તદ્દાયે ચિત્રચિન્તયચર્ચા પ્રાપ્તઃ કૃપાચિન્તય ચમુદ્ ॥ ધિપ્ત્યા દિ મેપાચિન્તયસ્તદ્દેવોડ્ચમુદ્દપાપપપ્રતિહામ્ ॥ ૭૭ ॥

અપીરત્તદ્ ચીત્તમીરત્તદ્ તુલ્યવોષાપ કપામલ્લપમ્ ॥ ૭૮ ॥

૭ ચાલક પદ્મચિન્તયપરિણામ માન્દ્ર ચિન્તયપરિણામ ॥ ૭૯ ॥

૧૦ વિજયદેવસહાસ્ય વિવરણુ-(ટીકાજન) રચના સમય અગ્રાવ છે. પરંતુ આ ગ્રંથની લિપિ સ. ૧૭૬૫માં થઈ છે. તેથી માલુમ પડે છે કે મૂળ ગ્રંથ એની પહેલાં બન્યો હશે અને વિવરણુ મુળગ્રંથની સાથે જા પાછળ બન્યું હશે. મૂળ ગ્રંથ પ્રહરજયવરજયસીમા જિતરાજસુરિસંતાનીય શ્રી જ્ઞાનવિમલશિખ પાકે શ્રી વલ્લભ ઉપાધ્યાયે લખ્યો છે તેમાં મુખ્ય વિષય શ્રી વિજયદેવસુરિયાં લખનાર સવિસ્તાર વર્ણન છે. ઉપાધ્યાય મેઘવિજયજીએ આ મૂળ ગ્રંથ પર વિવરણુ કર્યું છે. એટલે કદીન શબ્દોનો અર્થસૂઝાક કર્યો છે આ ગ્રંથ એક સાહિત્ય સંશોધક સમિતિ' તરફથી પ્રગટ થઈ ચુક્યો છે.

(ન્યાયગ્રંથ)

૧૧ કુશિરામજોશ નાટક-(વાણરસીય-ક્રિયાભરમાત-અવદાનમય) આ ગ્રંથ મૂળ પ્રાકૃત બાધમાં અને તેના પર સ્વેપસ સંસ્કૃત ટીકા સહિત રચેલો છે તેમાં તેમજે કુશલ્લ, બનારસીદાસની' એકાન્તી નિશ્ચલનની માનવાને બનારસીમત'—

૧. કિશિતોર્વ પ્રમથ પચિઠ્ઠથી ૫ ધોરણોમયથિ શિષ્યમુનિહોમગવિના સં. ૧૭૦૨ થઈ લેખમાલે કુશલ્લરસે પદ્યાર્થી-વિષયો કુમે સિલિલ રાજકવરે કીતપાગચ્છાધિપચ-મગ કોવિદવદેવસુરીઆવિજય (વિ)રામ્ય' । —વિજયદેવમાહાત્મ્ય પ્રાપ્તપુણિકા ।
૨. સવરથી સદીમાં બનારસીદાસ નામના આજ કલિબાણના એક એન કવિ આ. તેઓ આશરના રહેવાસી મીનાથી લેખ હતા. તેઓ જન્મ સ. ૧૬૧૭ માં થયો હતો. તેઓ પિતાનું નામ જયસેન હતું તેઓ કોરાબો વસાર હતો. બનારસીદાસે જયસેનની મુનિ આતુલ (કુનિ અશ્વપર્શ ઉપાધ્યાય સિખ) ના સમયમાં અવતાં ધારિકે કિપકરો સાથે ૭૬, બાલકાર, પ્રહ અને વિવિધ નિવનના કેસોએ એકે ૭૬૨૪ કર્યો. તેઓએ પહેલે કુશર વિવરણુ ગ્રંથ રચ્યો હતો પણ સ. ૧૧૮ માં તેમનું કારે પરિવર્તન થયું. આશરમાં ભરંચડ નામના એક અખ્યાતરશિકા લખનાર સાથે પરિચય કર્યા મીનાપચ્છાત્રુવ અશ્વપર્શ સહિત ક્રિયા-પદ્યાર્થી શીરુકુમુદ જયસેન નાટક બનારસીદાસે લખ્યો હતો જય નિચ ના જ સંજ્ઞા આપ્યો. તેમને અવધાર નર પરથી એક જ કીટી થઈ તેથી તેમજે યાનગીથી અખ્યાતવતીથી આનગવીથી શિવચરિતર આદિ કેવલ નિચ નરે જ પોતી અખ્યાતિકા કૃતિઓ રચી અવધન વાચકનું નેવલ (નિર્માલ) પણ તેઓ ખાતા. ચદરાણુ, કૈદારણુ, વાનમજલ આદિ કિતેની પણ એ જ કાલ હતી. એટલે તે તેઓ આરે અજુ એક એવરથીમાં નમ જતી પોતાને પરિચક રહિલ (વિચર મુનિ) યાનીને દસા તેથી આરે અવધરસીદાસને એકરામતી એવા લાગ્યા. આ એકાન્ત કાલ ૧૬૬૨ સુધી રહી

—એન સાહિત્યો સક્ષિત કૃતિદાસ, ૫ ૫૭૧-૭૮

૩. એન નવરસીદાસના અતુલપીઆયાથી કુશરપાલ અને અમરમલ આદિ એઓ પોતાને અખ્યાતિકા એકાલ્યા હતા, તેમજ ૧ કીટા મીનાસિખજીએ આશરમાં લખાવ પરિચય કર્યો અને તે મળતું બાલ કરવા તેમજે અખ્યાતવત ખાલ જય ૧૮ એકે પર રમેવકાવિ સાથે અને અખ્યાત અવરશિકા નામે પ્રાકૃતના ૧૧૮ એકે રચી તે પર અવિસર ટીક પણ રચી.

—એન સાહિત્ય સક્ષિત કૃતિદાસ ૫ ૫૭૮ ૧ ડિ પચ.

અધ્યાત્મમત જણાવી તેનું જાણેશપૂર્વક અવરન કર્યું છે આ મત મ ૧૧૮૦માં નીકળ્યો. એમ જણાવ્યું છે કેમ કિયાજો છે તે કદકિયાજો છે માટે અધ્યાત્મમાં લીન રહેવું ' એવી તે મતની માન્યતાનું અને દિગ્ગજના સ્વેતાગ્નિથી ટકાવવામાં સિદ્ધ પડે છે તે દિગ્ગજમતનું પણ ખડન કર્યું છે આ મતનું પ્રમાણ ૪૩૦૦ સ્તોત્રો છે. આ મત શ્રી વિજયરાજસૂરિના શિષ્યમાં સવત ૧૭૫૦ પછી જનાવેલો છે. આ મત સ્વલ્પ-અપભ્રંશ-કેશરીમંત્રપેદી તરફથી પ્રગટ થયો છે.

૧૨ બ્રહ્મમંત્રુધા—આ મતનો જ્ઞાના સમય મળી શક્યો નથી તેમાં હુડોના મતન્યોનું ખડન છે આ મત અનુક્રિત છે વડોદરા અને જાગરામાં તેની પ્રતિઓ છે.

આકરણ્ય મત

૧૩ ચન્દ્રમલા (હેમકોમુદી)—જ્ઞાના સમય ૧૭૫૭. આ મત વ્યાકરણને છે. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત સિદ્ધહેમચન્દ્રવ્યાકરણ ને કોમુદીના રૂપમાં મૂકીને પ્રસ્તુત કર્યું જનાવ્યો છે આની જ્ઞાના જાગરામાં થઈ હતી, જેનું જ્ઞાન પરિમાણ ૮૦૦૦ સ્તોત્રો છે. આ જ્ઞાન કોમુદી માફક પોતાના શિષ્ય જ્ઞાનુવિજય માટે જનાવ્યો. અને સૌમાન્યવિજય તેમજ મેઘવિજયે તપાસ્યો હતો. આ જ્ઞાન મેઘાણા—મલકર મહા તરફથી પ્રગટ થયેલો છે.

૧ “અનુ-સહક્રીત્તીકર્તા શતત્રયસમન્વિતમ્ । પ્રમાણમસ્ય પ્રગ્ધસ્ય નિર્મિતં તન્મુક્તા સ્વયમ્” ॥ ૧ ॥

૨ તત્ત્વદ્રુપા મહાસાનિપૂષા દુષ્કળજૈમસ્યધિધાનદ્રુપા । ચિરામ્ભે શ્રીચિત્રવર્ચિત્ત્વ પ્રમુ પ્રમાણ્યાપિતદેવરત્નઃ ॥ ૪ ॥

તેમાં રામ્યે મુદ્રાકારિ જાગ્રદ્યે યુક્તિવોધનમ્ । મેધાત્ વિજયસંતેજ જાલકેન તપસિજ્ઞા ॥ ૫ ॥

—પુક્તિપ્રવોધમાદક પ્રાપ્તપ્રગ્ધસ્તિ ।

૩ વિજયમ્ભે છે શુરકઃ શેલગર્યાનિબુજનસરે (૧૭૫૭) નેપામ્ । જાણેશાત્ દેશપને દિપતિઃ કૃતાતત્ત્વપ્રમાણા

૪ “જાનુમોસ્વામસ્યાં જાન્મા શ્રીમાનરાણડડ્યાવામ । જાન્માવાગેશ્ચિત્તં રચિતા અગ્રપ્રમા સુધિયા ॥ ૮ ॥

૫ સ્થાત્રે સાપસદ્ધસમસજ્જર જલમામિલૈક સુર્તિ સેન્નઃ સાપસદ્ધસમાસદિત્તં કુસ્મૈશ્વ રુત સ્તુત્ત । પ્રગ્ધેડ્યપસદ્ધસમસમિત્તનયા સદ્ધસજ્જેશ્ચિત્તે કુર્પાત્ જોડ્યુદ્યં વિપાં સમુદ્યં વીર્યમોક્ષીનુકઃ ॥ ૧૪ ॥

૬ “શ્રીમેષવિજયનામ્ભોપાધ્યાયોડ્યાવાતત્ત્વઃ વચઃ । અગ્રપ્રમાપ્રમાર્ષાં પદ્મે માનુષ્યપુત્રિ પુત્રિકરી ॥ ૧૧ ॥

મહોક્તિનામ્મા મહરીક્ષિતેજ સિદ્ધાન્તયુક્તા જદ્ કૌમુદી યા ।

શ્રીમિશ્વદેમાનુગતા વ્યધાવિ જ્ઞાતિયા માનુષિમોદયાચ ॥ ૧૨ ॥

૭ “દેવચન્દ્રસુગુરો પિતૃપત્ય નિઃ શાસ્ત્રાત્ત્વોડ્ધમન વૃણવર્ણા રતેન ।

શીયોરત્ત્વસ્ય ત્રિપદે કુચસેન યોગસો સીમાન્ય મેઘવિજયાર્ચિમિરીદ્યમાણ ॥ ૧૫ ॥

—અગ્રપ્રમાપ્રમાકરણ વૃદ્ધાંશપ્રાપ્તપ્રગ્ધસ્તિ ।

૧૨ હેમશબ્દચક્રિકા-આ બાકસુ બધા વિદ્યાર્થીને માધ્યમિક પ્રવેશ માટે મળુ જ સંસ્થામાં જનાવેલ છે. આ બધા 'કચ્છ-પત્રી, જેતશી ખીચરી' વગેરે પ્રગટ થયે છે.

૧૫ હેમશબ્દચક્રિકા આ બાકસુ બધા ઉપરુકત ચક્રિકાથી મળે છે તેની પ્રતિ પૂનાના લાદાચક્ર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં છે.

(વૈયક્તિકધર્મ)

૧૬ વધુ પ્રવૈયક-જાનના સમજ સાર નથી, પરંતુ જોઈની પ્રાન્ત પ્રમુક્તિમાં શ્રી વિલ્લખસુરિયા પદ્મધર શ્રી વિલ્લખસુરિની શાસનપુરામાં આ જાહેર જનાઓએ જેવું જવાબ પ્રત્યક્ષે જ લખ્યું છે તેથી પ્રવીત થાય છે કે આ જાહેરની જાનના સ ૧૦ ૨ માં શ્રી વિલ્લખસુરિ આચાર્ય જના તે પછી મર્ષ, જોમ નામી જાન છે ૨ પોવાના પ્રિય જોમવિજયનુ તેમાં જમસુ ક્યું છે જમમાં તેજ અધિકાર છે; ઉપાતપ્રકરણ કપરેજાક પશ્ચિનીમકમ સહજજાક, સુર્ષ જાને જાનના જાકસુરુ દેલ, પ્રત્યેક મામમાં લાકુનો વિચાર વરસાક લાલવાના જાને જાન જાવાના મત-જા, સાક સવત્સરનાં દેલ, જાકોની શાશિઓ ઉપર ઉદ્ય જાનવા વા વકીનું દેલ, જાનના મુમ પક્ષ જાને દિનનો વિચાર, સકાન્તિદેલ, જાનેના જાલ મતી જાકોનો, વરસાકનો પ્રજાનો, વિજાનો, જાલજાનો વિચાર, મુર્તોજાક જાને વરસાક લાલવાના જાકુ જાકો વિષયોનો સમાવેશ છે જાનકારે ઉપાતપ્રકરણ સમજ જાનાનકારુત્તમ નામના

૧ શ્રીવિક્રમપ્રમસુરે પ્રત્ય સાલ્યા કપારિવિજયકર્ષે । શ્રીવિક્રમવિજયમાલકર્ષા કર્તૃ ચન્નિર્જય વજ ॥

પ્રોજાપા સરસામાં જુલા ચિતિમાંનુ જાલસ્ય । પ્રોજા જામજા મુગ્યાપા જપજા પદ્મજા શ્રીજાહેર ॥]

શ્રીકા શ્રીવિક્રમપ્રમસુરેરિત્યાદિ સ્વપ્ન । શ્રીજા વિજયજા શ્રી શ્રીવિક્રમી તામ્યાંયુકા પ્રમા જુલિસ્તેક પ્રતિજા યોમા યસિમજ હૈજા સુરિગણપતિસ્તેલ સેવક જ્ઞ પ્રત્યપાર્શ્વ ચન્નિર્જયકર્ષે ચન્નિર્જય પ્રજાકર્ષા વજે ।

પ્રોજાપા રિતિ હૈમજાકુલિત્તમસ્યા । કે કે પ્રાજા : જાલત્તમજાલસ્યાપા જાવ્ય સુર્ષ તમ્ય જાવકા જ સન્તિ સર્વેડિ સુજાવા સ્વા જસ્યા જાકુજાત્ । મુગ્યાપા ચિત્ત-પ્રક્રિયાત્યા શ્રીજામાલકર્ષાવા જપજી કપાપ્રસાદર્ષે સેવ પદ્મજાતી વિલોક્ષમજાતી શ્રીજાહેર ॥

—હમશબ્દચક્રિકાત્યાકરજ પ્રાન્તપ્રમુક્તિ ।

૧ શ્રીમત્પાગલવિયુ પ્રસરત્પ્રમાજ-પ્રયોતતે વિજયપત પ્રમનામદ્યરિ :

મત્પદ્મપ્રાન્તર્ણવિજયપારિત્ત સ્વામી જાલ મહા જાલિતપુરત્ત ॥

તમ્પ્રસન્ને જપતિ વિજયમાલકર્ષેડમુર્ષ વિજાન્ કપારિવિજયા વિજિત્તમસેધ્મ ।

શિખોડસ્ય મેષવિજયાડપ્રસવાજાકોડસો પ્રત્ય કલ્પ સુકલ્પકામદેડસ મેલ ॥

—વર્ષપ્રયોમ પ્રાન્તપ્રમુક્તિ ।

ત્રીજા જાન સૂત્ર સાથે જતાઓ છે જાનું બીજું નામ 'મેઘમહોદય' પણ છે આ જમ સંસ્કૃત-ગ્રાહ્ય જાને જાણમાં છે દિલી-સુલતાની જાણમાં અનુવાદિત થઈ પ્રગટ થયેલ છે

૧૭ રમણશાસ્ત્ર-અર્થપિ આ જાન્ય મળ્યો નથી. પરંતુ ઉપરથી 'મેઘમહોદય'માં તેનો ઉલ્લેખ આવે છે આ જાન્ય પણ પોતાના શિષ્ય મેરુવિજય માટે લખ્યો હતો.

૧૮ હસ્તસૂત્ર-આ જાનના પરપ સ્થાનો છે તે ઉપર જ્ઞાની સ્વોપજા વૃત્તિ 'રેખાશાસ્ત્ર' નામે છે આ જાન્ય હસ્તરેખાના વિષયમાં જાસ્તીય જ્યોતિષનું સમગ્રપણું સુરેખ વર્ણન પૂરું પાડે છે તેનું બીજું નામ 'ચિહ્નજ્ઞાન' પણ છે આ જાન્ય 'મોહનલાલજી જાનમાલા'માં પ્રગટ થયો છે અને જાણનાર તથા જિત્રો સાથે આ જાનમાં આપેલ છે

૧૯ ઉદયદીપિકા-આ જાનમાં પ્રજા કાઠવાની પદ્ધતિ માટેનું વિસ્તર વર્ણન છે સ ૧૮૫૨ માં જાણક મહાસિક્ક માટે પ્રમોત્સરુપે રચેલી છે આ જાન્ય ઉપાયો નથી.

૨૦ પ્રજાસુન્દરી-આ જાનમાં પણ પ્રજા કાઠવાની પદ્ધતિનું રૂઢમાં વર્ણન છે આની પ્રસ્તિમાં કેટલાક શ્રેણો રજનાકમ પણ જણાવ્યો છે આ જાન્ય જામારી સિરીજમાં હવે પછી પ્રસિદ્ધ થશે.

૨૧ વીશાલવ્રતિ-આમાં વીશાલવ્રતની વિધિનું વર્ણન છે જે પદ્યવતી સ્તોત્રના અન્તર્ગત જાન્ય વિવરણ પર વૃત્તિ સમાન છે તેમાં જાનું પતાકા.^૨

૧ 'મત્તાર્થસ્તે પાર્મમત્તરૂપં શાસ્ત્રમ્બરવિષયતમ્ । શ્રીમત્તમવત્તાલ્ સિદ્ધે ધર્મજ્ઞાનઃ પ્રત્યક્ષે ॥૧॥
—જયપરીપિકા, પ્રારમ્ભ ।

૨ " જ્યોત્સી પ્રજાસુન્દરી યુગાં માપુર્વશાસિનામ્ । જ્યાનકેનીનુકાચા (૧) ધાર્મ્યા ત્વાર્પાં વિમિાં મિયે ॥ ૧ ॥

મેપ્પરતપાગળપ્તેવિજયપ્રમાણસૂરીશિત્તુ કલિજ્યાવિજયપત્તિ ધિપ્ત્ય ।

જાકે વિષાર્પ રથમાં સાગ્ગતુ જિત્વા મોગધિયે સમપુષ્પિત્તધર્મસમાત્ ॥ ૨ ॥

સ્વાર્પમ્મસત્તો પાલ્પ પાલ્પમેકમહીયરત્ત ઓમ્પ્રજાસુન્દરોચિત્ત્વ્યે તાલ્પ ત્રિપુરસુન્દરી ॥૩॥

પદ્યવતી જાગળ્યેકે મપ્પકોકે પ્રમાવતી । મુતરેલીમ્બરી તુર્મ્મકોકે ત્રિપુરસુન્દરી ॥ ૪ ॥

તત્ત મુસ્ત (I) મેપ્પિત્તયે જાલ્પકે (જાલ્પક) પ્રજાસુન્દરી । વિહિતા ધર્મસામેન જૂરતા

ગલ્લો (મસતી) મિયા ॥ ૫ ॥

જાતં સામુદ્રિકં નામ્યા દ્વિતીયં સાકલિમ્બુતમ્ । તુર્મ્માસર્વતુનીયે સ્વાન્ તુર્પે ત્રિપુરસુન્દરી ॥૬॥

પદ્યાર્પમિયાનામં જુર્મં પ્રકરણં મ્બુતમ્ । પશ્ચમં પશ્ચમેર્ધાપ્ત્યં સ્તંધોપ્પાધિકપોધના ॥૭॥

—પ્રજાસુન્દરી પ્રાત્તપ્રકાશિ (જાણાર્પે શ્રીસમાધવ્વરુપિયાસેરી પ્રાત્ત) ।

૩ "ઓમેષવિજયઃ પ્રાત્તપાળ્યાયપત્તિમ્બુતમ્ । મૂલિયેત્વારિકાપ્ત્યમ્બ્યાલ્પાનં વજ્જાનિવમ્ ॥૮॥
વિજયપત્તિપ્રમાણે—

વિનયપત્ર વાપરવાની વિધિ છે. આ સિવાય બીજા કેટલાંક જાતી સ્ત્રીઓ હોય જેમ
જ્યુ બપુવા છે. આ જાતી સ્ત્રીઓની સિદ્ધિઓ પ્રગટ થયો છે. મુજબ પાંચ રૂપિયા છે

(અધ્યાત્મ)

૧૨ આત્મકામસાદ-સ્ત્રીના સમય ૨૧ ૧૭૪૭. આ સ્ત્રી અધ્યાત્મવિચરણ છે
આ સ્ત્રીમાં ૬૦ નામ સિદ્ધિ. નવરૂપિયા પર વિચરણ કર્યું છે અને ૬૦ સખત
સ્ત્રી સખતરૂપે જવાબુ છે પ્રસ્તુત સ્ત્રી સમીપર (ધરમપુરી)માં બનાવ્યો જેણે
સ્ત્રી સમીપર ૭ લખ્યું છે.

૧૩ આત્મકામ-આ સ્ત્રી કથાપિ મળ્યો નથી પરંતુ સખત. તેમાં અધ્યાત્મિક
વિચરણ નહીં નથી, એમ લાગે છે.

૧૪ આત્મકામ-આ સ્ત્રી ૧૬ અધ્યાત્મ છે અને તેમાં સ્ત્રીસમીપર નહીં
સ્ત્રીસમીપર કર્યું છે આ સ્ત્રી “મહાવીર સ્ત્રી માતા”માં પ્રગટ થયો છે.

૧ “મહાવીરકેટલાં સ્ત્રીઓ વિશિષ્ટવિચરણ. નિશ્ચિત વિચરણવિચરણ વિચરણવિચરણ ૧૧૧
જીવન વિશિષ્ટવિચરણ—

“મહાવીરકેટલાં સ્ત્રીઓ વિશિષ્ટવિચરણ. નિશ્ચિત વિચરણવિચરણ ૧૧૧
તમામાં સુગતવિચરણવિચરણવિચરણ. વિશિષ્ટવિચરણવિચરણ ૧૧૧

વિચરણવિચરણ ૧૧૧

રેફરન્સ અધ્યાત્મિકવિચરણ ૧૧૧ આ વિચરણ. નિશ્ચિત વિચરણ
વિચરણવિચરણ ૧૧૧

પદાવલીસ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણવિચરણ—
જાનકમોવિચરણવિચરણવિચરણ. સ્ત્રીઓ પાંચવિચરણવિચરણવિચરણ ૧૧૧
વિચરણવિચરણવિચરણવિચરણવિચરણવિચરણ—

સ્ત્રીઓ પદાવલી પ્રગતિ સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણ. સંસ્કારો વિચરણ
વિચરણવિચરણ ૧૧૧

“તપાવિચરણવિચરણવિચરણ. વિચરણવિચરણવિચરણવિચરણ ૧૧૧
—મહાવીરકેટલાં સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણ ૧૧૧

૨ ૬ નામ: વિચરણવિચરણવિચરણવિચરણ. સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણવિચરણ
વિચરણવિચરણ ૧૧૧

સંસ્કારો વિચરણવિચરણવિચરણ (૧૭૪૭) પોષ સ્ત્રીઓ. સ્ત્રીઓ વિચરણ
વિચરણવિચરણ ૧૧૧

૩ “સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણવિચરણવિચરણ. સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણવિચરણ
વિચરણવિચરણ ૧૧૧

—મહાવીરકેટલાં સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણ ૧૧૧
—મહાવીરકેટલાં સ્ત્રીઓ વિચરણવિચરણ ૧૧૧

જાણી તેમણે ‘પરતીર્થસ્તુતિ-સટીક’, તેમજ ‘અજ્ઞાનમરત્તોત્ર’ પર ટીકા રચી છે. સિવાય કવિએ અનેક જીવંતલી કૃતિઓ-૧ જૈનધર્મદીપક ૨ જૈન યાસન દીપક ૩ આદ્યારત્નવેપથ્થા, ૪ શ્રી વિજયદેવસૂરિ નિર્વાણરાસ ૫ કૃપાવિજય નિર્વાણરાસ, ૬ શૈવિયા જિન સ્તવન, ૭ પાર્થિનામરત્તોત્ર, વગેરે રચેલા મળી આવે છે.

સર્વે જાણે હસ્તસંલગ્નના તથાસ્પર્શી અભ્યાસી અને સંશોધક સ્વર્ગમ્થ શ્રીમદ્ધર્માર્મ શ્રી વિજયદેવસૂરિશ્વરજીને અમે અહીં શાદ કરીએ છીએ. તેઓએ આ પુસ્તકના મૂળ અને ભાષ્યનું જલ્દિધર (પૂર્વ પત્ર)માં મહત્વા સ્થાપિતરના પુત્ર દયાશામના પુસ્તક ઉપરથી સવત ૧૭૮૫ થકે ૧૯૧૦ના વૈશાખ વદ ૧૨ મંચળવારે અજાણી ટીકાસમ લખાનીદરે લખેલા પુસ્તક ઉપરથી સંશોધન કર્યું છે. આ સંશોધનનો આ પુસ્તકના સંપાદનમાં છુટ્ટી ઉપયોગ કર્યો છે. સ્વર્ગસ્થની મનઃકામના હસ્તસંલગ્નનું સર્વાંગ સુદર સંપાદન લેવાની હતી. પણ કળગળથી તેઓ આ કામના પ્રકાસન પૂર્વે જ સ્વર્ગસ્થ થયા છે. એ યૌવનીય છે. સ્વર્ગસ્થ સંપાદન કરેલું મૂળ અને ભાષ્ય સાથેનું હસ્તસંલગ્નનું પુસ્તક તથા પ્રમુખદરીની શ્રીમદ્ધર્મા હસ્તલિખિત પ્રત. અમેને બ્યોપિયશાસનાસી તપસ્વી સુનિશ્ચી કાન્તિવિજયજીએ ઉપયોગ કરવા આપી છે. એટલે તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

આમ અમે હસ્તસંલગ્નના મૂળ તથા ભાષ્યનું સંપૂર્ણ સંપાદન કરવા શક્તિમાન થયા છીએ. આ સંક્રમમાં હસ્તસંલગ્નને મૂળ તથા સુજ્ઞાતી ભાષાન્તર સાથે આપેલું છે. અને તેમાં આવતાં અકો, કોષ્ટકો વગેરેને સારી રીતે સમજાવ તેવી રીતે રચુ કરેલા છે. વિશેષમાં હસ્તસંલગ્નના વિષયને માર્મિક રીતે સમજાવ તે માટે ભૂમિકા તથા નિમિત્તશાસ્ત્ર સંલગ્ન વિસ્તૃત નિબંધ પણ આ સંક્રમમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે. એટલે હસ્તસંલગ્નનું આ સંપાદન અભ્યાસકોને સ્વિકર થઈ પડશે. એમાં બે મત છે જ નહિ.

સામુદ્રિકશાસ્ત્રની આ પહેલાં એક આત્મચિત્ર જુના દિલી ભાષાન્તર સાથે સામુદ્રિકશાસ્ત્ર નામથી વેદોત્તર પ્રેસમાંથી જકાર પડી હતી. આ પુસ્તકના ભાષાન્તરમાં જે કંઈ ત્રુટીઓ હતી તે જાણી આમાંથી દૂર કરી છે. અને જય સારી રીતે મતજમા કરે, તે માટે અજાણોત્ર પણ પછો સાથેના મનુષ્ય જન પ્રત્યજનું સરખાવેલા લક્ષણોને વિવિધ ચિત્રોથી દર્શાવેલાં છે. ભાષાન્તર તથા વિવિધ સ્પષ્ટિકરણ કરવામાં કલાય શાળામાં આવી નથી. અને અભ્યાસપૂર્વે સારી સામુદ્રિકનાં છવાળેલાં દરેક પુસ્તકો કરતાં આ પુસ્તકને રમઝીવ, ચિત્રાદ તથા મર્મોદ્ધારન કરવામાં આવ્યું છે. એ માળીઓના જન પ્રત્યજનું સંપૂર્ણ નિશ્ચય ન થયું હોય તો સામુદ્રિક શાસ્ત્ર સમજનું જ નથી. આ ત્રુટી અમેને લલી સાદલી હતી. અત્યાર પહેલાં કોઈ

પણ સપાટ કે પ્રાંતકાંતુ તે તથા પ્લાન જ ગુણ નથી સર્વ પ્રથમ આમાં જ આ પ્રથમ કહેલો છે આ વિગતો જાણવાના સમય કદા વિવેકચિત્રકાર શ્રી રવિશંકર શાસ્ત્રી તેવાર ક્યાં છે એટલે તેની મુદત તથા પ્રમાણિતતા માટે કહેવાતું છેલ્લું જ નથી.

આધુનિકતિલકની આ શુભચાવી સચિત્ર આકૃતિ સર્વ પ્રથમ જ થાય છે અત્યાર પહેલાં ઉપર જણાવ્યું તેમ વહેતી પાણીનું મૂળ અને દિશી જાણવાના મત્રવું હતું થાંકે વર્ષો પહેલાં શીયુત રણનાથ શાસ્ત્રી પદવર્ધને આધુનિકતિલક નામના પ્રથમ આ પુસ્તકે મરાઠી જાણવાના સાથે જાણાવન કર્યું છે પરંતુ અમારું સપાટન સ્વતંત્ર જ છે અને તે સ્વેચ્છે સમજાય તેમ છે

આધુનિકશાસ્ત્ર, હસ્તકર્ક, આ બે ક્ષેત્રો સપાટન દિશી કોઈ પણ જાણનાં ક્ષેત્રો જાણવામાં આવ્યું નથી સર્વ પ્રથમ આ સમકાલ જ તે દેશમાં આવ્યા છે આધુનિકશાસ્ત્ર સ્કોટો વર્ણ પુસ્તકોમાં ઉત્પત્તિ એવામાં આવે છે વિવેક ચિત્રકારનારે તેના ક્ષેત્રો ઉપરથી ક્યાં છે આ ક્ષેત્ર જાણી શકાય છે એટલું જ કહેવું જાણી જાય શકે

હસ્તકર્ક કે જે ચૂકામણિના વિષયો જ કહે છે તેની પ્રત અંગ્રેજો પાટ લુના ફ્રેંચીયા વાસના કાલમાંથી વિદ્યાર્થી યુનિસ જી પુલ્કરિનિયનના મહાપ્રભે મિત્રની આપી હતી તેઓનીય કહેવા શુભ જાણામણી અમદાવાદ તથા પાટણના જેન કાલોની, જાણવામાં આવેલી કાલના પ ૧૦ પચાસ સ્થાને એટલી હસ્તપ્રતોમાં હસ્તકર્કની બીજી કોઈ પ્રત નથી આવી ફર્લક પ્રત મિત્રની આપવા માટે તેઓનીય એટલે આજાર માનીએ તેટલો બાકી છે

અર્કચૂકામણિના પ્રવાહો વણી જ અમુક રીતે મહાવીર ક્ષેત્રમાંના કાળીયાથી પ્રાપ્તિ થયે હતો આ પ્રમથન ઉપરથી જ અર્કચિત્ર પાઠ ક્યાં જાણી તેને મુદતમાં આવ્યા છે

હસ્તકર્ક તથા અર્કચૂકામણિની બીજી પ્રતોના અજાણમાં પાટશુદ્ધિ તથા અમરગતિ જણી જ કાળના થઈ પડી હતી, પરંતુ ઉપરજણાવો અંગ્રેજો તેની અને તેટલી શુદ્ધતા અર્કચિત્ર અને જાણવાના તેના જ એવા ચાટ્ટામિત્રના પ્રમથન દ્વારા વજેરે કાળના અજાણમાંથી કાળી છે આમ કોના છતાં કાળી રહી ગઈ કોના તે નજર પડાનો હસ્તકર્ક અજાણમાં અંગ્રેજો કાળા કાળો, એમ જાણ છે

આ પાંચ કાળોના પ્રમથનમાં કાળથી કાળાવાઈ મણિજાણનાવાને તનમન થનમી કાળ કર્યું છે આટલી જાણી થાંકવારીમાં કાળા આટ પેર ઉપર અચિત્ર

આવૃત્તિ બહાર પાડવાનું સાદ્ય સુજ્ઞાતના પ્રકાશકોને અર્જનો પમાડનારે સાનરો
 આ બંનેનું પ્રકાશન તેમના જેવા સાહસિકથી જ થઈ શકે છે હિસાબ ગણનાની
 હિત આગ્રહ વાલે જ નહિ. ફક્ત આધારે અટવાતા પ્રાચીન યાજ્ઞના ઉદ્ધારની ધમસ જ
 આ કાર્ય કરાવી શકી છે તેઓની પ્રગતિ ઉત્તરોત્તર બાથ એમ હરકોઈ સદ્ગુણ
 બાહે જ ક્રિયાર તેમને સફળ બનાવે, અને હવે પછી પણ તેમણે કરવા ખારેલા
 હીરકેશ જૈન જ્યોતિષ, અર્ચકેશિક વગેરે આ દ્રોનિમસનના પ્રકાશનનો તેમને
 મુખ્ય પ્રાપ્ત થઈ સફળતા મળે તેવી પરમ્પરા પાસે અવલોકન થી કૃતિ થમ

મહિવાયાની બહાર પાસે,
 બાંધીયા, અમદાવાદ
 વિજ્ઞાપક
 સ ૨૦૦૬ વૈક્રમી

હિમલયના મહારાજાની
 જ્યોતિષાચાર્ય

જેન સામુદ્રિકના પાંચ' મ થી
અનુક્રમણિકા

[illegible]

મધ્યમાનાં નામ	૧	૧૩
અનામિકા નામ	૭	૧૩
કનિકા નામ	૭	૧૩
વિદ્યાનામ	૮	૧૩
અમુકમુલાનાં નામ	૮	૧૩
મલ્લિકાનાં નામ	૬	૧૩
કરમનાં નામ	૬	૧૩
હસ્તકુળનાં નામ	૧	૧૩
હસ્તાવલનાં નામ	૧	૧૩
નમ નામ	૧૧૦	૧૪
પિતૃદેવનાં નામ	૧૨	૧૪
માતૃદેવનાં નામ	૧૩	૧૪
આર્યદેવનાં નામ	૧૩	૧૪
અમુલીય નામ	૧૪	૧૪
હાથના પ્રમુખનાં નામ	૧૪	૧૪
૪ હસ્તવિદ્યોત્કર્ષાધ્યાય ૪	૧-૧૭	
પ્રથમ પાસે હાથ દેખાડવા બતાવેલ વિધિ	૧-૫	૧૫
પ્રારંભ વક્તવ્ય	૧-૭	૧૬
પ્રારંભે રાખવાનો નિયમ	૮-૧	૧૬
રાત્રીએ હાથ ભેળવેલો નિયમ	૧૧	૧૭
ત્રી પુર-નપુલ્લ-તે હાથેલો નિયમ	૧૨-૧૫	૧૭
પ્રારંભે મેટ આપવી	૧૬-૧૭	૧૭
૫ હાથમાપિકાર ૫	૧-૧ ૫	૧૮-૨૮
વિધિયક	૧-૧૮	૧૮
ચારથક	૧૬-૨૬	૨૩
નંદીયથક	૨૭-૩૩	૨૪
મણિયક	૩૪-૩૫	૨૫
ચંદ્રથક	૩૬-૩૭	૨૬
જ્યોત્ષ્ઠીથક	૩૮-૪૬	૨૭
માસથક	૪૭-૪૮	૨૮
પદ્મથક	૪૯	૨૯
ત્રિવિધ	૫૦-૫૩	૩૦
પદ્મિયથક	૫૪-૫૭	૩૧
તેલથક	૫૮-૫૯	૩૧
વસ્ત્રથક	૬૦-૬૨	૩૨
દે પ્રજાથક	૬૩	૩૩
દેવથક	૬૪-૬૮	૩૪

ମିମ୍ବରୀ	୧୨ ୧୩	୧୮
ମିମ୍ବରୀ	୧୪ ୧୫	୧୯
ବିମ୍ବରୀ	୧୬-୧୭	୨୦
ବିମ୍ବରୀ ବା ବାଲୁ ବା ବିମ୍ବରୀ	୧୮-୧୯	୨୧
ବିମ୍ବରୀ	୨୦ ୨୧	
ବିମ୍ବରୀ	୨୨ ୨୩	୨୨
ବିମ୍ବରୀ	୨୪-୨୫	୨୩
ବିମ୍ବରୀ	୨୬	୨୪
ବିମ୍ବରୀ	୨୭	୨୫
ବିମ୍ବରୀ	୨୮	୨୬
ବିମ୍ବରୀ	୨୯	୨୭
ବିମ୍ବରୀ	୩୦	୨୮
ବିମ୍ବରୀ	୩୧	୨୯
ବିମ୍ବରୀ	୩୨	୩୦
ବିମ୍ବରୀ	୩୩	୩୧
ବିମ୍ବରୀ	୩୪	୩୨
ବିମ୍ବରୀ	୩୫	୩୩
ବିମ୍ବରୀ	୩୬	୩୪
ବିମ୍ବରୀ	୩୭	୩୫
ବିମ୍ବରୀ	୩୮	୩୬
ବିମ୍ବରୀ	୩୯	୩୭
ବିମ୍ବରୀ	୪୦	୩୮
ବିମ୍ବରୀ	୪୧	୩୯
ବିମ୍ବରୀ	୪୨	୪୦
ବିମ୍ବରୀ	୪୩	୪୧
ବିମ୍ବରୀ	୪୪	୪୨
ବିମ୍ବରୀ	୪୫	୪୩
ବିମ୍ବରୀ	୪୬	୪୪
ବିମ୍ବରୀ	୪୭	୪୫
ବିମ୍ବରୀ	୪୮	୪୬
ବିମ୍ବରୀ	୪୯	୪୭
ବିମ୍ବରୀ	୫୦	୪୮
ବିମ୍ବରୀ	୫୧	୪୯
ବିମ୍ବରୀ	୫୨	୫୦
ବିମ୍ବରୀ	୫୩	୫୧
ବିମ୍ବରୀ	୫୪	୫୨
ବିମ୍ବରୀ	୫୫	୫୩
ବିମ୍ବରୀ	୫୬	୫୪
ବିମ୍ବରୀ	୫୭	୫୫
ବିମ୍ବରୀ	୫୮	୫୬
ବିମ୍ବରୀ	୫୯	୫୭
ବିମ୍ବରୀ	୬୦	୫୮
ବିମ୍ବରୀ	୬୧	୫୯
ବିମ୍ବରୀ	୬୨	୬୦
ବିମ୍ବରୀ	୬୩	୬୧
ବିମ୍ବରୀ	୬୪	୬୨
ବିମ୍ବରୀ	୬୫	୬୩
ବିମ୍ବରୀ	୬୬	୬୪
ବିମ୍ବରୀ	୬୭	୬୫
ବିମ୍ବରୀ	୬୮	୬୬
ବିମ୍ବରୀ	୬୯	୬୭
ବିମ୍ବରୀ	୭୦	୬୮
ବିମ୍ବରୀ	୭୧	୬୯
ବିମ୍ବରୀ	୭୨	୭୦
ବିମ୍ବରୀ	୭୩	୭୧
ବିମ୍ବରୀ	୭୪	୭୨
ବିମ୍ବରୀ	୭୫	୭୩
ବିମ୍ବରୀ	୭୬	୭୪
ବିମ୍ବରୀ	୭୭	୭୫
ବିମ୍ବରୀ	୭୮	୭୬
ବିମ୍ବରୀ	୭୯	୭୭
ବିମ୍ବରୀ	୮୦	୭୮
ବିମ୍ବରୀ	୮୧	୭୯
ବିମ୍ବରୀ	୮୨	୮୦
ବିମ୍ବରୀ	୮୩	୮୧
ବିମ୍ବରୀ	୮୪	୮୨
ବିମ୍ବରୀ	୮୫	୮୩
ବିମ୍ବରୀ	୮୬	୮୪
ବିମ୍ବରୀ	୮୭	୮୫
ବିମ୍ବରୀ	୮୮	୮୬
ବିମ୍ବରୀ	୮୯	୮୭
ବିମ୍ବରୀ	୯୦	୮୮
ବିମ୍ବରୀ	୯୧	୮୯
ବିମ୍ବରୀ	୯୨	୯୦
ବିମ୍ବରୀ	୯୩	୯୧
ବିମ୍ବରୀ	୯୪	୯୨
ବିମ୍ବରୀ	୯୫	୯୩
ବିମ୍ବରୀ	୯୬	୯୪
ବିମ୍ବରୀ	୯୭	୯୫
ବିମ୍ବରୀ	୯୮	୯୬
ବିମ୍ବରୀ	୯୯	୯୭
ବିମ୍ବରୀ	୧୦୦	୯୮

મસ અને જામરેખા	૭૮	૧૧૧
જન્મમાળ જામરેખાની રીત	૮૧	૧૧૧
મુલ્યના કારણનું યાન	૮૨	૧૧૨
ભોમ રેખા	૮૭	૧૧૨
સત્યાન રેખા	૮૮	૧૧૩
કમ્પાસ યાન	૯૧	૧૧૩
જાતાપિતાના મુલ્યનું યાન	૯૪	૧૧૪
સ્નેહ અને કૃત્ય યાન	૯૫	૧૧૪
મસ્તકિ જામરેખા	૯૭	૧૧૪
હસ્તચિન્હકલ્પ સમાપ્ત		
જામરેખાનું સ્વરૂપ અને ફળ	૧ ૧	૧૧૫
મનરેખા " "	૧ ૮	૧૧૬
મોતરેખા વિચાર	૧૧૩	૧૧૭
જામરેખાના ભેદ	૧૧૬	૧૧૭
જીરેખા	૧૨૧	૧૧૬
દીપ્તરેખા	૧૩	૧૧૬
રખાત અને જામરેખાઓ	૧૩૧	૧૨
લક્ષ્યોનું જામરેખા ઉદાહરણ સાથે	૧૩૫	૧૨
સત્યાન રેખા	૧૩૬	૧૨૧
લક્ષ્મી કલ્પની રેખા	૧૪૩	૧૨૧
દિવારાની જામરેખા	૧૫૧	૧૨૨
હાથમાં જામરેખા	૧૫૬	૧૨૪
ચિન્હોનું ફળ હસ્તની ન મોક્ષ	૧૫૭-૧૬૧	૧૨૪-૧૨૬
જામરેખાના મોક્ષનું ફળ	૧૭૧	૧૨૬
મસ્તકિ ચિન્હોનું મોક્ષ શોધ ફળ	૧૭૫	૧૨૭
સૈવ સમુદ્રિકા ચિન્હોનું ફળ	૧૮૮	૧૨૬
કરેલા પ્રાર્થનાઓ ચિન્હોનું ફળ	૧૯૪	૧૩
મરિચેખા કરેલા પ્રાર્થનાઓ	૨ ૪	૧૩૧
કામરેખા લક્ષ્ય અને ફળ	૨૧	૧૩૨
મરિચેખા	૨૧૧	૧૩૨
જામરેખા	૨૧૨	૧૩૨
મરિચેખા	૨૧૬	૧૩૨
હસ્તપીઠ રેખા }	૨૧૬	"
જામરેખા અને સમાપ્તિ મરિચેખા	૨૧૮	૧૩૩
મરિચેખા અને સિદ્ધારેખા કરેલા પ્રાર્થનાઓ	૨૧૯	૧૩૪
મુલ્યરેખા કરેલા પ્રાર્થના અને ભોગ્યો	૨૨૩	૧૩૪
જીરેખા અને ચિત્રરેખા	૨૨૬	૧૩૫
મરિચેખા	૨૨૭	૧૩૫

જાહેરના	૨૨૮	૧૭૫
શીરેનામાં મદાને	૨૨૯	૧૭૫
તમલકુલ	૨૩૧	૧૭૫
વાજરેના વિજરેના	૨૩૨	૧૬૫
જનરેનાઓ અને વિજરેનાઓ	૨૩૪	૧૭૬
જાવળીઓની પાછળની રેનાઓનું ફળ	૨૩૫	૧૭૬
વિસેવાધિકાર ૪	૧-૪૭	૧૭૭-૧૪૪
વિસેવા	૧	૧૭૭
નામલકુલ	૨	૧૭૭
જાવળીઓ	૫	૧૭૮
શીરેનાની રેનાઓ સાથે વિસેવા કમળ	૧૨	૧૭૯
કુરુપના કમળ કમળનું વર્ણન	૨૭	૧૪૧
કુરુપના	૪૨	૧૪૭
કમળના	૪૭	૧૪૭
દ્વિતીયપ્રકર		
શાસ્ત્રવિધિતલક	૧-૭૭૦	૧૪૫-૨૧૧
પ્રથમોપસિકાર	૧-૨૬૮	૧૪૫-૧૬૧
જાવળીઓ	૧	૧૪૫
શાસ્ત્રવિધિઓની કિંમતિ	૨	૧૪૬
જાવળીઓ	૧૪	૧૪૭
કમળના તળીયાનું વર્ણન	૨૭	૧૪૮
કમળની જાવળીઓ અને નામનું વર્ણન	૩૫	૧૫
કમળની પીઠનું વર્ણન (કુટી અને એકી જાણે)	૪૫	૧૪૨
કમળની તળીયાનું વર્ણન	૫	૧૪૨
કમળના નામ કમળની રેના	૫૭	૧૪૪
કમળની રેના, જાવળી અને તે કમળની રેના	૫૭	૧૪૫
કમળના કમળના વાણ	૧૭	૧૪૬
કુટ	૧૮	૧૪૭
કમળ, કિંમ	૧૯	૧૪૮
કમળના	૮૫	૧૧૧
કમળ	૯૨	૧૧૨
કમળ, નામ	૯૫	૧૧૨
કમળના (૧૬)	૧૧	૧૧૭
કમળ, કમળના કમળ, કમળ	૧૨	૧૧૫
કમળના (કમળના કમળ) કમળ	૧૧૭	૧૧૬
કમળના કમળ, કમળના	૧૧૮	૧૧૭

બાકુ ઢાલ, ૫ તો બને હથેળી	૧૨૪	૧૧૮
પેચિયો, હાલની પીઠ હથેળીનો રત્ન	૧૭	૧૧૬
મીન (મરુત) બાકિ ચિહ્નો, રેખાઓ	૧૭૬	૧૧૬
પીઠ (બરડા) ગરબન, જળુ	૨	૧૭૬
ચિહ્ન કાપડી, ઢાળાં, ઘાટી	૨ ૬	૧૮
ચાલવળ, કપોલ મુખ	૨૧૧	૧૮૧
બોલ	૨૧૮	૧૮૨
દાંડ	૨૨૨	૧૮૩
છાત	૨૨૮	૧૮૪
ઘાગુ, જાગની પટ્ટી	૨૩૨	૧૮૫
દાસ	૨૩૫	૧૮૫
નાચિયા (નાક, નાકોચા) છીક	૨૩૭	૧૮૫
બાળ	૨૪૫	૧૮૭
પાંપણ, નિમેષ	૨૫૬	૧૮૬
ફેન બાર	૨૬૬	૧૮૬
માન, માનની પટ્ટી	૨૭૨	૧૮૨
બાકુ કપાળ, કપાળની રેખાઓ	૨૭૭	૧૮૨
ચાલ	૨૬૪	૧૬૫
ઘાટી	૨૬૬	૧૬૫
ચિત્રોપોડચિકાર	૧-૬૬	૧૬૬-૨૧
કેન્દ્ર બાકિ ચિહ્ન	૧	૧૬૬
ચાલ	૨	૧૬૬
ચાલ	૬	૧૬૭
બાકિ	૧૩	૧૬૮
ફોલ	૧૬	૧૬૮
ઉ-માન	૨	૧૬૬
મમાણ	૨૪	૧૬૬
માન	૩૩	૨ ૧
કેવ	૫૫	૨ ૪
મમ્મિ	૬૧	૨ ૫
મિષક	૬૮	૨ ૬
મનુષ્યનાં ૩૨ ચક્રો	૮૮	૨ ૬
ચિત્રોપોડચિકાર	૧-૪૬	૨૧૧-૨૧૭
બાકિ (બાકિઓ)	૧	૨૧૧
ચિત્ર	૧૪	૨૧૨
બાકિ (ચિત્ર)	૧૬	૨૧૩

મુળ	૧૪૬	૨૩૬
ગોઠ	૧૪૨	૨૩૬
દંત	૧૪૮	૨૩૭
છાજ	૧૪૭	૨૩૮
તાળુ	૧૪૭	૨૩૮
હાસ	૧૬	૨૩૬
નાક	૧૬૧	૨૩૬
કિંક	૧૬૨	૨૩૬
આંખ	૧૬૩	૨૩૬
પાંચુકો	૧૭૨	૨૪૧
જામરો	૧૭૪	૨૪૧
કાન	૧૭૭	૨૪૧
બાહ	૧૭૬	૨૪૨
પાંચુ	૧૮૩	૨૪૨
જાળ	૧૮૫	૨૪૨
પદ્મમોડચિકાર	૧-૧૪૬	૨૪૩-૨૬૧
જાળ, પ્રકૃતિ અને વિભક્ષણ		
દલ, મલ હાંચન ક્રિયા	૧	૨૪૩
પ્રકૃતિ (જાલચિકાર)	૧૬	૨૪૫
જ કલ મહત્તિ	૧૭	૨૪૫
જ વિષમહત્તિ	૧૨	૨૪૩
જ યાત્રમહત્તિ	૨૬	૨૪૭
પ્રકૃતિ (જે વિષમહત્તિ ૧૨ પ્રકારની)	૩૨	૨૪૮
કોની દલકાંકિ નિરોધ બાહ્યો	૪૫	૨૫
પરિની, કનિષ્ઠા નિરિષ્ઠા કનિષ્ઠા	૫૮	૨૫૧
પરિની જાલ કનિષ્ઠા કો	૬૫	૨૫૨
કોની દલકાંકિ જાળ બાહ્યો	૭૧	૨૫૩
પ્રકૃતિ, જાળ (પોલી) અને કનિષ્ઠા	૮૨	૨૫૬
પ્રકૃતિ કનિષ્ઠાઓના બેઠ		
જોના કનિષ્ઠા જાળનું જાળ	૮૬	૨૫૭
જ કનિષ્ઠા કનિષ્ઠા જાળ	૮૮	૨૫૭
કોની કનિષ્ઠા (૨૫) ની પ્રકાર	૧૪	૨૫૮
જાલ કનિષ્ઠાનું જાળ	૧૧	૨૫૬
જાલ	૧૧૧	૨૫૬
જાળ (જામરો)	૧૧૬	૨૬
જાળ	૧૨૮	૨૬૧
જાળ	૧૩	૨૬૨

પર	૬	૨૬૧
પરમ્પુ તપીમાનાં ચિહ્નો, જાનનીઓ	૧૨	૨૬૧
પરમ્પુ પુરીઓ	૧૬	૨૬૨
રૂઢિથી જળા પર્વતનાં લક્ષણો	૨૨	૨૬૩
સ્તંભ	૩૧	૨૬૪
નિતબ્દિ નાસિ કુદી વગેરે	૩૭	૨૬૫
સ્તન	૪૧	૨૬૬
ઝીવા જો કામ	૪૫	૨૬૬
તાળતું ઘંટ, જોડા	૪૬	૨૬૭
નાસિયા	૫૩	૨૬૭
જાંબી	૫૫	૨૬૭
મુખ	૫૬	૨૬૮
લઘાટ	૬૧	૨૬૮
સ્વર, કણ નાસિમાં જામી જાડિ	૬૫	૨૬૯
જીનાં જામી લક્ષણો (જાંબીજાડિ)	૬૬	૨૬૯
જીનાં જામી જાડિ લક્ષણો	૭૨	૩
પરિવાડિ લક્ષણો	૧૧૧	૩ ૧
જામી જાડિ	૧૨૧	૩ ૭
૪ જાતુચોં પ્રમ્પુ		
હસ્તકાંડ	૧-૧	૩ ૮
વિષ પ્રમ્પુ	૧	૩ ૮
પરિવાડિ પ્રમ્પુ	૧	૩ ૮
જામી જાડિ	૧૧	૩ ૬
જામી જાડિ	૧૮	૩૧૧
જામી જાડિ	૨૧	૩૧૧
જામી જાડિ	૨૭	૩૧૨
જામી જાડિ	૩૨	૩૧૩
જામી જાડિ (જામી જાડિ)	૩૪	૩૧૩
જામી જાડિ પ્રમ્પુ	૫૧	૩૧૬
જામી જાડિ	૬	૩૧૭
જામી જાડિ	૬૬	૩૧૮
જામી જાડિ	૭૧	૩૧૯
જામી જાડિ	૭૫	૩૧૯
જામી જાડિ	૮	૩૨
જામી જાડિ	૮૫	૩૨૧
જામી જાડિ	૮૧	૩૨૧
જામી જાડિ	૬	૩૨૨
જામી જાડિ	૬૨	૩૨૨
૫ જામી જાડિ		
જામી જાડિ જાડિ (જામી જાડિ)	૧-૭૩	૩૨૫ ૩૩૧

આમુખ

આ બધા શ્રી મેઘવિજયગણિએ ક્યારે લખ્યો તે સ્પષ્ટ કહી શકાય તેમ નથી. કાલ્યુ બધામાં ક્યાય તેવા ઉલ્લેખ નથી. પરંતુ બાબ્બા સુવત ૧૭૩૭ ની સાલના ઉદાહરણ છે તેમજ બધાની લેખન પ્રવૃત્તિ સુવત ૧૭૧૬ થી શરૂ થઈ સુવત ૧૭૬૦ સુધી પહોંચેલી છે. એટલે ૧૭૩૭ ની આબુ જાબુમાં મૂળજય તથા તેનું બાબ્બા પૂર્વે થયું હતો મૂળની તેમજ બાબ્બાની રચના એવા અનુમાન થાય છે કે, બધાએ સર્વ પ્રથમ મૂળજય લખી કોઈ કોઈ કઠીન સ્થળે ટીપ્પણી રૂપ બાબ્બા લખ્યું હતો, પરંતુ ત્યાર બાદ ઘણા વખત પછી બધાએ સ્વામુદ્રિકલકરી નામથી બાબ્બાની ચોલના કરી છે, અને તેમાં મૂળ તેમજ ટીપ્પણી રૂપે ચોલેલા બાબ્બા બંનેની ઉપર બાબ્બા કર્યું છે.

સ્વામુદ્રિકલકરી બાબ્બા તેમજે આ માટે લખ્યું ? તે વિષયમાં તેમજે લખે છે કે
 ધારાણસીધુરિ વસમ્ કવિજીવરામ પ્રોશમપુદ્ધિરમિરામતયાતિકામઃ ।
 દેતુર્વદ્ય મલને વિદ્વતેરઘ્ન્યા અત્યાગ્રહેણ અપનાત્વતિ સીસ્મત્યા ॥

કથાપ્યાયો માત્તા સ શુચિ વિમયી મેઘવિજયઃ
 કૃતાત્પોષઙ્ગાસૌ વિદ્વતિરંમલા વન સુમગા
 ચલેત્તસ્યા મિષ્ટ્યા કવનમયન સ્પષ્ટ સુદિર્ઘ
 વિદ્વદ્ધયે વુદ્ધયે વા ન તુ સુમનસ્તસ્ય જપિનઃ ॥

અર્થાત્ બારાણસી નગરીના રહીશ, વિશાળ જુદિવાળા મેઘ પુરુષ જીવરામ કવિએ વીશ્વ જુદિયી વિચારી આજ થની ટીકા કરવા અત્યાગ્રહ કરી આ ટીકા લખામાં કાલ્યુ લખા છે.

ઉપાધ્યાય મેઘવિજયને આ મુજબ નિર્મળ નિવૃત્તિ પાતે કરી છે આ ટીકામાં કોઈ પણ જો ગ્રંથમાં કવન કોય અથવા કઈક અસ્પષ્ટ રહી જયુ કોય તો તે વિષયથી મેઘવિજય દોષપાત્ર નથી, પરંતુ તે જુદિની વિશુદ્ધિ માટે છે.

બધાએને મત્ર તત્ર તેમજ જ્યોતિષશાસ્ત્રનો સાથ પસંદ તથા બ્યાસન કોય

તેમ માણસ પડી આવે છે તેમણે હસ્તસા જીવન, પ્રજાનુ કડી તથા જર્ણપ્રયોજની રચના તેમજ જીવનનું પાતાકની રચના કરી પોતાના જીવોત્તિષિક જ્ઞાનને પરિચય આપ્યો છે. જીવોત્તિષના ચૃદ સ્વરૂપે તરફ જ તેમનો ડાળાવ વધારે પડતો છે અને તેથી જ નાટ્ય જીવન વિષયમાં તેઓ ઉંડા ઉતરી પ્રજાનુ કડીની રચના તથા જીવનના અને સમર્થ-અર્થ (તેજસવી) ઉપર ખુબ ઉદ્ધાપોદ કરી જર્ણપ્રયોજની રચના કરી છે આથી સંબોધિત થતા જામતુવિ જર્ણ વિષયો ઉપર જ તેમનું લક્ષ્ય કરી એમ જાનુમાન થાય છે.

જામતુની પ્રતિભા વિશિષ્ટ છે. યજ્ઞ સાહિત્યમાં સમસ્થાપૂર્તિ દ્વારા મેઘકૃત, નૈષધ અને માધનો તેમણે પોતાના કાવ્યોમાં અતર્ભાવ કર્યો છે તેમજ જીવોત્તિષના ચૃદ વિષયને પોતાની પ્રતિભા નિર્ધર ઉપર કરી જામતુના કરી છે. તેમાં જળી હસ્તસા જીવનના જીવન નિમિત્તને એક કાવ્યમાં જ ઘડવી દીધું છે. જીવન નિમિત્તની આકે જાડ શાખાઓના જમક વરંકિ એક કાવ્યને જ કરી તેમાં મુર્વનો અતર્ભાવ કર્યો છે. ત તેમની માથ અને નૈષધ એવા કાવ્યોના અતર્ભાવ કરવાની પ્રતિભાનું પસિદ્ધ છે.

જામતુની જા સૂઝ નવીન છે? કે કોઈ વસ્તુ ઉપરથી પ્રેરણા મળી છે? તે વિચારતાં બીજી કોઈકને માનવાને કારણ મળે છે.

જામતુને કાવ્યનિર્માણના અવમાં સામુદ્રિકમુવલ્લુના કેટલાક સ્ત્રોતો આપ્યા છે તે વિચારતાં કાવ્યમાં જ કોઈ વસ્તુની કથના તેમણે તે સ્ત્રોતો દ્વારા મેળવી કોની એકીએ, બાન અનુમાન થાય છે. જામતુને એક જ જ્યેષ્ઠ વિચારપદમાં વાક વાર આવે છે કે જીવન નિમિત્તને કેવળ કાવ્યમાં જ સમાવશ કરવો. જીવન નિમિત્તનાં વિવિધ સાધનોની જગ્યાએ કેવળ કાવ્ય એ એક જ સાધન હર્ષ કોઈ રીતે કૃત જન કરાય, એ એક જ વસ્તુને તેમણે સાબીત કરવા જીવનનું રૂપ જામ કોઈએ છે અને તેથી જ તેમણે હસ્ત દ્વારા જીવન નિમિત્તને સજીવન આપી જામતુ નામ હસ્તસા જીવન શાખું છે. જા બધુ કવિચાતુર્ય તથા વિહંગમનોરજન એક જાન-અવ પુરુષ સિવાય બીજામાં સંભવનું અશક્ય છે. જામતુના તો અનેક કાવ્ય છે. પરંતુ એમનામાં નવીન કરવાની કોઈ કોઈ છે, શક્તિ કોઈ છે તે પેઠીના એક વરંકિ ધી મેઘવિજયજલિ માણસ પડી આવે છે.

જામતુ જુદા કોના છતાં એક બીજી જુનો જ છે કે જામતુ કાવ્ય જામતુ તત્ત્વ ના જોત થઈ પડ્યા નથી. અને એક સમાલોચકની માફક જ જર્ણ જા પોતાનો

પરિચય આપતા જ્યાં કે વર્ષ પ્રબોધમાં ઠેકેર અનેક પ્રકારના મત-મતાંતરો
લેકા કરી ત્યાં પોતાનો મત દર્શાવી જ્યાં છે હસ્તસંલગ્નમાં પણ લગભગ
તેવું જ છે પરંતુ હસ્તસંલગ્નની કલ્પના જ લભ્ય છે અને લગભગ નવીન જેવી
છે એટલે પ્રાચીન મતોની આલોચના તો તેમાં નહિ જેવી મશે કે પરંતુ આખ્યા
ઠેકેર માહુમ પડી આવે કે ત્રીજા વિમર્શમાં પણ ચોધનારને જડી આવે તેમ છે

તે ક જના બીજા અધકારો કરતા આ અધકારની એક બીજી વિશેષતા એ છે કે
તેઓ પોતાના આખ્યામાં કેટલાક અધોનો સારો પરિચય આપે છે દાખલા તરીકે
સામુદ્રિકભૂપલુ તથા રૌવસામુદ્રિકનો અધકારે પરિચય આપ્યો છે આને જેમ
અધનો આકાર, સ્થોલસંખ્યા, આદિ-અત વગેરે બાજુ દર્શાવી પરિચય આપવામાં
આવે છે તેવી જ રીતે ઉપાખ્યાઓ તે અધોના પરિચય આપેલો છે

(૨)

ગ્રંથ પરિચય

હસ્તસંલગ્ન સુવાખ્યસો અનુષ્ટુપ સ્લોકોમાં રચાએલો અથ છે આ અથને
હસ્તસંલગ્ન સિદ્ધાન્ત જેમ પણ કહેવામાં આવે છે અને કેટલીક વખત હસ્ત
સંલગ્નની એમ પણ કહેવામાં આવે છે અથના પ્રમાણની સંખ્યા અધકારે પોતે જ
આપી છે પ્રસ્તુતના અતમાં પોતે કહે છે કે -

અનુષ્ટુપાં સપાદાજ જ્ઞેયા પચ્ચત્તરી ધ્રુવમ્ ।

પ્રમ્યે સતાં મસાદાજ મેયઃ શ્રીરસ્ટુ સાત્તરી ॥

લગભગ બધી જ અથ અનુષ્ટુપ છંદમાં રચાએલો છે ફક્ત અધ્યાયના અતમાં
જેમ કાન્ધમા નર્જના અતે બીજે બૃહદ્ છંદ યોજવામાં આવે છે, તંમ બીજા બૃહદ્-
વૃત્તમાં ઉપસૂતાર કરેલો કે અધોતિવના અધોમાં બૃહદા આવી પદતિ માહુમ નથી
પડી આવતી પણ અધકાર એક મહાકવિ હોઈ અને ત્રણ ત્રણ મહાકાવ્યોના છંદો
હોઈ તેમની એ પદતિ જ પડી ગઈ હશે જે વિશેષ ચોખ્ખા રૂપ બની ગઈ છે

સમગ્ર અથ આર અધિકારોમાં પહેલાઈ ગયો છે અધોતિવકલ્પ અધોમાં અધ્યાયો
ને અધિકાર સંક્રામી યોગજાવવાની પરિપાટી છે એ કે હસ્તસંલગ્ન કલ્પઅથ
નથી છતાં તેવી પરિપાટીનો બનીકાર કરવામાં આવ્યો છે પહેલા અધિકારને દર્શના
ધિકાર, બીજાને રૂપશર્નાધિકાર, ત્રીજાને રેખાવિમર્શનાધિકાર તથા આધાને

નિરોધાધિકાર એમ સંજ્ઞા આપેલી છે. દરેક અધિકારમાં નાનાં નાનાં પ્રકરણો મેળવેલાં છે. કેટલીક જગ્યાએ તે પ્રકરણોને પણ અધિકારસંજ્ઞા આપેલી છે. પરંતુ તે નાનકડાં નિર્ગમ્ય પટાનિબંધો પ્રકર્યા છે.

પહેલા અધિકારમાં એટલે દર્શનાધિકારમાં સર્વ પ્રથમ શાસ્ત્ર-પ્રારંભાધિકાર નામનું પ્રકરણ છે તેમાં શ્રવણરે વીસ શ્લોકોની અદર કાચની પ્રથમ પ્રકરણ છે. ત્યારબાદ આનાધિકાર નામનું વીસ પ્રકરણ શરૂ થાય છે. શ્રવણની માન્યતા છે કે હંદદેવતાની કૃપા વગર, નૈમિત્તિક સંધાર ક્ષણેય કરી શકતો નથી તે કહે છે કે -

અથ નિમિત્તજ્ઞાનં ક્ષેત્રસં શાસ્ત્રાદેશ જ્ઞાતું ન શક્યમ્ । અનન્તત્વાત્ । અસ્યસા-
ક્ષસ્ય ત્વોડ્યવિષયત્વાત્ પરીક્ષાયાઃ । તેન દૃષ્ટ્યાનગ્રાપાદિકપનમાશ્મયકં એવ
શાસ્ત્રસિદ્ધિસ્તત્પરિવન્નકતુરિતુર્જસેન સજ્ઞાયતે ।

અર્થાત્-નિમિત્તનું જ્ઞાન કેવલ શાસ્ત્ર દ્વારા બાંધી શકાતું નથી. કારણ તે અનંત છે તેમજ લક્ષ્યશાસ્ત્રની પરીક્ષા તો તેથી પણ વિશાળ છે તેથી હંદદેવતાનું જ્ઞાન જપ્ત વગર કહેવું આવશ્યક છે. એ કલ્પાથી વિખોળો નાશ થઈ શાસ્ત્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આનાધિકારના આખના અંતિમાં આ પ્રમાણે કહી આખનો ઉપસંહાર કર્યો છે કે -

एवं ध्यानविधिप्रधानमधिकारम्यासाधिकारतत्परं
ज्ञात्वा उपवसतिः श्रुतिः श्रुतिप्रिया श्री इत्यस्तस्त्रीचनम
श्रीमद्भागवतं मस्तिप्रवृत्तं साविध्यमासादयन्
यद् यद् वक्षिष्यं कथञ्चविक्षं तत् सिद्धिमापात्वक्ष्य ॥

આવી રીતે આનાવિધિ એમાં સુખ્ય છે અને એ આનાવિધિ દ્વારા સ્વરૂપજ્ઞાસથી સાધ્ય થઈ શકે તેમ છે. તેવા હસ્તાક્ષરોનને નિર્મળજુદિષ્ઠો વરતની ઇચ્છાતાળ્ય પવિત્ર પુરુષે બાંધીને, તેમજ શ્રીમદ્ભગવત (ભગવાનના સત્ત્વથી શાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ શ્રીમદ્ભગવત થા જેન પણ આ અધિકારનો વાળી કૃપા આપ્યો) કે એ જુદું જ પ્રસિદ્ધ છે તેના વારવારના પાઠ (મનન) કૃપા સાલિષ્યને મેળવીને એ કૃપા કહે છે તેનું નિર્મળ કૃપા મિલિને પામે છે. અર્થાત્ તે નૈમિત્તિકની વાળી નિષ્ફળ જતી નથી.

આમજ બધાં પણ આ કહીકર કૃપા થાય છે કે પરમાત્માની કૃપા વગર શાસ્ત્રસિદ્ધિ મળતી નથી. કિંમત્તિઓ સુખજ પણ એવો વિશેષ આત્મતત્ત્વની અસિદ્ધિવાળા

જાને પવિત્ર હોય છે, તેમની વાણી નિષ્ફળ જતી નથી માટે ચૂકળ આદેશ કરવાની ઇચ્છાવાળા નૈમિત્તિક ઇદ દેવતાની કૃપા મેળવવા વિશેષ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ.

ત્રીજા પ્રકરણમાં કેટલોક પારિભાષિક શબ્દોનો સમૂહ છે ત્યારબાદ ચોથા પ્રકરણમાં હાથ જોવાની વિધિ જતાવી છે આમાં નૈમિત્તિક કેવો હોવો જોઈએ, તેમજ પૂજક કેવો હોવો જોઈએ તે સંબંધી ચર્ચાતમા જ કહેવામાં આવ્યું છે.

નિમિત્તશાસ્ત્ર કુદરતની રચનાનું અધિકરણ કરવાની વિદ્યા છે, જાને તે જોવી રચના કે જે ભાવિન્ય જર્જમા આ તે ભૂતકાળના પેદાજમાં સત્કાર્મ રહી હોય. આવા મન-બુદ્ધિ અને ચક્ષુથી પર રહેલા પદાર્થોનું નિરૂપણ કરવા રૂઢી સંસ્થિત જોઈએ. તથા તેમાં જોકેકમ કુદરતના નાદરજને પામવું જોઈએ. આથી છદ્મને સ્થાન મળી શકતું નથી. છદ્મ કરવાથી આદેશ નિષ્ફળ બ્ધ છે એક પ્રાચીન સુખાપિત છે કે —

મંત્રે તીર્થે ઢિજે વૈષ્ણવે વૈષ્ણવે મિષગ્રીવે ।

વાદ્યો માવના યસ્ય સિદ્ધિર્મયસિ વાદ્યો

તેજ અને દેવતામાં જેવી જેની મદદ હોય છે તેવી ત્રિવિધ થાય છે. જ મકાર કહે છે કે —

મિતેન્દ્રિયસ્ય મદાહોર્યત્કલં કલ્પયેતે શૃષ્ટે ।

મ્મમજ્ઞાપયેતે સત્યં સત્સર્વં માન્મયા પુનઃ ॥

અર્થાત્—ચિત્તેન્દ્રિય અને મદાહુને જે ફળ પ્રાપ્તિ કહે છે તે સ્વામની માફક સત્ય નિવડે છે મદા સંકિત અન્વય થાય છે નિષ્ફળ બાધ છે માટે મદાપૂર્વક શાસ્ત્ર પુરુષને જ ભાવિ બધુવા પૂછવું એ મદાકારનો તમજ રહેકે અપ્રેતિ-શાસ્ત્ર પ્રવર્તક આચાર્યોનો મત છે આચાર્યની માફક જાણી વિનોદ કરવા કે દેવતાની પરીક્ષા કરવા પ્રમ્ન કરવા નહિ.

દેવતાની પરીક્ષા કરવા માટે પ્રમ્ન પૂછવાનો રીવાજ આદ્યાદી જમાનામાં લખા જતા પ્રથમાથી જહી આવે છે તાત્કાલિક મદાકારને પ્રમ્નર્થ સરલ ભાવથી પ્રમ્ન કરે છે કે દેવતાની પરીક્ષા કરવા પ્રમ્ન કરે છે તેનો તોડ લાવવાની અત્યુક્ત વિધિઓ યોજા છે દેવતા તો ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન ત્રણે કાળનો જ્ઞાતા, સર્વજ્ઞ તેણે દરેક વીજનું જ્ઞાન ધરાવવું જોઈએ આ દરેક પ્રમ્નને ઉત્તર આપવો જોઈએ. તેવી માન્મયા સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે હોંકા પોતાની ઉપરોક્ત માન્મયાથી જમ મનમાં આવ્યું તેમ પ્રમ્ન કરી, જાને અપ્રેતિથી સર્વજ્ઞ હોવાનો ડોગ કરી દરેકને ઉત્તર આપે.

આ બેકે દાસ્તાવેજ બાબત છે છતાં તેવા પ્રમાણ શાહી જમાનાથી આજ પર્વત
એવામાં આવે છે નિમિત્તશાસ્ત્રની અપોષ્ટિતિનું આ બેકે મુખ્ય કારણ છે.

પરંતુ મુખ્ય કમીકત હુકમની પવિત્રતા તથા જાન્યુ ઉપર ફરેલી દોષ તથા સભ
શાનું મંદે ? અને પછી પરિણામ શૂન્ય આવે તેમા અપાર્થ ગું છે ?

જુરુના આદિય વગેરે ઉપર પણ ઉપાધ્યાયજીએ ખાસ આર મૂક્યો છે તેઓ
કહે છે કે આદેશ કરનાર સુર—

પ્રસપારી સમાધીસઃ કુવજો પાર્થિવઃ શુષિઃ ।

દમો દુષ્કા ક્રમાપાતો વાકમિદિઃ સ્વકિપારત ॥

સન્નુવઃ મદયા ચુક્તસપસ્વી વિચિત્રન્દ્રિય* ।

નાનાસાક્ષરિવેદ્યઃ સિર વિષા દુર્ભવઃ ॥

અર્થાત—પ્રાચીનથી, કુમારીથી વગેરે જુઓવાળા તથા મતોથી, મહાત્માથી તપસ્વી
વિતેન્દ્રિય, અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રવાદમા કુશળ અને ચિન્તામણ બેકેએ આજના એવા
મુદ્ધક ચિત્તવાળા ન બેકેએ નૈમિત્તિક થનારે આટલું હક્કમાં રાખવા એવું છે
મત્રશાસ્ત્રની મારફ નિમિત્તશાસ્ત્ર પણ બદલની વાત કરનાર હોઈ તેના માટે પણ
પવિત્રતા વગેરે ખાસ મહત્વના છે તે બૂલવા એવું નથી.

ત્યાર બાદ પાંચમા અધ્યાયમાં તિથિવક્રથી હર્ષ અનેક પ્રકારનાં બકોનો ઉલ્લેખ
અર્થાતે કર્યો છે વિવિધ બકો દ્વારા ફક્ત નિરૂપણની પદ્ધતિ હોઈ તે તે બકોનું
કાલમા કેવી રીતે ઘટકલ છે તે પ્રકારે દર્શાવ્યું છે અર્થાતે જાણી કીશક
અહીં જ બચ્ચા થાય છે અને આ બકો ઉપરની વ્યાખ્યા બેકે તે પ્રકારના અમામ
જ્ઞાનમુદ્ધનો પરિચય છે અર્થાતે કાલ આ પાંચમા અધ્યાય જ છે “એ છે તે બકો
છે એ ઉદ્ધિત આ અધ્યાયને હસ્તસાહિત્યનામાં કાલ પડે છે

અહીં કમ પ્રાપ્ત બેકે રૈખાવિમર્શનાધિકાર કહેવા બેકેએ કવો. મરણ
વિશિષ્ટકાલિય શુભાશુભનું જ્ઞાન તે તે જ્ઞાનના શુભાશુભ ઉપર હોઈ જ્ઞાનનું
શુભાશુભ હરણ કે જે સામુદ્રિકનો વિષય છે તે રૈખાવિમર્શનાધિકારમાં હોઈ
પદ્ધતિ તે જ્ઞાન જ્ઞાનનું રીક હતું બેકે પ્રકારે સામુદ્રિકશાસ્ત્રનાં કવત મન્ન
શુભાશુભ ચિન્હોનું જ્ઞાન કહેવા માટે જ ત્રીજા વિભાગની રચના કરી છે અને જ્યાર
નિમિત્ત કાલમાં થયેલા પુરવી હસ્તસાહિત્યની રચના હોઈ તે વિભાગ જ્ઞાન
મુખ્ય ખેતરી જુદો હોઈ પરિચિત રૂપે આ પાછળથી આપવામાં હોઈ વધતી થતી

પડેલી નથી. એટલે અંધારે ત્રીજા અને ચોથા વિભાગમાં તે હકીકત રજુ કરી છે, એટલે કોઈ બાતનો દોષ નથી.

અર્થાત્-આ સદર્જીથી એ સ્પષ્ટ થયું કે સામુદ્રિકશાસ્ત્રોક્ત ગુણગુણ લક્ષણો દ્વારા હાથની અદર અદ્યત્ત નિમિત્તનો અવર્ણવ કરવા આ ગ્રંથની રચના બધાને કરી છે, અને તેમાં તે સફળ થયા છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

અદ્યત્ત નિમિત્ત હાથમાં ઘટાવવા જતા કયા વર્ણમાં, કયા માત્રમાં, કઈ તિથિમાં કઈ ઘટિકા મારા માટે ગુણગુણ છે તેની વિવક્ષા કરવામાજ પ્રથમ દર્શનાધિકારની સમાપ્તિ થઈ જાય છે.

અહીં બધાને અવગણ્યની પદ્ધતિનો એટલે જાહેર નિમિત્તનો સ્વીકાર કરી આગળ વધે છે, અને તેમાં તેમને લગ્નકુટ્ટી, રાશિકુટ્ટી, ભાવકુટ્ટી ત્રણેની જરૂર પડે છે એટલે તે હાથમાં જ મુદ્રકુટ્ટીની રચના કરે છે આ વિભાગને લઈ હસ્ત સ્થાનમાં નક્કીકરણ કરવા તે હસ્તરેખા ઉપરથી જન્મકુટ્ટી કરવાની રીત છે એવી માન્યતા સમાજમાં પ્રચલિત છે.

પરંતુ અહીં કહેવું પડે છે કે તેમ માનનારાઓ અધારામાં છે આવી કોઈ હકીકત (જેમ તેઓ માને છે તેવી) હસ્તસ્થાનમાં છે જ નહિ. હા! એક હકીકત છે કે હાથની અદર કુટ્ટી કરવાની કળના બધાને કરી છે પણ તેના નિશ્ચય સાધારણ છે અને તેમ હોવા છતાં અમારા માટે અસૂતર્ય છે અમારગુણોમાં ઉપલબ્ધ થતા સામુદ્રિકશાસ્ત્રના બધામાં કલાવ હસ્તરેખા ઉપરથી વાસ્તવિક જ મ જ્ઞાન સોધો માલવાની રીત અમાને એક નથી. રેખાઓ ત નમના પ્રકરણમાં રેખાઓના અમાપનિશ્ચાસિની ઇલાકિ સેક પાડી અમુક સેકની રેખા છે માટે અમુક ઘટિકાએ જ મ થયો છે, એમ કલ્પના છે અને તે ઉપરથી રેક પ્રક્રિયા બાલક શાસ્ત્રાનુસાર થઈ શકે છે એ કે તે પ્રકરણ જોતાં અમને તેમાં પુષ્ટિ દેખાઈ નથી. કોઈ બાતની ઉપપત્તિ નથી. છતાં હસ્તરેખા ઉપરથી કુટ્ટી માલવાની અમરૂપિત સંજ્ઞાતા આપ્યા હોઈ કોઈ પણ બાતના નિર્ણય ઉપર આવી શકતા નથી. તે નિર્ણય તમે તેમ હો. પરંતુ હસ્તસ્થાનમાં તેવી કોઈ વિધિ નથી. એમ કહેવામાં અમને કોઈ બંધો નથી.

અધારે દર્શનાધિકારના ૧૭ મા સ્તોત્રમાં હાથને જાણાએ રચેલી જન્મ પત્રિકાની ઉપમા આપી છે એટલે તે જ મપત્રિકા છે એમ ઘટાવવા તેમ કુટ્ટીની કળના કરી છે કુટ્ટીના બાર ભાગ હોય, તેમ હાથમાં પણ બાર ભાગ કળના

એઈએ, અને તેથી હથેલીના જાગને સાથેના ચિત્ર જેમ કુહલીની માફક કંપનામાં આવ્યો છે જલદાર સ્થોળની આગળ કંપનાં થકા કરે છે કે—

અથ કથં ક્ષેપા જન્મપત્રીયમિતિ । તદુપનસદ્ગમસુદ્ધત્તુરિદુગાયા મૃત્યુર્મ
કર્માયમ્પયસ્પરેસ્તાજામપસ્થાનાત્ । તથ તતુરેસ્તા આયુર્ક્ષેસ્તા તસ્યામેય સ્વમાવ
મસ્યાત્ । કર્મરેસ્તા રાગ્યૈર્નર્યદિદ્વિતાસ્પા કર્મરેસ્તા—પત્તપર્માયા । ક્ષયરેસ્તા કલ્હ
મૃત્યુદીપ્તાપ્રપિસ્તાગ્રહાવિકારસ્ત્વના । પાતસ્થાનતયા પ્રિયુક્તરેસયા વા । સન્તાન
રસ્તાયાં વદુષ્કા સમ્મયે રિપુરેસ્તા । સપાસ્તુ સ્પષ્ટા એવ । હસ્તત્તમપ્યે પૂર્વા
પરાયતે આયુષનરેસ્તે દક્ષિણાચરાયતે પિત્તરેસ્તોર્ધરેસ્તે તથા મહ્યુષ્ઠો મુલ તર્જન્યુ મુલ
કનિષ્ઠોન્મુલ કર્મરેસ્તાસ્તિર્યમાયતાઃ । તથા વિપારેસ્તા રાક્ષસકોબાભિર્ગત્ય કોક્ષો
મુલી સર્વામિરેતામિદ્વિષ્ણમચનસમ્પતિઃ ॥

અર્થાત્—કન્ધરેખામાં જે અપત્રિકા છે જેમ કેવી રીતે સમજવું ? તે કાશમાં
જેમ જે મુકુહલીમાં તત્વાદિ બાર ભાવ છે, તેમ તનુ ખન, સ્કંધ સ્ફૂટ, મુલ, રિપુ
ભાગ, મૃત્યુ, કર્મ કર્મ આથ અને અથ રૂપ બારે ભાવનું ફળ આપનારી રેખાઓ
હોવાથી બાર ભાવવાળો જે અપત્રિકા કહી શકાય છે તનુ એટલે દેહભાગની કંપના
આયુરેખા દ્વારા કરવી જેમ દેહભાગથી શરીર સળધી શુભાશુભ ભણી શકાય છે
તેમ આયુરેખા દ્વારા દેહ સળધી શુભાશુભ જણાય છે માટે આયુરેખા એટલે
દેહભાગ ઉપર રેખામાં રાશ્વ જૈર્ધર્મ દ્વિત્વા વગેરે બેવાનું હોય તે રેખા એટલે
હયમે ભાવ કર્મભાવ. કલ્હ, મૃત્યુ, દીક્ષા, મૃત્યુપદ્ધત, મહાપીઠ તથા માત ઉત્પાદિત
સૂચન કરનારી રેખાઓ વા ત્રિશુલરેખા જે અવસ્થાવ છે સત્તાનરેખાઓના સ્થાનમાં
ચાકરી હોય તે રિપુભાગ ભાગીના ભાવ જાતીની રેખાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ સમજી શકાય
તેમ છે દામદા વરિકે ખનરેખા વા કુહલીરેખાઓ ખનભાવ ભાઈ ભાગુની રેખાઓ
ત્રીએ ભાવ મિત્રરેખા ભાથો ભાવ સત્તાન રેખા, ચાકરી ભાવ શ્રીરેખા સાવમે ભાવ
ધર્મરેખા, નવમે ભાવ ઉર્ધ્વરેખા, અગ્નીજ્વારમે ભાવ જેમ કંપના કર્મ થકે છે
હથેલીમાં કુહલી જેનું ચિત્ર લગાવવા જલદાર કહે છે કે આયુરેખા અને ખનરેખા
આવી રેખાઓ છે ચિત્રરેખા અને ઉર્ધ્વ રેખા કોલી રેખાઓ છે અને અમુક ભણી
જનારી, તથા ની ભણી જનારી, કનિષ્ઠા ભણી જનારી ઉર્ધ્વ રેખાઓ તથા વિધારેખા
7 નેશ્વત્ર મુખ્યમાંથી નીકળે છે તે દ્વારા બાર ભાવની કંપન્ય થઈ શકે છે જલદાર
અર્થો ચિત્ર આપે છે

માથઃ । મત્ત યવામ્ પન્ત્રોઽપિ ટિપ્પનકાપેક્ષ' । અથ ક્યોતિર્દિંદુ કુતગમ્યકપાવેક્ષપા
સમગ્રરાદિ વિસંવાદે 'પિ ન ફલવિસંવાદઃ । સર્વ નિમિષાનાં શુભાશુમારિજ્ઞાને એક
માર્ગવિષયવાત્ । મપ્રાવિ વિસંવાદસ્ટુ નિમિષાન્તરત્વાત્ ।

આથી એ વાકે બને છે તે વાકે દ્વારા સામુદ્રિકમતનું જ મહત્ત્વ વિચારનું જેમને
જ્યોતિશશાસ્ત્રાનુસારી જ મપત્ર નથી તેમને આના દ્વારા શુભાશુભનું નાન કરું હોઈ,
(તેને જન્મપત્ર કહેવામાં વાપરે નથી) જેમ હોય તેમ જોડો આમાં જોડવવા નહિ
કે પહેલાં જેમ મેવાદિ શશિચક્રમાં જોડાયા તેમ બારની અપેક્ષાએ ફેરવીને મૂકવા,
બને તેથી જ વાકે પછી ટીપ્પણમાં (પચાંચમાં) જેમ (એ ાશિમાં) હોય તે શશિમાં
મૂકવેલે બહી જ્યોતિષીની કરેલી જ મજબૂતીમાં અને આમાં જન્મકલ્પ તથા જોડોમાં
ફેરફાર આવશે, છતાં ફલમાં ફેરફાર નહિ આવે કારણ કે જે નિમિષ દ્વારા શુભાશુભ
જ્ઞાન એક સરખું જ આવે છે લક્ષ અને જોડોમાં જે ફેરફાર આવ્યો તે તેા સુધંભુધં
નિમિષ (પદતિ) હોવાના કારણે

અર્થાત્-કલ્પમાં જયકારે કપેલી વિધિ સુખજ આવતી કુલ્લી જન્મકુલ્લી
નહિ જ બને બીજી જ કુલ્લી બનશે એ સ્પષ્ટ છે એટલે જયકારના આ સુધેથી
સ્પષ્ટ થાયલા માથ છે કે કલ્પસંજીવનમાં નક્કરવાક પદતિ નથી એ છે તે નિમિષ-
શાસ્ત્રની એક પદતિ વિશેષ છે જેમ જ્યોતિશશાસ્ત્રમાં જન્મકુલ્લીના અભાવમાં પ્રમ
કુલ્લી ઉપરથી જન્મવિજ્ઞાની માફક જ પ્રમગત્રિકા (પ્રમોરી) બતાવ્યા છે તેમ
આ એક નિમિષાન્તરથી કુલ્લી (સામુદ્રિકપત્રિકા વા નિમિષગત્રિકા કે એવું જ કઈ
નામ થોડું મુકાય તેવી) બની

બહી જયકાર શૂદ્ધાભિજિતામાં સુખજ અમુક ફલને નામિઆર કરાવી તેના
ઉપરથી જ મથક, માથ, પછ, તિથિ, વટિક પળ, લગ્ન, જોડો વગેરે શાખી કલ્પનાની
વિધિ લખાય પૂર્વક આશ્રમ સમજાવ છે અને તેઓઈ સમાજમાં કલ્પસંજીવનમાં
નષ્ટ જાતની પદતિ છે તેવી માન્યતા ફેલાયેલી છે

શૂદ્ધાભિજિતાશ્રમની પદતિનું સ્વતંત્ર વિવર્ણન કરવાનું હોઈ બહી એટલું જ
કહેવાનું છે કે તે દ્વારા બનતી કુલ્લી વાસ્તવિક જન્મકુલ્લી અત્યવશ માટે જયકારે
દર્શાવી નથી, પરંતુ નિમિષાન્તરથી કેવી રીતે જ મજબૂતી બને તેના પરિણામ માથ
આપ્યો છે નષ્ટજાતક નામનો એક સ્વતંત્ર વિષય જ્યોતિશશાસ્ત્રમાં વડે કપે રહેલો
છે રણવીર જ્યોતિર્મહાનિષ્ઠ જે વજેરમાં તેની પદતિઓ છે પરંતુ તે એકજમ
જમ બેસતી બહી હોય તેવી અમારી માન્યતા નથી

આમ જુદી જુદી કલ્પનાઓમાં પહેલો અધિકાર દર્શનાધિકાર સંપૂર્ણ થઈ જાય છે. આમ કેવલ હાથમાં શુભાશુભ લક્ષણોની પરીક્ષા કરી તેના ઉપરથી કહેલી વિધિ મુજબ અમુક શબ્દોને અમુક વર્ષ માત્ર, તિથિ, વડી ઇત્યાદિ શુભાશુભ છે તેવું જ્ઞાન (કે જે એક મોટી ધ્યમતત્ત્વિત ભરેલી હકીકત છે) આ અધિકારમાં જ સામ્યદ્રિકશાસ્ત્રના હાથમાં અતિ વિકસેલા જમાનામાં પણ કેવળ હાથ ઉપરથી જ શરૂ થઈ પર્વતોના શુભાશુભ માળ જલ્પવાની વિધિ એવામાં બાવી નથી, તેમજ ખતર શાસ્ત્રના દ્વારા પણ અમુક વડી-પગ શુભાશુભ જનક છે, તેવી હકીકત હોવા છતાં પણ તેવો પ્રચાર નથી, અને તેવી પ્રતીતિ પણ થતી નથી અતર્હયા, ઉપદ્રવા, વિદ્યા જ્ઞાનિદ્યાદિ અનેક લેહવાળા ભવલક્ષણોની કલ્પનાઓને જ બ્રહ્મારે દુઃખમાં એક હાથમાં જ ઝમાવી દીધી છે.

ન તો અણ્ણિતની રૂર, ન તો બીજા કયાની; કેવલ હાથના દર્શન માત્રથી, હાથ એવાથી જ શુભાશુભ થઈ શોધી જાવી આ હસ્તસ્પર્શનની શ્રેષ્ઠતાનો નમુનો છે. થયે તે જ પ્રયોજન છે અને તે / મહત્ત્વા છે.

ત્યારબાદ બીજો અધિકાર દર્શનાધિકાર થઈ જાય છે. આ અધિકારમાં બ્રહ્મારે હાથની અંદર જ સર્વ નિમિત્તોના સમાવેશ કર્યો છે. શરૂઆતમાં આ ગવિદ્યાનો અતર્ભાવ કરવાને કહે છે કે —

સ્પર્શનાદ્વિધિયાયાં યથા કલ્પસૂત્રીર્યથે ।

તથા ચાર્ણ્ય ફલં સ્પર્શાદ્વિજ્ઞત્વાદ્ શક્તિષાક્તિનઃ ।

અર્થાત્—જેમ આ ગવિદ્યામાં સ્પર્શથી શરૂ કહેવાય છે તેમ શક્તિષાક્તિ એટલે હાથ પણ અત્ત હોવાથી તેના સ્પર્શ દ્વારા શુભાશુભ ફળ કહી શકાય છે. એટલે કે હાથમાં આ ગવિદ્યાનો અતર્ભાવ થઈ શકે છે.

ત્યારબાદ બીજો સત્તાવીસ પર્વતના શ્લોકોની અંદર આ ગવિદ્યાની પ્રવાહી મુજબ લાભાલાભ મુખ દુઃખ, છુત્તીત, મરણ, મગામગ, જય પરાજય વગેરેનું નિરૂપણ કરે છે. વર્ષનું શુભાશુભજ્ઞાન, વૃદ્ધિજ્ઞાન, યુદ્ધિ પ્રમાણ વગવગ્નું જ્ઞાન, જાહેરી વસ્તુના લાભાલાભ ચારજ્ઞાન, નિધિજ્ઞાન તથા જાહેરજ્ઞાન ઇત્યાદિ જ્ઞાન કહે છે.

ત્યારબાદ અક્ષાવીશમાં શ્લોકમાં બીજા નિમિત્ત સ્પર્શગવિદ્યાનો અતર્ભાવ કરે છે, અને તે દ્વારા શુભાશુભ જ્ઞાન કરે છે.

પછીથી સ્પર્શશાસ્ત્રનો અતર્ભાવ કરે છે. આખરીઓની અંદર જ બાળાદિ સ્ત્રીઓની સ્થાપના કરી તે દ્વારા શુભાશુભજ્ઞાન કરે છે.

ત્યારપછી ૩૫ માં શ્લોકથી લોકમશાસ્ત્રનો અવર્ણન કરે છે ૩૬ માંથી
અર્ચન અને લક્ષણનું કથન કરે છે ૪૨ માં મા ઉપાસનો વિષય અર્થ છે ૪૪ માં
શ્લોકના અવરીકનું સ્તિર્જન કરાવે છે

અને છેલ્લે બધા ૪૫ માં શ્લોકમાં ચૂડામણિશાસ્ત્ર તથા શકુનશાસ્ત્રનો
અવર્ણન કર્યાં છે છે ૬—

વિદ્યર્થાં ચ દ રૂપ મા સ્વરાજ્ઞાત્મકઃ ક્રમાત્ ।
અક્ષમુખો વુષ્પરો વખી અપરા નામતો મતા
આભિદિતા અનાયિકા સ્વાન્યધ્યમા સ્વમિપૂમિતા ।
દગ્ધામદેવિની તાસાં ફલ ચૂડામણી સ્ફુટપ્ ॥

અર્થાત્—ચૂડામણિશાસ્ત્રનાં આદિનિત્ય, અભિધૂમિત્ય, રૂપ્ય જે ત્રણ સ્વરોની
પરિભાષાઓથી આગળીઓને સજ્ઞા આપી ત તે સજ્ઞાઓનું રૂપ તે શાસ્ત્રની પદ્ધતિ
મુવળ દ્વારથી જ બાળી તેનું જેમ સંસ્કૃતપદ્ધતિ જ કરી દે ॥

વળી તેથી જ રીતે શકુનશાસ્ત્રના સ્તનપદ્ધતિનો પદ્ધતિ આગળીઓમાં સમાવેશ
કરી તે દ્વારા સમગ્ર શકુનશાસ્ત્ર સમાવળી દે છે શ્લોક ૪૭ થી લઈ બાકીનામાં આ
વિષયની જ અર્થ કરી છે

અને આલેખથી સતોષ ન થયે હોય તેમ પુસ્તકશકુન બોવાની પદ્ધતિ ૬
જેને શકુનશાસ્ત્ર કહે છે તેના પદ્ધતિ દ્વારથી જ સમાવેશ કર્યો છે અલગર કહે છે કે—

તારાવિદ્યમતઃકર્ત્રિયં મિત્રં વનુષ્કરુષ્ ।
મિત્રાર સમનાદ્ વાપ્યા હસ્તે વાનુષ્કરુષ્વી ॥

૧ અર્થાત્—આવી શકુનપદ્ધતિ (બીજા શબ્દમાં અને પાસાહેવળી કહે છે તે)
કર્તા આવી બાજ છે

૨ આમ બીજા અધિકારમાં આકે નિમિત્તશાસ્ત્રની શાખાઓને દ્વારમાં સમાવેશ
કર્તા આપ્યો છે

ત્રીજા રેખાનિર્મશનાધિકારમાં અને બાષા નિરોપાધિકારમાં વિવિધ
૫ વર્ણન તથા આધુનિક બાજનોની અર્થ કરાવી છે નજ, તલ, આર્ત
બાજને અર્થ છે જેટલું દ્વારમાં સમાર્થ થકે તેટલાની જ અર્થ છે

આમ જોવિત્વપૂર્વે જલકાંડે સમજી જાયતી રચના કરી ફલકથન શાસ્ત્રમાં નવીન
કારણ નિર્માણ કરેલું છે

આખા જલમાં રેખાવિચરનાધિકાર સોષી મોટો છે અને બીજા સાચુ
દિકના પુખ્તકોમાં જ્યાં હસ્તરેખા પ્રકરણ સ્વરૂપ મળે છે ત્યાં આ જલમાં તે વિસ્તારથી
મળે છે હાથની મુખ્ય મુખ્ય જાંબી જ રેખાઓનું ચર્ચન આ વિભાજના આવી જાય
છે અને જલમાં આજના વિસ્તૃત મળતા હસ્તરેખાશાસ્ત્રનું મૂળ આ જલમાં જ
છે, તેમ જ્યાં જાંબી જાય છે

૩

અધિકારના આધારોનું અધી

અધિકારના સવાર્ધાઓ સ્થોકો અને તે ઉપરના ૩૮૦૦ સ્થોક પ્રમાણુ સાધ્યમાં
તેમજ બીજી પણ ઘણી ઉપયોગી જાળતા ચર્ચા છે સાધ્ય સ્થોક પ્રમાણુ તેમજ
પોતે આજુ છે તેઓ જાય છે કે -

મહાવિદ્યવ્યવસ્થાક રત્નામોકેન માસવી

સામુદ્રિકજાળાંસી જાળી પાણિમરણે રિવા

આ સાધ્યમાં તમને સામુદ્રિકજાળાંસી ક્યાંક જાળી આધાર રચાવેલો
છે આમાંથી કેટલાકના કર્તાઓનો પણ તેમજ નામ નિર્દેશ કર્યો છે જાળી કેટલાકની
અધ્યક્ષતા અને વિષય વિમર્શ પણ કર્યો છે જાળી તરફ તેઓ ત્રીજા અધિકારના
૧૮૭ માં સ્થોકના સાધ્યમાં સોષસામુદ્રિકોનો પરિચય આપતા કહે છે કે -

સૌપસામુદ્રિકં જાળદશાધ્યાપાતમકં તથા જાળદશાધ્યાપા ગુહ્યમસપ્તસ્ય જાળાધ્યાપા
મ્મિલકાલમ્. તસ્યં જાળિ સ્થોકપૂર્વે સપ્તકાલમ્ જાળમ કહી અસ્ત જ સોષસામુદ્રિકોનો
પ્રથમ સ્થોક રચુ કરે છે -

મધ્યમ જાળી જેવું પન્દોરજ્યસપ્તકાલનિતમ્ ।

સર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞાર સવસ્ય મગત પતિમ્ ॥

અને ત્યાર બાદ તેમાંના કેટલાક સ્થોકો ઉદ્ધૃત કરે છે.

આવી જ રીતે સામુદ્રિકજાળાંસીનો પરિચય આપતાં જાય છે કે -

અમતેત્ત સામુદ્રિક મૂળે-

સ્વાસ્થિ વજ્ર હસ્તેઽમિન, ચિદાનં રિ ચરાપરમ્ ।

હસ્તકાને મુખેઃ મોર્કં તત્ સામુદ્રિકમુપજમ્ ॥

હસ્તાદિકં ચત્ સ્ત્રોક પ્રમાણે—

બ્રહ્મકારના અભિપ્રાય છે કે સામુદ્ર નામના સુનિર્મિત આ શાસ્ત્ર બ્રહ્મનું છે, તેથી તેને સામુદ્રિક કહે છે. આ શાસ્ત્રની સહા સબધમાં બીજા હોકા શું અને છે તે અવ્યવસ્થા કહે છે કે—

સ્કન્દેન સામુદ્રિકપાત્થ્યં કુવમિતિ શામ્પવાસ્તવ શાસ્ત્રસૌ ગણેશનમસ્કારાત્
સકાપસ્ત્રેષ સમુદ્રે શાસ્ત્રં પ્રચારિતં વૈવેન્દ્રાદ્યશાસ્ત્રનુચ્ચરણે સામુદ્રિકમિતિ કવા

અર્થાત્—સામુદ્રિકશાસ્ત્રે અનુવાન શાસ્ત્રના પુત્ર સ્કંદે સ્કંદ, પણ તેમાં અસ્તિત્વ મધુપતિને નમસ્કાર કરતા હોવાથી સ્કંદે કૅપાવિત શર્ષ શાસ્ત્રને સમુદ્રમાં નાખી દીધું. પાછળથી કંઈના આશંકાથી તેને પુનરાકાર કર્યો, આથી સામુદ્રિક અમ નામ પડ્યું.

બ્રહ્મકારના આધાર હસ્તાળીના હસ્તચિહ્નસૂત્ર, કર્કશ્વેન્દ્રામકરણુ વગા વિવેકવિલાસ છે આ બંનેની બ્રહ્મકારે વારંવાર ચર્ચા કરી છે અને તેમના મત-મતવર્તણેનો પણ વિવકપુરુષર સમાવેશ-નિષ્કર્ષ કર્યો છે. હસ્તાળીનામાંથી તેા પ્રજ્ઞા કિત્રે બ્રહ્મકારે ઉત્પત્ત કર્યા છે એ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યાં છે. બ્રહ્મકારની વિશેષ અભિરૂચિ કર્કશ્વેન્દ્રામકરણુ ઉપર છે આના આધારમાં તેમજ પ્રમાણુ-તરીકે ઉત્પત્ત કરેલી બાધાઓનો સમક પાછળ પરિશિષ્ટ રૂપે આપ્યો છે તેથી હજારો પ ગ્રાંથાઓ આવી આવ છે.

અમને એક કર્કશ્વેન્દ્રામકરણુ મળી આવ્યું છે, પરંતુ તેમાં વાધાઓની સંખ્યા બહુજ આવી ॥ અપાર ઉપાધ્યાયદેવના લેખ દ્વારા તે સંખ્યા ઘટાડી કરો તેમ લાગે છે.

નરપતિબ્રહ્મચારી અને યુદ્ધામણિ આ બંનેના ઉપજીવિદાના બ્રહ્મા છે. છતાં યુદ્ધામણિ સળખી વિશેષ આ બ્રહ્મમાંથી જન્મી આવતું નથી. યુદ્ધામણિના નેપાળ વિષયનો અથ હસ્તકંક છે એ દ્રોણમુનિ પણ તેવોજ છે. યુદ્ધામણિ સળખી મોપ કરવા છતાં તે અમને મળ્યો નથી. અર્ધત્રય્યુદ્ધામણિસાર નામનો એક લઘુ અથ મળ્યો આવે છે તે આ પુસ્તકમાં સ્પષ્ટિક બતાવામાં આવેલ છે.

યુદ્ધામણિ ક્યોજ માથીન અથ છે. વસંતરાજશાસ્ત્રમાં તેનો ઉલ્લેખ છે.

વસતરાજ સભે છે કે-એ પ્રથમ સ્થવામાં તેની મદદ લીધી છે વસતરાજનો સમય શક ૧૦૦૦ પહેલાનો છે ચૂડામણિનો રાજમુર્ગાકમાં પણ ઉદ્દેશ મળે છે વસતરાજ તથા ચૂડામણિ એ બંનેનો નરપતિમાં ઉદ્દેશ છે નરપતિજયચર્ચા શાંભિવાદન શક ૧૦૬૭ માં લખાએલ છે રાજમુર્ગાક શક ૬૬૪ માં લખાએલ છે એટલે ચૂડામણિ તે પહેલાનો જય છે

ચૂડામણિની પદ્ધતિમાં કઈક ઉપપત્તિની ઉત્પત્તિ જોમ લાગે છે કે આવા કારણથી યા તો સમયગણથી તે હાલમાં હુમખાય છે

અચકારે વિવેકવિજ્ઞાસનો વારવાર ઉદ્દેશ કર્યો છે વિવેકવિજ્ઞાસ પણ પ્રાચીન જય છે શ્રી જિનદત્તસુરિએ તે જય હસ્તીસુનના તેજમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં લખ્યો છે જૈનસમાજમાં તે ઘણો પરિચિત જય છે અચકારે વિવેકવિજ્ઞાસના પુષ્કળ સ્તોત્રો ઉત્પત્તિ કર્યા છે

વિવેકવિજ્ઞાસમાંથી લીધેલા સ્તોત્રો પ્રાચીન સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં પણ મળી આવે છે આ પુસ્તકની સામે જ સામુદ્રિકશાસ્ત્ર એ વાતમાં બાબત છે તેમાં વિવેકવિજ્ઞાસના કેટલાક સ્તોત્રો મળી આવે છે અચકારે સામુદ્રિકશાસ્ત્ર નામથી કેટલાક લીધેલા સ્તોત્રો આ સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં મળી આવે છે ઘણા પ્રાચીનકાળથી સામુદ્રિકશાસ્ત્ર નામથી આ જગની ઝગુના થાય છે એટલે વિવેકવિજ્ઞાસમાં આ જયમાંથી સ્તોત્રો લીધા હશે, એમ અનુમાન છે

હસ્તગી બ તથા હસ્તચિહ્ન સૂત્ર હાલમાં ઉપલબ્ધ નથી થતા. અચકારે તે અધ્યાયમાં કેટલાક સ્તોત્રો ઉત્પત્તિ કર્યાનો ઉદ્દેશ કર્યો છે

ગીત્ત અધ્યાય સામે તુલના

અચકારે અગીકાર કહેલી પદ્ધતિના ગીત્ત અધ્યાય એવામાં આવના નથી, એટલે વિષય પરસ્વ સમાસોબના મર્ધ શકે તેમ નથી સામુદ્રિકશાસ્ત્ર અચકારનો અર્થ જય છે પરંતુ તેની પ્રત મળતી નથી એટલે અચકારનું વજનન્ય સ્પર્ધ છે અપુર્વ ધ્યાનિક વિષયમાં કોઈ પણ જાતનો મત જાંધો શકાય તેમ નથી.

એ અતરજ પરીક્ષા કરીએ તો જય સ્પષ્ટ લાગે છે જાણની યોજના દ્વારા જગની ઉપપત્તિ અથવા મુક્તિમત્ત દેખાઈ આવે છે પરંતુ આ પદ્ધતિના આ એક જ જય હેતુમાં તેને અનુપૂર્વ અને અદ્વિતીય વિગ્રીય જોવામાં પડે છે

ઉપસંહાર

આ પ્રકારનાં દસાંબેલી પદ્ધતિ પૂર્વકનું ફળ થરતું હશે કે નહિ તેવા સુધારા નિર્ણયક છે. ઇચ્છામુખે ધર્માવધા પ્રયત્ન કરી લેવાથી જ તેની ખાતરી થશે, છતાં જોકે હકીકત વિચારતા તેને આપેલું સિદ્ધાંતના નામનું વિશેષણ સાર્થક છે. જોકે ફીલે જેવા જર્વા આખા પ્રકારની હકીકત જાણેલા અને સુસ્થિતશુન્નમાત્રુમયદે કારણ હાથના અમુક અમુક સ્થાનનું સુભાગ્યના તેના લક્ષણ સુખના સદા જોકે સરખું જ રહેવાનું છે. જ્યારે પ્રકાર તે હાથ પ્રમત્તલની તિથિ, વાર સમય ઇત્યાદિથી કંઈ વર્ષ ક્યો ખાસ ઇત્યાદિ સુભાગ્યના કાલનો નિર્ણય કરવા કેં કરિ-પણ સુધી પહોંચી જાય છે. આમાં ભુદ્ર ભુદ્ર થયે તે ભુદ્ર ભુદ્ર આવે, અને જોકે જ પ્રાચીનને ભુદ્ર ભુદ્ર ફળ જોકે જ વિષમતા પ્રમત્તલ કહેવું થયે, પરંતુ પ્રકારે હુલ્લની પદિતતા તથા દેવજલ ઉપર થયારે જોર આપ્યું છે અને તેવા ઇજ્જલ હાથ ફલ કહેવાની વાણી મિત્તા ન જાય. જેને દેવજલ હોય તેને માટે વાસ્તવિકતા શક્ય નથી રહેતી, તેથી જ પ્રકારમાં કહેલી પદ્ધતિ સુસ્થિતશુન્ન અને સ્વાધી જની જાય છે અને વારવાર નિમિત્તિકા માટે જોકે જ વસ્તુની શોધના કરે છે કે પોતાની વાણીની અક્ષતા માટે ઇજ્જલ મેળવા ઇજ્જલની કૃપા મેળવેલા પદિતતા જનો.

નિમિત્તશાસ્ત્ર

[૧]

નિમિત્તશાસ્ત્ર નામથી કયા શાસ્ત્રનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો, એવી શકા એને થાય તેને કાંતો કોનેવર માનવો, કાંતો આર્યેવર માનવો. કારણ નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક એ શબ્દો કોનો માટે અતિ પરિચિત છે તેમજ આર્યો માટે પણ પરિચિત છે કોનો આર્યો છે એમાં શકા ઉદ્ભવવા જવી, કે તેઓ આર્યો છે એવી સાબીતી આપવી તે અને કાશ્યાપપણ છે કોન એ ધર્મવિશેષ છે, અતિ વિશેષ નથી અને સમાજમાં તેઓનો ધર્મ એટલો જાણી એકરૂપ થઈ ગયો છે, કે તે પાશ્વો ધર્મ લાગતો નથી એ કે તેમના પ્રધાન ધર્મમાં ધર્મો એ માટે મિથ્યાત્વી (જનમાં પટેલા) એવા શબ્દો ચોક્કસ છે છતાં એવા ખડક મળ માટે—એક બીજા ધર્મ માટે સાચા એવા શબ્દો વપરાયેલા કદેક ધર્મોમાં એવામાં આવે છે તેથી તે શબ્દો પ્રત્યે રાજ-કેષ ન રાજતાં સમકક્ષિથી તેમના સાહિત્ય પ્રત્યે નજર નાખવી તેજ જ્ઞાન વિપ્રાશુને જરૂર છે વધુ કાળથી આ પ્રમાણે થતું આવ્યું છે, અને તેથી કૌનસાહિત્યથી વધુ મોટો વર્ગ પરિચિત છે છતાં તેઓ કૌનસાહિત્યના વધુ મોટા ભાગથી અજ્ઞાન હોય તેવાઓ માટે તેમના વાસ્તવિક શબ્દો હનહન નવા એવા બને છે. આથી આવા અતિ પરિચિત શબ્દો પણ તે કદાચ અજ્ઞાન હોય. પરંતુ જે અર્થમાં કૌનસાહિત્યમાં આ શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો હોય તે અર્થથી જ અપરિચિત હોય નિમિત્ત શબ્દથી અપરિચિત હોય તેમ બનતું હનહન અશક્ય છે નિમિત્ત એટલે કારણ, અને તે વિષયક શાસ્ત્ર એવો અર્થ તો કોઈ પણ સ્પષ્ટ કરે. અહીં આર્થ શબ્દ ક્રિડા અર્થમાં છે.

કારણને કાર્ત્તવ્ય એ શબ્દ હોય તે નિમિત્તશાસ્ત્ર એ બાળ્ય એકરૂપ જ પ્રવેશતી છે વાસ્તવિકતા તે અર્થમાં જ તે શબ્દ ચોક્કસ છે પરંતુ તેમાં જે કંઈ વિશેષતા કૌન સાહિત્યમાં છે તે વિશેષતા બ્યોપિતિશાસ્ત્રને લગતી છે જે અર્થમાં આજે બ્યોપિતિશાસ્ત્ર શબ્દ વપરાય છે તે અર્થમાં જ કૌનસાહિત્યમાં નિમિત્તશાસ્ત્ર શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે કોઈ પણ કારણને કાર્ત્તવ્ય અવિષ્કરણ કરવાના નિમિત્ત શાસ્ત્ર તે નિમિત્તશાસ્ત્ર. આવો અર્થ નિમિત્તશાસ્ત્ર માટે છે બ્યોપિતિશાસ્ત્ર એ નિમિત્તશાસ્ત્રનો એક વિજ્ઞાન માત્ર છે એમાં બ્યોપિતિ (અર્થ) ઉપરથી અવિષ્કરણ કરવાની પદ્ધતિ છે, તેને બ્યોપિતિશાસ્ત્ર કહે છે પરંતુ પ્રજા સિવાય પણ બીજા કારણો દ્વારા

શાવિ સુવર્ણી સ્થાનમાં થઈ શકે છે અને તેની રીતની હરેક પદ્ધતિને નિમિત્તશાસ્ત્ર નામ લાગુ પડે છે અર્થાત્ જ્યોતિષશાસ્ત્ર એ શાખા અને નિમિત્તશાસ્ત્ર એ વૃક્ષ એમ વસ્તુસ્થિતિ છે.

પરંતુ જાની રીતે નિવિધકાયેલાં હર્ષ શાવિ-કથન-શાખાની માહિતી હિંદુ કથાનકોમાં જોણી દર્શાવવામાં આવી છે, અને અર્ધ દર્શાવવામાં આવી છે, ત્યાં કેવલ-દેવનિફ-જ્યોતિષી ઇત્યાદિ શબ્દો દર્શકના માટે અને વિદ્યાને માટે જ્યોતિર્વિદ્યા શબ્દ લક્ષ્યમાં વપરાયો છે. અધારે જેન સાર્વજનિકા જેન કથાનકોમાં વારંવાર નિમિત્તિક શબ્દ શરિષ્ઠવત્તાના અર્થમાં અને નિમિત્તશાસ્ત્ર શાવિકથન વિદ્યાના અર્થમાં વપરાયેલા છે અને તેથી હજમજ તે શબ્દ તેમનો પાશ્વિકાધિક એવો બની ગયો છે એમ તો તેઓ હર્ષ વિદેશીય નથી કે ભત્તરના નથી કે અર્થો નિમિત્ત શબ્દ તેમની માહિતીમાં જ રહી ગયો હોય આ તેમનો જ હોય. પરંતુ એ શબ્દનો વધારે ઉપયોગ તેમણે કર્યો છે એ વાત નિર્વિવાદ છે તેથી નિમિત્તશાસ્ત્રથી અભાસ પહેલી દૃષ્ટિએ જોવાને અને બીજી દૃષ્ટિએ અર્થેતર માનવો એકજે. વૈચારણ્ય દૃષ્ટિએ શબ્દાર્થની અહીં અદ્વરનથી.

[૨]

નિમિત્તશાસ્ત્રના માટે અર્થાત-નિમિત્ત એમ કહેવાની સુના વખતથી પરિપાટી છે નિમિત્તશાસ્ત્રની શુભ્ધ આક્રમ જ છે એમ કહે —

અર્થ સ્વામા સ્વરથેય યોમ વ્યવજનસાથે ।

ઉત્પાદનમન્તરિતં ચ નિમિત્તં સ્વતપ્તપા ॥

—દ સી દ અ શ્લોકો ૫

અર્થાત-(૧) અનવિદ્યા (૨) સ્વપ્નશાસ્ત્ર (૩) સ્વરશાસ્ત્ર (૪) ભોમશાસ્ત્ર (૫) અભવન (૬) લક્ષ્ય (૭) ઉપાધ્ય (૮) અવગિહ્ય એ પ્રમણે નિમિત્તશાસ્ત્ર આક્રમ પ્રકારનું છે આ આક્રમ એવો આજે પશ્ચિમ ઉપાધ્યય મી મેથલિયનવજીયણિયે હસ્તશાસ્ત્રવતના લાપ્તમાં આપ્યો છે શબ્દાક્રમમાં જ તેમણે આ પ્રકારની અર્થ કરી છે તેઓ કહે છે કે જેની અદ્વર અવશ્યકરણ ઉપરથી શુભાશુભ કહેવાનું હોય, માણસોની ધેરા, દૃષ્ટિ, અવાજ વાતચીત, પછીવતન, અવશ્યકરણ ઇત્યાદિ ઉપરથી શુભાશુભ કહેવાનું હોય તેનું નામ અનવિદ્યા. એમ ભવત સુપ્રાદિ અવશ્યકરણોના ધેરાશરણાત્ આત્મા અને મનને એ વિકાર થાય છે, વિકલ્પ થાય છે, અને તે વિકારના-વિકલ્પના કારણરૂપ

બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો દ્વાસ થાય છે (બાહ્ય ઇન્દ્રિયો ઉઘી જાય છે, નિષ્ક્રિય થાય છે) ત્યારે મનની ઋતિ-વિધિ વધી જવાથી મનનો કંઈક વિકાસ થવાથી જે કંઈ તે જુએ છે તે ભૂત-ભાવિ અને ભવિષ્ય-વસ્તુના વિજ્ઞાનમાં હેતુ બને છે આનું નામ સ્વપ્ન છે અને તે સજાંથી શાસ્ત્ર તે સ્વપ્નશાસ્ત્ર. જેમાં પ્રાણીઓના અવાજ, જેણે ઇત્યાદિ દ્વારા, અર્ધાત્-શબ્દન દ્વારા, અને શબ્દોચ્ચારના અણુઓની બાલ, કુમાર, મુવા, વૃદ્ધ, મૃત્યુ ઇત્યાદિ પરિભાષા મુજબ ભવિષ્યજ્ઞાન હોય અથવા નાસિકામાંથી નીકળતા આસોઆસની ઋતિ ઉપરથી ભવિષ્યકથન હોય, અને તે સજાંથી જે શાસ્ત્ર હોય તેનું નામ સ્વપ્નશાસ્ત્ર પૃથ્વીપરીક્ષા કરી તે ઉપરથી પૃથ્વીની અદર રહેલાં જલ, સ્તન ઇત્યાદિનું જ્ઞાન કરવું અથવા ભૂમિકંપ ઇત્યાદિ દ્વારા દેશના શુભાશુભ સજાંથી કથન કરવું કે ભૂમિ યોષન કરી ઉપર ઘર નગરની રચના કરવી, અને તે સજાંથી અમુક લક્ષણો ઉપરથી તે ધર થા નગરમાં સ્થાપના બૃત-વર્તમાન અને ભવિષ્યકથન કરવાનું શાસ્ત્ર તે ભૌમશાસ્ત્ર છે. શરીર ઉપરના નસા, તલ, લાચન ઇત્યાદિ દ્વારા શુભાશુભ કથન કરવાની વિદ્યા તે જ્ઞાનશાસ્ત્ર. હાથ કે પગની રેખાઓ દ્વારા, શરીરની ઉંચાઈ નીચાઈ અવયવોની રચના ઇત્યાદિ ઉપરથી શુભાશુભ કથનની વિદ્યા તે લક્ષણવિદ્યા. ભૂમિકંપ, સ્થેવૃષ્ટિ, દિવ્યક ઇત્યાદિ પૃથ્વી ઉપર તેમજ આકાશમાં અકસ્માત બનતા બનાવો કે જે ઉત્પાદ જેવા લાગે છે તેઓ ઉપરથી ભવિષ્યકથન કરવું તે ઉત્પાતશાસ્ત્ર અને આકાશમાં ફરતા ઝહોની ચાલ, ઉદય-અસ્ત, અકલ્પ ઇત્યાદિ દ્વારા ભવિષ્યકથનની વિદ્યા તે અતરીક્ષવિદ્યા છે અને આ પ્રમાણે આ આઠે પ્રકારના નિમિત્તો-કારણોને લઈને એક શાસ્ત્ર બન્યું તેને નિમિત્તશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે.

આશ્રય જતાં તેઓ કહે છે કે-આ આઠ નિમિત્તશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે પરંતુ વર્તમાનમાં (તેઓના કાળમાં) કાશની ઋતિથી પહેલાં સાત નિમિત્તોના દ્વાસ થઈ ગયો છે જ્યારે આઠમું અગ વિખ્યાર પૂર્વક મળે છે અહીં મારે તેમના સંખ્યામાં થોડા વધારો કરીને કહેવું પડે છે કે મારા કાળમાં તે આઠમાં અગની પલ્લ અમુક ઉપશાખાઓ જ વિસ્તૃત મળે ॥ બાકીની દ્વાસ પામી છે જ્યારે પહેલી સાત શાખાઓની તો વાત જ શી? કમળાં કમળાં લક્ષણવિદ્યા ઉપર કંઈક નવીનતા અવલી બધ ॥ બાકી તો જાણી જ શાખાઓ મુકાઈ ગઈ છે નિમિત્તશાસ્ત્ર રૂપ આ મહાનવૃક્ષ જૂતના વાસવાળું મનાયું છે, વદેમનું ઘર મલ્યાય છે અને જાણી તે તરૂની ઉપેક્ષા વધવી બધ છે.

શ્રીમેદવિજયજીવિ પોતાના કલમમાં આ શાસ્ત્રની ક્ષત પામીથી શાખાઓ
 ક્યાં ક્યાં ઇતસ્તત મત્રી આવે છે તેનો પોતાના બાબમાં સારા ઉદ્દેશ કરે છે
 અને તે જગ્યાંએ જ લાગે છે કે જ્યાં જ શાસ્ત્રો આ શાસ્ત્રની બાકીયા સ્વીકારી
 શક્યાં છે તેઓ કહે છે કે સમવાચાંજસૂત્રની વૃત્તિમાં કહેવામાં આવ્યું છે
 કે જ્ઞ અવિદ્યા ઉપર જો કે લાગે તેનું પ્રમાણ સૂત્ર છે બત્રીસ કશૈઃ સ્તોક પ્રમાણ
 સૂત્રો ઉપર વાર્તિક કહ્યું, અને બીજા નિમિત્તો ઉપર અપરિમિત સ્તોક પ્રમાણ સૂત્રો
 તથા વાર્તિકો કહ્યાં, પરંતુ આસ સમજમાં જ્ઞ અવિદ્યા ઉપર નારદીય જ્ઞ અવિદ્યાનો
 નામકરો જ મેં છે. તે સિવાય કોઈ ખાસ જ મળતો નથી. બીજા શાસ્ત્રોના
 આધારે જ્ઞ અવિદ્યામાં વિચિત્ર કે વાચક કે પદ્ય કે ચંદન કે માસ કે નક્ષત્ર કે,
 રશ્મિ કે, વર્ષ કે ઇત્યાદિ વિષયો કહ્યાં, અને આ બધા ઉપરથી સૂક્ષ્મભુક્તિથી વિચાર
 કરી નદ જન્માધ્યાય, ઇત્યાદિ કશૈઃ પ્રકારની પૂજાનો વિચાર થઈ શકે છે. કશૈઃ
 નિમિત્તોમાં જ્ઞ અવિદ્યા સર્વ ક્ષેત્ર છે

મદ્વિદ્યા નિમિષામામણામાપિ ગીયતે ।

દુષ્પા શુભાદુમજ્ઞાને નારવર્ષિનિષેરિતા ॥-૬ સં ૬ અ સ્થા ૪

જ્ઞ અવિદ્યા પ્રુષ્ઠી ઉચ્ચાં જ્યાં જ્યાં વેણ છે, તેનો ઉદ્દેશ કરતાં તેઓ
 કામદાક્ષ, વિવેકવિકાસ, બુદ્ધિજ્ઞતાકેની યોગ, વાચસદશારીર ઇત્યાદિની
 મજા કરે છે

સ્વમશાસ્ત્ર માટે કામવતીસૂત્ર, વિવેકવિકાસ, ઇત્યાદિ તથા સ્વમાધ્યાયનો
 ઉદ્દેશ કરે છે

સ્વરશાસ્ત્ર માટે શકુનશાસ્ત્રનો મુખ્ય જ મ વસ તરાજ શકુન, બાહ્યસ્તર
 ઉપર જ્ઞાનેક નરપતિજયજ્યર્વા, પ્રસોખ્યારના બાકીયા ઉપરથી શુભાશુભનું જ્ઞાન
 કાવતાર જ મ ચૂકામણિશાસ્ત્ર જેમ ત્રણ જગનો ઉદ્દેશ કરે છે

ભોમ માટે સમવાચાંજવૃત્તિ, સ્થાનાંજસૂત્ર વૃત્તિ જણાવે છે

અજન માટે કોઈ ખાસ જગનો નામનિર્દેશ નથી

લક્ષ્મણે માટે સામુદ્રિકશાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ કરે છે

ઉપાત માટે પણ સ્થાનાંજવૃત્તિ જણાવે છે અને ઉપરે જતાં વિસ્તૃત મત્રતા
 અતરીક માટે કોઈ ખાસ જગનો ઉદ્દેશ કરતા નથી

આ પ્રમાણે જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં છુટક છુટક નિમિત્તસામગ્રીનાં જાણે મળી આવે છે, તેવો ઉદ્દેશ કરી આ ગ્રંથિદાને સર્વમાં સુખ્ય જણાવે છે, તેમજ પોતાનો મધ્ય આ ગ્રંથિદાની જ એક ઉપશાખા છે તેમ જણાવે છે

[૩]

હવે આપણે આ વિષય સંબંધી વિચાર કરીએ, અને તે ઉપરથી એ નિર્ણય ઉપર આવીશું કે આ બધામાં સર્વોત્તમ શું છે? અને ચિન્ત્યની શું છે? શ્રી મેઘ વિજયજીએ લીધેલા કેમ સુચન જ આપણે વિચારીશું

શ્રી મેઘવિજયજી ઉપાધ્યાયજીને આ ગ્રંથિદા કહે છે તે વિદ્યાનો હાથમાં પ્રચાર નથી. શ્રી ઉપાધ્યાયજીના વખતમાં જ તેનો હ્રાસ મર્ધ ગયો હતો. એમ તેમના જ શબ્દો ઉપરથી જણાવવા મળે છે તેમણે જે નારદકૃત આ ગ્રંથિદા નામના મધ્યનો ઉદ્દેશ કર્યો છે તે હજી ૧૪ સ્લોકનું એક પ્રકરણ છે મૂળ નારદકૃત એવટા જ મધ્ય હશે કે કેમ તે સમજાતું નથી. ઉપાધ્યાયજીએ આ ગ્રંથિદાના સંબંધી જે ઉદ્દેશ કર્યો છે તેમાં એક મહત્વની વસ્તુ સ્પષ્ટી બઈ છે આચાર્ય વરાહમિહિર કૃત બૃહત્સંહિતામાં આ ગ્રંથિદાનો એક જાણે અધ્યાય છે એ કે સંહિતામધ્ય એટલે જ ઉપરોક્ત જાહેર આજના સમયરૂપ અને છે પરિભાષા પ્રજા તેવી જ છે છતાં સ્વરોહમ પેટી શાકુનશાસ્ત્ર સિવાય બીજો ઉદ્દેશ વારાહની સંહિતામાં મળતો નથી. આજે પ્રાચીન સંહિતા બધામાં વારાહીસંહિતા સર્વોત્તમ છે વરાહ મિહિરે પોતાના કાળમાં જેટલું મળ્યું તે બધા ઉપર પોતાની પ્રતિજ્ઞાને અજમાવી છે અને આજે બધા જ વારાહના અનુયાયી હોય તેવું જ બની ગયું છે

નારદની અગ્રવિદ્યા કરતા વારાહીનો અધ્યાય પ્રોટ છે તેના ૪૪ સ્લોક છે. તે કહે છે કે —

દૈવજ્ઞન શુમાયુર્મં વિદ્યવિત્સ્યાનાહવાનીસ્તા

વાર્ષ્ય મૃદુર્નિર્માપરાશ્વપટનાં પાશોઽય કામ વિપા ।

સવજો દિ જરાચરાત્પક્તયાસી સર્વદર્શો વિદ્યુ-

એષામ્યાહવિમિઃ શુમાયુર્મફલં સન્દર્ષપત્પર્પિનામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત—દૈવજ્ઞ પ્રમ્ન કરનારની કિશો, આગમનસ્થાન, તેની લાવેલી યીએ, હજી તેમજ અવન્યર્થ ઇત્યાદિ બોધ, તેમજ પોતાના અજમાવી બીજા ત્યાં હાજર રહેતા

કેઈ પણ માણસના જાતની આકસ્મિક (કેટું રહિત જાણેલી કેવલ કુસ્તી) થટનાને
જેઈ જુદી પૂર્વક વિચાર કરી રાખે છે. આથી કેવલ ઇચ્છાસુને યેજા અને ઉચ્ચાર
રૂપી સ્વાભાવિક ક્રિયાઓ દ્વારા શુભાશુભરૂણ બતાવી ભરાત્યરતું જ્ઞાન કરનાર બની
સર્વદર્શી પરમાત્મા જેવો સર્વજ્ઞ બને છે

ઉપસહાર કરતાં વશકું કહે છે કે—

इति निगदितमेतन्नामसंस्पर्शकम्
प्रकृत्यभिमतस्यै बीज्य साक्षात्तं सम्पद् ।
विपुलमतिस्वारो चेति यः सर्वमेत-
न्नपठिन्नतामिः पूजयेत्सौ सदैव ॥

અવશ્યબળ સ્પર્શ રૂપી લક્ષણ ઉપરથી ઇચ્છિત વસ્તુના લવિષ્ય માટે સ્પષ્ટ જોતું
આ શાસ્ત્ર (જાગ્રદવિદ્યા) મેં અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રોએઈ કહ્યું છે જે ઉચ્ચ મનવાળો
કેવલ આ વિપુલજ્ઞાનને સંપૂર્ણ રીતે બાળે છે તે સદૈવ શાસ્ત્ર અને જનતા વડે
પૂજ્ય છે

વશકુંભિક્ષરના આ પ્રસ્થાનના આરભ અને ઉપસહાર ઉપરથી આપણે જોઈશું
સ્પષ્ટ સમજી શકીએ છીએ કે જાગ્રદર્શી અને યેજા ઇચ્છાવિ દ્વારા શુભાશુભનો
નિર્ણય કરનાર શાસ્ત્ર તેજ જાગ્રદવિદ્યા છે વશકું પછી તેને જાગ્રદવિદ્યા કહી છે
ઉપાધ્યાયે પછી આ જ વિદ્યાને જાગ્રદવિદ્યા કહી છે

નારદીય જાગ્રદવિદ્યામાં—

अहविद्यां प्रवक्ष्यामि नारदेन स्वयं कृतम् ।

अहर्षेणमात्रेण ज्ञापये व शुभाशुभम् ॥

જામાત્—જાગ્રદર્શી જેઈ જાગ્ર આચાર્ય કહે છે કે કેવલ જાગ્ર (ચિદ્રાના) જ્ઞાન
માત્રથી શુભાશુભનું જ્ઞાન થાય છે તેટલા માટે નારદે સ્પષ્ટી જાગ્રદવિદ્યાને તું કહુ છું

જામાત્-જાગ્રદવિદ્યાથી ઉપરોક્ત નિર્દેશની આકૃષ્ટ કેવલ સ્પર્શ માત્રથી
શુભાશુભ જ્ઞાનના સિદ્ધાન્તો છે જેમકે વાગ્મદેવશારંગના વખાણવાયામાં કહ્યું છે કે—

दृढमभ्यासं हृत्वा मातुरं तं सप्रपादरेत् ।

सूक्ष्मं नाभिमासास्वकेन्द्रोपगवद्विमान् ।

एतद्वૃદ્ધસ્તનવીજા મરનાનામિકાકુહીસુ ॥

અર્થાત—જ્યારે વૈદ્યને જોલાવવા માગુસ (ફૂલ) આવે, ત્યારે જો તે માગુસ પોતાના નાભિ, નાક, ગુળ, કેશ, ફેવાઈ, નળ, કંઠ, ગુર્ધાંગ, પીઠ કે સ્તન, શીશુ, જઠર કે અન્નામિત્રા આંગળીનો સ્પર્શ કરતો કરતો આવવાનું કહે તો વૈદ્ય શોળીને વપાસવા ન જાય, કારણ શોળ મટવાનો નથી.

પરંતુ—

इच्छामि मर्तुं मय, पश्यत्वार्या समाविशेत्पुके ।

संयोगवृद्धम્બોત્યા कामैश्वर्योद्भवा चिन्ता ॥

અર્થાત—વૈદ્યની પાસે આવી ઠાઈ માગુસ કહે કે “હું પૂછવાની ઇચ્છા રાખું છું, આપ કહે,” ‘જુઓ મારે કઈક કહેવું છે’ અથવા ‘જતાવો મારે કઈક પૂછવું છે’ આવી રીતે જેમાં પોતાની ઇચ્છા અજાત ન કરતાં કઈક ઇચ્છા છે મા? પછી હું જેવો પ્રશ્ન કર્તાં ત્યાં સંયોગથી ઉત્પન્ન થએલી, કે કુટુંબ સંબંધી, કે લોક અથવા કૌશલ સંબંધી ચિંતાનો પ્રશ્ન છે જેમ બધું.

निर्दिशेति गदिते जयाज्जगा मत्पवेक्ष्य यम चिन्तिष्य वद ।

आधु सर्व जनमध्यगं तया हृदयतामिति वग्नुचौरना ॥

‘આપ વિચાર કરીને જતાવો’ જેવો પ્રશ્ન હોય તો મુશ્કેલી કે વિશ્વની ઇચ્છા પ્રશ્ન કરનારને છે જેમ બધું. પરંતુ જો ઠાઈ જેકદમ આવી જધાની વચ્ચે જ કહી દે કે જરા જલ્દી જોઈ દો. જેમ પ્રશ્ન કર્યા કહે તો તેને જાઈ અથવા જોર સંબંધી રીકર છે જેમ કહેવું.

આ રીતે પ્રશ્ન કરનારના ઉચ્ચાર ઉપરથી પણ શુભાશુભ જ્ઞાનનો જ અભિધાન અવર્તાર છે.

જ અભિધાન વિષયનું જ્ઞાન આપણને જ્ઞાન થાય છે. હવે આપણે વિચાર કરીએ કે જ અભિધાનો વિશેષ પ્રચાર અને વિસ્તૃત રૂપ કેવું હોવું જોઈએ.

જા જને જાણતો ઉપર વિચાર કરતાં આ વિધાનો વિશેષ પ્રચાર ન થઈ શકે કારણ બ્યોતિષી પ્રત્યેક ક્ષણે બીજા ઠાઈ પણ સાધન વગર માત્ર દ્રષ્ટી આનુભવનું નજર નાળીને જ અથવા અવાજ અથવા માત્રથી જ અનિષ્ઠ થઈને કરે, અને હર જગત તેમાં સજ્જ થાય તેવું ન જને. તેઓ આ વિષયને સાધ્ય કરી શકે તેઓ યોગી ગણાત. કારણ કેવલ વિચાર અને દ્રષ્ટિ જો બે જ સાધનોની જરૂર છે સાધ્ય

ધામ તો સર્વાત્મનું છે જન્યથા તદ્દન નહાયી છે. આવા જ્યોતિષીની પરીક્ષા જરૂરી થઈ શકે અને તેને મૂર્ખ પણી જાણાય. જ્યારે તેની મરજરી કરવી હોય ત્યારે તેની પાસે જઈ હેતુ પૂર્વક જમે તેમ ક્ષેપા કે ઉચ્ચાર કરવામાં આવે, તો તે ઉપરથી જ્યોતિષીને કહેણું ફરત નિષ્ફળ થાય આ વિદ્યા તો કેવળ નૈસર્ગિક જાયો ઉપર જ આધાર રાખે છે. જ્યાં ફૂટિમત્તા છે, ત્યાં તે બધું જને છે આ મુખ્ય કારણથી જ આ વિદ્યાનો હોય થતો મથો કરો, જેમ અનુમાન થાય છે.

જે કે કોઈ મળમાં આવેલો વિશેષ પ્રચાર કરો જ નાઅહ કે જે એક વૈદ્યક-શાસ્ત્રનો આધારભૂત જાય છે તેમાં ફરતી ક્ષેપા ઉપરથી શાગીની સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરી કેટલાકમાં હોય કે ન હોય તેનો વેધ નિર્ણય કરે તેમ ઉત્ક્રેષ્ઠ છે. જ્યાં આ વિદ્યાનો કોઈક પ્રયુક્ત પોતાના કામની સિદ્ધિસિદ્ધિમાં ઉપયોગ કરતો હોય. નૈસર્ગિક રીતે જ્યારે પણ પછા પોતાને કરવાના કામમાં સહાય-વિકસ્ય કરી હોય કે ન હોય તેનો નિર્ણય કરે છે. પણ પોતાના નિર્ણય મુજબ મર્મની સફળતા નિષ્ફળતાને મેરવે છે. જ્યારે પછાને પોતાના નિર્ણયથી વિરુદ્ધ અનુભવ થાય છે, છતાં સહાય વિકસ્ય જો મનના મર્મો કોઈ તે થાય છે અને નિધમ જો વિચારનું પરિણામ કોઈ જેવી વિચારની ક્ષેપતા તે મુજબ તેની પૂર્વતા જો મુજબ જને છે. નિધમ ઉપર આપવાને કોઈ જાણ સાધન નથી કોઈ પ્રાચીનમળમાં જ જાણવાનો નિધમના સાધન તરીકે ઉપયોગ થતો હોય. પરંતુ ઉપર જેમ જવાબુ તેમ કેવળ સ્વાભાવિક ક્ષેપા ઉપર જ તેનો આધાર કોઈ તેનો જ્ઞાત મર્મ જયો છે.

ઉચ્ચ બુદ્ધિશાળી પુરુષો દરેક વસ્તુને સિદ્ધાન્તગત કરે છે અને તેને વિદ્યાનું રૂપ આપે છે તેમ જા સાધને પણ વિદ્યાનું રૂપ આપાઈ છે. વિવિધ વારચક ઇત્યાદિ જર્મચક પર્વતતા કમ બેઠાની છેક નજીકથી મુખ્ય આ વસ્તુનો ઉપયોગ કર્યો છે.

સામાન્યતઃ જ્યોતિષીને દરેક પ્રશ્નનો ઉજ્જ આપવા જોઈએ, જેમ એક બાલિકા માન્યતા છે, અને તે મુજબ જર્મિની પ્રશ્ન, વપાજ્ઞાન તથા નાજીતક, જેવા વિષયોમાં પણ જાણવિદ્યાનો ઉપયોગ કરેલો છે. આજુ પાડુ તેનું વિસ્તૃત રૂપ છે. અર્થાત્ આ વિદ્યા પણ નિમિત્તના ઇતરજગતી આદ્યક પરિપૂર્ણ છે જેમ કહેવામાં ગાંધી નથી.

હાલમાં તો આ વિદ્યા ઉપર આધારભૂત જાય કોઈ નથી. જરાક મિહિરના બુદ્ધિસદ્ધિતાના અધ્યાય વગર બીજી કશું ઉપલબ્ધ નથી. હસ્તાક્ષર જનનને પ્રચારે જ જાણવાનું જ પુસ્તક જવાબુ છે અને જર્મિનાત્ સ્વર્ગનાત્ અર્થાત્ દર્શનથી તેમજ

સ્પર્શથી શુભાશુભ કથન કરેલું છે એટલું જાણી જાન ઉપર વિચારાતું તેટલું
જમું જ કેવલ હાથ ઉપરથી વિચારેલું છે, તે વિશેષતા છે જાહી આ બધાના પહેલાં જાને
બીજા વિમર્શથી આ ગવિષ્ણુના જ જ્ઞાન આવે છે

[૪]

સ્વપ્નશાસ્ત્ર એ શબ્દ સાંભળતાં જ કેટલાકને યુગ થકે તેમ છે એવું જાણવું
જે અભાવ છે અને હલ્લથી સ્વપ્ન આવે છે, બ્યારે તેના ક્ષણ સ્વરૂપ કશું જ થતું
નથી, એમ ઘણાને અનુભવ છે એટલે સ્વપ્ન ઉપરનું ચાસ કોઈ થકે જ નહિ. એ
કોઈ સાધારણ લુપ્તિવાળા માણસને પૂછે તો તે પશ્ચ કહી થકે કે જુલ ખાધું હોય,
અથવા મનમાં વિચાર કરતાં કરતાં મુઠ્ઠા અથવા કોઈએ તો સ્વપ્ન આવે, અને એ તેમ
જાણ કરજોથી સ્વપ્નોની ઉત્પત્તિ છે તો તે શુભાશુભ ક્ષણનાં નિર્ણય કેવી રીતે બને ?

પરંતુ વાસ્તવિકતા તેમ નથી. એને સ્વપ્નશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે, તે જોતાં
તો માત્રમ પડે છે કે આ ચાસના રચયિતાઓએ ઘણું હાથ વિચાર કર્યો છે
તેઓએ વૈદ્યકશાસ્ત્રના નિર્ણય અનુસાર પ્રકૃતિના સેદથી કયો માણસ કેવા સ્વપ્ન
સ્વાભાવિક રીતે જુએ છે, તેના ઉચ્છેદન કર્યો છે ત્યાર બાદ ઇદમર્ષની ખિતા મટાડવા
માટે અમુક મંત્રિત્રવિધિ કરી ત્યાર બાદ સ્વપ્નની ઇચ્છા રાખી છે અને તે ઉપરથી
શુભાશુભનો વિચાર કરેલો છે આ જમું જોતાં તો તે વૈજ્ઞાનિકપદ્ધતિ માત્રમ પડે છે
અમુક મંત્રિત્રવિધિ એટલે મનને સંસ્કૃત કરવું એમ કાર્ય છે એઓ માનસશાસ્ત્રમાં
માનનાર છે અથવા માનસશાસ્ત્રના નિષ્ણાતો છે, તેમના મત અુજળ સમ્મતિ મન
એટલું જમું જાગવાન બને છે કે તે જડ વસ્તુઓનું પશ્ચ સેદન કરી વદ વર્તવ વસ્તુનું
જ્ઞાન કરે છે એ તેમ છે તો જરૂર સમ્મતિ મન ભાવિના સેદનું જ્ઞાન કરાવી
થકે છે સ્વપ્નશાસ્ત્રનો આધાર આ સિદ્ધાન્ત ઉપર છે જાણ ઇન્દ્રિયોનો સંકોચ
થતા મનનો વિકાસ થવાથી તે જૂલ, વર્તમાન વથા ભવિષ્યવસ્તુના જ્ઞાનનું કારણ બને
છે એવી એ વૈદ્યવિશ્વમજી મહારાજે બાખ્યા કરી છે તે એકદમ સત્ય છે વૈજ્ઞાનિક
છે અને સ્વપ્નશાસ્ત્રના રચયિતાઓએ આ વસ્તુનો ઉઠા બજાર રાખેલો છે તેઓ
કહે છે કે —

સ્વપ્નં પદુર્વિધં યોક્તં વૈષિકં કાર્યમૂળકમ્ ।

દિત્વીયં તુ શુભસ્વપ્નં તૃતીયમશુભં તથા ॥

मिमे तुरीयमाख्याते ह्यनिर्मुक्तकोटिमिः ।
 वत्स्य चित्तं स्थिरीभूतं समपातुष्य यो नरः
 तत्प्रार्थितं च बहुद्वयः स्वप्ने कार्यं महस्यते ॥
 स्वममदा नर भूषि भाषाः पुंसां भवन्ति हि ।
 भुवं तवावृष्टं च ह्यं तत्सहस्रं तथा ॥
 चिन्ता च प्रकृतिभैर विकृतिश्च तथा भवेत् ।
 देवाः पुण्यानि पापानीत्येवं हि भवति तच्छे ॥
 तन्मर्ष्य आघपट्कं तु शिषं वाञ्छिमप्यय ।
 अन्त्यं चिकं तथा नृणामपिरात्कल्यणकम् ॥

×

×

×

रतेर्हासाच्च श्लोकाच्च मयाम्भुजपुरीषयोः ॥
 प्रमदं वस्तुचिन्तातो जातः स्वप्नो ह्यवा भवेत् ॥

×

×

×

अक्षाप्युत्तरीरस्तु पश्येत्बहुमलाघयान् ।
 नद्यः प्रभूतसन्निभा नलिनानि सरांसि च ॥
 स्कटिकै रचिर्त सीधं तथा नेतं च गहरम् ।
 वारागणं च चन्द्रं च तोयदामां च महत्कम् ॥
 रसांश्च मयुरान्निष्पन्नान्शूलानि विविधानि च ।
 आन्यं यद्रोपकरयं यद्वयमप्युत्तमम् ॥
 शुभालङ्कारवास्तिन्यः पृथुस्तनमण्डलाः ।
 सुलोचनाः पीन सक्तिश्च परिशोभितमध्यमाः ॥
 श्वेतवस्त्रैः श्वेतमास्पैर्षिकासन्त्यश्च योषितः ।
 पितृप्रकृतिको च यः सोऽप्रिमिर्द्धं प्रपश्यति ॥
 विपुलतापाम् तेष्वस्तथा पीतां वस्तुन्मराम् ।
 निविष्टानि च शूलानि दिवो वायानलार्जिताः ॥

कुष्ठास्त्वष्टोक्ततरुणो गांगेयं चापि निर्यच्छम् ।
 किं च प्रकृष्टकोपः संपातपातादिकाः क्रियाः ॥
 करोस्यास्यैति वै पश्येज्जलं चापि पिबेद्वृष्टम् ।
 वातमकुटिको यथ स पश्येत्पुद्गरोदणम् ॥
 गुण्टुमांश्च विविधान् पथमेन प्रकम्पिताम् ।
 वेगगामि तुरंगांश्च पतिमिर्गमनं स्वयम् ॥
 चक्षुःसौमन्त्रिवादं च कलहं च तथात्पनः ।
 आरोहणं च उद्वयमपि मति मकुटितो वदेत् ॥

देवानां च गुरुणां च स्मृतिर्दुःस्वमनामिनी ।
 तस्माद्रात्रौ स्वापकाळे विष्णुं कृष्णं रयापयिम् ॥
 अगस्तिं माधवं चैव द्युपुद्गुन्दं महाघुनिम् ।
 कपिलं चास्तिकम्पुनिं स्यूता स्वस्यः द्युषीर्जनः ॥
 क्षयित तेन दुःस्वप्नं न कदाचित्पश्यति ॥

स्नानवानादिकं कृत्वा स्यूता हरिपद्मपुनम् ।
 क्षयीतकुक्षं क्षय्यायां प्रार्थयेद्वृषभपञ्चमम् ॥
 भगवन्-बेबदेवेद्यं शुक्लपद्मपञ्चमम् ।
 इष्टानिष्ट समाचक्ष्य मम द्युस्तस्य क्षान्तम् ॥
 स्वप्ने कथय मे तथ्यं सर्वं कार्येण्यशोपतः ।
 क्रियासिद्धिं विधास्यामि स्वल्पसादान्महेश्वर ॥

स्वप्नयितुं च इष्ट्वा यः पुनः स्वपिति मानयः ।
 तदुत्पन्नं द्युमफलं स माप्नोतीति निमित्तम् ॥
 अतो इष्ट्वा शुभस्वप्नं द्युषिया मानवेन वै ।
 सर्वस्तस्वप्नेनेयावद्विष्टा रजनी पुनः ॥

દેવાનાં ચ છુલ્કાં ચ પૂજનાનિ વિધાય સઃ ।
 સમ્મોર્નમસ્ત્રિક્ષાં કૃપાંત્પાર્થયેષ થુમં મતિ ॥
 તતસ્તુ સ્પદિરાત્રે ધે કષપયસ્વપ્નદ્યુતમમ્ ।
 દૃષ્ટ્વા પૂર્વમનિર્દં તુ પથાચ થુમમેવ ચેત્ ॥
 યઃ પદ્યસ્ત પુર્માંસ્તસ્માશ્ચુમસ્વપ્નફલ સમેત્ ॥
 અનિર્દં મમ્યં દૃષ્ટ્વા તત્પથાસ્ત સ્વપેસુમાન્ ॥
 રાત્રૌ વા કષપદન્યે તતાં માપ્નોતિ તત્કલ્પમ્ ॥
 જયવા માતસ્તવાય મમસ્કલ્પ મદેશ્વરમ્ ॥
 તુલસ્યા અગ્રતઃ મોક્ષ માત્તુપામરિ તત્કલ્પમ્ ॥

x

x

x

પાનિ કલ્પાનિ માથિનિ જ્ઞાનગમ્યાનિ તાનિ તુ ।
 આત્મજ્ઞાનાપ્તયે તસ્માપવિતલ્ય મરોત્તમૈઃ ॥
 કર્મમિર્દેશસંવામિઃ કામાપરિમલસપાત્ ॥
 ચિત્તીર્ણદશતોપાસ્તિમાદૌ માથિ ચિપિન્તયેત્ ॥

—સ્વપ્નકલ્પસાકરે

અર્થાત્—સ્વપ્ન ભાર પ્રકારનાં છે પહેલા પ્રકારનું સ્વપ્ન દૈવિક ભેદથી દેવતાની પ્રેરણાથી થનાર સ્વપ્ન છે જે અર્થનું સૂચન કરે છે બીજા પ્રકારનું સ્વપ્ન કેઈ શુભ વસ્તુનું સ્વપ્ન આવે તે છે ત્રીજા પ્રકારનાં અશુભ સ્વપ્ન છે અને ચોથા વર્ષક શુભાશુભ મિશ્ર સ્વપ્ન છે

જેનું ચિત્ત સ્થિર હોય, અર્થાત્ જે મનુષ્ય શાન્ત પ્રકૃતિનો અને ધીર હોય સમપ્રાપ્ત પ્રકૃતિના હોય તેવા માણસને દેવતાની પ્રાર્થના કરવાથી પોતાના અર્થનું પ્રતિનિધિ સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થકે છે

સ્વપ્ન આવવાના નવ કારણો હોય છે કેઈ હસીકત સાચળી હોય, અનુભવી હોય, ભેઈ હોય અથવા ભેવા જેનું અર્ધ ગર્ભ હોય, કેઈ વાતની ચિંતા હોય પ્રકૃતિ વધી અર્ધ હોય કે પ્રકૃતિમાં વિકાર થયો હોય એ છે કારણોથી મનુષ્યને સ્વપ્ન આવે છે અથવા દેવતાના કારણે કે પુણ્ય અથવા પાપના કારણે સ્વપ્ન આવે છે આમાંથી

પહેલાં હતું. ફળ મુજબ જથ્થાના અનુસાર થઈ શકે છે. ત્યારે પાછલાં ત્રણનું જલદીથી ફળ મળે છે.

x

x

x

મૈથુન કરવાના કાળે, કાર્તિકી સામે દામ્બવિનોદ કર્યાં હોય તે કાસળીથી, ગ્રાકથી કે પળી બધ, મળમૂરનો ગાધ, જોવાએલી વસ્તુની ચિના મળ્યાં હિ કાળેને લઈ આવેલું સ્વપ્ન વૃથા થાય છે.

x

x

x

જ્યોત્તી કદ પ્રકૃતિ હોય છે, તેઓને પ્રકૃતિ વધવાથી કે વિકાસ થવાથી સ્વપ્ન આવે ત્યારે તેઓ સ્વપ્નમાં મોટા મોટા જલાશય, પાણીથી હલકાર્થ જતી નદીઓ, કમળો, સુરેશવર, સ્ફટિકનાં સ્તંભ પોળો સુકાઓ, તારા ૧૬ મેષ (પાશળ) મીઠા રસ (ફળ, મધ, ઘરડી મળ્યાં હિ) ઉમદા પ્રદારના ફળ, થી સજાના લાખનો, સજામંડપ, શુભ્રા કંઠી મોટા મોટા મ્નાન અને વિશાળ આખો, વિશાળ નિવલપ્રદંશ તથા મુકમકિયાળી સ્વતંત્રથી અને સ્વપ્નમાંઓમાં ચાલની સ્ત્રીઓ જુએ છે.

જ પિત્તપ્રકૃતિના હોય છે ત સજાના અગ્નિને જુએ છે. સમકર્ષી વિજયીના તજ પીંગી સ્ત્રીના, ભારવાળા શસ્ત્ર, સજાવતી દિશાઓ, ખીલેલા અગ્નિક દેશ તથા શુભ્ર જવાળા, મુગ કોષ, તથા પોતાને મારકાક કરતા મળ્યાં હિ જુએ છે અને ઘણું પાણી પીતો જુએ છે.

જે જાન પ્રકૃતિવાળો હોય છે તે ઉંચા પ્રદેશમાં જાય છે વિવિધ પ્રદારના ઉંચા ઉંચા અને પવનથી દાહના વૃક્ષ, રો ના પોશ, અને ઉંચા પક્ષીની સવારી ઉંચા મહેલ કપડા, કવેશ વનદે જુએ છે પોતે સવારી કરે છે જા ઉંચા છે.

આજ પ્રદારના સ્વપ્નો પ્રકૃતિના વિકાસથી આવે છે અને તે ઘણું આવે વૃથા થાય છે.

દેશાઓ અને ગુરુજનાની સ્મૃતિ (સમગ્ર) કે સ્વપ્નમાં નાથ કરનાર છે. તથી શાન મુત્તી વખતે વિષ્ણુ મૃષ્ટ, સ્થાપતિ, આપણ મળ્યાં હિ ભગવાનના નાનાનું સ્મરણ કરતું અથવા અમરિત, સુનુકુદ, કપિલ અને આરિયક નામના (જનમેષવના મુર્ખ વાનર દેશનાર) મુનિનું સ્મરણ કરતું તેમજ સ્વપ્ન થઈ ચાલિયુક ઉંચી જતું થી ખરાબ સ્વપ્નો નહિ આવે.

x

x

x

એમને સ્વપ્ન દ્વારા પોતાના ભાવિનો ચોદ ઉઠાવેલો હોય તેમણે સ્નાનપદિક કિંવાથી શુદ્ધ કર્મ, દાન કર્મોનું પુણ્યજનક કિંવાળે કરવી, તેમજ ભગવાનનું સ્મરણ કરી હર્ષની સાદી ઉપર સૂઈ જવું સૂતી વખતે શક્યની પ્રાર્થના કરવી કે ભગવન્ દેવદેવેશ, શુભધર, વૃષભધ્વજ આપ અને અપારે હું ઊંઘી બાઈ ત્યારે સ્વપ્નમાં મારી કાર્યોનું જે સાચું ફળ છે તે કહો ઈશ્વરનિષ્ઠ જે કર્મ હોય તે કહો હું આપની કૃપાથી અને કિંવામિત્તિ થાય, તેમ કરીશ.

x

x

x

આમ પ્રાર્થના કરી સૂઈ જનાર સ્વપ્ન મનનો સાધક થતો જે સ્વપ્ન જુએ તે જો તે સ્વપ્ન જોવા બાદ ફરી સુષુ બલ્ય તો નિષ્ફળ બલ્ય છે માટે શુભ સ્વપ્ન જોવા બાદ મનુષ્યે સૂઈની મૃતિ કરવા સત્રી અર્પીત કરવી. સવારે ઊઠી દેવતાઓ તથા શુદ્ધનોની પૂજા કરી, શકરને નમસ્કાર કરી શુભ વસ્તુની પ્રાર્થના કરવી. અને ત્યારબાદ વડિલોની સ મુખ પોતાના સ્વપ્નનું કહેવું.

જે સ્વપ્નમાં પહેલાં જસત અને પાછળથી સાડ સ્વપ્ન આ હું હોય તો અચાન સ્વપ્નના નાશ કર્મ શુભનું ફળ મળે છે માટે જો અનિષ્ઠ સ્વપ્ન આ હું હોય તો ઊંઘી જવું અથવા શાંતજ બીજા માણસને કહી દેવું એથી તે નિષ્ફળ કર્મ બલ્ય છે અથવા સવારે ઊઠી શકરને નમન કરી તુલસીની આગળ કહી સભાવવું એથી તે સ્વપ્ન નિષ્ફળ થશે.

x

x

x

જે ફલે અવિષ્કારમાં મિત્ર થવાનાં હોય છે તેમનો કેવલ પુત્રિકાદા જ નિર્વૃંચ થઈ શકે તેમ છે માટે તે કાર્યોના આત્મગ્ધાન દ્વારા નિર્વૃંચ કરવા પ્રયત્ન કરવેલ દેવપૂજન ઈત્યાદિ કર્મોદ્ધાર, કામકોમોદિ પદ્ધતિનો ભ્રમ કરી, દેવતાઓની ઉપાસના કરનાર માણસ આ રીતે સ્વપ્નદ્વારા ભાવિ નિર્વૃંચ કરે.

સ્વપ્નશાસ્ત્રના આ સાધારણ નિયમો તથા મૂળ સિદ્ધાન્તો છે આ પાયા ઉપર આ શાસ્ત્રની રચના કર્મ છે ઉપરોક્ત સદર્શ નાંચનાર સ્વેચ્છે સમજી શકશે, કે સ્વપ્ન આશ્રય અને તેનું ફળ કર્મ નયુ તેની આલિશ વાર્તા આ સિદ્ધાન્તથી સ્વાભાવિક શાસ્ત્રમંદ કર્મોત્ત નથી એને દેવપૂજન ઈત્યાદિદ્વારા પુણ્યવૃદ્ધિ, પદ્ધતિનુ અભિધારા આત્મનિગ્રહ અને દેવાપાસનાદ્વારા ઈશ્વરી કૃપા હોય તેવા મહાત્માના ચિત્તની સ્થિતિનો અભાવ કરવાથી સમજાય તેમ છે, કે તેમના સ્વપ્નો વિહારજન્ય ન

હોય, તેમનું યજ્ઞચાન સંસ્કૃત મન અને વિશુદ્ધ આત્મા જૂત-જાવિ વર્તમાન બધાને જ હિંમતદાયક રત બેઈ શકે છે એ તે જુઓ તે સત્ય જ હોય છે આટલી જ સ્વપ્ન શાસની જ નથી આજ મૂળવત્ત છે એટલે સ્વપ્નશાસને એ આત્મશાસનના વિભાગરૂપ છે વિધિસનીય છે ખાલી બેઠેમ માત્ર નથી, અથવા બચ્ચાનમૂલક નથી.

સ્વપ્નશાસનમાં પોતાના કાર્યના પરિણામનું જ્ઞાન, આધિદેવિક આધિભૌતિક વિતાળોત્તુ નિરાશરૂપ અને છેલ્લે સ્વપ્નદ્વારા મૃત્યુજ્ઞાન ઇત્યાદિ વિષયો સર્જેલા છે આ શાસન આત્મવિશુદ્ધિદ્વારા જન્મ હોઈ તેમ સમાન્ય માણસોની જાતિ કઈ શકતી નથી અને આવી સિદ્ધિવાળાઓ સામાન્ય ભાષામાં ચોળી મા મહાત્મા ગણાતા હોઈ મા દેવાંશી ગણાતા હોઈ; આ શાસને શાસરૂપે વધુ વિકાસનો અવકાશ ન મળે. તેમ ચોત્રશાસનનું જુલુ તેમ આનું પલ્લુ જુલુ છે એમ બહુમાન થાય છે અને નિમિત્તશાસની આ બીજી શાખાનો દ્વાર હુમલો થઈ ગયો છે

[૫]

નિમિત્તશાસની ત્રીજી શાખા સ્વપ્નશાસન છે સ્વપ્નશાસનને સાધારણ રીતે ઘણા માણસો નામ માત્રથી પણ બાણના હોય છે તેને જનસાધારણ સરોયો કહે છે હોઈ કળમર્મ આ વિભાગનો મોટો ફેલાવો થઈ ગયો હશે. સાધારણ માણસો પણ નાસિકાના આયોજાસની પરીક્ષા કરવાના બાળા કરી શુભાશુભ કહેવા મંડી બાંધ છે અને આપણામાં તો એક પ્રચલિત રાજ્ય એવું જ થઈ પડ્યું છે કે જે તો અમરા શરનો 'સરોજ' છે કે આમ જ થાય અર્થાત્ સ્વપ્નશાસન દ્વારા પોતાના કાર્યના પરિણામનો વિચાર કરવાની સર્વસાધારણ રીતી હોવી બેઈએ, જે કદાચ યુગ્યત્વે ચોળી હોવાનો રાજ કરનાર બાવાળો, સાધુઓ ઇત્યાદિ આ શાસનો અમર થઈ બેઠેલા માણસ પડે છે અને જનતાને કંઈ જાય છે ઘણાખરા એશીનો ધર્મો કરનાર પણ વાતવાતમાં નાસિકાસ્થર વપાસવા મંડી બાંધ છે આ બધું આ શાસની બાપ છતાં રહી ગયું જિજ્ઞ છે આજે આ વસ્તુને તેના શાસન તરીકે બહુનાર કોઈક જ મળી આવશે વસ્તુતઃ. તો આ શાસનનાં સ્વરૂપનું પણ તેમને જ્ઞાન નથી હોતું સ્વપ્નશાસનને જુલુ શાસન છે અથવા નાસિકાસ્થર જે કોઈ જુલુ જ વસ્તુ છે પરંતુ અગ્રણ્ય સ્વપ્નશાસનની જગ્યાએ નાસિકાસ્થરે ઘણા વખતથી રજાન જમાવી લીધું છે, અને તેની પણ સ્વપ્નશાસનમાં જ ગણના થઈ ગઈ છે આ કહીશ્વર આજની નથી ઘણા વખતથી છે

આ શાસ્ત્ર મુજબજે સાધુ સંતોમાં વધારે હેલાઈ ગયું અને તેમને મૂળ સ્વરશાસ્ત્રનું જ્ઞાન ન હોવાથી, તેમજ યોગ પ્રત્યે ન્યાયાધિક પ્રેમભક્તિ હોઈ નાસિકાસ્વરનો ખુબ પ્રચાર થયો. વચ્ચેના સંતગુરુમાં (સવત ૧૦ થી ૧૫૦) સુધીમાં ઘણા પુરુષોએ આ શાસ્ત્રને અપનાવ્યું અને લગભગ દરેક સંતે પોતાની વાણીમાં (તેમનાં થોડાં ઈત્યાદિ રચનામાં) સ્વરશાસ્ત્રને જુઓ લીધું છે. આ નાસિકાસ્વર ઉપર કેટલાંક સંસ્કૃત પુરાણો મળી આવે છે અને કઠીર ઈત્યાદિ સંત પુરુષોની કૃતિઓ પણ મળી આવે છે. સંસ્કૃત ચેત્રી શિવસ્વરોદય આધારભૂત ગ્રંથ મનાય છે.

વાચનવિક્રમાં સ્વરોદયશાસ્ત્ર જે ભુલી જ વસ્તુ હોવા છતાં આ નાસિકાસ્વર તેમાં જ્યાંથી વુટી ગયો એ સમજાતું નથી પણ ઘણા ભુના કાળથી તેનું મિશ્રણ થઈ ગયું છે અને તેને અસલ સ્વરશાસ્ત્રને ક્યાવી દીધું છે અને તેથી જ ઉપાધ્યાયશ્રી સ્વરશાસ્ત્રની બાબત કયાં બાલાદિપિતૃત્વ સાથે નાસિકાસ્વરની ગણના કરેલી છે.

વસ તરાજશાસ્ત્રજ્ઞશાસ્ત્ર કે ને શાસ્ત્રના વિવરમાં એક શાલભ પ્રકરણ છે ત્યાં તથે સ્વરોદયની સાથે નાસિકાસ્વરની ગણના કરેલી છે. આ ગ્રંથ પ્રાચીન છે અને તેના ઉપર કહેનસાકે અઠત્તરને સૂર્યસંહતે નામનું અભ્યસન કરાવનાર શાનુજ દ્રમીણ (જાણીતાકૃત્રી કાઢખરીના મુખ્યિદ ટીકાકર) ની ટીકા છે. તેમાં તે તમથે સ્વરોદય એટલે નાસિકાસ્વરની જ ગણના કરી છે.

વસ તરાજના પહેલાં પ્રકરણના આખા શ્લોકની બાબત કયાં તે લખે છે કે—

જ્ઞામગિર્યોતિપદ્માહોરાસ્વરોદયાયૈર્વિવિર્વેનમસ્ય ।

બહીકૃતમ્યૌપધયેતદિદં સ્ફુરમત્કારરસાતિરેકમ્ ॥

જ્ઞામગિરિ-પદ્માહમોપધમિદં વાકિષ્ણમ્ । કસ્ય મનસ્વ કીરણસ્ય બહીકૃતસ્ય બહર્તા માપિતમ્પર્યયઃ કૈઃ જ્ઞામગિર્યોતિપદ્માહોરા સ્વરોદયાયૈસ્તથ જ્ઞામગિર્યપરિસેપઃ જ્યોતિષશાસ્ત્ર સંરિવારિ હોરા જાતકાદિ સ્વરોદયો મહેશ્વર કુળો પ્રંયઃ । પત્તપ્રવૃત્તિમિરિત્પર્યઃ । કીરણૈર્વિપૈરર્પયો ન હુ દ્વૃષતઃ । કીરણં સ્ફુર મત્કારરસાતિરેકં સ્ફુરમ્બહીમયમ્ મત્કાર સત્ત્વો રસસ્વસ્વાતિરેકઃ માપિતમ્ પથ તથવા ॥

આ બાબતમાં સ્વરોદય એટલે મહેશ્વર શકરનો કરેલો ગ્રંથ એમ ખુબ છે અને તે શિવસ્વરોદયને બિશીને કહેવાએલું હોયું લોકોએ. એ કે સ્વરશાસ્ત્ર વાચ-

લક્ષ્મીના આધારે રચાયેલું છે, જેમ નરપતિએ કહ્યું છે ચામલોના કર્તા શ કરે છે માટે તે સ્વરશાસ્ત્રના કર્તા ગણાય, જેમ શ કા કરનારને જ્ઞાનપ્રાપ્ત છે પરંતુ અહીં તો અપ્રાપ્ત છે કે જે વસ્તુનો અધિષ્ઠાને હસ્તેષ્ઠ કર્યો છે, તે તો પ્રસિદ્ધ શિવ સ્વરોહરને હસ્તેષ્ઠ છે

પુરૂષ સ્વરશાસ્ત્ર પદ્ય નાસિકાસ્વરને જ પ્રાધાન્ય દે છે જુઓ—

તુસ્યેઽપિ શ્રદ્ધામે નરાણામાલોક્યતે યોઽમ પક્ષસ્ય મૈત્રઃ ।

સ પ્રાણસજ્જારકૃતો વિષેપસ્ત્રાણમત્પા સકુનો ગર્ભવ્યઃ ॥

મહેદિદાયાં પરિપૂરિતાયાં સર્વોઽપિ વાયાઃ સકુનાઃ મયસ્ત્વ ।

સ્વાત્પિન્નકાયાં પરિપૂરિતાયાં સર્વોઽપસમ્યઃ સકુનાઃ મયસ્ત્વ

—મહારણ ૪ શ્લોકો ૪-૫

અર્થાત્—જ્યારે જોકે સાથે મનુષ્યો જોકે જ શકુન જુએ છે, છતાં તેઓને શુદ્ધ શુદ્ધ કૃષ્ણ મળે છે તેનું કારણ તેમનો પ્રાણસજ્જાર છે માટે પ્રાણની ગતિ સુખજ શકુનનો વિચાર કરવા જોઈએ જોકે જમણી જાણુનો શ્વાસ આસતો હોય તો ઢાળી જાણુથી ઘનાર શુકન શુભાક્ષણ આપે છે જો પિન્નકા (ઢાળી જાણુની નાસિકા) જે શ્વાસ આસતો હોય તો જમણી જાણુથી ઘનાર શુકનો શુભ છે

અર્થાત્—વસ્ત્ર તરણે નાસિકાસ્વરને નિમિત્તમાં હેતુ માન્ય છે જ્યારે પરિપાટિ પ્રાચીનકાળથી હોઈ ઉપાધ્યાયશ્રીએ કરેલી વ્યાખ્યા સંગત છે અને તેમણે તો સ્વર જોઈએ જવાજ અને તેના ઉપરનું યાત્ર તે સ્વરોહરશાસ્ત્ર જેવી વ્યાખ્યા કરી હોય તેમ લાગે છે કારણ શકુનશાસ્ત્ર કે જેમ પક્ષિઓના જવાજ ઇત્યાદિ ઉપરથી નિમિત્તની ગણના છે તેને તથા ચૂકામણિને સ્વરશાસ્ત્રમાં ગણાવેલા છે

હસ્તસજ્જવનનો કેટલોક ભાગ તથા હસ્તકંઠિક અને ચૂકામણિનો સાર જે તો આ હિસાબે સ્વરના જ પુસ્તકો છે

વાસ્તવિકમાં સ્વરોહરશાસ્ત્ર તરીકે નરપતિજયચર્ચા, પદ્યસ્વરશા, સ્વમરશ્ચાર જે પ્રથમ ગુખ્ય છે આ પ્રથમની પરિપાત્રી જોતાં પૃષ્ઠકના મુખમાંથી ઉત્પન્નિત શબ્દોના અકારાદિસ્વર તથા અકારાદિ અન્યનના યોગે જાત, ક્રમાર, મુખ, વૃદ્ધ તથા મૃત ઇત્યાદિ સેદાનુસાર અનેક પ્રકારની છુદિઅમ્ય કલ્પના કરી શુભાશુભનું જ્ઞાન કરેલું છે આ પ્રથમની શૈલી કઠિણ છે સામાન્ય માણસો માટે તે સુલભ નથી સ્વરો

ઉપરથી અનેક પ્રકારનાં બહો જન્યવર્ત. અનેક પ્રક્રિયાઓ કરવી, તથા તે દ્વારા શુદ્ધ-
શુદ્ધની કાપના કરવાની છે. આ સ્વરશાસ્ત્ર અુખ્યત્વે જન્ય પરાજન્યના વિષયમાં વિશેષ
ઉપયોગમાં લેવાતું નરપતિએ સ્વરજ્ઞની પ્રશસા કરતાં કહ્યું છે કે —

પર્યાગગમરૂપાલૈઃ સંપૂર્ણાં યદિ યાદિમી ।

તથાપિ યદ્વિમાયાતિ તૃપો રીનસ્વરોદયી ॥ ૧ ॥

કર્પેષિદિમી યુદ્ધે સ્વરજ્ઞન પિના તૃપઃ ।

ધૂમધર્ષોર્મ્ય તથુ યયાન્વચતકગ્રહઃ ॥ ૨ ॥

સ્વરજ્ઞાલે સમામ્યાસી સત્પ્રવારી મિથેમ્નિયાઃ ।

તસ્યાદેહસ્ય ય કતૌ જયમીસ્તં મૃપં મલેત્ ॥ ૩ ॥

અર્થાત્—જ્યારે શબ્દના સ્વરનો અરવ થાય છે, ત્યારે તેની સેના બહો અત્-
રજિદ્ધી હોય છતાં તેનો પરાજન્ય થાય છે.

સ્વરજ્ઞ વચરનો સમ્યક કદાચિત્ વિજયી જની બધા તે તે ધૂમ્પાકર નવાચરી થયો
અધુન જેમ જમશે લોકોમાં કોતરતાં કદાચિત્ કોઈ અધારની આકૃતિ કોતરી નામે
તેમ તે શબ્દનો વિજય થયું આકરિમક તરફિ સમજવો. અથવા અધારાત્ જેમ
અધુ કદાં આસ્તાં દાણાને પકડી કહે તેવી રીતનો સમજવો.

જે સ્વરશાસ્ત્રનો સમ્યક અભ્યાસી હોય, સ્વરવાદી હોય, વિતેન્દ્રિય હોય તેવા
સ્વરજ્ઞના આદેશનો જે જાનલ કરે છે તે શબ્દને વિજયવશી મળે છે.

સ્વરશાસ્ત્રોનો આધાર જામશે ઉપર છે નરપતિ કહે છે મે અનેક વામલો
બેસા બાદ આ જાનની સ્થાના કરી છે તે કહે છે કે —

બ્રહ્મપામમ્માદૌ સ્વાયુ રિતીયં મિષ્ણુયામહમ્ ।

સ્વપામમ્મામ્માતં ચતુર્થં ચાદિપામહમ્ ॥

સ્કંદં ચ યામત્તં ચેવ પત્તં કુર્મસ્ય પામમ્મ્ ।

સત્તમં પામત્તં વેદ્યા રિતિ યામહસત્તકમ્ ॥

મૃત્વાદૌ યામહામ્મસત્ત તથા યુદ્ધજયાવપમ્ ।

કૌમારી કોશસં ચેવ યોગિમીત્રાહસત્તજ્ઞમ્ ॥

રસોષ્ઠં ચ મિષ્ણુદં ચ સ્વરમિદં સ્વરાજયમ્ ।

મૂલસં ધૈત્વ નામ પટલ મ્વરમૈરવમ્ ॥
 સંપ્રે રણાદ્યપયં મ્પ્યાર્તં સિદ્ધાન્તં જયપદ્મતિમ્ ।
 પુસ્તકેન્દ્રં ચ કૌર્કં ચ શ્રીવૃક્ષનં જ્યોતિર્પં તથા ॥
 મંત્રયંપ્રાપ્યમેકાનિ કૃત્યુદ્ધાનિ યાનિ ચ ।
 તંત્રપુત્તિં ચ વિજ્ઞાય વિજ્ઞાન ચઢવાનજે ॥
 પતેપાં સવશાસ્ત્રાણાં હૃદયારોહમાત્મના ।
 સારોદ્ધારં કરિષ્યામિ સર્વસંસ્થાનુકંપયા ॥

અર્થાત—મામહો, તત્રમત્રનાં પુસ્તકો ઇત્યાદિના આધારે નરપતિએ પોતાના
 પ્રાણી રચના કરી છે સ્વરશાસ્ત્ર આટલા બધા આધારે રૂપમા મળી આવે છે
 છતાં હાલમા જેમ મત્રતત્ર શાસ્ત્રનો હોય છે તેમ આ શાસ્ત્રનો પણ
 હોય મને છે આનું મુખ્ય કારણ આ શાસ્ત્રનો મનશાસ્ત્રી માટેનો સબધ અને
 હૃદયારોહ છે બીજું કંઈ નથી.

હરેક અસ્ત્ર મત્રતત્ર કુશળ હોવો જોઈએ. નરપતિની પ્રસન્ન કરવા તેના
 દીકરાને શ્રી હરિન શ્રી કવિએ લખ્યું છે, કે—

વિદ્યાભય માલયસંગ્રહેષ પારાપુરોરમ્પનિરાસવાસી ।
 નાનાગમગ્નો નૃપલોકપૂર્વ્યો પુષઃ મસિદ્ધો નરદેવનામા ।
 સ્વરચક્રકલ્પેષા વૈદ્યતત્ત્વેષ્વમિદ્ધો
 વિદિત શાકુનજાત્ર સ્તંભ્યમમવીજઃ ।
 કલ્પિતગમિતસારાસાર જ્ઞામગિદ્ધો
 નરપતિરિતિ નાજ્ઞા તસ્ય પુષ્પો વપૂષ ॥
 જ્ઞાને યઃ સર્વજ્ઞો નૃપગણપૂર્વ્યઃ સરસ્વતીકિદિ ।
 તેન કુર્તે બ્રાહ્મમિત્રં મનુરગુર્ણં દોપરહિતં ચ ॥
 શ્રીમત્પાસૌવહ્ની નગરે મ્પ્યાતે
 શ્રી અજયપાલનૃપરામ્યે ।
 શ્રીપતિનરપતિકૃપિના
 રચિતમિદં તમ સંમ્યેમ ॥

અર્થાત—નિવાન્યા ધામરૂપ આજીવામાં આવતી ધારાનગરીમાં નરદેવ નામનો નિકાન પુરુષ હતો, તેનો સ્વરશ્યામજને ભણનાર, દેહવત્ત (જેને વસતરાજે હસ્તમાર કહ્યો છે અને સાધારણ રીતે સ્વરશ્યામ તરીકે પ્રખ્યાત છે તે નાસિકા સ્વરશ્યામજ, શકુન, વત્ર-મત્ર વગેરેમાં પ્રવીણ, ક્ષિતિ બ્રોહ્મવિષ્ણુ, તથા મણિવત્ત બ્રોહ્મવિષ્ણુને ભણનાર મૂકામણિનો ઝાલા નરપતિ નામનો પુત્ર થયો.

આ નરપતિ જ્ઞાનની અદ્વિત સર્વજ્ઞ બનેલો હતો. તેમજ રાજપૂજ્ય હતો. તેને સારસ્વતી સિદ્ધ હતી. તેણે દોષરહિત બેને અનેક પ્રકારના ધુણ (રહેલ) વાદ્ય આ શાસ્ત્ર રચ્યું છે.

આશાપદ્ધતી નામના પ્રખ્યાત નગરમાં કે બધા જો અજ્ઞાતપાણતુ રાજ્ય છે ત્યાં જોને નરપતિ કવિએ આ શાસ્ત્ર રચ્યું છે (કાલના અમહાવાદમાં આ પ્રથમ રચાયેલો છે.)

અર્થાત—નરપતિના પ્રથમ મુલજ અને સ્વરશ્યામજની પ્રતિજ્ઞાનો વિશિષ્ટ જ્ઞાનના સાધન માટે મત્ર-વત્ર ઈલાકિયા જ્ઞાનની જરૂર છે નરપતિના પ્રથમ વ્યંજિકાના પ્રસિદ્ધ આજ્ઞા, મોહન, ઉચ્ચાનાદિ વદ્યોમાંના ઉચ્ચ છે આથી સ્વર-શ્યામજેનો મત્રવત્ર ઉપર આધાર અથવા મુલક રહે છે તે નિર્વિવદ છે.

ધામજોમાં શું હોયું બોધ્યું, તે તો નિશ્ચિત હોયું જ છે ધામજો મત્રશાસ્ત્રના પ્રથમ છે જેમ તેની પ્રસિદ્ધિ છે છતાં અજ્ઞાત હોયું બે છે કે ધામજો કેવળ મત્ર શાસ્ત્રના પુસ્તકો નથી તેઓમાં નિમિષનાં પુષ્કળ વિધાનો છે ધામજોનું કલ્પ બતાવતાં કહ્યું છે કે—

સૃષ્ટિઃ સ્વોત્પાદ્યાનં નિત્યકૃત્વમ્પદીપનમ્

ક્રમસૂચે વર્ણયદો ખાવિમદસ્તથૈવ ચ

યુગપર્યય ઉત્પાદો વામસસ્યાપ્સપ્તમ્

અર્થાત—સૃષ્ટિ, બ્રોહ્મવિષ્ણુ, નિત્યકૃત, ક્રમ અને સૂત્ર, વર્ણયદો, અતિસેદ તથા મુત્રધર્મ આ આઠ વિષયો ઉપર જેમાં અર્થો હોય તેનું નામ ધામજો.

ધામજો જે વત્રશાસ્ત્રના શુભ ત્રણ સેદમનો એક મોટો સેદ છે તત્રશાસ્ત્રના પ્રાણ વામસ અને નિત્ય બેમાં થયું સેદ છે.

આથી ખ્યાલ થાય છે કે સામદ્યોમાંનું જ્યોતિષ લગભગ સ્વરોહિત્ય હશે. ઈત્રિકોને વર્ણવીજ ઉપર મુખ્ય આધાર છે અને તેવા જ વર્ણોચ્ચાર ઉપરથી સ્વરોહિત્ય અને છે એક જ વસ્તુ એક અર્થમાં સિદ્ધિ માટે બીજા અર્થમાં ભાવિજ્ઞાન માટે હોય તેવો આનો અર્થ છે.

સ્વરશાસ્ત્રનો જેવો અતિરેક થયો છે તેવો પહેલી બે શાખાઓનો નથી થયો. પરંતુ નિમિત્તશાસ્ત્રની પહેલી બે શાખાઓની માફક તેના તેના વિશિષ્ટ લક્ષણ અને ફરકવા તથા જૈન્દ્રજાલિક જેવા સ્વરૂપને ખગે દ્વારા થયો હોય તે જ કારણ વારંવાર વિચારપદમાં આવે છે. શાસ્ત્રની ઉપાદેશતા એ કે ધણી છે એ જુલવા નેનું નથી.

સ્વરોહિત્યની અદર જ્યપરાજ્ય સિવાય અર્ધકાંઠ (તેજ-મદી)નો પણ વિચાર છે. જીવિત-મરણનો પણ વિચાર છે અનેક પ્રકારની જૂમિ રૂપતા છે તેમજ કેટલાક શ્યા મત્રો છે. પોતાના પક્ષને વિજય આપાવવા, તથા સામાપક્ષનો પરાજય કરવાના માટે અનેક પ્રકારથી વિચાર કરી અનુકૂળ કાળ શોધવાની પ્રક્રિયાઓ છે.

ચૂકામણિ, હસ્તકાંઠ તથા યદ્રોમિસન એ જમી તથા કેટલાક કેરડીય પ્રમો, રમણ, પાશક કેવલી મુકનાવલી ઈત્યાદિનો સમાવય સ્વરશાસ્ત્રમાં કરી સકાય એ કે ચૂકામણિ, હસ્તકાંઠ અને યદ્રોમિસન વ્યવસ્થિત પ્રકરણો છે. તંબા ઘણી જાપનાઓ અમરકુનિ બરેલી છે. પરંતુ તંબા કેટલીક દુરીકત એવી છે કે તં કેવલ ક્રિદાક્રીડા ઉપર નાલતી હોઈ અને સ્વાભાવિક શબ્દોચ્ચારના ઉપર જ નિર્ભર હોઈ હજી કરવામાં આવે તો નિષ્ફળ અને છે તેથી તં ત જમીના અધ્યયન-અધ્યાપનની પરિપાટી બધા ધર્મ નર્મ અને ધીમિ ધીમિ નામશેષ ધર્મ જમા છે. આજ્ઞા ઉપર તે જમીનો વિન્નાગપૂર્વક ખ્યાલ અપવામાં આવનાર હોઈ બહી તેમને દ્વારા જવાના કારણનું અનુમાન માત્ર કયું છે.

હાલમાં એ કે સ્વરોહિત્યના નરપતિજયધર્મ ઈત્યાદિ જમીનું પાઠન પાઠન આવે છે. પરંતુ એકજો તેમજો પ્રમાણ નથી જ તેનું કાળુ ત જમીની ફરકોથી અને વિષયની જટિલતા છે.

આ શાખામાં આવના શકુનશાસ્ત્રની હકીકત પણ તેવી જ છે. શકુન ઉપર વસ તરાજ સિવાય બીજા પ્રકરણો બહુ જ જોછા મળે છે. નથી મળતા એમ કહીએ તો પણ ચાલે. વસ તરાજના પીમ અધ્યાયો છે. અધ્યાયને વર્જનામ આપવામાં આવ્યું.

અર્થાત—સરસ્વતી દુર્ગા (દેવચક્રલી)માં, ચણ કુતરામાં, ગજક જગડામાં, અઠિશા
ધીજરીમાં, અને પાવંતીની દૂતી શિયાળવીમાં રહે છે એટલે તે તે દેવશિખે લઇ
તેઓ શાકુન કરે છે એ કે દરેક પ્રાણીમાં દેવતાઓના અશ રહેલા છે માટે દરેક
પ્રાણી શક્તિમાન થઈ શકે છે આથી શાકુનિકે કોઈ પ્રાણીની હિસા ન કરવી હિસા
કરવાથી તે પ્રાણીના અધિષ્ઠાયકદેવ ક્રૂર થાય છે

શાકુનિકે કેવલ પક્ષિઓ ઉપર જ આધાર રાખતા નથી. તેમણે તો મનુષ્યને
પણ શકુનમાં કરણ ગણાવેલ છે નરેન્દ્રિત એટલે મનુષ્યની શિક્ષાને પણ શુભાશુભની
બબક માની છે

પક્ષિઓની ઓળખાણુ તેમના ભાવાભાવનું નિરૂપણુ, અવાજની પરીક્ષા, ઝુજ
દુખની પરીક્ષા ઇત્યાદિ અનેક લોક શકુનશાસ્ત્રમાં છે અને તેમની શિક્ષા ઇત્યાદિ
ઉપર શુભાશુભની કથના અમલકાર બરેલી રીતે વર્ણવેલી છે

આજકાલ શકુન જોવાની પદ્ધતિ લગભગ ખંધ થઈ જવા આવી છે છતાંય
શકુન એ તો હીંવા છે ‘શકુનો વચ્ચનાયકા’ ઇત્યાદિ શબ્દો આપણા માટે વરચક્ષુ
થઈ પડ્યા છે આપણા આંધીન લોકોનીતોમાં ડાળી તે ભેંસ શાક રહી ઇત્યાદિ
પદો શકુનશાસ્ત્રની અતિશયતાને સૂચવે છે

આ ઉપરાંતના કલક કંઈ કંઈ પ્રચાર છે પરંતુ તે અશ્વજ્ઞાનથી પેતાને
પહિત માનવા વર્ગમાં નહિ. આમ જનતામાં, શિશાળ બાલી માટે અસુક જનશે
તેનો શીલ, કોળી, ઠાકરડા વગેરે વર્ગમાંથી જ બલુકાર મળી આવે છે શહેરી
જીવન જીવનારને તે પ્રાણીઓવા દર્શન જ નહીં દુર્લભ છે ત્યાં તેમના ઇતિવજ્ઞાનની
તો વાત જ થી ?

[૧]

નિમિત્તશાસ્ત્રની ઘાંધી શાખા તરીકે ઉપાખ્યાયજીએ ભૌમશાસ્ત્ર બતાવ્યું છે
અને તેની સૌમ્ય સૂચિમાત્રમજ્જનાયિ એટલે કે જેમાં સૂચિના વિભાગોનું જ્ઞાન હોય
તેને ભૌમશાસ્ત્ર કહેવું એમ સુમવામાંજસૂત્રની વૃત્તિમાંથી વાક્ય ઉદ્દ્યુત કરીને
જણાવ્યું છે

અહીં વણી ચક્રાઓને સ્થાન છે ન્યોતિયશાસ્ત્રના અનેક જથ્થા એવાં ક્યાંય
આવી આજ્યા અને તે સુજળનું નિમિત્તજ્ઞાન જોવામાં આનું નથી. ભૂસ્તરવિદ્યાનો
શબ્દથી એ નિર્દેશ કરાયો હોય તો તે શક્ય છે ઉપાખ્યાયજી જણાવે છે કે —

મૌમં ધૂમિમાગમત્તજાતિ ક્ત્યુક્તં સમવાયાદ્વક્ષ્યજ્ઞૌ, ચેષપ્રામાયેરપિ ધૂમિચિષે
પત્તાપદ્ધિચારોઽપિ મૌમમુપ્પતે । અતઃ एव स्थानाद्વક્ષ્યાવપ્યુક્તं ધૂમિચિકારો મૌમં
ચૂઠ્ઠમ્પાદિ । અન્યદપિ ધૂમા પનમુપિરસ્તિગ્ધાદિક્ષાનં પૂર્વાવિગૃહ્યમૂમ્બિન્યાસેન ચા
દ્વિદિશમ્પાદિ જ્ઞાનં નિષિદ્ધાનં ચેષઠ્ઠમ્પાવમ્પજ્ઞાનં સર્વં ધૂમિસંર્ષપાદ્મૌમમેવ ।

અર્થાત—કોમ જોટલે ભૂમિના ભાગનું લક્ષણ જોમ સ્થાનનાંજસૂત્રની વૃત્તિમાં
છે કેમ, બામ વચેરની પણ ભૂમિ ઉપર સ્થિતિ હોવાથી તેમના સ્થાનથી વિચારાને
પણ કોમશાસ્ત્ર કહી શકાય અને તેથી જ સ્થાનાંજસૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે
ભૂમિનો વિષય તે કોમ જોમકે ભૂપ ઇત્યાદિ બીજી પણ પૃથ્વીનો વનતા, બીજી
રસ ઇત્યાદિ જ્ઞાન તથા વાસ્તુશાસ્ત્રના આધારે (પૂર્વદિશાનું વર ઇત્યાદિ સેવકેળ,
આમ વચેરના આધારે) વૃદ્ધિ અને હાની વચેરેનું જ્ઞાન. જમીનમાં સ્થેલા કબ્જેને
શોધી કાઢવાનું જ્ઞાન, કેમ વિરોધકારી ભાગ્યોદયનું સ્થળ શોધી કાઢવાની વિદ્યા તે
દરેકને ભૂમિ આદિ સબધ હોઈ તે બધું કોમશાસ્ત્ર છે

આજ લક્ષણ જો કોમશાસ્ત્રનું હોય તો તે બૃહસ્પતિવિદ્યા વાસ્તુવિદ્યા
વચેરે જ છે જોમ કહી શકાય. બૃહસ્પતિવિદ્યાના જ્ઞાન વગર પૃથ્વીની વનતા સ્પર્શ
અદ્યનું પાણી ઇત્યાદિની સમજ ન જ પડે. બામ જોતાં બૃહસ્પતિવિદ્યા અને
વાસ્તુવિદ્યા જો બેના ઉપત્તી અમુક પદાર્થોનું અવિધ્ય જ્ઞાન કરવાની વિધિ તે
કોમશાસ્ત્ર અને જો રૂપમાં તે નિમિત્તશાસ્ત્રની યાથી થાયા અને છે જોક રીતે
જોના અવિધ્યજ્ઞાન જોટલે અવિધ્યકારણ સબધી જ્ઞાન જોવા અર્થ થાય છે પરંતુ
જ્યોતિષશાસ્ત્ર અલગ બીજા અને પૂર્વદિશાનું નિમિત્તશાસ્ત્રથી સ્થિતિ થતા અર્થમાં
જોમને તો પ્રત્યક્ પ્રમાણદ્વારા ઉદભવતું અનુમાન જોમ અર્થ થાય છે. અને જો
તેને જ માનીએ તો ભૂમિનાં બાકા બિહી (ફેણ, રાજ, વ્યાક) કારણ તેની અદ્ય આસ્થ
સ્થેલા પાણી, પનીજ ઇત્યાદિનું ચાપૃથ્વીના વિશિષ્ટ માપનદ્વારા નિપજતા શુભાશુભનું
જ્ઞાન જોટલે કે વિશાળ અર્થમાં બૃહસ્પતિશાસ્ત્રનું અને વાસ્તુશાસ્ત્રનું જ્ઞાન જો જ
કોમશાસ્ત્ર હોઈ નિમિત્તશાસ્ત્રની થાયા તરીકે બાજબી ફેર છે વાસ્તુવિદ્યા ને જ
સ્થાપત્યવિદ્યા ગણવામાં આવે છે

જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં બૃહસ્પતિવિદ્યા તથા વાસ્તુવિદ્યાનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરેલો
છે તે નીચેના શ્લોકો ઉપરથી જણાશે.

જરાદમિદિદે પોતાની જુદાસંહિતામાં વાસ્તુનિદ્યા અને ઉદ્યોગના નામનાં પ્રશ્નો છે અને તે દ્વારા આશ્ચર્યજનક હકીકતો રજુ કરી છે તે હલે છે કે-

પર્વં યદ્યસ્યં ચ મદામ્યતોઽર્ક

દર્કાર્ગસં યેન જાહોપક્રમ્બિઃ ।

ઇંસાં યમાદ્દેપુ શિરાસ્તથૈવ

સિતાવપિ મોમતમિન્ન સંસ્યા ॥ ૧ ॥

एकेनपर्वेन रसेन चाम्मभ्युत्तं नमस्तो वसुधाविशेषात् ।

नानारसस्य बहुवर्णतां च गतं परीक्ष्यं सितितुल्यमेव ॥ २ ॥

येषोऽन्नं प्रथममेव मया मरिष्टं ज्येष्ठामसीत्य बलदेवमतादि दृष्ट्वा ।

भौમે दર્कार्गजमिव कथितं द्वितीयं सम्पम्परामિहिरेण मुनिमसादात् ॥

અર્થાત્—અર્ક અને રસ આપનાર દર્કાર્ગ હવે હું હું હું જેથી જાહની પ્રાપ્તિ થાય જેમ પુરુષના અન્ન પ્રત્યજમાં નસો રહેલી છે તેમ પૃથ્વીની અન્ન ઉપી નીચી જાહની ખારાઓ રહેલી છે

જેક જ રજતુ અને જેક જ સ્વાદતુ પાણી આકાશમાંથી પડે છે પરંતુ પૃથ્વીના વિવિધપાણ્યને લઈને લુપ્ત લુપ્ત પ્રકારના અનેક સ્વાદતુ તથા રજતુ થાય છે જેવી પૃથ્વી તેવું પાણી હોય છે

જેવથી પકનાર પાણી સુખથી મે પહેલાં જ બહારેલ જગેરે આચાર્યોના મતોની સમીક્ષા કરી કહી લીધું હતું હવે આ બીજું બુદ્ધિ સુખથી (ભોમ) દર્કાર્ગનાં મુનિઓની કૃપાથી ચારી રીતે કહ્યું છે

આ દર્કાર્ગશાસ્ત્રનો આધાર પૃથ્વી પરીક્ષા ઉપર છે પૃથ્વીની રૂપ, રજ, ગંધ ઇન્દ્રિયાદિદ્વારા પરીક્ષા કરે છે અને પછી અમુક કાચના અવરે અમુક પ્રકારના સ્તર અને પાણી આવશે, તેવું અનુમાન થાય છે આ જેક અવસ્થિત શાસ્ત્ર છે કાલમાં અણુ ધારણ થતું ઉચ્ચ ચર્મ જમુ છે પરંતુ આ વજાનિકશાસ્ત્ર નિમિત્તશાસ્ત્રથી વહન જગત્તુ કરવામાં જ કાલના આ શાસ્ત્રના નિ જ્ઞાતોએ ઇતિહાસમાં માની હશે તેમ હામે છે કારણ જ્યોતિષીઓમાં આ જ્ઞાનનો બહુમા લેવા ચર્મ બધો છે અને જ્યોતિષીઓ (નૈમિત્તિક) ઉપરથી લેખવિધાસ પણ વધી બધો છે કાલમાં તો જ્યો તે સ્થાને ભારી મથી પાણી લાવવાના પ્રયત્નો થાય છે અને આજના ઇતિહાસ મુજબ

સાધનની વિપુલતાને લઈ આવી પરીણા નગર પણ કાર્યસિદ્ધિ થતી હોવાથી તેની જરૂરીઆત ઘટતી જાય છે પરંતુ ૭ કાગમાં કુવા, વાવ, તળાવ એ ૪ ખાણીનાં સાધન હતાં અને એવીનો આધાર કુવા ઈલાકિ ઉપર જે રક્ષણમાં સ્ટેટો, ત્યાં આ સામગ્રી ઉપયોગિતા હતી. અને કેટલી જમીન અત્યંત હોય, તે કમવાથી સમગ્ર શકાય તેમ છે. વરાહમિહિરે તો આ સામગ્રી ધર્મ અને વ્યવસ્થા વૃદ્ધિ કરનાર બંધુ છે.

વાસ્તુશાસ્ત્રનું પણ લગભગ તેમજ છે. કાલમાં નવીન નગર રચના, કાલની અતિગતિ વચ્ચેને લઈ અમુક માપનું ઘર બનાવે, અમુક ઉચ્ચાઈ નીચાઈ વચ્ચે દ્વારા ઘર કેટલા વર્ષ ટકશે, ઈલાકિ, તેમજ ઘરમાં રહેનાર કેવા પ્રકારનું કુળ લોકવશે, વચ્ચે કમવાઓનો કાલમાં ક્યાંય વર્ષ નશે છે. કાંઈ કાળમાં ઘર બાંધવું એ મહાકાર્ય ગણાતું હશે, ત્યારે આની પૂજપગલ અને કમવાનિશ્ચયતા વધી જઈ હશે પરંતુ કાલમાં તો તેનું કાંઈ કોણાતું નથી.

ભૂમિકંપ ઈલાકિના કલા પછી અત્યંત ઉપર તેની શી અસર થશે, તેની કમવા કમવામાં આવતી. હેતુ કામચેતુ નામના અતિ પ્રાચીન જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે -

परिष्कामघनं पापं सौम्यनसप्रचारमम् ।

स्वर्गो शुभं भूयाः परवर्गेषु होषम् ॥

केचित्पापफलं यूगेवघ्नं सर्वदा मत्तः

परमते चक्रे चाप्याः बत्सरादितयान्तरे ॥

અર્થાત—પૃથ્વીનું આકાશ (ધરતીકંપ) એ શુભ નહય અને શુભવારમાં થાય તો અશુભ રાજ આવે છે એ પાપવારમાં કે પાપનક્ષત્રમાં થાય તો ઘણુંમઈ શુભ રાજ આવે છે કેટલાક આચાર્યો ધરતીકંપનું રાજ સર્વદા અશુભ માને છે ધરતીકંપનું રાજ બીજા વર્ષ પર્વતમાં મળી જાય છે.

વરાહમિહિરે ભૂમિકંપ સજાઓ પોતાની બુદ્ધિસાક્ષિતામાં એક બાબે અધ્યાય લખ્યો છે તેમાં ભૂમિકંપનાં કારણોથી લઈ જે સમયે ભૂમિકંપ થયે, તે સમયમાં નક્ષત્રાદિ ઉપરથી જગતનું શુભાશુભ કહેજી છે મિથિલાના મહારાજા બલ્લાહસેને અદ્વૈતસાગર નામનો એક વિસ્તૃત ગ્રંથ લખ્યો છે તેમાં પણ ધરતીકંપ થવાનાં કારણો, શુભાશુભ તથા અશુભની નિવૃત્તિ માટેનાં પૂજન ઈલાકિ

કર્મ છે અને ઘણી જ્ઞાતવ્ય બાબતોની સમાલોચના તે ઉભય બ્રહ્મશાસ્ત્રી પોતાના મહત્તી માન્યતા તથા સાધન સામગ્રી દ્વારા કરી છે

આમ ઉપાધ્યાયશ્રીએ લોમશાસ્ત્રની જે વ્યાખ્યા કરી છે તેને હજારો વિધાનો છુટી છુટી જગ્યાએથી મળી આવે છે પ્રાચીનકાળમાં તેનું કેટલું મહત્ત્વ હતું, તે તે જાણનાથી સમજી લેવાનું છે વર્તમાનમાં તે બાસ્તુશાસ્ત્રના ચુક્રપ્રવેશ વિધાન સિવાયની બીજી બાબતોનો હજારો જાણ સ્પષ્ટ થઈ ગયો છે અને આમાં સમજાવેલ મુખ્ય મતલુ છે

[૭]

નિમિત્તશાસ્ત્રની પાસેથી સાખા બચનશાસ્ત્ર તો બચન શબ્દ બહિર્નિરૂપિત્યને અર્થમાં ચોક્કસ માર્ગ મળે છે શરીર ઉપરનાં તત્ત્વ, મત્સ્ય ઇત્યાદિદ્વારા મનુષ્યની પરીક્ષા અને જીવિષ્ઠક્રમનું જે આ શાસ્ત્રનો વિષય છે

પ્રાચીન ગ્રંથો તથાસર્વોત્કર્ષે કે ઉપાધ્યાયશ્રીએ કેટલી ખાસ જગત્તુ નામ નથી લખ્યું, પણ બારાહમિહિરની બ્રહ્મસંહિતામાં પિટકાધ્યાય નામનો એક અધ્યાય છે તે ઉલ્લેખનીય છે જે અધ્યાય હજી હવે શોધાઈ નથી છે તેના અંતમાં બારાહ કહે છે કે—

इति पिटकविभागः प्रोक्तः आमूर्द्धतोऽयं

अथपિટकविभागोऽप्येवमेव प्रकल्प्य ।

मयति मयकल्पमावर्तमन्यापि वदत

निगदितफलकारि माणिनां वैरसस्यम् ॥

અર્થાત્—એ જેમાં પ્રાચીની હઈ પણ ચર્ચિતના પિટકનું ફળ છે એવો આ પ્રમાણે પિટકવિભાગ કહ્યો યલુ અને તલનો વિભાગ પણ આની મધ્યક જ કહી દેવો મધ્યક લાગુ જમરી વગેરે જે પ્રાણીઓના શરીર ઉપર લેવા તો તેમનું ફળ પણ આ પ્રમાણે જ સમજી લેવું

નિમિત્તશાસ્ત્રની છૂટી સાખા તરીકે ઉપાધ્યાયશ્રીએ હસ્તપુરાણને લખાવ્યું છે કાલનું તેમજ પ્રાચીન જાળશાસ્ત્રપુરાણના સામુદ્રિકશાસ્ત્ર એજ આ વિભાગ છે આપણેની ઉચ્ચાઈ નીચાઈ વચન, પ્રાચીની હઈ પણ મુખીના અવરવાનું જંઘા શુ વગેરે દ્વારા તેના સુસુદેખનો કથના, જીવિષ્ઠ સંજ્ઞાની જ્ઞાન જે જલુ તેમાં આવી

બાલ છે આ શાખા ઉપર સામ્યુદ્ધિક નામથી કેટલાક મંથો ઉપલબ્ધ થાય છે, અને હાલમાં આ શાસ્ત્ર ઉપર લોકરૂચિ નથી જવાથી લગભગ દરેકને આ વિષય યોદ્ધા મનુષ્યમાં પરિચયમાં આવતો બાલ છે.

ઉપાધ્યાયજીએ આમ બે કે ત્રણજુ બને બાળનને બુદ્ધી બુદ્ધી શાખા તરીકે વર્ણવ્યા છે પરંતુ વધુ મળથી તે બને એક જ તરીકે વ્યાખ્યા આવે છે હાલજુ શાસ્ત્રની ઉપશાખા તરીકે બાળન આવી બાલ છે.

[૮]

નિમિત્તપ્રાપ્તની સાતમી શાખા ઉપાત છે ઉપાતનો અર્થ વાહતી આવતી સ્થિતિમાં વિકૃતિ ઉત્પન્ન થવી, અને અનિચ્છિતતા આવી જવી તેવો થતાની સકારાત્મક પ્રયત્ન તરીકે વાચકોજી ઉપાધ્યાયજીએ ઉપાતનું વાસ્તવિક લક્ષણ આપ્યું છે તેવો કહે છે :-

ભૂમિકમ્પો રજોદર્શિર્દિવ્યારાજકાલ્પર્પણમ્ ।

દ્વિપાપાકસ્મિન્ન સર્વમુત્પાત્ત इति कीर्त्तये ॥

સ્થાનાદ્વૃત્તૌત્પાતઃ સદમ્ભવિરૂપાવિરિધિઃ । અન્યદપિ વજ્રાવિષ્ટ ઊદ્ગિરિરિદિદ્ધે દ્વયે દમ્પ્યામૈષ વર્ષાવાદિનામુલ્લુલ્લાસિ-જ્ઞાનમપ્યુત્પાત્ત પ્વાન્તર્મથવિ ॥

અર્થાત્—ભૂમિકંપ રેવતી વૃદ્ધિ, દિવ્યજ્ઞોત્સવગણ (આકાશમાંથી અગ્નિ વસ્તુઓ દ્વારા તેવો ભાસ થવો) અગ્નિ વૃદ્ધિ (આર્ષા) વગેરે જે અકસ્માત થાય છે તે ઉપાત કહેવાય છે.

સ્થાનમનુસૂત્રની વૃત્તિમાં સહજ વૃદ્ધિની માફક લોકોની (યવા પાણીની) વૃદ્ધિ થાય ઈત્યાદિ જે વિકૃતિ અણુમ પડે તેનું નામ ઉપાત કહેણું છે અને બીજી પક્ષ વસ્ત્રોને ઉંદર કરડી બાલ, વા અકસ્માત નષ્ટ થાય, ખાટલા ભાગે ઈત્યાદિ જનાવો પણ દેવસંવાગા દોષ મુખજુ જના દેવ બ્રહ્માદેવો તેમજ ઉપાતની અગ્નિ પ્રભાવે થાય છે.

ઉપરના સદર્શના ભૂમિકંપને ઉપાતમાં ગણાવેલો છે અથવા પ્રથમ તેને ભીમમાં ગણાવેલો છે એટલે શક્યને સ્થાન રહે છે કે તે જે ઉપાતમાં ગણાયો કે નહિ ? બીજી વિચાર કરતાં એટલું માણુમ પડે છે કે તે એક મહાન ઉપાત છે એટલે તેને બીજી ગણવો ઉચિત છે.

પ્રાચીનાચાર્યોએ નુષ્ટિના આવા આકસ્મિક જનાના ઉપરથી શુભાશુભની

કંપના કરી છે વશાહિમિદિરે એ દેકે વિપથનો પોતાની બાહ સહિતાગ્ર સમાવેશ કરી દરેક ઉપર એક એક અધ્યાય લખેલો છે

બચ્ચાલએને તો મુખ્ય ત્રણ ભાગ પાડી દીધ્ય, અતરીક્ષ અને ભીન એવા ત્રણ વિભાગ પાડી આવા અપકાર (અતરીક્ષ) માધી થતા દેકે ઉપદેશોને બીજા વિભાગમાં (અતરીક્ષાસયમાં) એક એક અધ્યાયથી વર્ણવ્યા છે

પ્રાચીનાચાર્યોએ જ્યાં જ્યાં વિવૃતિ એક ત્યાં ત્યાં તે તે કૃતિ કેવદૃત માની તેના દ્વારા શુભાશુભની કથના કરી છે અશ્વત્થામત્રાગરમાં પરાશર, ગર્ગ વિષ્ણુધર્મોત્તરપુરાણ વગેરે એવા એવા પ્રાચીન પ્રાચીના પ્રમાણ છે કે પ્રાચીનાચાર્યોની હકીકત, તેમનું મતલબ અને સંશોધન ધર્મ ઉંડુ હશે, એમ લાગે છે હતા સહજ દષ્ટિએ કુદરતની વિચિત્રતાથી બનતા આ બનાવોને શુભાશુભ સાથે શો સબંધ હોઈ શકે ? તેવી કુશળ યથા વગર રહે જ નહિ અને આને આ બધું જોઈને ભરેશુ અને નિરર્થક લાગે

હાલમાં આ વિષય બંનેબળના નામે ઘણો વિસ્તાર પામેલો છે પરંતુ તેના ઉપરથી જેમ અપમાન ત્યાં વિચિત્ર ભવિષ્ય કહેવાનો આશ હશે, એમ અનુમાન થાય છે, તેટલી હકીકત સ્વીકારવામાં આવતી નથી. બાકી આજના વૈજ્ઞાનિક મુખમાં આ વિષય પુષ્કળ એકાએકો છે

[૬]

આકાશ નિમિત્ત તરફ ઉપાધ્યાયલ અતરીક્ષ ગણાવે છે અતરીક્ષ એટલે આકાશમાં બનતા બ્રહ્માં આ ઈલાહિ બનાવો. સર્વ જદ વગેરે બ્રહ્માં જન્મશુ, અન્નશુ, મૃતિ, ઈન્દ્રિયનુષ્ણ વગેરે હાલમાં આ વિષય ઘણો જ એકાએકો છે અને કિમ્બદિતિ તેની વૃદ્ધિ થતી જાય છે મોટી મોટી વેદમથાગાઓ અને યાજ્ઞની કુર્બની દ્વારા પુષ્કળ પરિક્રમથી કુદરતની આ કથામતની કરી કરી ઉઠેલાની જાય છે

પરંતુ નિમિત્ત તરફ જે ભવિષ્યજ્ઞાનની કથના છે તેના આધાર તો આ નવીન વિદ્યાનો પાત્રે નથી પ્રાચીનાચાર્યોએ બ્રહ્માં તેજ આશુ આવે છે ઉપાધ્યાયલ લખે છે તેમ તેમના વજનમાં અને આને પણ આ શાસ્ત્ર (આ શાખા) મોટા પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે સામાન્ય રીતે જ્યોતિશાસ્ત્ર જે રાજધી જે શાસ્ત્રનો ભાગ થય છે તે આ શાખા છે આને આ શાખાની અતક વાચક, પ્રમ ઈલાહિ

જ્ઞાનથી ઈશ્વરની તુલ્ય જ્ઞાની થઈ શકે એ સ્થેએ સમજાય તેણે છે પરંતુ ઈશ્વરને પણ પોતાની અદ્વિતીયતા સાબવવી હોય તેમ તે વચ્ચે વચ્ચે જોવી અસંભવ કરી મૂકે છે, કે મનુષ્ય હવાય બને છે, બને ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ સ્વીકારી તેની આજ્ઞા નવાસ્તવક થિસો શકે છે.

છતાં પણ સર્વ મનુષ્ય કરતાં નિમિત્તક વિરોધક તરીકે પોતાનું સ્થાન ઉભું કરે છે બધા કરતાં પોતાની ક્ષેત્રતા પુરવાર કરે છે એ જૂલવા જેવું નથી.

આ ક્ષેત્રમાં હેવામાં આવેલા મુખ્ય ક્ષય હસ્તક્ષેપીયનને કર્તાએ ઉપરોક્ત બાકે પ્રકારની શાખાના બમક તરીકે સ્થાન પામી શકે તેમ બનાવ્યો છે એ કે અર્થાનિમિત્ત અથવા ત્રિષ્કંધ બ્રોતિ-શાસ્ત્ર એ એકજ વિદ્યાના ભાષક સખો છે અને ત્રિષ્કંધ બ્રોતિ-શાસ્ત્રના એકએક વિષય ઉપરબનેક ક્ષેત્ર રચાય છે એટલે તે મહાશ્વરને એક નાનાકમ ક્ષેત્રમાં મર્યાદિત કરવો શક્ય નથી જ છતાંય કર્તાએ હસ્તક્ષેપીયનમાં તેમ કર્યું છે તે જ તેની અદ્વિતીયતા છે અને તે પણ વિલક્ષણ પ્રકારની જ ત્રિષ્કંધ બ્રોતિ-શાસ્ત્રમાં શું કોઈ શકે તેનો એ કે વચ્ચેને ખ્યાલ આવી જ ગયો હશે છતાં તુલના માટે અહીં ફરી ફરી બતાવ તો પુનઃકથિત હોય લાગુ નહિ પડે.

ત્રિષ્કંધ પેટી પહેલો ક્ષેત્ર અલિપ્તનો છે અને બ્રોતિયની પરિભાષામાં સિદ્ધાન્ત કહેવામાં આવે છે સિદ્ધાન્તોમાં શું હોય તે પ્રકારના જવાબમાં ક્ષાસ્કેશાચાર્ય પોતાના પ્રસિદ્ધ ક્ષય (સિદ્ધાન્તશિરોમણિ)માં લખ્યું છે કે—

શ્યુત્પાદિ પ્રક્યામ્તકામગણના મામમમેદઃ કમા-

મારમ પ્રસદાં દ્વિષા જ ગમિતં પ્રભાસ્તયા સોતારા ।

મૂષિષ્યપ્રહસંમિતેષ્વ કથનં યત્રાદિ યથોપયતે

સિદ્ધામ્વાઃ સ જ્ઞાહસોઽજ ગમિતસ્કન્થ પ્રથન્ધેસુપૈ-

અર્થાત—એમાં ત્રીયી સર્વ પ્રલય પદ્યતા મોગની ગણના હોય, એટલે કે મુગાદિની વર્ષ સખ્યા પકિત હોય. સમયનાં વિવિધ પ્રકારનાં માપનનું વિવેચન હોય. ક્ષેત્રની ગતિની ગણના હોય (મહનલિપ્ત હોય), બકગણિત તથા બીજગણિત હોય, તે સબધી વિચિત્ર પ્રશ્નો ઉત્તર આપે અપાયા હોય, પૃથ્વી, નક્ષત્ર તથા ક્ષેત્રની ચિત્તિ સબધી જ્ઞાન હોય તથા ક્ષેત્રના અલિપ્તનું માપ લેવાનાં યત્રા હોય તેને

અર્થાત્-સૂર્યાદિબ્રહ્માનુ જામણુ, તે જામણુ વિષયમાં સૂર્યાદિબ્રહ્માની પ્રકૃતિ, વિહૃતિ જામણુપ્રમાણુવર્ષ, કિંચલુ અને તેજસ્તુ માપન, આકાશમાંની દૂરતા, અન્ત, ઉદય, માર્ગી ગતિ, વક્રગતિ, એક બ્રહ્મનો બીજા બ્રહ્મ સાથે સમાગમ, ઈશ્વારદ્વારા હલકવન્ય નક્ષત્ર દૂર્ભવ્યક પ્રમાણે એટલે કે અગુરુ દેશ અગુરુ નક્ષત્રની સત્તામાં છે, તેવું સિદ્ધ કર્યા બાદ તે દ્વારા સિત્તભિજ દેશમાં અગસ્તિ, સપ્તર્ષિ વગેરે નક્ષત્ર મઠલ સિવાયના તારાઓની ગતિ વગેરે, તથા બ્રહ્માની સાથે નક્ષત્રોના યોગ ઈશ્વારદ્વારા, નક્ષત્રબ્યૂત્ક, બ્રહ્માની શુભગતિ (અર્થ વિષયમાં ખાસ કરીને) બ્રહ્માનું મુદ્ધ (મુતિ), સમાગમ, સ્વાદિ સદા, વરસાદના બર્ષનાં લક્ષણ, શોદિષ્ટી, સ્વાતિ તથા અપાદી પૂર્વિમાના યોગ, તારકાલિંક વ્યાનાં ચિહ્નો, અગુરુ વનસ્પતિની ખીલવા ઉપરથી બીજા ધાન્વાદિની ઉત્પત્તિ સંબંધી અનુમાન કરવાનું હવામાન વિષયક શાસ્ત્ર, પરિધિ એટલે સૂર્યાદિ બ્રહ્માની આસપાસ દેખાતાં કુદરતી અને તેમનાં કારણ સંબંધી અર્થ તથા દેશ, ચરિત્રવેષ (પ્રતિબિંબ)ની પરિધિ, પવનનાં વાવાયોદ્ય, અતિ આલ વગેરે, ઉદકા (આકાશમાંથી પત્તનથેનો વરસાદ) કિન્વાક, ભૂમિકેપ, સંખ્યાકળનો આકાશનો રંગ, બંધર્વનગર (આકાશમાં દેખાઈ આવતું કોઈ નગરનું પ્રતિબિંબ) રમેવૃદ્ધિ, હિમપતન, વેષાદની બીજોની તેજ-મદી, ધાન્વની ઉત્પત્તિ, ઈન્દ્રધ્વજ, ઈન્દ્રધનુષ્ય, વાસ્તુવિદ્યા, અગ્નિવિદ્યા, કાર્ત્તવિદ્યા, સ્વયંદેવશાસ્ત્ર, મુગ, આન ઈશ્વારદ્વારા મુગનશાસ્ત્ર, પ્રાચ્યાદિ (મઠલ) લક્ષણ, મૂર્તિવિધાન, મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાવિધિ, વૃક્ષોનું વૈદ્યક, ઉદભર્ગલ (વત્રીનમાંની વસ્તુઓ પાણી ખનીજ વગેરે ચોધી કાઢવાની વિદ્યા) નીશાળન (ધોડા વગેરેને પૂપવિધિથી નિરોગ બનાવવાની વિદ્યા) બજન ઘાંન, ઉત્પાતોની શાન્તિ, મપૂરંચિત્રક એટલે મેઘ અને બ્રહ્માર સંબંધી કેટલીક અદ્ભૂત વાર્તાઓ, ઘી, કબલ, તરવાર, પદ્મસ, કુતરો, ગાય, બકરી, અંધ હાથી, પુરુષ, સ્ત્રી વગેરેનાં લક્ષણો, અતપુરની રચનાનું શાસ્ત્ર, પિટક લક્ષણ, બેડા, વસ વગેરેનું ઉદનલોહન થતાં તેનું દેશ, આમર, હા, પલગ, આસન (સિંહાસન) વગેરેનાં લક્ષણ (રચનાશાસ્ત્ર) ઇતિપરીક્ષા, દીપલક્ષણ, ઘાંત તથા લાકડા ઉપર થતાં ચિત્ર વગેરે દ્વારા શુભાશુભ તથા દરેક પ્રકારનાં નિમિત્ત આ બધા વિષયોનો જેમાં શબ્દ દોષ તેનું નામ સહિત છે વરાહમિહિર કહે છે કે “દુઃકારમાં જન્મવડા પ્રતિપુરુષનું અને પાર્શ્વ પદાર્થોનું પ્રતિલક્ષણ કુદરતની વિશેષતાથી સ્વપરિવર્તનનું જ્ઞાન તેનું નામ સહિત શાસ્ત્ર, અને તે કેવળે બાણ્યનાં ભેદબે.”

હવે આપણે મદી એ વિચારીએ કે નિમિત્તશાસ્ત્રની આકે શાખાઓનો આ સહિતના સમાવેશ થાય છે કે કેમ? ઉપરના પદાર્થો ભેદનાં કોઈ પણ વિચારકને

મોહમ પદી આવશે કે નિમિત્તશાસ્ત્રથી મહાવૃક્ષ આ સહિતા રૂપી વ્યારમીમાં પ્રતિબિબક્ષિ સમાઈ જાય છે તેની જાઠ શાખાઓનો તો જાદી સમાવેશ થવા ઉપરાંત તેને બીજી પવ્વ અનેક નાની નાની શાખાઓ ફૂટી નીકળી છે

દુઃખમાં અપ્રાજનિમિત્ત જોડે ત્રિષ્કંધભ્યોતિ.શાસ્ત્રના જોકે નકેખનો કેટલોક ભાગ જામ હોવા છતાં કોનસાહિત્યમાં અપ્રાજનિમિત્ત નામથી ભ્યોતિ.શાસ્ત્રનો જ ઉલ્લેખ છે જેમ કહેવામાં થયેલ નથી, અને હવેજાજ બધાજ સહુજીવ વિદ્વાનો તેમ જ કહે છે

અને જાદી પુનર્વપિ જોડેવુ પડે છે, કે સહિતા વિચારમાં વણાઈની બૃહત્સહિતા સુવૈત્તમ છે પ્રાચીનકાળમાં બીજી પવ્વ જાદી સહિતાઓ હતી. પવ્વ હાલમાં ઉપલબ્ધ ક્ષત્ર સહિતા બધામાં જોકે અને જાદીવીચ તે જોકે જ છે

॥ सत्यं शिवं सुन्दरम् ॥

॥ अथ हस्तसंजीवनम् ॥

दर्शनाधिकार प्रथम

शास्त्रપીઠિકા

ॐ ऐं ह्रीं क्लीं सर्वं नयोनयः सिद्धम्

श्रीगङ्गेश्वरपाशं प्रणमन् ध्यायस्तमेव जिनवृषभम् ॥

हस्तप्रशस्तलक्षणપરીક્ષणे दक्षતાं वक्ष्ये ॥ १ ॥

શ્રી શંભેશ્વર પાશનાથને નમન કરીને, તેમજ તે જિનસજનું ધ્યાન
કાળમાં મુદ્દર લક્ષણોની પરીક્ષા માટે દક્ષતા હકુ ॥ ૧

શ્રીનામેય પ્રમુર્જીયાત્સર્વજ્ઞો જગદીશ્વર ॥

येन लाक्षणिकी विद्या निर्दिष्टा मुबनश्रियै ॥ २ ॥

શ્રી નામિશાજના પુત્ર શ્રી મહાપ્રભાકરે કે જેઓ જગદીશ્વર, સુવંશ છે
જેઓ જગતના કલ્યાણને માટે લક્ષણવિદ્યા બતાવી છે તેમનો જય થાઓ ॥ ૨

श्रीवर्धमानो जयतु सर्वज्ञानिशिरोमणि ॥

पद्महस्तोत्तमो वीर सिद्धार्थनृपनन्दनः ॥ ३ ॥

શ્રી મદ્ધાવીર પ્રભુ કે જેઓ સર્વ જ્ઞાની પુરુષાના શિષ્યમણિ છે અને તે
અવન, જ મ, શીશ્વ, કેવલજ્ઞાન તથા નિવાલુ એ પાંચે હસ્તનકત છે તે
જેની જોવા ઉત્પાદકશક્તિમાં ઘણા છે જેઓ વીર છે, અને શિવદાર્થ મદ્ધાજના ૨
તેમનો જય થાઓ ॥ ૩

अङ्गविद्या निमित्तानामष्टानामपि गीयते ॥

मुख्या शुभाशुमत्त्वाने नास्दादिनिवेदिता ॥ ૪ ॥

આઠ અંગવિદ્યા નિમિત્તાનમાં શુભાશુભના જ્ઞાનને માટે નાસ્દાદિનિવેદિતા ૪

અર્જુન સ્વપ્નં સ્વસ્ત્ર્યેવ મૌર્મ્યં વ્યજ્જનલક્ષણે ॥

ઉત્પાતા અન્તરીક્ષઃ નિમિત્ત સ્મૃતમષ્ટઘા ॥ ૫ ॥

અ. અવિષ્ટા, સ્વપ્નવિષ્ટા, સ્વસ્ત્ર્યસ્ત્ર, અર્જુનિયા (અર્જુનપાદિ) વ્યજ્જન (વિષ્ટ, મર્યાદાદિ નિષ્ટ) પરીક્ષા, લક્ષણ (અન્તરીક્ષ રૂપ) યાત્રા, ઉત્પાત અને અન્તરીક્ષ (આધવ નમ્યાદિ) એમ બે પ્રકારનાં નિમિત્ત કાળ છે ૫

અર્જુને હસ્ત પ્રશસ્તોર્ધ્ર્યં શીર્ષાદપિ વિશિષ્યતે ॥

સાપ્યન્તે પાદગૌચાઘા ધાર્મિક્યો યેન સત્ક્રિયાઃ ॥ ૬ ॥

અ. અલક્ષણવિષ્ટા (સામુદ્રિકયાત્રા)માં માથા કરતાં પદ્મ કાળ પ્રશસ્તીય છે ૬
અર્જુ પાદગૌચાદિ સત્ક્રિયાઓ તેના વડે સાધી શકાય છે ૬

સ્વાર્જલક્ષણમેષ્ટા ન્યાકુલ્લાનાં નૃણાં મુદે ।

શ્રીસામુદ્રેણ મુનિના તેન હસ્ત પ્રકાશિત ॥ ૭ ॥

મનુષ્યનાં કરેક અળની પરીક્ષા કરવા કરતાં વ્યાકુલ થતા પુરુષોના અનુદ માટે શ્રી સામુદ્ર મુનિએ અન્તરીક્ષાયાત્રાની યોજના કરી ॥ ૭

દર્શનાત્સ્પર્ગનાદ્યાપિ તથા રેસાવિમર્ગનાત્ ।

હસ્તજ્ઞાનં ત્રિષા પ્રોક્તં પુરાતનમર્ષિભિ ॥ ૮ ॥

દર્શન, સ્પર્શ, તથા રેસા વિમર્શ એમ ત્રણ પ્રકારે પુરાતન મહર્ષિઓએ અન્ત (રિયા) જ્ઞાન કર્યું છે ૮

પદુક્તં નીતિષ્ણાસે વિવેકવિજ્ઞાસે-

પ્રાત પ્રથમમેવાય સ્વં પાર્ણિ દસિર્ણં પુમાન્ ।

પસ્થેદામ તુ વામાક્ષી નિજપુણ્યપ્રકાગકમ્ ॥ ૯ ॥

(એટલા માટે જ) પ્રાત.અર્ધે કાલી વળતે પુરુષ પેતાના પુત્રવતે પ્રકાશ કરનાર જન્મ્યા કાષ્ટને અને શ્રીકે પેતાના કાળ કાષ્ટને દર્શન કરવું ૯

અથાત્ર માર્ચ તથા ગુણેતિ કષ્ટનાત્ યસ્યાહસ્તુનો યસ્મિન્દેસ પદાકાષે યેન યેન માર્ચેમ યસ્યમધ્યેશ માચિ તસ્ય હેતુ ગુણ્ય પાપે વા યસ્તુતત્રન્યવીમે પ્રકાશય સીચિ માર્ચ । તદેવાહ-

હસ્તેક્ષણે વારમચક્રલમપ્રેક્ષાદિકં દર્શનમામનન્તિ ।

શુમાશુમે દર્શનતોઙ્ગુલીના તથા શુમાનાદિનિવેદનીયમ્ ॥ ૧૦ ॥

હસ્તાદર્શનથી વાસ્તવિક, નક્ષત્રચક્ર, લક્ષ્મિનિર્ણય ઇત્યાદિના વિચારને દર્શન કહે છે અને આગળીઓના સ્પર્શથી જિનમાન ઇત્યાદિના શુભાશુભ જ્ઞાનને સ્પર્શજ્ઞાન કહે છે ૧૦

સ્ત્રાવિમર્શનં સાક્ષાદ્રક્ષ્યતે પ્રોક્તનોક્તિમિઃ ।

इति त्रैषा कर्त्तव्यानात्सर्वं वस्तु प्रकाश्यते ॥ ११ ॥

દેખાઓના વિમર્શરૂપી જ્ઞાનને પ્રાચીન આલ્મોની સ્થિતિમાં જ હું કહીશ. આમ દર્શન, સ્પર્શ તથા દેખાવિમર્શરૂપી ત્રણ ભવના જ્ઞાનદ્વારા સર્વ વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે ૧૧

पञ्चाङ्गुलीर्महादेवी श्रीसीमंघरशासने ।

अधिष्ठात्री कस्यासौ शक्तिः श्रीत्रिदशेगितु ॥ १२ ॥

શ્રી સીમ ધર ભગવાનના શાસનમાં સ્થેનારી પંચાંગુલીનામની મહાદેવી દામની અધિષ્ઠાત્રી છે અને આ દેવી ઇન્દ્રની શક્તિ છે ૧૨

हस्तेन पाणिग्रहणं पूजाभोजन शान्तय ।

साध्या विपक्षविष्वंसप्रमुक्ता सकला क्रिया ॥ १३ ॥

હાથથી હાથ ભાગ છે પૂજા ભોજન શાંતિ તથા શત્રુઓ ઉપર વિષ્ણુ ઇત્યાદિ સર્વ કાર્ય હાથ દ્વારા જ થાય છે ૧૩

मन्त्राक्षराणामोङ्कारे यथा तत्त्वं प्रतिष्ठितम् ।

तथा सामुद्रिकस्यापि तत्त्वं हस्ते निवेष्टितम् ॥ १४ ॥

મંત્રાક્ષરોમાં જેમ ઓઙ્કારમાં સર્વ વસ્તુ રહેલું છે, તેમ સામુદ્રિકશાસ્ત્રનું સ્વ વસ્તુ હાથમાં રહેલું છે ૧૪

यज्ञामाज्ञा रहस्यस्य निश्चयो हस्तकायथा ।

तथा निमित्तादेशानां निर्णयो हस्ततः स्मृतः ॥ १५ ॥

યજ્ઞાઓની આજ્ઞાના રહસ્યનો નિશ્ચય જેમ હાથથી (હસ્તાગર અથવા મુદ્રાથી) થાય છે, તેમ નિમિત્તાદેશનો નિર્ણય હાથથી થાય છે ૧૫

અક્ષયા જન્મપત્રીયં બ્રહ્મણા નિર્મિતા સ્વયમ્ ।

ગ્રહા રેસાપ્રદા યસ્યા યાવજ્જીવં વ્યવસ્થિતાઃ ॥ ૧૬ ॥

હાથ એ પાછાએ બનાવેલી અક્ષય જ મપત્રિકા છે એમાં રેખાઓ રૂપી ગ્રહો
છઠ્ઠી પર્વત સ્થેલા હોય છે ૧૬

નાસ્તિ હસ્તાત્પર જ્ઞાનં ત્રૈલોક્યે સચરાધરે ।

યદ્રાહ્મ્યા પુસ્તક હસ્તે ધૃતં વોધાય જન્મિનામ્ ॥ ૧૭ ॥

આખા ત્રૈલોક્યમાં હસ્તજ્ઞાન કરતાં કંઈ બીજું કોઈ જ્ઞાન નથી અને જ્ઞાન
હાથમાં જ રહ્યું છે તે દેખાડવા માટે જ સરસ્વતીએ પોતાના હાથમાં પુસ્તક (જ્ઞાન)
ધાર્યું હતું છે ૧૭

તીર્થંકરણાં પ્રતિમા હસ્તન્યસ્તદ્ગોઽસિલા ।

તદ્ગસ્તદર્શનાન્નાન્યત્કેવલં જ્ઞાનસાધનમ્ ॥ ૧૮ ॥

કેવલજ્ઞાનનું સાધન હસ્તદર્શનમાં જ છે બીજું નહિ. એટલા માટે જ તીર્થંકરોની
ફરક પ્રતિમાઓમાં દર્શિને હાથ ઉપર દર્શાવવામાં આવી છે ૧૮

સામુદ્રિકોન્દોધિપયો નિધીય મેઘો રસં વર્ષતિ મિષ્ટમુર્વ્યામ્

સમેઘનાં તેન સુલેન લેખં શ્રીહસ્તસઙ્ગીવનમેતદાપ્ય ॥ ૧૯ ॥

શિવશ્રી હસ્તસઙ્ગીવને સિદ્ધજ્ઞાને પ્રથમે દર્શનાધિકારે શાસ્ત્રપીઠિકા

સમુદ્રમાંથી ઉદ્ભવ કરેલા જલને પી એમ મેઘ મીઠા જલની વૃષ્ટિ કરે છે તેમ
સામુદ્રિકસામ્રાજ્યથી ઉદ્ભવ કરી સારજૂત જ્ઞાનને શ્રી શ્રીહસ્તસઙ્ગીવ (અધિકારી) કરે છે
અને તેને હસ્તસાહિત્યન રૂપે પ્રાપ્ત કરી અગત જ્ઞાનક પામો ૧૯

અથ હસ્તદર્શને પુણ્યસાધનદ્વેતુમાહ-

મૂલેઙ્ગુષ્ઠસ્ય ગ્રાહમ્ય તુ તીર્યં કાર્યં કનિષ્ઠયો ।

પિત્ર્ય તર્જન્યઙ્ગુળાન્તર્દેવતં સ્વાઙ્ગુલીમુલે

॥૧॥

અંગુલાના મૂળમાં ગ્રાહતીર્થં યજુ છે કનિષ્ઠિમાં આંગળીઓના મૂળમાં કામતીર્થં છે તર્જની અને અંગુલાની વચ્ચેના ભાગમાં પિતૃતીર્થં છે તેમજ દેવત (દિવ્યાપલ્લ) આંગળીઓના અક્ષભાગમાં છે ૧ જુઓ ચિત્ર નં ૧

રાત્રંજયસ્તુ તર્જન્યાં મધ્યાયામુજ્જયન્તકઃ ।

અર્બુદઃ સ્વલુ સાવિયાં કનિષ્ઠાયાં જયન્તકઃ

॥૨॥

તર્જનીમાં ચતુર્થા મધ્યમાં બીજામાં, અન્તરિક્ષમાં આંગુ અને કનિષ્ઠિમાં સમતક પર્વત છે ૨ જુઓ ચિત્ર નં ૨

અઙ્ગુષ્ઠેઙ્ગુષ્ઠપદગિરિ પશ્વતીર્યાન્યનુક્રમાત્ ।

સ્વહસ્તદર્શનેનૈવ વચ્ચતે પ્રાતરુત્તમૈ

॥૩॥

અંગુલામાં આઠાપદગિરિ છે આમ અંગુલે પંચ તીર્થો છે અને ઉત્તમ પુરોમાં પ્રાત્ર ભાગમાં કનિષ્ઠાં જ પોતાના કામનુ કર્ત્તન કરી આ પાંચ તીર્થોની વચ્ચેના કારે છે ૩

વિંશોપકા વિંશ જિના અઙ્ગુષ્ઠાદાચતીર્યપાત્ ।

પ્રત્યદ્રક્ષિણપૂર્વોદિગ્ તલે ગેપાશ્રતુર્જિના

॥૪॥

વીશ વિંશોપકા તે વીશ જિનેશ્વરો છે અને કામની પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર તથા દક્ષિણ એમ ચાર બાજુ ચાર જિનેશ્વરો છે એમ કામમાં જ ચાલીશ તીર્થકારો વિશાવમાન છે ૪ જુઓ ચિત્ર નં ૩ ચિત્રમાં જે અંક છે તે અઙ્ગુળ તીર્થકારો સમજાવ્યા.

પિતૃરેલા મવેદગગા માતૃરેલા સસ્વતી ।

આયુરેલાત્ર યમુના તત્સગસ્તીર્યમક્ષયમ્

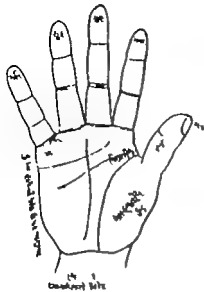
॥૫॥

પિતૃરેલા એ જગ્યા છે માતૃરેલા સસ્વતી છે આયુરેલા યમુના છે અને આ ત્રવેનો સખમ તે પ્રધાનગણ છે ૫ જુઓ ચિત્ર નં ૪

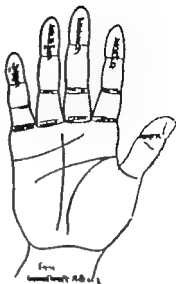
અઙ્ગુળાદિપશ્ચપત્તી નમસ્કારસ્ય ચિન્ત્યતે ।

ચતુષ્પદી ચુલિકાયાં ચતુર્દિક્ષુ તલે સ્મૃતા

॥૬॥

चित्र नं. १

चित्र नं. २

चित्र नं. ३

चित्र नं. ४

અણુમાં સાથે આર વ્યાગીઓ મળી પાંચ વ્યાગીઓ અરિહતાદિ ૫ અપરમેષી દેવતાઓ છે અને હથેલીની આર બાલુઓ ક્રિપાલ દેવતા રૂપી અણુપરી છે નમસ્કાર કરતાં આ વિધાનનું જ અમરણ કરેલું છે ૬ બુદ્ધો ચિત્ર ન ૫

एवं सर्वत्र मंत्रेषु देवताराधने स्मृत ।

करन्यासस्तेन देवा सदा सांभिच्यकारिण

॥૭॥

આ જ પ્રમાણે સર્વત્ર દેવતાઓના આરાધનમાં અને મંત્રબંધમાં કરન્યાસ કરવામાં આવે છે જેથી દેવતાઓ સાંનિધ્યમાં રહે છે ૭

हस्तद्वयायूस्तेनान्तर्योजने प्रातरनुमुखै ।

प्रत्याख्यानस्य समये ध्याया सिद्धशिला धुवै

॥૮॥

બંને હાથની આશુરેખાઓને (મૂળભાગમાં) ભેગી કરી પ્રણામે હસ્તદ્વયન કરનારે સિદ્ધશિલાનું ધ્યાન કરવું ૮

तलं सिंहासन साक्षात्तत्रस्यस्त्रिजगद्गुरु ।

आदिदेवोऽङ्गुलै सेन्यो जयादिदेवतागणै

॥૯॥

હસ્તવલ્લે સિંહાસન છે અને તેના ઉપર ત્રિજગદ્ગુરુ, આદિદેવ શ્રી આદિ સ્વરૂપે અંગૂઠા સ્થેરો છે તેનું જવાહિ (જવા વિજયા, જયન્તી અપરાજિતા) દેવતાઓ સાથે સેવન કરવું ૯

ॐ जये विजये स्वाहा जयन्तेऽपराजिते ।

ॐ आदिदेवाय नम एव न्यासो विधिन्यते

॥૧૦॥

ૐ જયે વિજયે સ્વાહા, ૐ જયન્તે સ્વાહા, ૐ અપરાજિતે સ્વાહા, આદિદેવાય નમઃ એ પ્રમાણે ન્યાસ કરવો. ૧૦ બુદ્ધો ચિત્ર ન ૬

अ इत्यर्हन्देवदेवो विश्वमर परापर ।

गुरुगुशब्देनास्यातस्तत्स्यो धर्मस्तदीरित

॥૧૧॥

અ શુદ્ધી શબ્દમાં રહેલો અ એ દેવાધિદેવ વિશ્વમર પરાપર શ્રી ગર્હન દેવ છે ગુ એ ગુરુશબ્દ છે અને તેમના ધર્મનું ચૂનન થાય છે ૧૧

भक्त्या देवे गुरौ ध्यायेत्तस्मात्तत्त्वत्रयं करे ।

लीति लक्ष्मीश्चतुर्धापि स्यादस्याराधकाङ्क्षिण

॥૧૨॥

આ રેવ અને સુરુતું સહિતપૂર્વક ધ્યાન કરવા હાથમાં પ્રયોગ વત્તવ રહેલાં છે અને રેવ-સુરુતું આશાધન કરનારને હીં જોડેલાં ચારે પ્રકારની હલ્લી પ્રાપ્ત થાય છે આમ આશુલી શબ્દનો વિશેષાર્થ છે ૧૨

યયોદયગિરેઃ શૃંગે પ્રાગમ્યુદયતે રવિઃ ।

તયાક્ષુષ્ઠે ગ્રહાઃ ક્ષેયા નસ્વાશ્વાન્દ્રમુક્તાઃ પેરે

॥૧૩॥

જેમ પૂવ દિશામાં આવેલા હલધાત્મક ઉપર રવિનો ઉદય થાય છે તેમ આશુલીના અપ્રકાશમાં રવિ અદ્યુયેા અને બીજી આંખનીઓના નષ્ટ તે અશ્વાદિ જોડે અદ્યુયા ૧૩

ઐક્તરમાદિત્યમુસે વાસ્વીજં તારકાનને ।

શ્રી ધીજ મગવત્યજ્ઞે શ્રી સૌભામ્યવતૌ સ્ક્તિસ્

॥૧૪॥

કિલ્કારં તુ પ્રદેશિન્યાં ચતુર્દિશ્ચુસ્તલે પુન ।

અર્હ નમોનમ સિદ્ધ વર્ણાષ્ટકમિદં જપેત્

॥૧૫॥

ઐક્તરનો આશુકાશ ન્યાસ કરવો ત નામના વાસ્વીજનો કનિષ્ઠ ઉપર ન્યાસ કરવો. શ્રી નામના આશુલીજનો અનામિકા ઉપર ન્યાસ કરવો. શ્રી નામના હલ્લીલીજનો મધ્યમાં ઉપર ન્યાસ કરવો. શ્રી નામના કામળીજનો તર્કની ઉપર ન્યાસ કરવો. હસ્તકમાં ચારે બાજુ અર્હ નમો નમો સિદ્ધમ્ જેમ ન્યાસ કરવો. આમ જ સેં શ્રી શ્રી શ્રી અર્હ નમો નમો સિદ્ધમ્ જેમ સિદ્ધ જાણ વર્ણોનો જપ કરવો. આ મંત્રનો સાતવાર જપ કરી પોતાના અહલસ મુળજનો હાથનો સ્પર્શ કરી પછી અર્ધાં મુખી મનવિશ્લેષ ન થાય ત્યાં મુખી હાથ લેવો. ૧૪-૧૫ બુદ્ધિ વિત્ર નં ૭

તતો હસ્તં નિરીક્ષેત જાનીયાથેન નિશ્ચિત્તમ્ ।

જાયતે વચને સિદ્ધિ સિદ્ધદેવગુણે સ્મૃતેઃ

॥૧૬॥

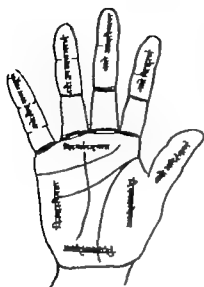
ત્માસ્માક નૈમિત્તિકે હાથ લેવો. જેમ રેવસુરુતના સ્પર્શથી નિશ્ચયપૂર્વકી આજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે

મકાર ઇતિ મધ્યેર્જન્ આકારાચોક્ષ્યાદશ ।

પ ઇત્યક્ષુલીપચ્ચદશમાગેષુ ચ સ્મસ્ત્

॥૧૭॥

અને આ સોળ સ્વરો છે તે પૈકી આશુલીની અર્ધનનું હસ્તકમાં ધ્યાન કરવું આશુદિ તેર તથા આ અને આ. જે એ મળી કુલ ૫૬૨ સ્વરોનું

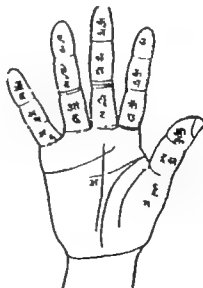
चित्र नं. ५

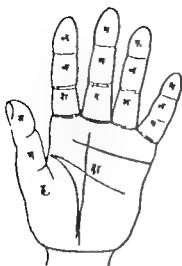
चित्र नं. ६

चित्र नं. ७

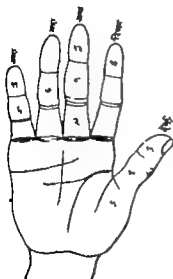
चित्र नं. ८

चित्र नं. ९

चित्र नं. १

चित्र नं. ११

चित्र नं. १२

અમુકાના ત્રણ પર્વ તથા બાકીની આઝળીઓના ત્રણ ત્રણ પર્વ જેમ પાંચ આંઝળી-
ઓનાં ૫૬૨ પર્વોમાં ધ્યાન કરવું ૧૭ બુખો મિત્ર નં ૮-૬

શ્રી પાર્શ્વો વામહસ્તોર્જ્ય ફળા શાસ્ત્રાસ્તદીયકાઃ ।

શ્રીનામેયો દક્ષિણશ્ચ કર શાસ્ત્રા નટા સ્ફુટા ॥૧૮॥

કથા કાથ એ શ્રી પાર્શ્વનાથ છે અને તેની પાંચ આઝળીઓ તેમના માથા
ઉપર છત્રરૂપે સ્થિતી રેખાની રૂપાંતર છે જમણે કાથ એ નકષત્રદેવ છે અને તેની
આઝળીઓ તેમની બટાનૂટ છે ૧૮

વિષ્ણુર્દેવોઽત્ર વામસ્ય કેકિપિચ્છકિરીટમૃત્ ।

નાય શિવો દક્ષિણસ્યસ્તસ્ય શાસ્ત્રા નટા સ્ફુટા ॥૧૯॥

કથા કાથ એ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન છે અને તેની આઝળીઓ એ તેમનો
મોરચુક્ર છે જમણે કાથ એ આઝળીઓ રૂપી બટાનૂટને ધારણ કરનાર ભગવાન
શકર છે ૧૯

તયોર્યોગે યયોદ્ધાર પરમં મજ્જલં ભવેત્ ।

તયાઙ્ગલીવિધાનેન સર્વદા સર્વ મજ્જલમ્ ॥૨૦॥

વિષ્ણુ એટલે સહાર તથા શકર એટલે લહાર એ બેના મોરબી જેમ લહાર
થાય છે તેમ અબલી કરવાથી સર્વદા સર્વ મજ્જા સ્વરૂપ લહાર થાય છે ૨૦

ૐ હરહુંહઃ સરસુંસં ક્રમતં પદ્માઙ્ગલીપુ રાજમુલાત્ ।

ન્યાસો યન્ત્રં હસ્તે સ્થાપ્યં તત્સર્વતોમત્રમ્ ॥૨૧॥

માપ્યં સર્વજ્ઞેઽસ્યોપયોગઃ ।

રવિમી હસ્તસઙ્ગીપમે સિદ્ધહાને પુણ્યસાધન ધ્યામપિપાનમ્ ।

કાથની અદર અમુકાથી આરબી પાંચ આંઝળીઓમાં ૭૬ હરહુંહઃ સરસુંસં
ઈત્યાદિ પદ્મોદ્ધારા જનતા સર્વતોમત્રમ્ યત્રની સ્થાપના કરવી. અથવા નરપતિજયચર્ચા
માં જતાવેલા પ્રસિદ્ધ ત્રેલોક્યમહીપત્ત નામના ચત્ર તોલકમ્બકની સર્વતોલકમત્ર તરીકે
સ્થાપના કરવી. ૨૧ બુખો મિત્ર નં ૧

અથ મામમાલા ।

હસ્તનામ—

હસ્તઃ કરઃ સમઃ પાણિઃ શયઃ પદ્માક્ષુર્ત્રિસ્મૃતઃ ।

પદ્મશાસ્ત્ર પદ્મશિસ્ત્ર પદ્માનનો વરપદઃ ॥૧॥

મહાન્દ્રાઘ્નન્તવીર્યો મહાદેવશ્ચ સિદ્ધિદ ।

સિંહાસનઃ શક્તિશાલી મહાવીરઃ સુરાયુધઃ ॥૨॥

કાશ, હર, શમ, પાણિ, શય, પદ્માક્ષુલી, સમ, પદ્મશાસ્ત્ર, પદ્મશિસ્ત્ર, પદ્માનન, વરપદ, મહાન્દ્રાઘ્ન, અનંતવીર્ય, મહાદેવ, સિદ્ધિદ, સિંહાસન, શક્તિશાલી, મહાવીર તથા સુરાયુધ એ કાવચનાં નામ છે ૧-૨

અક્ષુષ્માનામ—

અક્ષુષ્માક્ષુલ્લે હંસ શિવો રાજા ચતુઃ પ્રિય ।

મેઘી ગણપતિર્વિષ્ણુર્મેઘઃ સૂર્યોઽગ્નિવોવટઃ ॥૩॥

અક્ષુષ્મા, અક્ષુલ્લ, હંસ, શિવ, રાજા, ચતુઃપ્રિય, મેઘી, અગ્નિવતિ, વિષ્ણુ, મેઘ સૂર્ય અને અક્ષવત્ત એ અક્ષુષ્માનાં નામ છે ૩

અક્ષુષ્માનામ—

અક્ષુષ્પ કરશાસ્ત્રાઃ સુરક્ષુલ્પઃ કરપણ્ડવા ।

ત્રિપુરાઃ કરજામ્વાશ્ચ માયાઃ કર્માયુધામતા ॥૪॥

અક્ષુષ્લીજો, કરશાસ્ત્ર, અક્ષુરીજો, કરપણ્ડવ, ત્રિપુરા કરજામ્વા, માયા અને કર્માયુધા એ અક્ષુષ્માનાં નામ છે ૪

માયા ગ્રહે યથાયોગમક્ષુષ્ઠ કચિદુચ્યતે ।

પદ્મશાસ્ત્ર કરસ્તસ્પાક્ષુલી ગાસેતિ સૂત્રણાત્ ॥૫॥

કોઈ કોઈ વખત માયા શબ્દથી અનુદાત્ત અર્થ થાય છે કારણ કાવચે પદ્મ શાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે. અને અક્ષુષ્લીજો એ જ કાવચની શાખાઓ છે અર્થાત્ અનુદાત્તે થયું અક્ષુષ્લીજોના પર્વાથ નામક શબ્દો કવચિત્ કાવચ થયે છે ૫

વર્મનીનામ—

પ્રદેશિની તર્જનીસ્થાન્નશ્ચ હા યાગવેપિળી ।

મધ્યમાદ્યુષી નામ—

જ્યેષ્ઠા તુ મધ્યમા મધ્યા લક્ષ્મી સૌમાગવત્યપિ ॥૬॥

તર્જનીને પ્રદેશિની, શનુદા, આવા, વવેપણી કહે છે મધ્યમાને જ્યેષ્ઠા, મધ્યમા, મધ્યા, લક્ષ્મી, અને સૌમાગવતી જેમ કહે છે ૬

અનામિકાનામ—

અનામિકા ચ સાવિત્રી ગૌરી મગવતી શિવા ।

કનિષ્ઠાનામ—

કનીનિકા કનિષ્ઠાન્ત્યા લઘુસ્તારા ચ કાશ્ચની ॥૭॥

અનામિકાને સાવિત્રી, ગૌરી, મગવતી, અને શિવા કહે છે કનિષ્ઠાને કનિકા, અન્ત્યા, લઘુ, વારા અને કાશ્ચની કહે છે ૭

વિશ્વાનામ—

વિંશોપકા પ્રન્યિ પર્વસ્થાન માગાગ સન્યય ।

મધ્યમૂળનામ—

કન્દો નૃપાસન પીઠો ગરુઢોઘ્નમૂલ્કે ॥૮॥

મણિશ્વરનામ—

હસ્તસ્યાદિર્મણિર્વિન્ધો મણિસ્નાક્રોડપિ ચ ।

કરમનામ—

કરમોઽસ્માદાકનિષ્ઠ મુષ્ઠો વક્રોઽસ્તમૂધર ॥૯॥

અંતઃકર્ણના પર્વાની સધિજોને વિશોપકા, કહે છે મણિશ્વરથી લઈ કનિષ્ઠા સુધીના ભાગને કરમ, ઉપર વક્ર તથા અસ્તામલ કહે છે ૯-૬

હસ્તપૃષ્ઠનામ—

અવહસ્તો હસ્તપૃષ્ઠ તમ શૂન્ય વિચક્ષિણા ।

હસ્તવન્નામ—

પ્રહસ્તસ્તલિકા તાલસ્તાલોમૃતલગ્નમર્મકો ॥૧૦॥

દક્ષિણના પાછલા ભાગને અવહસ્ત, હસ્તપૃષ્ઠ, તમ, શૂન્ય, વ્યાપ્ત અને શનુ કહે છે મધ્યના હાથને (દક્ષિણને) તાલિકા, તાલ, તલ, મૃતલ અને હસ્તવર્મ કહે છે ૧૦

નસનાય—

પુનર્મવોમુજાકંઘઃ કરશૂક પુનર્નવ ।

ક્રમાદુશો મહારાજ કર્ત્ત્વો નક્ષત્રોનસ

॥૧૧॥

કરપુર્યં રત્નકાન્તિ ગઢધ્ન કર્ત્ત્વોપક ।

નખને પુનર્નવ, શુભકર્ત્ત્વો કર્ત્ત્વો, પુનર્નવ ક્રમાદુશ, મહારાજ કર્ત્ત્વો, નક્ષત્ર અને નસ
કહે છે ૧૧

પિત્રેસ્થાનાય—

પિતા ગોત્રં ચલં મૂલં વૃક્ષો ધર્મો મનોવૃત્તિ

॥૧૨॥

કરપુર્યં, રત્નકાન્તિ, ગઢધ્ન, કર્ત્ત્વોપક એ પદ્ય નખનાં નામ છે પિતા, ગોત્ર,
ભક્ષ, મૂળ, વૃક્ષ, ધર્મ અને મનોવૃત્તિ એ બધું પિતૃશ્રેણ ઉપરથી વિચારવું ૧૨
માતૃસ્થાનાય—

માતા ધન સુસં કોશ સાહસં પાલિકા રતિઃ ।

આયુરેસ્થાનાય—

આયુઃ સ્યાઝ્ઞીવિતં તેજ સ્વમાવસ્ય પ્રમાત્તુઃ

॥૧૩॥

માતા, ધન સુખ, કોશ, સાહસ અને વાત્સલ્યવિભાવ માતૃશ્રેણ ઉપરથી વિચારવા.
આયુર્ન, તેજ સ્વભાવ, પ્રમા અને યશીર આયુશ્રેણા ઉપરથી એવાં ૧૩

મનુષીસૂત્રનાય—

પ્રદેશિન્યાદિ મૂલાનિ નામતોપ્યર્થતોઽપિ ચ ।

કલ્હો રાજ્યમૈશ્વર્યં યશોઽનુક્રમણે મતસ

॥૧૪॥

તકની ઉત્તરાર્ધે આંત્રગીઓનાં મૂળ નામ અને અર્થ પ્રમાણે અનુક્રમે કલ્હ,
રાજ્ય એવાં અને યશ એ પ્રમાણે અનુક્રમે ૧૪

હસ્તકૃત્ત્વાનાય—

પ્રદેશિન્યાદિમિઃ સાર્ધમઙ્ગુષ્ઠે વિતતે કૃતે ।

૧ પ્રાદેશ ૨ સ્થાલ ૩ ગોકર્ણ ૪ વિતસ્તય ઉદાહૃત

॥૧૫॥

ઈતિ મીહસ્તસંમીચને સિદ્ધિદાયે નામયાલિકાનામક સ્તુતીવાખ્યાયઃ સમાપ્તઃ ।

તકની વડેથી આંત્રગીઓ અને અનુક્રમે સાથે હાથે પહેલે કરવામાં આવે
તે તેને પ્રાદેશ તાલ, ગોકર્ણ વિતસ્તિ એમ કહેવામાં આવે છે ૧૫

ઈતિ મીહસ્તસંમીચને નામયાલિકાધિકારઃ ॥

અથ હસ્તાલોકનેદનિર્મલસંવ્યનામાહ ।

પ્રાતઃ શુચિઃ સ્નાનસ્નાનો દેવાનમ્પર્ચ્ય સાદરમ્ ।

સુગન્ધિદ્રવ્યૈ પુષ્પૈશ્ચ નૈવેદ્યૈ વિવિધૈસ્તૈઃ ॥૧॥

પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરી પવિત્ર ચર્ચ મુગધીદ્રવ્ય, પુષ્પ, નૈવેદ્ય તથા અનેક પ્રકારનાં સ્તોત્રાદિકાં આદરપૂર્વક દેવતાઓનું પૂજન કરી. ૧

ગુરું નત્વોપદેશ ચ શ્રુત્વા ધર્મસ્ય તત્ત્વવિત્ ।

પ્રતિભ્યાન્ન પાનાદ્યૈર્વિધિવદ્બુક્તમોજન ॥૨॥

શુભ્યોને વહન કરી, ઉપદેશ અવધુ કરી, ધર્મઉત્તરને બાણનારા પુરુષે જે હશ્ય હોય તેવા ભક્તપાનથી વિધિપૂર્વક ભોજન કર્યા બાદ. ૨

સુવેપશ્ચિન્તયાહીનઃ સમઘાતુર્જિતેન્દ્રિય ।

હસ્ત શ્રીફલપુષ્પાદ્યૈ પ્રપૂર્ય વિનયાન્વિતઃ ॥૩॥

મુદ્ર વેપશ્ચાવળ્યા શિવા શક્તિ, સમઘાતુ કરનારા, અને હૃતેન્દ્રિય બની હાથમાં શ્રીફળ પુષ્પ ઇત્યાદિ ચર્ચ વિનયપૂર્વક ૩

હસ્ત ન્યસ્ય ગુરો પાર્શ્વે સ્વહસ્તં દર્શયેત્સુધી ।

નિર્દમ્મ શ્રુણ્યાત્સવં શ્રદ્ધયા ગુરુણોદિતમ્ ॥૪॥

હસ્તનક્ત્ર હોય તે હિન્સે શ્રદ્ધાગુની પાસે બઈ પોતાના હાથ દેખા વે. તેમજ નિર્દમ્મપદ્ધે શુદ્ધ હોય તે બધું મદ્યપૂર્વક સામગ્રી ૪

જિતેન્દ્રિયસ્ય શ્રદ્ધાલોર્યત્ફલ કથ્યતે ધૃષ્ટે ।

સ્વપ્નવજ્જાયતે સત્યં તત્સવં નાન્યથા પુનઃ ॥૫॥

હૃતેન્દ્રિય અને શ્રદ્ધાગુ પુરુષને જે ફળ કહેવામાં આવે છે, તે સ્વપ્નની મદ્યક સામુ પડે છે અર્થાત્ત વગર સામુ પડતું નથી. ૫

નમ્સચારી કમાગીલઃ કૃતજ્ઞો ધાર્મિકઃ શુચિઃ ।

દક્ષો ગુરો કૃપાપાત્રો વાક્મિદ્ધિ સ્વક્રિયાત્ ॥૬॥

નમ્સચારી, કમાગીલ, કૃતજ્ઞ ધાર્મિક પવિત્ર, અતુર, પરપરાથી ઉતરી આવેલ, વાક્સિદ્ધિનામે તેમજ પોતાના સ્વધર્માવશ્યમાં પ્રીતિનામે ૬

સન્તુષ્ટ શ્રદ્ધયાયુક્તસ્તપસ્વી વિજિતેન્દ્રિય ।

નાનાશાસ્ત્રવિવેકહ સ્થિરચિત્તો ગુરુર્મતઃ ॥૭॥

નસનામ—

પુનર્મવોમુજાકણઃ કરશૂકઃ પુનર્નવઃ ।

કામાદ્યુશો મહારાજઃ કરજો નસરોનમ્

॥૧૧॥

કરપુષ્પં રત્નકાન્તિ રાશુધ્નઃ કરદીપકઃ ।

નખને પુનર્નવ, સુભાકેકે કરેશુકે પુનર્નવ, કામાદ્યુશ, મહારાજ, કરજ, નસર અને નખ
કેકે ૧૧

પિત્રેસ્થાનામ—

પિતા ગોત્રં કલં મૂલં વૃક્ષો ધર્મો મનોઘૃતિ

॥૧૨॥

કરપુષ્પ, રત્નકાન્તિ, શરુદ્ર, કરદીપક જે પણ નખનાં નામ છે પિતા, ગોત્ર,
નક, મૂળ, વૃક્ષ, ધર્મ અને મનનું ઘૃત જે બધું પિતૃદેખા ઉપરથી વિચારવું ૧૨
માતૃસ્થાનામ—

માતા ધનં સુલં કોશઃ સાહસ પાલિકા રતિ ।

માતૃસ્થાનામ—

આયુઃ સ્યાજ્જીવિતં તેજઃ સ્વમાવસ્ય પ્રમાતનુઃ

॥૧૩॥

માતા, ધન શુભ, કોશ, સાહસ અને વાત્સલ્યવિભાવ માતૃદેખા ઉપરથી વિચારવા.
આયુર્મા, તેજ સ્વમાવ, પ્રમા અને શરીર આયુદેખા ઉપરથી જોવા ૧૩

મજ્જીમૂલનામ—

પ્રદેશિન્યાદિ મૂલ્યાનિ નામતોપ્યર્થતોપિ ચ ।

કલ્લહો રાજ્યમૈશ્વર્યં યશોઽનુક્રમણે મતમ્

॥૧૪॥

તત્કાલી કર્યાદિ આંતરગીએનાં મૂળ નામ અને અર્થ પ્રમાણે અનુક્રમે કલ્લ,
રાજ્ય, મૈશ્વર્ય અને યશ જે પ્રમાણે આયુર્મા ૧૪

હસ્તક્રમનામ—

પ્રદેશિન્યાદિમિઃ સાર્ધમજ્જુષ્ટે વિતતે ક્રમે ।

૧ પ્રાદેશ ૨ સ્તાલ ૩ ગોકર્ણ ૪ વિતસ્તય સદાહત

॥૧૫॥

ઈતિ ધીહસ્તસંગીયને સિદ્ધિદાને નામમાલિકાનાયક સ્તુતીયાપ્વાયઃ સમાપ્તઃ ।

તત્કાલી વગેરે અર્થગીએનાં અને અજુઠાં સાથે જાકેને પહેલો કરવામાં આવે
તે તેને પ્રાદેશ તાલ, ગોકર્ણ વિતસ્તિ જેમ કહેવામાં આવે છે ૧૫

ઈતિ ધી હસ્તસંગીયને નામમાલિકાધિકારઃ ।

સ્રીમાતૃમાતૃપક્ષાદિગૃહં ક્ષેત્ર ચ વાટિકા ।

પુંમાં વામક્ષાદીક્ષ્ય રાત્રિ શુક્લશ્ચ પક્ષક

॥૧૪॥

પુજાને સ્રીની માતા, માતૃપક્ષ, ધર, જેવર, વાટી (બગીચા) રાત્રી તથા શુક્લ પક્ષ એ સબંધી કાળા દ્વારમાં બેવું ૧૪

પત્યુ સુસ્ત પિતૃ પક્ષં ધર્મગોધનમાર્જવમ્ ।

કૃષ્ણપક્ષ દિનં સ્રીણાં વીક્ષ્યં દક્ષિણપાણિત

॥૧૫॥

સ્રીને પતિનું શુભ, પતિના પિતૃપક્ષનું શુભ, ધર્મ ગોધન, સરસવા, કૃષ્ણપક્ષ તથા દિવસ સબંધી જન્મણ દ્વારમાં બેવું ૧૫

યજમાન ફલં શ્રુત્વા ગુરોસ્તયેત્યુદીરયેત્ ।

નિત્યં નાણક રોપ્ય સ્વયાપાર મમાચેત્

॥૧૬॥

યજમાને શુભને કહેલું હજ સામગ્રી 'તથાસ્તુ' એમ કહી રૂપાનાણાની ભેટ ધરી પછીથી પોતાના નિત્યના કામે વળતવું ૧૬

इत्येवं विधिना गुरुर्गुरुमति पश्चाद्गुली वीक्षयेत् ।

वक्ष्यं तस्य भवेदवश्यमचिराच्छोकत्रयं सदगुणै ॥

वृष्टिं स्वर्णमयीं च मेघविजयात्मजायते तद्गृहे ।

मौली मात्यमिवास्य शासनमहो भूमीभूजो विभ्रति

॥૧૭॥

इति श्रीहस्तमंत्रીयने सिद्धज्ञाने इत्याद्योक्तनિષિષ્ટવૃષ समाप्त ।

આ પ્રમાણેની વિધિથી જ અંતમતિવાળો શુરુ કામ બુદ્ધિ છે તને તેના આશુભો જલદી ત્રણે દોષ જનવર થયા કર્યા બધ છે અને મેઘવિજય કાથ તેના ઘરમાં સુખર્ષુની વૃષ્ટિ થાય ॥ અને મોટા મોટા શાસનો તંબ શાસનને (તેના વાક્યને) પુષ્પમાળાની માફક પોતાના સુકુટમાં ધારવું કરે છે ૧૭

इति श्रीहस्तमंत्रीयने हस्तविद्योक्तनानिष्कारः

સતેવી, મદાવાળે, વપસની, છતેનિય, અનેક પ્રાસના શાઓના મર્મને
ભાવનાર (વિદ્વાન્) સ્મિતચિત્તવાળે શુરુ હોવો ભેદીએ ૭

કુલ જાર્તિ તથા દેશમાકારં જન્મજાન્નિહાન્ ।

ધર્મ ધ્રુવોં ચ વિદ્વાય સમયઙ્ગ ફલ વદેત્ ॥૮॥

નમિત્તિએ પૂછનારનાં કુલ, ભવિ, દેશ, સ્વરૂપ, જન્મના પ્રકાર તથા ધર્મ અને
મદા ભલેથી ફલ બેદેવું ૮

ગુરુ પદ્માસનાસીનો વાક્યમયં હસ્તર્જીવનમ્ ।

સમ્પૂજ્ય સંસ્મરન્સ્વેદેવ ગુરુ ફલં વદેત્ ॥૯॥

શુરુએ પદ્માસને બેસી, શ્રી હસ્તસંલ્પન પુસ્તકનું પૂજન કરી, પોતાના હૃદયેવનું
સ્મરણ કર્યા બાદ ફલ બેદેવું ૯

દિનેત્વેકસ્ય પુંસો વા ઢયોર્હસ્તં વિલેક્યેત્ ।

હસ્તં સ્વદક્ષિણે હસ્તે ન્યસ્યાવહિતમાનસઃ ॥૧૦॥

એક દિવસે એક જાણવા બે પુસ્તકના કામ ભેગા પોતાના જમણા કામમાં
પૂછનારનો જમણો કામ થાળી સાંત ચિત્તથી ફલ બેદેવું ૧૦

રાત્રૌ દીપં પુરસ્કૃત્ય સમ્પૂજ્યેન્ યથાવિધિ ।

સ્ત્રિયોવામકરં વામે સ્વહસ્તે ન્યસ્ય વીક્ષયેત્ ॥૧૧॥

રાત્રીએ પોતાની આગળ દીપો થાળી તેની પૂજા કરી પોતાના કાળા કામમાં
પૂછનાર સ્ત્રીને કાળા કામ થાળી ફલ બેદેવું ૧૧

યો નર સ્ત્રીપ્રકૃતિકસ્તત્કરો વીક્ષતે ધૃષ્ટૌ ।

મધ્યાન્હ્યાત્પરત્ સ્ત્રીણાં નૃસ્વભાવે નિગીયત્ ॥૧૨॥

જે પુસ્તક સ્ત્રીપ્રકૃતિનો કોમ (મૈત્ર્ય ના નપુસક કોમ) તેનો કામ મધ્યાહ્ન પછી
ભેગો અને પુસ્તકપ્રકૃતિની સ્ત્રી કોમ તેનો કામ મધ્યરાત્રી પછીના કાળમાં ભેગો ૧૨

દક્ષિણાવુલ્લવાન્વામઃ પુંસઃ સ્ત્રીરીલીરીલિન્ ।

નૃશીલ્પયાઃ સ્ત્રિયો વામાદક્ષિણોવલ્લવાન્મવેત્ ॥૧૩॥

જે પુસ્તક સ્ત્રીપ્રકૃતિનો કોમ તેનો જમણા કરતા કાળા કામ બજવાન કોમ છે
પુસ્તકપ્રકૃતિની સ્ત્રીને કાળા કરતાં જમણો કામ બજવાન કોમ છે ૧૩

કનિષ્ઠાથી લઈ અનુક્રમે અગ્રીમો, પ્રાણવ, કૃત્રિય, વૈશ્ય તથા શૂદ્ર એ બાતિની છે અનુષ્ઠ યોગી તેમજ બાતિ સહિત છે ૬

તર્જની પ્રાગ્દર્શન્યા પશ્ચિમા કાશની સ્મૃતા ।

દક્ષિણાનામિકા મેરુમધ્યદેશ પ્રકીર્તિત

॥૭॥

તર્જની પૂર્વદિશા, મધ્યમા ઉત્તરદિશા, અનામિકા દક્ષિણદિશા અને કનિષ્ઠા પશ્ચિમદિશા છે અનુષ્ઠ મેરુ જોડે મધ્ય પ્રદેશ છે ૭

ધાતુમૂલં તથા જીવં ત્ર્યશ્વકા વિપમામૂલે ।

સમાયા સ્વલુ માયાયા જીવો મૂલ ચ ધાતવ

॥૮॥

વિપમ અનામિકાના પર્વમા અનુક્રમે ધાતુ, મૂળ અને જીવ સમજવા તથા સમ અંગ્રીઓમાં જીવ, મૂળ અને ધાતુ એ કેમથી સમજવું ૮ જુઓ ચિત્ર નં ૧૦

ધાતુપ્રાપ્તૌ યદ્વક્ત્યા યો ગ્રહસ્તસ્ય ધાતવ ।

સીસક મોગિનો મૂલે મધ્યે તામ્રં રવિસ્થિતે

॥૯॥

મૃર્ધિ તાર ચન્દ્રચાસદ્ગ્રહાણાં મસધાતવ ।

તામ્ર તાર રીતિ નાગો હેમ વંગો ચ તીક્ષ્ણકમ્

॥૧૦॥

ધાતુની પ્રાપ્તિ થાય તો જે અંગ્રીનો જે ગ્રહ દેખ તની ધાતુ બાજુની અનુષ્ઠ પ્રાપ્ત થતો દેખ તો તેના મૂળ પ્રદેશમાં શ્રીમુ અને મધ્યપર્વમા સૂર્યનું સ્થાન છે માટે ધાતુ બાજુ ૯

અનુષ્ઠના અમભાગમાં ૧૬૩ સ્થાન છે માટે ૩૫ સમજવું સૂર્યાદિ ગ્રહોની અનુક્રમે ધાતુ, ૩૫, જસન, શ્રીમુ યોગ અને યોગુ જેમ સાત ધાતુઓ છે ૧૦

કાશકં વૃત્તલોહં ચ રાહો કેતોશ્ચ યત્સ્મૃતમ્ ।

ત્ર્યોર્ઢિતીયત્રયગે તુ મધ્યાયા વૃત્તલોહકમ્

॥૧૧॥

શદુની ધાતુ કાશુ અને કેતુની ધાતુ વૃત્તલોહ (મિશ્રધાતુઓ) છે કનિષ્ઠાના બીજા પર્વમા શદુની ધાતુ તથા મધ્યમાના બીજા પર્વમા કેતુની ધાતુ બાજુની ૧૧

મૂલે મૂલ ગનેરાહો પર્વં શુક્રે કુજે શુરો ।

ફલં ચ ચન્દ્રમાનુભ્યા ગેપે પુર્યં વિનિર્દિશેત્

॥૧૨॥

જે મૂલ પ્રાપ્ત થયું દેખ, અને શનિ શદુ દેખ તો મૂળીઓના બાજુ સ્વરો

॥ અથ વર્ષનાધિકારઃ ॥

નન્દા, મદ્રા, જયા, રિક્ત, પૂર્ણાઃ સ્યુસ્તિયયઃ ક્રમાત્ ।

તારાદ્યા કૃષ્ણપક્ષેતુ દર્શો સૂર્યન્દુ સંગમ

॥૧॥

નદા, ભદ્રા, જયા, રિક્ત અને પૂર્ણા એ તિથિઓ અનુક્રમે ક્રમિકા અનુસારી
આવેલા કરીને છે. કૃષ્ણપક્ષમાં અમાવાસ્યા કે એનામાં સૂર્યના દેખો સંજમ થાય છે, તે
પૂર્ણા તિથિ અમાસ છે. ૧

યસ્યાં નિરીક્ષ્યતે હસ્તઃ સા તિથિ સ્યાદિનોદયે ।

ઘટ્ટીચતુષ્ટ્યં શેષાસ્તદનુક્રમતોમતા

॥૨॥

એ તિથિમાં હાથ એવાનો હાથ તે તિથિ સૂર્યોદયપર્યંતે હાથ છે ત્યારબાદ એક
એક તિથિ આર આર થતીની એમ અનુક્રમે બધાવી. ૨

હસ્તવીક્ષણવેલાયાં યા તિથિ સમુદીર્યતે ।

તદક્ષુત્યા સ્વરૂપેણ વાચ્યં સર્વં શુભાશુભમ્

॥૩॥

હાથ એવી વખતે એ સમય હાથ, તે સમયની એ તિથિ આપવી હાથ, તે તિથિની
એ અર્થની હાથ, તેના સ્વરૂપ ઉપરથી શુભાશુભ કળ કહેવું. ૩

તારાદિત્ર્યંગકે જ્ઞેયા પ્રતિપત્ પઠિકા તિથિઃ ।

एकादशी च क्रमत शेषं शेषास्ववस्थितम्

॥૪॥

ક્રમિકાના પ્રથમ (સોથી નીચેના) પર્વમાં પ્રતિપદ, બીજામાં પક્ષી, ત્રીજામાં એકાદશી
એમ નવતિથિઓ કહેલી છે. આવી જ રીતે અન્યમિત્રમાં બારતિથિઓ, મધ્યમાં
જયા, ઉર્જામાં રિક્ત અને અનુક્રમે પૂર્ણા તિથિઓ છે. ૪ બુદ્ધિ મિત્ર ન. ૧૧

एव त्रिपुरांशस्य दर्शनात् ।

जातिदिग्द्रव्यराश्यादेर्लभ्यालभ्यप्रबुद्धये

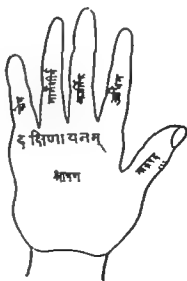
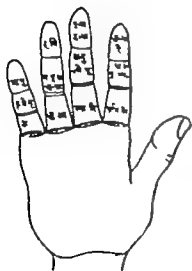
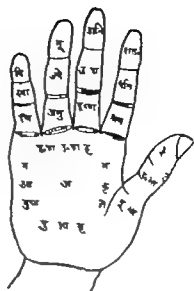
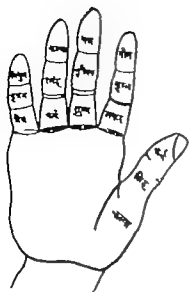
॥૫॥

આ પ્રમાણે પ્રત્યેક આંજળીના પર્વમાં તિથિની અવસ્થા હોઈ ક્રમિકા પ્રાસ
તિથિનું પર્વ એક તેની ઉપરનાં શુભાશુભ લક્ષણોથી ભાતે, દિગ્ દ્રવ્ય, રાશ્યાદિ
ઉપા લાભાલાભ વગેરે કહેવું. ૫

માઘનાઃ સત્રિયા વૈશ્યા શૂદ્રા સ્યુઃ કરપસ્ત્રવા ।

ફનીનિકાદ્યા હંસોપિ યોગવાન્ વર્ણવર્જિત

॥૬॥

શુક્ર મંજળ કે શુક્ર હોય તે ગળીઓ કહેવી અને સૂર્ય બદ હોય તે રૂળ કહેવું
ને ગુપ્ત હોય તે ગુપ્ત કહેવું ૧૨

एवं जीवेऽपि संप्राप्ते ग्रहैर्वाच्योऽस्य निर्णय ।

चन्द्रे देवाश्च तर्पिष्य कुजे दैत्या शनेस्तिथौ ॥૧૩॥

જેન પ્રમણે છપ માસ કર્યા બહોના સ્વરૂપપ્રમાણે પ્રાણીના સ્વરૂપનો નિર્ણય
કરવો. બદ પ્રાપ્ત થતો હોય તે દેવતાઓ સમજાવ્યા, મંજળ હોય તે પિતૃઓ અને
ને શનિ હોય તે દેવ સમજાવ્યા ૧૩

राहोस्तिथौ नास्का स्यु शेषे तु मनुजा स्मृताः ।

मनुष्येऽप्यथ संप्राप्ते पंचमाया लघोः क्रमात् ॥૧૪॥

घालं कुमारं तरुणं पक्वं वृद्धं विचिन्तयेत् ।

इत्यादि शेषं सर्वं स्यादत्र चूडासंणाविव ॥૧૫॥

રાહુની તિથિ પ્રાપ્ત થતી હોય તે નારકીય છપો સમજાવ્યા અને બાકી વધેલા
(સૂર્ય ગુપ્ત, શુક્ર શુક્ર) બહો હોય તે મનુષ્ય બધાંવા મનુષ્યની બદર પવ્વ હાલનો
વિચાર કરવા કનિષ્ઠિમંથી અનુક્રમે બાલ, કુમાર, તરુણ, પીઠ અને વૃદ્ધ જેમ ઈશ્વરનો
નિર્ણય કરવા. આ પ્રમાણે આ બધુ ચૂડામણિ શાસ્ત્રની આદ્ય સર્વ બધુ ૧૪-૧૫

कस्य पार्श्वेऽथवा ग्रामे कस्मिन्मे लम्प्यमभव ।

इति प्रश्नेऽगुलीमागा मेपाद्या द्वादशोदिता ॥૧૬॥

કેની પાસેથી અથવા ગ્રામ આમથી અને હાલ થવાનો સંભવ છે જેમ પ્રશ્ન
હોય તે અગુલીઓના ૧૧ બાર હાથ બાર શક્તિઓની કથના કરી છે ૧૬

काञ्चन्याः प्रथमेऽयं मेपोवृषो द्वितीयके ।

एवमत्रक्रमे हस्तपेशा तिथिरुपागता ॥૧૭॥

ततो लम्प्यमलम्प्यं वा स्वराशिपरमेलकात् ।

ज्ञेयं कर्कत्रयं मेरोर्नक्ष मध्याद्यपर्वसु ॥૧૮॥

કનિષ્ઠિમંતા પ્રથમ પર્વમાં મેષ, બીજામાં વૃષભ અને ત્રીજામાં મિથુન જેમ
અનુક્રમે સપ્તિઓ છે હાલ જેવું એ તિથિ આવી હોય તે સ્થાનની રાશિ ઉપરથી
૧. ૧ની રાશિ સાથે મેષાપક જેવું હાલાહાલનો વિચાર કરવો. કર્ક, સિંહ અને કન્યા
। નવમાસ, મધ્યમાસ અને પ્રથમ પર્વમાં રહેલા છે ૧૭-૧૮ બુદ્ધિ ચિત્ર ન ૧૩

इति दर्शनाधिकारे तिथिविषयम्

રવિસ્ફુટમધ્યસ્થસ્તન્નસ્થન્દ્રમા સ્ફુટઃ ।

મન્નલસ્તર્જનીશીર્ષે નૃપાસનગતો યુધ

॥૧૯॥

લક્ષ્મ્યાં ગુરુઃ કવિગૌર્યાં કનિષ્ઠાયાં ગનિઃ સ્મૃતઃ ।

હસ્તપ્રપ્તે રાદુક્તે ચૈવ વારાસ્તથા ગ્રહા

॥૨૦॥

અશુકની મધ્યપર્વમા રવિ છે અશુકનો નખ જો બદલા છે, જોમ અપદ છે મળળ તર્જનીના અક્ષભાગમાં, અશુક મૂલમાં યુધ, મધ્યમા ઉપર ગુરુ, અનામિકા ઉપર શુક અને કનિષ્ઠામાં ગનિ છે હાથના પાછલો ભાગમાં રાદુ કેતુ છે આ પ્રમાણે બાર તથા અઢો રહેલા છે ૧૬-૨૦

દિનોદય સ્મૃતોઞ્જુષ્ઠે મધ્યાન્હે મધ્યમાઞ્જુલિઃ ।

સધ્યા તારા તતો રાત્રિર્હસ્ત શ્લે વ્યવસ્થિતા

॥૨૧॥

અશુકમાં સૂર્યોદય, મધ્યમામાં મધ્યાહ્ન, કનિષ્ઠામાં સંધ્યા અને હસ્ત પૃથ્વામાં રાત્રી છે ૨૧

દિનં હસ્તતલ ષોધ્યમવહસ્તતમસ્વિની ।

દિવસે દક્ષિણોહસ્તો વામો રાત્રો મતાન્તરે

॥૨૨॥

હા તલસ (હથેલી) દિવસ છે હાથનો પાછલો ભાગ જોડે હસ્તપૃથ્વા જો રાત્રી છે અમ્બો હાથ દિવસ છે તથા ડાબો હાથ જો રાત્રી છે ૨૨

છાયાસુત શનિલોકે છાયારૂપો વિધુતુદઃ ।

તદ્રાશિવારસ્તારાયાઢિતીયન્યંગકેષુવસ્

॥૨૩॥

હોદામાં શનિ જો છાયાપુત્ર છે અને રાદુ પવ્વ છાયા અન્વેષ છે તેમના શશિચાર પ્રમાણે કનિષ્ઠાના ઘીલ પર્વમાં તેમના મુવ (આન) છે ૨૩

તસ્માત્સપ્તમગઃ કેતુરિતિ મધ્યાહ્નુલેર્મવત ।

ઢિતીયમાગે નિયત પ્રોક્તો લાગ્નિર્ઘૈર્યુધૈ

॥૨૪॥

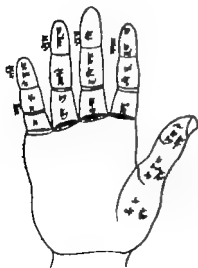
રાદુથી આતમા પર્વમાં (આતમી શશિમાં) કેતુ હોય છે જોડે મધ્યમા અશુકનીના ઢિતિય પર્વમાં નિશ્ચયપૂર્વક કેતુનું સ્થાન હાજરુઆમ્બ પડિતોજો કમ્બુ છે ૨૪

चित्र नं. १०

चित्र नं. १४

चित्र नं. १९

चित्र नं. २

ત્રીણિ ત્રીણિ તલે દિક્ષુ મધ્યે નક્ષત્રમસિની ।

તારાદિપંચગાસ્તાસુ પ્રત્યેકં સ્યાત્ ત્રયં ત્રયમ્

॥૩૦॥

હસ્તવલ્લભા અસિની અને ત્યારબાદ પૂર્વાદિ દિશાઓમાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્ર (જિમ ગેહવર્તી) ક્રમિક્રમ આદિ આગળીઓમાં પ્રત્યેક આગળીમાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્ર આવે છે ૩૦ જુઓ ચિત્ર નં ૧૪

વીક્ષ્યતે યત્ર નસત્રે હસ્તસ્તદ્ધર્મકાસ્થિતમ્ ।

તત્ પ્રાગ્દક્ષિણાકાસમેષુ તારા ત્રયં ત્રયમ્

॥૩૧॥

કાશ્ચન્યાદે પંચદશમાનિ યત્રાત્મનામમમ્ ।

તત્ફલં પ્રષ્ટુરાદેય સ્થાનરેસ્વાદિયોગત્

॥૩૨॥

હાથ જોવાના કિત્તે જે નક્ષત્ર હોય તે મધ્યમાં મૂકવું અને ત્યાર બાદ પૂર્વાદિ દિશાઓમાં તેમજ આગળીઓમાં નક્ષત્ર ગેહવર્તી આગળ નક્ષત્ર ગેહવર્તી બાદ અર્ધ પાતાનું નક્ષત્ર (નામ ઉપરથી જ ન નક્ષત્ર) આવતું હોય તે સ્થાનમાં રહેલી રેખાઓ ઉપરથી પૂછનારનું શુભાશુભ ફળ કહેવું ૩૧-૩૨

કરજાંવાપ્રગં ધિષ્ણ્યં તલે યામ્યાં ચ વારુણે ।

તત્ર સ્થિતં શુભ ન સ્યાન્નૅપસ્થાને શુભ સ્મૃતમ્

॥૩૩॥

આંતરીઓના મધ્યભાગમાં આવનારા, હસ્તવલ્લભા આવતું તેમજ દક્ષિણ દિશામાં આવતા નક્ષત્રોનું ફળ આજે નથી તે ત્રિવાલની જગ્યાના નક્ષત્રનું ફળ શુભ છે ૩૩

इति इर्वनाधिकारे नक्षत्रचक्रम्

जागर्ति येन नाम्ना य स रागिर्यत्र पर्वणि ।

तारादेर्मेपराश्यादिस्तत आरम्य गण्यत

॥૩૪॥

જે નામથી મનુષ્ય જાણી ઈકે છે તેની ઉપરથી જે રાશિ આવતી હોય તે જ મરાશિ (નામરાશિ) ત્રણાય છે ક્રમિક્રમના પ્રથમ પર્વમાં મેષરાશિ અને ત્યારબાદ અનુક્રમે બાર રાશિઓ રહેલી છે ૩૪

ज्ञेयास्तन्वादयोभावास्ततोद्वादशलक्षजाः ।

तेपर्वस्त्वाસુ शुभोग्रह ક્ષસ્તતોજ્નયા

॥૩૫॥

જ મરાશિનું સ્થાન અર્ધ આવતું હોય, ત્યાંથી અનુક્રમે બાર જાવાની ઠરપના કરવી અને જે જાવાના સ્થાનમાં (અગ્રહીના પર્વમાં) ઉર્ધ્વરેખા હોય ત્યાં શુભાશુભ સમજવો. બાકીની જગ્યાએ અશુભાશુભ સમજવો. ૩૫

इति राधिचक्रम्

હસ્તેક્ષણદિને વાર પ્રાતસ્તસ્યોદયઃ ક્રમાત્ ।

સમયે હસ્તવીક્ષાયા યઃ પ્રાષ્ણોઽસ્યાકુલિઃ સ્મૃતઃ ॥૨૫॥

જે દિવસે હાથ જોવાતો હોય તે વાર સૂર્યોદય થયતો હોય, અને ત્યાર બાદ
ક્રમિકરણે જે વાર પ્રાપ્ત થતો હોય તેની અશુભી ઉપરથી શુભાશુભનો નિર્ણય
કરવાનો છે ૨૫

एकत्रेयामक्षतुर्गिरात्पलान्यप्यक्षराणि च ।

अत्यष्टिमानतोन्नेयोवारमोगोविचक्षणै ॥૨૬॥

જેકે પ્રકાર, જેટલો સાક્ષરોત્તર થઈ, મોટોત્તર પણ અને સત્તર અક્ષર જેટલો
વચન (૮ થઈ ૪ પણ ૧૭ અક્ષર) જેકે વારના હોય તરફિ વિચક્ષણુ પુરુષોએ
કરાવ્યો છે ૨૬

तद्धारस्य तदङ्गुल्या स्वरूपेण शुभाशुभे ।

स्वरारिनाथमैत्र्यादिर्ज્યોતિ શાસ્ત્રવિમર્શનાત્ ॥૨૭॥

જે વાર પ્રાપ્ત થયો હોય તેની અશુભીના સ્વરૂપ ઉપરથી શુભાશુભ તથા
શસ્ત્રિસ્વામી, મૈત્રી વગેરે જ્યોતિઃશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તો મુજબ કહેવું ૨૭

यद्वा हस्तेक्षणे वार स विष्णोरूर्चलोकनाः ।

शेषास्तले मर्त्यलोके तर्ज्जन्याद्यासु दिग्गता ॥૨૮॥

अघोहस्ते च पाताले फलमेपामिहोच्यते ।

यत्र स्वराशोर्नाथ स्यात्संपूर्ण तत्रैवं फलम् ॥૨૯॥

હાથ જોવાનો જે વાર હોય તેના અધિપતિ વિષ્ણુ છે અને તે ઉર્ધ્વલોકમાં
રહે છે ત્યારે અગ્નિના વાર હસ્તવલકમાં જેટલો ચતુર્લોકમાં રહે છે અને તર્જની
આદિ આંગળીઓની જે દિશા હોય તે દિશામાં રહે છે જે વાર હસ્તદૃશ્યમાં આવતા
હોય તે પાતાલમાં જાયવા તેમનું ફળ તેમના સ્થાન પ્રમાણે સમજી લેવાનું છે
અર્ધ પાતાની શક્તિનો સ્વામી હોય તે સ્થાનના ફળ મુજબ ફળ થાય છે ૨૮-૨૯

इति दर्शनाधिकारे वारचक्षु

કસ્મિન્વર્ષે શુભં કસ્મિન્નશુભ વા મવેન્મમ ।

इति ज्ञेये पचदशभागा पचाङ्गुलीमवा

॥૪૨॥

वीक्ष्य हस्तेषु या रेखा ऊर्ध्वं चक्रं यवोज्ज्वा ।

तस्मिन्वર્ષે शुभं लघ्नी पुत्राद्यासिर्गणः सुखम्

॥૪૩॥

तेषु यत्रायता रत्ना छिन्ना भिन्ना च वेधमुक् ।

शुक्तिश्च वृટ्टिका बिन्दुस्तट्परं दुःखदायकम्

॥૪૪॥

મને કયારે શુભ અને કયા વર્ષમાં અશુભફળ મળશે, એમ જાણવા હોય ત્યાં પાંચ આંગળીઓના મળી (મળ પર્વદ્વય) પદર ભાગનો પદર વર્ષ તરફ વિચાર કરવો. તેમાં કયા ઉર્ધ્વરેખા અથવા ચપ હોય તે વર્ષમાં સુખપ્રાપ્તિ, પુત્રપ્રાપ્તિ, મર્યાદાલ, સુખ પ્રયાદિ શુભફળની પ્રાપ્તિ થાય છે એ ભાગમાં છિન્નભિન્ન મળેલી રેખા હોય, અથવા ઊંચ, ઘાસ જિડું વગેરે હોય તે વર્ષે દુઃખદાયક વ્યવસ્થા કરે ૪૨ ૪૩ ૪૪

व्यवस्थाप्यादिम वष कर्त्तनीनिकादिपर्वसु ।

विचार्यं ते पचदशवर्षाणि दक्षिणे करे

॥૪૫॥

ततो वामे पचदश पुनर्दक्षिणवामयो ।

स्त्रियोवामेष्वसत्ये च विमृश्यन्तेऽत्र तत्ક્રમાત્

॥૪૬॥

કર્તવ્યકારના પ્રથમ પર્વમાં પહેલું વર્ષ એમ સ્થાપના કરી જમણા હાથના પદર ભાગમાં પહેલા પદર વષ ત્યાર બાદ ટાંગા હાથની કર્તવ્યકારના પ્રથમ પર્વથી સર્વ અનુક્રમે ઊંચા પદર વર્ષ, પુનઃ જમણા હાથે પદર પછી ટાંગા હાથમાં પદર એમ વર્તીને વિચાર કરવો અને પહેલા હાથે પછી જમણા હાથે એ અનુક્રમે વર્ષની કલ્પના કરવી ૪૫-૪૬

यदा हस्तेक्षणे जन्मलग्नादादशमावत ।

शुभाशुभानि वर्षाणि विज्ञेयानि पुन पुन

॥૪૭॥

અથવા હાથ જોવાના ઉદ્દેશ્યે જ જ મહત્તમ આવડું હોય ત્યાંથી પ્રયેક ભાગમાં એક વર્ષ એ પ્રમાણે વર્ષાની ચોક્કસ કરી શુભાશુભનો નિર્ણય કરવા ૪૭

અશ્વિન્યાદીનિ ધિષ્ણ્યાનિ પ્રત્યેકં સપ્ત યોજયેત્ ।

કનીનિકાત આરમ્ય યત્ર હસ્તેક્ષણસ્ય મમ્ ॥૩૬॥

પ્રાપ્ત પ્રપ્તુઃ સ રાગિઃ સ્યાન્મેપાદિત્યશક્રક્રમાત્ ।

ચન્દ્રસ્ત્રેવ વિન્યસ્ય ચતસૃષ્વજુલીપુ ચ ॥૩૭॥

કનિષ્ઠાથી હાથ પ્રત્યેક આંગલીમાં અગ્નિનીથી હાથ ચાત ચાત નક્ષત્રોની યોજના કરવી. જ્યાં હાથ ભેગના વચ્ચેનું નક્ષત્ર આવતું હોય, ત્યાં એ રાશિ હોય તે પૂછનારની રાશિ જ્યાં ત્યાં જ્યાં મળે. ૩૬ ૩૭ જુઓ ચિત્ર નં. ૧૫

इति चन्द्रचक्रम्

जागरुकोजनोयेन राशिना जायते सदा ।

ताराद्यंशाच्च मेपादेर्यत्र तन्मूर्तिमालिखेत् ॥૩૮॥

મત્સ્ય એ નામથી જાગી જાયો હોય તે નામ ઉપરથી આવતી રાશિ અજુલી પર્વમાં કનિષ્ઠાના પ્રથમ પર્વમાં મેપ કર્યાદિ કેમથી જ્યાં આવતી હોય ત્યાં જન્મ લગ્ન જન્મ. ૩૮

तत्र ब्रह्मास्तु प्रागुक्तस्थानस्था स्वमनीषया ।

स्याप्या सहारमार्गेण विचाय्य तन्मृमाश्रमम् ॥૩૯॥

આમ (બ્રહ્મ અને આત્મા) નિર્ણય થયા બાદ પ્રથમ કહેલી રીતિ મુજબ (જ્યાં ઉપરથી હોય ત્યાં શુભશ્રેષ્ઠ કર્યાદિ) પાતાની પુરિર્ણક સહાર માર્ગથી જોયે મૂક્યા અને શુભાશુભ ફળો વિચાર કરવા ૩૯

रवि कुजोगुरुर्मन्दोरादुच्चैत ध्रुवाग्रहा ।

शशी शशिसुत शुक्रमलादेयाविमर्शने ॥૪૦॥

સૂર્ય મંગલ, ગુરુ, શનિ અને શુક્ર એ તુલ્ય થઈ છે જ્યાં પુષ્પ અને શુક્ર થઈ જશે ૪૦

वर्षद्वादशके चारा ध्रुवाणामपि जायते ।

मूलाग्रराशौ ते देया राहुर्मूलाग्र एष्टकः ॥૪૧॥

તુલ્ય જોડોને પાંચ બાર બાર ૫૫ બાર ૫૫ છે જનન તેમને તેમની મૂળ રાશિથી જાગનારી રાશિઓમાં બાર ૫૫ એક રાશિ એ દિશાને મૂક્યા. રાહુને પાછલી રાશિઓમાં મૂકવો. ૪૧

कस्मिन्वर्षे शुभ कस्मिन्नशुभ वा भवेन्मम ।

इति त्रेये पचदशमागा पचाङ्गुलीमवा

॥४२॥

वीक्ष्य हस्तेषु या रेखा ऊर्ध्वं चरं यवोऽथवा ।

तस्मिन्वर्षे शुभ लक्ष्मी पुत्राद्यासिर्गण सुखम्

॥४३॥

तेषु यत्रायता स्या छिन्ना भिन्ना च वेधयुक् ।

शुक्तिश्च दृष्ट्वा विन्दुस्तद्वर्षं दुःखदायकम्

॥४४॥

भने क्वचिद् शुभ अने क्वचिद् वर्षमा अनुसृत्य मगधे, जेन एतत्पत्रा दास त्याडे पत्र आग्रीयोना भणी (त्रय पर्वद्वय) पहर आग्रने पहर वर्ष तरीक विचार करे। तेमा ह्मा उक्ते क्वचिद् अथवा यव दास ते वर्षमा लक्ष्मीप्राप्ति पुत्रप्राप्ति, धनप्राप्ति, शुभ फलदाहि शुभकृत्य प्राप्ति आथ छ के आग्रमा छिन्नसिद्ध भवती रेखा दास, अथवा नीच, नीरस, त्रिदु पत्रे दास ते पत्र ह्मा अथवा लज्जु ४२ ४३ ४४

यवस्याप्यादिम वष कर्त्तानिकादिपर्वसु ।

विचार्यं ते पंचदशवर्षाणि तक्षिणे करे

॥४५॥

ततो वाम पचदश पुनर्दक्षिणवामयो ।

स्त्रियोवामेऽपसव्ये च विमृश्यन्तेऽत्र तत्कमात्

॥४६॥

हनिषिक्तता प्रथम पत्रमा पदेतुं वा जेन क्वचिदपना करी जमत्ता दासना पहर आग्रमा पदेता पहर पत्र त्यार आह दास दासनी हनिषिक्तता प्रथम पर्वमा लक्ष्मीप्राप्ति लीला पहर पत्र पुनः जमत्ता दास पहर पत्री दास दासमा पहर जेन वर्तना विचार करे। अने पदेता दास पत्री जमत्ता दास जे अनुक्रमे वर्तनी करेता करी ४५-४६

यदा हस्तक्षणे जन्मलग्नादशमावत ।

शुभाशुमानि वर्षाणि विज्ञेयानि पुन पुन

॥४७॥

अथवा दास जेताना फलदाहि ज ज मगध आग्रनु दास त्यही प्रत्येक आग्रमा जेन वर्ष जे प्रभावे वर्तनी योजना करी शुभाशुभने निवृत्त करे। ४७

प्रत्येकं जन्मलग्नस्य निर्णयार्थं करेक्षणे ।

स्वरार्थिं वर्णसमुक्तं कृत्वा सूर्यैर्विभाजयेत्

॥४८॥

यच्छेषं म्यानकात्तस्माभिजरास्यादिकं क्रम ।

स्वाप्यस्तत्र ग्रहा देया प्रागुक्तस्थानयुक्तिः

॥४९॥

प्रत्येकं जन्मलग्नस्य निर्णयार्थं भाटे अस्तलोकानां छंदस्ये चेतानीं उभयतां चर्योर्भ
चेतानीं शशिनः अङ्को योज्यं करी आरभ्य कात्र आपये के संप वपे तेद्व्याभी
शशिनः अ मल्लम कपी प्रथम द्वेष्टी मुष्टिबी शुभाशुभ म्हेष्टानीं स्थापना करवी ४८-४९

इति वर्धनाधिकारे वर्षचक्रम्

श्रावणोदस्तताल स्यादंगुष्ठोमाद्रपन्मत ।

कुमारस्तर्जनी मध्यः कार्तिकः धीविधानकः

॥५०॥

मार्गशीर्षोऽनामिकायां कनिष्ठायां तु पौषकः ।

दक्षिणायनमेव स्यादक्षिणे सिंहवाहने

॥५१॥

अस्तलोकं आक्य भास, अंगुष्ठ काद्रपद, तल नी आपिन, मध्यमा धर्तिका
अनामिका मार्गशीर्षं कनिष्ठिकया धीव अम अमयु कावभां दक्षिणायन तथा तेना
भासनी येजना करवी ५ - ५१

वामे माघ कनिष्ठायां फाल्गुनेऽनामिका मता ।

मध्या चैत्रे प्रदेशिन्या माघवोऽङ्गुष्ठकेऽपर

॥५२॥

आषाढोभूतले प्रास स्यादेव चोत्तरायणम् ।

वर्तमानो हि यो मास प्रातः स पंचनादिक

॥५३॥

ततो हस्तेऽणवय्री मासस्तस्य शुभाशुभम्

रेखा कामदुष्टा ज्ञेया वाच्यं लक्षणशिसिते

॥५४॥

मास कावभा कनिष्ठिकया माघ अनामिकायां फाल्गुन, मध्यमायां चैत्र, तल नीयं
वैशाख, अंगुष्ठमा अङ्ग तथा अस्तलोकं आषाढ के प्रभावे उत्तरायन तथा तेना
भासनी येजना करवी काव जेवी वणते के भास काव तं प्रातःकावने मास

અવશે અને પાંચ થઈતું જોકે માસનું પ્રમાણ બાલુનું ત્યારજાદ દાઢ નેવાના ઇદકાને જે માસ ઉપરજાદ અવશે સુજળ આવતો હોય તેની આજની ઉપરનાં શુભ શુભ ચિહ્ન દાખા નેમિત્તે શુભાશુભ કળ કહેવું ૫૨-૫૩-૫૪ જુઓ ચિત્ર નં ૧૬-૧૭

તર્જન્યાં ચ કનિષ્ઠાયાં પ્રાસો માસસ્તુ નોશુમઃ

શેપસ્યાને શુભોઽનુષ્ઠે રણપન્નેઽતિમંગલઃ ।

॥૫૫॥

તર્જન્યા જયદ મોઽપિ તાલસ્ય ક્ષાપિ નો શુમ ।

લક્ષ્મ્યાં સ્પિતો ધનકરો મેરુસ્ય પદદાયકઃ

॥૫૬॥

જે માસ તર્જની તથા કનિષ્ઠામાં આવતો હોય તે અશુભ છે બાકીના આંતના માસ શુભ છે અશુભમાં આવેલો માસ જે જુલું (મુઠ) સળખી પ્રજા હોય તો બચ કર્યાં (અશુભ કળ આવનાર) ॥ તર્જનીમાં રહેલો માસ મુઠ પ્રજામાં નિજ્ય અપાવનાર ॥ પરંતુ કનિષ્ઠામાં માસ કશાપિ શુભ નથી. અધ્યમાનો માસ ધનદાતા છે અથાદ અનામિકામાં રહેલો માસ સ આન (પદલાલ) કલાવનાર છે ૫૫-૫૬

યથા માઘાદયોમાસાઘદશાપિ લઘો ક્રમાત્ ।

દિનોદયાત્યંચઘટ્ટીમાન પાણીક્ષણાવધિ

॥૫૭॥

યો માસઃ પ્રાપ્યતે તસ્મિન્સ્યાનલ્પનાવીક્ષણાત્ ।

માસે શુભાશુભં વાચ્યમિત્યુક્તં જ્ઞાનિમિ પુરા

॥૫૮॥

અથવા કનિષ્ઠામાં આદિ પર્વથી લઈ અનુક્રમે આવેલો માસ બાલુના અને સૂર્યોદય વખતે વર્તમાન માસ આજની ત્યાર આદ પાંચ થઈને જોકે માસ જે દિવસને દાખ નેવાના ઇદકાને માસ જે આવતો હોય, તે માસના આંતના શુભાશુભ ઉપરથી પુછનારને શુભાશુભ કળ કહેવું જેમ પૂર્વના જ્ઞાનિ પુરોએ કહ્યું છે ૫૭-૫૮ જુઓ ચિત્ર નં ૧૮

॥ઈતિ વર્ષવાપિકારે માસપદ્યમ્॥

કૃષ્ણપક્ષોદક્ષિણ મ્યાત્કરસ્તન્તિર મિત ।

યત્યન્ને તર્ગ્યેઽસ્ત મ મુખ્યોઽન્યસ્તન્યથા

॥૫૯॥

અમને દાખ કૃષ્ણપક્ષ છે અને દાખ ગુહ્યપક્ષ છે જે પક્ષના દાખ દેખાવામાં આવ્યો હોય તે મુખ્ય અને બીજાને બીજું સમજવો. ૫૯

ઈતિ વર્ષનાપિકારે પક્ષપદ્યમ્

યદિને વીક્ષ્યત હસ્તસ્તત્તિથે સ્થાનકામિજાત્ ।

આરમ્ભ ગણને વાચ્યાદિના મર્વે શુભાશુભા

॥૬૦॥

જે દિવસે (જે તિથિએ) કાલ દેખા વાર્તા આખો દોષ તે તિથિનાં તિથિજ્ઞ
મુજ્જની ચોક્કસથી તિથિજ્ઞાનુ પોતપોતાના સ્થાનના શુભાશુભ ઉપરથી શુભાશુભ
હેતુ ૧

અકુલ્યન્તર્ગતાદુદ્ધેસ્વાસ્થાનસ્થિતા અપિ ।

દુષ્ટા શ્રેષ્ઠ્વિનાયાશ્ચાન્યે મિથ્યા પ્રાદેશિનીગતા

॥૬૧॥

આમળીએના અત્ય પર્વનાં દિવસો અને દુદ્ધેષાએ દ્વારા દૂધિત સ્થાનનાં દિવસો
પણ દુષ્ટ છે. બીજા દિવસો કેમ હતા આપે છે જ્યારે તર્જનીના દિવસો મિશ્રજ
આપે છે ૧૧

રણાર્થે તેજપિ ચ શુભાઅકુલ્લસ્યાસ્તુ મજ્જદાઃ ।

ધર્માર્થેષ્વપિ ચ શુભા કનિષ્ઠાસ્થા સદા શુભાઃ

॥૬૨॥

પરંતુ સ્વપ્રકારમાં તે (તર્જનીના) દિવસો પણ શુભજન આપે છે જ શુભના
દિવસો સ્વપ્રકારમાં જ જ (કાર) ક્ષણનાર છે પરંતુ ધર્મકૃત્યમાં તે (અશુભના)
દિવસો શુભજન આપનારા છે કનિષ્ઠાના દિવસો સદા શુભ છે ૧૨

રોગપ્રજ્ઞે શાન્તિકાદૌ શ્રેષ્ઠાશ્ચાનામિકાદિના

મખ્યાદિનાધનકલાત્રમસાપ્રાજ્યદાયકા

॥૬૩॥

રોગપ્રજ્ઞ તથા શાંતિ પુરિયા માટે અનામિકાના દિવસો કેમ છે મખ્યાના
દિવસો ધન આપનારા છે તેમજ કાલ તથા રાત્ર્ય આપનારા છે ૧૩

इति धर्मनाधिकारे विमर्शम्

કા ધર્મ કીટગી મ સ્વાધિતિ જ્ઞેયે કરેક્ષણે ।

યા તિથિસ્તાં નિજસ્થાન ત્વા સર્વ વિલોક્યેત્

॥૬૪॥

ઈમ્મં થી મારા માટે કેવી જશે, તેના પ્રકારમાં કાલ જે તિથિમાં જોવાતો દોષ
તે તિથિને પોતાના સ્થાનમાં સ્થાપી જાય એમ ચક્રમાં છે ૧૪

રવિરુદ્ધમધ્યમ્યસ્તન્નસધ્ધન્દ્રમા સ્ફુટ' ।

મદ્ગત્સ્તર્જનીગીર્ણે નૃપામનગતો યુધ'

॥૧૯॥

લક્ષ્મ્યાં ગુરુઃ કવિગૌર્યાં કનિષ્ઠાયાં ગનિ' સ્મૃતઃ ।

હસ્તપટે રાદુકેતુ ચૈવ વારાસ્તથા ગ્રહા

॥૨૦॥

અશુકની મધ્યપર્વમા રવિ છે અશુકનો નખ જો અદ્યમા છે, જોમ અપ્પ છે મજળ તર્જનીના અગ્રભાગમાં, અશુક મૂલમાં યુધ, મધ્યમા ઉપર ગુરુ, અનામિકા ઉપર ગુરુ અને કનિષ્ઠામા ગનિ છે હાથના પાછલા ભાગમાં રાદુ કેતુ છે આ પ્રમાણે વાર વધા થશે સ્હેલા છે ૧૬-૨૦

દિનોદય' સ્મૃતોઽક્રુષ્ઠે મધ્યાન્હે મધ્યમાક્કુલિઃ ।

મંધ્યા તારા તતો રાત્રિર્હસ્ત ષ્ઠે વ્યવસિતા

॥૨૧॥

અશુકમાં સૂર્યોદય, મધ્યમામાં મધ્યાહ્ન, કનિષ્ઠામાં સંધ્યા અને હસ્ત પૃથ્વમાં રાત્રી છે ૨૧

દિનં હસ્તતલં વોધ્યમવહસ્તતમસ્વિની ।

દિવસે દક્ષિણોહસ્તો વામો રાત્રૌ મતાન્તરે

॥૨૨॥

હા તલલ (હાથેલી) દિવસ છે હાથનો પાછલો ભાગ એટલે હસ્તપૃથ્વ જો રાત્રી છે અમથો હાથ દિવસ છે વધા થશે હાથ જો રાત્રી છે ૨૨

છાયાસુત' શનિલોકે છાયારૂપો વિષુંતુદ' ।

તત્રાશિવાસ્તારાયાઙિતીયન્યરાકેધુવય્

॥૨૩॥

હોઈમાં શનિ જો છાયાયુગ છે અને રાદુ પદ્મ હાથા અદ્ય છે તેમના શનિવાર પ્રમાણે કનિષ્ઠાના શીબ પર્વમા તેમના કુવ (આન) છે ૨૩

તસ્માત્સમમગ કેતુરિતિ મધ્યાક્કુલેર્મવેત્ર ।

ઘિતીયમાગે નિયત' પ્રોક્તો લાક્ષણિકૈર્ધુર્ધૈ'

॥૨૪॥

રાદુથી આતમા પર્વમા (આતમી રાત્રિમાં) કેતુ હોય છે એટલે મધ્યમા અશુકની ઘિતિય પર્વમાં નિશ્ચયપૂર્વક કેતુનું સ્થાન અશુકપ્રાચીન પરિચોએ કહ્યું છે ૨૪

હસ્તેષ્વપદિને વારઃ પ્રાતસ્તસ્યોદયઃ ક્રમાત્ ।

સમયે હસ્તવીક્ષાયા યઃ પ્રાપ્નોઽસ્યાકુલિઃ સ્મૃતઃ ॥૨૫॥

એ હિસ્તે હાથ બેઘાતો હાથ તે વાર સૂર્યોદય થયતે હાથ, અને ત્યાર બાદ ઉદ્યાને એ વાર પ્રાપ્ત થતો હાથ તેની અશુભી ઉપરથી શુભાશુભનો નિર્ણય કરવાનો છે ૨૫

एकोयामश्चतुर्भिर्नात्यलान्यप्यक्षराणि च ।

અત્યદિમાનતોક્ષેયોવારમોગોવિષક્ષણે ॥૨૬॥

એક પ્રકાર, એટલે સાદાસાત વર્ણ, ચોત્રીસ પણ અને સુત્તર અક્ષર એટલેા થયત (૮ વર્ણ ૪ પણ ૧૭ અક્ષર) એક વારના હોય તરફે વિચક્ષણ પુરુષોએ જાણ્યો છે ૨૬

तद्वारस्य तदकुल्याः स्वरूपेण शुभाशुભे ।

સ્વરાશિનાયમૈત્ર્યાદિર્જ્યોતિ શાસ્ત્રવિમર્ગનાત્ ॥૨૭॥

એ વાર પ્રાપ્ત થયો હોય તેની અશુભીના સ્વરૂપ ઉપરથી શુભાશુભ તથા શસ્ત્રિન્ધામી, મૈત્રી વગેરે જ્ઞેયતિશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તો મુજબ કહેવું ૨૭

यद्वा हस्तेक्षणे वारः स विष्णोरूर्ध्वલोकम् ।

શેપાસ્તલે મર્ત્યલોકે તર્જ્જન્યાદ્યાસુ દિશ્વતા ॥૨૮॥

અધોહસ્તે ચ પાતાલે ફલમેપામિહોચ્યતે ।

યત્ર સ્વરાશેર્નાયઃ સ્યાત્સંપૂર્ણં તન્નર્વં ફલમ્ ॥૨૯॥

હાથ બેઘાતો એ વાર હાથ તેના અધિષ્ઠિત વિષ્ણુ છે અને તે ઉર્ધ્વલોકમાં રહે છે જ્યારે વાટ્રીના વાર હસ્તનાકર્મા એટલે મૃત્યુલોકમાં રહે છે અને તર્જની આદિ આંગળીઓની જ દિશા હાથ તે દિશામાં રહે છે એ વાર હસ્તપદ્ધત્યા આપ્તા હાથ તે પાતાલમાં અધિષ્ઠા તેમજ હજી તેમના મ્હાન પ્રમાણે સમગ્ર લેવાનું છે જ્યાં પોતાની શક્તિનો સ્વામી હોય તે સ્થાનના હજી મુજબ હજી થાય છે ૨૮-૨૯

इति हर्षनाथिकारे वारपादम्

ત્રીણિ ત્રીણિ તલે દિક્ષુ મધ્યે નક્ષત્રમશ્વિની ।

તારાદિપંચશાલાસુ પ્રત્યેકં સ્યાત્ ત્રય ત્રયમ્

॥૩૦॥

અતલકામાં અશ્વિની અને ત્યારબાદ પૂર્વાદિ દિશાઓમાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્ર (એમ ગેઠાવવા) ક્રમિકિત આદિ આગળીઓમાં પ્રત્યેક આગળીમાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્ર આવે છે ૩૦
શુભો ચિત્ર ન ૧૪

વીક્ષ્યતે યત્ર નક્ષત્રે હસ્તસ્તદ્ગર્મકસ્પિતમ્ ।

તત્ પ્રાગ્દક્ષિણાકારમેષુ તારા ત્રયં ત્રયમ્

॥૩૧॥

કાશ્ચન્યાદે પંચદશમાનિ યત્રાત્મનામમમ્ ।

તત્તલ્લ પ્રપ્તુરાદેઝ્ય સ્થાનરેસ્તાદિયોગત્

॥૩૨॥

હાથ ભેવાના કિત્તે જે નક્ષત્ર હોય તે મધ્યમાં મુકતું અને ત્યાર બાદ પૂર્વાદિ દિશાઓમાં તેમજ આગળીઓમાં નક્ષત્ર ગેઠાવવા આમ નક્ષત્ર ગેઠાવ્યા બાદ અર્ધ પોતાનું નક્ષત્ર (નામ ઉપરથી જ ન નક્ષત્ર) આવતું હોય તે સ્થાનમાં રહેલી રેખાઓ ઉપરથી પૂછનારનું શુભાશુભ ફળ કહેવું ૩૧-૩૨

ફરજાવાગ્રગં ધિષ્ણ્યં તલે યામ્યાં ચ વારુણે ।

તત્ર સ્થિત શુભ ન સ્પાચ્છેપસ્થાને શુભં સ્મૃતમ્

॥૩૩॥

આગલીઓના મધ્યભાગમાં આવનારું, હસ્તલક્ષ્ય આવતું તેમજ ઈક્ષિયુ દિશામાં આવતા નક્ષત્રોનું ફળ આદે નથી. તે ધિવાણી જગ્યાના નક્ષત્રનું ફળ શુભ છે ૩૩

इति वर्धनाधिकार पक्षपक्षम्

જાગર્તિ યેન નામ્ના ય સ રાગિર્યત્ર પર્વાણિ ।

તારાદર્મેપરાશ્યાદિસ્તત આરમ્ય ગણ્યત

॥૩૪॥

જે નામથી મનુષ્ય ભગી ઉઠે છે તેની ઉપરથી જે રાશિ આવતી હોય તે જ મરુશિ (નામરાશિ) ગણાય છે ક્રમિકિતાના પ્રથમ પર્વમાં મેષરાશિ અને ત્યાર-બાદ અનુક્રમે બારે રાશિઓ રહેલી છે ૩૪

જ્ઞેયાસ્તન્વાદયોમાવાસ્તતોઢાદશલગ્નજા ।

તેપૃર્વરેસ્તાસુ શુભોગ્રહઃ ફૂતસ્તતોજ્ન્યયા

॥૩૫॥

જન્મરાશિનું જ્ઞાન અર્થ આવતું હોય, ત્યાંથી અનુક્રમે બારે જાવાની કરવાની કરવી અને જે ભાષના સ્થાનમાં (અશુભીના પર્વમાં) ઉર્ધ્વરેખા હોય ત્યાં શુભમય સમજવો. બાકીની જગ્યાએ અશુભમય સમજવો. ૩૫

इति राशिपक्षम्

અશ્વિન્યાદીનિ ધિષ્ણ્યાનિ પ્રત્યેકં મસ યોજયેત્ ।

વૃત્તીનિકાત આરમ્ય યત્ર હસ્તેશ્વરસ્ય મમ્ ॥૩૬॥

પ્રાપ્તઃ પ્રષ્ટુઃ સ રાશિઃ સ્યાન્મેષાદિત્ર્યશક્રક્રમાત્ ।

ચન્દ્રસ્તત્રેવ વિન્યસ્ય ચતસૃષ્વજ્જુલીપુ ચ ॥૩૭॥

કનિષ્ઠાથી હાથ પ્રત્યેક અંશગણીયા અષ્ટિનીથી હાથ સાત સાત નક્ષત્રોની યોજના કરવી. જ્યાં હાથ ભેજાના વળતરુ નક્ષત્ર આવતું હોય, ત્યાં જ રાશિ હોય તે પૂછનારાની રાશિ અર્થે ત્યાં અંક મૂકવો. ૩૬ થી ૪૦ સુધી ચિત્ર નં. ૧૫

રવિ ચન્દ્રચક્રમ્

જાગરુકોજનોયેન રાશિના જાયતે સદા ।

તારાશ્ચંશાશ્ચ મેષાદેર્યત્ર તન્મૂર્તિમાલિસ્તેત્ ॥૩૮॥

મનુષ્ય જે નામથી જાતી કહેતા હોય તે નામ ઉપરથી આવતી રાશિ અષ્ટાદશી પર્વમાં કનિષ્ઠાના પ્રથમ પર્વમાં મેષ ઈશ્વાર કેમથી જ્યાં આવતી હોય ત્યાં જન્મ લેલ જન્મકું. ૩૮

તત્ર પ્રહાસ્તુ પ્રાગુક્તસ્વાનસ્યાઃ સ્વમનીપયા ।

સ્યાપ્યા સદ્દારમાર્ગેણ વિચાર્યં તન્નુમાશુમમ્ ॥૩૯॥

જામ (લગ્ન અને ચંદ્રનો) નિર્ણય થયા બાદ પ્રથમ કહેલી રીતિ મુજબ (જ્યાં ઉન્નરેના હોય ત્યાં શુભાશુભ ઈશ્વાર) પોતાની ભુક્તિપૂર્વક સદાર માર્ગથી જોઈ મૂકવા અને શુભાશુભ ફળોના વિચાર કરવો. ૩૯

રવિઃ કુજોગુર્મન્દોરાહુશ્ચૈતે ધ્રુવામ્રહાઃ ।

શરી શશિસુત શુક્રશ્ચલાદેયાવિમર્શને ॥૪૦॥

સૂર્ય મંગલ, શુક્ર, શનિ અને શદુ જે તુલ્ય બધા છે એક જુથ અને શુક્ર બધા જોઈ છે ૪૦

વર્ષદ્વાદશકે ચારો ધ્રુવાણામપિ જાયત ।

મૂલામ્રારાૌ તે દેયા રાહુર્મૂલાચ પૃથત્ ॥૪૧॥

તુલ્ય જોઈને પાંચ બાર બાર વર્ષે બાર થાય છે અને તેમને તેમની મૂળ રાશિથી અમ્રારાની રાશિઓમાં બાર વધુ જોઈ રાશિ એ દિશાએ મૂકવા. રાહુને પાખલી રાશિઓમાં મૂકવો. ૪૧

કસ્મિન્વર્ષે શુભં કસ્મિન્નશુભં વા મવેન્મમ ।

इति ज्ञेयं पंचतन्त्रमागा पंचाङ्गुलीमवा

॥૪૨॥

वीक्ष्य हस्तेषु या रेखा ऊर्ध्वं चक्रं यवोज्ઞવા ।

તસ્મિન્વર્ષે શુભં લક્ષ્મી પુત્રાદ્યાસિર્થગં સુત્રમ

॥૪૩॥

तेषु यत्रायता रत्ना छिन्ना भिन्ना च वेधयुक् ।

શુક્તિશ્ચ જુઘ્વા વિન્દુસ્તદ્વર્ષ દુઃખદાયકમ્

॥૪૪॥

મને ક્યારે શુભ અને ક્યા વર્ષમા અશુભાદિ મળશે, એમ જાણવા હોય ત્યારે પાંચ આંગળીઓના મળી (ત્રણ વર્ષરૂપ) પદર ભાગનો પદર વર્ષ તરીકે વિચાર કરવો. તેમા ૯૯૯૭૭૭૭૭ અથવા ૭૭૭ હોય તે વર્ષમા લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ પુત્રપ્રાપ્તિ, વશોદાન, કુળ પ્રત્યાદિ શુભફળની પ્રાપ્તિ થાય છ ને જ્ઞાનમ્મ ઉત્તમિત મમત્તી રેખા હોય, અથવા ધીપ, ચિરમ્મ, ત્રિદુ વગેરે હોય તે વર્ષ દુઃખદાયક બનેલુ ૪૨-૪૩-૪૪

व्यवस्थाप्यादिम वर्षं कनीनिकादिपर्वसु ।

વિચાર્ય તે પંચદશવર્ષાણિ ઠક્ષિણે કરે

॥૪૫॥

ततो वामे पंचदश पुनर्दक्षिणवामयो ।

સ્ત્રિયોવામેઽપસવ્યે ચ વિમૃશ્યન્તેઽત્ર તત્કમાત્

॥૪૬॥

કનિકાદિના પ્રથમ વર્ષમા પહેલું વર્ષ એમ જાણવા કરી જમણા હાથના પદર ભાગેમા પહેલા પદર ૭૭૭ ત્યાર જાદ જાત્રા હાથની કનિકાદિના પ્રથમ વર્ષથી લઈ અનુક્રમે બીજા પદર વર્ષ પુનઃ જમણા હાથે પદર પછી ૧૭૭ હાથમા પદર એમ વર્ષાના વિચાર કરવો અને પહેલા ડાબા પછી જમણા હાથ એ અનુક્રમે વર્ષની કદવના કરવી. ૪૫-૪૬

यद्वा हस्तेक्षणे जन्मलग्नादशमावत ।

શુમાશુમાનિ વર્ષાણિ વિજ્ઞેયાનિ પુન પુન

॥૪૭॥

અથવા હાથ એવાના ઈંદ્રિયો ૯ જન્મલગ્ન આવતું હોય ત્યાંથી પ્રત્યેક ભાગમાં એક વર્ષ એ પ્રમાણે વર્ષાની ગણના કરી શુભાશુભનો નિર્ણય કરવો. ૪૭

प्रत्येक जन्मलज्जनस्य निर्णयार्थं करेक्षणे ।

स्वरार्थिं वर्णसयुक्तं कृत्वा सूर्यैर्विमाजयेत्

॥४८॥

यच्छ्रेयं स्थानकात्तस्माभिजराय्यादिकं क्रम ।

स्याप्यस्तत्र ग्रहा देया प्राशुक्तस्थानयुक्तिः

॥४९॥

प्रत्येक जन्मलज्जनस्य निर्णयार्थं माटे कृत्य लेवानां र्धक्षणे पोतानी उभरनां वर्येभं
पोतानी राशिना अ कनो योत्र इरी आरम्भे भाव व्यापवा के देय वषे तेद्विभाभी
मशिनुं अ मस्तत्र इरी प्रथम कहेली युक्तिषी शुभाशुभ अहेदानी स्थापना इरी ४८-४९

इति हर्षनाधिकारे वर्षचक्रम्

श्रावणोहस्ततालः स्यादशुभोभाद्रपन्मत ।

कुमारस्तर्जनी मध्य कार्तिक श्रीविधानकः

॥५०॥

मार्गशीर्षोऽनामिकायां कनिष्ठयां तु पौष्कः ।

दक्षिणायनमेवं स्यादक्षिणे सिद्धवाहने

॥५१॥

कृत्यतद्वर्गं भाष्य भाग, अशुभ भाद्रपद, तर्जनी आग्नि मध्यमा कार्तिक
अनामिका भाद्रशीर्ष कनिष्ठिकाभा पौष अमे अमशुभा दक्षिणायन तथा तेना
भासनी योजना इरी ५-५१

नामे माघः कनिष्ठयां फाल्गुनोऽनामिका मता ।

मध्या चैत्रे प्रदेशिन्या माघवोऽङ्गुष्ठकेऽपर

॥५२॥

आषाढोऽमृतले प्राप्त स्यादेवं चोत्तरायणम् ।

वर्तमानो हि यो माम प्रातः स पंचनाहिक

॥५३॥

ततो हस्तेक्षणघ्नी मामस्तस्य शुभाशुभम्

मेमा कामदुष्ठा ज्ञेया वाच्यं लक्षणगिक्षिते

॥५४॥

इति चामा कनिष्ठिकाभा भाष्य अनामिकाभा शङ्खन, मध्यमाभा देव तर्जनीभं
देशाज, अशुभार्थं अह तथा कृत्यतद्वर्गं व्यापक अ ममावे उत्तरायन तथा तेना
भासनी योजना इरी दक्ष अनी वजत अ भाष्य दक्ष तं अतःअमनो भाष्य

જલ્લે. અને ખાસ થયીનું એક માત્રનું પ્રમાણ બલુવું ત્યારનાં હાથ લેવાનાં ઇદમ્મિ જે માસ ઉપશક્તિ મલુશી ગુણના આનના હાથ તેની આનગી ઉપરના શુભા શુભ સિદ્ધિ દાશ નૈમિત્તિકે શુભાશુભ કળકહેવું પર-પર-પર બુદ્ધિચિત્ર ન ૧૬-૧૭

તર્જન્યાં ચ કનિષ્ઠાયાં પ્રાપ્તો મામસ્તુ નોશુમ

ગેપસ્થાને શુભોઽસ્તુ રણપ્રસ્તોઽતિમંગલ ।

॥૫૫॥

તર્જન્યાં જયદ સોઽપિ તાલસ્ય કાપિ નો શુમ ।

લક્ષ્મ્યાં સ્થિતો ધનકરો મરુસ્ય પદદાયક-

॥૫૬॥

જે માસ તર્જની તથા કનિષ્ઠામાં આવેલા હોય તે અશુભ છે જાડીના આનના માસ શુભ છે અશુભમાં આવેલા માસ જે સદુ (મુદ) મલખી પ્રમાણ હોય તે બલુ કર્તા (અશુભ કલ આપનાર) છે તર્જનીમાં રહેલા માસ મુદ પ્રમાણ વિકલ અપા વનાર છે પરંતુ કનિષ્ઠામાં માસ કદાપિ શુભ નથી મધ્યમાં માસ મનદાતા છે આરે અનામિકામાં રહેલા માસ સ માન (પરલાલ) કરાવનાર છે ૫૫-૫૬

યથા માઘાદયોમાસાઞ્ચદશાપિ લખો ક્રમાત્ ।

દિનોદયાત્યંધર્ષીમાન પાણીસળાવધિ

॥૫૭॥

યો મામઃ પ્રાપ્યતે તસ્મિન્સ્થાનન્યમણાવીસળાત ।

માસે શુમાશુમ વાચ્યમિત્યુક્ત જ્ઞાનિમિ પુર

॥૫૮॥

અથવા કનિષ્ઠાના આદિ પર્વથી લઈ અનુક્રમે માઘાદિ માસ બલુવા અને સુયોદ્ધ વખત વર્તમાન માસ આપી ત્યાર બાદ પાંચ થયીને એક માસ જે હિમાને હાથ લેવાના ઇદમ્મગ્રનો માસ જે આવતા હોય, તે માસના આનના શુભાશુભ ઉપરથી પુલનારને શુભાશુભ કળ કહેવું જેમ પૂર્વના પાત્ર પુરનાને કહ્યું છે ૫૭-૫૮ બુદ્ધિચિત્ર ન ૧૮

॥ઈતિ ર્જનાપિકારે માસવક્રમ્॥

કૃષ્ણપત્નોદક્ષિણ સ્યાન્વરસ્તમ્નિર મિત ।

યત્પક્ષે દર્શયેદ્દસ્ત મ મુસ્યાઽપ્યમ્નત્ન્યથા

॥૫૯॥

અમ્મો હાથ કૃષ્ણપક્ષ છે ૧૦૧ હાથ શુદ્ધપક્ષ છે ૧૦૨ પક્ષમાં હાથ દેખાવામાં આવ્યો હોય તે મુખ્ય અને બીજાને ગોણ સમજવો ૫૯

ઈતિ ર્જનાપિકારે પક્ષવક્રમ્

प्रत्येकं जन्मलम्नस्य निर्णयार्थं करेक्षणं ।

स्वराणि वर्णमयुक्तं कृत्वा सूर्यैर्विभाजयेत्

॥४८॥

यच्छ्रेयं स्थानकात्तस्मान्निजराश्यादिकः क्रमः ।

स्याप्यस्तत्र ग्रहा देयाः प्रागुक्तस्थानयुक्तिः

॥४९॥

प्रत्येकं जन्मलम्नस्य निर्णयार्थं करेक्षणं कृत्वा स्वराणि वर्णमयुक्तं कृत्वा सूर्यैर्विभाजयेत् । यच्छ्रेयं स्थानकात्तस्मान्निजराश्यादिकः क्रमः । स्याप्यस्तत्र ग्रहा देयाः प्रागुक्तस्थानयुक्तिः ।

इति वर्धनाधिकारे वर्षषष्ठम्

श्रावणोदस्ततालः स्यादंशुभोभाद्रपन्मतः ।

कुमारस्तर्जनी मध्यः कार्तिकः धीविधानकः

॥५०॥

मार्गशीर्षोऽन्नामिकायां कनिष्ठयां तु पौषकः ।

दक्षिणायनमेवं स्यादक्षिणे सिंहवाहने

॥५१॥

श्रावणोदस्ततालः स्यादंशुभोभाद्रपन्मतः । कुमारस्तर्जनी मध्यः कार्तिकः धीविधानकः मार्गशीर्षोऽन्नामिकायां कनिष्ठयां तु पौषकः । दक्षिणायनमेवं स्यादक्षिणे सिंहवाहने ।

वामे माघः कनिष्ठयां फाल्गुनेऽन्नामिका मता ।

मध्या चैत्रे प्रदेशिन्या माघवोऽङ्गुष्ठकेऽपरः

॥५२॥

आपादोभूतले प्रातः स्यादेव चोत्तरायणम् ।

वर्षमानो हि यो मासः प्रातः स पंचनादिकः

॥५३॥

ततो हस्तेऽक्षय्या मासस्तस्य शुभाशुभम्

रेखा कामदुघा इया वाच्यं लक्षणशिक्षितैः

॥५४॥

वामे माघः कनिष्ठयां फाल्गुनेऽन्नामिका मता । मध्या चैत्रे प्रदेशिन्या माघवोऽङ्गुष्ठकेऽपरः । आपादोभूतले प्रातः स्यादेव चोत्तरायणम् । वर्षमानो हि यो मासः प्रातः स पंचनादिकः । ततो हस्तेऽक्षय्या मासस्तस्य शुभाशुभम् । रेखा कामदुघा इया वाच्यं लक्षणशिक्षितैः ।

જણવેા અને પાંચ થયેનું એક માત્રનું પ્રમાણ બાબુવું ત્યારબાદ દોષ જોવાના ઉદ્દેશ્યે જે માત્ર ઉપરોક્ત ગણતરી સુધ્ધા આવના દોષ તેની આંતરણી ઉપરના શુભા શુભ ચિહ્ન દ્વારા નેમિષ્ઠકે શુભાશુભ ફળકહેવું ૫૨-૫૪-૫૪ ભુજોચિત્ર ન ૧૬-૧૭

તર્જન્યાં ચ કનિષ્ઠાયાં પ્રાપ્તો મામસ્તુ નોશુમ

શેપસ્યાને શુભોઽસ્ફુટે રણપ્રસ્તેઽતિમંગલ

॥૫૫॥

તર્જન્યાં જયદ સોઽપિ તાલસ્ય ક્ષાપિ નો શુમ ।

લક્ષ્મ્યાં સ્પિતો ધનકરો મેરુમ્ય ધન્દાયક-

॥૫૬॥

જે માત્ર તર્જની તથા કનિષ્ઠામાં આવતો દોષ તે અશુભ છે આંતરણી આંતરણી માત્ર શુભ છે અશુભમાં આવશે માત્ર જો રવિ (ચુક) સુખથી પ્રભુ દોષ તે અશુભ છે (અશુભ ફળ અપનાર) છે તર્જનીમાં રહેલો માત્ર ચુક પ્રભુમાં વિષય અપાવનાર છે પરંતુ કનિષ્ઠામાં માત્ર કશાપિ શુભ નથી. મધ્યમાં માત્ર ધનદાતા છે અપારે અનામિકામાં રહેલો માત્ર સમાન (પદસામ) કરાવનાર છે ૫૫-૫૬

યમ માધાદયોમામાદશાપિ લઘો ક્રમાત્ ।

દિનોદયાત્યચઘટ્રીમાન પાણીક્ષણાવધિ

॥૫૭॥

યો મામ પ્રાપ્યતે નમ્મિન્સ્યાનલ્પણાવીક્ષણાત્ ।

માસે શુમાશુમં વાચ્યમિત્યુત્તં જ્ઞાનિમિ પુર

॥૫૮॥

અથવા કનિષ્ઠામાં આદિ પર્વથી લઈ અનુક્રમે માસાદિ માત્ર બાબુવા અને સુયોદ્ધ વગેરે વર્તમાન માત્ર આંતરણી ત્યાર બાદ પાંચ થયેનું એક માત્ર જે કિત્તારે દોષ જોવાના ઉદ્દેશ્યે માત્ર જે આવતા દોષ, તે માત્રના આંતરણી શુભાશુભ ઉપરથી પુછનારને શુભાશુભ ફળ કહેવું જેમ પૂર્વના જ્ઞાનિ પુરુષાએ કહ્યું છે ૫૭-૫૮ ભુજોચિત્ર ન ૧૮

॥ઈતિ દર્શનાધિકારે માસચક્રમ્ ॥

ક્રમણ્યસોદક્ષિણઃ સ્યાત્કરસ્તાન્તિર મિત ।

યત્યક્ષે દર્શયેદસ્ત મ મુસ્વ્યોઽન્યમ્નત્ન્યથા

॥૫૯॥

અર્થજો દોષ કૃષ્ણપક્ષ છે તથા દોષ શુક્રપક્ષ છે જ ચક્રમાં દોષ દેખાડવામાં આવ્યો દોષ તે મુખ્ય અને બીજાને ગોળ સમજવો. ૫૯

ઈતિ ચંદ્રનાધિકારે વસચક્રમ્

યદિને વીશ્યતે હસ્તસ્તત્તિયે સ્થાનકાભિજાત્ ।

આરમ્ય ગણને વાચ્યાદિનાઃ સર્વે શુભાશુભા

॥૬૦॥

એ કિયે (એ તિથિએ) હાથ દેખાડવામાં આવ્યો હોય તે તિથિનાં તિથિજ
શુભજની ચેતનાથી તિથિજોતુ પોતપોતાના સ્થાનના શુભાશુભ ઉપરથી શુભાશુભ
કહેવું ૧૦

અકુલ્યન્તર્ગતાદુષ્ટેસ્વાસ્થાનસ્થિતા અપિ ।

દુષ્ટા શ્રેષ્ઠાદિનાથાશ્વાન્યે મિશ્રા પ્રાદેશિનીગતા

॥૬૧॥

આંખનીજોના અત્ય પર્વના કિયે અને દુષ્ટેજાએ હાથ ફિત સ્થાનના કિયે
પણ દુષ્ટ છે જીભ કિયે એક જગ્યાએ છે બીજા તર્કનીના કિયે મિશ્રજ
આપે છે ૧૧

રણાર્થે તેઽપિ ચ શુભાઅકુલ્કસ્યાસ્તુ મજ્જદાઃ ।

ધર્માર્યજ્વપિ ચ શુભા કનિષ્ઠાસ્યાઃ સદા શુભાઃ

॥૬૨॥

પરતુ સ્વપ્રમથાં તે (તર્કનીના) કિયે પણ શુભજગ્યાએ આપે છે અશુભના
કિયે સ્વપ્રમથાં બજ (હાથ) જાનવાર ॥ પરતુ ધર્મપુત્રમાં તે (અશુભના)
કિયે શુભજગ્યાએ આપનારા છે કનિષ્ઠાના કિયે અથ શુભ છે ૧૨

રોગપ્રક્તે ગાન્તિકાદૌ શ્રેષ્ઠાશ્વાનામિકાદિના

મધ્યાત્નિનાષનકરાલમમાપ્રાજ્યદાયકાઃ

॥૬૩॥

રોગપ્રક્ત તથા શાંતિ પુરિના મારે અનામિત્રના કિયે એક છે મધ્યમાના
કિયે ધન આપનારા છે તેમજ હાથ તથા સબ્ધ આપનારા છે ૧૩

इति दर्शनाधिकारे विमर्शम्

ક્ષ ધૃત્રી કીદૃશી મ સ્યાદિતિ જ્ઞેયે કર્તેભ્યે ।

યા તિથિસ્તાં નિજમ્યાન યત્વા સવ વિલોક્યેત્

॥૬૪॥

અર્થ વધી મારા મારે કેવી જશે, તેના પ્રમથા હાથ એ તિથિના જોવાતો હોય
તે તિથિને પોતાના સ્થાનમાં આપી જણુ જોઈ શકાય છે ૧૪

પ્રાતસ્ત્યં ઘટિકાયુગ્મં તિથિસ્થાને નિયોજયેત્ ।

તદનુક્રમતઃ પંચદશમાગાન્વિચારયેત્

॥૬૫॥

તે તિથિને પ્રાતઃકાળમાં યોગ્ય જો બે ઘડીની બેઠક તિથિ બોમ અનુસાર કરી પછે તિથિબોમાં ત્રીસ ઘટિકાનો વિચાર કરવો. ૬૫

તુલ્યે નર્તકદિને શ્લેષક્રમો મેષતુલારવૌ ।

ન્યૂનેપ્રધિકે ઘટીયુગ્મે પલૈર્જ્ઞેયાધિકોનતા

॥૬૬॥

જ્યારે સત્રી અને દિવસ સરખા પ્રમાણનાં હોય, ત્યારે બેટલે મેષ અને મુહુરનાં સ્વરૂપ સમાન જણવવું આ પ્રમાણ છે. આજે સત્રી દિવસના ન્યૂનાધિક જણતે જો ઘડીના પ્રમાણની ત્રિશસિ પ્રમાણે ક્ષેત્ર-વૃદ્ધિ કરવી. ૬૬

ઘટીનાં ફલમિત્યેવં દિવસસ્ય નિવેશ્યતે ।

રાત્રૌ ઘટી પુનર્વાચ્યા વામહસ્તાવિલોકનાત્

॥૬૭॥

આ પ્રમાણે દિવસે જાણ્યા હોય ઉપરથી ઘટિકાઓનું ફળ કહી શકાય છે. રાત્રીએ હોય હોય ઉપરથી ઘટિકાઓનું ફળ કહેવું. ૬૭

इति वर्धनाधिकारे घटिकाधिक्यम्

અભિન્યાદિક્રમાદત્ર તારાચક્રુલિપચક્રે ।

દિનમં હસ્તવીજ્ઞાયા પ્રાસં તદ્ગ્રહજા દશા

॥૬૮॥

અનિષ્ક્રિષ્ટિ પાંચ આંતર્યોનોના અભિન્યાદિ નક્ષત્રોની યોજના (નક્ષત્રચક્રે સુચન) કરી જ્યાં આગ્રહ દિનનક્ષત્ર આવતું હોય ત્યાં એ જગ્ગ હોય તેની દશા પ્રાતઃકાળમાં આવે. ૬૮

અકુચ્છેઽપિ કનિષ્ઠાયાં પદ્મકક્ષાણિ નિયોજયેત્ ।

શેપાસુ પંચ કક્ષાણિ દશાચક્રમિતીસ્તિમ્

॥૬૯॥

આ કુચ્છે તથા અનિષ્ક્રિષ્ટિ બેમાં છ છ નક્ષત્રો તથા જાહેની આંતર્યોમાં પાંચ પાંચ નક્ષત્રોની યોજના કરવી. આવી રીતે દશાચક્રમાં નક્ષત્રોની યોજના છે. ૬૯

માર્ગમસઘટી ૭૩૧૦ માર્ગ દર્શાનુક્રમતઃ કરે ।

યદા વીક્ષેત સાક્ષેયા પ્રપ્ત્યર્જન્મદશાશુષૈ

॥૭૦॥

સાધ્યતાવ શ્રી મુખી જેઠ મદની ઇચ્છા રહે, જે પ્રમાણે હાથ દેખાવાના
ધિક્કણ ઉપરથી હાથ મદની ઇચ્છા થાય છે ? તે પાંડિતાએ યમજી હેતુ ૭૦

આર્ચમૌલુશર્જીરાશુક્રમેળાસાં પ્રસારણા ।

સ્થાનયોગાદગાત્રેયા શુભાશુભમિદેપ્યતિ

॥૭૧॥

સૂર્ય ચંદ્ર મંગળ, બુધ, શનિ, ગુરુ, શુક્ર અને શુક્ર જે પ્રમાણે ઇચ્છાએનો
ક્રમ છે તે ઇચ્છા આશી દેાય, તેના આધાર ઉપરથી તેનું શુભાશુભ નક્કી કરવું ૭૧

અશ્વિનીત્રિતયે રાહો ગ્રાહ્યાદિત્રયકે રાત્રિ

શ્રુતિઘ્ને વૃષદશા વારુણઘ્નિતયે સ્વઃ

॥૭૨॥

રમઘ્ને ચન્દ્રદશા શુક્રસ્યાદિત્ય પચકે ।

જીવસ્યાર્યમત પચસ્વાસ્ય પરપચકે

॥૭૩॥

અશ્વિની, ભરણી અને જુલિહામાં શકુની ઇચ્છા શકિલ્લી સુગમીર્ષ અને અર્ધામાં
શનિની ઇચ્છા કવચ અને ધનિષ્ઠામાં બુધની ઇચ્છા શતભિષા અને પૂર્ણાષ્ટમમાં
શનિની ઇચ્છા ઉત્તરાષાઢમાં તથા રેવતીમાં ચંદ્રની ઇચ્છા ગુનર્વમુખી હાઈ પાંચ નક્ષત્રો
કુમ્ભી શુક્રની ઇચ્છા ઉત્તરાષ્ટ્રાશ્વનીથી પાંચ નક્ષત્રોમાં ગુરુની અને અનુસાષાઢ પાંચ
નક્ષત્રોમાં મંગળની ઇચ્છા છે ૭૨-૭૩

इति दर्शनाधिकारे द्वापचक्रम्

पाणिर्यद्ग्रामरे वीक्ष्यस्तत्संक्रान्तिर्दिनोदये ।

देयाञ्ज્ઠોમાનયોગેન તદનુક્રમતઃ પુનઃ

॥૭૪॥

હાથ કે ગામમાં જોવાનો હોય તે ગામની સંક્રાન્તિ (શકિ સ્વામિ પ્રમાણે)
પ્રસાદાએ આવે ત્યાર પછી દિનમાનના પ્રમાણાનુસાર પ્રાતઃકાળે કે સંક્રાન્તિ દેખ
તે પહેલું લગ્ન અને આરણ્ય અનુક્રમે દક્ષિણ પ્રમાણે ધિક્કણના લક્ષનો નિર્ધાર
કરવે ૭૪

शक्तिगाल्पिषणे प्राप्त लघ्नं सम्यग्विचारयेत् ।

સ્થાનયોગાદુપ્રહન્યાસાપ્તત્ર વાર્ચ્ય શુભાશુભમ્

॥૭૫॥

હાથ જોવાના વખતના (ધિક્કણના) લક્ષનો વિચાર કરી ત્યાર બાદ સ્થાનના
લક્ષમ પ્રમાણે દરેક જાગમાં શુભાશુભ મહેતી થોળના કરી શુભાશુભ રાજ મહેતું ૭૫

કનિષ્ઠાચત્રિમાગાન્ મૃગાદિરવિસક્રમમ્ ।

પ્રારમ્ય દિનસક્રાંતિર્યત્ર લગ્નક્રમસ્તત

॥૭૬॥

દનિષ્ઠિમાના આય પર્વથી લઈ મકરાદિ ચક્રાન્તિઓ હોય છે અને દિન મકરા
નિતથી લઈ પર્વમાનક્રાંતિનું લગ્ન નક્કી કરવું. ૭૬ લુખ્યો ચિત્ર ન ૨૦

લગ્નપ્રમાણમુલ્કુષ્ટે દિને સાર્ધેષુ નાડિકા ૫૧૬૦

ઘટ્ટયશ્વત્ત્વો વૈ વિંશત્પલાનિ દિવસેઽપ્યકે

॥૭૭॥

મોટામાં મોટા દિનમાન વખતે ગ્રાહપાંચ થયેલું એક લાખ થાય છે, અને
નાનામાં નાના દિનમાન વખતે આર થયેલી વીસ પગલું એક લાખ થાય છે ૭૭

इति वर्षनापिकारे लग्नचक्रम्

લગ્ન ચૈત્રપ્રથમે ત્ર્યંશો દ્રેષ્કાણ પ્રથમસ્તદા ।

દિતીયશ્ચ દિતીયાંગે તૃતીયશ્ચ તૃતીયકે

॥૭૮॥

લગ્ન ભે પ્રથમ પર્વમાં હોય તે પ્રથમ દ્રેષ્કાણ, બીજામાં હોય તે બીજું અને
ત્રીજા પર્વમાં હોય તે ત્રીજું દ્રેષ્કાણ સમજવું ૭૮

इति वर्षनापिकारे द्रेष्काणचक्रम्

નક્ષત્રચક્રક્રમતોઽમિમત યોગચક્રક્રમમ્ ।

મૂતલે દિનયોગસ્ય સ્થાપનાત્સર્વમીક્ષતે

॥૭૯॥

યો યોગો દુષ્ટમાગસ્ય સ વર્જ્ય યુમકર્મસુ ।

અશુભે મમુપાદેયો માયારૂપવિચિન્તનાત્

॥૮૦॥

નક્ષત્રચક્રની માફક જ યોગચક્ર અને છે કરતાં લગ્ન ૭ દિવસે દુષ્ટવીક્ષ્યા હોય તે
દિવસનો યોગ સ્થાપી ત્યાર બાદ નક્ષત્રચક્ર યોગોની સ્થાપના કરવી, અને ફળનો વિચાર
કરવો. જે યોગ અશુભ સ્થાનમાં આવતો હોય, તે શુભ કર્મમાં વર્જ્ય કરવો, અને
અશુભ કર્મમાં શુભ કરવો. પહેલા જેમ આંગળી વચ્ચે શુભાશુભ કદ્મું છે તેમજ
બીજી પણ સમજવું ૭૯-૮૦

इति वर्षनापिकार योगचक्रम्

દિશિ કસ્યાં મયા લભ્યમિતિ જ્ઞેયે કરેક્ષણે ।

યત્રાત્મર્મ મવેદક્ષવક્રાનુક્રમતોદિશિ

॥૮૧॥

મને કઈ દિશાથી લાભ થશે, એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કામ જોતી વખતે પૂજ્યપરબુ
જન્મનક્ષત્ર નક્ષત્રચક્રાનુસારે જ્યાં પશ્યુ દેશ, તે સ્થાનની દિશા ઉપરથી જાણ કરેલું ૮૧

મખ્યમેજ્જુષ્ઠમે સ્વીયે ગ્રામે સૌર્યં વિનિદિશેત્ ।

ક્ષત્રત્રયેજ્જુલીનાં તુ પ્રાગુક્તપદિરોલમેત્

॥૮૨॥

જો તે નક્ષત્ર જ્જુષ્ઠના મધ્ય ભાગમાં દેશ તો પોતાના ગ્રામમાં મુખ જતાવડું
જોને જ્યાંજ્યાંજોના તથા તથા નક્ષત્રો સમગ્રી પહેલાં જ્યાંજ્યાંજોની જે દિશાએ કઈ
છે તે તે દિશાથી લાભ થશે, જેમ સમજવું ૮૨

રાજાધયોરન્તરેઽધિરાધાયે મે વ્યવસ્થિતઃ ।

રાજોમૂલે સ્વદેશાદિ ગ્રામોધસ્ત્રે તુ પલિકા

॥૮૩॥

જ્જુષ્ઠ જોને વર્ષનીના વચ્ચેના ભાગને સમુદ્ર કહેવામાં આવ્યો છે વર્ષનીના
પ્રથમ પર્વમાં પશુ સમુદ્ર છે જેટલે તે નક્ષત્ર જ્જુષ્ઠ દેશ તો સમુદ્ર દ્વારા આવતી
ચીજથી લાભ છે જેમ કહેવું જ્જુષ્ઠ મૂળમાં પોતાના નિવાસસ્થાન પાસેના પર્વત,
ગામ, પ્રદેશથી લાભ જતાવડો જોને કર્ણભાગનાં નક્ષત્રો ઉપરથી ગ્રામકર્ણિ
(પલિકા જેટલે જ્યાં થીજ થોડો રહેવા દેશ તેવાં ગ્રામમાં)થી લાભ કહેવો ૮૩

પર્યન્તઃ પર્વતોદેશોમેઠુ કરમસીમાનિ ।

ગુર્જરશ્વસુરાષ્ટ્રશ્ચાસ્તાદિરત્નાકરાન્તરે

॥૮૪॥

કર્ણનાં નક્ષત્રો ઉપરથી દેશની સરહદ ઉપરના પર્વતો તેમજ આસ્વાઠ કહેવો
જોને કર્ણ તથા અંબુજાળના વચ્ચેના ભાગથી શુભરાવ તથા કાર્તિકાવાસથી લાભ છે,
તેમ કહેવું ૮૪

અજુષ્ઠમૂલેષ્ચયતીર્યમેતદાધ્યપ્રમો પારણકે વયોજ્યમ્ ।

સમચ્ચદેશસ્તતપ્ત્વ ચર્ક દિશાં વિચોખ્ય વિદિશાં ચ વિજ્ઞૈઃ ॥૮૫॥

જ્જુષ્ઠમૂળમાં પ્રજાતતીર્થ થી ગયલરેવનાં જ્યાં પારણા ચર્ક દ્વિતી તે અક્ષયવદ
છે જોને તેજ મધ્ય પ્રદેશ છે, ત્યારબાદ આરે દિશાઓમાં રેશીની ચોક્કસ કરવી ૮૫

દિગ્માગે યતૃતીયં મં તદિદિગ્ધિષ્ણમુચ્યતે ।

યદ્રા સ્વજન્મલગ્નેન દિગ્ધિદિગ્ વા વિમૃશ્યતે

॥૮૬॥

દિગ્ધિગ્ધિષ્ણા એ ત્રીજુ નક્ષત્ર છે તેને પુષ્કાલ નક્ષત્ર બાણુર્વ અને એ સુબળ દિશાઓનો નિર્ણય કરવો અથવા પોતાના જન્મલગ્ન દ્વારા દિશાનિર્ણયનો નિર્ણય કરવો ૮૬

इति वर्णनाधिकारं विग्रहकम्

अङ्गुष्ठाय पञ्चवर्णां सितपीतोरुणोहरित् ।

श्यामश्चेत्यथ भूतानां तत्त्वानां पञ्च तथा

॥ ८७ ॥

અંગુઠાદિ પાંચ આંગળીઓ અનુક્રમે શીતો, પીતો, લાલ, લીલો અને કાળો એ પ્રમાણે પાંચ રંગનો છે તથા પૃથ્વી અપ્ તેજ ઈન્દ્રિયાદિ પાંચ મહાકૃતો પદ્મ તે આંગળીઓ છે ૮૭

तर्जनी क्षयित्री मध्या जलं वायुरनामिका ।

कनिष्ठा तेजइत्युक्तमङ्गुष्ठेऽन्योम चोर्ध्वगम्

॥ ८८ ॥

તર્જની પૃથ્વીવત્ત છે મધ્યમા જલવત્ત છે અનામિકા વાયુવત્ત છે કનિષ્ઠા તેજવત્ત છે અને અંગુઠે આકાશવત્ત છે ૮૮

मायाश्चतस्रोऽप्यङ्गुल्योजीवोऽङ्गुष्ठेषुधै स्मृत ।

तन्मूलनाढ्यां हसोऽय यत्કरोતિ ગતાગતમ્

॥ ૮૯ ॥

આર આંગળીઓ એ માયા છે અને અંગુઠે છત્ર છે એમ પદ્ધતિએ કહ્યું છે અને તે અંગુઠના મૂળમાં શહેલી નાકીમાં છત્ર આવના કર્યા કરે છે ૮૯

सूर्वाङ्गुष्ठेऽमुजौ युग्मौ तर्जनी मध्यमापि च ।

पादावनामिका तारा प्राणिनामङ्गपंचकम्

॥ ૯૦ ॥

અંગુઠે માત્રુ છે તર્જની અને મધ્યમા એ દાહ છે અનામિકા અને કનિષ્ઠા એ પત્ર છે આ પ્રમાણે પાંચ આંગળીઓમાં પાંચ અંગ શહેલા છે ૯૦

शिरोमुखं तथा कण्ठोऽङ्गुष्ठे भागत्रय स्मृतम् ।

जठरं च कटिर्गुह्यं तालिकायां त्रयं स्मृतम्

॥ ૯૧ ॥

मध्याया च गवपिण्यां स्कंधो बाहू च कर्पूरी ।

उरु जंघे च चरणौ त्रयं गौरीकनिष्ठयो

॥ ૯૨ ॥

અનુક્રમ તથા પર્વોમા અનુક્રમે માણુ મુખ અને ૬૬ શ્લોકો ॥ હસ્તકથામાં
૪૬૨, ૬૭૧ અને સુધા ભાગ છે મધ્યમામાં તથા તત્કાલીમાં જલા, બાટુ અને કંઈક
શ્લોકો ॥ જનામિત્રા તથા કનિષ્ઠામાં ૭૨ (સાધન) કવિણુ અને પત્ર છે ૬૧-૬૨

હસ્તરૂપસ્વક્રમસ્ય ક્રમાદવયવાઅમી ૧

ગુમાશુભં નૃણાં ચિન્દં ઘાતાદિર્યપુ લક્ષ્યતે ॥ ૯૩ ॥

આ પ્રમાણે કાશ્યપી પાતાની કાપામાં આ અવધવે છે અને તે તે જામે
કેપરથી તે તે અવધવેલુ શુભાશુભ ઘાત ઈત્યાદિ બેઈ યકાથ છે ૬૩

इति हर्षनायिकारे देशकम्

મસ્તકે ત્રયમાસ્ય ચ કષ્ઠે માનાં ત્રય ત્રયમ્ ।

જય્રે ચ ત્રયં દેયં નેપાજ્ઞે દે કયો ચ મૃ ॥ ૯૪ ॥

માથામાં તથા નકત્ર, મુખ ઉપર તથા ૬૬માં તથા, જકરમાં તથા નકત્ર મુકવા
૬૮૨માં બેઈ નકત્ર મુકવુ અને બાકીના અંગોમાં બે બે નકત્ર મુકવા ૬૪

આત્મમાદિનમ યત્ર તત્ફલં પ્રહુરાદિશેત્ ।

શીર્ષે મુલે તથા કષ્ઠે રાજ્યં મોગં મુલં ભવેત્ ॥ ૯૫ ॥

પાતાના નકત્રથી દિનનકત્ર જ્યાં આવતું હોય, તેનું ફળ પૂજનારને કહેવું
માણુ મુખ, તથા ૬૬માં નકત્રોમાં શબ્દ, લોકન તથા સુખ પ્રાપ્ત થાય છે ૬૫

જય્ર ગુપ્તચિન્તા સ્યાત્ ગુપ્તે મોગોનૃપાહનમ્ ।

સ્કંધે જયોઽથ શપાજ્ઞે ક્ષેરોહાનિર્ભય ભવેત્ ॥ ૯૬ ॥

જકરનાં નકત્રોમાં સુત ચિંતા થાય છે સુધા ભાગના નકત્રોથી ભાગ મળે છે
અને રાજાથી ધન મળે છે અજાના નકત્રમાં જન્મ મળે છે આ સિંચવનાં અંગોના
નકત્રોમાં ક્ષેત્ર, કાની અને ભય થાય ॥ ૬૬

इति हर्षनायिकारे हस्तपञ्चकम्

અકુચઃ પંચવર્ણઃ સ્યાદ્રક્ષીતસિતાસિતા ।

શશ્વદ્વાદ્યાહરિત્યીતે રક્તઃ પિંગસિતેઽરુણ ॥ ૯૭ ॥

અકુચે ૫ અવધનો છે તત્કાલી લાલ, મધ્યમા પીળી, જનામિત્રા પાંચી અને
કનિષ્ઠા કાળી છે તત્કાલી આદિ જર્મણીઓમાં લીલો પીળામાં પાંડુ લાલમાં અને
સુધા બેઈ ૫૫ પાંચ રંગમાં તત્કાલ પામે છે અર્થાત્ તે રંગોના તે તે રંગોમાં
જન્મવેશ થાય છે ૬૭

મધ્યમા નાસિકા જિહ્વા સાવિત્રી ચ પ્રદેશિની ।

સ્પર્શનં નયન તાગ શ્રોત્રમઙ્ગુલ્કોમત ॥ ૧૮ ॥

મધ્યમંશુદ્ધી નાસિકા છે અનામિકા હજી છે તર્જની આમણી છે કનિકા
આંખ છે, અને આંખોનો શ્રોત્ર છે આમ શાનોદ્રિયોની ચોક્કસ છે ૬૮

અઙ્ગુલ્યોમધુરોમધ્યા તિક્ત કટુ પ્રદેશિની ।

કપાયાનામિકા ચામ્લા કનિકા ગર્મપચકમ્ ॥ ૧૯ ॥

આંખો મધુર સ્વાદ છે મધ્યમા લીળી છે તર્જની કઠલી છે અનામિકા ટુરી
છે અને કનિકા ખારી છે આમ પાંચ પ્રકારના જ્યોની ચોક્કસ છે ૬૯

દુર્ગન્ધા તર્જની શુદ્ધ સુગન્ધોઙ્ગુલ્કરિત ।

સુગન્ધાનામિકાકિશ્કિર્ણિગ્ધા મધ્યમાલ્બુ ॥ ૨૦૦ ॥

તર્જની દૂર્ગન્ધ છે અંજોશ શુદ્ધ સુગન્ધ છે અનામિકા સુગન્ધી છે મધ્યમા અને
કનિકા કષ્ટક ગન્ધ શક્તિ છે ૧૦૦

કટોરોઙ્ગુલ્કોગુર્વા મધ્યા રુક્ષોષ્ણકાદિમા ।

કનિકા કોમલા લઘ્વી લઘ્વી સ્નિગ્ધા હિમા શિવા ॥ ૨૦૧ ॥

આંખો કટોર છે તર્જની મધ્યમ પ્રકારની અપોષ્ય છે કનિકા કોમલ અને
કઠલી છે મધ્યમા સ્નિગ્ધ છે અને અનામિકા કઠલી છે ૧૦૧

અઙ્ગુલોઙ્ગુલ્કોગુર્વા કનિકાદિર્લ્લુપ્તર્નુદ્ધ ।

શુદ્ધ સ્નિગ્ધ પુનારુદ્ધ શીત સ્નિગ્ધોઽતિસ્થક ॥ ૨૦૨ ॥

આંખ શુદ્ધ અને લઘુ છે કનિકા ખાદિ આગળીઓ અત્યુદ્ધે લઘુ મૃદુ,
શુદ્ધ, કટોર તેમજ કષ્ટક શીત, સ્નિગ્ધ અને અતિસ્થ છે ૧૦૨

અઙ્ગુલોઽર્ણુલ્લસ્યન્ના કાંચની ચ પ્રતશિની ।

ચતુરભાગતિદીર્ઘાસ્યાજ્જ્યેષ્ઠા હસ્તા શિવામતા ॥ ૨૦૩ ॥

અંજુ ૬ વર્ણુ છે કનિકા ત્રિકોણ છે તર્જની ચારસ છે મધ્યમા લાંબી છે
અને અનામિકા ટૂંકી છે ૧૦૩

જયા વિપૂવા તારાદિર્જયન્ત્યથ પગજિતા ।

આદિનાયસ્ત્વમૃતમુક્ષાઙ્ગુલોજગદીશ્વર ॥ ૨૦૪ ॥

કનિષ્ઠા આદિ ચાર આંગ્રીઓ જ્યાં વિષયા, વચનતા તથા અપરાધિતા
સ્વરૂપે છે અને અણુષ્ઠ અણુતનો ચોક્કસ અંગીયર આદિનાથ છે ૧ ૪

एवं पाणिनिरूपणे वरधियां लोकत्रयी चिन्मयी
भावोभावनया भवेन्दहुविषप्रश्नप्रकाशोदयात् ।
वाह्यम्यं विशदार्थलभ्यमनिशं तेषां विशेषाद्गिरा ।

सम्मानां समुदेति मेघविजयं मारस्यमुत्पत्स्यताम् ॥ १०५ ॥

આ પ્રમાણે જુદાજુદા પુરુષોને કસ્ત ઉપરથી જ્ઞાનમય તથા દોષરૂપ નિરૂપણ
કરવા ભાવના વિશેષ (કલ્પનાના અતિસમપણા) વડે બહુ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તર અપરિહરણ
થાય છે તે સ્વચ્છનો કે એવો વિષદ અર્થથી કદાચ થતા (શબ્દકોશ) પ્રેમને પોતાની
વાણીના ભોજનથી પ્રાપ્ત કરે છે અને એવે એવામાં સર્વથી રૂપી પ્રિયકર અર્થ
આવે છે ૧ ૫

इति श्री हस्तसंजीवने दर्शनाधिकारः

अथ स्पर्शमाधिकारः

स्पर्शनादङ्गविद्याया यथा फलमुदीरितम् ।

तथा वाच्यं फलं स्पर्शार्दगत्वान्छक्तिशालिनः ॥ १ ॥

એમ અંગવિદ્યામાં અંગસ્પર્શ ઉપરથી ફલ કહેવામાં આવે છે, તેમ કાલે જે
પણ અંગનો જેક અવયવ હોવાથી તેના અર્થ ઉપરથી પણ ફલ કહી શકાય છે ૧

मर्चतोमद्रकं यन्त्र लिखित्वा पाणिगर्मके ।

પુષ્યૌ ફલેષ્ઠ તત્પૂર્જાં કૃત્વા માયાઃ સ્પર્શોદયુષઃ ॥ ૨ ॥

કાશની અંદર સર્વતોભાસ થત જણી તેની પુષ્પ, ફળ વગેરેથી પૂજા કરી અણુ-
લીનો સ્પર્શ કરાવે છે ૨ જુઓ ચિત્ર નં ૨૧-૨૨

ज्ञेया सामान्यतः पूञ्छास्त्रिपुरास्पर्शतोऽशिलाः ।

સાકુણવિષમાઃ યેષ્ઠા સમાસ્તુ શોભનાઃ કાચિત્ ॥ ૩ ॥

સામાન્ય રીતે અર્ધગ્રીઓના સ્પર્શ ઉપરથી રૂંધેક દુઃખાસાના ઉત્તરો આવવા
અણુમ સાથેની આંગ્રીઓ પેરી વિષમ યેષ્ઠ છે અને સમ આંગ્રીઓ કાચિત્ શુભ
અવસ્થા અણુમ ફળપ્રાપ્તિ છે. ૩

लामालामौ सुखं दुःखं जीवित मरणं तथा ।
गमागमौ जयं मंगो कार्याकार्ये शुभाशुभे

॥ ४ ॥

लृ	वृ	मि	क	लृ
मे	ओ	मं सू अ	औ	सि
मी	शु रि	पू ^श	ये ^श बु म	क
कु	अ	गु ज	अ	तु
ऐ	म	ध	वृ	ए

चित्र नं. २१

८	११	क्षि	१५०	१
१४९	२	प	७	१२
क्षि	प	कुं	स्वा	हा
३	१५२	स्वा	९	६
१०	५	हा	४	१५१

चित्र नं. २२

ચતુપ્રિયાદિક્રમત સ્પર્શાત્પંચાકુલેરિદમ્ ।

વાચ્ય વિચક્ષણેર્યદ્વા સત્કાલપ્રશ્નલમત્

॥ ૫ ॥

લાલાલાજ, મુખ, હાથ, હૃદય, મરુ, આગ બા, વિજય, પરાજય કાર્ત્ત, અકાર્ત્ત, શુભાશુભ સમગ્ર અશુભક્રિયા ક્રમથી પાંચ આંગળીઓના સ્પર્શ દ્વારા કહેવું અથવા વર્તમાનના લક્ષ ઉપરથી કૃણ કહેવું ૪-૫

દિનમાનમપિ ક્ષેય ધ્યંગસ્પર્શેન દુર્દિને ।

યા તિયિઃ સા ધત્રી વાચ્યા જ્યોતિષેઽપિ ચ સમતા

॥ ૬ ॥

દુર્દિન હોય ત્યારે અશુભીના પર્વના સ્પર્શથી દિનમાન પણ કહેવાય તેમાં ભૂતિ. શાસ્ત્ર પણ એને સમજાવે છે તે પ્રમાણે એ વિધિના વિભાજન સ્પર્શ થયે હોય તેટલી ઘટિકા (દિવસ બાવીસ થયે છે એમ) બાકી ૧

एकैकादशैकविंशति धत्री संख्या कनिष्ठाकुली

पूर्वैर्कुलिमिर्जनैर्निगदितैर्बावि परैर्ज्ञायते ।

एकैकेन कस्य पण्डितवैर्युच्या गिरवा गुणे-

रेवं खेन्दुस्वी विनापि सततं रात्रि दिवं प्रोच्यते

॥ ७ ॥

કનિષ્ઠા અશુભીના પ્રકમપર્વમાં ૧ ઘડી, બીજામાં ૧૧ ઘડી, ત્રીજામાં ૨૧ ઘડી કમ છે અનામિકાના કમ પર્વોમાં અનુક્રમે ૨ ૧૨ ૨૨ એમ, મધ્યમામાં ૩ ૧૩, ૨૩ તથા નીમાં ૪ ૧૪ ૨૪ અને અશુભમાં ૫ ૧૫, ૨૫ ઘટિકાત્મક કમ છે એમ પ્રાચીન પદ્ધતિ કહી ગયા છે આઠાસમાં સૂર્ય ચત્ર ન હોય તો પણ આ પ્રમાણે અશુભી સ્પર્શથી (નિમિત્તજ્ઞાનદ્વારા) કલ પદ્ધતિએ પેલાની ગુણથી અથવા શુભજ્ઞાના નાશ અથવા કષ્ટ સમયના કાલનું જ્ઞાન કરવું ૭

अङ्गुष्ठप्रदेर्विजानीयादेक १ दिक् १० तिथि १५ सख्यका ।

तर्जन्यां द्वि २ स्ता ६ स्त्रा ११ मध्यायां त्र्य ૩ શ્વ૭ માસ્કરા ૧૨ાવ્યા

वेदा ४ ८ विश्वा १૩ सावित्र्यां पंचा ५ ६ ૧ मनयो ૧૪ लघौ ।

गतरोपाणि लभ्यन्ते दिवा रात्रौ च नादिका

॥ ९ ॥

અશુભાના પર્વોમાં ૧ ૧ ૧૫ તર્જનીમાં ૨ ૬ ૧૧ મધ્યમામાં ૩ ૭, ૧૨ અનામિકામાં ૪ ૮, ૧૩ અને કનિષ્ઠામાં ૫, ૬ ૧૪ આ પ્રમાણે કમ છે અને તે દ્વારા દિવસ અથવા રાત્રી કેટલી ચડે છે તે બાબતું ૮-૯

लोके कीदृगिदं वर्षं सुमिक्षं वा तदन्यथा ।

मविष्यतीति ज्ञातव्ये कुमारीं परिपूजयेत्

॥ १० ॥

હોકમાં જ્યારે આ વર્ષ કેવું જશે ? મુક્તિ સ્થેરે કે દુઃખલ ? ક્ષત્રિયાદિ બાલુવા માટે પ્રથમ કુમારિકાનું પૂજન કરવું ૧૦

સંમેલ્ય મધુરાસ્વાદૈ કુહ્કુમૈશ્વન્દને કરો ।

વિલિપ્ય પુષ્પે સમ્પૂર્ય સ્પૃશ્યસ્ત્રયગાસ્તદગુલે ॥ ૧૧ ॥

તેને સાદું સ્નાદિત લોચન આપવું, તેના હાથ કે કુ અને સહનથી રાગના અને ફૂલથી હાથ (ખેત્રો) ભરી પછી અગ્રથી સ્પર્શ કરવો ૧૧

પ્રમવાદ્યા સમાવર્ષા કાશ્ચન્યાદ્યત્રિમાગત ।

સંવત્સરં વર્તમાનં વ્યવસ્થાપ્ય વિલોકયેત્ ॥ ૧૨ ॥

કનિષ્ઠિકાના પ્રથમ પર્વથી હાથ અનુક્રમે પ્રભવાદિ સંવત્સરો બાલુવા અને જ્યાં વર્તમાન સંવત્સર આવતો હોય તે નક્ષી કરવું ૧૨

સ્પૃષ્ટે વિંશોપકે વર્ષં પ્રાપ્તં તસ્ય શ્રુમાશુમમ્ ।

વાચ્યં નક્ષત્રચક્રાનુક્રમતોદિગ્વિચાર્યતે ॥ ૧૩ ॥

કુમારિકાના જે વિશેષકાનો સ્પર્શ કરે, તેનું શુભાશુભ કહેવું બધું નક્ષત્રચક્ર માફક કહેવું અને તે મુજબ જે દિશાનો નિર્ણય થવું કરવો ૧૩

યદા તામ્રમયે પાત્રે કુકુમસ્ય કદ્વયમ્ ।

કુમાર્યાં કારયેત્તત્ર ફલન્યાસાન્નુમાશુમં ॥ ૧૪ ॥

અથવા તાંબાના પાત્રમાં કુમારિકા પાસે કે કુના થાપા દવરાવવા અને તેના ઉપર દલ મૂકી શુભાશુભનો નિચાર કરવો ૧૪

કૂટાકાર્તં દુષ્ટેર્લં યદ્રં દુષ્ટપ્રદેશિતમ્ ।

સંવત્સરેણ રાશ્યાદિમેલર્કં ચ વિચારયેત્ ॥ ૧૫ ॥

જે સ્થાનનો (અગ્રીમના પર્વનો) સ્પર્શ કર્યો હોય, તે કુર રેખાથી યા દુષ્ટ રેખાથી મુક્ત હોય, અથવા પ્રાસ અભેદો સ્થાનનું નક્ષત્ર કુર ગદથી આકાન્ત હોય તો અગ્રીમ ફળ થાય જ્યાં સંવત્સરનો નિચાર કરવો અને તેમાં રાશિ મેત્રી પર્યં નિચારવી ૧૫

હસ્તસ્પર્ગેક્ષણે દૈવાદાપાદઃ શ્રાવણોઽપિ વા ।

તદાતિવૃષ્ટિર્જ્યેષ્ઠાદૌ ન વૃષ્ટિર્મધ્યમાન્યથા ॥ ૧૬ ॥

જે હસ્ત સ્પર્શમાં દવરાયાત્ આપાદ કે આવળ પ્રાસ થાય તો અતિવૃષ્ટિ થશે જેમ સમજવું એક પ્રાસ થાય તો અનાવૃષ્ટિ અને બીજા મહીના પ્રાસ થાય તો મધ્યમ વૃષ્ટિ થશે, જેમ કહેવું ૧૬

एवं मासं तथा पक्षं दिनं वेलाफलं तथा ।

भागस्पर्शनं विज्ञेयं ग्रहलग्नविचारणात् ॥ १७ ॥

અને આ રીત મુજબ જ સ્પર્શ થતા જાતુહીના પર્વ ઉપરથી માસ, પક્ષ, દિન, વેલા તથા ગ્રહલગ્ન કહેવો વિચાર કરવો. ૧૭

सृष्ट्यर्पवस्वरूपेण तथा लग्नविचिन्तनात् ।

ग्रहस्वरूपमालोक्य मुष्टिज्ञानं च विद्यते ॥ १८ ॥

સ્પર્શ થતા પવના સ્વરૂપથી અને લગ્નના વિચારથી જાણના કલ્પક્રમો (સ્વરૂપો) વિચાર કરી મુષ્ટિજ્ઞાન થી લગત છે ૧૮

नष्टं मे क्व गतं वस्तु इति ज्ञेये कर सृशेत् ।

नष्टस्य दिनमं गमं दत्वा यहिशि वस्तुमम् ॥ ૧૯ ॥

જોવાએથી વસ્તુ ક્યાં ગઈ છે? તે પ્રશ્નના સ્થિતિમાં જે કિવસે વસ્તુ ગઈ હોય તે કિવસના નક્ષત્રને કલ્પક્રમમાં લખી ત્યારબાદ નક્ષત્રમાં મુજબ નક્ષત્રે જોવાથી જે નક્ષત્રને કુમારિકા સ્પર્શ કરે તે નક્ષત્રની દિશામાં વસ્તુ ગઈ છે એમ કહેવું ૧૯

वस्तुमं दक्षिणे भागे प्रतीच्यां त्रिपुराग्राम् ।

तदा न लम्पते वस्तु मेरौ प्राच्यां तु लम्पते ॥ ૨૦ ॥

જો વસ્તુનું નામનક્ષત્ર દક્ષિણ ભાગમાં, પશ્ચિમમાં અથવા અજુહીના અગ્રપર્વમાં આવતું હોય તો વસ્તુ મળતી નથી. પરંતુ મેરુ અથવા તો પૂર્વદિશામાં વસ્તુનું નામનક્ષત્ર આવતું હોય તો વસ્તુ મળે છે ૨૦

मध्यमे न गतं वस्तु कप्यालम्पमुदगिरी ।

मायाजात्या चौस्जातिर्वस्तुरूपं तु पर्वणि ॥ ૨૧ ॥

મધ્યભાગમાં નામનક્ષત્ર આવતું હોય તો વસ્તુ જોવામાં નથી. જો ઉપર દિશામાં વસ્તુનું નામનક્ષત્ર આવતું હોય તો કદાચ વસ્તુ મળતું થાય છે. અજુહીની અંતિ ઉપરથી જોવાની ભવિ, તથા પર્વ ઉપરથી વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેવું ૨૧

वयोपि च कनिष्ठादेः स्पर्शान्वालादिकं वदेत् ।

भूतपंचकतः स्थानं ज्ञायते नष्टवस्तुनः ॥ ૨૨ ॥

કનિષ્ઠાદિકે અજુહીના સ્પર્શ મુજબ જોવાની વચ કહેવી. અને અજુહીના તત્ત્વ મુજબ નષ્ટ વસ્તુનું સ્થાન કહેવું ૨૨

याम्यायाः स्पर्शनेनैव स्थानपंचकमिष्यते ।

एषियां वा जले नष्टं प्राप्यते नापि यत्नतः ॥ ૨૩ ॥

યામ્યાયા સ્પર્શનેનૈવ સ્થાનપચકમિષ્યતે ।
ઈસિયાં વા જલે નષ્ટં પ્રાપ્યતે નાપિ યત્નતઃ ૨૩

શેપમાત્રં તુ દહને પવને વ્યોમ્નિ નાપ્યતે ।

एवं तत्त्वास्तथा लग्नान्नष्टप्राप्तिविचार्यते ॥ २४ ॥

અશુદ્ધીના સ્પર્શ વગેરે પાચનશક્તિમાં પચનાનો નિર્ણય થાય છે પૃથ્વી અને જલ ન્યાનમાં જોડેલી વસ્તુ મળે છે અગ્નિતત્ત્વમાં જોડેલી વસ્તુ યત્ન કરવા છતાં શેષ માત્ર પશુ મળતી નથી તેમજ પવન અને આકાશતત્ત્વમાં જોડેલી વસ્તુઓ પશુ પાંચી આવતી નથી. ૨૪-૨૪

निधानं क्वेति पृच्छायां तले हस्तेक्षणस्य भम् ।

संस्थाप्य यत्र मूलं स्यात्तत्र स्यान्निश्चयाद्धनम् ॥ २५ ॥

ભૂમિમાં સંસ્થાપ્ય કે નિશ્ચિત જગ્યાએ મૂકેલું ધન કયા ગણુ છે તે પ્રશ્નના જવાબમાં કસ્તૂરમાં કસ્તૂર જોવાના રિતસનું નક્કર મૂકી નક્કરમાં જવાબમાં જ્યાં મૂક નક્કર આવે ત્યાં નિશ્ચયપૂર્વક નિધિ છે એમ અણુ ૨૫

क्रूरग्रहेण दृष्टे भे तद्धन लभ्यते नहि ।

सौम्येन लभ्यते क्रूरग्रहान्ते नास्तीति निर्णयः ॥ २६ ॥

જો તે મૂળ નક્કરને ક્રૂરગ્રહો જોતા હોય તો તે ધન મળતુ નથી. પરંતુ શુભ ગ્રહો જોતા હોય તો મળે છે. જો ક્રૂરગ્રહો નક્કર શુભ ગ્રહો જોતા હોય તો નિધિ નથી એમ કહેવું ૨૬

गर्मप्रक्षे कस्पर्शो समाकुल्यां तु बालिका ।

पुत्रः स्याद्विपमाकुल्यां तलस्पर्शो नपुंसकम् ॥ २७ ॥

મર્મ સંપર્કી પ્રક્ષ હોય તો બે શ્રમ અશુદ્ધીને સ્પર્શ થયો હોય તો બાલિકા અને વિપત્તિ આગળીને સ્પર્શ થયો હોય તો પુત્રનો જ મ કશે. તેમજ જો કસ્તૂરનો સ્પર્શ થયો હોય તો નપુંસક જ મશે એમ સમજવું ૨૭

भोजने कीदृशं भोज्य स्वप्नो वा कीदृशो मम ।

इति ज्ञेये स्थरोन्मायां माकुल्यां सुविचार्यते ॥ २८ ॥

धातुमूलादिकं वस्तु तथा कामदुषासितम् ।

लम्बादग्रहांश्च विज्ञाय वाच्य सर्वं शुभाशुभम् ॥ २९ ॥

મે કેવુ ભોજન લીધુ છે અથવા અને કેવા પ્રકારનું સ્વપ્ન આવ્યું છે, તેને પ્રશ્ન હોય તો અશુદ્ધિ સદિનની આગળીને (પાંચ) પેદી સ્પર્શશુદ્ધી કપરથી ક્ષ

કહેવું આંતરીએ ઉપરથી થાતું ગુણાદિકનો નિર્ણય કરવો. તથા હમ અને કહે
ઉપરથી દરેક પ્રકારનું ગુણાશુભ કહેવું ૨૮-૨૯

ચાલુ કુમારોઽથ યુવા વૃદ્ધો મૃત્યુઃ સ્વરા ક્રમાત્ ।

તારાદિકામદોઘ્રીપુ ગણેશે ચ વ્યવસ્થિતા ॥ ૩૦ ॥

બાલ, કુમાર, યુવા, વૃદ્ધ તથા મૃત્યુ એ પ્રમાણે પાંચ સ્વરો છે અને તે બધાકેમ
કનિષ્ઠાથી હર્ષ બાળ્ય પર્વે ત વ્યવસ્થિત ॥ ૩

યા તિથિર્યત્ર માગેઽસ્તિ તમારમ્ય તતો યુષ ।

દર્શનાત્સ્પર્શનાદ્વાપિ ગણયેદ્ગણકોત્તમ ॥ ૩૧ ॥

પ્રશ્નની તિથિ એ જાતમાં હોય, ત્યાંથી જ્યારથી અવનતા કરવી. દર્શન બચવા
અર્થાત્ અને તે પ્રકારથી અવકે (નિમિત્તકે) અવનતા કરવી. ૩૧

સૂર્યોદયે ધત્રી યુગ્મસ્થાપનાનુક્રમાત્પુન ।

રવિ શશી ચ સૂર્યેન્દુ પરિણી મિતેતરે ॥ ૩૨ ॥

મિતપક્ષે શશિરવિક્રમોઽયં તિથિસમ્મત ।

કાર્યસ્તતો યદા હસ્તદૃષ્ટેઃ સ્પાદ્ધટ્કા દ્યૈ ॥ ૩૩ ॥

તસ્ય સ્વરસ્યામ્યુદયો વાચ્ય સ્પર્શનકર્મણિ ।

માગોય પ્રાપ્યતે તસ્ય સ્વરસ્યોદયમાદિશેત્ ॥ ૩૪ ॥

તે દિવસની તિથિને સૂર્યોદય વખતે જાણી એ એ વડીની એક તિથિ એ કમથી
એ કૃષ્ણપક્ષ જાણતા હોય તો સૂર્ય બદ, સૂર્ય બદ એમ અવનતા કરવી. અને એ
ગુહ્યપક્ષ હોય તો બદ સૂર્ય એ કમથી અવનતા કરવી. જ્યારમાણે ધાતમદે એ (સૂર્ય
અથવા બદ) આવતું હોય તેનો સ્વર આદે છે એમ બધાનું સ્પર્શના વિષયમાં એ
જાનના સ્પર્શ કર્યો હોય તેનો (જાણાદિ) સ્વર આદે છે તમ બધાનું ૩૨-૩૪

આયપ્રમોર્મગત પારણાદે દિનોદયે ।

યસ્ય કસ્યાપિ સંસ્પૃશ્ય પાણિર્વાણિજ્યશાલિનઃ ॥ ૩૫ ॥

ગુળ્માભુજ્યમાનં યજ્ઞસ્રગ્રં દીયતે તલે ।

યત્રાયાતિ ચ યદ્દેગનસ્રગ્રં તદ્વિચાર્યતે ॥ ૩૬ ॥

જત્રાયાત એ જત્રાદેવના પામળાના દિવસે (અથવા તૃતીયાના દિવસે) સૂર્યોદય
માને ઠાપવું જાણનાનીયા હાથના સ્પર્શ કરી, સુર બદ જ નક્ષત્ર ઉપર હોય, તે

નક્ષત્રને કરતલમાં સ્થાપી, જે દેશમાં જે નક્ષત્ર આવતું હોય તેના ઉપરથી વિચાર કરવે. ૩૫-૩૬

મક્ષ્ત્રેન સમાક્રાન્તં દૃષ્ટ વા ત્રિપુરાન્તગમ્ ।

તત્ર દેશે ભૂમિકમ્પો માર્શિા રાજ્યવિગ્રહમ્ ॥ ૩૭ ॥

જે અગ્રહી પર્વને મજાજ નોતો હોય અથવા જેને આક્રાન્ત કરી રહ્યો હોય (અર્થાત મજાજથી હટ કે મુઝા નક્ષત્ર ન્યાં પડ્યું હોય) તે દિશામાં ભૂમિકંપ, શત્રુઓ અથવા શત્રુવિગ્રહ (લઘુર્ક) થશે જોન કહેવું ૩૭

શનિના યત્સમાક્રાન્તં દૃષ્ટં દક્ષિણદિગ્ગતમ્ ।

તત્ર દેશે મય રોગો દુર્મિસં રાજ્યવિગ્રહમ્ ॥ ૩૮ ॥

જે વિજાત્ર શનિથી આક્રાન્ત થયો હોય અથવા હટ હોય, અને દક્ષિણ દિશામાં રહેલાં નક્ષત્રોના દેશો જે હોય, તેમાં ભય, શત્રુ, દુર્મિસં અને લઘુર્ક આવે છે ૩૮

યત્ર રાહુ સમાક્રાન્તો દેશમં તત્ર સંમવેત્ ।

ઉત્પાતો વિગ્રહો ધોરસ્વક્રમસ્ય તુ મૌમવત્ ॥ ૩૯ ॥

જે સ્થાનમાં રાહુ આવતો હોય, તે દેશમાં મજાજની આફત ઉત્પાત તથા ધોર વિગ્રહ આવે છે ૩૯

અનન્નવીર્યસ્ય પુંસોયવા પ્રામ્વિનિવેદિતા ।

તદ્રેલાયાઃ પ્રમાણેન જ્ઞેયે વ્યંજનલક્ષણે ॥ ૪૦ ॥

હાથ ઉપરથી પુછાના સરીરના અવયવો પહેલાં કલા છે, તે પ્રમાણે હાથમાં રહેલી રેખાઓના મુખાગુભદાર તે તે અવયવનું હ્રાવત્વ, દીર્ઘત્વ નિશાનત્વ ઇત્યાદિ બાબવે. ૪

યત્રોચ્ચરેલા તત્રસ્યાન્નૃમં વાન્ય તતોઽશુભમ્ ।

યદા રાહો જનેર્વાપિ અશ્વિન્યાદિ મચ્ચક્રે ॥ ૪૧ ॥

તારાદિ ઘાદશાંકેષુ યત્ર તત્રાશુભ દિગ્ધેત્ ।

પાગુક્તાયવાપેસં શુભ તુ ગુરુમે સ્મૃતમ્ ॥ ૪૨ ॥

હાથમાં ન્યાં ઉર્જાવા હોય તેના અવયવનું ગુણકાં કહેવું અને ખીજાનું અશુભ કહેવું રાશિચિહ્નાઓ આગળોઓમાં ન્યાં શનિ અને રાહુ (નક્ષત્રચક્ર પ્રમાણે) આવના હોય તે અવયવનું અશુભ કહેવું અને અર્ધ-ગુરુ આવના હોય, તે અવયવનું રાશિ શુભ અવગુ ૪૧-૪૨

યદા વ્ત્તીનિકા પૂર્વયંશાદુ વત્તમસંસ્થિતો ।

યદ્ય વર્ષ વર્તમાનં તત્ર સ્યાન વિચાર્યત

॥ ૪૩ ॥

અથવા કનિષ્ઠાના આઠ વર્ષથી હર્ષશત્રુજન અઠની આઠ શત્રુજનની થોડા
કરી, અને વર્તમાન વર્ષ આવતું હોય તે જ્ઞાનના શુભાશુભ ઉપરથી વર્ષનું શુભ-
શુભ કહેવું ૪૩

વર્ષમામાયનતિયિર્નગ્નધિષ્ણ્યવિમર્જનમ્ ।

ગૃહાદ્ય પૂર્વમેવાક્તં અન્તરિક્ષં નિરીક્ષ્યતે

॥ ૪૪ ॥

વિજ્ઞેયા અદ્વૈતઓસ્વરા અદ્વૈતઃ ક્રમાત્ ।

અદ્વૈત ઉત્તરો લઘ્વી અષ્ટાનામતો મતા

॥ ૪૫ ॥

આલિંગિતાનામિકા સ્યાન્મધ્યમાત્વમિષમિતા ।

દગ્ધા પ્રદેશિના તાસાં ફલ ચૂદામણૌ સ્ફુટમ્

॥ ૪૬ ॥

વર્ષ, માસ, જ્ઞાન, વિધિ, કામ અને ઘટિકાની તેમજ બ્રહ્માદિની વિવેચના
પહેલાં કરવામાં આવી છે તેના કાશ અવરિક્ષ ઉપર (અર્ધવર્ષ નગરિક)ની વ્યુ
આલેખના અર્થ થાય છે ૪૪

અશુભથી હર્ષ અનુકરમે જ, હ, જ, જો, જો જો પ્રભાવે અથવા કહેલા છે અશુભ
જો ઉત્તર વર્ષો છે કનિષ્ઠા તેના નામ પ્રભાવે લગ્ની છે એટલે અથવા જસક વર્ષો
ના કહેલા છે અનામિત આલિંગિત વર્ષો છે અથવા અલિપ્તિત છે અને વર્ષની
વર્ષો છે આ બધાનું રજા ચૂદામણીના રૂપ કહેલું છે ૪૫-૪૬

લક્ષ્મી સ્યાત્યોત્કી રાજા મયણોજ્ઞામિકા શિવા ।

કનિષ્ઠા પિંગ્લ કાકઃ પ્રદેશિન્યાં ન્યવસ્થિતઃ

॥ ૪૭ ॥

અથવા પોત્તી (વેળાથી) છે અશુભ ભવ્ય (કુવર) છે અનામિત શિવાજ
કનિષ્ઠા પિંગ્લ (લેવ) છે અને વર્ષની કાકા છે ૪૭

શકુનેશ્વરલાયાં સંયોજ્ય પાણિયામલમ્ ।

અગ્નિર્લિ મન્ત્રયન્માયામુલે ન્યાસત્ સાગ્નુલમ્

॥ ૪૮ ॥

અગ્નિ જોવાની ઈચ્છા અગ્નિજ્વાલા વિષયે (અગ્નિ) અગ્નિ જોવાની અગ્નિજ્વાલા
મોષિકા ૪૮ જોવાની કાકાની ૪૮ જોવાની અગ્નિ

ૐ નમઃ હૈ નમઃશ્રાપ્તે તં નમસ્તત્ એ નમઃ ।

ૐ નમો વિષ્ણુતોઙ્ગયઃ ક્રમોન્યાસેઽભિમન્ત્રણે

॥ ૪૯ ॥

અ, ઇ, ઉ, એ, ઓ એ હરેક વર્ણને નમઃ પદ લગાડી અશુભાશી લઈ અનુકરે
ચોળના કરી એ સંગુપ્તાયે નમઃ હૈ તત્ત્વર્થે નમઃ ઇત્યાદિ ન્યાસ કરવેલ ૪૬

શાસ્ત્રાદશક્તસ્પર્શાત્ વામાવામં વિમર્ગતઃ ।

ક્ષેમપૂર્વં વદેદ્દામં જ્ઞાત્વા જકુનપચકમ્

॥ ૫૦ ॥

હા અશુભીઓના અપર્શ દ્વારા વામ વામને શકુન શાસ્ત્રોક્ત રીતથી વિચાર
કરી પૂર્વોક્ત શકુનપચક (પાંચ પ્રકારનાં શકુન આપનાર આળીચો) દ્વારા આત્મા કન
નારનું ક્ષેમ લાભ ઇત્યાદિ કહેવું ૫૦

સ્યાનં ચેષ્ય તથા વેલા કલાવલપરસ્પરમ્ ।

પ્રાત્ન જકુનગાત્રેણ રત્નપદ્મકલોવદેત્

॥ ૫૧ ॥

અને આ શકુનપચક દ્વારા શકુનશાસ્ત્રોક્ત રીતથી સ્થાન, ઘણા વેલા તથા
જલાબદ્ધ હરેક કહેવું ૫૧

તારાદિ ક્રમતઃકૈં દ્વિક ત્રિકચતુષ્કકમ્ ।

ત્રિવારસ્પર્ગનાદુગ્રોધ્યા હસ્તે પાગકકેવલી

॥ ૫૨ ॥

કનિષ્ઠાના કમથી લઈ અનુકરે એક બે, ત્રણ ચાર એમ આકિરવા પાડા
બાધવા અને ત્રણ ચારના અશુભીના અપર્શદ્વારા કેવલા ઘણા આત્મા તે બાધવું
આમ પાસકકેવલી (પાસાશાસ્ત્ર) પણ દાસર્ગજ કહેવું છે ૫૨

પ્રણવઃ શુક્રપાણીતિ દિને સ્વાહેતિ મન્ત્રતઃ ।

ૐ શુક્રપાણિદિને સ્વાહા ।

અભિમન્ત્ર્ય મહર્ષિદ્વાસ્પર્ગનં જ્ઞાનસાધનમ્

॥ ૫૩ ॥

હામર પૂર્વક હસ્તાશુકિઓના ન્યાસ કરી, હા શુક્રપાણિદિને સ્વાહા એ મન્ત્રથી
કાંઈને અભિમન્ત્રી પછી હસ્તાનો અપર્શ કરવેલ અને તકુન જ્ઞાનનું સાધન કરવું ૫૩

કરસ્પર્ગાસ્પર્શાદિવ પગ્નિતાં કાશ્ચનમહા ।

રમપ્રેમ્વત્ મિહિં સુગુરુચમો મેઘવિજયાત્ ॥

વિનિત્વા પૃચ્છાના યદ્દહ કુન્તે નિર્ણયમહો ।

મહોમિસ્તસ્ય સ્યાદ્ધવનમવના વામનવિધિ

॥ ૫૪ ॥

હાથના સ્પર્શથી જ સ્પર્શમાત્રથી સિદ્ધ થતી મુનર્થ-રસ-વિદા-સિદ્ધિ માફક સિદ્ધિલુપ્તના વાક્ય એવા શ્રી મેઘવલ્લભ ઉપાધ્યાય નામના જયકર્તાના વાક્યથી આ વિદ્યાને બાળીને એ પ્રમોદિતા નિર્ણય કરે છે તેને મોટા પ્રભાવથી જનવદ્ધપી મહેલમાં રહેનારૂં સિદ્ધિ આદિના હાલ થતા રૂપ સિદ્ધિ) પ્રાપ્ત થાય છે ૫૪

इतिभी हस्तसंगीतने सर्वमाधिकारा द्वितीयः।

अथ रेखाविमर्शमाधिकारा समाख्यते ।

स्वस्ति चामरणं सिद्धे करणं श्रीजगद्गुरोः ।

हस्तं स्वमस्तके न्यस्तं स्मृत्वा रेखा विचार्यते

॥ ૧ ॥

શ્રી હસ્તસંલપન અધિકાર ત્રીજો

મ જગદ્ગુરુ—સિદ્ધિના અભ્યાસકારી આજસુ આને જમણસુક્રો શ્રી જયમહેળના હસ્તરૂપ હસ્તને પાંચાના મસ્તિષ્કને આધારરેલા સમીતે (હાથ બેઠી માણ નમાવી સમરસુ થઈ બાક) રેખાઓનો વિચાર કરીને જાણે ૧

आगुक्तविधिनाभ्यर्च्य नरोद्धानिगुरुं पुरः ।

हस्तं स्वं दर्शयेद्धस्ते प्रगस्ते दिवસोदये

॥ ૨ ॥

હાથ બેઠાની સિદ્ધિ—પહેલાં એ વિધિ (બીજા અને પહેલા અધિકારમાં) બતાવેલા છે તે પ્રમાણે પાંચાના કુલસુક્રની પૂજા કરીને હસ્ત નક્ષત્ર હોય તે દિવસે (તેમજ પહેલાં કહેલાં આશીર્વાદ, મળા, પૂર્વાશીસ્ત્રુની, ઉત્તરાશીસ્ત્રુની, હસ્ત બે નક્ષત્રે તેમજ બધારે હસ્ત નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય હોય ત્યારે એમ તે નક્ષત્રમાં) હાથ બતાવેલા ૨

शोभने हस्त नक्षत्रे ग्रहे सौम्ये शुभेदिने ।

पूर्वाह्णे मंगलैर्युक्ते परीक्षेत विचक्षण

॥ ૩ ॥

હસ્તનક્ષત્ર હોય અને સારો વાર હોય તેમજ બીજા શુભ યોગો હોય ત્યારે પૂર્વાહ્નમાં શુભ સમયમાં વિદ્વાન પુરુષે હાથની પરીક્ષા કરવી.

અહીં જ જણાવ્યા છે (૧) હસ્તનક્ષત્ર હોય ત્યારે બે જ જગદ્ગુરુ કેમકે ન પહેલાં હોય છતાં હસ્તનક્ષત્રની સુખમતા હોઈ તે દિવસે હાથ બેરો.

(૨) બે જગદ્ગુરુના ન આવતી હોય તે સવારમાં પહેલી બાર પરીખાં કેમકે દિવસે હાથ બેરો ૩

પૂર્વમાયુ પરીક્ષેત પશ્ચાદ્ભ્રમણમુત્તમમ્ ।

ક્ષીણાયુષાં નૃણાં શેષૈર્લક્ષણેઃ કિમ્પ્રયોજનમ્

॥ ૪ ॥

રેખાઓ ભેજાનો ક્રમ—પહેલાં આયુની પરીક્ષા કરવી, અને ત્યાર બાદ બીજા લક્ષણોની પરીક્ષા કરવી. કાશ્યુ આયુથી વગરના માણસોને લક્ષણોથી શોધવડા છે ? ૪

મણિર્વાતાપર પાણિ સા કર્મ કઠિના નૃણામ્ ।

વામેતિ કોમલોવામધુર્વા સપત્કરં કર

॥ ૫ ॥

મણિર્વાથી ઉપરનો છે જાત તેને કાચ કહે છે પુરુષોને જમણા અને સ્ત્રીઓને ડાબા કાચ ભેજા ભેઈએ.

પુરુષોને કાચ કામ ન કરવા છતાં કઠિન અને સ્ત્રીઓને કાચ કોમલ કાચ તે તે સ્વયં આપનાર છે ૫

યદુર્કં—વામમાગે તુ નારીણાં દક્ષિણે પુરુષસ્ય ચ ।

વિલોક્યં લક્ષણં વિદ્ધે સર્વમાયુ પુરુઃસ્સરં

॥ ૬ ॥

સ મતિ સૂચક સ્થાન છે—પ્રક્રિયાએ શિષ્યોના ડાબા જગમાં અને પુરુષોનાં જમણા જગમાં લક્ષણો ભેજા ભેઈએ. બધા લક્ષણો જોતા પહેલાં આયુથી તપાસી લેવો. ૬

ઉત્પાત પિન્કો લક્ષ્મ નિલકં મશકો ઘ્રણ ।

સ્પર્ગનં સ્ફુરણં પુંસાં શુભાયાજ્ઞે પ્રદક્ષિણે

॥ ૭ ॥

‘વિવેકવિદ્યાસ’માં કહ્યું છે કે—જવનો ઉત્પાત (વડા જોડાપદ્મ) જા, લાંબા (લાંબુ), તિલક (લાલ કે કાળો મસ, ચાંદ, સ્પર્શન) (બીજાથી, મગધ વગેરેનો સ્પર્શ) સ્ફુરણ વગેરે પુરુષોને જમણા જગમાં કાચ તે શુભલક્ષણ આપે છે ૭

વામધુર્વા પુનર્વામે સ્ત્ર્યગકસ્ય નરસ્ય ચ ।

ઘાતો દક્ષિણકે કેશ્ચિનરસ્યાજ્ઞે શુભોમત

॥ ૮ ॥

સ્ત્રીનાં ટાંકા કિંજલકોને ડાબા જગમાં કાચ તે શુભલક્ષણ આપે છે
કેટલાક જાત્યાર્થોને પુરુષના જમણા જગમાં જગમ કાચ તે તેને પદ્ય શુભ માન્યો છે ૮

સ્ત્ર્યંશત્વાત્વાલકસ્યાપિ સુમગસ્ય વિલોક્નયતે ।

નામદમ્તાત્કર્ત્તે પંચદશ તર્વાણિ કિંચન

॥ ૯ ॥

બાળકોની ગણતરી નવુ સકે એવી હોઈ તેમન બધાં મુખી ૧૫ વર્ષ પુર્ત ન થાય
ત્યાં મુખી તેમના ઘણા હાથ ભેગા છે

શ્લગ્ધ્યઽઘ્નાકુણોપ્સિદ્ધોપ્સ્વેદઃ સ્નિગ્ધશ્ચમામલ ।

શ્લક્ષ્ણસ્તામ્નસોદીર્ઘાકુલિક્રોવિપુલઃ કવ્ર

॥ ૧૦ ॥

શુભાકૃષ્ણ આપનાર હાથનું હાથવું—અમ, હાથાથ પર, (આંગળીઓમાં)
ખિદરદિવ, પરસેવા રહિત, બિઠોયે ખંસલ, બાળ્યકેતો, લાલ નખવાયો, લાલી જર્જ-
લીઓવાળો અને મોટા પગવાયો હાથ વખાણવા યોગ્ય છે ૧૦

પાણિમૂલ દૃઢં ગૃઢં શ્લાર્પ્યં સુસ્થિષ્ઠ સધિકમ્ ।

શ્લર્ષં સશબ્દ હીનં ચ નિર્ધનત્વાદિ દુસ્ત્વદમ્

॥ ૧૧ ॥

મધુગંધ હાથવું—એ મધુગંધ (મંદુ) હઠ બરાબર, અને બરાબર ૩૩ બેસવા
સાધવાળું હાથ તે ક્રેલ છે અને ઘેલું, બરાબર કરતું (ટબાકા બેલે તેવું હલાવવાથી
બરાબર કરતું), સકુશિત મંદુ રસિતા બેઠેરે દુષ્ટો આપે છે. ૧૧

ઘની પાણિતલે રક્તે નીલે મધ્યં પિવેન્નર ।

અગમ્યાગમન પીતે કમ્પલે ઘનવર્જિતઃ

॥ ૧૨ ॥

હથેલીનું હાથવું—એ હથેલીના ૧૫ હાથ હોય તેા ઘનવાન થાય, રથામ
હોય તેા ઘર પીનાર થાય પીવો હોય તેા અગમ્યાગમન કરનાર દુરાચારી અને
જૂલણ હોય તેા ઘનહીન પુરુષ થાય છે ૧૨

દાતોન્નતે કરતલે નિમ્ને ન સ્યાત્પિતુર્ધનમ્ ।

ઘની નિમ્ને ચ સંરૂષ્ટે નિર્ધનો વિપમે પુમાન્

॥ ૧૩ ॥

હથેલી ફેરેલી હોય તેા ઘણા થાય, અને ઘેસી ગમેલી હોય તેા બાળનું
ઘન ન મળે, એ વારે બાલુ ફેલાયો વચ્ચે આઘવાળી હથેલી હોય તેા ઘનવાન
થાય અને અસ્તબસ્ત હથેલીવાળો પુરુષ નિર્ધન થાય છે ૧૩

યદાહ્મકરણકાર—ફુદિઆ અગદપુષ્પા વિરલાંગુલિ વિસમપબ્ધ સંયુતા ।

નિર્મ્મ સા કઠિણ તેલ્ય પરકમ્મ પરાનગદ્દેતિ

॥ ૧૪ ॥

કરેકા' પ્રકરણના અંતે—ફેરેલી આંગળીવાળી, હાથમાં તરી બાળતી ખંસ
બરતી અને કાંઠાની જર્જ (બાળુના કાંઠાનો છેડો) તરી બાળ તેવી, જર્જાંગીઓમાં
એક સખના વેલાવાળી, અને ફેર આંગળીવાળી હથેલી હોય તેા નોકરુત્તિ
(બીબતો સેવક, આકર)થી છુપનાર અનુધ્ય અને છે ૧૪

કરપટ્ટં સુવીસ્તીર્ણં પીનં સ્નિગ્ધં સમુન્નતમ્ ।

શ્લાષ્યં ગૂદશિરં નૃણાં ફલમત્ફલસન્નિમમ્ ॥ ૧૫ ॥

હથેલીની પીઠ—એ કરપટ્ટ પહેણુ માસલ, સરસ તેજસ્વી ચામડીવાળુ ઉત્તર, અને નેની નસો અદરની બાજુ ફગાર્ધ અથેલી હોય તેવુ હોય, તેમજ શાપની ફેણુ એવુ દેખાવમાં સુદર હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે ૧૫

વિવર્ણં પરુષ રુક્ષં રોમશં માંસ વર્જિતમ્ ।

મણિવંધસમ નિમ્નં ન શ્રેષ્ઠ કરપટ્ટકમ્ ॥ ૧૬ ॥

૧અડીન, બેડોળ, હોર, વાળવાળુ, માંસહીન અને મલિનધની માફક નીચુ વળી અથેલું હોય તો તે અશુભરૂપ આપનાર છે ૧૬

હસ્તપ્થં સર્પફળાકારં રોમવિવર્જિતમ્ ।

શ્રેષ્ઠં માંમલમુષ્ણકં મણિવંધાક્તિં શુભમ્ ॥ ૧૭ ॥

સ અતિદશકે 'હસ્તગિળ' નામના પ્રથમ કાંડો છે—હસ્તાપ્થ એ સાપની ફેણુ એવુ, ફેણાટા સંદેવ, માસલ, ઉત્તર, અને મલિનધવાળુ હોય તો શ્રેષ્ઠ છે ૧૭

અર્કમ્કટિનં પાણિતલ મધ્યે તદુન્નતમ્ ।

દાનિનાં કૃપણાનાં તુ ભવેદત્યન્તનિમ્નગમ્ ॥ ૧૮ ॥

કામ ન કરના છતાં કટિન, અને વચ્ચેથી ઉત્તર હથેલી ઢાળી પુરુષોને હોય છે અને કૃપણોને વચ્ચેથી વળી જ ભેસી અથેલી વપડી હોય છે ૧૮

તલ વક્ર તથા હસ્વમતિદીર્ઘં ચ નો શુભમ્ ।

સેવાન્નમરચક્રાક્ત સૂક્ષ્માઅસ્ફુટિતા શુભા ॥ ૧૯ ॥

હથેલી એ ટૂંકી, વાંકીશુકી તેમજ વળી પહેણી હોય તો તે શુભ નથી પરંતુ એ રેખાઓ, લામરીઓ અને ચક્રાક્રિ ચિન્હોવાળી આપડાની અને ફાટવા વગરની હથેલી હોય તો તે શુભ છે ૧૯

દીર્ઘનિર્માસપર્વાણ સૂક્ષ્માદીર્ઘા સુકોમલાઃ ।

સુઘનાઃ સરલાવૃત્તા સ્ત્રીર્નારંશુલયઃ શ્રિયે ॥ ૨૦ ॥

આંગળીઓનુ લક્ષણ—માંસ સંદેવ લાળા વેદાઓવાળી, પાવટી, લાળી, કામળ, પાસે પાસે આવી અથેલી, સીધી ગોળ આંગળી સી તથા પુરુષને હથેલી આપનારી હોય છે વચ્ચે જગ્યાવાળી મુઠી, બાકી, વાકી આંગળીઓ દર્શના આપે છે ૨૦

યન્મન્તિ વિસ્લાશુષ્કાઃ સ્થૂલાવક્રાદસ્થિતામ્ ।

શક્ષવાતો વહિર્નિમ્ના શ્લેષ્ઠ્વં ચિપિયશ્વતા

॥ ૨૧ ॥

જ્યાર નખી જતી જાંઝળીઓ શક્ષવાત બાવે છે અને ભે બપટી જાંઝળીઓ
હોય તેો મનુષ્ય શક્ષ અને છે ૨૧

વિરલંચુલિ ધન રહિઓ ધણ સંચદ્દ હોપણંગુલિ હોદ્દ ।

નિમંસગુલિ પથો સઘનો વિસર્મગુલી અઘણો

॥ ૨૨ ॥

કરેદેહા પ્રકરણકારની શા મતિ—વહોતી (વચ્ચે જગ્યાવાળી) જાંઝળીઓ
હોય તેો ખનકીન થાય પાસે પાસે બાવેલી જાંઝળીઓ હોય તેો ધનવાન થાય
મંદસ સહિત પર્વવાળી જાંઝળીઓવાળા ધનવાન થાય છે અને વિષમ વામુલીઓવાળા
ખનકીન થાય છે ૨૨

સ્થિરન્યક્તુલિમધ્યાનિ દ્રવ્યસંચયદેતવે ।

તાનિ ચેચ્છિદ્યુત્ક્રાનિ ત્યાગરીલ્પુતોનરઃ

॥ ૨૩ ॥

‘વિષેશવિહાસ’માં પચ્ચ કહ્યું છે કે—જો જાંઝળીઓની વચ્ચે જગ્યા ન
હોય તેો દ્રવ્ય સંચય થાય અને જો વચ્ચે હિદ્દ હોય તેો સમજવું કે તે પુરુષ ધનદાન
કરવાની વૃત્તિવાળો હોય છે ૨૩

તર્જનીમધ્યમારઘ્રિ મધ્યમાનામિકાન્તરે ।

અનામિકાકનિઘાન્તઃ શિદ્ધે સતિ યયાક્રમસ

॥ ૨૪ ॥

જન્મતઃ પ્રકર્મેશે વા ત્રિતીયે ચ તૃતીયકે ।

મોજનાવસરે દુઃસ્ત્વં કેવ્યાહુઃ શ્રીમતામપિ

॥ ૨૫ ॥

જો તર્જની અને મધ્યમાના વચ્ચે જગ્યા હોય તેો તેમજ મધ્યમા તથા
અનામિકા અને અનામિકા તથા કનિઠિકા વચ્ચે જગ્યા હોય તેો જાનુકરે પહેલી
વચલી અને છેલ્લી જગ્યાવાળા ધન સંગ્રામી દુઃખ પડે છે

જ્યોત્ષ્ણો જોઈ શકે તો વિશેષ સમજવાની છે કે જો કશાંત્ર બીજાના (માતા પિતા કે
બાઈ ભાંડુ ગમે તેના) સામના બંધી કરી ધનસંચયિ હોય જ્યાં ઉપર કહેલા મોજ-
વાળાની તે જગ્યાના દુઃખવાળી બંધ છે અને તે દુઃખ ખાવાપીવા સંગ્રામી બાજતોમાં
કહેલો, પ્રતિજ્ઞાતા વચેરે કારણે દુઃખ મારુમ પડે છે એટલા માટે પણ મૂક્યો છે કે
મોજનાવસરે દુઃસ્ત્વં કેવ્યાહુઃ શ્રીમતામપિ ॥ ૨૪ ૨૫

શાલ્તર્ણામિ જાણસુતજ્ઞાણિ આમહિર્નિર્નસર ધર્નામિ ।

અશિદ્ધે સુપનેસુપવેસુ સયા સુશી

॥ ૨૬ ॥

પાવદ્વપચ્ચાસુદં કણિદિયાણામિયંતર ઘણમ્મિ ।

અછિદેસુ ઘણેસુય પથેસુ સયાસુદી હોઈ

॥ ૨૭ ॥

‘કરકેદા’ પ્રકરણકોટીની સ્થિતિ—એ તર્જની અને મધ્યમા વચ્ચે જતર ન હોય તો બાહ્યાવન્ધારમાં થનતુ મુખ હોય છે મધ્યમા અને અનામિકા વચ્ચે જતર ન હોય તો તરણાવન્ધારમાં થનતુ મુખ હોય અને અનામિકા તથા કનિષ્ઠા વચ્ચે જતર ન હોય તો વૃદ્ધાવન્ધારમાં થનતુ મુખ મળે. ૨૬-૨૭

અનામિકાન્તરેસ્લાયા કનિષ્ઠા સ્યાદધિકા ।

ઘનવૃદ્ધિસ્તદા પુંસા માતૃપક્ષોઽદુસ્તયા

॥ ૨૮ ॥

આંગળીઓની હા બાઈ વિશે—એ અનામિકાના ત્રીજા (ઉપરના) પર્વે કસ્ટાં કનિષ્ઠા હાંબી હોય તો ઘનની વૃદ્ધિ થાય છે તેમજ શિશુના પક્ષમાં આરી મનુષ્યવૃદ્ધિ હોય ॥ ૨૮

મધ્યમાપ્રાન્તેસ્લાયા અધિકા યદિ તર્જની ।

પ્રચુરસ્તુ પિતૃપક્ષ ધિયમ્ન વિપદોઽન્યથા

॥ ૨૯ ॥

એ મધ્યમાના ત્રીજા વેદા કસ્ટાં તર્જની હાંબી હોય તો થનતુ મુખ મળે છે અને પિતાનું કુદળ મોટું હોય છે એ આમ ન હોય તો કુળ પડે છે. ૨૯

અઙ્ગુલ્લસ્યાઙ્ગુલીનાં ચ યજ્ઞનાધિકતા મવેત્ ।

ઘનૈર્ધાન્યૈસ્તદા હીનોનરસ્યાદાયુપાપિ ચ

॥ ૩૦ ॥

એ અંગુલો કે આંગળીઓ વધારે કે ઓછી (પાંચથી વધારે કે ઓછી) હોય તો મનુષ્ય થનધાન્ય હોય થાય, અને તેનું આયુષ્ય પણ કુદળ હોય છે. ૩૦

મધ્યમાયાં તુ દીર્ઘાયાં માર્યાહ્વાનિર્વિનિર્દિશેત્ ।

અનામિકાયાં દીર્ઘાયાં વિદ્યામોગી મવેન્નર

॥ ૩૧ ॥

એ મધ્યમા ને હોય તો કનિષ્ઠી હાંબી થાય છે એ તથા લક્ષ કરવા છતાં સ્ત્રી હોય નથી એ અનામિકા એવડી હોય તો મનુષ્ય વિદ્યામોગી બને છે. ૩૧

અપર્વે યસ્ય પર્વાણિ દૃશ્યંતેઽઙ્ગુલિપર્વસુ ।

સરસ્કાંગુલ્યો યે ચ તે સર્વે શિરજીવિન

॥ ૩૨ ॥

એ આંગળીઓનાં પર્વે જ્યાં ન હોય તો કોઈએ ત્યાં પણ (વેદાઓની વચ્ચે) હોય, તેમજ આંગળીઓ હાથ ફેળાવી હોય તો મનુષ્ય શીર્ષજીવી બને છે. ૩૨

યસ્ય હસ્તપદે દીર્ઘાઙ્ગુલ્યોમિલિતાય્વા ।

સપુમાન્ વિરહી નિત્ય હસ્વાઙ્ગુલ્યોદરિક્તા

॥ ૩૩ ॥

જેમના હાથ કે પગમાં વાન્તવિક કપતાં વતી આંગળીઓ હોય છે તેઓ સ્ત્રીના વિશેષ પામે છે તેમજ જેમની આંગળીઓએ એક બીજા સાથે મળેલી (ઘાટી બનેલી) હોય તેઓ પવ્વ સ્ત્રીના વિશેષ લોકાયે છે અને બે જોડી આંગળીઓ હોય તેો પ્રસિદ્ધ થાય છે ૩૩

અનામિકાપર્વે યદા વિન્નક્ષતે કર્નાનિકા વર્ષાતં મજીવતિ ।

નવત્યગીતિર્વિગમે ચ સપતિઃ સમાનભાવે લલુપ્તિજીવિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

આંગળીઓ ૭૫૨થી આશુદ્ધિમાન--એ ટકલી આંગળી અનામિકાના ત્રીજા પર્વે કપતાં વધારે હોય તેો ૭૦ ૮ ૬ અને ૧ વર્ષે હવે છે અને બે સમાન હોય તેો ૬૦ વર્ષે મરુખ્ત હવે છે ૩૪

તારા સ્યાન્નગવત્યાશ્વેદધિકા પંચમિર્યવૈ ।

તૃતીયપર્વણસ્તર્દિ શતં વર્ષાણિ જીવિતમ્

॥ ૩૫ ॥

ચતુર્મિર્નયતીરામેસ્તીતિઃ સપતિર્દયે ।

સમત્વે પચ્ચિવર્ષાણિ દીને દીનત્વમાપ્નુયાત્

॥ ૩૬ ॥

બે ટકલી આંગળી અનામિકાના ત્રીજા પર્વેથી એ આઠ વર્ષ (એક બીજાનાં ષેટ અને તેવી રીતે બેઠવણ) વધારે હોય તેો ૭ વર્ષે ૪ વધારે હોય તેો ૮ વર્ષે આઠ વધારે હોય તેો ૬૦ વર્ષે અને ૫ વર્ષ વધારે હોય તેો ૧૦ વર્ષે હવે છે ૩૫-૩૬

પંચાશદેક યવતશ્ચત્વારિંશચ્ચદ્રયે ।

વિસ્રિમિર્નૂનતાયાં ત્રિશદેક વિંશતિઃ

॥ ૩૭ ॥

૨ ટકલી આંગળી અનામિકાના ત્રીજા પર્વેથી એક વર્ષ બોધી હોય ૫ વર્ષે ૨૦લી જોડી હોય તેો ૪ વર્ષે ૪૦ અને ૨૦લી ૨.૦૨ હોય તેો ૫ વર્ષે

મણિવન્ધે યવશ્રેણ્યાસ્તિસ્રશ્ચેન્નૃપતિર્મવેત્ ।

યદિતા પાણિપૃષ્ઠેઽપિ તતોઽધિક્તર ફલમ્ ॥ ૩૯ ॥

મણિજાંબુ ફળ—જે મણિજાંબમાં ત્રણ યવશ્રેણી હોય. અર્થાત્ ત્રણ મણિજાંબ હોય તેો રાજ્ય સાથે જે આ મણિજાંબ પોથીના આખા ભાગને વસાવતી મારફતે બિટાઈ વળતા હોય તેો વધારે શુભ ફળ આપે છે ૩૯

દ્રામ્યાં ચ યવમાલામ્યાં રાજમશ્રી ધની શુભ ।

૧૬૫ યવપક્ત્યા તુ શ્રેષ્ઠી વહુધનાર્જિત ॥ ૪૦ ॥

જે બે મણિજાંબ હોય તેો રાજમશ્રી, ધનવાન અને પશ્ચિમ સાથે છે

જે ૧૬૫ મણિજાંબ હોય તેો ધનવાન શેઠ સાથે છે ૪૦

ધન કનકકણ પરત્નળપચ્ચુતો મણિવંધે જસ્તતિનરેહાઠ્ઠ ।

આમરણ વિહમોગો પછામરં ચ સોલહઠ્ઠ ॥ ૪૧ ॥

‘કરકેળા’ પ્રકરણ નામના ૩૬ ધની ૩૬ મતિ—જેના મણિજાંબમાં ત્રણ રેખાઓ હોય છે તેઓ ધન, કનક અને રત્નથી સુખ્ય હોય છે વિવિધ પ્રકારનાં આભરણોના સેવકો ધર્મ પાછળ પણ કસાયુ ભોતા સાથે છે ૪૧

રત્નાક્રાદ્રગોત્રરેસ્વા કરમાદ્ધનતેજસો ।

૧૬૬ ઇતા રેસ્વા યાન્તિ તિસ્નસ્તર્જન્યદ્દુષ્ટકાન્તરે ॥ ૪૨ ॥

રેસ્વાસ્તિસ્તોઽપ્યમી યેપાં સમ્પૂર્ણાદોષવર્જિતા ।

ગોત્રે ધને જીવિતે ચ તેપાં વૃદ્ધિર્ન સંશય ॥ ૪૩ ॥

હસ્તરેસ્વાત્રયં ચૈતદિશ્વત્રયમુદાહતમ્ ।

૧૬૭ પિતૃરેસ્વોર્ધ્વલોકં સ્યાન્માતૃરેસ્વા ચ માનવી ॥ ૪૪ ॥

પાતાલમાયુરેસ્વા સ્યાદેતા દક્ષિણહસ્તગા ।

૧૬૮ ધાતુર્મૂલં તથા જીવં વામે ચૈના વિપર્યયાત્ ॥ ૪૫ ॥

કહે રેખાઓના ફળ કહે છે—રત્નાકર એટલે મણિજાંબમાંથી ગોત્રરેખા કહે છે અને કરક (ટયટ્ટી આંગળીના મૂળથી આંગળી પોધા મુખીને કહેયોનો ૧૪)માંથી ધન અને તેજની રેખાઓ નીકળે છે આ ત્રણ રેખાઓ તર્જની પહેલી આંગળી) તથા અંગુલીના વચ્ચેના ભાગ ભણી સાથે છે ૪૨

જેઓને આ ત્રણ રેખાઓ સ પૂર્ણ રોપ વમરની હોય છે તેઓને ભોત, ધન અને આયુષની વૃદ્ધિ હોય છે એમ સંશય છે નહિ ૪૩

પસ્ય દ્વસ્તપદં વીર્ધાશ્ચુલ્લયોમિલિતાય્વા ।

સપુમાન્ વિરહી નિત્ય દ્વસ્ત્રાશ્ચુલ્લયોદસિતા ॥ ૩૩ ॥

જેમના હાથ કે પગમાં ચાતુર્યિક હવતાં પત્ની આંગળીઓ દોષ છે તેઓ સ્ત્રીના નિષેધ પામે છે તેમજ જેમની આંગળીઓ એક બીજા સાથે મળેલી (ઘાટી મળેલી) હોય તેઓ પશુ સ્ત્રીના નિષેધ યોગ્ય છે અને એ બોધી આંગળીઓ હોય તે હરિતા થાય છે ૩૩

અનામિકાપર્વે યદા ચિલ્લુતે કર્નાનિકા વર્ષશતં સજીવતિ ।

નવત્યશીતિર્વિગમે ચ સમ્પતિ મમાનભાવે સ્વલુપ્તિજીવિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

આંગળીઓ ઉપરથી આપુર્ણમાન—એ ટચલી આંગળી અનામિકાના ત્રીજા પગ હવતાં વધારે હોય તો ૭૦ ૮ ૬ અને ૧ વર્ષ લાગે છે અને એ સમાન હોય તો ૬ વર્ષ મરુખ લાગે છે ૩૪

તાગ સ્યાન્નગવત્યાએદધિકા પચમિર્યવૈ ।

તૃતીયપર્વણસ્તર્હિ શતં વર્ષાણિ જીવિતમ્

॥ ૩૫ ॥

ચતુર્મિર્નવતીરામૈશીતિ સમ્પતિર્મયે ।

સમત્વે પષ્ટિવર્ષાણિ હીને હીનત્વમાપ્નુયાત્

॥ ૩૬ ॥

એ ટચલી આંગળી અનામિકાના ત્રીજા પર્વથી એક થયે બે (એક બીજાનાં પેટ ખાટે તેવી રીતે યોગ્યેશ) વધારે હોય તો ૭ વર્ષ ૩ વધારે હોય તો ૮ વર્ષ આર વધારે હોય તો ૬૦ વર્ષ અને ૫ થયે વધારે હોય તો ૧૦ વર્ષ લાગે છે ૩૫-૩૬

પંચાશદેક યવતશ્ચત્વારિશ્ચવદ્યે ।

યૈવૈશ્ચિમિર્ન્યૂનતાયાં ત્રિશદેદેશ્ચ વિગતિ

॥ ૩૭ ॥

એ ટચલી આંગળી અનામિકાના ત્રીજા પર્વથી એક થયે બે બોધી હોય ૫ વર્ષ નેટલી બોધી હોય તો ૪ વર્ષ મરુ થયે નેટલી કુદી હોય તો ૩ વર્ષ નેટલી બોધી હોય તો ૨ વર્ષ લાગે ૩૭

યૈર્વ નિર્ણયમાયુષિ ।

રેનાપંષકતોવદેશ્

॥ ૩૮ ॥

હોય તો ૧૦ વર્ષ આ પ્રમાણે આપુર્ણમે નિર્ણય છે - એ લશ્કરની આજ પાંચ રેનાઓ હોય તો ૧૦ વર્ષ

મણિવન્ધે યવશ્રેણ્યાસ્તિસશ્ચેન્નૃપતિર્મવેત્ ।

યદિતા પાણિપૃષ્ઠેઽપિ તતોઽધિકતરં ફલમ્ ॥ ૩૯ ॥

મણિવન્ધનું ફળ—જો મણિવન્ધમાં ત્રણ વચ્ચેથી હોય અર્થાત ત્રણ મણિવન્ધ હોય તો શબ્દ થાય જો આ મણિવન્ધ પોલીના આખા આગળે વસવાળી માફક વિદ્યાર્થ વળતા હોય તો વધારે શુભ ફળ આપે છે ૩૯

દામ્યાં ચ યવમાલાભ્યાં રાજમત્રી ધની મુખ ॥

૧૬૫૫ યવપંક્ત્યા તુ શ્રેષ્ઠી વદુધનાર્જિત ॥ ૪૦ ॥

જો જો મણિવન્ધ હોય તો રાજમત્રી, ધનવાન અને પશ્ચિમ થાય છે જો મણિવન્ધ હોય તો ધનવાન શેઠ થાય છે ૪૦

ધન ક્લનકકળ પરત્નળપવ્વુતો મણિવંધે જસ્સતિનરેદ્દાઠ ॥ ૪૧ ॥

આમરણ વિદ્યમોગો પછામરં ચ સોલદ્ધ ॥ ૪૨ ॥

‘કરદેખા’ મકરણ નામના શ્રેષ્ઠની સુ મતિ—જોના મણિવન્ધમાં ત્રણ દેખાઓ હોય છે તેઓ ધન, ક્લન અને પરત્નથી મુક્ત હોય છે નિવિધ પ્રકરણ આલેખ્યોના સેવક થઈ પાછળ પશુ કસ્યામ્ જોવા નામ છે ૪૧

સ્નાક્રાદુગોત્રેસ્વા કરમાદ્ધનતેજસો ॥

૧૬૫૬ ઇતા ગેસ્વા યાન્તિ તિસ્નસ્તર્જન્યક્યુષ્ઠકાન્તરે ॥ ૪૩ ॥

ત્વેપત્તિસ્તેષ્યમી યેપા સમ્પૂર્ણાદોષવર્જિતા ॥ ૪૪ ॥

ગોત્રે ધને જીર્ણે ચ તેપાં વૃદ્ધિર્ન સંશય ॥ ૪૫ ॥

હસ્તરેસ્તાપ્રયં ચૈતર્ગિશ્વત્રયમુદાહતમ્ ॥ ૪૬ ॥

પિતૃરેસ્તોર્ભલોકઃ સ્યાન્માનુરેસ્વા ચ માનવી ॥ ૪૭ ॥

પાતાલમાયુરેસ્વા સ્યાદેતા દક્ષિણહસ્તગા ॥ ૪૮ ॥

ધાતુર્મૂલં તયા જીર્વં વામે ચૈના વિપર્યયાત્ ॥ ૪૯ ॥

હવે દેખાઓનું ફળ કહે છે—૧૬૫૬ એટલે મણિવન્ધમાંથી ચોતરફના કોઈ છે અને ૧૬૫૭ (૮૫૩) આમળીના મૂળથી આપણી પોંચા મુખીને હસેગીના (૫) મુખી ધન અને તરબી દેખાઓ નીકળે છે આ તરબી દેખાઓ તરબી પોલી આંગળી) તથા આંગળીની તરબીના લાજ બધી નામ છે ૪૨

જોના આ તરબી દેખાઓ ૧૬૫૭ હોય તરબી હોય છે તેજોને ચોત્ર, ધન અને આપણીની શક્તિ હોય છે એમાં સલામ છે ન નહિ ૪૩

આ ત્રણ દેખાણો ત્રણ જગત છે એમને પિતૃદેખા સ્વર્ગલોક છે, અને માતૃદેખા મનુષ્યલોક છે ૪૪

આતૃદેખા એ પાતાલલોક છે જમણા હાથમાં આ દેખાણો અનુક્રમે માતૃ, મૂત્ર અને છત્રની ઘોલ છે અને ઢાળા હાથમાં તેનાથી ઉઠતું એટલે છત્ર, પૂજા તથા ખાતુ રૂપે છે. ૪૫

મદ્ધા વિષ્ણુ શિવસ્વાર્તા ક્રમાત્ત્વાધિનાયકાઃ ।

ચતુર્દિક્ષુ તલસ્યાઘઃ શક્રાઘા અધિપા દિશામ્

॥ ૪૬ ॥

પિતૃસ્તા ધાત્યવયસ્તારુણ્યં માતૃસેલિકા ।

વાર્દ્ધન્યમાયુસ્તાયાં વાયુઃ પિર્ષં કક્ષસ્તથા

॥ ૪૭ ॥

ચરસ્પિદિસ્વમાવાઃ પુષ્પીનપુસકામિષાઃ ।

નમસ્કલ્ત્રંબુચારિણ્યાઃ સત્ત્વં રજસ્તમ ક્રમાત્

॥ ૪૮ ॥

આ દેખાણોના પ્રકાર, વિષ્ણુ અને શિવ દેવતાઓ છે અને હથેલીની ત્રણે બાજુઓ અનુક્રમે શક્રદિ દેવતાઓ વાળી છે ૪૬

પિતૃદેખા બ્રહ્મવશ છે, માતૃદેખા વરુણવશ છે અને આતૃદેખા વૃહદાગ્રસ્થ છે, જ્યાં તે ત્રણે દેખાણો અનુક્રમે વાયુ, પિત્ત અને કફ છે ૪૭

જર, રિક્ત તથા દ્વિસ્વભાવ એવી સજ્ઞા પછી તેમની અનુક્રમે છે પુષ્પ, કદી તથા ન્યુસક એમ પછી છે આકાશ, જમીન અને જળ તથા સત્ત્વ, રજઃ અને તમઃ એમ ત્રણ ક્ષણો પછી તે જ છે ૪૮

• યસ્યા પ્રાધાન્યમેતાસુ તસ્પારૂપં નિરૂપ્યતે ।

જીવસ્યાગમનં ધામે ગમનં દક્ષિણે કરે

॥ ૪૯ ॥

આ ત્રણમાંથી જેનું પ્રાધાન્ય હોય તેનું મનુષ્યનું રૂપ જાણે સમજવું. તેમ ઢાળા હાથમાં જેનું પ્રાધાન્ય હોય તે હોઠમાંથી આગમન અને જમણા હાથમાં જે પ્રાધાન્ય હોય તે હોઠમાં બહાર જોમ બહારનું ૪૯

एवं चराधरं ज्ञेयं रेखाभिः संप्रकाश्यते ।

મૂત્રં મવિષ્યં વર્તમાનં દીપિકાભિર્ગૃહં યથા

॥ ૫૦ ॥

એવી રીતે દીવી વડે ધરતી ઉપરે જતુઓ દેખાઈ જાય છે તેમ આ દેખાણ વડે મૂત્ર, મવિષ્ય વર્તમાન વગેરે બધું જ ચરાચર સમજી શકાય છે ૫૦

पावई लाहालाहं सुख दुःखं जीवितं च मरणं च ।

રેહામિ જીવલો પુરુસો મહિલા જયં ચ વિજયં ચ

॥ ૫૧ ॥

આઠ પુત્રં ચ ઘર્ણં કુલત્રસં દેહ ધમ્મ સમ્પત્તી ।

પુત્ર મવ સચિઆર્ણં પુત્રાણકં હંતિ રેહામો

॥ ૫૨ ॥

સૂક્ષ્માસ્તિગ્ધાશ્ચ ગંભીરાઃ પ્રલંઘામધુપિક્કલા ।

અવ્યાવૃત્તાગતચ્છેદા કરેસ્તાઃશ્ચુમાનૃણામ્

॥ ૫૩ ॥

ત્યાગાય રક્તગંભીરાઃસુસ્વાય મધુપિક્કલા ।

સૂક્ષ્માશ્રિયે મવેયુસ્ત્રા મૌમાગ્યાય સમૂલકાઃ

॥ ૫૪ ॥

છિન્નાસપલ્લવાસ્સાવિપમસ્થાનકચ્યુતા ।

વિવર્ણાસ્ફુટિતારુદ્ધાનીલાસ્તન્વ્યશ્ચ નોષ્ઠમા

॥ ૫૫ ॥

‘કરેદેહા મકરેણુતુ સમતિ વાઠમ—આ રેખાઓ વડે પુરુષ અને સ્ત્રી લાભલાભ, મુખપુષ્પ, છત્રન મરણ અને અવિવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે ૫૧

આયુષ, પુત્ર, ધન, કુલ, વશ, દેહ, માન્ય, સુખત્તિ, પૂર્વજાવન સંધિત પુરુષ વગેરે રેખા કહે છે ૫૨

રેખાના સામાન્ય રીતે શુભદોષ—એ રેખાઓ સૂક્ષ્મ (પાતળી) સ્તિમ્બ (સોઢામણી પાણીદાર), જલીર, લાળી અને મધ જેવા પીળાશ મારતા રજની ઢોલ છે તેમજ વચર સુખવાળેલી, વચર ઉદાળેલી ઢોલ છે તે શુભ ફળ આપે છે. ૫૩

૧ જ ૫૨૨વે ફળ—લાલ રજની અને જલીર રેખાઓ ભાગ મારે, મધ જેવી પીળાવટી મુખ મારે, સૂક્ષ્મ લગભી મારે અને પાંખીઆંધાળી સોભાજી મારે ઢોલ છે ૫૪

છિન્નમિત્ર, પક્ષલોભાળી, બેટાળ, અસ્તબ્યસ્ત પોતાના સ્થાનથી જપ્ત થએલી, ૧ જ ૨૬૬વિ, કોંઢી, બહુ જ લીછી અને રથામરજની રેખાઓ ઉત્તમ ગણાતી નથી. ૫૫

ક્લેશં સપલ્લવા રેખા છિન્ના જીવિતસંશયમ્ ।

કદમ્બ પરુષા દ્રવ્યવિનાશં વિપમાર્પયેત્

॥ ૫૬ ॥

રેસ્તામિવહુમિ ક્લેશ સ્વત્પામિર્ધનદીનતા ।

રેસ્તાચતુષ્ટયાયસ્ય વક્ષારેસ્તા દરિદ્રતા

॥ ૫૭ ॥

પાખડાંધાળી રેખાઓ ક્લેશ આપે છે તુટેલી રેખાઓ આયુર્ધા મારે મરણ લેખો કરે છે વિપમ (સ્થાન જી) રેખાઓ ખરાબ ગાજ, ધન નાશ તથા શેર આપે છે. ૫૬

રેખાઓની અર્થદા કરે છે—આ ૩ પાખથી બહુ રેખાઓ ઢોલ તો ક્લેશ વાળ, અને થોડી ઢોલ તો ધનદીન થાય. અતિચાલ રેખાઓ ઢોલ તો દરિદ્ર આપે છે ૫૭

વરપતમયસ સરિઆ અભિન્ના મસલાય સંપુન્ના ।

સસણિદ્ધરત્તોદ્ધા ઘણકણયપણિછયા હૃત્યે ॥ ૫૮ ॥

પહ્લવિયાય છિન્ના વિસમ વિવન્નાય નિંદિઆરેહા ।

હાલિદ સ્ફુટિય વિવન્તનીલા રુસ્તાય અદત્તણ્યા ॥ ૫૯ ॥

પહ્લવિયે સુકિલેશો છિન્નાસુ પાવ મહાદુઃસ ।

વિરલા વિવઘ્ણ ઘમ્મ નહિ વિસમાસુ ॥ ૬૦ ॥

હાલિદા સુપચોરઘ્ણં કુદિઅ વિવન્ના સુવંઘનં મુદય ।

નીલાસુ પરુસાસુ સસોગોય સમાર્હિં વહુમોગો ॥ ૬૧ ॥

મુસ્પારેલાદ્માસ્તિસઃ સહિતાઊર્ધ્વરેસ્યા ।

રેલાચતુષ્ટયમિદ પ્રકીર્ણકમતઃ પરમ્ ॥ ૬૨ ॥

વિજ્જકુલ ઘ્ણ રુવરેહતિયં આઠહેરેહા ।

પષ્ઠવિ રહાઓ કરે જણસ્સ જર્ણતિ પુલ્લકય ॥ ૬૩ ॥

‘હરેહા’ પ્રકરણની સમતિ—એ હોઠો, ધનધાન્યથી પૂર્ણ હોય છે તેમના હાથની હથેલી મંડલ હોય છે અને રેખાઓ વચ્ચેની શિરાઓની માફક સોઢામણી અને પ્રમાણુર હોય છે ૫૮

ઉચ્ચલિત ધાંખડંબાગી, અસ્તબ્ધસ્ત તથા રજહીન રેખાઓ નિશ્ચયપત્ર છે ૫૯ ઉચ્ચાગી રેખાઓથી હાથમાં ધન રહેતું નથી, થોડી હોય તો જરાજ માથે અથવા અનિચ્છનીય રીતે ધનનો બ્ધ થઈ જાય છે જે અસ્તબ્ધસ્ત હોય તો અથવા થોડી મુઠી હોય તો ધન મળતું જ નથી. ૬૦

હાલસ જેવી પીળી હોય તો થોડીથી ધન મળે છે હાથેલી અને રજહીન અથવા રથામ હોય તો મનુષ્ય કાશાગ્રાસ્ત્ર પડે છે વળી રથામ, બેટાળ રેખાઓ હોય તો ચોક્ક કાશને છે જે રથામ પરતુ સીધી રેખાઓ હોય તો મનુષ્ય અતિથામ સોગી જાતી જાય છે. ૬૧

રેખાઓનો સામાન્ય નિયમ—ઉર્ધ્વ રેખાની સાથે જા ત્રણ રેખાઓ જ મુખ્ય રીતે છે અને જા આર રેખાઓમાં જ બધું બ્યાસ (રેખાઓનું) છે ૬૨

‘હરેહા’ પ્રકરણની સમતિ—વિધા, કૃત, ધન જે ત્રણ રેખાઓ તથા આધુરેખા અને ધનરેખા એમ પાંચ રેખાઓ, મનુષ્યનું પૂર્વજ મનુ યુક્તાશુભ કર્મ સ્થળે છે ૬૩

એસ વહુરેસ વા યેપા પાણિતલ નળામ્ ।

તે સ્યુરલ્યાયુપોનિસ્વા દુષ્વિતાનાત્ર મંથય

॥ ૬૪ ॥

જેના હાથ રેખાઓ વચરેના અથવા જ, રેખાઓ પાંચે હાથ છે, તે વરૂં
અથવા અને પુખ્તી હાથ છે ૬૪

યાવદ્દુલ્લય પ્રાપ્તા મૃલાજીવિતેરેલિકા ।

તાવન્ત નરદાજ્ઞેયા પચર્વિંગતિમંથ્યયા

॥ ૬૫ ॥

આયુરેખાનું વળન—પાંચના મુળથી નીચી જેટલી અંગત્રીજા વગવી
આયુરેખા આગળ મર્ધ હાથ તેજા પ્રમાણનું આયુષ્ય બહુનું રહેતું આગત્રીનું પચીસ
વર્ષ આયુ પ્રમાણ સમજવાનું છે ૬૫

કાલહાનિનયાપેમે જ્ઞેયા વિંગતયોઽપિ ચ ।

આયુરેશ્વામ્વરૂપાન્ અલ્પમૃત્યુર્વિચાર્યતે

॥ ૬૬ ॥

રેખામત્રના જગ પ્રમાણે પ્રત્યેક આગત્રીનું આયુષ્ય હાથમાં ૨૦ વર્ષ મરવાનું છે
અથવા આયુરેખાનું અરૂપ વિચારી તેના હાથમાં ૬૬ પ્રમાણે આગત્રીના
આયુર્ધનું પ્રમાણ મૂકી શકાય છે ૬૬

હસ્તચિન્હં પ્રવક્ષ્યામિ ગુરુક્તં શ્રદ્ધયાન્વિતમ્ ।

લક્ષણૈર્જાયતે મર્ધં જીવિન ચ શુમાશુમમ્

॥ ૬૭ ॥

હસ્તચિન્હ મૂલનો જારી બ—મુઠ્ઠાને રહેતું હસ્તચિન્હ (શાસ્ત્ર) પ્રદા
શ્રદ્ધિ રૂપે છે જેથી જરૂરી શુભાશુભ તથા આયુષ્ય જાણી શકાય છે ૬૭

આયુરેશ્વા ચ તર્જન્યાં તસ્યાષ્ટાતમાયુષ ।

વિહા રમ્ભા મેવગ્રસ્ય વક્ષતે તસ્ય લક્ષણમ્

॥ ૬૮ ॥

વામે વામેઽય વેધેન જ્ઞેય મૃત્યુ મમાન્ગિતે ।

રમ્ભા માર્ગ વેધેન ગમ્ભેણ મૃત્યુમાન્ગિતે

॥ ૬૯ ॥

દક્ષિણે દક્ષિણે વેધે મદિર્મર્મમયાન્મૃતિ ।

વામત્પિપાપાર્શ્વમ્યાન્વધાન્મૃત્યુર્મદારુજ

॥ ૭૦ ॥

આયુરેખા જે ૧૦ નંબે આગી હાથમાં ૧૦૮ વર્ષનું આયુષ્ય બહુનું આયુરેખા
પાંચેથી છે જે પ્રેમ ત આગળ થતું જે જ. ૧ તથા તનું વળુ રૂપ છે ૧૮
વેધના મળ પ્રકાર અને રૂપ —જે ૧ મ વામ વધ રેખા ના જગત મુ ૧
૨૪ અને મરદ રેખાના વધ રેખા ના મરદ રૂપ મુ ૧૪ ૬૬

દક્ષિણ દક્ષિણ વધ હોય તો જામિ અને સાપના જાણી (તે હાત્ય) પાસે જાય છે, જે જામ, દક્ષિણ અને પાશ્વર ત્રણે પ્રકારનો વેધ હોય તો માટી નીચારીથી થતું થાય છે ૭૦

ધનમેસ્તા यस્ય દીર્ઘા તસ્ય ધનં મહાદ્રુમુતમ્ ।

મિન્ના રેસ્તા મવેન્નિન્નં દ્રવ્યવ્યયસમાકુલમ્

॥ ૭૧ ॥

ન તિષ્ઠતિ ચિરં કાલં ત્રિશૂલસ્થાનરેસ્તયા ।

મધ્યે ત્રિશૂલં દુર્દ્રવ્યં ક્ષલ્લક્રમાદિસમવસમ્

॥ ૭૨ ॥

ધનવિચાર—જેની ધનરેખા હાળી હોય તેને મહા દ્રુમુત પ્રકારનું ધન હોય છે એ જા રેખા વેધાએલી હોય તો દ્રવ્યનો વ્યય થાય છે ૭૧

જે ત્રિશૂલના સ્થાનવાળો રેખા હોય તો હાળા વખત મુખી ધન હોય નથી અને જે રેખાના મધ્યમાં ત્રિશૂલ હોય તો તે ધન ઉતરથી લીધામાં નાશ પામે છે ૭૨

મધ્યાક્ષુલિમૂલગતા ધર્મરેસ્તા નિવેદિતા ।

વજ્રરેસ્તા મવેદ્યસ્ય સ યદ્વા ધાર્મિકોહિ સ

॥ ૭૩ ॥

વર્ઘં અનામિકા મૂલે તત્પ્રતિષ્ઠાવિધાયકમ્ ।

તસ્મિન્મિત્રે મવેદ્દેદો મધ્યરેસ્તાઞ્ચ મધ્યમા

॥ ૭૪ ॥

ધર્મરેખા—મધ્યમાં આગળના મૂળમાંથી જે રેખા નીકળી હોય તેને ધર્મ રેખા કહે છે જાને ધન રેખા પણ કહે છે જેના હાથમાં આ રેખા હોય તે જાના વાણ અને ધાર્મિક થાય છે ૭૩

જે આ વજ્રરેખા અનામિકાના મૂળમાંથી હોય તો તે માનસ-માન પ્રતિજ્ઞાની પ્રાપ્તિ થાય છે જે આ રેખા ઉપરએલી હોય તો તે આજીવંત વિગ્ર જાય છે ૭૪

અદ્યુગ્રાદેઃ શુદ્ધાન્તે દૈવતસ્યાલયં મવેત્ ।

લક્ષણ તસ્ય વક્ષ્યામિ મૃત્યુર્યેનેહ ધોષ્યતે

તસ્ય મધ્યોન્નતા રસ્તા વિદગ્ધર્જાયતે સદા ।

હસ્તાશુરેકો ઢામ્યાં ચ ત્રિભિ સદ્ મૃતિર્જને

રેન્વામિસ્તિમિર્નૃણાં જલે મૃત્યુઃ નાન્યથા ।

ચતુષ્પા રસ્તયા શુદ્ધોગમયે મૃતિર્મવેત્

મૃત્યુરેણા—જશુદાથી હાઈ તર્જની મુધીમાં રેવતાનું સ્થાન છે જ્યાંત મર્ગ છે તેનું લક્ષણ કહીએ છીએ જેથી મૃત્યુનો યાચ થાય ૭૫

આ રેવતાલક્ષણ (ત્રિવેણી મુળમંત્રી) ઉપર અને તર્જનીના મૂળની નીચેના ભાગમાં એ એક ઉત્પદ રેણા હોય તો મનુષ્યનું એકજાનું (એક ગમણમાં એકો સાથે) મૃત્યુ થાય છે એ બે રેણાઓ હોય તો બે જણનું મૃત્યુ થાય છે જ્યાંત બે રેણાઓ હોય તો બે જણનું સાથે મૃત્યુ થાય છે ૭૬

એ તે સ્થાને ત્રણ રેણાઓ હોય તો જ્યાંમાં મૃત્યુ થાય છે એ જાર રેણાઓ હોય તો સ્વર્ગમાં મૃત્યુ થાય છે ૭૭

અક્ષયોર્ધ્વં યવં પૂર્ણં સદા પુર્ણં યશસ્કરં ।

મધ્યવેધે મધેદધ પદ્માગર્ધપતં પરમ્ ॥ ૭૮ ॥

કરાદૌ દૃશ્યતે રેલા લક્ષ્મીસૌમાગ્યદાયિની ।

તસ્યાગ્રે મૃત્સલ્ત્ર યસ્ય રૂપવાન્ ઘનર્સયુતં ॥ ૭૯ ॥

યૈવૈરુદ્ધમધ્યસ્યેર્વિદ્યાસ્વાતિવિમૂતયં ।

શુક્લપક્ષે તદાજન્મ વામાકુલે તુ રાત્રિક્ષ્ ॥ ૮૦ ॥

કરા અને ભાગ્યરેણા—એ જશુદાના ઉર્ધ્વભાગમાં પૂર્ણ થયે હોય તો મનુષ્યને સદાજન કરા આપે છે એ તે યવ મધ્યમાં વધાએકો હોય તો અધુ રૂપ મળે છે અને તે ૫૦ તર્જની ઉર્ધ્વ પાછી મળે છે ૭૮

હથેલીના મૂળમાં એટલે કે મધિગંધમાં ૭ રેણા રેણા છે તે લક્ષ્મી અને સૌમાગ્યને આપનારી રેણા છે આ રેણાની આગળ જ્યાંત મધિગંધની ઉપર સંકળી જેવી રેણા હોય છે તો રૂપ અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે ૭૯

જશુદાના મધ્યમાં થયે હોય તો વિદ્યાસ્વાતિ અને વિમૂતિની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમજ શુક્લ પક્ષમાં જ મ હોય છે એ યજ્ઞા હાથના જશુદામાં થયે હોય તો રાત્રીના જ મ હોય ૮૦

યવેઽપ્ર દક્ષિણાકુલે દિવાજાતં વિનિર્દિગેત્ ।

ઠમયાકુલ્યગે તસ્મિન્ રૂપ્ણપક્ષે દિવામવમ્ ॥ ૮૧ ॥

કરારે જ મ થયો છે તે જાણવાની રીત—એ જમણા જશુદામાં થયે હોય તો દિવસે જન્મ થયો છે એમ બાણનું અને એ જને જશુદાઓમાં થયે હોય તો રૂપ્ણપક્ષમાં દિવસે જ મ થયો છે એમ બાણનું ૮૧

પ્રાન્તે જીવિતરેસ્વાયાસ્તિર્યગ્રેસ્વા યદા મવેત્ ।

તદાશ્વાત્પતિતો જ્ઞેયઃ સા શ્યામા ચેત્ સ્વચ્ચયમ્

॥ ૮૨ ॥

આયુરેસ્વામચ્યમાને ઉમે રેસે વ્યવસ્થિતે ।

૧૬૫ વીર્ધા લઘુભૈકા તદોર્ધ્વાગ્નિપતેદ્ગૃહાત્

॥ ૮૩ ॥

આયુરેસ્વાતલે વકા યા રેસ્વાઙ્કુરાવગ્નવેત્ ।

તદા હસ્તિમયં વિદ્યાદેસ્વાછિદ્રે જલાદ્મયમ્

॥ ૮૪ ॥

આયુરેસ્વાતલે સ્ત્રા તદા સ્ત્રાવિકાસ્ત્ ।

ગંઢવળાદિઘાતો વા તત્તદ્વર્ણગતો મવેત્

॥ ૮૫ ॥

જે મૃત્યુરેખા (અશુભ અને તર્જનીની વચ્ચે) ના ઉપર ઉપર જાય તો તેમના ઉપરથી પડ્યાથી મૃત્યુ થાય એમ બલ્યું અને જે મૃત્યુરેખાને કાપનારી તે રેખા કાપાય અને તેમના ઉપરથી મૃત્યુ થાય. ૮૨

જે આયુરેખાની વચ્ચે એક નાની અને બીજી ઘાટી એમ બે રેખાઓ હોય તો ઉપરથી પડ્યાથી મૃત્યુ થાય એમ બલ્યું. ૮૩

આયુરેખાની નીચે જાય રેખા હોય કે જે અશુભ કે વજ્ર જેવી રેખાની હોય તો હાથી કાપ મૃત્યુ થાય, અને જે આયુરેખા ઉપરથી હોય (અર્થાત્ વચ્ચે કિંચ પડ્યું હોય તો) જાણથી મૃત્યુ થાય. ૮૪

આયુરેખાની નીચે જે કાલજિહ્વા હોય તો સ્ત્રાવિકાર, બદ, વા, અશુભ, વાતવિકાર વગેરે થાય. ૮૫

આયુરેસ્વાન્તરે શુક્લા બિન્દવઃ સન્નિપાતદા ।

અગ્નિર્મિર્બિન્દુમીરકૈઃ શ્યામૈર્વિપમયં મવેત્

॥ ૮૬ ॥

આયુરેખાની નીચે પાંચ જિહ્વાઓ હોય તો સન્નિપાત થાય, અને જે ત્રણ હોય કે કાંઈ જિહ્વાઓ હોય તો કાપાય થાય થાય. ૮૬

પિતૃસ્વાઙ્કુરેસ્વાન્તરે યા ઊર્ધ્વરોસ્કા ।

તત્સંસ્થાદારમોગઃ સ્યાદેવે ક્લેશાશ્ચતદ્મવઃ

॥ ૮૭ ॥

હોમરેખા—પિતૃરેખા અને અશુભના મધ્યમાં જે બે રેખાઓ હોય તેટલી સ્ત્રીઓ હોય તે બે આ રેખાઓ પાંચ જેટલી કાપાયેલી હોય તેટલી સ્ત્રીઓ

અકુપ્તમૃલાદારમ્ય મણેગ્વધિક ગતા ।

યાવત્યો રેલિકાસ્તાવદપત્યાનિ વિચારયેત્

॥ ૮૮ ॥

પુત્રાસ્તુ દીર્ઘેસ્વામિર્લઘુમિર્દાસિકામતા ।

જીવન મરણં તેપામમેદાદુમેદત સ્મૃતસ્

॥ ૮૯ ॥

વધુસસ્યા વદન્ત્યેકે નિર્ણય તદ્ગુરોર્ગિરા ।

આયુરેસ્વાપલ્લવા સ્યુર્દીનાયાઽનુલિસમ્મુસ્વા

॥ ૯૦ ॥

સુતાનરેખા—અનુદાના મૂળથી આરભ કરીને મહિષાસુર પર્વત કન્ધ (અનુદાનું મૂળ) ઉપર જેટલી રેખાઓ હોય તેટલાં સુતાન સમજવાં ૮૮

તે રેખાઓ પૈકી જેટલી લાગી હોય તેટલા પુત્ર અને જેટલી ટુકડી હોય તેટલી પુત્રીઓ જાણવી અને તે રેખાઓ પૈકી જેટલી કપાચા વગરની હોય તેટલાં જીવિત અને જેટલી ત્રેલી હોય તેટલાં મરણ ચામનારાં સમજવાં ૮૯

મતલેહ—જેટલાક આ રેખાઓને જ જાણુરેખાઓ (ભાઈ ભાંડુની રેખાઓ) કહે છે આ જાણવનાં શુદ્ધી પાસે નિર્ણય કરી લેવાં એમ કહે

આયુરેખામાંથી બે આંગળીઓ ભણી પછી નીકળેલાં હોય તો તે તે પ્રસંગે હાની થાય તેમ જાણવું ૯૦

અકુપ્તસમ્મુસ્વા સર્વે દ્રવ્યસમ્પત્તિકારિણ ।

માતુરેસ્વાપલ્લવૈસ્તૈર્લમ્ય માતુલ્વર્ગત

॥ ૯૧ ॥

આયુરેસ્વામમ્મુલૈસ્તૈર્ન લમ્ય માતૃપક્ત ।

ફનિષ્ઠાનામિકાયોગે સ્નેહઃ સ્યાત્સ્વજનૈર્દદઃ

॥ ૯૨ ॥

સાન્તરત્વેજ્નયો પ્રીતેષ્છેદ સ્યાદન્તરાન્તરા ।

ઝિદ્રાગુલિભિર્દ્રારિષ્ઠિ સાન્દ્રામિર્ધનવાન્નર

॥ ૯૩ ॥

અને અનુદા ભણી જેટલા પર્વ નીકળેલાં હોય તે જર્થ દરેક સપત્તિનું સૂચન કરનારાં છે બે માતૃરેખામાંથી જાણી રીતે પછી નીકળતો હોય તો તે પ્રસંગે માતાઓ તરફથી સપત્તિનો લાભ થાય છે ૯૧

માતૃરેખામાંથી નીકળેલા તે પાંખાંઓ બે આયુરેખા ભણી જતા હોય તો માતૃપક્ષથી લાભ ન થાય

ફનિષ્ઠા અને અનામિકાનો બે યોગ હોય તો પોતાનાં સ્વજનો સાથે ૬૬ સ્નેહ હોય છે ૯૨

જો તે આંગળીઓ વચ્ચે આવર હોય તો બોક્કની પૂર્તિ ન થાય અને જો છે (કાઠા) સ્થેલાં હોય તો દારિદ્ર થાય. જો આંગળીઓ બોક બીજા સાથે યુગ મળી જતી હોય તો મનુષ્ય ખનવાન થાય છે ૬૩

તર્જન્યધસ્ત્રિવેપ્યન્તર્યદા રેસ્તાદ્ધયં મવેત્ ।

આદ્યદૈર્ઘ્યે પિતૃમૃત્યુ પ્રથમં માતૃસ્નય્યા

॥ ૧૪ ॥

પિતૃસ્તામાતૃસ્તામિલને ગૃહબન્ધક- ।

કલત્રમિત્રસમ્બન્ધો વામે તત્સક્ષમે કરે

॥ ૧૫ ॥

તર્જનીની નીચે અને ત્રિવેણીની ઉપરના ભાગમાં જો રેખાઓ હોય અને તેમાંથી જો પહેલી (ત્રિવેણી બાજીની) લાંબી હોય તો પહેલા પિતાનું અને તર્જની બાજીની લાંબી હોય પહેલાં માતાનું મૃત્યુ થાય. ૬૪

જો પિતૃરેખા અને માતૃરેખાના ત્રિવેણીમાં સુગમ થશે હોય તો મનુષ્યને મુકબાર ઉઠાવવો પડે છે અને જો લાંબા હાથમાં આ સુગમ બંધ હોય તો સાતસ પક્ષ તરફ અને મિત્રવર્ગ તરફ વધારે સ્નેહ હોય છે ૬૫

કનિષ્ઠા યદિ દીર્ઘાસ્યાદૂર્ધ્વરેસ્તાસમાધિતા ।

વ્યવસાયત્તતો લામ્બો યશસ્તસ્ય મહોજ્વલમ્

॥ ૧૬ ॥

દૂર્ધ્વરેખાવાળી કનિષ્ઠા (૮મી આંગળી) જે અનામિકા કરતાં લાંબી હોય તો વેપારની અદર લાભ તેમજ શાશ્વત ધન મળે. ૬૬

આયુર્મેવાન્તરે શ્ચે જલાદ્વા જ્વલનાદ્મયમ્ ।

સ્ત્રીપ્રસન્નાદપયશસ્તયાલ્પમૃતિસમ્મવઃ

॥ ૧૭ ॥

અન્તે યદાયુરેસ્તાયા રેસાંગુષ્ઠનૉન્મુસી ।

તદા પૂર્વં સુમ્વી પશ્ચાદ્દુઃસી વા નિર્ઘનઃ પુમાન્

॥ ૧૮ ॥

ચતુષ્કિવા સ્યાદદ્યુષ્ટપિતૃરેવાન્તરે યદિ ।

તદા વૃધિકદશ સ્યાદ્દુષ્ટ્રાયાં દંષ્ટ્રિણોમયમ્

॥ ૧૯ ॥

મિત્રર્પાદા માતૃરેસ્તાયુરેસ્તામૂલમક્ષમે ।

યૌવને સુખમૉક્તા સ્યાદદ્યુષ્ટાવયવે યવે

॥ ૨૦૦ ॥

આયુરેખામાં છેલ્લે હોય તેમજ આંગળી કરતાં તે સપાઈ જતી હોય તો પાણીથી અથવા અગ્નિથી લાયક થાય છે. લાંબા હાથમાં આયુરેખામાં છેલ્લે હોય તો સ્ત્રી પ્રસંગથી અથવા મૃતી પક્ષ તરફથી અથવાદ આપે છે અને અદ્યમૃત્યુ થાય છે ૬૭

આયુર્વિજ્ઞાના અવર્ગમાંથી રેખા નીકળી દોષ અને તે અશુદ્ધ તથા ધનરેખાની વચ્ચે વર્ષપહેલે ગર્ભ દોષ તો મનુષ્ય પહેલાં મુખી થઈ પછીથી તે દુઃખ ભોગવે છે ૬૮

અશુદ્ધ અને પિત્તરેખા એ બેના વચ્ચેના ભાગમાં જો ક્ષાકરી દોષ તો વીછી ફરવાનો ભય થાય છે અને જો ત્રિકોણ દોષ તો દાહવામાં પ્રાણી (કુતર, સિંહાજ, વાવ ઇત્યાદી દહાવા થયેલા દોષ તેવા)નો ભય થાય છે ૬૯

માતૃરેખા અને આયુર્વિજ્ઞાના ભૂગર્ભ મળેલી દોષ તો મિત્રપીડા થાય અને અશુદ્ધના પર્વમાં જો કવ દોષ તો ધીવનાવસ્થામાં મુખ ભોગવે છે ૧૦૦

દસ્તાચિન્દ્ર સૂત્ર સમાપ્ત

કનિષ્ઠાક્કુલિદેશાશ્ચ રેખા ગચ્છતિ તર્જનીમ્ ।

અવિચ્છિન્નાનિ વર્ષાણિ જતમાયુર્વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૦૧ ॥

કનિષ્ઠાક્કુલિદેશાશ્ચ રેખા ગચ્છતિ મધ્યમાં ।

અવિચ્છિન્નાનિ વર્ષાણિ અર્ધાત્પાયુર્વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૦૨ ॥

કનિષ્ઠાક્કુલિદેશાશ્ચ રેખા ગચ્છત્પનામિકામ્ ।

અવિચ્છિન્નાનિ વર્ષાણિ પષ્ટિયુર્વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૦૩ ॥

કનિષ્ઠાક્કુલિ દેશાશ્ચ રેખા તર્જૈવ ગચ્છતિ ।

ત્રિશઢા વિંશવર્ષાણિ તસ્યાયુ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૧૦૪ ॥

આયુર્વિજ્ઞાનુ સ્વરૂપ - કનિષ્ઠાના ભૂગર્ભો (ભૂગ નીચેથી) રેખા નીકળી તર્જની મુખી અવિચ્છિન્નપહેલે રેખા જતી દોષ તો એ વર્ષનું આયુર્ધાં બાણવું ૧૦૧

કનિષ્ઠા નીચેની નીકળેલી તે રેખા જો અર્ધમા પર્વત જતી દોષ તો એટલી વર્ષનું આયુર્ધાં બાણવું ૧૦૨

કનિષ્ઠાના નીચેથી નીકળેલી તે રેખા જો અનામિકા મુખી મળેલી દોષ તો ૧૦ વર્ષનું આયુર્ધાં બાણવું ૧૦૩

અન જો ત રેખા કનિષ્ઠાના પ્રદેશ પુરતી જ દોષ તો વીંશ વર્ષના ત્રીશ વર્ષનું આયુર્ધાં બાણવું ૧૦૪

કાલ્મણુલ્લિદ રેદ્ધાપયેમિણિન્ધિરુણ જસ્મગયા ।

અમ્બદા અમ્ફુટિઆ વરિમાણ મપુસોજીવે ॥ ૧૦૫ ॥

વીમ તિમં ધાન્ પન્નામ મંસરિ સતિ અર્મીદ્ ।

નરુ ઇકણિરિયા પયેમિણિ જાવજાણિયા ॥ ૧૦૬ ॥

કરજામ્ના ઘતુષ્કાષો માગાનથો પ્રફલ્પયેત્ ।

યયાસં તદુરેસ્તાયામાયોઽર્ધનતઃ શતમ્

॥ ૧૦૭ ॥

‘કરદેહા’ પ્રકરણની સ્થિતિ—એ રથમાં એટલે કનિષ્ઠાના મૂળમાંથી નીકળેલી રેખા પ્રદેશનીના એટલે તર્કનીના મૂળ સુધી ગમેલી હોય તો ૧૦ વર્ષનું આયુર્ધાં અર્ધનું ૧૫

કનિષ્ઠાથી આગળીને તર્કનીના મૂળ સુધીની રેખાના ૮ ભાગ પાડવા, અને તેમાંથી પાંચનાં વીસ તેમજ બાકીનાનાં દરેકનાં દસ દસ વર્ષ અર્ધવાં ૧૬

સ્થિતિ—શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે જો આયુરેખા તર્કનીનું ઉલ્લેખ કરી અર્ધ તો ૧ વર્ષનું આયુર્ધાં જો નિર્મિત છે તેથી અત્યેક આંતરગીના મૂળ પ્રદેશના જે જેમ કુલ ૮ ભાગ કરવા. ૧૦૭

અસ્તાચલદ્રવ્યરેસ્તા રક્તપ્રસંહા ધનપ્રદા ।

તસ્યાં ચેત્પલ્લવા જીવેરેન્વામુન્ના અપત્યદા

॥ ૧૦૮ ॥

અક્રુષ્ઠસમ્મુક્તા યે તે તાવદારં ધનાર્જનમ્ ।

તસ્યા છેદે રાજદંડશ્ચૌરાઘ્વાનિસ્તુ વેષત

॥ ૧૦૯ ॥

ધનરેખા—અસ્તાચલમાંથી (જલમાંથી) રેખા નીકળી હોય અને ધનરેખા કહે છે તે જો લાક્ષ અને અર્ધ હોય તો ધન આપનારી નીવડે છે અને તેમાંથી આયુરેખા ભણી જો શાખાઓ નીકળેલી હોય તો સત્તાન હાલ થાય છે ૧૮

તે રેખામાંથી અક્રુષ્ઠ ભણી એટલી શાખાઓ નીકળી હોય તેટલી વજત વપાઈ (લુપ્ત લુપ્ત થઈ) કરી ધન મેળવે છે જો આ રેખા છેદાગેલી હોય તો રાજદંડ થાય છે અને બીજી રેખા ક્રાંતિ વિધાગેલી હોય તો ચૌરાશ ધન હાની થાય છે ૧૯

મણિર્વધાત પર્યદા સયત્તામભિર્મણુલી ક્યારેહા ।

સાકુણઙ્ઘ ઘણસમિદ્ધે સસાર્યવ આપરિઘમ્

॥ ૧૧૦ ॥

‘કરદેહા’ પ્રકરણની સ્થિતિ—બીજા ભાગમાં પણ કહ્યું છે કે મણિર્વધ-માંથી નીકળીને મધ્યમાં આંતરગી ભણી જો રેખા ગઈ હોય તો મનુષ્યને તે રેખા સાધનસપ્ત રેશમ્બાત અથવા આત્માર્થ બનાવે છે ૧૧

ગોત્રરેસ્તાય યસ્ય સ્યાદસંહા વેષવર્જિતા ।

ગોત્રે સ મુખ્યતાં યાતિ સર્વેપામાથય યુમાન્

॥ ૧૧૧ ॥

યાવન્તઃ પલ્લવાશ્ચામાં માયાસંમુશ્ગામિન્ ।

તાવન્તઃ પિતૃદ્રવ્યસ્ય મવેયુર્માગદારિણ

॥ ૧૧૨ ॥

यावन्तः पल्लवा रत्नोऽभिमुखास्ते प्रियवदाः ।

प्रातरः स्वजना कार्ये पुंस साहाय्यकारिणः ॥ ११३ ॥

ગોત્રરેખા વિષય—જેની ગોત્રરેખા અમદ અને માણવીધી હોય તે ગોત્રની
મદર સુખ પુખ બને છે અને જધાને મામમકાતા પણ બને છે ૧૧૧

વેતરણામાંથી ૭૮૯૧ શાખાઓ આગળોએ ભણી અર્ધ હોય તેવા આપના
ધનના ભાગીદારો હોય છ ૧૧૨

જેટલી શાખાઓ અશુદ્ધ બહો અર્થ હોય તરલા પોતાના કાર્યના સદાયમાં
મળે છે ૧૧૩

मणित्रंघाट पयदा पएमिणी जावइगयारेहा ।

बह्वंशु समाह्न कुल्वमं निहिसे तस्स ॥ ११४ ॥

दिहार्ह लाणदीहं कुल्वसमिदहियं यदहिपाये ।

छिन्नाये जाण छिन्न जाणसुमिन्न च मिन्नाये ॥ ११५ ॥

मणिब्रंघादध्वरेखा यात्यङ्गुष्ठादि मम्मुखी ।

अमो पचत्रिधा राजाभयणी राज्यमौल्यदा ॥ ११६ ॥

नृपोनपतिमन्त्री वा प्राप्ता चेत्तर्जनीममौ ।

व्येज्प्र प्राप्नो तथाचार्य स्यात्तिमान् मैत्र्यनायकः ॥ ११७ ॥

सार्यवाहो घनी नेतोष्वरेखा चेच्छ्रिताश्रिता ।

कनिष्ठमूर्ध्वरेखात् प्रतिशवान् महायशः ॥ ११८ ॥

કરચેલા મકરજીકારનો મત—એ અવિગ્રહમાથી નીકળી પ્રવેશિની પર્વ વ
રેખા અર્ધ હોય તે મનુષ્ય મીઠા કુકળવાશે અને જાનકાલ કુકળનો હોય ૧૧૪

એ જ્યાં રેખા લાગી હોય તે વચાદિ લાગી બાણી એ છિન્નિજ દોષ તે
કુલવચ છિન્નિજ બાણી અને દુહી દોષ તે કુલવચ દુહી છે અમ બાણી ૧૧૫

गोत्ररेखा विमर्शिन समाप्त

ઉર્ધ્વરેખા એક મણિપદમાંથી નીકળી ઉર્ધ્વ પ્રદેશમાં જનારી રેખા પાંચ પ્રકારે ભય છે એ તે રેખા અસુઝા ભણી અર્પ દાખ તો રાજ્યાભય ખત્રે છે ૧૧૧

એ તજની લાડી ગઈ દોષ તો ખુદ રાજ્ય માન અધવા રાજ્યમિત્ર માન.

जे मध्यमा नवरी नई होय तो आतिथ्यान् मुन्बनायक अथवा व्याख्यान

444 5 119

એ તે ઉર્ધ્વેષ્યા જ્ઞાપિકા લાવી ઝઘ્ઘ હોય તો સાર્થવાહુ જને છે અથવા નેતા થાય છે

જને એ હનિષ્ઠિકા લાવી ઝઘ્ઘ હોય તો મુળ અથસ્તી અને પ્રતિષ્ઠિત થાય છે ૧૧૮

અસંહા અસ્ફુટિયા પલ્લવરદિયાતહાઅવિચ્છિન્ના ।

एगावि तुह रेहा सहस्सजण पोसणी भणिआ ॥ ११९ ॥

विष्णाणां वेअकरी रज्जकरी स्वत्तिआण सा रेहा ।

वेसा अत्थकरी सुखस्सकरी सुहवग्गाणम् ॥ १२० ॥

जा मणिबंधय पयामंताणामि अंगुलिरेहा ।

सा कुण्डाइजस्स ममिद्धं सिद्धिं बहुवित्त संयुतम् ॥ १२१ ॥

मणिबंधाउ पयहा कणिआ जाव जागया रेहा ।

सा कुण्ड जमममिद्धं मिठि बहुविध संयुतं ॥ १२२ ॥

मणिबंधाउ रेहा अगुह पणमिणीणमज्जगया ।

सा कुण्ड सत्य जुत विज्ञाण विचक्खणं पुरिसं ॥ १२३ ॥

त्यक्तेर्ध्वं મણિબંધં યા રેહા ચોત્તરગામિની ।

यशोददाति सा पुंसा धीदायिका न संशय ॥ १२४ ॥

ऊर्ध्वरेखाश्वतसूषु अङ्गुलियु भवन्ति चेत् ।

नाना भोगसुखं तेना समुद्रवचन यथा ॥ १२५ ॥

કરેહાઃ મકરલુભાં ઇત્યુ છે કે —જાણક, તુલ્યા ફૂલ્યા વચનની પસંદ સંકેત જનિષ્ઠિકા એક પક્ષ ઉર્ધ્વેષ્યા હોય તો મનુષ્ય કલ્પે આલસતુ ભરતુ પાપજ્ઞ જ્ઞાપર નીત છે ૧૧૯

એ આ ઉર્ધ્વેષ્યા જ્ઞાપના કાચમા હોય તો તે વંદ્ય અપ્સરાર જને છે હનિષ્ઠીને સંજ્ઞ આપનારી, વેશ્યોને ધન આપનારી અને શુદ્ધોને મુખ આપનારી જને છે ૧૨૦

એ મહિમધર્મથી નીકળીને જ્ઞાપિકા જ્ઞાપણી મુખી અમેલી ઉર્ધ્વેષ્યા હોય તો મનુષ્ય સાર્થવાહુ તથા નૃપમાન્ય જને છે ૧૨૧

મહિમધર્મથી નીકળીને હનિષ્ઠિકા પર્થવેશ્યા ઝઘ્ઘ હોય તો બહુ જ ધન સમૃદ્ધિ આપે છે ૧૨૨

મહિષધેમાંથી રેખા નીકળી જાય છે અને તરનીના મધ્યભાગમાં રેખા ગઈ હોય તો મનુષ્ય વિચારક અને શાસ્ત્રજ્ઞ થાય છે ૧૨૩

મહિષધેમાંથી નીકળીને ઉત્તર તરફ જવારી રેખા મથ આપે છે અને મનુષ્યને ખેત પણ જનક થાય છે ૧૨૪

જો આરેખાર આંત્રીઓમાં કુર્ચરેખાઓ હોય તો અનેક પ્રકારનું મુખ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે જેમ સમુદ્રનું વચન છે ૧૨૫

શ્રીરેખા વામદસ્તે સ્પાદાયુરેખા સ્વભાવતઃ ।

દક્ષિણે પહ્લવેસ્તસ્યા સૌર્યં દુઃખં તુ વામગૌ ॥ ૧૨૬ ॥

શ્રીરેખા—પુરુષના ડાબા હાથની આમુરેખા તે સ્વભાવથી જ શ્રીરેખા છે તેમાંથી જો (ડાબા હાથની આમુરેખામાંથી) જમણી બાલુના પાંખીમાં નીકળેલાં હોય તો શ્રીનું મુખ મળે છે અને જો ડાબી બાલુના પાંખીમાં નીકળેલાં હોય તો શ્રી તરફથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે ૧૨૬

આયુર્લેક્ષાકનિષ્ઠાન્તલેખા સ્યુર્ગહિણીપ્રદાઃ ।

સમામિ શુભશીલા સ્યુર્વિપમામિ કુશીલ્ક્ષા ॥ ૧૨૭ ॥

આમુરેખા અને કનિષ્ઠિકાના મૂળની વચ્ચે જે રેખાઓ હોય તે શ્રી રેખાઓ કહેવાય છે આ રેખાઓ જો સીધી અને સુદર હોય તો આશિસ્થસંપત્તિ શ્રીઓનું મુખ હોય છે જન્યમાં આશિસ્થસંપત્તિ હોવાથી દુઃખ થાય છે ૧૨૭

કનિષ્ઠા કાર્લંચુલીઃ ક્ષિપ્રારેદ્વાર જસ્ય જતિયાદ્દુતિ ।

તત્તિયમિત્તા પુરિમા પુરિમસ્સય તત્તિયા મહિલા ॥ ૧૨૮ ॥

દિદ્વાહિય કૌમારી કુઢિયાહિ પ્રણન્મયં વિપાણિ ।

જાસન્દ્વાહિયો મોહગા કુઢિયાર્દિ નિદ્દહ્ય વિપાણિ ॥ ૧૨૯ ॥

૪૨૨૬ આ પ્રકારનું મત—કનિષ્ઠિકામૂળ અને આમુરેખાની વચ્ચે જેટલી રેખાઓ હોય તેટલી શ્રીઓ થાય છે અને તેટલા પુરુષો થાય છે ૧૨૮

જો આ રેખાઓ ઠાળી હોય તો કુમારી શ્રી સાથે લગ્ન થાય છે તેટલી ફૂટેલી રેખાઓ હોય તો વિધવા શ્રી સાથે લગ્ન થાય છે (નાતવ્ થાય છે) આ રેખાઓ પેલી જેટલી જેટલી સારી હોય તેટલીનું મુખ અને જેટલી રેખાઓ તેટલી હોય તેટલીનું દુઃખ થાય છે ૧૨૯

દીક્ષા રેખા ધર્મવતી પુરસ્થા ચેન્મહત્તરા ।

ધાધયેદારેસ્તાં તુ તદા મિત્રોદયં વદેત્ ॥ ૧૩૦ ॥

દીક્ષારેખા—જો દીક્ષારેખા જળવાન હોય તો શ્રીરેખાનો બાધ થાય છે શ્રી મહત્તરી નથી. પરંતુ તે રેખાના સમગ્રે મિત્રલાભ થાય છે ૧૩

તામૂલાન્મણિં યાવત્ રેસા યત્સંસ્યયા સ્ફુટ્ય ।

તાવતી મહિલા તસ્ય રાજયોગે વિનિર્દિશેત્

॥ ૧૩૧ ॥

સ્યુર્યાવસ્યોઽન્તરે રેસા મણિજીવિતસ્સયા ।

તાવત્યોમહિલાસ્તસ્ય સ્ત્રિયસ્તાવન્મન પ્રિયાઃ

॥ ૧૩૨ ॥

સ્ત્રિયો દક્ષિણપાણિસ્યા પતિરેસા પ્રકીર્તિતા ।

આયુરેસાત્ર તદ્દમેદે યોગ સ્યાઘિઘવાકરઃ

॥ ૧૩૩ ॥

તદાવામકરે તામૂલાદામણિર્વંધનમ્ ।

રેસા યાવન્ત ઉદમૂતાસ્ત્રિયસ્તાવત્પર્દિતા

॥ ૧૩૪ ॥

હનિષ્ઠાના મૂળથી ૭૪ મધિખંધ મુખી ૭૮લી આડી રેખાઓ હોય તેટલી સ્ત્રીઓનું મુખ એ જીવન લક્ષણોથી સંબંધિત થતો હોય તે થાય છે ૧૩૧

મધિખંધ અને આમુરેખાના વચ્ચે, ૭૮લી રેખાઓ હોય તેટલી પુસ્ત્રને સ્ત્રિઓ થાય છે અને ખીને તેટલા ભર થાય છે ૧૩૨

સ્ત્રીના કામમાં કામમાંની આમુરેખા તે પતિરેખા બધુબી. એ આ રેખા બીધા બેલી હોય તે સ્ત્રી વિધવા થાય છે ૧૩૩

સ્ત્રીના કામમાં હનિષ્ઠાના મૂળથી મધિખંધ મુખી ૭૮લી આડી રેખાઓ હોય તેટલા સ્ત્રીના સ્વામી થાય છે ૧૩૪

પુરં યદેવ દેહેસ્યાલ્પ્ત્તણં વાપ્યલ્પ્ત્તણમ્ ।

ઇતરત્રાપ્યતે તેન ચલવત્ફલદો ભવેત્

॥ ૧૩૫ ॥

લ્પ્ત્તણુઃ એક ગીલાનાં બાધક થાય છે—સરીરની બહાર એક ચિન્હ બહારનાં હોય અથવા નિર્જન હોય, પણ એ તેનાથી નિર્દેશનુ જીવન લક્ષણ મળવાનું હોય તે પદેકા લક્ષણને બાધ કરે છે અને તે જીવન લક્ષણનું ફળ મળે છે ૧૩૫

તયા ચ યાગિપ્રમૃતેર્યમ્ય સ્ત્રી મગમોનહિ ।

દારેસા ભક્તશિષ્યં દત્તે ત્વન્યા પ્રમુત્વરુસ્

॥ ૧૩૬ ॥

ઉદાહરણ—એ યોગી વગેરેને સ્ત્રીસંગ દોતો નથી તેઓને સ્ત્રીરેખા અનિષ્ટ થાય તેવા મેવઃ બાધ છે ૧૩૬

લક્ષ્મીરાજ્યં વાહનાદિ નૃણાં વામક્રાન્તિઃ ।

જ્ઞાનમેઝ્વર્યવશાદિ વીધ્યા દક્ષિણપાણિત

॥ ૧૩૭ ॥

યોગિન્યા ન સુસં પત્યુસ્તસ્યા દક્ષિણપાણિત ।

જ્ઞાનં યાત્રા તપ શૌચં ગુરુસૌખ્યં નિરીક્ષ્યતે ॥ ૧૨૮ ॥

યોગીને હૃદયી, શઙ્ખ, વાહન વગેરેનો વિચાર ઠાળા હાથની રેખાઓથી કરવો અને જમણા હાથની રેખાઓથી જ્ઞાન, ચૈત્તર્ય વગેરેનું જ્ઞાન કરવું ૧૩૭

યોગીનીને પતિનું મુખ હોઈ શકે નહિ તેથી તેને પતિરેખા દ્વારા જ્ઞાન, યાત્રા, તપ શૌચ અને ગુરુ મુખનો વિચાર કરવો ૧૩૮

મળે સ્વમાવરેલાન્ત રેલામિ કરમે નૃણામ્ ।

અપત્યસસ્યા નિર્દેશ્યા સમ્પ્રદાયમતાશ્રયાત્ ॥ ૧૨૯ ॥

સ તાન રેખા—મહિન થઈ હર્ષ આમુરેખા પર્ષ વના કરતાના ભાગમાં એટલી રેખાઓ હોય તેટલા સવાન કહેવા ૧૩

યાવન્ત્ય કરમે રેલા ઊર્ચાસ્તાવદપત્યદા ।

તા સમાઢે તદાદ્યા સ્ત્રી વિપમાઢે નરં વદેત્ ॥ ૧૩૦ ॥

‘હસ્તગિળ કારની સમતિ—એટલી કરતામાં ઉર્ધ્વરેખાઓ હોય તેટલાં સવાન થાય તે આ રેખાઓ સમ હોય તે કન્યાઓ અને વિપમ હોય તે પુત્ર થાય છે ૧૪૦

યોગિનાં તનયસ્યાને શિષ્યપ્રાસિર્વિચાર્યતે ।

પત્યુસ્યાનેષ્ય યોગિન્યા ધર્મયોગમયાશ્રમ ॥ ૧૩૧ ॥

યોગીનેને સવાનની જગ્યાએ શિષ્યપ્રાસિનો વિચાર કરવો અને યોગીનીને પતિના મ્યાને ધર્મયોગ અને આશ્રમનો વિચાર કરવો ૧૩૧

પુત્રદા કરમે રેલા કનિષ્ઠાઘઃ કલત્રકૃત્ ।

અઙ્ગુઘ્મૂલ્લેસ્તાસુ માતૃમાઢાનિ શંમતિ ॥ ૧૩૨ ॥

મળેઙ્ગુઘ્મૂલાન્તં યારેલાસ્તલસમ્મુલા ।

સૂક્ષ્માસ્તાહિ મગિન્ય સ્યુ આતર સ્થૂલેસ્તિકા ॥ ૧૩૩ ॥

તાસુ યા અસ્ફુટરેલાસ્તાવન્તો નિઘર્ને ગતા ।

યા સ્ફુટસ્તેષ્ય જીવન્તિ ઇતિ મામુદિક્ વચ ॥ ૧૩૪ ॥

‘લેખ’ની સમતિ—કોને કાતની નીચે કરતા ઉપર જે રેખાઓ છે તે પુત્ર આપનારી છે તેમજ સ્ત્રીઓ આપનારી છે જમણાના મૂળમાં જે રેખાઓ છે તે ભાઈપણની યોગ છે ૧૩૨

ભાઈભાંડુની રેખા—અધિગ્રંથથી અણુના સુધી અણુના મૂળ ઉપર જે રેખાઓ છે તે ભાઈભાંડુની ચોટા છે તેઓ પૈકી જેટલી સૂક્ષ્મ છે તેટલી બહેનો અને જેટલી સ્પષ્ટ છે તેટલા ભાઈઓ સમજવા ૧૪૪

તેઓત્તરથી જેટલી અસ્પષ્ટ રેખાઓ છે તેટલાનું મરણ થાય છે અને જેટલી સ્પષ્ટ રેખાઓ હોય છે તેટલા જીવે છે ૧૪૪

આયુર્લેસ્વાવસાનામિર્લેસ્વામિર્મણિવ્રન્ધત ।

સ્પષ્ટામિર્ધાતરોઽપ્રપ્તેસ્વામિર્જામયસ્તથા

॥ ૧૪૫ ॥

સ્વામિસ્થિતિા ક્ષેપા વીર્ધામિર્દીર્ઘજીવિન ।

યવેરુદ્ધમૂલોત્પેસ્તત્સંસ્થ્યા સૂનવો નૃણામ્

॥ ૧૪૬ ॥

અપત્યેન્ના સર્વા સ્યુર્મત્સ્યાન્નુષ્ટતલ્પન્તરે ।

હસ્તચિન્દ્રેઽપ્યેતદેવ સમ્મતં વિદુર્પા મતમ્

॥ ૧૪૭ ॥

વિવેકવિહ્વાસ 'કારણેના મત—અધિગ્રંથથી લઈ આયુરેખાના પર્વત જેટલી રેખાઓ હોય તેમાંથી જેટલી સ્પષ્ટ રેખાઓ હોય તેટલા ભાઈઓ અને સૂક્ષ્મ હોય તેટલી બહેનો હોય છે ૧૪૫

જે રેખાઓ અસ્પષ્ટ અને તૂટેલી હોય છે તેટલા ભાઈ બહેનોના મરણ થાય છે અણુના મૂળમાં જેટલા થય હોય છે તેટલા પુત્રો હોય છે ૧૪૬

અધિગ્રંથ અધિકા મત્સ્યથી આરબી અણુના મૂળ પર્વત જેટલી રેખાઓ હોય તેટલા સંતાન થાય છે આવો પણ જેટલા શાસ્ત્રમથેનો મત છે ૧૪૭

અંગુઠસ્મયમૂલે જતિયમિત્તાઙ્ગ થૂલ્લેહાઙ્ગ ।

તેદુંતિ માઝમા સ્વલુ તણુયાહિ દુંતિ મણાઙ્ગ

॥ ૧૪૮ ॥

અંગુઠસ્મય દિગ્ગ રેહાઠ જસ્સ જતિયાદુંતિ ।

તતિયમિત્તા પુત્તા મિજ્જાહિય દારિયા દુંતિ

॥ ૧૪૯ ॥

જતિયમિત્તા છિન્ના મિન્ના લે દારિયા મુણાજાણ ।

અક્કંદા અછિન્ના જીવંતિ યત્તસિયા સુતા

॥ ૧૫૦ ॥

વિદ્યા સ્યાતિર્વિમૂતિ સ્યાદવે ત્તજ્જમ્મયગે ।

શુરુપ્પસે જન્મ રાત્રો વામાજ્જુલ્લગતે પુનઃ

॥ ૧૫૧ ॥

કૃષ્ણપક્ષે દિવાજન્મ દક્ષિણાક્ષુર્ગૈર્યૈવૈ ।

વિદ્ધાવિદ્ધવિવેકેન પક્ષસ્ય જ્યત્યયઃ ક્વચિત્ ॥ ૧૫૨ ॥

‘કરકેહા’ મકરપુકારનો મત—જ શુક્રાના મૂળમાં જેટલી સ્પૃશ રેખાઓ હોય તેટલા આઈ ચાક અને જેટલી ચુક્રમ રેખાઓ હોય તેટલી બહેનો થાય. ૧૪૮

જ શુક્રાની નીચે જેટલી રેખાઓ હોય તેટલા સતાન થાય અને તેમાંથી જેટલી પાતળી અને મુદર હોય તેટલી પુત્રીઓ થાય. ૧૪૯

જેટલી છિન્નલિપ્ત હોય તેટલાં સતાન મરી જાય અને જેટલી અખટ અને તૂટ્યા ફૂટ્યા વચ્ચેની હોય તેટલાં છુપે. ૧૫૦

જ શુક્રાના મધ્યમાં ચક્ર હોય તે વિદ્યા, જ્ઞાતિ અને વિભૂતિ મળે છે ચક્ર ઠાળા કાઢના જ શુક્રામાં હોય તે શુક્રલપક્ષમાં રાત્રે જન્મ હોય છે. ૧૫૧

અને જો જમણા કાઠના જ શુક્રામાં ચક્ર હોય તે કૃષ્ણપક્ષમાં કિવસે જ મ હોય છે આ ચક્રની વિધાઓથી તેમજ અણુ વિધાઓથી સ્થિતિ પ્રમાણે કેટલીક વખત પક્ષ નિર્ણયમાં ફરક પડે છે. ૧૫૨

શુક્લપક્ષે દિવાજન્મ દક્ષિણાક્ષુર્ગૈર્યૈવૈ ।

કૃષ્ણપક્ષે નૃણાંજન્મ વામાક્ષુર્ગૈર્યૈવૈ ॥ ૧૫૩ ॥

મતલેહ—જો જમણા કાઠના જ શુક્રામાં ચક્ર હોય તે શુક્રલપક્ષમાં જ મ હોય છે અને ડાબા કાઠના જ શુક્રામાં ચક્ર હોય તે કૃષ્ણપક્ષમાં જ મ હોય છે. ૧૫૩

દાહિણ હત્યગુહ મત્તેય જવેણ દિવસજન્મ ।

વામંગુહજવેણ નૂળ જાણિજ્ઞ નિસિજર્મ ॥ ૧૫૪ ॥

અક્ષુદ્રોદરમધ્યસ્યે યવે મોગી સદાસુખી ।

કહુનામયૈકસ્ય યવસ્ય ફલતુલ્યતા ॥ ૧૫૫ ॥

‘કરકેહા’ મકરપુકારનો મત—જમણા કાઠના જ શુક્રામાં ચક્ર હોય તે કિવસનો જન્મ હોય છે અને ડાબા કાઠના જ શુક્રામાં ચક્ર હોય તે રાત્રિનો જન્મ હોય છે. ૧૫૪

જ શુક્રાના મધ્યમાં ચક્ર હોય તે સોળી અને સદા સુખ સોજનનાર હોય છે ચક્ર એક હોય અથવા બિંદીત હોય તેપણુ ફલ સરખુજ છે. ૧૫૫

છત્ર તામર્સં ઘનૂરયવરો દમ્ભોલિક્ષ્માફુર્યાઃ

વાપીસ્વસ્તિક્ષતોરણાનિ ચ શર પચાનન પાદપ ।

ધર્મ શંભુજી સમુદ્રકલ્પશી પ્રાસાદમત્સ્યૌ યવાઃ

યૂપસ્તૂપ્કમંદલૂન્યવનિમૃત્સચામરો દર્પણ

॥ ૧૫૬ ॥

વૃષભ પતાકા કમલાભિષેકઃ સુદામકેકી ધનપુણ્યમાજામ્

જાત્રીશ હાથેથી-વિચાર-કર, કમળ ખનુખ, રથ, વજ્ર કમળો, જાકુસ, વાવ, સાથોથો, તોલક, ચામર, સિક, વૃક્ષ, શકે શંખ, કાશી, સમુદ્ર કલ્પ મહેલ, મનુષ્ય, યવ યૂપ (ચક્ષુસ્વલ) સ્તૂપ (પ્રભુનાં પદોનાં) કમલ પર્વત, દેવાદત્ત, દર્પણ, વૃષભ, ખલ, કમલ, જાલિરેક કલ્પ, પુણ્યમાળા, અને શેર જેમ જાત્રીશ હાથેથી ખનવાનેને હોય છે ૧૫૬

મણેસ્તલોન્મુલ્હે મત્સ્યે સદ્ધનવાજિર

મકરે દશસાહસી શલ્હે લક્ષ્મણતિર્ભવેત્

॥ ૧૫૭ ॥

આત્મપત્રં કરે યસ્ય દંદેન સહિતં પુન ।

ધ્વજો વા ચામરચુતં ચક્વર્તી સ જાવતે

॥ ૧૫૮ ॥

ધ્વજો હસ્તતલે યસ્ય મનુદ્વત્ત્વે સુસી ભવેત્ ।

કરમો માંસલ શ્રેષ્ઠેષ્ઠુલિપર્વ ન માંસલમ્

॥ ૧૫૯ ॥

કરમાર્નિર્ગતા રેલા ધનરેલા યદાગતા ।

અદ્ધુક્રાકારમૃદ્યસ્ય સ પુમાન્ ગજવાન્નૃપ

॥ ૧૬૦ ॥

હસ્તી રેલાધરો રાજા શૂર સિંહાકૃતૌ કરે ।

વૃષભે ગોકુલપતિ કર્પકો વહુરૂપવાન્

॥ ૧૬૧ ॥

ચિન્હોનું 'હસ્તવૃક્ષ'નાં 'મા' કરેલું ફળ-મહિષાસુરનાં તળીયાં ભરી મેંવાળો

મત્સ્ય હોય તે કલાશની સમ્માના ખનનો મહિષાસુરનાં માથે મકર (મચર)નું ચિન્હ

તેથી રીતનું હોય તે હાથકબજારો અને શંખ હોય તે લક્ષ્મણપતિ થાય છે ૧૫૭

એના હાથમાં દંડી સહિત કમલનું ચિન્હ હોય છે તે, તેમજ ધ્વજ અને

ચામરના ચિન્હવાળો ચક્વર્તી થાય છે ૧૫૮

એના હાથમાં ખલ હોય છે તે વહુરૂપવાર્ત મુખી થાય છે

કરનાં એ માંસલ હોય તે કૃષ્ણ છે અને ચર્મચીત્તોનાં પર્વ શુક્ર હોય તે

કૃષ્ણ છે ૧૫૯

જાકુસ રેખાનું સ્વરૂપ-કરમાર્નિ નીકળીને ખનવાને મચ્છનારી એ રેખા

હોય છે તે જાકુસના આધારની ઢાળ તરે જાકુસ રેખા કહે છે અને જાત્રી રેખા

હોય તે હાથોના ચાકનથી મુખ ચોગરે છે ૧૬૦

હાથીના ચિન્હવાળો શબ્દ શાવ છે ચિહ્નના ચિન્હવાળો શૂરવીર શાવ છે વૃષભના ચિન્હવાળો ગાય લેસોના યોગ સમૂહનો માલિક જલુ રૂપવાન જેડુલ દોષ છે ૧૬૧

સૂર્યે પ્રતાપવાન્ શૂર ચન્દ્રે પ્રકૃતિકોમલ ।

મિંદાસને પટ્ટધારી મોર માતુલત સુસ્ત્રી ॥ ૧૬૨ ॥

અકુશ્તોઽતિપ્રતિષ્ઠાવાન્ પ્રાસાદશ્વેતુસ્વી ધની ।

મત્સ્યે તુ પશ્ચિમવય સુગ્રી સાંયાત્રિકઃ પુમાન્ ॥ ૧૬૩ ॥

નન્દ્યાવર્તે નૃપપદં સૌમાગ્ય કચ્છપાકૃતો ।

પૂર્ણકૃમ્મઘરં પાળૌ નર પૂર્ણમનોરય ॥ ૧૬૪ ॥

સૂર્યના ચિન્હવાળો પ્રતાપી અને શૂર દોષ છે ચંદ્રના ચિન્હવાળો કોમલ પ્રકૃતિનો દોષ છે ચિહ્નસનવાળો દોષધાર અને મોરના ચિન્હવાળો મામાના પક્ષથી સુખી દોષ છે ૧૬૨

અકુશ્તના ચિન્હવાળો અતિશય પ્રતિષ્ઠા લોભનાર, મહેલના ચિન્હવાળો અપ્પી અને ધની દોષ છે માલિકના ચિન્હવાળો માલથી અવસ્થામાં સુખી અને વહાણુજલુ જેડનાર શાવ છે ૧૬૩

નદ્યવર્ત (સાથીઆ)ના ચિન્હવાળો શબ્દ પદવી લોભને છે કાલના ચિન્હ વાળો સૌભાગ્યધારી શાવ છે અને પૂર્ણકૃમ્મના ચિન્હવાળો સર્વ મનોરથવાળો શાવ છે ૧૬૪

રયાકારે રયી લોકે મોદયમં પરિવાસ્વાન્ ।

સ્વદ્ગાદિ ગમ્નાકારે સ્યાત્ કલેરાકારી સુમાહસ ॥ ૧૬૫ ॥

રથના ચિન્હવાળો રથના વાહનવાળો અને ઉડથી તેમજ મોટા કુટુંબવાળો શાવ છે વજ્રધાર વગર હથિયાળોના ચિન્હવાળો આકૃતી તેમજ ભીલોને કલેરા આપનાર શાવ છે ૧૬૫

ઘનુપા વહ્નમો લોકે મત્રીં ચામસ્તાન્ કરે ।

પુષ્પમાલારક્ષિતા હસ્તે યશસ્વી ઘનવાહર ॥ ૧૬૬ ॥

ઘનુખના ચિન્હવાળો લેકિનો પ્રેમ મેળવનાર શાવ છે ચામરના ચિન્હવાળો મત્રી શાવ છે ફૂલની માળાવાળો યશસ્વી અને ધનવાન બને છે ૧૬૬

મુકુટે ગજમાન્યં સ્યાત્કમલે શ્દુભોગવાન્ ।

મુદ્ધે તિલ્ પુત્રપૂર્ણં મર્યં ક્રોધી મહાધર્મી ॥ ૧૬૭ ॥

છત્રે હૃદી પ્રતિષ્ઠાવાન્ સ્વસ્તિકે વાર્ધકે સુસી ।

સ્યલ્પદ્યે હિ ચતુર શમાવાન્ મંદલાકૃતૌ

॥ ૧૬૮ ॥

પદ્મકોણે ધર્મવાન્ ધીર તેજસ્વી મણિરેખ્યા ।

મરોચ્છેપ્રતિ વાનાઙ્ગ કુલમુખ્યો યુગાકૃતૌ

॥ ૧૬૯ ॥

કુન્તે ક્લેષી મિહ્નકાર્યો વિદ્યાવાન્ સ્યાન્છાકૃતૌ ।

વિમાને દુર્ગંગેહાદિનિર્માતા કીર્તિમાન્ર

॥ ૧૭૦ ॥

एवं रेखाक्लादक्षेय स्वभावनिर्णयोऽङ्गिनाम् ।

तत्तद्देवाकૃતિર્જેયા સ્થાનપ્રન્યાન્તરાદિહ

॥ ૧૭૧ ॥

મુકુટના ચિન્હવાળો રાજમાન્ય અને કમળના ચિન્હવાળો બહુ બેગ દોષવત્તાર થાય છે અને મુઠી વાજવાથી અહરના ભાગમાં આવેલી બધા તેજ વલવાળો પુત્રવાન અને આપના ચિન્હવાળો મહાકોપી બનવાન થાય છે ૧૬૭

ઉત્તરના ચિન્હવાળો હઠી અને પ્રતિષ્ઠિત થાય છે સાથીઆના ચિન્હવાળો વૃદ્ધ વચ્ચામાં કુળ બેગવત્તાર થાય છે જે સ્વજનકમળ (જેકે બાળના કમળ)નું ચિન્હ હોય તેા જનુર થાય છે અને જેના હાથમાં મુદળનું ચિન્હ હોય તે કામાવાન થાય છે ૧૬૮

પદ્મકોણના ચિન્હવાળો ખાર્ગિક થાય છે જેને અલિખધરણ્ય સ્પષ્ટ હોય છે તે ધીર અને તેજસ્વી થાય છે સંધેવરના ચિન્હવાળો ગાયુના વિઠાવવાળો થાય છે જેના હાથમાં ધૂમ્રનું ચિન્હ હોય છે તે પાતાના કુળમાં મુખ્ય પુરુષ થાય છે ૧૬૯

કુલ (જાણી)ના ચિન્હવાળો મર્યોમાં રહેતેક મેળવત્તાર થાય છે સર (જાણ)ના ચિન્હવાળો વિદ્વાન્ થાય છે જેના હાથમાં વિમાનનું ચિન્હ હોય તે દુર્ગ મહાન વરેરેના બનાવત્તાર અને માન્તિમાન થાય છે ૧૭૦

ચિન્હોનો ઉપયોગ હાર કરે છે—આ પ્રમાણે રેખાઓના બજારી મનુષ્યોના સ્વભાવનો નિર્ણય કરવેા. આ રેખાઓ (ચિન્હો)ની જોખણાણ વધા સ્થાન પ્રમાણવરથી બધી લેખ. ૧૭૧

શ્રી હસ્તલિખ સૂત્ર સ પાશ્વ

માયાસુ દશમિધર્મરાજા યોગીશ્વરોષ્ટ્રવા ।

દગમિઃ શક્તિમિ મર્વાવસ્થાસુ ષ્ઠદુઃસ્થા

॥ ૧૭૨ ॥

एफ चक्रे मवेगज्य विद्या चक्रे द्ये मवत् ।

धनागमान्निमिधर्मेवहुचर्धेर्दग्निता

॥ ૧૭૩ ॥

એ દો આંગળીઓમાં દશ ચક્ર હોય હં તો શબ્દ થાય અથવા મદ્દાન મોગી થાય. ને દો આંગળીઓમાં છીપ હોય તો દરેક અવસ્થામાં દુઝી રહે છે ૧૭૨
ને એક ચક્ર હોય તો શબ્દ થાય. ને ચક્ર હોય તો વિદ્યાન થાય. ત્રણ ચક્ર હોય તો ધનવાન થાય. અને જદુ ચક્ર હોય તો દરિદ્ર થાય. ૧૭૩

અંગુલિ અણ્વોપરિ હવંતિ મમરાસદાહિણાવત્તા ।

સોધનમોગી પૂજ્જો ધર્મર્થે બુદ્ધિમંતોય

॥ ૧૭૪ ॥

વૃક્ષ વા તોરણં ગત્તિર્મગ્ધેવકુલાનિ વા ।

અશાસ્ત્રંત વિજાનીયાહનવન્ત મહાધિપમ્

॥ ૧૭૫ ॥

મકરણુ કારનો મત—એની આંગળી અને અણ્વક ઉપર દક્ષિણાવર્તી ભમરી હોય, તે પુરુષ હકીમીયત, લોગી પૂજ્જીક ધર્મી અને બુદ્ધિવાન હોય છે ૧૭૪
એમના હાથમાં વૃક્ષ, તોરણ વગેરે મહા, કે દેવમંદિર હોય તેનો પુત્રરહિત પરંતુ ધનવાન અને ઘણા જ બુદ્ધિશાળી થાય છે ૧૭૫

શફરો મક્ત્ર શંસં પત્ર પાળૌ સ્વસમ્મુલ્લ

ફલ્લ મર્વદૈવાન્ત્યકાલે પુનરમમ્મુલ્લ

॥ ૧૭૬ ॥

મત્સ્ય, મકર, શય, જહાશય, વગેરે ને હાથમાં ઉર્ધ્વ મુખવાળા હોય તો તેમનું ગુણ દુઃસહાયક મળે છે અને ને અપિમુલ્લ હોય તો અત્યાવશ્યામાં દુઃખ આવે છે ૧૭૬

શતં મહલ્લ લક્ષ્મ વા કોટિં દષ્ટુર્યપાક્રમમ્ ।

મીનાદયનેશ્ચ સ્પષ્ટા હિન્નમિન્નાદયોઽસ્યદા

॥ ૧૭૭ ॥

મિંહામનત્તિનેશ્ચામ્યાં નન્યાવર્ત્તમુતોર્ગે ।

પાણિસ્વામ્થિનેમત્સ્યે માર્વમોમો ન મશય

॥ ૧૭૮ ॥

શ્રીવત્મેન મુલ્લી ચન્નેનોર્વાશપતયોધની ।

મવેદેવકુલાકારેન્નામિધાર્મિક પુમાન્

॥ ૧૭૯ ॥

વાર્ષીયાનસ્થાઞ્ચેમન્નેન્નાકિન્ના કગ ।

યેપાં તે પરસેન્યાનાં હ્યગ્રહણત્પરા

॥ ૧૮૦ ॥

એકમપ્યાયુધ પાળૌ પર્ત્તિગન્મચ્ચતો યદિ ।

તદા પર્મયોધ્ય સ્યાદ્દીગ મૃષિપતિર્જયી

॥ ૧૮૧ ॥

છત્રે હઠી પ્રતિષ્ઠાવાન્ સ્વસ્તિકે વાર્ધકે સુસી ।

સ્પલ્પમે દિ ચતુર ધમાવાન્ મંડલાકૃતૌ ॥ ૧૬૮ ॥

પદ્મકોણે ધર્મવાન્ ધીર તેજસ્વી મણિરેખ્યા ।

મરોચેરેપ્રતિ વાતાક્લુ કુલમુસ્યો યુગાકૃતૌ ॥ ૧૬૯ ॥

કુન્તે ક્લેશી સિદ્ધકાર્યો વિદ્યાવાન્ સ્યાન્છદાકૃતૌ ।

વિમાને દુર્ગગદાદિનિર્માતા કીર્તિમાન ॥ ૧૭૦ ॥

एवं रेखाक्लादुद्देय म्बभावनिर्णयोऽङ्गिनाम् ।

तत्तદ्रेखाकૃતિર્જ્ઞેયા સ્યાનગ્રન્થાન્તરાદિહ ॥ ૧૭૧ ॥

મુકુન્તા ચિન્હવાળો રાજમાન્ય અને કમળના ચિન્હવાળો બહુ ભોમ ભોમપનાર થાય છે અને મુઠી વાળવાળો અદ્યતા કામમાં બાવી ભય તેવા વક્ત્રવાળો પુત્રવાન અને આપના ચિન્હવાળો મહાકોપી ધનવાન થાય છે ૧૬૭

છત્રના ચિન્હવાળો હઠી અને પ્રતિષ્ઠિત થાય છે ગ્રામીણના ચિન્હવાળો વૃદ્ધ વખતમાં કુળ ભોમપનાર થાય છે બે મ્બજકમર (જેક બદાના કમર)નું ચિન્હ હોય તેા ચતુર થાય છે અને બેના હાથમાં મુદબનું ચિન્હ હોય તે કમાવાન થાય છે ૧૬૮

પદ્મકોણના ચિન્હવાળો ખાર્ગિક થાય છે અને મણિરેખાના સ્પષ્ટ હોય છે તે ધીર અને તેજસ્વી થાય છે સરેશ્વરના ચિન્હવાળો ગાયુના નિહારવાળો થાય છે બેના હાથમાં વૃપત્ત ચિન્હ હોય છે તે પાવાના કુળમાં મુખ્ય પુરુષ થાય છે ૧૬૯

કુવ (આલે)ના ચિન્હવાળો કાર્યોમાં રેતેક મેળવનાર થાય છે શર (બાલુ)ના ચિન્હવાળો વિદ્વાન્ થાય છે બેના હાથમાં વિમાનનું ચિન્હ હોય તે દુર્ગ મહાન વજેરેનો બનાવનાર અને કન્તિમાન થાય છે ૧૭૦

ચિન્હોનો ઉપસહાર કરે છે—આ પ્રમાણે રેખાઓના ભજથી મનુષ્યોના સ્વભાવનો નિર્ણય કરવો. આ રેખાઓ (ચિન્હો)ની ભોળગણાવ તથા સ્થાન પ્રધાન્યનારથી ભજી તેજ ૧૭૧

શ્રી હસ્તલિખ સુત્ર સપ્તમું

मायासु दशमिश्चनैराजा योगीश्वरोऽप्यवा ।

दशमि शक्तिमि सर्वावस्थासु बहुदुःखदा ॥ ૧૭૨ ॥

एक चक्रे भवेद्राज्य विद्या चक्रे दये भवेत् ।

पनागमान्निमिधैर्बहुचक्रेर्ददित्ता ॥ ૧૭૩ ॥

જો હો જાત્રગીઓમાં ફરતે ચક્ર દોષ હો તો રાત્ર ચાપ અથવા મહાન ચોગી
માથ. જો હો જાત્રગીઓમાં ધીપ દોષ તો ફરતે અવધામા કુન્થી રહે છે ૧૭૨
જો જોક ચક્ર દોષ તો રાત્ર ચાપ. જો ચક્ર દોષ તો વિદ્યાન માથ. તથા ચક્ર
દોષ તો ધનવાન માથ. અને જહુ ચક્ર દોષ તો ફરિદ માથ. ૧૭૩

અંગુલિ અગ્રપરિ હ્રવતિ મમરાત્તદાહિનાવત્તા ।

સોધનમોગી પૂજ્ઞો ધર્મર્મૈ શુદ્ધિમતોય ॥ ૧૭૪ ॥

વૃક્ષં વા તોરણં ગત્તિર્મદ્દેવકુલ્યાનિ વા ।

અશ્વાસ્વન્ત વિજાનીયાહનવન્ત મહાધિપમ્ ॥ ૧૭૫ ॥

પ્રકરણ કારનો મત—જેની આત્રગી અને અધુક ઉપર દક્ષિણાવર્તી સમરી
દોષ, તે પુત્ર્ય લક્ષ્મીવત, ચોગી, પૂજનીક ધર્મી અને શુદ્ધિવાન દોષ છે ૧૭૪
જેમના હાથમાં વૃક્ષ, તોરણ વજ, મક, કે દેવમંદિર દોષ તેઓ પુત્રદક્ષિત
પરુ ધનવાન અને મધુ જ શુદ્ધિશાળી થાય છે ૧૭૫

ગપ્તો મકરઃ શંસં પત્ર પાણૌ સ્વસમ્મુસ્ત્વ ।

ફલદઃ સર્વદૈવાન્ત્યકાલે પુનરમમ્મુસ્ત્વ ॥ ૧૭૬ ॥

મત્સ્ય, મકર, શંખ, જહાસય, વગેરે જો હાથમાં ઉર્ધ્વ મુખપાત્ર દોષ તો તેમનું
શુભ ફળ સદાસત્ય મળે છે અને જો અપોમુખ દોષ તો અત્યાવધામા ફળ આપે છે ૧૭૬

ગત મહર્ષં લગ્ન વા કોટિં દર્શ્યયાક્રમમ્ ।

મીનાદયનેન્ના મ્પણ કિન્નમિન્નાદયોઽપ્યદા ॥ ૧૭૭ ॥

મિંહામનત્તિનેશામ્યા નન્યાવર્ત્તમુતોર્ગે ।

પાણિરન્નાસ્થિર્નૈમત્સ્યે માર્વમોમો ન મંશય ॥ ૧૭૮ ॥

શ્રીવત્સેન સુગ્રી વ્રજેનોર્ધાગપતયોધની ।

મવેદેવકુલ્યાકારેસ્વામિર્ધાર્મિક પુમાન્ ॥ ૧૭૯ ॥

વાર્ષાયાનમ્યાઞ્વેમરૂપેમ્વાકિન્ના કગ ।

યેપા તે પરસેન્યાનાં હૃદગ્રહણનત્પરા ॥ ૧૮૦ ॥

અકમપ્યાયુધં પાણૌ પર્વત્તિગ્નમ્ચતો યદિ ।

તદા પરંયોષ્ય સ્યાદીગે મૃમિપતિર્જર્ષી ॥ ૧૮૧ ॥

મત્સ્યાદિ આકૃતિઓ અત્યંત સો, હલ્લ, લાજ અને કૃષિકાંતી સંખ્યાના ખાતા નાણિક જતાવે છે પરંતુ આ બિન્દો છિન્નચિન્ન હોય તો અત્યંત ધૂળ આપે છે ૧૭૭

જેમના હાથમાં ત્રિકોણ અને સૂર્ય અથવા નદાવર્ત, ચંદ્ર અને તોરણ એક સાથે પડ્યા હોય અને તે સાથે મત્સ્ય બિન્દ ન હોય તો તેઓ નિઃસંશય ચક્રવર્તી રાજા થાય છે ૧૭૮

જેમના હાથમાં શ્રીચત્સ હોય તેઓ ધુળી રહે છે એક હોય તો સમ્રાટ, બીજા હોય તો ખની, અને દેવમંદિરના આમરની રેખા હોય તો મહાપદ્યાર્થિક થાય છે ૧૭૯

પાંચાષ્ટી વાહન, રથ, હાથી વૃષભ વગેરે રેખાઓ હોય તો તેના મહાપદ્યાર્થિક બિચારી નિવડે છે એકાન્ત મુહોમાં વિષય મેળવનારા થાય છે ૧૮૦

છત્રીયા પ્રારનાં કથિચાર પેરી કોઈ પણ અવતર કથિચાર હાથમાં હોય તો પણ મહાપદ્યાર્થિક કાર ન પામનાર અને બિચારી રાજા થાય છે ૧૮૧

उद्दपो मङ्गिनी पोतो यस्य पूर्णं कर्मात्मके ।

सरूप्यस्वर्णरत्नानां पाथ्री सांयात्रिकः पुमान् ॥ १८२ ॥

त्रिकोणेस्त्वया सीरुशालोलूस्लादिना ।

वस्तुना हस्तजातेन पुरय स्यात्કૃષીક્લઃ ॥ ૧૮૩ ॥

गोमन्तः स्यान्मसा सौधै दाममि पाणिसंस्थितै ।

कमल्लुचजौ कुमस्वस्तिकौ श्रीप्रदौ नृणाम् ॥ १८४ ॥

वाप्यां सर्वजनादेय ममुद्रेस्यान्महानृप ।

दर्पणेव્રાનમમ્પૂર્ણોઽમિષેકે ચામિષેકવાન્ ॥ ૧૮૫ ॥

शस्त्राकारे महावीर पोते सांयात्रिक पुमान् ।

पुस्तके शास्त्ररसिको धर्मी देवकुले भवत् ॥ १८६ ॥

स्वस्तिकं घनसौभाग्यं वाणिज्यं स्यात्કુલાકૃતૌ ।

શ્રીવત્સલ્પ્રાંશિના લક્ષ્મી ગવાર્થ દામકેન ચ ॥ ૧૮૭ ॥

જેમના હાથમાં હોડી, વહાણ, કે જહાજનું સ્પષ્ટ બિન્દ હોય તેઓ રૂપ સોત અને રત્નના માણિક અને છે તેમજ યોદ્ધા સમુદાની સફર કરનારા થાય છે ૧૮૨

જેમના હાથમાં ત્રિકોણનું બિન્દ હોય, અથવા હજી, મૂશજ કે જાણીઆનું બિન્દ હોય તેઓ ખેડુત થાય છે ૧૮૩

જે હાથમાં મહેલનું બિન્દ હોય અથવા ઘોરણનું બિન્દ હોય તે રાસના પાલક

(માલધારી) થાય છે કમઠ્ઠી, ખજા, ફૂલ અને સાધીઆના ચિન્હ લક્ષ્મી આપનારાં છે ૧૮૪

વાવના ચિન્હવાળો સ માન પામનાર, સમુદ્રના ચિન્હવાળો ઓટો રાત્રી, દર્પણના ચિન્હવાળો જ્ઞાની અને અભિવેકના ચિન્હવાળો મદ્દાભિવેકને પામે છે અર્થાત્ અકલ્પનીય થાય છે ૧૮૫

કાચમાં સજ્જના ચિન્હવાળો વીરપુરુષ થાય છે વદાવના ચિન્હવાળો ઓટો મુગ્ધ થાય છે પુત્રકના ચિન્હવાળો યાજ્ઞ રસિક થાય છે અને દેવમહિતના ચિન્હવાળો ધર્માત્મા થાય છે ૧૮૬

સ્વસ્તિકના ચિન્હવાળો ભાગ્યશાળી થાય છે તુલા (ત્રાજવા)ના ચિન્હવાળો વેપારી, શ્રીવત્સ (માણા)ના ચિન્હવાળો મનવર્ધિત લક્ષ્મીને મેળવનારાં અને દોષ-હીન ચિન્હવાળો ડોરનો ભાલિક થાય છે ૧૮૭

તુલ્યપ્રમયત્વા વર્ગ કરમયે તુ દૃશ્યતે ।

વાણિજ્ય સિચ્યતે તસ્ય પુરુષસ્ય ન સંશયઃ ॥ ૧૮૮ ॥

યસ્ય મીનસમા સ્ત્વા કર્મસિદ્ધિ પ્રજાયતે ।

ઘનાદય સત્તુ વિજ્ઞેયો વહુપુત્રમિયાયુતઃ ॥ ૧૮૯ ॥

પદ્મં વા યદિ વા શંસં કૌષાગારં ચ દૃશ્યતે ।

પુરુષસ્ય કરે યસ્ય ર્દશ્વર સ ચ કથ્યતે ॥ ૧૯૦ ॥

ચક્રાકારો ખજાકારઃ સ્વક્રાકારઃ દૃશ્યતે ।

સર્વવિદ્યાપ્રધાનોર્ધ્વં બુદ્ધિમાન્નૃપપૂજિતઃ ॥ ૧૯૧ ॥

શૂલં પાળો યસ્ય પુત્ર સત્તુ ધર્મરતો મહેત્ ।

યજ્ઞધર્મા દાનરતો દેવગુર્વોસ્તુ પૂજકઃ ॥ ૧૯૨ ॥

અકુળ કુહલં છત્ર યસ્ય પાણિતલે મહેત્ ।

તસ્ય રાજ્યં વિનિર્દિષ્ટં સમુદ્રવર્તનં યથા ॥ ૧૯૩ ॥

દેવસામુદ્રિક 'માથી ઉર્ધ્વત કરીને એક સરખુ ફળ આપનારાં જાળે ચિન્હો કહે છે દેવસામુદ્રિકના અઘાર જાળાચ છે જેમાં ૧૪ જાળાચ પુરુષ લક્ષણના અને ૭ સ્ત્રી લક્ષણના છે જેના કાચમાં તુલા અથવા વજનુ ચિન્હ દોષ તે પુરુષને ને વેપાર કરે તેમા નિઃસંશય સિદ્ધિ મળે છે જેના કાચમાં માછલાના ૭૫ ચિન્હ દોષ તેને દરેક કાચમા સિદ્ધિ મળે છે તે પુરુષ ઘનાદય તેમજ મુદર મિથ પત્નીવાળો અને ઘણા પુત્રો વાળો દોષ છે જેના કાચમા પદ્મ અથવા શેવનાચ અથવા કોણરનુ ચિન્હ દોષ તે પુરુષ સર્વમાનસથી મુક્ત દોષ છે એક ખજા અથવા તલવારના ચિન્હવાળો મદ્દાભિવેકના મેટ પુરુષ અને બુદ્ધિમાન દોષ રાજમાન્ય થાય છે જેમના

કામમાં ત્રિમુદ્રનું ચિન્હ હોય તેઓ પુરુષ ધર્માત્મા, યજ્ઞકર્તા, ધાનશીલ તેમજ દેવમુદ્રની પૂજા કરનાર હોય છે જેમના કામમાં અકુશ કુશલ, હજી એ ચિન્હો હોય તેઓ શાસ્ત્રલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે એમ સ્ત્રિમુદ્રનું વચન છે ૧૮૮ થી ૧૯૩

વરપતમર્ગસ્ય મતિય મદ્વામણ કુસુમ મચ્છજલકુંભ ।

ઘસહગયછત્ત ચામર દામહય વજ્જમપરં ચ ॥ ૧૯૪ ॥

તોમર વિમાનકેઝ્ઝસ્મે ઇ હુતિ વસ્તલે પયદાતસ્મ ।

પુણઘણ ઘજ્જ આયા ઇચ્છલાહોદ્દી હોદ્દ અચિરેણકાલેણ ॥ ૧૯૫ ॥

મચ્છેણ અન્નપાણ કુંમેતદ પાવર્ણ્ય મોહર્ગ ।

દામેણય ગોર્વંઘ વસહે સેનાવદ્દ હોદ્દ ॥ ૧૯૬ ॥

હોદ્દપુણ ઘણ ધાન્યં આજ્ઞાય સુહં ચ સત્થિય સુસં ।

કુંમેણ પાવર્ણ્યતિહં સિરિવચ્છે ઇચ્છિયા મોગા ॥ ૧૯૭ ॥

રજ્જાભિસેઝ પવરં પાવર્ણ્ય મદ્વામણં કરેજસ્સ ।

પાવર્ણ્ય અર્ણવં સુસં ગજચામર છત્તવજ્જેહિં ॥ ૧૯૮ ॥

મયેરેણ ઘણસહસ પતમેણક લક્ષ્વર્ણ્ય હોદ્દ ।

સંસે દહક્રોટિર્વર્ણ્ય ચક્રેણ તિહીમરી હોદ્દ ॥ ૧૯૯ ॥

પાવર્ણ્ય પચ્છમસુસ પચ્છિમમુહ સર્વિશ કુરા સંસે ।

અમ્મિતરાણણોપુણા હોદ્દ નિરંતરં સુહં ॥ ૨૦૦ ॥

સંપુન્ન સંસ્રમચ્છ પતમે મદ્વામણેજવ કુંમે ।

પાવર્ણ્ય વિઝલારિદ્ધિ પુરિસો અચિરેણ કાલેણ ॥ ૨૦૧ ॥

અવ્યત્તૈશ્ચ તથા છિન્નેર્મિન્નેર્વિદ્ધેશ્ચ રુક્ષકૈઃ ।

લક્ષણે ફલહીનત્વં ધનહાનિં વિનિર્દિશેત્ ॥ ૨૦૨ ॥

એકમપ્પુત્તર્મં સ્પર્ષં લક્ષણં વેધવર્જિતમ્ ।

સર્વાઙ્ગીણં ધિર્યં દક્ષે સંતર્તિં યદ્દુ મગલમ્ ॥ ૨૦૩ ॥

ઉપરોક્ત ચાતને પ્રકરણતરે 'કરેન્દકા પ્રકરણકરના શબ્દોમાં કહે છે- જેમના કામમાં મુદ્ર પદ્મ, શખ, સ્વર્ગિક, ભદ્રાસન, પુષ્પમળા, માછલી કુલ, જગદ્, કાષી હજી, આમર રવળુ, ઘોડા, વજ્ર મગર, તોરણ, વિમાન, મળા હોય તેઓ અસદી અસદી શાસ્ત્રાસનના અધિકારી થાય છે અત્યંત ચિન્હવર્ણો પ્રાપ્તપાનપુણ્ય,

કુલવાળો બાબરશાહી, રબળુથી આવે સેના સમુદ્રવાળો તથા વૃષભથી સેનાનામક યાજ
 ૬ બેન કાથમા સ્વમ્નિકેનુ ચિન્હ હોય તે ધન માનવાળો સેવકોને આજ્ઞા કરનાર
 તેમજ મુખ લોગવનાર માથે છે કુર્મ (કાચળા)ના ચિન્હવાળો મુખવૈભવવાળી વૃદ્ધ
 સ્થાપિત પામે ૭ અને શ્રીવત્સવાળો મનવાંછિત લક્ષ્મી પામે છે જેમના કાથમા
 સિકાસન હોય તેઓ મોટા રાજ્ય ઉપર અધિપતિત થાય છે હાથી, વામર અને
 છત્રવાળા અનંત મુખને પામે છે ૮ના કાથમા મગરનુ ચિન્હ હોય તે જોક હલાર
 સેનામહોસ્વાળો કમલના ચિન્હવાળો લક્ષ્યાધિપતિ, શખના ચિન્હવાળો કસ કરોડવાળો
 અને વાકવાળો ત્રણ ભુવનનો સ્વામી થાય છે ઉલટા મુખવાળા ધન અને શખના
 ચિન્હો હોય તો ખાછગથી મુખ મળે છે પરંતુ જો તે ચિન્હો અતરાલિમુખી હોય
 તો નિરતર મુખ પામે છે પુરેપુર્ત શખ, મત્સ્ય, પથ, ભદ્રાસન, ચવ કે કુલના
 ચિન્હો હોય તો વિપુલ સમૃદ્ધિને પામે છે આવાં ચિન્હોવાળા મહાશીમત હોય છે
 જે ચિન્હો અપ્પટ્ટ, છિન્નભિન્ન, વિધાએલા (બીજી રેખાકાશ કપાએલાં) અથવા ત્રણ
 (આખને ન ગમે તેવા) હોય તો તેમના કુળમા ન્યુનતા આવે છે અને ધનહાની
 કરે છે જોક લક્ષ્મી જો ઉત્તમ પ્રકારે સ્પષ્ટ અને કપામા વગરનુ હોય તો તે જોક
 હોવા છતાં પણ સર્વ સમૃદ્ધિને આપે છે ૧૬૪ થી ૨૦૭

અશ્વગુપ્તમધ્યે કેદારે સુત્તં રાજ્ય ત્રિયોગ્યવા ।

કેદારસંગતા રેવાસ્તાવદર્વધનકારિણી

॥ ૨૦૪ ॥

બહિરેખા—અશ્વકાના બીજા પર્વમાં ક્ષેત્ર (ધારસ)નું ચિન્હ હોય તો તે
 મુખ, રાજ્ય અથવા લક્ષ્મી આપે છે જ્યારે ટીકામાં કહે છે કે આ ચિન્હ કાળા
 કાથમા હોતું જોઈએ જો ના ધારસ ચિન્હને બીજી રેખાએ કાપવી હોય અથવા
 સ્પષ્ટ કરવી હોય તો જેટલી રેખાઓ સ્પર્શ કરવી હોય તેટલીવાર બધન થાય
 અર્થાત્ જેલમાં જતું પદે ૨૦૪

અગુઠસ્ય વયમજ્જેકેઆરં જહ્નુઃ ક્ષિજ્જ પુરિમસ્સ ।

સો હોઢ સુક્કમાગી પાવહ્ન પુણતિઠ રજ્જ

॥ ૨૦૫ ॥

કેયાર સંગમાઠ રેહાઠ જતિયાઠ વીસતિ જાહ ।

વંધનાહ પાવહ્ન અત્યકર્ય પુરિસો

॥ ૨૦૬ ॥

જિયરેહાઠકુલ્લેહ મગ્ગયાજસ્સ હોહ ।

અન્નસદ્દા રેહા અસ્ફુઢિયા સેઘણવુઢિહોહ પુરિસસ્સ

॥ ૨૦૭ ॥

અશ્વગુપ્તમૂલે ય કાકપદવાન્ મનુજો ભવેત્ ।

શૂલ્લોગાત્તસ્ય મૃત્યુગ્તિયુચુ કેપ્પિ પંઢિતાઃ

॥ ૨૦૮ ॥

હાથમાં ત્રિશુલનું ચિન્હ હોય તેનો પુરુષ ધર્માત્મા, ધનકર્તા, દાનશીલ તેમજ દેવશુદ્ધી પૂર્ણ કરનાર હોય છે એમના હાથમાં અકુશ કુલલ, છત્ર એ ચિન્હો હોય તેનો શાસ્ત્રલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે એમ સ્ત્રીશુદ્ધિ વચન છે ૧૮ થી ૧૬૪

વરપડમર્ગસ્વ સત્વિય મદામણ કુસુમ મચ્છજલકુંભ ।

વસદ્વગયછત્ત ધામર દામહય વજ્જમપરં ચ ॥ ૧૯૪ ॥

તોમર વિમાનકેઝસમે એ હુંતિ કસ્તલે પયદાતસ્મ ।

પુણઘણ ઘજ્જ આયા રજ્જલાદોદ્ધી હોદ આચિરેણકાલેણ ॥ ૧૯૫ ॥

મચ્છેણ અન્નપાણ કુંમેતદ પાવર્યય સોદર્ગ ।

દામેણય ગોવર્ધ્ય વસદે સેનાવદ્ હોદ ॥ ૧૯૬ ॥

હોદ્વપુણ ઘણ ધાન્યં આજ્ઞાય સુદં ચ સત્વિય સુસ્વં ।

કુંમેણ પાવર્યિતિદં સિરિવચ્છે રજ્જિયા મોગા ॥ ૧૯૭ ॥

રજ્જામિસેઅ પવરે પાવદ મરાસણં કરેજસ્સ ।

પાવદ અણત સુસ્વં ગજધામર છત્તવજ્જેરિં ॥ ૧૯૮ ॥

મયરેણ ઘણસદ્દસ પડમેણક લક્ષ્મવર્દ હોદ ।

સસ્વે દદ્વકોટિવર્દ ચક્રેણ તિદ્ધીમરી હોદ ॥ ૧૯૯ ॥

પાવદ પચ્છમસુલ પચ્છિમ્મમુદ્ધ સવિથ કુરા સંસે ।

અગ્નિતરાણણોપુણા હોદ્ધ નિરંતરં સુદં ॥ ૨૦૦ ॥

સંપુન્ન સંસ્થમચ્છ પડમે મદાસણેજવ કુંમે ।

પાવદ વિઝલાગિદ્ધિ પુરિસો અચિરેણ કાલેણ ॥ ૨૦૧ ॥

અવ્યત્તૈશ્વ તયા ટિન્નેર્મિર્નિર્વિદ્ધૈશ્વ રુપકૈઃ ।

લક્ષણે ફલદ્ધીનત્વ ધનદારિં વિનિર્તિરોત્ ॥ ૨૦૨ ॥

એકમપ્પુત્તર્મ સ્પટ્ટં લક્ષણં વેધવર્જિતમ્ ।

મર્વાક્કીર્ણં ધિય દત્તે મંતર્તિં ત્રદુ મગલમ્ ॥ ૨૦૩ ॥

ઉપરોક્ત વાતને અકરાન્તર 'કરેદેદા' અકરણુકારના શબ્દોમાં કદે છે-
એમના હાથમાં મુદ્દ પદ્મ, ચાપ સ્થપિત ભદ્રાસન, પુષ્પમાળા માણલી, કુન્દ,
ભાલ, હાથી છત્ર, ધામર, રત્નજ્યુ, ઘોડે, વજ્ર મચર, તીરજી, વિમાન, મલ્લ હોય
તેનો જલદી જલદી શાસ્ત્રાસનના અધિકારી થાય છે મલ્લચિન્હવાળો પાનપાનપુષ્પ,

કુલવાળો શામળાળી રાજ્યથી જાય એ સના સમુદ્રવાળો તથા વૃષભથી સેનાનાથક થાય છે જેના હાથમાં સ્વસ્તિકાનું ચિન્હ હોય તે ધન માન્યવાળો સેવકોને આજ્ઞા કરનાર તેમજ સુખ સોમ્યનાર થાય છે કુર્મ (કાચળા)ના ચિન્હવાળો સુખવૈભવવાળી બૃહ સ્થાપ્તિને પામે છે અને શ્રીવત્સવાળો મનવાંછિત લક્ષ્મી પામે છે જેમના હાથમાં ત્રિહાસન હોય તોયે મોટા રાજ્ય ઉપર અભિવિષ્ટ થાય છે હાથી, જામર અને છત્રવાળા જનતા સુખને પામે છે જેના હાથમાં મગરનું ચિન્હ હોય તે જોઈ હજાર સેનામહોરવાળો, કમલના ચિન્હવાળો લક્ષ્યાધિપતિ થાજના ચિન્હવાળો કસ કરોડવાળો અને અકલ્પનો ત્રણ બુધનનો સ્વામી થાય છે ઉછળા સુખવાર્તા ધન અને શાખના ચિન્હો હોય તો પાછળથી સુખ મળે છે પરંતુ જો તે ચિન્હો અતશભિસુખી હોય તો નિરવર સુખ પામે છે પુરેપુરાં થાજ, મત્સ્ય, પદ્મ, કદાસનું, ચવ કે કુલના ચિન્હો હોય તો વિપુલ ઋદિને પામે છે આવાં ચિન્હોવાળા અર્જુનમત હોય છે જે ચિન્હો અરુણ, છિન્નભિન્ન ત્રિભાંગોઈ (બીજી રેખાદ્વારા કપાળોઈ) અથવા ત્રણ (અંજને ન જમે તેવાં) હોય તો તેમના કળમાં ન્યુનતા આવે છે અને ધનહાની કરે છે અકલ્પ લક્ષ્મી જો ઉત્તમ પ્રકારે સ્પષ્ટ અને કપાળા વગરનું હોય તો તે જોકણ હોવા છતાં પણ સંપૂર્ણ સમૃદ્ધિને આપે છે ૧૬૪ થી ૨૦૩

અશ્વગુપ્તમધ્યે કેદારે સુસ્તં રાજ્યં ત્રિયોગ્યવા ।

કેદારસંગતા રેલાસ્તાવદ્રવંધનકારિણી

॥ ૨૦૪ ॥

ખંડિરેખા—અશ્વગુપ્તના બીજા પર્વમાં ક્ષેત્ર (ભારત)નું ચિન્હ હોય તો તે સુખ રાજ્ય અથવા લક્ષ્મી આપે છે અથવા ટીકામાં કહે છે કે આ ચિન્હ હાથમાં હોવું જોઈએ જો આ ભારત ચિન્હને બીજી રેખાઓ કાપતી હોય અથવા સ્પર્શ કરતી હોય તો ભેટલી રેખાઓ સ્પર્શ કરતી હોય તેટલીવાર ખામી થાય અર્થાત્ જેટલા જણ પડે ૨ ૪

અગુટસ્ય વયમજ્જેકેઆરં જઙ્ઘ હવિજ્જ પુરિસસ્સ ।

સો હોઈ સુક્તમાગી પાવહ પુણતિત રજ્જં

॥ ૨૦૫ ॥

કેયાર સગમાઠ રેહાઠ જતિયાઠ દીસંતિ જાઈ ।

વંધનાઈ પાવહ અત્યકર્ય પુરિસો

॥ ૨૦૬ ॥

જિયરેહાઠકુલ્લેરેહ મગયાજસસ હોઈ ।

અક્સહા રેહા અસ્ફુટિયા સેષણવુદ્ધિહોઈ પુરિસસ્સ

॥ ૨૦૭ ॥

અશ્વગુપ્તમૂલે ય કાકપદવાન્ મનુજો મોવેત ।

શૂલ્તોગાત્તસ્ય મૃત્યુગ્તિયુચુ કેઽપિ પંદિતાઃ

॥ ૨૦૮ ॥

કરેલા' મહાશ્વરેશ્વરેનું સંમતિદર્શક વાક્ય—અશુભના મધ્ય ભાગમાં
એ બારસ ચિન્હ હોય તો તે પુરુષ ભાગ્યશાળી થાય છે અને રાજ્ય પામે છે અને
તે બારસને બેટલી રેખાઓ સ્પર્શ કરતી હોય તેટલીવાર જન્મન થાય. ધનવૃદ્ધિ રેખા,
એને બાજુરેખામધ્યથી પહુવરેખાઓ(શાખારેખાઓ)નીકળી હોય તેને ધનવૃદ્ધિ થાય છે આ
શાખાઓ ઉર્ધ્વમુખી હોય તો ધનવૃદ્ધિ કરે છે અન્યથા હાની કરે છે એના અશુભના મૂળ
ભાગમાં કાકપદ હોય તે પુરુષનું શુદ્ધિયથી મૃત્યુ થાય છે એમ કટલાક યદિતો કહે
છે એના અશુભના મૂળમાં કાકપદ હોય તેનું શુભથી અશુભ થાય છે ૨૦૫ થી ૨૦૮

અંગૂઠસ્સયદિદ્વા કાગપયર્મ જસ્સહોઈ પુસ્સિસ્સ ।

સો પશ્ચિમિક્કલે મુલ્લેણવિવજ્જરા પુરિસો ॥ ૨૦૯ ॥

કાગપય મુલિહય કસ્યલ્મર્જ્જામિ દીસણ જસ્સ ।

સ્થિપ્પ સોઘણમજ્જઈ નસ્સઈ સ્થિપ્પં તદત્થં ॥ ૨૧૦ ॥

અઘોઽદ્ધુષ્ઠકાદગોત્રેસ્વોપરિણ્યાસ્ટિરસ્પિતા ।

તા રેલા પદદાયિન્યો વિદ્યાદાયિન્યેવ વ ॥ ૨૧૧ ॥

એમના કસ્ટહમાં કાકપદનું ચિન્હ હોય છે તેઓ ધન કમાય છે અને જમ્મીથી
શુભાયે છે તેમજ કર્મકમ એવાજ બાધ્યા કરે છે પદવીરેખા—અશુભની નીચે
અને બેત્રરેખાની ઉપર બેટલી બાધી રેખાઓ હોય તેટલા અમલકુર્મ પદવી લાલ
થાય છે અને આ રેખાઓ જ વિદ્યા આપનારી છે ૨૧૧ થી ૨૧૨

કનિષ્ઠાતોહ્યાયૂરેલાસમ્મુલા યાત્રોસિકા ।

સામાગ્યરેલા કપિતા નિર્વેધા મુલ્લકારિણી ॥ ૨૧૨ ॥

અઙ્ગુષ્ઠેયુ યથેર્મામ્યં વિદ્યાત્રાઙ્ગુલ્લમૂલજેઃ ।

ઊર્વાકારા પુન પાણિતલે રેલા મહાધિયે ॥ ૨૧૩ ॥

કળ્યાંશલિમૂલોત્તરિ રેહાઁ જસ્સતિ ચત્તારિ ।

સો હોઈ પુત્તમોગી ચપાર્ણપિ નમણિજા ॥ ૨૧૪ ॥

જિતાઁડદાહિણ કર મૂલે રેહાઁતાવ જણ પુજ્જો ।

અહ વામતોરાજસેવા વણિજ ઘણ પુરશ્ચો ॥ ૨૧૫ ॥

શિવાઘસ્યા ધર્મરસા મપ્યાત્તુ જીવિતોન્મુખી ।

કથયેદુદરે પીઠામાઘાઘસ્યા ત્તુ દીક્ષણમ્ ॥ ૨૧૬ ॥

મીઠ્ઠાસ્તસ જીવન વિમર્શ ૩

ભાગ્યરેખા—કનિષ્ઠિકાના મૂળમાંથી નીકળી આવુરેખા ભણી જનારી રેખાને ભાગ્યરેખા કહે છે આ રેખા એ અખંડ તેમજ કપાયા વગરની હોય તો મુખ આપનારી છે મતાંતર—અશુભમાં વચમાંના હોય તો તે ભાગ્યરેખાનું કામ કરે છે અને અશુભના મૂળમાં વચમાંના હોય તો તે વિધારેખાનું કામ કરે છે કાચમાં જે ઉપર રેખા હોય તે તે જરી ભાગ્યરેખા છે અને તે લગ્નની આપનારી છે ‘કરકેદા પ્રકરણ’કારનો મત—કનિષ્ઠિકાના મૂળ ઉપર ત્રણ અથવા ચાર રેખાઓ હોય તો પુત્ર્ય પુત્રવાન્ ધનવાન તથા શાન્તમાન્ય થાય છે આ રેખાઓ કનિષ્ઠિકાના મૂળથી થઈ થઈ ઉર્ધ્વપવમા જેની ભેડીએ આ રેખાઓ નેટલી હોય તેવી અવસ્થામાં ફળ આપે છે એ જમણા હાથની કનિષ્ઠિકામાં એક ઉર્ધ્વરેખા હોય તો બાસ્વત્કાળમાં એ હોય તો મધ્યવસ્થા પર્વત અને ત્રણ હોય તો ત્રણે અવસ્થામાં સુખાન મળે છે જમણા હાથમાં ન હોય અને ડાબા હાથમાં હોય તો થાક કે ધનવાન પુત્ર્યાના એક તરફ રહી તે દ્વારા ખનવાન થાય છે ધર્મરેખા ઉદ્દેશ પીકારેખા—અનામિકાની નીચે ઉચી રેખા હોય તેને ધર્મરેખા કહે છે મધ્યમાંની નીચે આવુરેખા ભણી જનારી રેખા હોય તો ઉદ્દેશીય થાય છે અને તર્જનીની નીચે વીરકી રેખા હોય તો તે વીરકારેખા છે આ રેખાવાળા વીરકા લે છે ૨૧૨ થી ૨૧૬

અનામિકાદ્યપર્વસ્યા પ્રતિરેલા પ્રમુત્તકૃત્ ।

ઊર્ધ્વા પુનસ્તલે તસ્યા ધર્મરેલેપમુચ્યતે

॥ ૨૧૭ ॥

ધર્મરેખામાં ‘નિવેકનિકાસ’કારની સમતિ—અનામિકાના પ્રથમ પર્વમાં રહેલી રેખા એ સરલ ન હોવા વક્ર હોય તો પ્રમુત્ત આપે છે આ રેખા ગ્રસ્ત ભેડી હોય તો જ તેને ધર્મ રેખા કહે છે ૨૧૭

રેલામ્યાં મધ્યમસ્યામ્યાં પ્રોક્તો વિપર્યય ।

તર્જનીગૃહવંધાન્તા રેલા સ્યાત્સુખમૃત્યુદા

॥ ૨૧૮ ॥

અધર્મરેખા—એ મધ્યમાંના મૂળ ભાગમાં ભેળી એ રેખાઓ હોય તો તે શરિર આપનારી અને અધર્મશરણ કાવનારી રેખાઓ છે સમાધિશરણ રેખા—એ તર્જની અને ત્રિવેણી (પિતૃમાતૃરેખાનો સંગમ) એ બેની વચ્ચે રેખાઓ હોય તો સુખપૂર્વક મૃત્યુ થાય છે ૨૧૮

જેઠા અનામિકાનાં ઝજ્ઞાદ નિગ્ગયા રેહા ।

તન્મૂલેસ પુણેતાઝ દ્વિધ ધમ્મ રેહાઝ

॥ ૨૧૯ ॥

તામ્હ ઉવરિતિરિછિન્ના માપૂળ મગ્ગતણે મ્હેરેહા ।

અસ્ફુળ પલ્લવ દીદાર્દ સિંસેવિયાયવરા

॥ ૨૨૦ ॥

સોઢવહવાયણારી કણિટ્ટિયા હિદ્દગમાજસ્ત ।

ઉલ્માયણામિયા એવ દમિયતોસુરિ

॥ ૨૨૧ ॥

ગત્વા મિલિતયો પ્રાન્તે દ્રવ્યપિત્રોશ્ચરેસ્વયો

ગૃહવન્ધો વિનિર્દેશ્યો ગૃહમક્ષોઽન્યથા પુન

॥ ૨૨૨ ॥

કરેલા પ્રકરણુકારતુ વિશેષ કથન—મધ્યમા તથા અનામિકાના વધેના ભાગમાંથી નીકળેલી રેખા આશુરેખા પ્રત્યે જતી હોય તો તેને મતરેખા કહે છે મધ્યમા અને અનામિકાના મધ્ય ભાગમાંથી નીકળતી કરેક રેખા મતરેખા હોય છે શિક્ષારેખા—આ ધર્મરેખાઓના ઉપરના ભાગમાં તિરછી રેખા હોય તેને શિક્ષારેખા કહે છે આ શિક્ષારેખા ભે શાખાઓ વચરતી અને લાગી હોય તો માટી મકાશ ક્ષિપ્તો દ્વારા અપાતી રાજવી શિક્ષા મળે છે એ શિક્ષાને કનિષ્ઠિકાના નીચે શિક્ષારેખા હોય તેને વામનાથાય (વામક પ્રવચનકાર વક્તા ઈત્યાદિ) ની પહવી મળે છે ભે શિક્ષારેખા અનામિકાના નીચે હોય તો ઉપાધ્યાય પહવી મળે છે અને ભે કનિષ્ઠિકાના મૂળથી આરંભ મર્ધ મધ્યમાના મૂળ થય ત આ રેખા મર્ધ હોય તો તે આઆર્ચ (મઠલેધર)ની પહવી આવે છે જેમના હાથમાં ધનરેખા તથા પિતૃરેખાને (પૂર્વદિશામાં) થોડા વચ્ચેથી હોય છે તેઓને ધરવેભવ (મુહુર્તવાઈ અરેતુ લખન) પ્રાપ્ત થાય છે જો તેમ નથી હોતુ તો તેમને ધરવાસ ઉચ્ચક મર્ધ બદલ છે ૨૧૬ થી ૨૨૨

મૃત્યુરેલાં વિજાનીયાત્ સમુદ્રાત્કરમોન્મુલી ।

તદષોઽપિ ત્રિતીયા યા પ્રન્થિલં કુસ્તે જનમ્

॥ ૨૨૩ ॥

કુલ રેહા ઉવરિ મૂલં મિય રાસિણીઃ જા રહા ।

પરદેશે મરણ તણુપદે સદેશ મરણં ચ

॥ ૨૨૪ ॥

મૃત્યુરેલાઘસ્રિવેષ્યા અન્તરે પ્રંથિલ નરમ્ ।

ક્રોતિ નિર્ગતામ્મોઘેઃ સમ્મુલી કરમસ્ય સા

॥ ૨૨૫ ॥

મૃત્યુરેખા—પૂર્વસમુદ્રમાંથી નીકળી કસ્ત્ર પ્રત્યે જતારી રેખાને મૃત્યુરેખા કહે છે આ રેખાની નીચે બીજી રેખા હોય તો તે જીવનાથા અથવા સનિપાત કરનારી રેખા છે કરેલા પ્રકરણુની સ અતિ—ભોજરેખાના ઉપર તર્જનીની નીચે એ રેખા હોય તે ભે ભદ્રી હોય તો પરદેશમાં મૃત્યુ થાય છે ભે આ રેખા પાતળી હોય તો પરદેશમાં મૃત્યુ થાય છે ‘જોજ’ ની સ અતિ—પૂર્વસમુદ્રમાંથી નીકળેલી અને કસ્ત્રભણી જતારી રેખા મૃત્યુ રેખા છે આ રેખાવાળા માણસ જીવનાથાવાળા થાય છે ૨૨૩ થી ૨૨૫

કરમાશ્વ કનિષ્ઠાઘ સ્ત્રીરેલાંમોધિમંમુલી ।

મિત્રરેલાપિ સૈવોક્ત્ર સ્ફુટિતા કિંચિદાનને

॥ ૨૨૬ ॥

શ્રીરેખા—કનિષ્ઠાની નીચે કર્ણમાંથી નીકળી પૂર્વસમુદ્ર ભણી જનારી રેખા શ્રીરેખા છે આ રેખા જો મુખ ભાગમાં કંઈક ફરેલી હોય તો તેને ત્રિવરેખા કહે છે ૨૨૬

શિવાધસ્તનુરેસ્વાન્તા તિર્યક્સ્થા પદદાયિની ।

અક્ષુષ્પિતૃરેસ્વાન્તાસ્તિર્યગ્રેવેતિ કેચન

॥ ૨૨૭ ॥

પદરેખા—જનાગિકાની નીચે અને આયુરેખાની ઉપરના ભાગમાં આડી પડેલી રેખાને પદરેખા કહેવામાં આવી છે પરંતુ કેટલાંકના મતમાં અક્ષુષ અને પિતૃરેખાના મધ્યમાં આડી પડેલી રેખાને પદરેખા કહેવામાં આવી છે ૨૨૭

મમુદ્રાન્નિર્ગતા ગોત્રેસ્વાન્તર્નપમૂલભા ।

વક્ષાશ્ચરેસ્તા નિર્દિષ્ટા મમા પર્યંક્ષ્યા દિગેત

॥ ૨૨૮ ॥

વાહનરેખા—સમુદ્રમાંથી નીકળેલી અને અક્ષુષમૂળ તથા ગોત્રરેખાના મધ્યમાં કંઈ અક્ષુષમૂળ પ્રત્યે જનારી રેખા વાહનરેખા છે આ રેખા વાંધી હોય તો ઘોડાનું મુખ આપે છે અને જો ત્રીધી હોય તો પાછળીનું મુખ આપે છે ૨૨૮

અક્ષુષ્મૂલે યા ઊર્ધ્વરેસ્વા સ્ત્રી સંગમપ્રદા ।

તિગ્ર્ધીના પદરેસ્વા મતમેતત્ કચિન્મતમ્

॥ ૨૨૯ ॥

શ્રીરેખા વિશે મતભેદ —અક્ષુષાના મૂળમાં ભેટલી ભણી રેખાઓ હોય તેટલી સ્ત્રીઓ સાથે સંગમ થાય છે આ સ્થાનમાં આડી પડેલી રેખાઓને કેટલાક (કન્નનિબદ્ધા ના મતમાં) પદ રેખા કહેવામાં આવી છે ૨૨૯

ગોત્રેગ્ધાધનરેસ્વાન્તાગલે કોશર્દૈરિતિ ।

આયુર્ધનનન્તરે મોગો યગોઽક્ષુષ્પર્વગમ્

॥ ૨૩૦ ॥

ગોત્રરેખા અને ધનરેખાના મધ્યમાં આવેલા સ્થાનને કોશ કહે છે આયુરેખા તથા ધનરેખાના મધ્યભાગમાં રેખા હોય તેને મોગરેખા કહે છે અને અક્ષુષાના મૂળપર્વમાં આડી પડેલી ભણી રેખાને યગરેખા કહે છે ૨૩૦

તિલોહસ્તતલે ગજો નિન્ય મ વણિજા શુભ ।

ખજસ્તુ વણિર્જા શ્રેણે નેશમ્રમણકાગ્ણાત

॥ ૨૩૧ ॥

તિલોહસ્ત—સમુદ્રમાંથી નીકળેલી તિલ નિષ્ક્રાંતિ રેખા વણારીઓના હાથમાં તે શુભ અગ્નિ છે તેમજ વણારીઓના હાથમાં વજ્રવિન્દ્ય હોય તો તે અશુભ છે કાશ્યપે દેશમ્રમણ કહે છે ૨૩૧

યાત્રા રેખાક્ષુષ્મૂલાન્નિર્ગતા પિતૃર્મંગતા ।

વિદ્યા રેસ્વા તુ કરમાન્નિર્ગતા કોશમમુખી

॥ ૨૩૨ ॥

આવારેખા વિધારેખા—જાણના અંગમાંથી નીકળી પિતૃરેખામાં મમેલી રેખા તે આવારેખા કહે છે કશમાંથી નીકળી કાઢા પ્રત્યે જન્યારી રેખાને વિધારેખા કહે છે ૨૩૨

વિધામપ્યોરંતરાલે યા રેલા વમ્મરુપિણી ।

વાળપ્રહારં કુસ્તે સમોદસગલ્લયધામ્

॥ ૨૩૩ ॥

વિધારેખા અને મધિમધેના મધ્યભાગમાં આવેલી વાંકી રેખાને વાળુરેખા કહે છે આ રેખા હોય તો યશ્વ વા માય છે એ આ રેખા વાંકી ન હોવાં સરલ હોય તો તે પેટ અને અંગમાં પીડા કરે છે ૨૩૩

ક્ષસ્તાસ્વાસુ મધ્યસ્પત્ર્યશે યા ઊર્ધ્વેરેલિકાઃ ।

તા વૈરીદુઃસ્વસંપ્રાપ્તિસ્રુચિકાવામહસ્તગા

॥ ૨૩૪ ॥

દક્ષિણાક્ષુન્નિકાત્ર્યંગે તા મિત્રાવાપ્તિકાસ્ત્રિઃ ।

સ્ત્રાવેષે ફલં ન્યૂનં સ્ફુટત્વેઽતિરાયાત્ફલમ્

॥ ૨૩૫ ॥

અદ્ભુષ્ટપૃષ્ઠે યા સ્ત્રા નસ્ત્રાધ પર્વણિ સ્મૃતા ।

તાવર્ચિરાતિકામાયુર્મૃત્યુજન્મદ્વયં નિશિ

॥ ૨૩૬ ॥

તર્જન્યા પૃષ્ઠમાગે યા પર્વણ્યાયત્તેરેલિકા ।

તાવદ્ધારં રોગર્વક્ત્રેશા નિધિ તદુદ્ભવા

॥ ૨૩૭ ॥

શતુરેખા—જમણા કાચની આંમળીઓના વચ્ચેના પર્વમાં ઉર્ધ્વરેખાઓ હોય તો તે શતુરેખાઓ છે પરંતુ એ યાજ્ઞ કાચમાં તેવી રીતની રેખાઓ હોય તો શતુરો તરફથી હાન થાય છે જમણા કાચની આંમળીઓના મધ્યપર્વમાં એ ઉર્ધ્વ રેખાઓ હોય તો તે મિત્રરેખાઓ છે પરંતુ તે રેખાઓ એ પૂર્વ હોય તો જ પૂર્વ દિશા મળે. ઇન્દ્રિય હોય તો અપ દિશા મળે. જાણના પાછલા ભાગમાં જમણી નીચે લેટલી રેખાઓ હોય તેટલી નીચી (એક રેખા બરાબર ૨ વર્ગ) એ દિશાને આયુર્માં અપ્રવેશ. આ રેખાઓ સ્પષ્ટ હોય તો અત્યુચ્છેર લગ્ન રાત્રીને થયો છે એમ અપ્રવેશ અને મૃત્યુ પશુ રાત્રીને થશે. તજનીના પૃષ્ઠ ભાગમાં લેટલી કાંચી રેખાઓ હોય તેટલીવાર રોગ, અપન ઇત્યાદિ ઉપદ્રવો થાય છે. અને એ ઉપદ્રવોની યજ્ઞાદ રાત્રીને થાય છે ૨૩૪ થી ૨૩૭

લક્ષ્મ્યાઃ પૃષ્ઠારેલામિર્ધનં ધૌર્યાદિસંભવમ્ ।

પરદારાલ્પત્વં નિગિમુક્તિભ્રમૌ પ્રિયૌ

॥ ૨૩૮ ॥

શિવાયા પૃષ્ઠેસ્તામિર્વિરતિર્નિશિ મોજનાસ્ ।

પરોપકાર્ધર્માદિસ્વપ્ન રાત્રૌ શિવં સદા

॥ ૨૩૯ ॥

પણ ઉપર મુજબ જ રૂળ છે જેમના નખ મુપકા જેવા, આંગળીઓથી બુદ્ધ પડી જતા, વાઘજા, પેજા ધમવાળા, કે ફોટેલા, પરસેવાવાળા, પીગમટા તેમજ વીણા હોય તો પુરુષો કુળી ધાય છે મોળ નખ બહાજોર્જને આપનારા છે ખીલેલા પુરુષજાળા આગળાળી હોય છે તેજસ્વી, પીકદાર તથા તાંબા જેવા લાલ નખથી માપ્ત રાબ ધાય છે ૨ થી ૪

આવર્તાદક્ષિણા ગસ્તા સાક્ષુગ્ધાક્ષુલિપર્વસુ ।

તામ્રસ્તિગ્ધોન્નિષ્તોતુક્તઃ પર્વાધોત્યનલાઃ શુભા ॥ ૫ ॥

શ્વેતેર્યતિત્વં મત્સ્યામૈર્નેસ્વં પીતૈ સરોગિતા ।

પુષ્પિતૈર્દુષ્ગીલત્ત્વં કૌર્યં વ્યાઘ્રોપમેર્નસૈ ॥ ૬ ॥

શૂક્ત્યામૈ શ્યામલૈઃ સ્થૂલૈઃ મ્ફુટિત્રાગ્રેષ્ઠ નીલકૈ ।

અજ્યોતિસ્તૈર્વૈષ્ણૈઃ નસૈ પાતકિનોઽષમા ॥ ૭ ॥

નસેપુ કિન્દવશ્વેતા પાપ્યોશ્ચરણયોરપિ ।

આગાન્તવ પ્રગસ્તાઃ સ્યુરિતિ મોજનૃપાઽમ્યઘાત્ ॥ ૮ ॥

તર્જન્યાદિનસૈર્મૈર્જાતમાત્રસ્ય તુ ક્રમાત્ ।

અર્ધત્ર્યંગચતુર્ષાંગાઘાંગા સ્યુ સહજાયુષ ॥ ૯ ॥

અક્ષુગ્ધસ્ય નસૈ મન્ને ધર્મતીર્થતોમવેત્ ।

કૂર્મોન્નતેઽક્ષુઘ્નમે નરઃ સ્વાન્નામ્પર્વર્જિત ॥ ૧૦ ॥

સ્થાનદ્રવ્યાદિયોગેન શુભમપ્યશુર્મ ક્ષચિત્ ।

અશુર્મ વા શુર્મ દ્વેર્યં સુધિયામ્યાસરીલનાત્ ॥ ૧૧ ॥

નિવેકવિકાસ પ્રથમના મતે—જમણી જમરીઓ સારી ગણાય છે. જા જમરીઓ એટલે જણામાં તેમજ આંગળીઓના અગ્રપર્વમાં જે મોળ અગ્રર્વ પડતા હોય છે તે અગ્રપર્વના અર્ધ આગમાંથી ચાકે જતા, લાલ ઉઘાવવાર, તેમજ ઉત્તુજ નખ શુભ ગણાય છે પેજા નખવાળા થતિ ધાય છે માછલા જેવા રંગના નખવાળા કે પીજા નખવાળા રંગી ધાય છે ફોટેલા નખ જે કુશ્વરિતનું લક્ષણ છે તેમજ વાઘના જેવા નખ જે ફુલવાનું લક્ષણ છે ખીપના જેવા, કળા, બાઘ, બલસાગમાંથી ફોટેલા, વાઘની, તેજસ્વી, ચક્ર, તેમજ વકેનખવાળા પાપી અથમ પુરુષા હોય છે હાથ કે રમના નખોના આગ્રહકે પિગ્નં બીંદુઓ પડે તો (અકસ્માત પડે તો) તે શુભ છે, જેમ બોલવાના કહે છે તર્જની, મધ્યમા, અનામિકા તથા કનિકા પેદી જે આંગળીના નખ જ પાછળથી તુટેલા ફોટેલા હોય તે આંગળીના અમાણુ મુજબ એટલે કે

તર્જની હોય તે ૩ મધ્યમા હોય તે ૩ અનામિકાનો હોય તે ૩ અને કનિનિકા હોય તે ૩ એ પ્રમથે તેના જે આયુર્દા રેખાઓ દ્વારા નિર્મિત થતું હોય તેમથી તેટલામાં ભાગ દ્વસ થાય છે. અયુર્દાનો નષ્ટ જે ભાગેથી હોય તે મનુષ્ય ધર્મ વીર્યના આયુષ્કાલે થાય છે અને જે અયુર્દાનો નષ્ટ કાશ્યાની પીઠની માફક ઉચ્ચ હોય તે મનુષ્ય ભાગ્યદીન થાય છે. ઉપરાસ્ત દ્વાર - ઉપરાસ્ત લક્ષણોનું ફળ આનન્દ-આદિના યોગે કરી શુભ અથવા અશુભ થાય છે અર્થાત્ કેટલીક વખત શુભ લક્ષણ અશુભસ્થાનમાં અથવા અશુભ લક્ષણની સાથે હોય તે તેનું ફળ મળતું નથી. અને કેટલીક વખત અશુભ લક્ષણ શુભસ્થાન કે શુભલક્ષણના યોગે કરી શુભફળ આપે છે. આથી જુદામન પુરુષોએ વારવારના અભ્યાસથી ફલના નિર્ણયનો નિર્ણય કરવો. ૫ સ્ત્રી ૧૧

અકુળં કુંડલં ચક્રં યસ્યા પાણિતલે મવેત્ ।

પુત્રં પ્રસૂયતે નારી નરેન્દ્રં લમતે પતિમ્ ॥ ૧૨ ॥

યસ્યા પાણિતલે રેસાપ્રાસાદં છત્રતોરણમ્ ।

અપિ દાસકુલે જાતા રાજપત્ની મવિપ્સ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

મન્દિરં કુંડલ ચૈવ ખજચક્રસરોવરમ્ ।

યસ્યા કરતલે છત્ર માનારી રાજસૂર્મવેત્ ॥ ૧૪ ॥

યસ્યા કરતલે રેસા મયૂરં છત્રપીસ્યતે ।

રાજપતિસ્વમાપ્નોતિ પુત્રૈશ્વસદ્ વર્ધતે ॥ ૧૫ ॥

પદ્મં માલાકુળં છત્રં નન્દાવર્ષ પ્રત્સિળ ।

પાણિવાદે મત્રેયસ્યા રાજોભોગ્યાત્ર સા સુતા ॥ ૧૬ ॥

અકુલ્યં સંહતા યસ્યા નસા પદ્મદલોપમા ।

મૃદુહસ્તતલા કન્યા સાનિત્ય સુત્રમેધતે ॥ ૧૭ ॥

શ્રીઓના લક્ષણો અજાણી વિરોધકથન—જે સ્ત્રીના હાથમાં અકુલ્ય, કુંડલ, અથવા અક હોય તે સ્ત્રી રાજરાણી અને પુત્રની માતા થાય છે જેના હાથમાં મહેલ, છત્ર અને તેલગુની રેખાઓ હોય છે તે દાસના કુલમાં જ ગી હોય તેપણ રાજરાણી થાય છે મહિર, કુંડલ ધન, અક સુષેવર અને છત્ર જેના હાથમાં હોય તે સ્ત્રી રાજમાતા થાય છે જે સ્ત્રીના કરતલમાં મયૂર છત્રનું ચિન્હ હોય તે સ્ત્રી રાણી થાય છે અને પુત્રોની માતા થાય છે પદ્મ, માળા, અકુલ્ય, છત્ર અને દક્ષિણાર્ધ નદ્યર્ધ હાથમાં કે પગમાં જે સ્ત્રીને હોય તે કલકા કુલમાં ઉત્પલ થએલી હોય છતાં રાજાની રાણી થાય છે જેની આંગળીઓ એક બીજા સાથે વળગી રહેનારી હોય અથવા

આંગ્રજીએ વચ્ચે જમ્યા ન રહેલી હોય, તેમજ જોના નખ પણ ખાંજડીએની મધ્યક હાથ જવના હોય અને હાથનું તંગીકું કામજ હોય તે સ્ત્રી નિત્ય મુખ યોગ્ય છે ૧૨ થી ૧૭

માયૂરેવામર્તૃસ્તાશ્વશ્ચ સ્યાદ્દનરેસ્યા ।

શ્વસુરો ગોત્રરેસ્યાયાં સ્ત્રીणां દક્ષિણહસ્તતઃ

॥ ૧૮ ॥

સ્ત્રીના જમણા હાથમાં આશુરેખાને અર્તુરેખા (ખતિની રેખા) બાજુવી ધનરેખા આશુની રેખા અને યોગરેખા સાસરાની રેખા સમજાવી ૧૮

ધર્મરેસ્યા ધર્મકારી દામસ્ત્રાસુ ગોષનમ્ ।

રત્નાક્રાદામહસ્તે દાસસૌસ્થ્યશ્ચતુષ્પદમ્

॥ ૧૯ ॥

સ્ત્રીના ડાબા હાથમાં ધર્મરેખા ધર્મકારી અને છે ૧૯ સુરેખા યોગન આપે ૨૦ અને અગ્રિય થ ઉપરથી દાસશ્ચમો વધા ચતુષ્પદના મુખને વિચાર કરવો ૧૯

માયૂરેસ્યા વામહસ્તે જ્ઞેયા તત્રૈવ સન્તતિ ।

સોદરોત્યા સપત્નીજા દક્ષિણે કરમેસ્મૃતા

॥ ૨૦ ॥

ડાબા હાથમાં આશુરેખા વધા સતતિ રેખાને વિચાર કરવો અને આર્મ તેમજ શોકજનો વિચાર જમણા હાથમાં કરવામાં રહેલી આર્મમાંકુની રેખા ઉપરથી કરવો ૨૦

યદોદરસ્યર્પીઢાય રેસ્યા મધ્યાયપર્વગા ।

સચેદત્યવિચ્છિન્ના ગર્મપાતં તદા વદેત્

॥ ૨૧ ॥

પુરુષના હાથમાં જે ઉદર પીઠની રેખા મધ્યમાના પ્રથમ પર્વમાં કહી છે તે રેખા સીને હોય અને ઘણો જ વિચિત્ર રેખાની હોય તો તે ગર્મપાત કહેવો છે ૨૧

સન્તાનરેસ્યાપ્રાન્તે યા દીર્ઘા કોશસ્ય સમ્મુક્તી ।

વ્યાપારેસ્યા તસ્યાશ્ચ નીર્વૈર્વક્ષા વિપારાની

॥ ૨૨ ॥

શ્રીને સત્તાન રેખાએની નહકમા હાની હોય કહી જનારી રેખા હોય તો તે વ્યાપાર રેખા છે જ્યાં વ્યાપાર રેખાની નીચે બીજી પકરેખા હોય તો તે વિષ્ણુની રેખા છે ૨૨

પીઠે યા ઋર્ષરેસ્યાસ્તાજારેસ્યા ડદાહતાઃ ।

વયસ્પાદક્ષિણે વક્ત્રે કન્દે જ્યેષ્ઠાશ્ચદેવરાઃ

॥ ૨૩ ॥

નપાસન (જાણના કાંઈકમાં રહેલા આમ)માં જે ઋર્ષરેખા હોય તો તે અગરેખા છે જમણા હાથમાં જે શોકજની રેખા બતાવી, તે શોકજના અભ્યાસમાં સખીની રેખા અને છે અને જાણનામુદરમાં જે તેમજ ડીક્ષની રેખા હોય છે ૨૩

સ્ત્રીનામુદગ્દિશિ મણિર્દક્ષિણારાક્તલિમ્ખિતા ।

સૌમાર્મ્ય મધ્યમાકુલ્યા નિર્ણયં નસપર્વણા

॥ ૨૪ ॥

શ્રીઓના હાથમાં મણિપદ્મને ઉત્તરદિશા છે અને આંગળીઓના મૂળમાં દક્ષિણ દિશા છે સોભાએ મધ્યમાં આંગળી ઉપરથી વિચારવું. ૨૪

પતિરેલાપરસ્વૈર્વા તારાધોરસયા મિત્રિય ।

મપત્નીમમવો જ્ઞેય પતિમાગ્યન્તુ દક્ષિણે

॥ ૨૫ ॥

પતિરેખામાં શાખાઓ દોઢ અથવા કનિષ્ઠકાન્ધી નીચેની વિવાદ રેખામાં શાખાઓ દોઢ તે મપત્ની એક માત્ર છે જમણા હાથની બાજુરેખા પતિના બાજુનું ઘોતન કરે છે ૨૫

દક્ષિણે પરસ્વૈ પત્યુરેલાયા પ્રીતિરુત્તમા ।

વલ્લવલ્લક્ષણેર્નાર્યા ફલં મત્તુરિવાદ્ભજે

॥ ૨૬ ॥

પતિરેખામાં જમણી બાજુની શાખાઓ દોઢ તે શ્રીપુરુષ વચ્ચે ઉત્તમ પ્રકારની પ્રીતિ રહે છે આના જગપાન લક્ષણોનું કાળ પતિને અથવા પુત્રને મળે છે ૨૬

યથેવ દક્ષિણે તદ્વત્ પ્રાયો વામેઽપિ વીક્ષ્યતે ।

કૃષ્ણપક્ષે પ્રજાતસ્ય મુસ્ય દક્ષિણલક્ષણમ્

॥ ૨૭ ॥

શુક્લપક્ષે વામહસ્તે લક્ષણ મુસ્યર્મારિતમ્ ।

અનિર્ણયે હસ્તવીક્ષ્યા પક્ષાત્યાપ્યો પ્રધાનતા

॥ ૨૮ ॥

મિત્રિય સ્વયંભનરમ્યાપિ ફલં મુસ્ય તુ વામત્ ।

एवं रात्रौ दिने जातस्त्रीत्रो केचित्फलं विदुः

॥ ૨૯ ॥

પુરુષના હાથા હાથનું વર્ણન— જ્યેષ્ઠી રીતે પુરુષના માટે જમણા હાથનું પ્રાધાન્ય છે તેવી રીતે કૃષ્ણપક્ષમાં જ મેષા પુરુષને જન્મ હાથનું પ્રાધાન્ય છે શુક્લપક્ષમાં જ મેષા મનુષ્યને જમણા હાથનું જ પ્રાધાન્ય છે પરંતુ જ્યારે જને હાથમાં મુખ્ય લક્ષણો દોઢ, જન મુખ્યામુખ્યનો નિર્ણય ન કરી શકતા હોય ત્યારે જ મના પક્ષ ઉપરથી કાળ હાથની મુખ્યતા છે તેના વિચાર કરી લેવો. શ્રીને તંમજ શ્રીમદ્વિનાયક પુરુષને યજ્ઞો હાથ મુખ્ય છે જ્યેષ્ઠી રીતે પક્ષ ઉપરથી મુખ્યા મુખ્યનો વિચાર કર્યો, તેવી રીતે જ રાત્રીએ જ્યેષ્ઠાને યજ્ઞો હાથ અને દિવસે જ મેષાને જમણો હાથ મુખ્ય છે જેમ કેટલાક આચાર્યો કહે છે ૨૭ થી ૨૯

ઘાદગાદ્દાનિ મેવાર્ણા ન તાદક્ સ્પષ્ટતા ભવેત્ ।

તત્પર શ્રીણિ વર્ષાણિ વામહસ્તેક્ષણં શિશો

॥ ૩૦ ॥

વામહસ્તે માતૃમેવાદૈર્ઘ્યે સ્ત્રીપમનો ધનમ્ ।

તયા માતુર્ધનં પક્ષે તામ્યે વા વિનિર્મિથત્

॥ ૩૧ ॥

અપરહવા ન વિચ્છિન્ના વામાયુમેલિકા યદા ।

તદા સ્ત્રિયા સમં પ્રીતિઃ પ્રાધાન્ય સ્વગૃહે ભવેત્ ॥ ૩૨ ॥

સ્વધૂર્વામે માતૃસ્ત્વા સ્વસુર પિતૃરેત્સિકા ।

અન્નગુણાન્ન મર્ણિ યાવદેસ્તામિ શાલકાન્ વદેત્ ॥ ૩૩ ॥

બાર વર્ષની ઉંમર સુધી રેખાઓનું સ્પષ્ટિકરણ થતું નથી. તેમજ ત્યારપછીનાં ત્રણ વર્ષ સુધી પણ બાલકને કાળા કાચમાં જ બધું વિચારતું કાળા કાચમાં માતૃરેખા હોય તો સ્ત્રીપક્ષ વરફેલું થતું મળે છે. બચવા માતા વરફેલો કે માતૃરેખા વરફેલો થતું મળે છે કે પછી ગુણનીમા પિતાની મેળે ઉપાર્જન થાય છે. શાખા બમરની કે કિશ્કિન્ધા થવા વગરની કાળા કાચની બાહુરેખા હોય તો સ્ત્રી ઉપર પ્રેરિત રહે છે. જન વરમાં સ્ત્રીની મહેલ રહે છે. કાળા કાચમાં માતૃરેખા સાસુની રેખા બને છે અને પિતૃરેખા સસરાની રેખા બને છે. તેમજ જાણકારી મસ્તિષ્ક પર્વતની રેખાઓ સાળાઓનું સ્મરન કરે છે. ૩ થી ૩૩

સ્તામિ કરમે વામે વણિક્ પુત્રાન્ન સેવકા ।

વાણિજ્ય યૈઃ સમં મિશ્રં કનિષ્ઠાજીવિતાંતરે ॥ ૩૪ ॥

ધર્મ દીક્ષા યશોરાજ્યં સ્તામિ ફલમત્ર તત્ ।

સાહચર્યં સ્ત્રિયસ્તત્ર તયૈવ મૃત્યુરેત્સ્યા ॥ ૩૫ ॥

જ્ઞેયં વિજ્ઞાનચાતુર્યં વિદ્યારેત્સાસ્વરૂપતઃ ।

ઊર્ધ્વેસ્તાફલપ્રન્યસ્ર સ્ત્રીપાણિમહળાત્પસ્મ ॥ ૩૬ ॥

અત્રદ્વાદશરાશ્યાદેસ્તથાવયવચિન્તનમ્ ।

પ્રાગુક્તં તત્ સ્ત્રિયા જ્ઞેયં યોગિનાં મક્તિકારિણ ॥ ૩૭ ॥

વામહસ્તે દક્ષિણાસ્યાન્વલ્લવદુમોગલક્ષણે ।

પ્રમુત્તયોગાતિશયાદાન્ય ક્રતાવિહમ્બનમ્ ॥ ૩૮ ॥

કાળા કાચનાં બચમાં રહેલી રેખાઓ કાશા સુનિષ્ઠ તથા સેવકોતું જાત થાય છે અને કનિષ્ઠા તથા બાહુરેખાના મધ્યભાગમાં રહેલી રેખાઓ ઉપરથી ભાગીદારનો નિષ્વ થાય છે. કાળા કાચમાં રહેલી ધર્મ, દીક્ષા, યશ, રાજ્ય એ રેખાઓ ઉપરથી સ્ત્રીના સાહચર્યથી તે તે રેખાઓનું ફળ સોજવાથી તેમ સમજાવું. અને મૃત્યુરેખા હોય તો તેનો વિચાર પણ તેની રીતે કરવા. કાળા કાચમાં રહેલી વિદ્યારેખા ઉપરથી વિજ્ઞાન અને ચાતુર્યનો અર્થ થાય. તેમજ કાળા કાચમાં ભાગ્યરેખા હોય તો તેના પછી (સ્ત્રીના બાયાગમન પછી) તેનું ફળ મળે છે. કાળા કાચમાં પહેલાં જતાનું તેમ બાર સદિઓની ચોજના થાય છે. તેમજ તેમના ઉપરથી સ્ત્રીના બચવોનો

ખ્યાલ કરી શકાય છે ચોગી પુરુષને ઢાળા દાઢની રેખા ઉપરથી જાણ મળેથી વિચાર થાય છે ચોગી પુરુષને જમણા દાઢ કરતા ૧૫ દાઢમાં સોગાદિ જગવાન રેખાઓ દોષ તો તેનું પ્રભુત્વ વધે છે પરંતુ તેઓ પ્રત્યક્ષી જરા થાય છે ૪૪ થી ૩૮

વેધાદિદોષાદ્રેસ્થાનાં કદાચિદ્વક્ષિણે ફલમ્ ।

વિસમ્વાદે નિશ્ચયાત્તત્કલં વામકરાક્ષત્

॥ ૩૯ ॥

જમણા દાઢની રેખા કદાચિદ્વક્ષિણે થવાથી કે બીજા કારણથી ફલ ન આપી શકે તેમ દોષ તો ઢાળા દાઢની રેખા જમણે ફલ આપે છે ૩૮

યસ્ય કૃપાણિકા શસ્ત્રં વામે મુજદલે મવેત્ ।

તસ્ય સ્ત્રી નિપ્પુરા દુષ્ટા કોધાન્માસયતે પતિમ્

॥ ૪૦ ॥

ધ્વજે ધ્વજલતા તસ્યાસ્તુલાયાં વ્યવમાયિતા ।

ચન્દ્રે સૌમ્યા પુષ્પદામ્ના વહુપુત્રવતી વધૂ

॥ ૪૧ ॥

જે પુરુષના ઢાળા દાઢમાં કૃપાણુ કે બીજા શસ્ત્ર ચિન્હ દોષ છે તે પુરુષની સ્ત્રી નિપ્પુર દોષ છે અને કોધમાં આવી પેતાના પતિને ખરી નાંજે છે ઢાળા દાઢમાં ધ્વજનું ચિન્હ દોષ તો સ્ત્રી અપજ (જટલી) દોષ છે ત્રાજવાનું ચિન્હ દોષ તો સ્ત્રી વ્યવસાય કરનારી (વેપાર કરનારી) દોષ છે અદ્વનું ચિન્હ દોષ તો સૌમ્ય દોષ છે અને પુષ્પમળાનું ચિન્હ દોષ તો સ્ત્રી જલુ પુત્રવતી થાય છે ૪૦ થી ૪૧

एवं यद्वहुसम्मान तदुदितं वामेऽपि रेखाफल

मवं चाप्यनया विगैव सुधिया ध्येयं विधेयं धिया ।

औन्नत्यं ममुदेति मेघविजयाद्यस्मादकस्माच्छ्रिय

नित्याभ्याસविलामलभ्यમसङ्ગत्तलभणान्वીक्षणात्

॥ ૪૨ ॥

ઉપસહાર—આ રીતે / જલુ શયકારીને સમજ છે, તે ઢાળા દાઢની રેખા જોનું ફલ પવ્વ મે કમું આ રીતે જ જમણે વિચારીને પુદ્ધિમાન પુરુષે ફળની ચેષ્ટા કરવી અને આપણ જ્ઞાનના નિત્યના અભ્યાસ મનનથી નારવાર મળી આવના કષ્ટજ્ઞાના જોવાથી અકસ્માત મેઘવિજય થવાથી (મેઘ થરી આવવાથી) જલનો અશ્વમુદય (વૃદ્ધિ) થાય છે તેમ કષ્ટમીની વૃદ્ધિ થાય છે ૪૨

श्रीमामुद्रिकमावट्भुतरमं गम्भीरमध्यामितं

नानाकारमहार्यमासुरमणिज्योतिर्मिरुन्मासितम् ।

માફત્યેન પરિગ્રહીતુમશિરાઘક્ત ન શક્તાજના
તદ્દસ્તામૃતજીવનેન મહિતાસ્તૈઃ મન્તુ શ્રદ્ધાથયા ॥ ૪૨ ॥

કિંચિચ્છાસ્રમમીક્ષણાદગુરુમુલાદન્વીક્ષણાલ્પક્ષણા
મ્યાસાદત્ર સમુચ્ચિતં સમુચિતં જ્ઞેયં મયા વાક્યમયમ્ ।
તદ્ગૃહ્યં વિદુષા ન કિન્તુ સુહવા સમ્ભાવનીયં કરે
યમ્માર્ગિર્મલતામુપૈતિ સર્વલં શાસ્ત્રં મતાં સગ્રહાત્ ॥ ૪૩ ॥

ગૃહે દૃષ્ટિસ્તસ્ય સ્ફુરતિ કનકૈર્મેષવિજયા-
દ્વિદિત્વા ય પાણિગ્રહણવિધિમીક્ષેન નિપુણ ।
સમુદ્રાદુદ્ભૂતા સદવયવસમ્બધમધુરા
મહાલક્ષ્મીઃ પાણિગ્રહણમુદિતા તેન રમતે ॥ ૪૪ ॥

પ્રેષ્યસ્તપાગચ્છ નૃપાલ્લવન્નિષ્પન્નક્રે ગુરોઃ શ્રીવિજયપ્રમોઃ ।
શિષ્યઃ ક્ષ્યાદેર્વિજયસ્ય પ્રીમતઃ શાસ્ત્રં સમેષાદિજયાસ્વચાચકઃ ॥ ૪૫ ॥

અનુષ્ઠુમાં સપાદોઽત્ર જ્ઞેયઃ પંચશતો ધ્રુવમ્ ।
ગ્રન્થે સતાં પ્રસાદાથ શ્રેયાઃ શ્રીસ્તુ શાસ્વતી ॥ ૪૬ ॥

આજીવનના અને અભીષેકપાછળ, અનેક પ્રકારના વિદ્યાજ્ઞાનને પ્રભાથી ગજ-
દંડવા, આમુદિકાશ્રવણના મર્મને જોઈકમ મમજના માટે તેના ચક્ષુ પુરુષે સમર્પ-
કતા નથી, તેથી આ હસ્તલેખ જીવનથી અતિવિશાળ થઈ તેઓ તેના મર્મને બહુ કષ્ટ
અદાવતના અને કેટલુંક શાસ્ત્રોની આલોચના કરવાથી, કેટલુંક સ્વરુપથી, કેટલુંક
લક્ષણો લેવાના અભ્યાસથી જે કઈ થોડા સાહિત્ય અને મનુષ્ય તે મેં બધી મુકુ-
તે તેને વિદ્યાન પુરુષાએ જોય ન બદાવનાં પણ મિત્રભાવથી હાથમધ્યં બદલ્યું કરવું
જે મેંધનિર્લય નામના અભાર્તા પાત્રેથી હાથ લેવાની વિધિને બાંધી નિપુણ
મર્મ હાથ બુદ્ધે છે તેના ઘેર સુખની વૃદ્ધિ થાય છે અને સુદર અવલોકેથી શાન્તી
સમુદયથી ઉત્પન્ન થએલી સુદર મદાદથી તેના પાણિબદ્ધથી (હાથ લેવાથી)
પ્રમુખ મર્મ તંત્રી આથે હોજ કરે છે તપામચ્છના આભારોના શિરોમુલ્લેથી
વિજયપ્રકાશ પુરુષા સેવક અને શ્રી કૃષ્ણવિજય પતિના શિષ્ય મો મેંધનિર્લય
વાચક (ઉપાધ્યાય) આ શાસ્ત્ર ૧ રચના કરનાર છે આ જગતના પાંચસો અનુકુલ
સ્તોત્ર પ્રભાવ છે અભ્યુદયોની કૃપાથી આ અર્થમાં શાન્ત સિદ્ધિ રહેલ હૃદયે ૪૪ થી ૪૭

चित्रकारी

Chitrakar

ૐ હ્રીં શ્રીં પાર્શ્વનાથાય નમઃ
મહત્તમ શ્રીદુર્લભ પ્રિચિત

અથ સામુદ્રિકતિલકમ્ ।

શ્રીપતિનામિપ્રભવઃ કનકચ્છાયા પ્રયચ્છતુ શિવ વઃ ।
કલ્યાદિસૃષ્ટિદેહુ પદ્મામનમાશ્રિતો દેવઃ

॥ ૧ ॥

શ્રી સામુદ્રિકતિલકઃ

મુવર્ણના જેવા, કન્યાદિ ચુદિના હેતુ બને ધીમાન નાભિરાજધી ઉત્પન્ન થયેલા
પદ્મામનમાં સ્થેલા દેવ શ્રી આદિનાથ તમારૂં કન્યાણુ કરે. ૧ બુબો ચિત્ર નં. ૨૩

સ્ફુરદેકલક્ષણમપિ ત્રેલોક્યલક્ષણ વપુર્યસ્યા ।

અવિકલ્પબદ્ધદ્વા બ્રાહ્મી સા દેવતા જયતિ

॥ ૨ ॥

જેમાં બેઠેલ લક્ષ્મણ મૂશાશ્રમાન કર્મ રહ્યું છે છતાં એ બેઠેલ આખા ત્રિલોકમાં
સ પૂર્ણ લક્ષ્મણે તુલ્ય છે જેના શરીરનાળી, સ્વસ્થ પરબ્રહ્મરૂપ બ્રાહ્મી (અરસ્વતી)
નામની દેવતા થયે પામે. ૨ બુબો ચિત્ર ૨૪

ચિત્ર નં. ૨૩

ચિત્ર નં. ૨૪

પુરુષાત્તમસ્ય લક્ષ્મ્યા મમ નિજોત્તમગમધિગયાનસ્ય ।

ગુમલક્ષણાનિ દૃષ્ટ્વા ક્ષણ સમુદ્ર પુગ દર્શ્યો

॥ ૩ ॥

મોક્ષા ત્રિમ્બકમ્ભૂમેર્મક્ષા મધુવેદમાદિદેત્યાનામ્ ।

રૂપવર્ગીકૃતયાત્રાં ક્ષણમપિ ન વિયુજ્યત લક્ષ્મ્યા

॥ ૪ ॥

દ્વિદશલક્ષણયુત તદપગમપિ હંન મજતિ શ્રી ।

વિપરીતલક્ષણયુતમ્નિજગત્યપિ વિદ્વસો મત્વનિ

॥ ૫ ॥

પાતાના ઉત્સર્ગ (જેના)માં લક્ષ્મીની સાથે સુખ સ્થેલા પુરુષોત્તમ (વિષ્ણુ) નાં શુભ લક્ષણો એક સમુદ્રે પહેલાં કેઈ એક જગતે એક કણ વિચાર્યો (કેટો) (કે) ત્રિપદ પૃથ્વીને ભોક્તા અને મધુદેવભાઈ રેત્યોને ભારનાર આ વિષ્ણુ તેના કપથી વસ કરાવેલી લક્ષ્મીથી એક કણ માટે પણ બુદ્ધો પડતો નથી (લક્ષ્મી તેના કપથી એવી વચ્ચે થઈ ગઈ છે કે એક કણ માટે પણ તેને ઇાટવી નથી) (તેમજ) આવી નજર તથા લક્ષણોના જીભા પુરુષાને પણ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે અને આનાથી ઉભરાં લક્ષણવાળો સુવત્ર બાકેર જ અને છે ૩-૪-૫

અથ ચેહ મધ્યલોકે સર્વલેખ્યપિ મત્સુ જંતુજાતેષુ ।

મર્ત્યઃ પ્રધાનજાતો યદાસ્યયા મર્ત્યલોકેષ્વમ્ ॥ ૬ ॥

ઉત્પત્તિ સ્ત્રીમૂલા તસ્યા અપિ તતઃ પ્રધાનમપાપિ ।

ક્રિયતે લક્ષણમનયોર્યદિ તદિહ સ્યાજ્જનોપકૃતિ ॥ ૭ ॥

इत्यं विचिन्त्य सुखे स्वहृदि समुद्रेण सम्यगवगम्य ।

नृस्त्रीलक्षणशास्त्रं स्वयांષકે तदादि तथा ॥ ८ ॥

સ્વર્ત મર્ત્ય અને પાતાલ એ ત્રણ જગતે પછી વચ્ચે મર્ત્ય જડમાં જડમાં પ્રાણીઓમાં મર્ત્ય (મનુષ્ય) મુખ્ય છે અને તેના નામ ઉપરથીજ આ (વચ્ચે જડ) મર્ત્ય હોય કહેવાય છે આ મર્ત્ય (મનુષ્ય)ની ઉત્પત્તિ સ્ત્રીથી થાય છે અને સ્ત્રીની પુરુષથી થાય છે તેથી તેની (સ્ત્રીની) પણ મુખ્યતા છે એ આ બેમાં લક્ષણો (ની પરીક્ષાનુ સાચ) કઈ તો મનુષ્યો માટે તે ઉપકારક થશે આ પ્રમાણે વિચાર કરી પાતાના હૃદયનાંતરમાં સારી રીતે બાધી (નિમગ્ન કરી)ને સમુદ્રે પુરુષ અને સ્ત્રીનાં લક્ષણોનું શાસ્ત્ર બનાવું આ આદિ શાસ્ત્ર થયું ૧-૭-૮

तदापि नारदलक्ष्मणवराहमाण्डव्यपण्मुस्तप्रमुसै ।

रचितं क्वचित्प्रसङ्गात्पुरुषस्त्रीलक्षणं किञ्चित् ॥ ९ ॥

तदनन्तरमिह सुवने स्याતं स्ત્રીપુંસોર્લક્ષણज्ञानम् ।

दुर्वोधं तन्महદिति जडमतिभिः सण्डतां नीतम् ॥ १० ॥

श्रीभोजनુપસુમન્તપ્રમુસીનામગ્રતોપિ વિચિન્તે ।

મામુદિકશાસ્ત્રાણિ પ્રાયો મહનાનિ તાનિ પરમ્ ॥ ૧૧ ॥

સળ્કીકૃતાનિચપુનઃ પિળ્કીકૃત્યાસિલાનિસાન્યધુના ।

સામુદ્રિકં શુમાશુમામિહ કિંચિદ્વચ્ચિ સંસેપાત્ ॥ ૧૨ ॥

સામુદ્રમજ્જલક્ષણમિતિ સામુદ્રિકમિવં હિ દેહવતામ્ ।

પ્રથમમવાપ્ય સમુદ્ર કૃતવાનિતિ કીર્ત્યતે કૃતિમિ ॥ ૧૩ ॥

તેમજ નાશદ લક્ષી, વશાદુર્ભક્ષિર માંદગ્ય, કાર્તિકસ્વામી આદિ શ્લોકો, આચાર્યો તથા દેવતાઓએ કવચિત્ કવચિત્ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતા પુરુષ-સ્ત્રીલક્ષણ-શાસ્ત્રની ઘોડી ધણી રચના કરી છે ત્યારબાદ ઓ અને પુરુષના લક્ષણોનું આ શાસ્ત્ર જગતમા પ્રસિદ્ધ થયું (પૃષ્ઠ) તે માત્ર તેમજ દુર્લોપ હોવાથી મૂર્ખ શોકોએ તેને છિન્નચિત્ત થયું ઓ લોજશબ્દ સુખમત ઈત્યાદિ મહાપુરુષોનાં સામુદ્રિકશાસ્ત્રો આજી રચાએલા ॥ પરંતુ લગભગ તે બધાં ગ્રંથન છે (જાણી) છિન્નચિત્ત થએલાં તે પ્રાચીન શાસ્ત્રોને જોઈત્ર કરી (તેમના આધારે) અરોપમાં શુભાશુભ (લક્ષણોવાળું) સામુદ્રિકશાસ્ત્ર (કુલ પૃષ્ઠ) કર્યું યું વિકાન પુરુષા કહે છે, કે સર્વ પ્રથમ સમુદ્રે આ (જ્ઞાન) મેળવી શાસ્ત્ર જાપાંયું તેથી દેહધારીઓનાં જગનાં લક્ષણો ઉપર રચાએલું આ શાસ્ત્ર સામુદ્રિક નામથી જાણખાય છે ૬ થી ૧૪

ઠુરુ જટરમુર સ્વલવાહુયુગ પૃષ્ઠમુત્તમાર્કં ચ ।

इत्यष्टाङ्गानि नृणां भवन्ति गेपाप्युपाङ्गानि ॥ ૧૪ ॥

पूर्वभवान्तरजनित शुभमशुभमिहापि लक्ष्यते येन ।

पुरुषस्त्रीणां सद्भिर्निगद्यते लक्षणं तदिह ॥ ૧૫ ॥

देहवतां तद्वाङ्माम्यन्तरमेदन जायते विविधम् ।

वर्णस्वरादिवाङ्मां पुनरन्त प्रकृतिसत्त्वादि ॥ ૧૬ ॥

आद्य तदाश्रयतया निखिलेष्वपि लक्षणेपु भारीरम् ।

मनुजानां तस्मादिह वक्ष्यामि तदेव मुख्यतया ॥ ૧૭ ॥

शरीरावर्तगतिच्छायास्वर गन्धवर्णसत्त्वानि ।

इत्यष्टविधं हयवत्પુરુષસ્ત્રીલક્ષણં भवति ॥ ૧૮ ॥

इह तावदूर्ध्वमूलो नरस्कल्पतरुर्मवेदध शाख ।

पादतलात्તદિદાની શારીરં લક્ષણ વક્ષ્યે ॥ ૧૯ ॥

મનુષ્યોને બે સામુદ્રો, પેટ, કાતી, બે હાથ, પીઠ માથું બે બાક જગો છે, અને બાકીનાં ઉપગો છે આ જગતમા જેના ઉપરથી પુરુષો અને સ્ત્રીઓના પૂર્વ જનમાં ઉત્પન્ન કરેલા શુભાશુભનું જ્ઞાન કરી શકાય છે, તેને આશા પુરુષો લક્ષણ કહે છે આ લક્ષણના પ્રાણીઓના માટે બાકા અને આજન્મનર નામના બે સેદ કામ છે

રૂપ, અવાજ ઈલાહિ બાદા વિલાસમાં છે, અમારે પ્રકૃતિ, સત્ત્વ આદિ આકર્ષન-તર છે બધાં લક્ષણો બાદા લક્ષણ સરીરના આધારે હોવાથી મનુષ્ય માટે બાદા લક્ષણો જ મુખ્ય છે અને તેથી તેનેજ મુખ્યત્વે કહીશ. ધોડાની માફક પુષ્પ અને સીને સરીર, જામરી, ગવિ, છાયા, સ્વર, અંધ, વર્ણ (રંગ) અને સંસ્વ (મધાન) આ પ્રમાણે બાદા પ્રકારના લક્ષણો હોય છે. આ ચતુર્લોકમાં ઉપર મૂળ અને નીચે શાખાઓવાળું પુષ્પ રૂપી રૂપવતરૂ (વૃક્ષ) છે તેથી તે નરરૂપવતરૂનું પગનાં તળીઆ (શાખાઓ, શેત્ર, ત્યાં)થી આરંભી સરીર નામના લક્ષણને કહું છું ૧૪ થી ૧૬

આદૌ પદસ્ય તલમય રેસાંગુલ્લીનસ પૃષ્ઠમ્ ।

ગુલ્મૈ પાની જંઘાયુગલ રોમાણિ જાનુયુગમ્ ॥ ૨૦ ॥

કરુ તયા કદ્ધિત્વસ્થિગ્યુમ્મં તદનુપાયુરય મુષ્કૌ ।

શિશ્નસ્તન્મણિરેતો મૂત્ર શોણિતમયો ઘસ્તિ ॥ ૨૧ ॥

નામિઃ કુક્ષી પાર્શ્વે જઞ્ઞં મય્યં તતઞ્ચ વલયોસ્મિન્ ।

હૃદયમુરં કૂચચુચુક્યુગ્મં જઞ્ઞુલયં સ્કન્ધૌ ॥ ૨૨ ॥

અંસૌ કલ્પે વાહુ પાણિયુગં તસ્ય મૂલપૃષ્ઠતલમ્ ।

મીનાદ્યાકૃતિરેસાંગુલીકં નસા ક્રમશઃ ॥ ૨૩ ॥

ષ્ઠં રુકાટિકાય મીના વિષુર્કં મંકૂર્ષહનુગણ્ડમ્ ।

વદનોદ્ધશનસ્સના તાલુ તતો ઘટિકા હસિતમ્ ॥ ૨૪ ॥

નાસાક્ષુતમક્ષિપુર્ગં પક્ષમાણિ તતો નિમેષરુદિતે ચ ।

હૃશાન્નકર્ણમાલં તલ્લેસ્તા મસ્તકં કેશાઃ ॥ ૨૫ ॥

ઇત્યાપાદતલકેશપ્રાન્તમિદાનુક્રમેણ શાસીસ્મ્ ।

અન્નેપાન્નવિમર્ક્તં લક્ષણવિચ્છિન્નૃણાં જ્ઞેયમ્ ॥ ૨૬ ॥

સ્વ પ્રથમ પગના તળીઆ, પછી અંતરે પગના તળીઆની શેખાઓ, અંતરે, આંગળીઓ, નખ, (પગની) પીઠ, મુઠી, પાની, બાજ, બાજ ઉપરના પાજ, હીલ્લ, સામન, કેમર, શાપા, છાદા, રૂપણ, શિશ્ન, શિશ્નો (અંગના) મળિ, વીર્ણ મૂત્ર લોહી, પેદુ તાલિ કુહો, પદખાં, જઞ્ઞ, પેદનો મધ્ય ભાગ, પેદ ઉપરની ત્રિપણી, હૃદય, છાતી, સ્તન, સ્તનાંગ, બે હાંસડી, બે બાજા, અભ્યાંગ અંગભાગ, બગલ, (પક્ષાથી પેંચા મુખી) બાહુ, હાથના પોંચા, હાથેલી, હાથના પૃષ્ઠ ભાગ, હાથેલીમાં રહેલી અન્નશાકિ વિવિધ ચિન્હો બતાવતી શેખાઓ, આંગળીઓ, નખ, પીઠ (બરડા)

કુશ્ઠિન (કંધ) ગુરુ, દાહીનો અમલાગ, મૂછ, દાહી, ગરુડ, ગો, જોડ, ઘાત, છાન, વાળવું, ઢેરીયો, હાથ, નાક, છીક આખ, પાપજો, નિમેષ રૂદન, બૂ કાન, કપાળ, કપાળમાં પહોલી રેખાઓ, માથુ, મામાના વાળ આ પ્રમાણે પગથી હાથ સિખા પર્યંત અગ અને ઉપાગથી વિશાલ થએલુ શારીર (નામનું પહેલુ) લક્ષણ લક્ષણર (સામુદ્રિકશાસ્ત્ર) પુરુષાને બધુવું ૨ થી ૨૬

અસ્વેદમુષ્ણમશ્ણં કમલોદરકાન્તિ માંસલ શ્લક્ષ્ણમ્ ।

સ્તિગ્ધ સમ પદતલ નૃપસપત્તિં દિશતિ પુંસામ્ ॥ ૨૭ ॥

પાદચરસ્યાપિ ચરણતલં યસ્ય કોમલં તત્ર ।

પૂર્ણસ્ફુટોદુર્ચરેસ્વા સ વિશ્વમ્મગધીશ ॥ ૨૮ ॥

વંશચ્છિદે કુપાર્દં દ્વિજહત્યાયૈ વિપકમૃત્સદશમ્ ।

પીતમગમ્યાસ્તયે કૃષ્ણ સ્યાન્મદ્યપાનાય ॥ ૨૯ ॥

પાણ્ડુરમમલ્યમક્ષણકૃત્ને તલં લઘુદરિષ્ટિતાયૈ સ્યાત્ ।

રેસ્વાહીનં કઠિનં સ્પ્ત દુઃસ્વાય વિસ્ફુટિનમ્ ॥ ૩૦ ॥

તલ્મન્ત મલિષ્ત સ્ત્રીકાર્યે મૃત્યુમાદિશતિ પુંસામ્ ।

રોગાય વિગતમામં માર્ગાય જ્ઞેયમુલ્કટકમ્ ॥ ૩૧ ॥

રેસ્વા શંભુચ્છત્રાંકુશકુલિશશિષ્વજાદિસસ્યાના ।

અચ્છિન્ના ગમ્મીરા સ્ફુટ્યસ્તલે માગધેયવતામ્ ॥ ૩૨ ॥

તા રંસ્વાદ્યાકૃતયઃ પરિપૂર્ણા મધ્યમેદતો યેપામ્ ।

ધ્રીમોગમાજનં તે જાયન્તે પશ્ચિમે વયસિ ॥ ૩૩ ॥

તા ગોધાસૈરિમજ્જુકમૂપકકાકર્કસમા ।

રેસ્વાઃ સ્યુર્યસ્ય તલે તસ્ય ન દૂરેતિદાશ્ચિમ્ ॥ ૩૪ ॥

પરસેના પગરુ ઉચ્ચ, લાલાસવાળુ કમલજર્મ જેવી કન્ઠિવચાળુ અસલ, મૂછ, સ્તિગ્ધ, અને સ્વધુ પગનું તળીયું મનુષ્યોને શાશ્વત્ત્વપત્તિનો અધિકારી બનાવે છે એ પગપાળે હરતો હોય છતાં પગનું તળીયું કોમળ હોય અને તેની ઉપર સ્પષ્ટ પૂરેપૂરી ઉર્ધ્વરેખા હોય તો તે શાશ્વત્ત્વ હોય છે બરાબ લાગતા પગ પરચેદક કરે છે પકવેલી માછી જેવો પગના તળીયાનો રંગ હોય તો તે દ્વિજહત્યા કરે છે પીંગા તળીયાવાળો અગમ્યમાનસ કરે છે અને કાળા રંગના તળીયાવાળો અપમાન કરે છે

પત્રનું તળીયું થંડું રજનું હોય તો બ્રહ્મચર્યવ્રત કરે નાનું હોય તો દરિયા ખાપે.
 રેખા વચ્ચેનું કઠીન, રૂઢ તથા ફોટેલું હોય તો કુળ આપનાર છે. પત્રનું તળીયું
 અદરની બાજુ જેથી નયુ હોય તો પુત્રનું ત્રીના મારણે મૃત્યુ થાય છે. માત્ર વચ્ચેનું
 હોય તો રાત્ર, અને ઉપગ્રી આવડું હોય તો મુઝાહરી આવે છે. ભાગ્યશાળી પુત્રોના
 પત્રમાં શ અ, છત્ર, અકુશ, વજ્ર મદ્ર એવું આદિ આકાર બનાવવી, આખી મલીર અને
 રૂપર રેખાઓ હોય છે આ શ અ આદિ આકૃતિઓ પૂરેપૂરી હોય પરંતુ રેખાવત્ર મધ્યમ
 મહારની હોય તો તેવી રેખાઓવાળા પુરુષ પાછલી વચમાં ધનસંપત્તિનું મુખ લેતરવે
 છે. બે આ રેખાઓ (પત્રના તળીયાની રેખાઓ) થો, પાદ, શિશ્ય, ઉદર, માર્ગ
 આ વીધ ભેદ આકારની માહુમ પડતી હોય તો તેના પત્રના તળીયામાં આવી
 રેખાઓ હોય તેમનાથી હાથિય દૂર નથી હોય. ૨૭ થી ૩૪

વૃત્તો મુજગફળાકૃતિરુત્તુદ્ગે માંસલ શુભોગુષ્ઠ ।

મશિરોહસ્વધિષ્ણોચ(વ)ઞ્ચોવિપુલઃ સ પુત્રશુભ ॥ ૩૫

શ્લઘ્ના વૃત્તા મૃદવો ધના દલનીવ પદાસ્ય ।

ઋજવોદ્ગુલ્યાઃ સ્તિગ્ધાઃ સુસ્મર્યાન્વિત દષતિ ॥ ૩૬

વિસ્ત્રામિષ્ટિકા શુષ્કા લઘવો વક્ત્રઃ સ્વ પદાંગુલ્યઃ ।

યસ્ય ભવન્તિ શિગલાઃ સક્ષિરત્વ કરોત્યેવ ॥ ૩૭

શ્ચીસમ્માગાનાપ્નોત્યગુપ્તદીર્ઘયા પ્રદેશિન્યા ।

પ્રથમમશુભં ચ ગૃહિણીમર્ણ વા હસ્વયા ચ કલિમ્ ॥ ૩૮

આયતયા મધ્યમયા કાર્યવિનાશો હસ્વયા દુઃસ્વમ્ ।

ધનયા સમયા પુત્રોત્પત્તિઃ સ્તોક નૃણામાયુ ॥ ૩૯

યસ્યાનામિકા દીધા મ પ્રજ્ઞામાજનો મનુજ ।

હસ્ત્રા સ્યાદસ્ય પુનઃ મક્લત્રિયાજિતા નિત્યમ્ ॥ ૪૦

દીર્ઘા કર્ત્ત્રિષ્ટિકાપિ સ્યાદસ્ય સ્વર્ણમાજર્ન સ નર ।

યદિ સાપિ પુનર્લઘ્વી પરદારપરાયણઃ મતનમ્ ॥ ૪૧

યસ્ય પ્રદેશિની કર્ત્ત્રિષ્ટિકામથેદુધ્વં સ્થુલા ।

શિશુભાવે તસ્ય પુનર્જનની પંચત્વ ॥ ૪૨

ઉપસેલા, અને મુદર ફેલની કળી જેવા, સૂક્ષ્મ નખ મનુષ્યોને મુજ આપે છે બદા,
૨૪ વચરના પ્રીક્ષ, સૂચક જેવા, લાંબા, કાળા, પાળા અને તેજ વચરના નખ હોય
તો તે નખોના કાશ્વે મનુષ્યો દરિદ્ર થાય છે ૩૫ થી ૪૪

માંસોપચિતં સ્નિગ્ધં ગૃદશિરં કોમલં ધરણપૃષ્ઠમ્ ।

રોમસ્વેદૈ રદ્ધિત પૃથુલં કમઠોન્નતં શસ્ત્રમ્ ॥ ૪૫ ॥

અંતર્ગદા ગુલ્ફા સરોજમુકુલોપમા શ્રિયં ત્દત્તે ।

સૂક્ષ્મવસે વિપમા શિથિલા પ્રયયન્તિ વધર્થયૌ ॥ ૪૬ ॥

મહિપ્સમાનેર્ગુલૈશ્ચિર્પિર્વા દુઃસ્વર્સયુતા પુરુષા ।

તૈરપિ રોમોપગતૈર્નિત્યમપત્યેન પરિહીના ॥ ૪૭ ॥

કન્દઃ પાદાંબુરુહસ્યવ મવેઠર્તુલા પાર્ષ્ણિ ।

ત નરમનુરાગાદિવ નિયતં રમયતિ રમા રમા ॥ ૪૮ ॥

સમપાર્ષ્ણિ સુસ્મહિતો વીર્ણયુ સ્યાન્નરો મહાપાર્ષ્ણિ ।

સ્વત્પામુરત્યપાર્ષ્ણિઃ પ્રોન્નતયા વિનિર્જયો ભવતિ ॥ ૪૯ ॥

પગની પીઠ ખાંસજ, સ્નિગ્ધ, કટાઈ ઝળેલી નસોવાળી, કેમળ, ફેંચાટા વચરની,
પહેાળી, અને કાચનાની પીઠ જેવી હોય તો તે સારી છે પગની મુટીઓ ખર
અમાઈ જતી, અને કમળની કળી જેવી હોય તો તે લક્ષ્મી આપે છે એ પુસ્કરના
જેવી નાની થોડી કે વિપમ કાચવી તેમજ ઘીલી પડી ઝળેલી હોય તો તે કાશ્વત્રાર
ખાંસ થા વધ કાશ્વનાર લક્ષણ છે પાટના જેવો મુટીઓ હોય તો, અથવા અપડી
મુટીઓ હોય તો પુરુષા કુળી થાય છે અને એ આવી મુટીઓ વાળ મુજબ હોય તો
જરૂર સવાનશકિત થાય છે પાર્ષ્ણી (પગની મુટીથી તળેળા મુખીનો બાજ એડી)
એ પગ રૂપી કમળના ગદ્ગદ જેવી મેળા દેખાતી હોય તો તેના લક્ષણવાળા પુરુષને
થોડા પાત્રીથી હોય તેમ લક્ષ્મી સદાકાળ મળ્યા કરે છે (બુલ્લો ચિત્ર ૨૭) સરખી
એડીવાળો મુખી, થોડી એડીવાળો વીર્ણયુ નાનો એડીવાળો અપ્યાયુ, અને ઠંચી
એડીવાળો વિજયી થાય છે ૪૫ થી ૪૯

પિગિતાન્તગતનલિકા કુરુક્કર્જઘાપમા થિય પુસામ્ ।

પ્રવિરલ્મદુતસોમા દત્તે ક્રમવર્તુલા જઘા ॥ ૫૦ ॥

લક્ષ્મીં દિશતિ કેસરિમીનવ્યાઘ્રોપમા નૃણામ્ ।

જંઘા કક્ષમદશા વધર્થયૌ નિઃસ્વતાં પ્રાયઃ ॥ ૫૧ ॥

સ્થૂળા દીર્ઘા માર્ગં વિતરત્યુદ્ગદ્ગર્પિઠિકા જંઘા ।

શ્વશ્ર્ગાલક્ષ્મભ્રાસમવાયસજઘોપમા ત્વશ્રુમા

॥ ૫૨ ॥

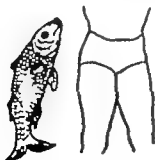

ચિત્ર નં. ૨૩

ચિત્ર નં. ૨૮

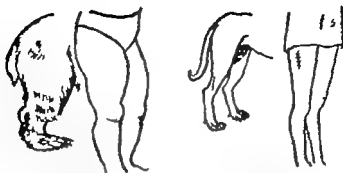
પગની નળી જો મંડુની આદર ફૂંલેલી કોથ અને મુઝની જાગ જેવી જાગ (પગની પીંડીને અસ્તુવર્માં જાગ કહે છે) જુડીથી હાઈ થી અણુ સુધીનો જાગ તે જાગ કોથ તો પુરુષોને લક્ષ્મી મળે છે તેમજ આજા સ્ત્રીના પાળવાળી તથા સુભાગા ઉપર ઉતારી કોથ તેવી ચઢવા ગોળાવાવાળી જાગ પણ લક્ષ્મી આપે છે (જુઓ ચિત્ર ૨૮) જે મનુષ્યને (મજાનુવ) સિંહની જાગ જેવી જાગ કોથ, જશવા માછલાના જેવી જાગ (જુઓ ચિત્ર ૨૬) (દેખાવમાં માછલા જેવી) કોથ કે પછી વાવની જાગ જેવી જાગ કોથ તો તેને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે (જુઓ ચિત્ર ૩૦) પરંતુ જો રીંછના જેવી જાગ કોથ તો તે વધ જશવા કેડખાનુ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને પ્રાજ. ક્ષિત્ર થાય છે (જુઓ ચિત્ર ૩૧) જાડી પરંતુ લાંબી જાગ કોથ તો વારંવાર અસાધ્યરી કરાવે છે અક્ષિવાળી, કુતરો, શિયાળ, છૂટ, બપેઈ કે કાઝડા જેવી જાગ અશુભ છે (જુઓ ચિત્ર ૩૨) ૫૦ થી ૫૨

ચિત્ર નં. ૨૯

ચિત્ર નં. ૩૦

ચિત્ર નં ૩૧

ચિત્ર નં ૩૨

લલિતાનિ સ્નિગ્ધાનિ ઘ્રમરશ્યામાનિ દેહરોમાણિ ।

જાયન્તે ભૂમિમુર્જા મૃદ્નિ વિલમન્તિ સૂઘ્માણિ ॥ ૫૩ ॥

સુમંગો રોમયુત સ્યાદ્દિશાઘનરોમસંયુતો મનુજ ।

ઉદ્ગતરોમમિ પુનરંગમ્ बहुमिम् विससकलितः ॥ ૫૪ ॥

રોમૈર્લેખ નૃપતેર્દર્શ શ્રોત્રિયઘનાત્પશુદ્ધિમતામ્ ।

આદીન્યેતાનિ પુનર્નિઃસ્વાનાં મૂર્ધજેષ્ઠેષ્ઠ ॥ ૫૫ ॥

રોમરહિત પરિવાદ સ્યાદયમ સ્થૂલકૃષ્ણસરોમા ।

પાપ પિઙ્ગલ્યોમા નિ સ્વ સ્ફુટિતાગ્રરોમાપિ ॥ ૫૬ ॥

મુદર, કમળ ભ્રમર જેવાં સ્નિગ્ધ રૂપાં છે તે દેહાવમાં મૃદુ અને સુકમ (નાનુક) હોય છે તે શબ્દજોડે કોય છે (અર્થાત્ અર્થાદેવાર્થવાચક શબ્દ થાય છે) જામ ઉપાંચ ઉપર વધારે પ્રમાણમાં વાજ કોય તો તે શબ્દ લઘુ છે વાજવાળો મુદર (ભાગ્યશાળી) કોય છે યજ્ઞ વાજવાળો નિકાન્ કોય છે, અને વધારે પડતા વાજવાળો ધનવાન થાય છે એક છિદ્રમાં એકજ વાજ શબ્દજોડે કોય છે એક છિદ્રમાં બે વાજ નિકાન્ ધનવાન્ તથા શુદ્ધિમાન્ લેકોને કોય છે, પરંતુ તેનાથી વધારે એટલે કે એકજ છિદ્રમાં ત્રણ કે ચાર થાય તરિક પુરુષોને કોય છે આ લઘુ ભાષાના વાજ માટે પણ લાગુ પડે છે ફેવાર્સ વચરનો માધ્યમ પરિભાષક (સન્વાસી) થાય છે ભાવ અને શક્તિ, અધિકતા જેવાં અવસ્થામાં ફેવાર્સવાળો પાપો અને અજ્ઞ ભાગમાં ફેવાર્સ ફેવાર્સવાળો તરિક થાય છે ૫૩ થી ૫૬

ફુઙ્ગજાનુર્મનુજા ભોગયુતઃ પીનજાનુસ્વનીગઃ ।

સંશ્લિષ્ટમંધિજાનુર્વર્પગતાયુર્ભવેત્રપાય ॥ ૫૭ ॥

નિમ્ને સ્ત્રીપસ્વશગ શશિવૃત્તેર્ગદમાંસલૈ રાજ્યમ્ ।

દીર્ઘર્મહન્નિરાયુ સુમગત્વં જાનુમિ સ્વત્યૈ ॥ ૫૮ ॥

દિગતિ વિદેશે મરણં મનુજાનાં જાનુ માંસપરિહીનમ્ ।

કુમ્મનિમં દુર્ગતતાં તાલ્પલામ તુ વહુદુઃખમ્ ॥ ૫૯ ॥

જાનુદિતયં હીનં યસ્ય સદા સેવતે સ વધર્વધૌ ।

ઇદમેવ યસ્ય વિપમ સ પુન પ્રાપ્નોતિ દારિદ્ર્યમ્ ॥ ૬૦ ॥

ઋઋ યસ્ય સમાંસૌ રંમાસ્તંમન્નમ્ વિતન્વાતે ।

કોમલત્તનુરોમંચિતૌ સ જાયતે મૃપતિઃ પ્રાય ॥ ૬૧ ॥

સ્તિગ્ધાવૃરુ મૃદુલૌ ક્રમેણ પીનો પ્રયચ્છતો લક્ષ્મીમ્ ।

વિકૃતૈ સ્ત્રીવલ્લભતાં ગુણવતા સંહતૌ કૃતૌ ભવત ॥ ૬૨ ॥

ચિત્ર નં. ૬૩

ચિત્ર નં. ૬૪

કાશીના દીઘણુ જેવા દીઘણુવાળો કોળી, બાલ દીઘણુવાળો શબ્દ અને બાળ વધા સામગ્ર સાથે સારી રીતે સજ્જાએલ દીઘણુવાળા કોળીના (દીર્ઘાયુ) થાય છે (જુઓ ચિત્ર ૬૪) અથવા પેસી ગમેલા દીઘણુવાળો કીડો વધ રહે છે એમ અને માંસમાં ઇલાએલા દીઘણુવાળાને શબ્દ મળે છે એટલા દીઘણુ દીર્ઘાયુ અને નાના દીઘણુ સૌભાગ્ય આપે છે એ દીઘણુ માથા વગરના કોમ તો પરદેશમાં મરણ થાય છે પણ જેના એમ દીઘણુ કોમ તો દુર્ગતિ થાય અને એ વાળના ફગાઈ માફક મપતાં દીઘણુ કોમ તો બહુ દુઃખ થાય છે જેને અને દીઘણુ તદિ જેવા જ કોમ તે સુશાસ્ત્ર કાશાશ્વમા રહે છે અને તેનો વધ થાય છે અને એ નાના એટલા કોમ તો દરિદ્ર થાય છે જેના સામગ્ર માંસિય કોમ અને કેળના પતલ જેવા મુદ્ર દેખાવા કોમ તેમજ ઝીંકા મુદ્ર ફવાટાવાળા કોમ તો તે પ્રાણ શબ્દ થાય છે (જુઓ ચિત્ર

૩૫) સ્તિગ્ધ, મુઠ્ઠા અને જોડ સરખા ઉતરતા કમળી સરખા ઉપર ઉતારેલા હોય તેવા બે સાથળ હોય તો તે કમળી જાય છે પહેલની સાથળો હોય તો કમળોને ગ્રિમ થઈ પડે છે અને જોડ બીજા સાથે મળી જતા હોય તેવા સાથળ સુશુદ્ધાન પ્રાપ્ત થોને હોય છે ૫૭ થી ૬૨

ચિત્ર નં ૩૫

ચિત્ર નં ૩૬

સૂત્રાશ્રૌ મપ્યનતૌ સ્વાતાં માર્ગાનુસંધિનૌ પુંસાસ્ ।

કઠિનૌ ચિપિટૌ વિપુલૌ નિર્મામૌ દુર્મગત્વાય ॥ ૬૩ ॥

યસ્ય કઠિઃ સ્વાદીર્ઘા પીના પૃથુલા મવેત્સ વિષાદય ।

સિંહકર્ટિર્મનુજેન્દ્ર શાર્દૂલકર્ટિશ્ચ મૂનાયઃ ॥ ૬૪ ॥

રોમશકર્ટિર્દ્રિશ્ચો દસ્વકર્ટિર્દુર્મગો ભવતિ મનુજ ।

શુનમર્કટકરમ્કર્ટિર્દુઃસ્ત્રી સંકટકર્તિઃ પાપઃ ॥ ૬૫ ॥

મંદૂકસ્ફિહ્ નૃપતિઃ સિંહસ્ફિહ્ મંદલ્લયાધિપતિઃ ।

ધનમાંસસ્ફિગ્ધનવાન્વ્યાધસ્ફિહ્ મંદલ્યાધિપતિઃ ॥ ૬૬ ॥

ઉષ્ણવર્ગમસ્ફિગ્ધનધાન્યવિવાર્જિત પુમાન્નિયતમ્ ।

પીનસ્ફિહ્ નિઃસ્વો હૃદ્ધર્ષસ્ફિગ્ન્યાધમૃત્યુઃ સ્યાત્ ॥ ૬૭ ॥

બે સાથળ જમણાગમ્યાં સ્પૃગ અને વચ્ચેથી બેસી બળેલા હોય તો સતત મુસાફરી કરાવે છે. કઠિણ જમણા, બહુ પહેલો અને મોંઘડીન સાથળ હોય તો દુર્ભાગ્યનું ચિન્હ છે જેની કમર પહેલની, બધી, મોટી, હોય તે ધનવાન થાય છે સિંહના જેવી કમર હોય તો નરાધિપ (જુઓ ચિત્ર. ૩૫) અને વાઘ જેવી કમર જમીનદાર કૌરુ છે (જુઓ ચિત્ર. ૩૬) દુર્વાર્સવાળી કમરવાળો દરિદ્ર, કુદરે કમર

વાળા દુર્લાબી થાય છે અને કુતરાં, મીંઝાં, છીટ જેવી કમરવાળા દુર્લાબી થાય છે (લુઓ ચિત્ર ૩૮) સીંકડી કમરવાળા પાપી થાય છે એ પંચના થાપા દેહાના

ચિત્ર નં. ૩૭

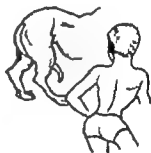
થાપા જેવા ઢોમ તે શબ્દ થાય. (લુઓ ચિત્ર ૩૬) સિંહ જેવા ઢોમ તે બે પ્રાંતનો અધિપતિ થાય. (લુઓ ચિત્ર ૪૦) પુળ અંતર્યામી ઢોમ તે ધનવાન થાય.

ચિત્ર નં. ૩૮

ચિત્ર નં. ૩૯

ચિત્ર નં. ૪૦

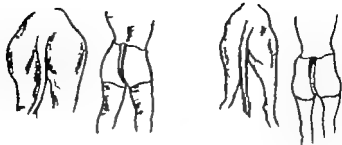
અને વાપના જેવા થાપા ઢોમ તે એક પ્રાંતનો અધિપતિ થાય. (લુઓ ચિત્ર ૪૧) છાટ કે વાંદરા જેવા થાપા ઢોમ તે જરૂર ધનધાન્યથી સંદિત થાય. (લુઓ ચિત્ર ૪૨-૪૩) ભય થાપાઓ નિધન, થાય છે અને જેવા થાપા અઠધા ઢોમ તેજ થાય દ્વારા મરણ થાય છે ૧૩ થી ૧૭

યતર્મામો ગમ્મીર સુકુમાર સવૃત શોણ ।

પાયુ શુભો નરાણાં પુનરશુભો ભવતિ વિપરીત

॥ ૬૮ ॥

શુભ અંતર્યામી, જશોર કેમલ, મેળા તથા લાલરંગી ઢોમ તે તે શુભ લક્ષણ છે આ સિવાયનું અશુભ લક્ષણ છે ૧૮

चित्र नं ४९

चित्र नं ५०

- मुष्कः स्वयं प्रलम्बा जायन्ते सुपरिष्ठिता यस्य ।
 स भवति भर्त्ता नियतं भूमेः सप्ताधिवलयाया ॥ ६९ ॥
- श्लक्ष्णैः समैर्नृपत्वं चिरमायुर्मवति लम्बितैर्दृषणैः ।
 जलमरणमद्वितीयैर्मनुजानां कुलविनाशोपि ॥ ७० ॥
- स्त्रीलेखत्वं विषमैः प्राक्पुत्रोदसिणोन्नतैर्दृषणैः ।
 वामोन्नतैश्च तैरपि दुःस्नेहं समं भवति दुहिता ॥ ७१ ॥
- निःस्वः शृङ्खलस्थूलैः रम्यरमणीयतास्तुसंगसमैः ।
 पुनरद्भुतैर्दृषणैर्मवति न विरायुषः पुरुषा ॥ ७२ ॥
- शिभमनिम्नसमुन्नतमदीर्घलघुसंयुतं मृदुलम् ।
 उष्णं धनधान्यवतामश्लक्ष्णमृदुवर्तुलं विशिरम् ॥ ७३ ॥
- स्थूलग्रन्थिरतिसुखी केशानिगूढो महीपतिः शिश्रुम् ।
 व्यावहयसिंहतुल्यो भोगी स्यादीश्वरः प्रायः ॥ ७४ ॥
- स्पष्टशिरानिषितमपित्वग्धीनं मेहनं कृशं विमलम् ।
 लघुमृदुसुरभिपरिमलं पुंसां सौभाग्यवित्तकरम् ॥ ७५ ॥
- लिङ्गे लघुनि घनादणो निरपत्यो वा शिरायुतेऽप्यसुतः ।
 दक्षिणविनते पुत्रो वामनते कन्यकाजनकः ॥ ७६ ॥

यः समचरणनिपण्णो गुल्फौ नतुशेफमा परिस्पृशति ।
 स सुखी ज्ञेयो यदि पुनरुवनितल प्रायशो दुःखी ॥ ७७ ॥
 स्थूलोऽथो विनतः स्यात्तीक्ष्णाग्रो दीर्घोऽन्नतः शिथिलः ।
 समलो धनहीनानां शिग्रो भुग्नः सदोन्मिषितः ॥ ७८ ॥
 स्थूलगिरेण विशालच्छिद्रवता प्रजनेन दारिद्र्यम् ।
 अतिकोमलेन लभते नरः प्रमेहादिना मरणम् ॥ ७९ ॥
 हरिताजनाभरेखो महामणिर्जायते समोत्तानः ।
 मन्यानकपुष्पनिमो यस्य स भर्ता भुवो भवति ॥ ८० ॥
 मणिभिर्धनितो रक्तेः स्मेरजपापुष्पमभिर्मूर्ध्ना ।
 मूलक्षणे स्निग्धे सुखिनो मन्थोत्तानैश्च पशुमन्तः ॥ ८१ ॥
 क्लृप्तघातजतमुक्ताफलप्रवालोपमा महामणयः ।
 येषां भवन्ति दीप्तास्ते सजलधिर्ममिभर्तारः ॥ ८२ ॥
 दाष्टिपञ्चुषः पद्मे परुषामैर्विपाण्डुरैर्मणिभिः ।
 मन्थोन्नतैर्वहुकन्या जायन्ते दुःस्मिन् स्फुटिते ॥ ८३ ॥
 विद्रुमहेमोपमया महामणौ रम्या नरो धनवान् ।
 दीर्गाग्यवात् शबल्या घूमरया जायते निःस्वः ॥ ८४ ॥

चित्र नं. ४४

चित्र नं. ४५

नेत्रा दृश्यते तदा ज्ञेयं आरोग्यं रीते आरोग्यं भाव्यं पश्यते तदा ते आरोग्यं भवति

વાળી પૃથ્વીનો સ્વામી થાય છે સરખા અને સુદૃઢ વૃષણવાળો રાજ્ય મેળવે છે હજારો પટેલા હામવા વૃષણવાળો ઠીમીયું થાય છે એક જ વૃષણ હોય તો જલમાં ડુબવાથી મૃત્યુ થાય છે અને તેવા માણસો પોતાના કુલનો નાશ થયું કરે છે. એ નાના મોટા વૃષણ હોય તો સ્ત્રીલોકરૂપ થાય છે જેને જમણે વૃષણ ઉંચા હોય તેને પહેલો પુત્ર થાય છે અને જેને ડાબા ઉંચા હોય તેને દુષ્ણ પટે છે અને પ્રથમ કિશરી થાય છે મુખ કે બદા વૃષણ હોય તો નિર્ધન થાય છે એ ધામ્યા જેવા વૃષણ હોય તો સુદૃઢ સીમાં જાણીત રહે છે એ જલધા જલધા વૃષણ હોય તો પુરુષો જલપાત્ર થાય છે બહુ ઉંચી ચમોલી, બહુ છાપાઈ અમેલી, બહુ લાળી કે બહુ નાની ન હોય પરંતુ સારી કોમળ દેખાતી અને ઉચ્ચ રહેલી ઈન્દ્રી ધનમયતિવાળા માણસોને હોય છે વળી જાવા માણસોની ઈન્દ્રી મજબુત, કોમળ, ભોળ અને નસો દેખાતી હોય તેવી હોય છે જેનું શિશુ જસ્ટી થાયે મોટી ઝાંક વળીને બેઠાએક હોય તે વલો મુળી થાય છે અને વાજીરી હઠ એક રહે તો રાજ થાય (એકાદનો બાજ વાજવાનો હોય તે કુલ લક્ષણ છે) જેઓને વાજ થોડા કે સિકના જેનું શિશુ હોય તેઓ જલ્દી જ રાજ થાય છે (શિશુ નસો વચ્ચેનું હોય તો સાદુ એમ પહેલા સ્થાન જાઈ જાય છે) શિશુ નસોનાથુ દેખાતુ હોય છતાં એ તેના ઉપરની જામડી બહુ જ પાવળી (નફિ જેવી) હોય શિશુ પાવળુ થોડાથુ નાનું થુડુ અને દુર્ગંધ રહિત તો તે સીમાજ્ય જાપનાર તેમજ ખન જાપનાર છે દિવ નાનું હોય તો ખનાદંચ થાય નસો વરી જાવતી હોય તો સંતાન વચરનો જમવા બહુ જ થોડા કિશંવાનો થાય એ જમણી જાણુ નમેકુ રહેતુ હોય તો પુત્રનો અને ડાબી જાણુ નમેકુ રહેતુ હોય તો પુત્રીનો પિવા થાય છે જેને સરખી બેઠે મેલતાં વચરી મુટીએને દિવનો સ્પર્શ ન થયો હોય તેને મુળી જાણવો એ બેઠા પછી દિવ જમીનને જાડાતુ હોય તો જાણુનું કે તે દુષ્ણી જ થશે. દરિદ્ર પુરુષોનાં શિશુ બાદ, હજારી પટેલ જાણીદાર, લાંબા, શિશિલ, મેલાં, જાનેલાં અને સમગ્રજા નિદ્રાસ્થાઈ પડ્યાં રહેનારાં હોય છે મોટા માથવાળુ અને પહેળા કિશંવાથુ શિશુ હોય તો દરિદ્ર થાય છે અને એ શિશુ જાતિ કોમલ હોય તો મનુષ્ય પ્રમેક ઈન્દ્રિય શેઝથી મરણ પામે છે જેને દિવના મણિ ઉપર લીલી રેખાઓ (નસોને લઈને) દેખાતી હોય અને મણિ સરખો ઉકાવદાર તથા રેખાના જાળના જેવો દેખાતો હોય તે માણસ જમીનનો સ્વામી (રાજ, માંડલિક) થાય છે લાલ રંગના મણિનો ધનવાન, અને ખીલેલા જાવાનુ ફૂલ (લાલ ફૂલનું જાણુનું ફૂલ) જેવો હોય તો રાજ થાય છે બિલ્કેલો અને થુડુ મણિ હોય તો મુળી તથા વચ્ચેથી ઉગત અનેલો મણિ હોય તો પશુજોનાનો થાય છે જેઓને દિવના મણિ સોનું બાંધી મોટી જમર પ્રવાહ જેવા દેખાતા હોય તેઓ સમુદ્ર પર્યંતની જમિના માલિક થાય છે જેનો મણિ ફૂલ દેખાતો હોય તે દરિદ્રવાનો જાણવો. જમ્બા જેવો લાગતો કોમળવાળા ફીસો લાગતો હોય

તો પણ તેમજ સમજવું જો મળિ બચ્ચી જ (કમ) કહેશે શાસ્ત્રો કોમ તો તેને ધણી ઠાકરીઓ થાય છે અને જો આ મળિ કહેશે કોમ તો કુખી થાય છે વિષ્ણો મળિ મોટો કોમ અને તેના ઉપર હિંસા કે સોનાના ટેની જામદીલી રેખાઓ પ તો કોમ તો મનુષ્ય બનવાન થાય છે જો કાગી કે જૂખરી રેખાઓ પડતી હોય તો દુર્ભાગ્યવાળો અને નિર્ધન થાય છે ૬૬ થી ૮૪

રેતમિ પુષ્પસુગન્ધિનિ રાજા યજ્ઞા નર સુરાગન્ધે ।

મધુગન્ધે વહુવિત્તઃ સુભીધનવાન્ મીનગન્ધે સ્યાત્ ॥ ૮૫ ॥

સુરમિદ્રવ્યમુગન્ધે શ્રિયોજ્ઞયગન્ધે તુ દારિદ્ર્યમ્ ।

લગ્નાગન્ધે પુન્યો નૈસ્વો મોગી પુન પિશિતગંધે ॥ ૮૬ ॥

જમ્બૂવર્ણેન સુભી દુઃસ્વપ્નવર્ણેન રેતસા નૃપતિ ।

ધૂમેણ દુઃસ્વપ્નમહિત સ્યાદ્વિશ્વ સ્વામવર્ણેન ॥ ૮૭ ॥

યસ્ય વ્યવતે રેતો લઘુમેધુનગામિનો વહુસ્તિગ્ધમ્ ।

દીર્ઘાયુઃસપત્તિં પુત્રાનપિ વિન્દતે સ પુમાન્ ॥ ૮૮ ॥

ન પતતિ શુક્ર સ્તોકં ચિમ્બૈધુનસંગતસ્યાપિ ।

દારિદ્ર્ય મોલ્યાયુર્વહુકન્યાજનકર્તા મજતે ॥ ૮૯ ॥

દ્વિત્રિચતુર્ધારામિ પ્રદક્ષિણાવર્તજાતિમૃગં સ્યાત્ ।

પિદ્મલ્લવર્ણં નૃપતિ સુભિનો ચલિતૈકધારાથમ્ ॥ ૯૦ ॥

ક્તશબ્દમેકધાર નૃપસ્ય મૃગ દ્વિધાગમાથે ચ ।

નિઃશબ્દં વહુધાર તદપિ દક્ષિણ ચિત્તેયમ્ ॥ ૯૧ ॥

જો બીજાઓ પુખ્તના જેવી મુજબી આવતી હોય તે શબ્દ, ઘડ જેવી મુજબ હોય તે શબ્દ કરનાર મધ જેવી મુજબવાળો બનવાન અને માછલા જેવી બેધવાળો મુખો અને બનવાન થાય છે બીજાઓ સારી મુજબ આવતી જો સોમાચ્છાનુ લક્ષણ છે અને દુર્જન આવતી તે દારિદ્ર્યનુ લક્ષણ છે હાથ જેવી જથ આવતી હોય તો પુત્રીઓ થયા કરે અને માથ જેવી જથ આવતી હોય તો નિધન છતાં સોગી થાય છે જો બીજાનો રજ જાણુલના જેવો હોય તો મુખો, રૂપ જેવા હોય તો શબ્દ, ધમાડીઓ રજ હોય તો કુખી અને કાળો રજ હોય તો કુખી થાય થોડા નેચુનથી જોને ધણા બીજાના શાવ થયો હોય અને તે બીજા સ્તિ પ હોય તો સમજવું કે તે

પુરુષ દીર્ઘાંશુ સપત્તિ અને પુત્રાંશુ મુખ મેળવે છે જેને સાર્થાં વાજત મૈત્રુન કન્વા
 ક્ત્યાં વીર્યને શેઠે પશુ સાવ ન થાય તેો તેવો પુરુષ દક્ષિતા, અશ્વપાશુ અને કન્વા-
 બેના પિતા ક્વા પશુને પામે છે જેને મૂત્રની બે પ્રણ કે આર ધારાઓ મલી હોય,
 મૂત્રના પતનની ક્ષિયા દક્ષિણાવર્ત હોય, અને રજ ધીજન્મે હોય તે શબ્દ થાય
 અને બેક જ ધાર મલી હોય તે પશુ મુખી થાય છે શબ્દાઓનું મૂત્ર બેક ધારનાશુ
 અને શબ્દયુક્ત હોય ॥ દક્ષિણે શરૂમા બે ધારનાશુ અને પશ્ચીમે થકી પ્રાસનોર્થ
 બહે આર્થ જતુ તેમજ શબ્દ વગરનું મૂત્ર હોય છે ૮૫ થી ૮૬

સ્નિગ્ધં પ્રવાલઘૃત્યં યસ્યાઙ્ગે ભવતિ શોણિત ન ચિરમ્ ।

સ વહતિ સ્વકીયમુજયા મનુજો નિસ્થિલામ્બુધિમેસલ્લં વસુધામ્ ॥૯૨॥

રુધિરં યસ્ય શરીર રક્તમ્બુજવર્ણસમિતં ભવતિ ।

મુજવલ્લિકઙ્ગરણત્કારા તમનુસગતિ રાન્યધી ॥૯૩॥

કિંચિત્ પીતં શોણં શોણિતમિદ્ ભવતિ મધ્યમે પુંસિ ।

ઈપ્તકૃષ્ણં રક્તં તત્તુ જઘન્યે પશ્ચિમ્યમ્ ॥૯૪॥

એના શરીરમાં પશ્વણાના જેવું લાલ અને સ્નિગ્ધ રુધિર વહેતુ હોય તે શેઠી
 મુદ્દતમાં પૂખ્તોપતિ અને છે એના શરીરમાં લાલ કમળના જેવું રુધિર વહેતુ હોય
 તેને પેતાના લાલનાં કાષ્ઠોને સ્પર્શાર ક્વલી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે માંચમ કોટિના
 પુરુષમાં કંઈક પીટુ અને લાલ લોહી હોય છે અને કંઈક કાશુ અને લાલ લોહી
 હોયને કોટિના પુરુષમાં હોય છે ૮૨ થી ૮૪

શસ્તા વસ્તિ પુંસાં વિસ્તીર્ણાં માંસલોમતા સ્નિગ્ધા ।

શુષ્કા વિકટ્યા કપ્તિના દાદિર્ધં દિશતિ વા વહુદુઃસ્વમ્ ॥૯૫॥

શ્વમૃગાલકરમસૈરિમિતુલ્યા વસ્તિર્નતા ભવતિ ચેપામ્ ।

સંકીર્ણક્ષિન્ના તે ધનહીના સ્યુર્નરા પ્રાય ॥૯૬॥

પથુરુક્ષસ્થા નાભિર્ગમીરા ચાણ્ડાકૃતિઃ સૌસ્થ્યમ્ ।

વિદધાતિ ધનં મેઘાં મનુજાનાં દક્ષિણાવર્ત ॥૯૭॥

શતપત્રકર્ણિકામા નામિ સ્યાદ્યસ્ય મનુજમાત્રસ્ય ।

પ્રાપ્નોતિ સપદિ સ પુમાન્ સસુવર્ણાં સાર્ણવામવાનિમ્ ॥૯૮॥

પુંસાં નામિર્દીર્ઘાં યયાક્રમ પાર્શ્વયોસ્તદ્ધર્મઘ ।

દીર્ઘાયુરીશ્વરત્વં ગોસ્વામિત્વ મદા તનુતે

॥ ૧૯ ॥

વિપમા વલિર્મૃગ્યસ્યા નૈસ્વ શૂલં કયોતિ નીચસ્યા ।

તુઙ્ગા સ્વલ્પા કલ્પેઽં વામાવર્ત્તા નૃણાં જાઠમય

॥ ૧૦૦ ॥

માંસલ, ઘડાજઘર અને પહોળી, બસ્તી સારી ગણાય છે સુખર્ષ જલેલી, પહોળી ચર્મ જલેલી, કઠિણ બન્ની બહુ દુઃખ અને દારિદ્ર આપે છે કુતર, સિંચણ, ભેટ અને પાકાની બસ્તી જેવી જેમની બસ્તી હોય તેઓ યજ્ઞ બધું ધનહીન થાય છે પહોળી, ઉત્તર, ગભીર તથા ધંધાના જેવા આકારવાળી નાભિ સુખ આપે છે (ભુજો ભિન્ન ઇદ) અને જો આવી નાભિ દક્ષિણાવર્ત હોય તો મનુષ્યને ધન અને બુદ્ધિ આપે છે કમળના જેવી મુદ્ર નાભિ ગમે તે માણસને હોય તો મધુ તે ધનવાળી સમુદ્રપર્વતની પૃથ્વી પામે છે દીર્ઘ અને પાર્શ્વભાગમાં ઉપસી આવેલી પેટી જલેલી નાભિવાળો દીર્ઘાયુ શેઠાઈ તથા મનુષ્યોના સમુદાયે માલિક (માલ, હાથી શેઠા વગેરેના માલિક) થાય છે જો નાભિ વિષમ પ્રકારના વલ્લભવાળી બનવી હોય તો દરિદ્રતા તથા શુદ્ધ્યાધિ કરે છે નાભિ ઠીક મધ્ય ભાગમાં ન હોતાં ઉપસી આવેલા કે જોડામ નીચે હોય અને દૃષ્ટી કે વામાવર્ત હોય તો કલેષ અને સંકટા કરે છે ૬૫ થી ૧૦૦

ક્ષોણિપતિસ્તનુકૃષ્ણિ શૂરો મોગાન્વિતઃ સમકૃષ્ણિ ।

ધનહીન ઉષ્ણકૃષ્ણિર્માયાવી સ્યાદિપમકૃષ્ણિ

॥ ૧૦૧ ॥

કૃષ્ણિર્યસ્ય ગમીરા વિનિપાતં સ લમતે નર પ્રાય ।

ઉત્તાના યસ્ય પુનર્નારીરૂત્તેન જીવતે મોપિ

॥ ૧૦૨ ॥

પાર્શ્વે માસોપચિતે પ્રદક્ષિણાવર્તયેમાણિ મૃદૂનિ ।

યસ્ય મવેતાં વૃષ્ટે નિયતં જગતીપતિ સ સ્યાત્

॥ ૧૦૩ ॥

નિમ્નેર્મોજ્યવિયુક્તા પાર્શ્વે પિશિતોઽગ્નિર્તૈર્ધનવિહીના ।

સ્થૂલાસિમિ પુર્મામ કુટિલૈ પુરુષા પરમેષ્યા

॥ ૧૦૪ ॥

જરૂર યસ્ય મર્મં સ્યાદમિત સ પુમાન્મહાર્યાગ્ધ ।

સિંહનિર્મં યસ્ય પુનઃ પ્રાપ્નોતિ સ ચક્રવર્તિત્વમ્

॥ ૧૦૫ ॥

મેકોદરો નરપતિર્વૃષમમય પસદારમોગી ચ ।
વૃત્તોદર સુસ્ત્રી સ્યાન્મીનવ્યાઘોદર સુમગ ॥ ૧૦૬ ॥
પિઠજગ્રો દરિદ્રો ષટ્જગ્રો દુર્ભગ સદા દુઃસ્ત્રી ।
મુજગજગ્રો મુજિષ્યો બહુમોજી જાયતે મનુજ ॥ ૧૦૭ ॥
શ્વરુકોદરો દરિદ્ર મૃગાલતુલ્યોદરો દરોપેત ।
પાપ કુરોદર સ્યાન્મૃગમુક્સદૃશોદરશ્ચૈર ॥ ૧૦૮ ॥

ચિત્ર નં ૪૫

ચિત્ર નં ૪૬

કુશી જો નાની હોય તો શબ્દ થાય. સરખી કુણવાળો શૂરવીર અને કોચી થાય. ઉપસી આવેલી કુશીવાળો નિર્ધન અને નાની મોટી કુણવાળો ભ્રાજાની થાય છે. એની કુશી નહીં હોય તે મનુષ્ય આપ નાથ પામે છે અને એની કુશી ઉપસેલી હોય તે પોતાની સ્ત્રીની આટલિયા ઉપર છબે છે. પદખાં બોળાકર ખાવડુ કરનારાં અને માંસથી ભરેલા હોય અને તેના ઉપર દક્ષિણાવર્તી ફવાલ હોય તો તેનાં પદખાંવાળો આવડત જરૂર શબ્દ થાય છે (નુજો ચિત્ર ૪૫) એવી બનેલા પદખાંવાળાને આવાના યવુ છાસા પડે છે. માસ વગરનાં પદખાંવાળા નિર્ધન થાય છે. બદાં અને વાડાં હાઠાંવાળા પદખાંવાળા મનુષ્યો પારખના સેવક થાય છે. એનું જરૂર (પેટ) સરખુ રેખાતુ હોય તે નિદર અને મહાખનવાન થાય છે અને સિકના એવા પેટવાળો મનુષ્ય ચક્રવર્તી થાય છે (નુજો ચિત્ર ૪૬) રોકો એવા પેટવાળો નૃપતિ, બ્રહ્મ ૭ના પેટવાળો પરસીઆમી, (નુજો ચિત્ર ૪૭) ભોજ પેટવાળો મુખી અને માઉશા કે વાધના એવા પેટવાળો ભાખશાળી થાય છે. હાંડી એવા પેટવાળો દરિદ્ર થાય એવા પેટવાળો કુર્માળી અને સદા કુળી થાય છે. સાપ જ્યાં પેટવાળો આવડત જરૂર જાનાર તથા આકર થાય છે કુતરા કે વરુ એવા પેટવાળા

દરિદ્ર શિયાળા જેવા ઉદરવાળો છિદ્રવાળો (છુપાં પાપ કર્મ કરનાર), સુખાદ અભેદા પેટવાળો પાપી, અને બીલાદા જેવા પેટવાળો માર હોય છે ૧૦૧ થી ૧૦૮

ચિત્ર નં ૪૭

ચિત્ર નં ૪૮

જાયેત યસ્ય મધ્ય મુશલોદરસોદરં તનુત્વેન ।

મ પુમાન્નૃપતિર્જ્ઞેયો વિપર્યયો ભવતિ વિપરીતે ॥૧૦૯॥

પ્રહરણમરણં રમણીમોગાનાચાર્યપદમનેકસ્રુતતામ્ ।

૧૧૦ ॥

અવલિર્નૃપતિ મુલ્લમાક્ષરદારસ્તો હિ નૂન સ્યાત્ ।

૧૧૧ ॥

અમ્યુન્નતેન માંસોપચિતેન સુસંહતેન શ્રુમિમુજ ।

૧૧૨ ॥

હૃદયેન મહાર્થજુષ ધ્યુના તીર્થાયુર પુરુષા

જેની કમર મુશળના મધ્ય ભાગની જેમ પાતળી હોય (દેખાવમાં પાતળી થઈને મુશળનો મધ્યભાગ જેમ દેખાય છે તેમ દેખાય) તે તેની કમરવાળો માવુસ શબ થાય છે (જુઓ ચિત્ર ૪૮) અને જો આવાથી વિપરીત જણાય હોય તો વિપરીત જાણ થાય છે એ પે ઉપર જોઈ નહીં પડે તો સચ્ચથી મૃત્યુ (મારનાથી મૃત્યુ થાય) એ હોય તે સ્ત્રી મુજ તથા હોય તે આચાર્યજીવ અને માર હોય તે અનેક પુત્રોનો પિતા થાય. જો પણ નહીં જેને ન હોય તે શબ થાય મુખો જો પરતુ જરેખર તે પદ્મદાસી અને સ્ત્રીથી નહીં થાયો પાપકર્મમાં આમજ્ઞ જો છે અને અપ્રમદાત્મનમાં જીવિયો થાય છે ઉપથી આવાશા માંમુલ, મુશ્કિલ અને વિશાળ દૃશ્યમાં પુરુષા શબ મહાપાપન અને તીર્થાયુ થાય છે ૧૬ થી ૧૧૨

સ્પૂલશિરાપસ્કિલિતં સરોમસમન્વિત પુસામ્ ।

દ્વિત્યં પુનઃ સર્કપં નિસ્સર્લ્લં શશ્વદાદદતે ॥ ૧૧૩ ॥

પ્રથુલ મવત્યુરઃ સ્થલમ્ચલશિલાકઠિનમુન્નતં નૃપતઃ ।

મૃગનામીપત્રલતાસમાનમુરોરોમરાજિષિતમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

ઉરમા ઘનેન ધનવાન્યીનેન મટસ્તથોદ્ધર્ષરોમ્ણા સ્યાત્ ।

નિઃસ્વસ્તનુના વિપમેણાકાલમૃતિરર્કિચનશ્ચ નરઃ ॥ ૧૧૫ ॥

વૃત્તાઃ સ્તના પ્રાસ્તા સ્નાસ્તિગ્ધાઃ કોમલાઃ સમાર્પુસામ્ ।

વિપમાઃ પલ્યા વિકટ્યા પ્રાયો દુઃસ્થાય જાયન્તે ॥ ૧૧૬ ॥

મામોપચિતૈર્મૂષા સુમગાં સ્યુષ્ણુચ્ચુકૈરપિ ઢંઢે ।

પીને સુન્નિનો વિપમાયૈતઃ સદા નિઃસ્વતામાજ ॥ ૧૧૭ ॥

જનુ વક્ત્રસ્થલ જાડી નસોથી બ્યામ ધનેનું માણુમ પરતુ હોય, અને તેની ઉપર બરાબર દેખાઈ હોય, તેમજ કપાલમાન રહેતુ હોય તેવો માણુસ નિષનવા પામે છે તાબતુ વક્ત્રસ્થલ વિશાળ હોય છે અને પરંતની શિથાની માફક કંઈ તથા ઉત્તન હોય છે અને તે છાતી પર હરણની ફરી ઉપરની શમાવટી જેવા જાણા પાતળા થાળ હોય છે એ ધન વક્ત્રસ્થલ હોય તો ધનવાન, બરાબર અને ઉર્ધ્વજામી થામનુજા હોય તો મુખઠ થાય છે પરંતુ જો નાનીથી જ લી હોય તો નિર્ધન થાય છે કિયમ છાતી હોય તો મનુષ્ય નિર્ધન થાય છે અને જામળ મૂલુ પામે છે મુક્ષના મોજ મુસ્લિમ, કોમળ તથા ગરમા મ્વન હોય તો વળાવળા લાચક છે વિદ્ય, ક્ષતિદીન, કોકેઆઈ અલેશા સ્વન લલ્લ અર ફુખ આપે છે જો બને સ્વતેનાં જુલક (જામળામ) બરાબર હોય તો મનુષ્ય જામળાણી અને શબ થાય છે જામ જુલક હોય તો મુખી થાય છે અને નાનાં થાઈ જુલક હોય તો નિર્ધન થાય છે ૧૧૩ થી ૧૧૭

પીનેન ધનાપિપતિર્જન્નુયુગેનાજનેન મોગી સ્યાત્ ।

વિપમોન્નતેન દુઃખી નતાસ્થિયધેન ધનહીનઃ ॥ ૧૧૮ ॥

સ્કન્ધાવનુક્ષ્મતો મૂલે પીનો સમુન્નતો કિંચિત્ ।

રૂપકકૃદસમો દ્વિત્વાં લક્ષ્મીં દદસંહતિં વહતઃ ॥ ૧૧૯ ॥

હુદવશીર્ષો સ્કંધો નિર્માસૌ માસ્વાહ્યૌ પુમામ્ ।
 કુટિલૌ કૃશાવતિતનૂ સેદકસૌ રોમશૌ વહુશ ॥ ૧૨૦ ॥
 મુમૌ માસવિહીનાવસૌ નતરોમશૌ કૃશૌ યસ્ય ।
 નિર્લક્ષ્ણેન લક્ષ્મ્યા નામાપિ નાકર્ણિતં તેન ॥ ૧૨૧ ॥
 અત્યુન્નિષ્ઠૌ ધ અમૌ કિંચિદ્વાહ્નોઃ સમુન્નતિં દધત ।
 સુશ્લિષ્ટસંધિવન્ધૌ વપુષોર્ધનિશૂરયૌ સ્યાતામ્ ॥ ૧૨૨ ॥
 મૃદુતનુરોમે કક્ષ પ્રસ્વેદમલોજ્જિતે સુરભિગન્ધી ।
 પીનોન્નતે ધનવતામતોન્યયા વિત્તહીનાનામ્ ॥ ૧૨૩ ॥

ચિત્ર નં. ૪૨

ચિત્ર નં. ૦

અગ્રાની કાંમુદ્રિઓ પુટ હોય તે ધનવાન થાય. હાથવાર હોય તે ભોખી થાય. જો કે ઉંચી બને બીજી નીચી બેવી હોય તે કુખી થાય અને ઘીલા પડે. અંગેલા અસ્થિત્રધરાગી હોય તે અનુચ્છ ધનહીન થાય. જમ્બા મૂળમાં ભાગ અને શરણા ઉતરતા કેમના હોઈ માન્ય હોય તેમજ જગદની પાંધ જેવા દેવતા હોય (જુઓ ચિત્ર ૪૬) અને પ્રમાણમાં કુદા હોય તે ભક્તી અને વિશાળ કુટુંબ સમુદાયને મેળવ છે. બકરાના ? । કાંજા અને માંચ વહિત ખસા ભાર વહન કરનાર માણસોને હોય છે અને વાંઝાકા, ફૂલ, વણાજ નાના વધારા મહાં, રૂવાઈવાળા ખસા ભેદ કરાવનાર છે. ખસાના અગ્રભાગ ભાગી મથા જેવા માસદીન, નમો પટેલા વધારા રૂવાઈવાળા અને ફૂલ હોય તો (આ જો કે જોવું નિષ નનાનું પ્રગત લક્ષણ ૩૬) આવા ખસાવાળા કુર્માગી પુરુષ ભક્તીનું નામ સાધ્યું હોતું નથી. ધનવાન અને શુરા પુરુષને ખસાના અગ્રભાગ વધારા ઉંચી આવડા, હાથને પડુ ઉડાવ આપનારા, અને મજબુત સંધિયુક્ત હોય છ ધનવાનેની ભગતો ઝીણા અને કેમજ

વાળવાળી, પગેના અને મેલથી શ્લેષિત, તથા મુજખીવાળી પુષ્પ તથા ઉચ્ચ હોય છે
આનાથી વિપરીત બચ્ચો ધન્યની આધુષેને હોય છે ૧૧૮ થી ૧૨૩

વાઘુ વામવિવલિતો વૃત્તાવાજાનુલંબિતો પીનો ।
પાણી ફળછત્રાંકૌ ફરિકરતુલ્યો સમૌ નૃપતેઃ ॥ ૧૨૪ ॥

ગોપુન્નમકૃતિપીનં હીનં સ્વરોમવહુલરોમમિર્દિર્ધમ્ ।
નિર્મગ્નરિરાસન્ધિ પ્રશસ્યતે મુજયુગં પુંસામ્ ॥ ૧૨૫ ॥

દુષ્ટ પ્રોદુષુદ્ધમુજો વહુરોમા વહુમુજિષ્યઃ સ્યાત્ ।
વિપમમુજશ્ચૌર્યરતિ સમપીનમુજો નરો દુઃસ્થ ॥ ૧૨૬ ॥

પાણી નૃપતે શ્લષ્ણૌ નિઃસ્વેદૌ માંમલૌ તયાચ્છિદ્રૌ ।
અશ્ણાવકર્મકઙ્કિનાયુષ્ણૌ દીર્ઘાક્ષુલી સ્નિગ્ધૌ ॥ ૧૨૭ ॥

વિસ્તીર્ણૌ તામ્રનસૌ સ્યાતાં કપિવત્કરૌ ધનાદપસ્ય ।
શાર્દૂલશ્વદિસ્સૌ વિકૃતૌ નિઃસ્વસ્ય નિર્માસૌ ॥ ૧૨૮ ॥

રેશામિઃ પૂર્ણામિસ્તિસુમિ કમૂલમંકિત યસ્ય ।
ધનકાંષનરત્નમુતં શ્રીઃ પતિમિવ ભજતિ લુપ્થેવ ॥ ૧૨૯ ॥

પાછાની બાજુ નજ આનારા, બોળ, લીલાશ પર્વત લાંબા, પુષ્પ, સાથની
રેશુની આફક (કાથને પહેલો આવાથી) છત્રને ખાસ કરનાર, કાચીની સૂક
બેવા બાકુ શબ્દબોને હોય છે પહેલાને લઈ આવના પૂછક બેવા રેખાવા, બસ-
બસક કે વણાવાળ વચરના લાંબા, બેમાં નસે તથા સધિએ પુખી બઈ હોય તેવા
બાકુ વજાવાળ લાચક છે ફૂલેલા બાકુવાળા ફૂલ થાય છે વણા વળવાળા બેવા
કાચ હોય તે મુજ આનાર થાય છે લાંબા ટુકા કાચવાળા મોરશુદ્ધિને થાય છે
બને સરખા તેમજ પુષ્પ કાચવાળાને ચોખ્ખ રથાન મળતુ નથી (જાડી સરખાતું
લકાયુ પેલાથી ખસા પર્વત બદ ઉતરતા એક સરખા ફેરાવાળા હોય તે જેમ
સમજવાતુ છે) શબ્દના કાચ (પેલાથી જાંઝીઓ પચ તનેા કરત) જમકદાર,
પગેના વચરના, માંસક, ઊંચરશ્લેષિત, કાકાશ ઉપર, કમ ન કરવા છતાં કમર, ઉપ્પુ,
લાંબી જાંઝીઓવાળા તથા સ્તિજ્ઞ હોય છે ધનવાન પુરુષના કાચ પહેલા, તાંબા
બેવા શાક નજવડા, બને રેખાવર્ણ વાંકાના કાચ બેવા હોય છે બને શ્લેષિત
કાચ વાકના પબ્દ બેવા, વિદુત તેમજ માંસ વચરના હોય છે બેટુ કરતક (કમરો)
તથા જામક રેખાઓથી ચોક્કસ હોય તેવા ધન, મુવર્ણ તથો રત્નથી મુદ્ધ પુરુષનુ
આસક્ત મનેલી સ્ત્રીની આફક કાચી સેવન કરે છે ૧૨૪ થી ૧૨૯

કરમૃલૈર્નિગૃદૈઃ સુદૃઢં સુશ્લિષ્ટસંધિભિર્મૂળાં ।

નિસ્વા સ્થૈ સગઙ્દૈ પાણિચ્છેદાન્વિતૈર્હીના ॥ ૧૩૦ ॥

અવદૃસ્ત કમ્પૃષ્ઠં વિસ્તીણ પીનમુજ્જતં સ્નિગ્ધમ્ ।

વિનિગૃદ્દશિરં પરિત ક્ષોણિપતે ફાણિફળાકારમ્ ॥ ૧૩૧ ॥

મણિવન્ધ્યમમં નિમ્ન નિર્માસ સેમસચિતં સગિરમ્ ।

કરપૃષ્ઠં નિસ્વાનાં રુક્ષં પરુષં વિવર્ણં સ્યાત્ ॥ ૧૩૨ ॥

સંવૃત્તનિમ્નેન ઘની પાણિતલ્લેનોજ્જતેન ઘનરુચિ' ।

નિમ્નેન જનકવિસત્પત્કો વિપમેણ ઘનહીન ॥ ૧૩૩ ॥

અરુણેનાદ્ય પીતેનાગમ્યસ્ત્રીરતિ' કરતલેન ।

સિતાસિતેન દરિદ્રો નીલેનાપેયપાયી સ્યાત્ ॥ ૧૩૪ ॥

ઘઘુરેસ્વાપરિકલિતં પાણિતલં ભવતિ યસ્ય મનુજસ્ય ।

યદિ વા રેસ્વાહીનં સોત્પામૃદુ'લિતો નિ સ્વ' ॥ ૧૩૫ ॥

કેટ કરમુલ (પહેલાની સંધિ) કાઠાઈ ગળેલી (માંધમાં ડુબી ગળેલી)

સંધીજોવાણુ, મળતુલ, અને જણબર બેઠેલા સાંધાવાળુ હોય તો તેણે લક્ષ્યવાળો પુરુષ રાજા થાય છે પરંતુ જો તે કરમુલ સ્થાય (હીકુ) તથા હલાવતા ચળ કરતુ હોય ત્યાં હીકુ થઈ ગળેલુ હોય તો તે નિર્ધનનુ લક્ષ્ય છે શબ્દના હાથની પીઠ પહેળી, બીલેલી, ઉઠાવદાર નિધ ધ ડુબી ગળેલી નસોવાળો, તેમજ આપની ફેણ જેવી હોય છે નિર્ધનાના હાથની પીઠ મજિજ ધના કેટલી જ નીચી, માંધ રહિત, રૂબારૂવાળી, નસોવાળો, રુક્ષ, કઠિત હીન તથા રન વગરની હોય છે જો હરેલી ચામિર ચોલાકાર ઉત્તવ પ્રદેશને હાઈ વચ્ચેથી ખાડાવાળો રેખાતી હોય તો ધનવાન થાય જો ઉઠાવદાર હોય તો ઠાની થાય કેટુ વગર નીચી હોય તો આપના ધન વગરનો અને નિવમ હોય તો ધનહીન થાય લાલાશ પઠવી હરેલી હોય તો ધનવાન, પીળો હોય તો અત્યથ સ્ત્રીમા આસન્ન, પાળો કે ઠાળી હરેલીવાળો દરિદ્ર અને બલુકા રંગની હરેલી હોય તો અપેશ (નહિ પીવા લાખક પીણાંબી) પદાર્થનુ પાન કરનાર થાય છે બહુ રેખાઓથી આપ જેની હરેલી હોય તે માણસ તથા રેખા વગરની હરેલીવાળો માણસ અપાસુ નિર્ધન તથા કુળી થાય ૧૨૦ થી ૧૪૫

અધુના મીનાદ્યાકૃતિરેસ્વાનાં લક્ષણં સ્ફુટ વસ્યે ।

વામકે નારીણાં દક્ષિણકે નરાણા તુ

॥ ૧૩૬ ॥

જીવિતમરણં લામાલામં સુખદુ સ્થમિહ જગત્યસિલમ્ ।

કરેસ્થામિ પ્રાય પ્રાપ્નોતિ નરોઽપ્વા નારી ॥ ૧૨૭ ॥

અન્તર્મુલેન મીનદ્રયેન પૂર્ણેન પાણિતલમધ્યમ્ ।

યસ્યાઙ્કિત્ત ભવેદિહ સ ધની સ ચાપ્રદો મનુજ ॥ ૧૨૮ ॥

અચ્છિન્ના ગંમીરા પૂર્ણા રક્તાઞ્જદલનિમા મૃદુલ ।

અન્તર્વૃત્તા સ્નિગ્ધા કરેસ્થા શસ્યતે પુંસામ્ ॥ ૧૨૯ ॥

મધુપિન્નામિ સુશ્વિન્ શોણામિસ્ત્યાગિનો ગમીરાઃ સ્યુ ।

સૂક્ષ્મામિર્ધીમન્ત સમાપ્તમૂલામિથ્ય સુમ્પ્તાઃ ॥ ૧૩૦ ॥

પલ્લવિતા વિચ્છિન્ના વિપમા પુરુષા સમાસ્ફુટિતસ્થા ।

વિસિદ્ધાશ્ચ વિવર્ણા હસ્તાઃ કૃષ્ણાઃ પુનરશુમા ॥ ૧૩૧ ॥

પલ્લવિતાયાં ક્લેશાશ્ચિન્નાયાં જીવિતસ્ય સન્દેહ ।

વિપમાયાં ધનનાશ પુરુષાયાં કદરાનં તસ્યામ્ ॥ ૧૩૨ ॥

કહે મીન (મત્સ્ય) આદિ આકૃતિઓનાં લક્ષણ સ્વરૂપણે કહીએ બીજો કાળ કાલમાં સ્ત્રીઓને તથા જમણા કાલમાં પુરુષોને લક્ષણોની પરીક્ષા કરવી. આ જન્મ-વર્તમાં જીવન-મરણ, લાભ-અલાભ, મુખ-દુઃખ વગેરે બધુ જ સ્ત્રી અથવા પુરુષ વચ્ચે પડે હસ્ટરેખાઓના આધાર મુજબ જ પામે છે એ માણસની કહેણોના મત્સ્ય ભાવમાં અદર પડતાં મુખવાળાં બે માથાઓનાં બળદ બિન્દુ હોય તે માણસ ધન વાન થાય છે (જુઓ ચિત્ર ૫) અને તે કલુસ હોય છે એ રેખા તુલ્યા વગરની, અભીર (ઊંડો) પૂરી, લાલાશ પડતી કોમળ, અદર ઊંડો ઉતરી જતી હોય તેવી હોય અને સ્નિગ્ધ હોય તે રેખા વળાવવા લાયક છે મધ જેવી પીગાશ જતી રેખાઓ હોય તો મુખી, લોહી જેવા રંગની હોય તો ત્યાગી અને અભીર સ્વભાવની, નારીક રેખાઓ હોય તો લુલિમાન અને આદિથી અત સુખીની પુરી રેખાઓ હોય તો સોભાવશાલી થાય છે ? રેખાઓ સાખાઓવાળો, તૂટેલી વિચિત્ર લાગતી, ફજ્જી ફાટી જવાથી તેજહીન લાગતી, અસ્તબ્ધસ્ત પડેલી શીઘ્રો લીલી કે કાળા રંગની હોય તે રેખાઓ અશુભ છે સાખાઓવાળો રેખાઓથી ક્ષેપ થાય છે તૂટેલી રેખા આયુષ્ય તૂટી જવાનો ભય બતાવે છે અસ્તબ્ધસ્ત હોય તો ધનનો નાશ થાય છે અને શીઘ્રો રેખાઓ ખરાબ ભોજન (ખાધાખોસાદિતુ ફજ) આપે છે. ૧૩૧ થી ૧૩૨

आपाणिकरमूलभागानि सृत्यांगुष्ठतर्जनीमध्ये ।

आद्या भवन्ति तिस्रो गोत्रद्रव्यायुषां रेखा ॥ १४३ ॥

प्रविच्छिन्नाभिच्छिन्नाभि स्वल्पानि भवन्ति कुलधनार्युपि ।

रेखाभिर्दीर्घाभिर्विपरीताभिर्भवति विपरीतम् ॥ १४४ ॥

मणिवन्धनान्निर्गच्छति रेखा यस्य प्रदेशिनीमूलम् ।

बहुबन्धुजनाकीर्णं तस्य पुनर्जायतेऽभिजन ॥ १४५ ॥

लब्ध्या पुनर्नराणां लघुरिदं दीर्घोऽथ दीर्घया वशः ।

परिमितो विज्ञेय प्रतिमित्रया च्छिन्नया च्छिन्नः ॥ १४६ ॥

रेखा कनिष्ठिकाया ज्येष्ठमुल्लंघ्य यस्य याति परम् ।

अच्छिन्ना परिपूर्णा स नरो वत्सरशतायु स्यात् ॥ १४७ ॥

यावन्मात्राश्चेदाज्जीवितरेखा स्थिरा भवन्ति नृणाम् ।

अपमृत्यवोऽपि तावन्मात्रा नियतं परिज्ञेया ॥ १४८ ॥

पुंसामायुर्भागे प्रत्येकं पञ्चविंशतिः शतद्वयम् ।

कल्प्या कनिष्ठिकागुल्यमूलादिह तर्जनीपरतः ॥ १४९ ॥

एता मणिवन्धाद्यानि यात्यंगुष्ठप्रदेशिनीमध्यम् ।

अद्विद्युत स्यापयति विज्ञामविचक्षणं पुरुषम् ॥ १५० ॥

चेदंगुष्ठं गच्छति सैवं ततो वितनुते महीशत्वम् ।

यदि सैव तर्जनी वा साम्राज्य मंत्रिपदमथवा ॥ १५१ ॥

निष्क्रान्ता मणिवन्धात्प्राप्ता यदि मध्यमांगुलीरस्वा ।

नृपतिं सेनाधिपतिं सा कुरुते वा तमाचार्यम् ॥ १५२ ॥

न च्छिन्ना न स्फुटिता दीर्घतरा विगतपल्लवा पूर्णा ।

ऊर्चा रेखा कुरुते सहस्रजनपोषमेकाऽपि ॥ १५३ ॥

सा ब्राह्मणस्य रेखा वेदकरी क्षत्रियस्य राज्यकरी ।

वैश्यस्य महार्यवरी सौम्यवरी भवति शूद्रस्य ॥ १५४ ॥

કનમૂલાભિર્યાતા યદિ રેલાનામિકાંગુલીમેતિ ।

॥૧૫૪॥

વિદધાતિ સાર્થવાહં સાર્યાદર્થં નૃપતિમાન્યમ્

નિષ્ક્રમ્ય પાણિનલાત્યાપ્નોતિ કનિષ્ઠિકાંગુલીં રસ્તા

॥૧૫૬॥

ધનકનકાદય શ્રેષ્ઠિનમિહ કુરુતે સા યશોનિષ્ઠમ્

આલિસિત્તં કાકયદ ધનરેલાયાં તુ સદ્દશતો યસ્ય ।

॥૧૫૭॥

અર્જયતિ ધનાનિ પુનસ્તત્ક્ષણમપિ સ વ્યય કુરુતે

હાથનું મૂળ (મધિજાંઘ) અને મધિજાંઘથી લઈ કનિષ્ઠિમના મૂળ પર્શ્વે
જાનવામાંથી નીકળીને જાણીએ તથા ત્રણ નીના વચ્ચેના જાગમાં જાનવારી જણાવે એ
રૂબ અને જાણવાની જોમ તથા (મુખ) રેખાઓ દેખ છે આ રેખાઓ જે જે
કપાઈ અર્ધ દેખ જાય ત્યાં જઈ દેખ તેા કુલ તથા ધન જણ દેખ છે અને જે
તેનાથી વધારા સ્વરૂપની રેખાઓ દેખ જાય ત્યાં તુરંથી કે કપાયા વચ્ચેની દેખ તે
નિવરીત રૂબ (જોઈત ખન અને કુદળ મોટું દેખ તેડું) જાય છે એ
મધિજાંઘથી નીકળી પ્રેક્ષિની (તર્જની)ના મૂળ પર્શ્વે ત્રણેલી રેખા દેખ તે અર્ધ
ધન મોટા કુદળવાળા તેમજ પ્રિય અર્ધ પડે તેવા દેખ છે એ આ જોવા
(મધિજાંઘમાંથી નીકળી જાણીએ અને તર્જનીના વચ્ચેના જાગમાં જાનવારી જે
કુદળી દેખ તે મનુષ્યનું કુદળ દુક દેખ, અને મોટી દેખ તેા મોટું દેખ
રેખા તુટેલી દેખ તેા વચ તુટેલી જાણવો અને કોઈ રેખાથી કપાઈ દેખ
કપાઈ જાય જોમ સમજવું કનિષ્ઠિકા જાંઘની (નૌ મૂળ જાગની નીચે હાથ
ઉપરથી નીકળેલી રેખા)થી લઈ ગાંધ્યા આગળેને વડાવીને રેખા જાનવા
તેમજ તે તુરંથી કે કપાયા વચ્ચેની તેમજ પરિણુ હાથ તેા મનુષ્ય સો
જે આ રેખા (જોડેલી જાણીએ) જોડેલી વચ્ચે ઉપાઈ દેખ અને જેથી
તે અર્ધ દેખ, તેટલી વચ્ચે ત્રણ વાત જાય છે જોમ જાણવું કનિષ્ઠિકા જાંઘ
લઈ તર્જની પર્શ્વેની જાણીએ સો વર્ણની છે, માટે તે દરેક દરેક જાંઘની
પ્રેક્ષેને પશ્ચિમ વર્ણનો જણવા. ગુરુની ઉપર રેખા—મધિજાંઘથી લઈ જાણીએ
પ્રેક્ષિનીના મધ્ય જાગમાં જો રેખા જાય તેા તેથી રેખાવાળા પુરુષને ધનસંપત્તિ મુક
તથા વિચક્ષણ મુકિનાળો પુરુષ સમજવા. શુક્રની ઉપર રેખા—આ રેખા જાણીએ
જતી દેખ તેા શત્રુવચ્ચે આપે છે અને જે તર્જનીના ઉપરથી જતી દેખ તે
સાધારણ જાયવા મત્રો પદ જાણે છે ઉપર રેખા—જો મધિજાંઘમાંથી રેખા નીકળ
મધ્યમાં જાંઘની પર્શ્વે રેખા અર્ધ દેખ તેા તે રેખા શત્રુ, સેનપ્રિયપતિ જાયવા
આજાય જાનવા છે આ ઉપર રેખા તુરંથી વચ્ચેની, કપાયા વચ્ચેની, હાંબી, શાખાઓ
પ્રિય નને પૂર્વ દેખ તેા માણસને હાંબો માણસનું પેલણ કરનાર જાનવા ॥

આ ઉર્ધ્વરેખા (ઉપર કાઢા તેવાં શુભ લક્ષણોવાળી) એ જાણણને હોય તો તેને વચોનો જાણ (મેટો વિદ્યાન) જનાવ છે. સુત્રિયને શબ્દ જપાવ છે. વૈશ્વને મહા ધનવાન જનાવ છે. અને શૂરને (અપૂર્ણ રીતે) મુખી કરે છે. સૂર્ય ઉપર જનારી ઉર્ધ્વરેખા સૂર્યરેખા—અગ્નિજન્યમથી નીકળીને એક રેખા એ જનામિકાના મૂળમાં આવે તો તે રેખા ધનાદ્ય અને શબ્દમાન્ય સાથે વાહ (મેટો વધારી, મુદાધિપતિ, વધારી મજનો પ્રમુખ) કરે છે. લુધ પ્રત્યે જનારી ઉર્ધ્વરેખા લુધરેખા—અગ્નિ જન્યમથી નીકળીને રેખા એ કનિષ્ઠિકા જનામિકાના મૂળમાં નર્મિ હોય તો તે રેખા મશસ્વી અને ધનશ પતિથી મુદા એક (એક) જનાવ છે. ધનનારા—એને ધનરેખામાં રેખાવર્ત્ત કાકપદ એવું જિન્ન પડુ હોય તે મનુષ્ય ધન પેદા કરે છે, અને વસ્તવ તોને બચ કરી દે છે. ૧૪૩ થી ૧૫૭

ત્રિપરિક્ષેપાવ્યક્તા યવમાલા यस્ય મણિવન્ધ્રે ।

નિયત મહાર્થપતિ મ માર્વમૌમો નરાધિપતિ ॥ ૧૫૮ ॥

કરમૂલે યવમાલા ત્રિપરિક્ષેપા મનોહરા यस્ય ।

મનુજ સ રાજમત્રી વિપુલમતિર્જાયત મતિમાન્ ॥ ૧૫૯ ॥

સુભગેત્રપરિક્ષેપા યવમાલા यस્ય પાણિમૂલે સ્યાત્ ।

સ ભવતિ ધનધાન્યયુત શ્રેષ્ઠિજનપૂજિતો મનુજ ॥ ૧૬૦ ॥

યદિ તિભોયવમાલા મણિવધાકુમયતો વિનિ સૃત્ય ।

પરિવશ્યન્તિ પૃષ્ઠ તદધિકત્તમમિહ ફલ્લ જ્ઞેયમ્ ॥ ૧૬૧ ॥

ઈહ તામિ પૂર્ણામિ પૂર્ણા પ્રાપ્નાતિ મપત્ સુત્તમિ ।

મધ્યામિવા મધ્યા હસ્વામિર્વા પુમાન્ હસ્વામ્ ॥ ૧૬૨ ॥

અગ્નિજન્ય—જન અગ્નિજન્યમ ત્રણ આરા મારેલી ચળમાલા પડી હોય (અગ્નિ જન્યમાં ત્રણ ચળમાલાઓ જળી રેખાઓ હોય) તો નથી તે મહાધનવાન માર્વમૌમ નરેશ થાય છે. એને જાણના મૂળ જાણમાં (અગ્નિજન્યમ) એ મનોહર ચળમાલાઓ હોય તે મધ્યમ શબ્દમત્રી અને મદાન્ લુદિયાળો થાય છે. તે ચારી મનોહર લાગતી એક જ ચળમાલા અગ્નિજન્યમ હોય તે મનુષ્ય ધનધાન્ય મુદા અને એકિ જનોથી પૂર્ણ જામનાર થાય છે. એ ત્રણ ચળમાલાઓ અગ્નિજન્યની બને જાણમાંથી નીકળી પૃષ્ઠને ત્રણ વીટાર્ક જળી હોય તો ઉપરેલા જગમ અધિકતા બાધુરી આ ત્રણે અગ્નિજન્યની રેખાઓ પડુ હોય તો પૂર્વજ અને મધ્યમ હોય તો મધ્યમ જગ મને અને કુદી હોય તો જાણ જગ મને છે. ૧૫૮ થી ૧૬૨

આયુર્લેસ્તાનામાંગુલિમૂલ્લાન્તિર્ગતા ભવેદૂટ્તર્વા ।

યસ્ય વ્યક્તારેસ્તા સ ધર્મેનિસ્ત મતત સ્યાત્ ॥ ૧૬૩ ॥

યદિ રેસ્તા સર્વાંગુલિમમસ્તર્વાન્તરે સ્થિતા વ્યક્તા ।

સ્પષ્ટો યવોપિ પુસા મદ્દીયતા તન્મદ્દીશત્વમ્ ॥ ૧૬૪ ॥

રેસ્તા કનિષ્ઠિકાયુર્લન્મામર્ચે નરસ્ય યાવત્ય ।

તાવન્ત્યો મદ્દિલા સ્યુર્મદ્દિલાયા પુનરપિ મનુષ્યા ॥ ૧૬૫ ॥

સ્ત્રેષાભિર્વિપમાભિર્વિપમા સમાભિરય સુદીર્ઘામિ ।

સુમગા સૂક્ષ્મામિ સ્યાત્સ્ફુટિતાભિર્દુર્મગા નારી ॥ ૧૬૬ ॥

મૂર્લેંગુષ્ઠ્ય નર્ણા સ્થૂલા રક્તા ભવન્તિ યાવન્ત્ય ।

તાવન્ત પુત્રા સ્યુઃ સૂક્ષ્મામિઃ પુત્રિકાસ્તામિ ॥ ૧૬૭ ॥

યાવન્ત્યો મળિર્વધાયુર્લેસ્તાન્ત પ્રતીક્ષિતા સ્થૂલા ।

તાવત્સંસ્થ્યાકાન્વૈધ્રાતૂન્ વદન્તિ સૂક્ષ્મા પુનર્મગિની ॥ ૧૬૮ ॥

સ્ત્રેષાભિસ્થિન્નામિર્મિન્નામિર્માવિમૃત્યવો જ્ઞેયા ।

યાવન્ત્યસ્તા પૂર્ણા નિયત જીવન્તિ રેન્મામિન્તામિ ॥ ૧૬૯ ॥

ધર્મરેખા—જેને આયુરેખા અને જ્ઞાનચિહ્નના અવશ્યતામાં સ્પષ્ટ ઉર્ધ્વરેખા હોય તે મનુષ્ય હતામ ધર્મપરાયણ રહે છે જ્ઞાનગીઓના હરેક પર્યાયમાં સ્પષ્ટ રેખા હોય અને અનિશ્ચિત પણ સ્પષ્ટપણે પડાય હોય તે મેષ શત્રુત્વના લાભ થાય છે સ્ત્રીરેખા—કનિષ્ઠિકા અને આયુરેખાના મધ્ય ભાગમાં જેટલી રેખાઓ હોય તેટલી સંખ્યામાં પુત્રપત્ની સ્ત્રી અને સ્ત્રીને પુત્ર (પતિ) થાય છે જો આ રેખાઓ વિપત (ધરાગ) પ્રકૃતિની અને સરક સ્થાન તેમજ સ્ત્રીરેખાઓ હોય તે ભાગ્યશાળી મુદર સ્ત્રી મળે છે પરંતુ જો કોઈ ગર્ભ હોય તે કુર્ભાની સ્ત્રી મળે જનશુભના મૂલ ભાગમાં જેટલી જાડી રેખાઓ હોય તેટલા પુત્ર થાય અને જેટલી પાતળી રેખાઓ હોય તેટલી પુત્રીઓ થાય મધ્યિમ ધર્મો જાણ સી આયુરેખા પર્વત જેટલી સ્પષ્ટ રેખાઓ હોય તેટલી સંખ્યામાં ભાઈ અને જેટલી કીચી રેખાઓ હોય તેટલી જ્ઞેનો હોય છે આ ભાઈજ્ઞેનોની રેખાઓ પૈકી જેટલી તૂટેલી હોય એ કપાળેલી હોય તે રેખાઓથી સુખિત ભાઈજ્ઞેનોનો અવિધાન નાશ થાય છે અને જેટલી રેખાઓ પૂર્વવધા હોય તેટલી સંખ્યામાં ભાઈજ્ઞેનો હોય છે ૧૬૩ થી ૧૬૯

- मीनो मकरं शस्त्रं पद्मो वातर्मुखः सदा फलदः ।
पाणौ वहिर्मुखो यदि तत्फलं पश्चिमे वयांसे ॥ १७० ॥
- मीनाङ्कशतमागी सहस्रमागी सदैव मकराङ्कः ।
शंखाङ्को लक्षपतिः कोटिपतिर्भवति पद्माङ्कः ॥ १७१ ॥
- छिनैर्भिन्ने स्फुटितैरव्यक्तैः किमपि नास्ति फलमेतैः ।
अविमुखा जायते पाणितले प्रायोऽग्नी सार्वभौमानाम् ॥ १७२ ॥
- गैलः प्राशुस्तले यस्य विस्फुटः स्फुरति स पुमान् ।
प्रायो राज्यं लभते निजभुजसहायोऽपि ॥ १७३ ॥
- रथयानकुंजरवाजिन्वपाद्या स्फुटा करे येषाम् ।
परसैन्यजयनशीलास्तेसैन्याधिपतयः पुरुषा ॥ १७४ ॥
- उड्डपो वा घेडी वा पोतो वा यस्य कर्तले पूर्णः ।
धनकांचनरत्नानां पात्रं सांघात्रिकः स स्यात् ॥ १७५ ॥
- श्रीवत्सामा सुखिनां चक्रामा भृशुजा करे रेखा ।
वज्रामा विभवता मुमेघसा मीनपुच्छामा ॥ १७६ ॥
- वार्पाकूपजलागैर्धर्मपरः स्यात्त्रिकोणरेखामि ।
सीरेण नरः कृपिमानुल्लखलप्रमृतिभिर्यज्वा ॥ १७७ ॥
- करवालाङ्कुः कार्मुकमागणशक्त्यादयः करे यस्य ।
नियतः स ध्राणिपतिर्वीरः शत्रुभिरजेयः स्यात् ॥ १७८ ॥
- जायन्ते श्रीमंतः प्रामाण्डामाभि स्फुटः मनुजाः ।
निधिनायकाः कमण्डलुकन्धस्वस्तिकपताकाभि ॥ १७९ ॥
- यस्य मदङ्गः सत्रं चाप्रसुग्धं प्रतिष्ठितं पाणौ ।
मोऽश्वधिरानावामा मुनाक्तिः भूमिं भुजिष्योऽपि ॥ १८० ॥
- विप्रस्य यस्य मूषो वेगनिमः क्रान्तार्थमपि हस्ते ।
विश्वाधिपतिर्नियतं स भवत्यवामिहोर्गः ॥ १८१ ॥

હાથમાં માછલી, મગજ, શણ, ચણ આ બિન્દો ભે ભવર્ષુખ હોય તો તેમનું જ સદાકાળ મળે છે અને ભે જલિર્ષુખ હોય તો તેમનું ફળ પાછલી વર્ષમાં મળે છે જેના હાથમાં માછલીનું બિન્દ હોય તેનું ધન સેક્યમોમાં, મગજના બિન્દવાજાનું સદાસોની સજ્જામાં પરિમિત હોય છે શબવાળો લક્ષ્યાધિપતિ અને પદવાળો કૌશલ્ય-ધિપતિ થાય છે આ બિન્દો ભે ઊજ્જમિત, ફાટેલાં, કે અસ્પષ્ટ હોય તો તેમનું કષ્ટપણ ફળ નથી. આ બિન્દો સવળા મુખના પ્રાય. આરંભીય રાશ્વજોને જ હોય છે જેની હથેલીમાં હાથ પકા સ્પષ્ટ હોવાને હોય તને કોઈની સહાય ન હોય છતાં પ્રાય. રાશ્વ મેજવ છે જેઓના હાથમાં રથ, પાછળી હાથી, ઘોડો, જાગર મ્તિવાદિ આકૃતિઓ હોય, તેવા પુરુષોને બીજાના ઉપર વિશ્વસની પ્રિય રથા કૌર છે અને તે વસ્તુ જરૂર મૈત્ર્યધિપતિ થાય છે ૭ના હાથમાં હોડી બદાયુ કે મોડુ લઘાક સપૂર્વ હોવાનું હોય તે માણસ ધન સુવર્ણ અને રત્નોના અધિકારી અને છે અને મોટો વહાણુવટી થાય છે (પરદેશના વંધારોને મોટો શાક સોદાગર અને છે) મુખી મનુષ્યોને ક્રીવત્સ જેવું રાજાઓના હાથમાં થક જેવું વૈભવવાળા મનુષ્યોના હાથમાં વજ જેવું અને સુદિમાન પુરુષોના હાથમાં માછલાની પૂછડી જેવું બિન્દ હોય છે વાય, કુવો વગેરે જાણાયનાં બિન્દોથી ધર્મીત્થ થાય છે ત્રિકોણરેખાથી ચલુ ધર્મીત્થ થાય છે ફળના બિન્દવાળો જમીનદાર (જેવી કસ્તાર) થાય છે અને આવીઓ અદિ વજપાત્રોનાં બિન્દોવાળો વજો કસ્તાર થાય છે વરવાર, અકુસ, ધનુષ્ય, બાણ સહિત આદિબિન્દો જે માણસના હાથમાં હોય તે ખરેખર પૃથ્વીપતિ થાય છે અને આવો પુરુષ નીર કોઈ થતુથી અજેવ રહે છે પ્રાસાદ (મહેલ) રજતુ, કમલુ, કલશ સ્વસ્તિક પલ્લ છત્રાદિ બિ હોવાળા ક્રીમન અને નિધિપતિ થાય છે જેના હાથમાં કાંડ અદિતનુ છત્ર અને જે આમથેનું બિન્દ હોય તે નોકર હોય તો પલુ પૃથ્વીનાથ થાય છે જે શાસનના હાથમાં ધૂપનું (ઘાતા મ્તલનું) બિન્દ હોય અને વેદના પુસ્તક જેવું વથા જાણીય (જાણાય ?)નું બિન્દ હોય તે જરૂર વિધનો સ્વામી (રાજાધિરાજ) અથવા અધિકૃતોઓમાં મુખ્ય થાય છે ૧૭૦ થી ૧૮૧

મામ્યેન ભવન્તિ યવા પુસામગુષ્ઠપર્વસુ સ્પષ્ટા ।

પોપવિરોપનિમિસ કર્મકર્ યગસ્તુરંગ સ્યાત ॥ ૧૮૨ ॥

સુતર્વતઃ સુતવન્સો જાયન્તેષ્ઠમૂલોસ્તુ યવૈ ।

મપ્યગતૈર્ધનકાશ્વનરત્નાઢ્યા મોગિન મતતમ્ ॥ ૧૮૩ ॥

ત્રિપરિસપા મૂલેષ્ઠમૂલગ્રતા ભવતિ યસ્ય યવમાલ્ય ।

દિપસુસમૃદ્ધ સ પુમાન્નાજા વા રાજસચિવો વા ॥ ૧૮૪ ॥

યસ્ય ત્રિપરિક્ષેપા સૈવ નરો રાજપ્રજિત સ સ્યાત્ ॥

યસ્યૈકપરિક્ષેપા યવમાલા સોપિ વિત્તાદય ॥ ૧૮૫ ॥

યસ્યાંશુષ્ઠ્યાઘસ્તાત્કાકપદ ભવતિ વિસ્પષ્ટમ્ ॥

સ નર પશ્ચિમકાલે શૂલેન વિપદ્યતે સદ્ય ॥ ૧૮૬ ॥

અવ્યક્તા સ્યુસ્તનવ સંઘા રેલાઽય કરે સ્થિતા યસ્ય ॥

તિર્ગ્માંશોરિવ રજની શ્રીસ્તસ્ય પલાયતે સતતમ્ ॥ ૧૮૭ ॥

એવમપરાપિ પાળૌ શુભસંસ્થાના શુભાવદ્ધા રેલા ॥

કિંવદ્ધુના મનુજાનામશુભા પુનરશુભસંસ્થાના ॥ ૧૮૮ ॥

જે બીજાનું પાલન કરવામાં તરફર સ્થે છે અને જે યથારૂપી થોડા ઉપર ચાલી રહે છે એવા પુરુષોને પોતાના ભાગ્યથી અશુભનાં પર્વની જાહેર સ્પષ્ટ ચર્ચનાં બિન્દુ હોય છે અર્થાત્ અશુભાર્થ થવનાં બિન્દુવાળા ભાગ્યશાળી, પથાપકારી તથા કીર્તિમાન થાય છે અશુભના મૂળભાગમાં ચલ હોય તો પુરોવાળા અને જ્ઞાની થાય છે અને અશુભના મધ્યભાગમાં ચલ હોય તો ધન, સુવર્ણ અને રત્નોથી સુદૃઢ લેખીપુરુષ થાય છે જેઓને અશુભના મૂળમાં ત્રણ ચલમાલાઓ હોય તે પુરુષો હાથીઓની સમુદ્ધિથી સુદૃઢ રાજા બનેલા પ્રધાન થાય છે જે ચલમાલા હોય તે પશુ રાજપૂરિત થાય છે અને એક ચલમાલા હોય તો પશુ ધનવાન તો થાય છે જ નેને અશુભના નીચે કાઠપણું સ્પષ્ટ બિન્દુ હોય તે માલુન પાછલી અવસ્થામાં શૂલના રાજથી બહારી મરી જાય છે જેના હાથની રેખાઓ અસ્પષ્ટ, ઊંચી અને ટૂટેલી હોય તેની લશ્મી જેમ સૂર્યથી રાત્રી નાચી જાય છે તેમ નાચી જાય છે આ પ્રમાણે જ હાથમાં ચારી રીતની પટેલી રેખાઓ આડે ફળ આપનારી હોય છે અને અશુભ રીતે પટેલી રેખાઓ અશુભ ફળ આપે છે ૧૮૨ થી ૧૮૮

કજુરશુષ્ક મ્નિગ્ધસ્તુગો વ્રત પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત ॥

અંગુષ્ઠેઽપિ ધનવતાં સુધનાનિ સમાનિ પર્વાણિ ॥ ૧૮૯ ॥

સતત ભવતિ વલિતા સૌમાન્યવતાં સુમેધસાં સૂદમા ॥

પાણ્યગુલય સરલા દીર્ઘા દીર્ઘાંયુર્પા પુંસામ્ ॥ ૧૯૦ ॥

નિયતં કનિષ્ઠિકાંશુલિરનામિકાપર્વ ઉલ્લંઘ્ય ॥

યત્રધિક્તરા પુંમાં ધનમધિકં જાયતે પ્રાય ॥ ૧૯૧ ॥

દીર્ઘાયુર્ગુલીભિઃ સૌમાગ્યયુતઃ સુદીર્ઘપર્વાભિઃ ॥

વિરલાભિઃ કુટિલાભિઃ શુષ્કાભિર્મવતિ ઘનહીન ॥ ૧૧૨ ॥

સ્થૂલ ઘનોઞ્જિતતાનાં શસ્ત્રાન્વિતાનાં બહિર્નતા પુંસામ્ ॥

દ્વસ્વાંગુલ્યશ્ચિપિટ્યશ્ચેદાનાં હન્ત જાયન્તે ॥ ૧૧૩ ॥

મંગુષ્ઠ્યાંગુલયો વા સંસ્થ્યા ન્યૂનાષિકા સ્ફુટં યસ્ય ॥

ઘનઘાન્યૈ પસ્થિહીન સોઽપ્યાયુર્મૂતલે મવતિ ॥ ૧૧૪ ॥

હિંદ્રં મિય કનિષ્ઠાનામામખ્યપ્રદેશિનીનાં સ્યાત્ ॥

વૃદ્ધત્વે તારુખ્યે બાલ્યે ક્રમશો નરસ્ય સુલભ ॥ ૧૧૫ ॥

વિદ્વમરુષયઃ સ્લક્ષ્ણા પાણિનસ્થા કચ્છપોષ્ણતા સ્નિગ્ધાઃ ॥

સશિસ્તાઃ ક્રમેણ વિપુલાઃ પર્વાર્દ્રમિતા મહીશાનામ્ ॥ ૧૧૬ ॥

દીર્ઘાઃ કુટિલા રુક્ષા શુક્લનિમા યસ્ય કર્ણસ્થા વિશિસ્તાઃ ॥

તેજોમૃજાવિહીના સ હીયતે ઘામ્યઘનમોગૈઃ ॥ ૧૧૭ ॥

પુષ્પયુતૈર્દુઃશીલાઃ શ્વેતૈઃ શ્રમણાસ્તુપોપમૈઃ ક્લીવાઃ ॥

પરતર્ક્કા વિવર્ણેશ્ચિપિટૈ સ્ફુપ્તિતૈર્નેતૈર્નિઃ સ્વાઃ ॥ ૧૧૮ ॥

અપસવ્યસવ્યકરયોર્નસેપુ મિતર્ચિદવશ્ચરણયોર્વા ॥

આગન્તવઃ પ્રશસ્તાઃ પુરુષાણાં મોજયજનમતમ્ ॥ ૧૧૯ ॥

અશુભે સીધા, સિન્ધા, ઉષ્ણ, બેળા અને દક્ષિણાર્ધ હોય તે સાથે વજ્રાક્રમ છે. ખનવાન પુરુષોને અશુભાર્ધ પણ ચરણ બરાબર પર્વ હોય છે. હાથમાં કાચ-શાસ્ત્રી પુરુષોની અંગત્રીઓ બેળા હોય છે. જુદામાન પુરુષોની અંગત્રીઓ અણીદાર હોય છે. અને દીર્ઘાયુ પુરુષોની અંગત્રીઓ લાંબી તેમજ સીધી હોય છે. ટપલી અંગત્રી અનામિડના ઉપરના પર્વને ઉલ્લેખી વ્યાગળ નથી હોય તે નથી તેના હાથપાશા પુરુષને થાય ખન મળે છે. લાંબા પર્વવાળી અંગત્રીઓથી મનુષ્ય દીર્ઘાયુ અને કાચશાસ્ત્રી થાય છે. આથી આખી, વાંકીયુક્ત તથા શુષ્ક અંગત્રીઓથી મનુષ્ય ઘનહીન થાય છે. ખનહીન પુરુષોની અંગત્રીઓ નાહી હોય છે. ચરણ પાશ્વર્ય કરનારા જોતી આંગત્રીઓ પાછળ નથી જતી હોય છે. ચપટી અને ટુકડી આંગત્રીઓ નોકરોને હોય છે. જેને હાથની અંગત્રીઓની ચપ્પા દશથી ન્યૂનાષિકા હોય તે ધનધાન્યહીન

અને અપામુ થાય છે એ કનિકા અને અનામિકા વચ્ચે હિંદુ હોય તો વૃક્તવર્મા, અનામિકા અને મધ્યમામા હોય તો તરુણાવસ્થામા, મધ્યમા અને તર્જની વચ્ચે હોય તો બાહ્યાવસ્થામા માણસને મુખ હોય છે રાજાઓના હાથ ઉપર પરવાળા જેવા લાલરંગના, ચિત્રકુટા, કાચબાની પીઠની માફક ઉપસેલા, ગ્નિગ્ધ, અને અણીદાર તથા આંગળોના નખવાળા પર્વના અર્ધ જેવડા મોટા નખ હોય છે લાંબા, વાકાચૂકા, તેજ-હીન, અણી વગરના અને તેજ કે મુદુતાથી રહિત નખવાળો ખનધાન્વહીન ઘર્ષ ભય છે જેના નખોને પુખ્ત બાહ્યા હોય અર્થાત્ નખ ઉપર કાચ પડતા હોય તેઓ દુર્ધૃસ્તિ હોય છે ધોળા નખવાળા સુન્ધાસી થાય છે અનાલના હૈતવર્સ જેવા હોય તો તે પુરોહી ઠલીલ (હીબડ) થાય છે રત્ન વગરના હોય તો પાશને પશ્યત્ત ઠસનાથ, અને ચપટા કે ફોટેલા નખવાળા હરિઃ થાય છે લોભશબ્દના મતમા કાલા કે જમણા પત્ર કે કાથના નખો ઉપર આકસ્મિક ધોળા કાલા પડતા હોય તો તે શુભ લક્ષ્ય છે ૧૮૬ થી ૧૬૬

વચ્છપૃષ્ઠો રાજા હયપૃષ્ઠો મોગમાજન મવતિ ॥

ઘનસંપત્તિસુસેનાઘિપતિ શાર્દૂલપૃષ્ઠોઽપિ ॥ ૨૦૦ ॥

લમતે શિરાલપૃષ્ઠો નિર્વનતાં મુમર્વશપૃષ્ઠોઽપિ ॥

કટ્ટં રોમગપૃષ્ઠ. પૃથુપૃષ્ઠો વન્ધુવિચ્છેદમ્ ॥ ૨૦૧ ॥

નિયતં કૃકાટિકોરોમશિરાસયુતા નૃણા સા ॥

કુસ્તે કુટિલ્લ વિકટ્યા વિસંકટ્યા રોગદાર્દ્રિપમ્ ॥ ૨૦૨ ॥

હસ્વગ્રીવઃ શસ્તો વૃત્તગ્રીવઃ સુસ્તી ઘની મુમગઃ ॥

કમ્બુગ્રીવસ્તુ મવેદેકાતપવારણો નૃપતિ ॥ ૨૦૩ ॥

મહિપગ્રીવ શૂરો લમ્બગ્રીવોઽપિ ઘસમરઃ સતતમ્ ॥

પિશુનો વક્ત્રગ્રીવ શસ્તવિનાશો મહાગ્રીવ સ્યાત્ ॥ ૨૦૪ ॥

રાસમકરમગ્રીવો દુઃસ્તીસ્યાર્શમિકો વક્ત્રગ્રીવ ॥

શુષ્કશિરાલગ્રીવશ્ચિપિટગ્રીવશ્ચ ઘનહીન ॥ ૨૦૫ ॥

કાચબાના જેવી પીઠ (કરીરની પીઠ બરડા) હોય તો રાજા (બુજોર ચિત્ર. ૫૧) થાયના જેવી પીઠ હોય તો લોખ લોખવાનર થાય છે (બુજોર ચિત્ર. ૫૨) અને થાય જેવી પીઠવાળો ખનસ પત્તિ તથા મુસલ્માન સેનાના અધિપતિ થાય છે (બુજોર ચિત્ર. ૫૩) જેને નસો તરી આવતી હોય તેની પીઠ હોય તે નિર્ધનતા

પામે છે જામેલા કૌશલવાળો પણ નિર્ધન થાય છે મોટા ફવાટાંવાળી પીઠવાળો
કદ ઓછાવે છે અને પહેાળી પીઠવાળો પાતાના બાજુઓથી જુદા પડે છે જેની
અસન (ભાષી) ફવાટાંવાળી, નસો દેખાઈ આવે તેવી અથવા વાંકીમુકી સ્થિતિને

ચિત્ર નં ૫૨

ચિત્ર નં ૫૨

વિવિધ દોષ તે શેષ અને શરિર પામે છે જાનાં ભાગ ટુકો દોષ તે વધારવા
લાયક છે જેને યોગ્ય નસુ દોષ તે સુખી, ખની અને ભાગ્યશાળી થાય છે અને
શરૂઆતે જેવા અંગવાળો જોકે છત્રપતિ રાજા થાય છે પાતાના જેવા અંગવાળો
મુરવીર થાય છે કાંજા અંગવાળો જલિ જેવો થાય છે વાંકા અંગવાળો આડીઓ
અને મોટા અંગવાળો મુદર જાળતોનો નાસ ફરનાર થાય છે બપેલા કે ભેટ જેવા
અંગવાળો ટુળી થાય છે જમણા જેવા અંગવાળો હાંસીક થાય છે મુખ, નસોવાળા
અને અપટા અંગવાળો ખનહીન થાય છે ૨ ૦ થી ૨ ૫

ચિત્ર નં ૫૩

ચિત્ર નં ૫૩

પુણ્યવતામિહ વિષુક રૂત્ત માંસલમદીર્ઘલષ્ટ મૃદુલમ્ ॥

અતિકૃશ્ણદીર્ઘસ્થૂલં દિધાગ્રમાર્ગં દરિદ્રાણામ્

॥ ૨૦૬ ॥

હનુયુગલં સુશ્ચિરં વિષુકોભયપાર્શ્વમસ્થિન પુમામ્ ॥

દીર્ઘવર્કં શસ્તં પુનરશુર્મ ભવતિ વિપરીતમ્

॥ ૨૦૭ ॥

કૂર્વપ્રલમ્બધુન્જ્વલમસ્ફુટિત્ત્રામં નિરંતરં મૃદુલમ્ ॥

સ્નિગ્ધ પૂર્ણ સૂક્ષ્મં મેચક તુ વિશિષ્યતે પુસામ્ ॥ ૨૦૮ ॥

પરદારતાશ્ચોરા સ્મશ્વમિરુષ્ણૈર્નટાનરા સ્થૂલૈઃ ॥

સ્થૂલૈઃ સૂક્ષ્મૈઃ સ્ફુટિતૈઃ કાપેલૈઃ ક્લેશાન્વિતાઃ કહુશ ॥ ૨૦૯ ॥

સાંતર્ધિતીયદશમિદ શુક્રો દ્વયેકોઽધિક ક્રમેણ નૃણામ્ ॥

તદયં સ્મશ્વમેદસ્તદિકૃતિ પોદ્યે વર્ષે ॥ ૨૧૦ ॥

જેઓ પુણ્યસાગી હોય છે તેમનું બિજુક (દાંડીના બામ) બેળ, માસલ બહુ નાનું કે બહુ મોટું નહોતો મધ્યમ જરૂર તેમજ મૃદુલ હોય છે બ્યારે દરિક પુરુષોને પણ નાનું કે થતુ મોટું બહુ તથા અમ્મ ભાગમાં જે ભાગમાં વહેવાઈ જતુ હોય છે બિજુકની બને બાબુજો આવેલા જે જડમાં સારી રીતનાં હોય (દીલાં પડી જાયેલાં ન હોય) છે આ જડમાંનો ગેળાવા વિચાળતા પકડેલાં હોય તો તે શુભ લક્ષણ છે અન્યથા વિપરીત લક્ષણ છે દાંડીના વાળ લાળા, જળકતાં, અમ્મ ભાગમાં ફાટવા વગરના અને કોમળ મિત્રમ્, કીણા, કળા જમર જેવા હોય તે વખાણવા લાયક છે જે દાંડીના વાળ લાલાશ ઉપર (જડામી) હોય તો માણસ પરદારતામી અને ધાર થાય છે જે વાળ બદા, રૂક્ષ, કીણા (પાતળા) ફાટેલા તથા કાલસચિત્રા (પહેલેથી જ ભૂખરા રંગના) હોય તો માણસ નટ (જોકટર) થાય છે, અને બહુ ક્ષેષ લોગવે છે વીસમાં વર્ષની આશુભાશુ જે અંક વર્ષ પહેલાં કે પછી પુરુષના યારીરમાં શુક્ર (વીર્જ) નો ઉદ્ભવ થાય છે દાંડી મૂક આવવાં જે વીર્જોદ્ભવતિનું પૂર્વ લક્ષણ છે અને તે લગભગ ચોળમાં વર્ષે જે છે ૨૦૧ થી ૨૧૦

સુસ્તિઃ સમુજ્જતૈ સ્યુ પરિપૂર્ણા મોગયુતાશ્ચ માંસયુતૈ ॥

સિંહચિપેન્દ્રતુલ્યૈર્ગંઢૈર્નરાધિપા નરા ધન્યા ॥ ૨૧૧ ॥

નિમ્નો यस્ય કપોલો નિર્માસો સ્વલ્પકૂર્ચરોમાળો ॥

પાપાસ્તે દુઃસ્વજુપો માગ્યવિહીના પરપ્રેષ્યા ॥ ૨૧૨ ॥

સમવૃત્તમમલં સૂક્ષ્મ સ્નિગ્ધં સૌમ્યં સમ સુરમિ વદનમ્ ॥

સિંહેમનિર્મં રાજા સંપૂર્ણ મોગિના ચેતિ ॥ ૨૧૩ ॥

જનનીમુસ્તાનુરૂપં મુલકમલ મવતિ યસ્ય મનુજસ્ય ॥

પ્રાયો ધન્ય સ પુમાનિત્યુક્તમિદં સમુદ્રેણ ॥ ૨૧૪ ॥

દૌર્ભાગ્યવતાં પ્રથુલં પુંસાં સ્મિત્તમપત્યરહિતાનામ્ ॥

ચતુરસ્રં ઘૂર્તાનામતિશ્ચ્ચં મવતિ કૃપણાનામ્ ॥ ૨૧૫ ॥

મીરુમુલં પાપાનાં નિમ્નં કુટિલં ચપુત્રહીનાનામ્ ॥

દીર્ઘં નિર્દ્રવ્યાણાં માગ્યવતાં મઢલં ક્ષેપમ્ ॥ ૨૧૬ ॥

રાસમક્ત્રમ્પ્રવગવ્યાઘમુસ્તા દુઃસ્વમાગિન પુરુષા ॥

જિહ્વમુસ્તા વિકૃત્તમુસ્તાઃ શુષ્કમુસ્તા હ્યમુસ્તા નિઃસ્વાઃ ॥ ૨૧૭ ॥

એ જઠ ક્રૂર હોય તે માણસ મુળી થાય છે માંસલ હોય તે માણસ લોચ વિલાસ લોચનનાર થાય છે એ સિદ્ધ કે કાષીના જેવા જઠ હોય તે તે મનુષ્યે નરાધિપ અને મન્ય પુરુષો થાય છે જેમના કપિલ માંસકીન, અને દુઃખાભોગી ક્રૂર હોય તેમજ ભેટી જએલા હોય તે મનુષ્યો પાપી, કુળી, લાચરકીન અને બીજાના આશ્ર અને છે વેશ્યમયોગ નિર્મલ, નાનું સ્તિબ્ધ, સૌમ્ય, સ્વપ્ન મુગ્ધી ક્રૂર તથા સિદ્ધ કે કાષીના જેવું મુખ ચાલએ તથા પુત્રપુત્રી લોચ લોચની શકે તેવા માણસોને હોય છે (જુઓ ચિત્ર ૫૪-૫૫) સ્તમ્બદે કહ્યું છે કે જે માણસનું મોં પોતાની માથાના મોંના જેવું હોય છે તે પ્રથમ લાચરકી હોય છે દ્વાંચી માણસોનાં મોં પહોળાં હોય છે વાંચીમાણસનાં મોં સી જેવાં હોય છે પૂર્વ

ચિત્ર નં ૫૫

ચિત્ર નં ૫૬

પુરુષોના મોં ચોરસ હોય છે અને કૃપલુ પુરુષોનાં મોં લોચન નાનાં હોય છે અધિક મોં પાપી પુરુષોને હોય છે નમી જએલું તેમજ વાંકું મોં પુત્રહીન માણસોને હોય છે નિર્ધન પુરુષોના મોં લાંબું હોય છે અને લાચરકી માણસોનાં મોં મોટા હોય છે અધિક, ક્રૂર, વાંચાં તથા વાચ જેવા માણસ પુરુષો મુળી થાય છે વાંકા મોં વાચ, વિદૂત મોં વાચ, મુકા મોં વાચ તેમજ પાલ જેવા મોં વાચ નિર્ધન થાય છે ૨૧૧ થી ૨૧૭

વિમ્વાધરા ઘનાન્ય પ્રજાવાન્ પાટલાધરો મવતિ ॥

પ્રાયો રાજ્યં લમ્બતે પ્રવાલ્લવર્ણાધસ્તુ નરઃ ॥ ૨૧૮ ॥

યસ્યાધરોત્તરોષ્ઠૌ દ્યગ્ગુલ્માનૌ સુકોમલૌ મસૃણૌ ॥

મૃદુસમમસૃક્ષાણૌ સ જાયતે પ્રાયશો ધનવાન્ ॥ ૨૧૯ ॥

પીનોષ્ટ સુમગ સ્યાલ્લંબોષ્ઠો મોગમાજન મનુજ ॥

અતિવિપ્રોષ્ઠો મીરુલ્લંબોષ્ઠો દુઃસિતો મવતિ ॥ ૨૨૦ ॥

સ્ત્રો સ્ત્રોર્વિવર્ગે પ્રસ્ફુટિતૌ સંહિતૈરતિસ્થૂલૈ ॥

ઓષ્ઠેર્ધનમુસ્તહ્વીના દુઃસિન પ્રાયશઃ પ્રેષ્યા ॥ ૨૨૧ ॥

પામ બીલોમ જેવા અર્ધાન્ બીલક્ષ જેવા બોઠવાળો ધનવાન થાય છે સુલાબી બોઠવાળો બુદ્ધિમાન્ થાય છે અને પરવાળા જેવા રજના બોઠવાળો પુરુષ પ્રાથ્મ શાન્ત પ્રાપ્ત કરે છે જેના ઉપલા અને નીચલા બને બોઠ બે બાજબી લાંબા ઠોમળ ચિહ્ન, મુઠ્ઠા સુવાળા અને કરળા હોય તે માલુસ પ્રાથ્મ ધનવાન થાય છે જ્યારે બોઠવાળો મુખજ, લાંબા બોઠવાળો ચોગી, ઘણા લાંબા કૂંઠા બોઠવાળો કર્ણાક તથા નાના બોઠવાળો ઘૂંબી થાય છે છુખા, મુઠ્ઠાઈ જલેલા શીશ્મ, ફાટી જલેલા, વૂટેલા અને ઘણા જાડા બોઠ હોવાથી (જેમને બાબા બોઠ હોય તે) માલુસે મોટું થાયે ધનમુખથી સંહિત અને પામના બાકર અને છે ૨૧૮ થી ૨૨૧

કુદમુકુલોપમા સ્યુર્યસ્યારુણપીઠિકાસમા મુઘના ॥

દશના સ્નિગ્ધા શ્લક્ષ્ણાસ્તીષ્ણા વંદ્યા સ વિતાલ્ય ॥ ૨૨૨ ॥

ધનિન સ્ત્રાદિપરદા નિ સ્વા મલ્કવાનરા રદા સ્યુ ॥

નિંદ્યા કરાલવિરલદિપંક્તિશિતિવિપમસ્સરદા ॥ ૨૨૩ ॥

દ્વાત્રિંશતા નરપતિર્દશનેસ્તૈસ્કેવિરહિતૈર્મોગી ॥

સ્યાત્ત્રિંશતા તનુઘનોષ્ઠાવિંશત્યા મુલ્લી પુરુષ ॥ ૨૨૪ ॥

દારિદ્યદુઃસ્વમાજનમેષોનત્રિંશતા મદા દગ્નૈ ॥

ઋદ્ધમધસ્તૈરપિ વિહીનમંચ્યૈર્નરો દુઃસ્વી ॥ ૨૨૫ ॥

સ્પાતાં દિજાવધ પ્રાક્ દાદગ્ને મામિ રાજદન્તાલ્યૌ ॥

શસ્તાવૂર્દ્ધાવશ્મૌ જન્મન્યેવાશ્મૌ તદ્વત્ ॥ ૨૨૬ ॥

સર્વે મવન્તિ દશના પૂર્ણે વર્ષદ્રવ્યે જનિપ્રમતિ ॥

આસપ્તમદશમાન્તં નિયત પુનરુદ્યમં યાન્તિ ॥ ૨૨૭ ॥

એને માત્રાની કળી જેવા, હાલ રાત્રી પીડીએના જેવડા જ એક જીવ સાથે મળી જએલા, ઈંત તથા સ્નિગ્ધ, ચિત્તથી અને અણીદાર હાથે હોય તે પુરુષ ધનવાન થાય છે અપેક્ષા કે હાથીના જેવા (જહાજ પછી આવેલા) ઈંતવાળા ખનવાન થાય છે રીછ કે બાનર જેવા ઈંતવાળા નિર્ધન થાય છે બીજામણા અને આજ, મિલકા કળા, ઈંચા નીચા અસ્તવ્યસ્ત અને રૂક્ષ ઈંતવાળા નિધ પુરુષો હોય છે જત્રીય ઈંતવાળો શબ્દ, એકત્રીય ઈંતવાળો હોળી ત્રીય ઈંતવાળો શ્યામ ધનવાળો અને બુદ્ધાવીર્ય ઈંતવાળો મુખી થાય છે એ જોતજુતીસ ઈંત હોય તો સદા હરિદ અને દુઃખી થાય છે ઉપર અને નીચેના મળી ઈંત એ ઉપરની સજ્જા કરતાં એકા હોય તો તે માણસને દુઃખી સમજવો જન્મ પછી બાર મહીને નીચેની પીડીમાં બે ઈંત ઉગે છે એને રાજત્વ કહે છે એ સર્વ પ્રથમ નીચેની જાતુ ઈંત ન અપરતાં ઉપરની જાતુ આવે તો તે અશુભ છે તેમજ એ જ મની સાથે જ ઈંત હોય તો તે પશુ અશુભ લક્ષણ છે જ મ પછી બીજા વર્ણની બહાર જધા જ ઈંત ઉગી જાય છે અને સાતમાથી ઇશ્વારની બહાર પડી જઈ ફરી ઉગે છે ૨૧૨ થી ૨૧૭

રસના રક્તા દીર્ઘા સૂક્ષ્મા મૃદુલા તનુસમા યેપામ્ ॥
મિથ્યન્નમોજિનસ્તે યદિ વા ત્રૈવિધવત્કાર ॥ ૨૨૮ ॥
સંકીર્ણાંશા સ્નિગ્ધા રક્તામ્બુજપત્રસન્નિમા રમના ॥
ન સ્પૂલા ન ચ પૃથુલા યસ્ય સ પૃથ્વીપતિર્મનુજઃ ॥ ૨૨૯ ॥
શૌચાચારવિહીના સિતજિહ્વા સતત ભવન્તિ નરા ॥
ઘનહીના શિતિજિહ્વા પાપોપગતાઃ શબલજિહ્વા ॥ ૨૩૦ ॥
સૂક્ષ્મા સ્પૃષ્ઠા પચ્ચા સ્પૂલા સમપૃથુલા મલસમન્વિતા યસ્ય ॥
જિહ્વા પીતા સ પુમાન્ મૂર્ત્વો દુઃસાકુલ સતતમ્ ॥ ૨૩૧ ॥

જીભ હાલ હાંબી, સૂક્ષ્મ, કામળ, પાવળી જેમને હોય તેઓ ત્રણે વેદના ગાનારા અને મિશ્રન જોગન કરનારા હોય છે એને જીભ અજલામમાં અણીદાર, સ્નિધ, હાલ કમરની પાંખડી જેવી જહું જાડી નહિ તેમ જહું પાવળી નહિ તેની હોય તે માણસ પૃથ્વીપતિ થાય છે પોતા રાગની જીભવાળા પવિત્રતા સદિત હોય છે કળી જીભવાળા ધનહીન હોય છે અને કામરજિતરી જીભવાળા પાપી હોય છે નાની, ફક્ક, કઠોર, જાડી, અજલામ પર્વત એક સરખો પહોળી મેઢી અને પીળા રાત્રી જીભ જેમને હોય તે પુરુષ મૂર્ખ હોય છે અને દુઃખથી અપકુળ-અપકુળ રહે છે ૨૧૮ થી ૨૩૧

સ્કામ્બુજતાલુદરો ભૂમિપતિર્વિક્રમી ભવતિ મનુજ ॥

વિતાન્ય સિતતાલુર્ગર્જતાલુર્મંડલાધીશ ॥ ૨૩૨ ॥

સ્વં શવલં પર્યં મલાન્વિતં ન પ્રશસ્યતે તાલુ ॥

કૃષ્ણં કુલનાશકર નીલં દુઃસાવહ પુસામ્ ॥ ૨૩૩ ॥

અસ્મતાલુર્ગુણયુક્તસ્તીક્ષ્ણાગ્રા ઘટિકા શુભા સ્થૂલા ॥

લમ્બા કૃષ્ણા કટિના સૂક્ષ્મા ચિપિટા નૃર્ણા ન શુભા ॥ ૨૩૪ ॥

લાલ કમળ જેવા વાળવાવાળા ભૂમિપતિ શાસ છે અને તે પશુકમી હોય છે
ધોળા વાળવાવાળો ધનવાન હોય છે અને હાથીના વાળવા જેવા વાળવાવાળો માણસ
માંદાદિક શસ્ત્ર શાસ છે રૂક્ષ કર્તુર રતનું કંઠોર, મેઘ વાળવું વળણાતું નથી. મળુ
વાળવું કુદનો નાશ કરાવે છે અને નીલરતન વાળવું દુઃખ આપનાર છે લાલ
રતન વાળવું (અરુણોદયના રત્ન જેવા રતન વાળવું) હોય તે માણસ શુભવાન
શાસ છે ગળાની ઘટ્ટી (જેને ઢેલિયા કહે છે અથવા ટોંગે કહે છે) અધીશ્વર
અને બાદી હોય તે શુભ છે પરંતુ લાળો, કળી, કઠિન, સૂક્ષ્મ અને ચપટી હોય
તે તે સારી નથી. ૨૩૨ થી ૨૩૪

હસિતમલસિતદશન કિષ્કિંધિકસિતકપોલમતિમધુરમ્ ॥

પુંસાં ધીરમર્કપ પ્રાયેણ સ્યાત્ પ્રધાનાનામ્ ॥ ૨૩૫ ॥

ઉત્કંપિતાંસકશિર સમીલિતલેચન નિપતદમ્બુ ॥

વિકૃષ્ટસ્વસ્મુદ્ધતં મધ્યમાનામસકૃદતે સ્યાત્ ॥ ૨૩૬ ॥

જે પુરુષ પ્રધાન હોય છે તેમનું હાસ્ય ઘણું ખરૂં જેમાં કંઈ ન દેખાતા
હોય, કપોલ સ્થેર સ્થેર વિશિષ્ટ થયા હોય, લઘુ / મધુર લાગતું હોય, ખીસ્તા
દેખાતી હોય, કંપ ન હોય તેણે હોય છે મધ્યમ કટિના પુરુષોનું હાસ્ય અભા
વધા મધ્યમ કંપાવતું આળો બોધાય બધું અને તેમાંથી કાંચુ પડે, અને ચારવાર
કે અત્યંત વિશિષ્ટ અવાજવાળું તથા ઉદવ પ્રકારનું રહે છે. ૨૩૫-૨૩૬

ચતુર્યુલપ્રમાણા સ્થૂલપુર્યંતસ્તનુચ્છિદ્રા ॥

ન ચ પ્રપીના ત્વલિતા ચિરાયુષા મોગિનાં નાસા ॥ ૨૩૭ ॥

ઉન્નતનાસ સુમગો ગજનાસ સ્યાત્સુલી મહાર્યાદય ॥

ઋજુનાસો મોગયુતશ્ચિરજીવી શુષ્કનાસ સ્યાત્ ॥ ૨૩૮ ॥

તિલપુષ્પતુલ્યનાસઃ શુક્લનાસો મૂપતિર્મનુજઃ ॥

આદ્યોઘ્રવક્ત્રનાસો લઘુનાસઃ શીલધર્મપરઃ ॥ ૨૩૧ ॥

ક્રમવિસ્તીર્ણસમુદ્રતનાસા મહીશિતુર્ભવતિ ॥

વ્રેષા સ્થિતાગ્રમાગાતિદીર્ઘદ્વસ્વા ચ નિઃસ્વસ્ય ॥ ૨૪૦ ॥

કુચત્યા ધૌર્યરતિર્નાસિકયા ચિપિટયા યુવતિમૃત્યુ ॥

છિન્નાનુસ્થયા સ્યાદગમ્યરમણીરતઃ પાપઃ ॥ ૨૪૧ ॥

વિકૃતા મધ્યવિહીના સ્પૂલાગ્રા પિચ્છિલા સા દુઃસ્વસ્ય ॥

દક્ષિણવક્ત્રા નાસા અમધ્યમક્ષક્રૂરસ્યોર્જ્વેયા ॥ ૨૪૨ ॥

નિર્હાદિ સાનુનાસાદસફલ્લુતં મોગિનાં ધનવતાં દ્વિ ॥

દીર્ઘાયુષાં પ્રયુક્ત સુસહિત ત્રિર્મવંતિ પુંસામ્ ॥ ૨૪૩ ॥

સ્તલિતં લઘુ ચ નરાણાં ક્ષુત ચતુર્મવંતિ મોગવતામ્ ॥

ઈષદનુનાદસહિતં કરોતિ કુરલ નિરંતરં પુંસામ્ ॥ ૨૪૪ ॥

અર્થ નકોત્તરં અને અપચિદ્રવાળી આર અંગના પ્રભાજી, બહુ બહી કે પાતળી ન હોવાં મધ્યમ પ્રકારની હોય તેવી નસિકા દીર્ઘાયુ અને યોગી પુરુષોને હોય છે ઉત્તમ નાસિકાવાળો આચરણી હોય છે હાથીની માફક મોટી નાસિકાવાળો કુખી અને ધનવાન થાય છે (ભુજો વિષ ૫૭) સીમા નાકવાળો હોય કુખ્ય અને સુખર્ષ બનેલા નાકવાળો દીર્ઘાયુ થાય છે તદન્ય કુદ્ધ જેવી નાસિકાવાળો તેમજ પાપટની અંધ જેવી નાસિકા વાળો માણસ મૂપતિ થાય છે ગજ ભાગમાં જેવું વાંકી થતી નાસિકાવાળો ધનવાન થાય છે અને કુદ્ધ નાસિકાવાળો આસ્તિસંપન્ન હોય છે કમપૂર્વક પહેલથી થએલી અને ઉત્તમ નાસિકા શબ્દભોને હોય છે અને નિર્ધનને અપહ્યા ભાગમાં બે આજ પદ્ધતિ હોય તેવી અને થળી મોટી કે થળી નાની નાસિકા હોય છે અધોદાર જનતી નાસિકાથી ધૌર્યવૃત્તિ થાય છે અપટ્ટી નાસિકા સીતુ મૃત્યુ કરે છે કપાએલા જેવી દેખાતી નાસિકાથી અગ્રમાગમનર્થ આસક્ત અને પાપી થાય છે વિકૃત બનેલી, વચલા ભાગમાં બેસી બનેલી, અન્ધભાગમાં બહી થએલી, તથા અગ્રભાગમાં બહી દેખાતી નાસિકા કુ ખતુ મરણ અને છે જમણી બાજુ વાંકી થએલી નાસિકા અભક્ષ્ય લગ્નમ્ કરનાર તથા કૂર પુરુષને હોય છે સોગી પુરુષોને આનંદપ્રપક અવાજવાળી એક, ધનવાનોને ઈ, અને દીર્ઘાયુ પુરુષોને ત્રણ ખીંકા થાય છે સોગી પુરુષોને આધારણ અને હલકા પ્રકારની આર ખીંકા થાય થાય છે અને થોડા સ્વકારનાળો ખીંક પુરુષોને કુચળ બનાવે છે ૨૩૭ થી ૨૪૪

- अक्षिणी निर्मलनीलस्फटिकारुणमये ईषत्स्निग्धे ॥
 स्यातामर्तमेवकृशान्तशोणे दृशौ धनिनः ॥ २४५ ॥
 हृग्गितालमैर्नयनैर्जायन्ते चक्रवर्तिनो नियतम् ॥
 नीलोत्पलदलतुल्यैर्विद्वांसो मानिनो मनुजा ॥ २४६ ॥
 लाक्षारुणैर्नरपतिर्नयनैर्मुक्तासितैः श्रुतज्ञानी ॥
 भवति महार्थं पुरुषो मधुकांचनलोचनैः पिङ्गैः ॥ २४७ ॥
 सेनापतिर्गजाक्षधिरजीवी जायते सुदीर्घाक्ष ॥
 भोगी विस्तीर्णाक्ष कामी पारावताक्षोपि ॥ २४८ ॥
 श्यावदृशां सुभगत्वं स्निग्धदृशां भवति भूरिभोगित्वम् ॥
 स्थूलदृशां धीमत्त्वं दीनदृशां धनविहीनत्वम् ॥ २४९ ॥
 नकुलाक्षमयूराक्षा जायन्ते जगति मध्यमाः पुरुषा ॥
 अधमा मण्डूकाक्षाः काकाक्षा घूसराक्षाश्च ॥ २५० ॥
 बहुवयसो घृष्णाक्षा समुन्नताक्षा भवन्ति तनुवयसः ॥
 विष्टब्धवर्तुलाक्षा पुरुषा नातिक्रामन्ति तारुण्यम् ॥ २५१ ॥
 ऋजु पश्यति सरलमनाः पश्यत्यदूर्ध्वं मदैव पुण्यादृषाः ॥
 पश्यत्यधः सपापस्तिर्यक्पश्यति नर क्रोधी ॥ २५२ ॥
 सततमवद्धो लक्ष्म्या विघूर्णते कारणं विना दृष्टिः ॥
 यस्य म्लाना रूक्षा मपापकर्मा पुमान् नियतम् ॥ २५३ ॥
 अंघात्कूरः काणः काणादपि केकरो मनुजात् ॥
 काणात्केकरोऽपि कूरतरः कातरो भवति ॥ २५४ ॥
 अहिदृष्टिः स्याद्भोगी विहालदृष्टिः सदा पापः ॥
 दुष्टो दारुणदृष्टिः कुक्कुटदृष्टिः कलिप्रियो भवति ॥ २५५ ॥
 अतिदुष्टा घृकाक्षा विषमाक्षा दुःखिताः पक्षिण्या ॥
 हंसाक्षा धनहीना व्याघ्राक्षा कोपना मनुजा ॥ २५६ ॥

નિયતં નયનોદ્ધાર પુસામત્યન્તકૃષ્ણતારાણાંચ ॥

ભૂરિસ્નિગ્ધદશ પુનરાયુ સ્વત્પ મવેત્રાજ્ઞ

॥ ૨૫૭ ॥

અતિપિદ્ધલૈર્વિવર્ણૌર્ધ્વાન્તૈર્લોચનૈશ્ચલૈરશુભ ॥

અતિદીનારુણરુસૌ સજલૈ સમલૈર્નરા નિઃસ્વા

॥ ૨૫૮ ॥

ચિત્ર નં ૫૭

ચિત્ર નં ૫૮

ધનવાન પુરુષને રુષ્મત નીલમણિ જેવી અને કપક લાલાશ ઉપર સ્થેન સ્થેન સ્નિગ્ધ તેમજ કીકીના ભાગમાં કાળી તથા ખુણાવાળા લાલ વાળો હોય છે. કંઈક જેવા રંગની અંજોવાળા માથુસે અકર્તી થાય છે. નીલકમળની પાંખડી જેવી અંજોવાળા માથુસે અભિમાની તેમજ વિદ્વાન હોય છે (જુઓ ચિત્ર ૫૬) લાળના જેવી લાલ અંજોવાળો નરેશ મોલીના જેવી સફેદ અંજોવાળો વિદ્વાન અને જ્ઞાની થાય છે તેમજ મધ જેવી અથવા મુરલ જેવી ખીળી અંજોવાળો માથુસ પુષ્કળ ધનવાળો થાય છે કાઠીના જેવી નાની અંજોવાળા સેનાપતિ થાય છે (જુઓ ચિત્ર ૫૮) ચારી લાંબી અંજોવાળો કીર્તીથી થાય છે પહોળી અંજોવાળો યોગી થાય છે અને કચુતર જેવી અંજોવાળો કાઠી થાય છે કસબના બચ્ચા જેવી અંજોવાળો ભક્તચાત્રી થાય છે સ્નિગ્ધ અંજોવાળો મલો જ લોચનિલાસ થાય છે

ચિત્ર નં. ૫૯

ચિત્ર નં ૬૦

થાય છે બહારી અંજોવાળા બુદ્ધિમાન અને ગરીબડી અંજોવાળા ધનહીન થાય છે નેત્રીયા કે મારના જેવી અંજોવાળા અજનબા મધ્યમ કૌટુંબી પુરુષ થાય છે

(જુઓ ચિત્ર. ૫૬) દેહકા જેવી તેમજ મગધ જેવી કે બહુ રણની આંખોવાળા અધમ કોટિના માણસો હોય છે. પૂર્વાજ જેના રણની આંખોવાળા હીરોયુ થાય છે. ઉંચી આંખો (કોરી ઉંચી થઈ ગઈ હોય તે) વાળા અજપામુ થાય છે. સ્મિર અને રેણ આંખોવાળા પુરોએ મુલાની જોડાગી શકતા નથી. શરણ મનવાળા સીધી નજરે જુઓ છે. પુરપણાની પુરોની દષ્ટિ ઉપર જામી રહે છે. જે નીચી નજરે જુઓ તે પાપી હોય છે અને જે તિરછી નજરે જુઓ તે માણસ કોંઈ હાથ છે. જેની નજર કારણ વચર આડીઅવળી થઈ કરે તે મનહીન થાય છે અને જેની નજર સ્થાન્ય અને રૂણ હોય છે તે પુરુષ પાપકર્મ કરનાર હોય છે. અંધળો માણસ કોંઈ હોય છે આધળાથી ધણે અને ધણાથી પણ કેટલાક વધુ કોંઈ હોય છે (મુઝરી આંખોવાળાને સચ્ચુતમા કેટલાક રહે છે) પરંતુ ઠણા અને મુઝરા કદવાંબ જેને દષ્ટિ ફેરવી લેવાની આદત હોય છે (ઘણા માણસોની જેવી આદત હોય છે કે કોઈ તેમના સાચું જુઓ કે તરતજ પોતાની દષ્ટિ ફેરવી નાખે. આ તે આંખો બંધ કરી દે. આવી બીજની નજર સાથે નજર ન મેળવનારા અથવા પોતાની નજર ઉપર બીજની નજર પડતા પોતાની નજરને છુપાવનારા માણસો કવર દષ્ટિવાળા કહેવાય છે) તેઓ વધારે કોંઈ હોય છે સાપના જેવી નજરવાળો શરીર, બીજાકા જેવી નજરવાળો પાપી કામકર નજરવાળો પાપી અને દૂકડા જેવી નજરવાળો કકાશ કરનાર હોય છે. ખુબ જ ની આંખોવાળો ઘણો દુષ્ટ હોય છે. (જુઓ ચિત્ર ૬૦) નાની મોટી આંખોવાળાઓને દુઝી ભણવા હસ જેવી આંખોવાળા નિર્ધન થાય છે અને થાય જેવી આંખોવાળા કોંઈ થાય છે. (જુઓ ચિત્ર ૬૧) જેઓની આંખની કોરી ઘણા જ કાઝી હોય તેમની આંખો જરૂર (કેમકે કોઈ કારણસર) બહાર ધસી નાખવામાં આવે છે. ઘણીજ સ્તિગ્ધ (સ્નેહ મુદ્ર) નજરવાળા ધાકા હોય છે. પ. તુ અજપામુ થાય છે. ઘણાં પીંગાં હીરોં, બાજળ, અને જમમાં પડ્યાં હોય તેવાં નેત્રોવાળો માણસ ખરાબ હોય છે. ધણીજ નાની, લાલ અને રોહી તેમજ પાણીવાળો રહેલી આંખોવાળા નિર્ધન થાય છે. ૨૪૫ થી ૨૫૮

ચિત્ર નં. ૬૧

ચિત્ર નં. ૬૨

इह वदनमर्द्धरूपं वपुषो यदि वा समनुरूपमिदम् ॥

तत्रापि वरा नासा ततोऽपि मुख्ये दृशौ पुंसाम्

॥ ૨૫૧ ॥

सुहृदेः कृष्णैर्नयनञ्छेदस्यितैः पद्ममिर्वनेः सुखैः ॥

सौभाग्यं विरमायुर्लभते मनुजो धनेशत्वम् ॥ २६० ॥

पञ्चमिषमा विरलेः पिङ्गेः स्युलैर्विवर्णेः ॥

पश्मततिविरहिता पुनरगम्यनारीस्ताः पापा ॥ २६१ ॥

अनिमेषो धन रहितं पुरुषः स्यादेकमात्रं निमेषोऽपि ॥

नियतं दिमात्रनिमेषं परजन्माश्रित्य जीवति स ॥ २६२ ॥

घनिनस्त्रिमात्रनिमेषास्तथा षट्सुर्मात्रनिमेषवन्तोऽपि ॥

न तु पंचमात्रनिमेषाधिरायुषो भोगिनो वनिनः ॥ २६३ ॥

नयननिमेषैर्यैर्मध्यैर्दृष्टिं जायते प्रसादः ॥

अथ स्वल्पं मर्ष्यं सुदीर्घमवानुपूर्विकया ॥ २६४ ॥

जानु प्रदक्षिणीकृत्य यावत् करो घण्टिकामादत्ते ॥

तदिदमिह समयमान मात्राशब्देन निगदति ॥ २६५ ॥

જાહી સ્વામીદિક્ષાશાસ્ત્રમાં મુખને સરીરત્તુ જાહી જાણવા સુ પૂર્વ સરીર જાણવામાં આવે છે (જાહીત્તુ લક્ષણ સુખ ઉત્પન્ન થાય તેવા શુભાશુભ લક્ષણોમાં જ બધું સમાઈ જાય છે) મુખમાં પશુ નાસિકા મેઠ છે અને નાસિકાથી પશુ જાણે ઉત્તમ છે મનજીવ સત્ત્વ, જાણના અને ક્રિયાઓ સુધી જીભાજીભ કોઠેલી અને કીચી પાંપણોથી માણસ સૌભાગ્ય, દીર્ઘાયુ અને ધનસંપત્તિ પામે છે જાહી પાંપણોથી માણસ અધમ થાય છે પીળી, જાહી અને રંગહીન પાંપણોથી પશુ માણસ અધમ થાય છે જેઓને પાંપણો જ ન હોય જેવા માણસો જાતભ્રાત્રમન કરવામાં આવતિતવાળા અને પાળી હોય છે જેને જાંખના નિમિષ (પહાણ) ન થતા હોય જાણે એક માત્ર બેટલા વખતના જાતરે નિમિષ થતા હોય તે નિધન થાય છે જે માત્રાના જાતરે થતા હોય તે પારકાના જાણે જીવન જાતીત કરે છે જાણુ માત્રાના જાતરે નિમિષ થતા હોય તેનો માણસ જાણવા વાર માત્રાના જાતરે જેને નિમિષ થતા હોય તે ધનવાન થાય છે જરત્તુ જેમને પાંચ માત્રા બેટલા સમવાના જાતરે નિમિષ થતા હોય તેઓ દીર્ઘાયુ ધનવાન કે સોગંદી થતા નથી. બહુ જોણ નિમિષ થતા હોય, મધ્યમ પ્રકારનો હોય કે મોટો હોય (બહુ જોણ સમવામાં જે નિમિષ થાય તે જાણ નિમિષ, તેથી વધારે વખતવાળો મધ્યમ નિમિષ અને દીઠદીઠ વખતવાળો દીર્ઘ નિમિષ કહેવાય છે) તે બહુમિ જાણ, મધ્યમ અને દીર્ઘ જાણુ હોયને છે હાથ દીર્ઘજાણી પછવાડે ફરી

પાછા બળાની ઘટિકાનો સ્થરથી હરે તેટલા સમયને માત્રા કહેવાની પરિપાટી સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં છે ૨૫૬ થી ૨૬૫

મન્દરમન્યાનક્લમ્યમાનજલરાશિષોપગમ્બીરમ્ ॥

વાલસ્ય યસ્ય રુદિતં સ મહીં મહીયાન્ સપાલયતિ ॥ ૨૬૬ ॥

ઘાષ્યામ્બુવિનિર્મુક્તં સ્નિગ્ધમદીનરોદનં શસ્ત્રમ્ ॥

સ્સં દીનં ઘર્ષરમશ્ચ પુનર્દુઃસ્વદં પુંસામ્ ॥ ૨૬૭ ॥

વાલેન્દુનતે વિસ દીર્ઘે પૃથુલોન્નતે શ્યામે ॥

નાસાવંશવિનિર્ગતદલે ઇવ ધ્રુવલે દિશત ॥ ૨૬૮ ॥

નૃણામયુતે સ્નિગ્ધે મૃદુતનુરોમાન્વિતે મુવૌ શસ્ત્રે ॥

હીને સ્થૂલે સૂક્ષ્મે સ્વરપિન્નલરોમકે ન શુમે ॥ ૨૬૯ ॥

હસ્વાન્તા વહુદુ સ્નાનામગમ્યયોપાહુપા ચ મધ્યનતા ॥

સ્તોકાયુપામતિનતા વિપમા સ્વઙ્ઘા મુવૌ દરિદ્રાણામ્ ॥ ૨૭૦ ॥

ઘનવન્તઃ સુતવન્તઃ શિસૌ પુરુષા સમુન્નતૌર્વિશદૈ ॥

નિમ્નૌ પુનર્મવન્તિ દ્રવ્યસુસ્તાપત્યપરિહીના ॥ ૨૭૧ ॥

મહાશયક રૂપી સ્વેચ્છાથી વહોવાવા યમુદ્રના અવાજ એવું જ સ્ત્રીને બાલકનું રૂદન હોય તે મોટી પૃથ્વીનું પાલન કરે છે પરંતુએ તથા અંશુભો વનરનું સ્નિગ્ધ અને ભવ્ય રૂદન હોય તે સારું ગમ્યાય છે હુષ્યુ બરીજકુ ઘર્ષર અવાજવાળું અને મુજ અંશુ પદ્મતાં હોય તેવું રૂદન કુળ આપે છે ત્યાંજ ઉપલા છેલ્લામાંથી જે પંદરથી નીકળ્યાં હોય તેમ બીજના ભરના જેવી લાકી, લાંબી, ભલી સ્વામ રંગની જામશે હોય તેા ધન આપે છે જોકે બીજના ભરના વગરની, સ્નિગ્ધ, મૃદુ કેમજ વગરની બનેલી જામશે વગાણુવા લાગશે છે કુદી ભલી, વણી પવલી અસ્તબધા અને પંચાશ ઉપરના બાળવાળી જામશે સારી અણાવી નથી. જેમને ઘણું કુળ પદવાનું હોય તેવા માણસોની જામશે કુદા છેલ્લામાંથી હોય છે જે હોડો અમર્યા અમન કરે છે તેમની વચમાંથી નથી જામેલી હોય છે અરપાયુ પુરુષોની જામશે ઘણી નમેલી હોય છે અને દરિદ્ર પુરુષોની જામશે નાની મોટી અને સામેલી હોય છે બે અળખની જામશેની ઉપરનો ભાગ ઉત્તર તથા વિશાળ હોય તેા માણસ ધન વાન, પુત્રવાન, શાય છે અને બે તે ભાગ બેટી જામેલી હોય તેા ધનમુજ અને પુત્રથી સંકિત થાય છે ૨૬૬ થી ૨૭૧

પરિપૂર્ણકર્ણપાલી પિપ્પલિકાથવયવ સુસંસ્થાનઃ ॥

લઘુવિવરો વિસ્તીર્ણઃ કર્ણઃ પ્રાયેણ મૂમિમુજામ્

॥ ૨૭૨ ॥

આથ પ્રલમ્બકર્ણ સુસી સ્વમાવર્તીનમ્દુર્કર્ણ ॥

મતિમાન્મૂપકર્ણશ્ચમૂપતિ શક્ત્ત્વર્ણઃ સ્યાત્

॥ ૨૭૩ ॥

વિપિટશ્રવણૈર્મોગી દીર્ઘામુર્દાર્ધિરોમમિ શ્રવણૈ ॥

અતિપીનૈરતિમોગી શ્રવણૈર્જનનાયકો ભવતિ

॥ ૨૭૪ ॥

દ્વૈત્વૈર્નિઃસ્વા કર્ણૈર્નિર્માસૈ પાપમૃત્યવો જ્ઞેયા ॥

વ્યાલંચિમિ રિરાલૈઃ કૂરા સ્યુઃ પ્રાયશ કુટિલૈઃ

॥ ૨૭૫ ॥

યેપાં પૃથુલાં શુદ્ધાં કર્ણાં સ્યુઃ કર્ણશક્કુલ્પીનીનાઃ ॥

સ્વલ્પાણુપો દરિદ્રા વિલ્પેક્ષમાના વિરૂપાસ્તે

॥ ૨૭૬ ॥

પુરેપુરી કાનપહોવાયો, અડપ કિડવાયો કાન વલુ ખરૂં વાળને હોય છે હાંબા
જાને, સ્વભાવથી જ હોમળ તમા પહેળા કાનવાયો મૂળી જાને અમેકર થાય છે
ઈંદ્રના જેવા કાનવાયો જુલિઆન હોય છે (જુલો બિત્ર ૬૨) જાને યા જ બેવા
કાનવાયો સેનાપતિ થાય છે (જુલો બિત્ર ૬૩) અષ્ટા કાનવાયો હોયી થાય છે
હાંબા વાળવાળા કાન હોય તો રીંવાયુ થાય. વલુ ખરા કાન હોય તો ઘણો હોયી
થાય જાને જનનાયક થાય. દુઝ કાન હોય તો નિર્ધન થાય અંસ વચરના કાન
હોય તો પાપકર્મથી મુક્ત પામનાર થાય હાંબા જાને નસો તરી આવતા જાને
ચંકામુક કાન હોય તો વલુ ખરૂં થાયસો કૂર થાય છે જેજાને વલુ પહેળા કે
વલુ નાના, વચરના કિડ વચરના જાને જેવાવચા ખરાજ હોયે તેવા કાન હોય તેજો
અપાણુ જાને દરિદ્ર થાય છે ૨૭૨ થી ૨૭૬

ચિત્ર નં. ૧૨

ચિત્ર નં. ૧૩

વિપુલમ્દુર્ધ્વમધિક્સુબ્રતમર્દેન્દુસમ્મિત રાજ્યમ્ ॥

પ્રદિશત્યાધાર્યપદં શુક્તિવિશાલં નૂર્ણાં માલમ્

॥ ૨૭૭ ॥

- स्वल्पैर्धर्मप्रवणा धनहीना संवृतैस्तयाविषमै ॥
 निम्नै केवलवधनवधभाज कूत्कर्माण ॥ २७८ ॥
- भालस्थलस्थितामि सुशिरामिस्थमा सदैव पापकरा ॥
 अम्युन्नतामिराद्यास्तामिरपि स्वस्तिकाकृतिभिः ॥ २७९ ॥
- रेखाभिर्वर्षशत पञ्चभिरायुर्लेलाट्संस्थाभिः ॥
 पुरयाणां स्त्रीणा वा कर्मकरत्व करोति श्री ॥ २८० ॥
- भालस्थलस्थितेन स्फुट्रेण रेखाचतुष्टयेन नृणाम् ॥
 वर्षाण्यशीतिरायुर्वमुपेगत्व पुनर्मवति ॥ २८१ ॥
- स्यादायुर्लेखाभिस्तिसृभिर्वाभ्यामथेकया नियतम् ॥
 शरदा सप्ततिपष्टिं चत्वारिंशदपि क्रमशः ॥ २८२ ॥
- भाले लेखाष्टीने पञ्चाधिकविंशतिसमा ॥
 आयु स्याद्भुवमखिल जायते संपत् मपदि ॥ २८३ ॥
- यदि वा तिर्यग्दीर्घास्तिस्रो रेखा गतायुषां भाले ॥
 भूमिभुषा तु चतस्रः पुनरायु पचहीनगतम् ॥ २८४ ॥
- जीवति वर्षाण्यशीतिः केनान्नोपगते रेखे ॥
 भालेन वर्षनवतिः पुरुषो रेखाचितेन पुनः ॥ २८५ ॥
- रेखा सप्ततिरायुः पञ्चैवाग्रस्थिता पुनः पष्टि ॥
 षड्दणो नृणां शताहं दशोनमपि भगुरा ददते ॥ २८६ ॥
- भूयुग्मोपगताभिर्मिगद्वर्षाणि जीवति गरीरी ॥
 विंशत्यद्दानि पुनर्लेखाभिर्वा च वक्राभिः ॥ २८७ ॥
- त्रिन्नाभिरगम्यस्त्रीगार्मां शुद्राभिरपि नगेष्ट्यायुः ॥
 रेखाभिर्मनुज स्यादित्याह मुमंतविप्रेन्द्र ॥ २८८ ॥

શ્રીવત્સકર્મુકાદ્યા यस્ય શિરાસોમમિ કૃતા માલે ॥

સ્વામિર્વા નૃપતિર્ભાગી વા જાયતે સપદિ ॥ ૨૮૯ ॥

મસ્તકમિમકુમ્ભનિર્મ મૃમિમુર્જા મંદલં ગવાથાનામ્ ॥

મોગવતાં ભવતિ મમં ક્રમોઘ્નતં મળ્દલેશાનામ્ ॥ ૨૯૦ ॥

વિક્સચ્છત્રાકારં यस્ય શિરો યુવતિકૃચનિમ વાપિ ॥

નૃપતિ સ સાર્વભૌમો નિર્મ્ન વા यस્ય સ મહીશ ॥ ૨૯૧ ॥

વિપ્મો ધનહીનાના કરોગિકામશ્ચિરાયુષો મૂર્ઘા ॥

દ્રાધિષ્ઠો દુઃસ્વતાં ચિપિત્રો માતૃપિતૃધ્નાનામ્ ॥ ૨૯૨ ॥

ધનવિરહિતો દ્વિમૌલિ પાપરતો મીનમૌલિચ્ચિત્દુઃસ્તી ॥

અઘમસર્ચિષ્યમૌલિર્ધનનતમૌલિ સદા નિન્દ્ય ॥ ૨૯૩ ॥

વિશાળ, માથાવાળુ શબ્દ ઉત્પત્ત, આમ જ કદના જેવું કપાળ હોય તે સંસ્કૃત જાપે છે અને આપુ માથુ ને (મોટી) શ્રીમળા જેવું વિશાળ કાગળ હોય તે આશ્ચર્ય પડતી જાપે છે નાનું કપાળ હોય તે મહાભય ધર્મોત્થા થાય છે કપાળમાં વચ્ચે જાડો પડતો હોય અથવા કપાળ ઉંચું નીચું હોય તે આશ્ચર્ય ધનહીન થાય. નમી જાએલા કપાળવાળા ફૂર કમ કરનારા તથા કેદખાનાની અને વધતી મુલ્ય યોગવનારા હોય છે જેઓને કપાળમાં નસો કેશાંશ આવતી હોય તે આશ્ચર્ય કરેલ પાપકમ કસ્યપા હોય છે ઉત્પત્ત કપાળવાળા ધનવાન હોય છે અને જો કપાળમાં પડતી નસો કાચા સ્વસ્તિકા મનતો હોય તે પશુ આશ્ચર્ય ધનવાન થાય છે કપાળમાં પાંચ રેખાઓ પડતી હોય તે સો વર્ષનું આયુ થાય છે જાપા લક્ષણવાળા પુરુષની અથવા સ્ત્રીની લક્ષ્મી આકર અને છે કપાળમાં ચાર રેખાઓ પડતી હોય તે આશ્ચર્ય એટલી વર્ષનું આયુર્ધા હોયવે ॥ તેમજ સજ્જાતી હોયવે છે કપાળમાં ત્રણ યે કે જોક રેખા પડતી હોય તે અનુક્રમે સિતેર સાઠ તથા આઠીન વર્ષનું આયુ થાય છે જો કપાળમાં જોક ત્રણ રેખા ન હોય તે પચીસ વર્ષનું આયુ થાય અને જાપા પુરુષને હરેક પ્રકારની સપત્તિ મળે છે અથવા કપાળમાં ત્રણ મોટી મોટી રેખાઓ પડતી હોય તે સો વર્ષનું આયુ અથવા પૃથ્વીપતિઓને જાવી મોટી મોટી ચાર રેખાઓ હોય છે અને તેઓનું આયુ પચાસું વર્ષનું થાય છે હજી જેમ રેખાઓ કપાળમાં હોય, પરંતુ તે ઇક વાજ સુધી પહોંચી જતી હોવી જોઈએ જો જાવી રેખાઓ હોય તે એટલી વર્ષનું આયુ થાય જો આઠગ પડતી પાંચ રેખાઓ (જ્યોતી લાંબી) હોય તે અસ્તિર અથવા સાઠ વર્ષનું આયુ થાય અને જ્યોતી ત્રણ ત્રણ રેખાઓ હોય તે

પચાસ અથવા આલીસ વર્ષનું આયુ થાય અને જમરો ઉપર આંધી રેખાઓ માણસ પડતી હોય તો ત્રીસ વરસનું આયુ થાય છે અને આ રેખાઓ વાંકી હોય તો વીસ વર્ષનું આયુ થાય છે કપાળમાં તૂટી બનેલી કેટલીક રેખાઓ પડી હોય તો અગમ્યગમન કરે છે નાની નાની રેખાઓ પડી હોય તો માલુસ અજ્યાયુ થાય છે જેમ મુખના નામના આચાર્યનો મત છે જેના કપાળમાં રૂવાટકો શ્રીચંદ્ર (સ્વસ્તિક) ધનુષ્ય ઇત્યાદિ ચિન્હો પડતાં હોય તે માણસ શબ્દ અથવા લોભી થાય છે શબ્દોનાં માર્ગ દાહીના કુલ સ્થળ જેવા હોય છે જેઓને ઘણું મોટું પદ ધન હોય છે તેમનાં માર્ગ જોય હોય છે ભોમી પુરુષોના માર્ગ ચપા હોય છે અને માલિક શબ્દોના માર્ગ ઘડતા જોળાવાળા હોય છે તેનું આયુ ઉઘાટેલી છત્રી જેવું (જુઓ ચિત્ર ૧૪) અથવા સીના સ્તન જેવું હોય તે સાર્વભૌમ ન થાય અને જેમનું આયુ વચ્ચેથી બેસી નહું હોય તે જનીનદાર થાય ઉચ્ચ નીચા મમાવાળો ધનદીન હોય છે કલાલ જેવા માર્ગવાળો દીર્ઘાયુ થાય છે કુળી માણસનું આયુ લાંબુ હોય છે અને માળાપનો ઘાત કરનારનું આયુ ઘણું હોય છે એ માર્ગવાળો (માથા ના જ ભાગ થઈ ગયા હોય) ધનચોન થાય માછલાના માર્ગ જેવા માર્ગવાળો ધારી અને ધણા કુળી થાય પણ જ્યાં માર્ગવાળો અધમ ચરિત્રનો થાય મોટા અને બેચી ખમલા માર્ગવાળો નિચ પુરુષ હોય છે ૨૭૭ થી ૨૬૩

અનુદિતાગ્રા સ્નિગ્ધા ક્રજવો મૃદવ સમાસ્તનીયામ્ ॥

અસ્તોકદીર્ઘવહવસ્તરગ્નિગો મૃમુર્જા કેન્દ્રા ॥ ૨૯૪ ॥

ઊર્ધ્વા રુદ્રા કપિલા સ્થૂલા વિપમા સ્વવિમિત્રાગ્રા ॥

અતિહસ્વદીર્ઘકુટિલા જટિલા વિરલા દસ્ત્રિણામ્ ॥ ૨૯૫ ॥

શબ્દોના વાગ અખડ, સ્નિગ્ધ સીધા, મૃદુ અને સરખા તેમજ પાતળા હોય છે વચી તે ઘણા લાંબા અને અમુકના તરંગોની આકૃતિ ઉચ્ચ નીચા તરંગવાળા પણ હોય છે દરિયા પુરુષના કેટલાં કિન્દ્રા, રૂદ્રા, કાજયા, કાન્ડ, લાંબા કુલ નથા જરમચન્દ્ર અને અમભાગમાં કોળેલા, ઘણા નાના, ઘણા મોટા, વાંકીઆ તથા ઘણા જુલવાળા કે જડુ જ આછા હોય છે ૨૬૪-૨૬૫

અંગ યદ્યપિ પુર્ણા સ્ત્રીણાં વા પિગિતવિરહિતં મૃશ્મમ્ ॥

પરમં શિરસ્વનર્દં તત્તદનિષ્ઠ પરં જ્ઞેયમ્ ॥ ૨૯૬ ॥

આયુ પરિમા પૂર્વ નૃણાં લક્ષણ તન્ના જ્ઞેયમ્ ॥

વ્યયં લક્ષણજ્ઞાનં લોકે સ્ત્રીણાયુર્ણ યસ્માત્ ॥ ૨૯૭ ॥

યહંશ્મ પુન શુભમપિ કરે સ્થાપ્રમૃતિકં ચ સંવદતિ ॥

શાશ્વામ્યન્તરમપરં તત્ર સમુદ્રેણ નિર્દિષ્ટમ્ ॥ ૨૯૮ ॥

શ્રી કે પુરુષનું શરીર માંસ વગરનું નાનું, કઠોર અને નસો વરી જાયવી હોય તેવું હોય તે તે વધુ જ જાણુશ લક્ષ્ય છે આયુર્દાની પરીક્ષા કર્યા પછી જ લક્ષ્ય બેલાં કરણ જાણાયુ પુરુષોનાં લક્ષણોનું જ્ઞાન બર્ષ છે કાશમા રેખાંશથી જાણેલું શુભ લક્ષ્ય જાણ અને આશ્વતર શરીરનાં શુભ લક્ષણોનું (કે જે વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યાં છે તેમનું) વધુ ચોટકાં જાણે છે ૨૬૬ થી ૨૬૮

ક્રિતિ મહત્તમ શ્રી નૃસિંહના પુત્ર દુર્લભરાજે જનાવેલા સામુદ્રિકવિદ્યાકે નામના નરસીલક્ષણુ શાસ્ત્રનો પદોલો શારીરલક્ષણ સ પૂર્ણ

અધિકાર બીજો

સંહતિસારાનૂકસ્નેહોન્માનપ્રમાણમાનાનિ ॥

ક્ષેત્રાણિ પ્રકૃતિરયો મિથમેતદપિ શારીરમ્ ॥ ૧ ॥

યત્ર મિયઃ શ્ચિષ્ટત્વં માંસસ્નાય્વસ્પિસંધિવંધાનામ્ ॥

સંહનનં સંઘાતં સહતિરિતિ કય્યતે સમ્મિ ॥ ૨ ॥

ચંત્રારિષ્ઠિમિવાંગં પ્રત્યગં દિશ્યતે દેહે ॥

સંસ્થાનેન સુરુપ સંહતિર્ભવતિ સા મહેચ્છ ॥ ૩ ॥

માંસાસ્પિસન્ધિવંધો શારિયિલ્લો દિ લક્ષ્યતે યસ્ય ॥

સ ચ સંહતિમાન્ધન્યો દીર્ઘાયુર્જાયતે નિયતમ્ ॥ ૪ ॥

સંહતિરદિતો રુચ્ચ પિશિતવિહીનઃ શિરાયુતઃ શિથિલ ॥

સ્થૂલસ્પિસન્ધિવેશો ભવતિ ક્ષેશાયહ સ પુમાન્ ॥ ૫ ॥

કેજ.—સક્રિતિ, સાર, જનનું સ્નેહ, ઉન્માન, પ્રમાણ, માન અને પ્રકૃતિ જે જાણ હેતુ મળવાથી ક્રેમ કહેવાય છે અને બધાંનું મિલનથી થઈ થતું હોય તે વધુ ક્રેમના જાતવર્તી જ જાણાય. સક્રિતિ.—માંસ, સ્નાયુ, કાકાં, કાંધા વગેરેનું એકબીજા સાથે જે એકાદ્ય હોય છે તેને સક્રિતિ, સંહનન કે સંઘાત કહે છે. ચંત્રની મારફતે જાવમત્સ્યજ વગરના અપારથાન એકાદ્યોનાં હોય, અને હલ મહાજન પદાર્થો હોય, તેને સક્રિતિ કહે છે અને માંસ કાકાં તથા શરીરના સાંધા અજસુત હોય, તે સક્રિતિનાથી એકાદ્ય સક્રિતિવાળો પુરુષ થવ્ય (લાભશાળી) તેમજ દીર્ઘાયુ થાય છે એના જાણ

પ્રત્યજનાં બેઠાણુ દીર્ઘાં કોચ, શરીર માંસ વગરનું કોચ, ઘોટી ઘોટી નસો દેખાતી કોચ, સ્થૂલ કાઠકાં દેખાતાં કોચ—કાઠકાં પ્રમાણુમાં ઘોટાં દેખાતાં કોચ, તે માણસ ક્ષેય લેખાયે છે ૧ થી ૫

ત્વમ્મર્ત્માસમેદોઽસ્થિમજ્જાશુક્રાણ્યનુક્રમેણ નૃણામ્ ॥

સારા સપ્ત મવેયુ* સમાસતસ્તત્કલ વ્રમ* ॥ ૬ ॥

સ્નિગ્ધત્વચો ગોઘનાદધા સ્તનુત્વચ કુચુદ્ધયો મનુજા* ॥

સુમગા મૃદુત્વચ* સ્યુ* પ્રાગુક્તત્રિષ્વચ* સુતિન ॥ ૭ ॥

રસનોષ્ઠદન્તપીઠકરાધિગુદતાલુલોચનાન્તેન ॥

રક્તેન સ્તન્તારા ધનતનયસ્ત્રીમુસોપેતા* ॥ ૮ ॥

સર્વાંગીણેન ચિતો યથાપ્રદેર્ગ ધનેન માંસેન ॥

ઉક્તઃ સ માંસસારો વિદ્યાધનરૂપપરિકલિતઃ ॥ ૯ ॥

નલ્લદન્તદૃષ્ટિસ્નિગ્ધો મેદઃસાર સુસ્થાન્વિત* સુતવાચ ॥

સ્થૂલાસ્થિરસ્થિસાર કાન્તો વિદ્યા ગત* સવલ ॥ ૧૦ ॥

ધનગાત્રોપચયયુતઃ સંસ્થિતિયો મહાવલઃ સ્નિગ્ધઃ ॥

કપિત* સમજ્જસારો વહુતનય* સ્ત્રેણસુસ્થમાર્ગી ॥ ૧૧ ॥

યો મવતિ શુક્રસારો વિદ્યાસૌમાન્યરૂપપરિકલિત ॥

પ્રાયેણ સપ્તસારઃ સર્વોત્કર્ષપ્રદ* પુરુષઃ ॥ ૧૨ ॥

આર—આમડી, હોઠી, માસ, મેદ, અસ્થિ (કાઠકાં) બરબી અને વીર્ધ જેમ
આર સાત પ્રકારનો ગણવામાં આવે છે તેમના રૂપ (નીચે સુચવ) કહીશ. જ—
બીજી આમડીવાળા જુલિયાન્ પાતળી આમડીવાળા કૃષ્ટ જુલિયાળા, મૃદુલ આમડીવાળા
ભાગ્યશાળી, અને જો આ ત્રણે પ્રકાર જોઈ આથે કોચ તો તે સુખ આપનાર સમજનાં.
જા—છજ, જોડ, ઘંતનાં પેટુઓ, કાચ, પત્ર, શુદ્ધ, તાણવું અને આંખના ખુલાઓમાં
જે હાલી દેખાય છે તેનું નામ રજાધાર છે અર્થાત્ તે હોઠીના સારવાળા ગણાય
જે રજાધાર પુરુષો કોચ, તે સ્ત્રી, ધન તેમજ પુત્રનું સુખ લેખાયે છે. ૬—અર્થ
પ્રત્યજમાં માંસ ભરાયેલું માણસ પટે તેનું નામ માંસસાર. માંસસાર પુરુષ વિદ્યા,
ધન અને રૂપથી સુખ કોચ છે. ૭—નજ, ઘંત અને દક્ષિણ જે બિંદાશ દેખાતું આવે
છે તે મેદસાર લક્ષણ છે મેદસાર પુરુષો સુખી અને સતતવિવાળા થાય છે.
૮—બીજેમાં મોટા મોટા કાઠકાં માણસ પડતાં કોચ, તે અસ્થિસાર કહેવાય. અસ્થિસાર

મહાસુર દુષાણો, વિદ્વાન અને બળવાન હોય છે — એ સપ્તર્ષી પીતેલા અન્નવો અને સારા દેહ પ્રમાણનો બળવાન અને સ્તિગ્ધ (પીતૃર્ણા અબવાણો) મહામ પડતો હોય, તે મન્નસાસાર સમજવાના મન્નસાસાર પુરુષ સતતિવાળો અને વિદ્યાથી ભર્યો છે — એનામાં નીચી મુખ હોય તે શુક્રસાર કહેવાય. અને તે વિદ્વાન, ભાગ્યશાળી તથા દુષાણો હોય છે. જ્યારે જ્યાં સાતે લેહ જોડી સાથે હોય, ત્યારે સમજવું કે તે સર્વોત્તમ વસ્તુ છે ૧ થી ૧૨

पूर्वभवे ह्यनवरतं सत्त्वस्वरूपगतिभिरभ्यस्तम् ॥

पुनरिह यदनुक्रियते तदनूकं कथ्यते सद्धिः ॥ १३ ॥

सिंहव्याघ्रगरुत्मद्वष्टपमानूका भवन्ति ये मनुजाः ॥

अप्रतिहतप्रतापा जितरथास्त्रे नराधीराः ॥ १४ ॥

वानरमहिषકોદञ्छાગાનૂકા સુસ્વાર્ણસુતરહિતાઃ ॥

રાસમકરમાનૂકા ધનદીના દુઃસ્થિતાઃ પ્રાયઃ ॥ ૧૫ ॥

અનુક — છપાત્રમાં પાછલા અવેશને કે કઈ અસ્થાસ ક્યો હોય છે (જેવું આશ્વર્ય ક્યું હોય છે), તેના સ્વરૂપ રહી જ્યાંથી તે જ્યાં જ મર્મ પડ્યો એમના પ્રમાણમાં (જેટલા પ્રમાણમાં સન્માર રહી જ્યાં હોય તેટલા પ્રમાણમાં) તેવું આશ્વર્ય કરે છે તેના જ્યાં જ મરવ સ્વભાવને અનુક્રમે કહે છે એ મનુષ્યો સિંહ, વાઘ બરેડ અને વૃક્ષાના અનુક્રમ હોય છે તે સુખી, વિજયો અને રાજા થાય છે એ વાનર, પાંદા, ભૂડ અને બકરાના અનુક્રમ હોય છે, તે સુખ, ધન અને પુત્ર રહિત હોય છે અને એ ઊંટ, બકેલા વગેરે અનુક્રમ હોય છે તે દુઃખી અને નિર્ધન થાય છે ૧૩ થી ૧૫

वित्तप्रसत्तिजननं प्रीणनमिति कथ्यते ध्रुवं स्नेहः ॥

तन्मूलमिह ज्ञेयं सुखसौभाग्यादिकं सर्वम् ॥ १६ ॥

रमनाया दशनेषु त्वयि लोचनयानस्त्रेषु केशेषु ॥

पुण्यवर्ता प्रायेण स्नेहोऽयं पद्विधो ज्ञेयः ॥ ૧૭ ॥

પ્રિયમાપિત્વં રસનાસ્તિગ્ધત્વં સુમોજનં રદા સ્તિગ્ધા ॥

અતિમૌર્ખ્યં ત્વક્ સ્તિગ્ધો નિયતં મજતે મુજિપ્યોઽપિ ॥ ૧૮ ॥

જનસ્તિગ્ધો નયનસ્તિગ્ધઃ સમધિકધનં નલસ્તિગ્ધઃ ॥

કેશસ્તિગ્ધો મહુવિધસુગન્ધમાલ્ય નરો લભત ॥ ૧૯ ॥

સ્નેહ.—ચિત્તને પ્રસન્ન કરવાવાળું જે કંઈ સામા મનુષ્યના જન પ્રત્યે એમ અને પ્રિતિ, બાકી ક્ષત્રિયોમાં આહુમ પડે છે, તેને સ્નેહ કહે છે. અને સ્નેહાળ મનુષ્યો જલુધા સુખી થાય છે આ સ્નેહ જાત્રાયાળી પુરુષોને જીવ થાય, આમણી, આપો, નજ અને વાળ એમ છ સ્થાનોમાં હોઈ, છ પ્રકારનો સ્નેહમાં આવે છે જેમની જીવમાં સ્નેહ હોય તેઓ પ્રિયતાથી હોય છે. કાવર્માં સ્નેહવાળા મિત્ર સોજન કરનાર નિવડે છે આમણીમાં સ્નેહવાળો કાસી પુત્ર હોય છતાં પુત્ર સુખ સોગવે છે જેની આંખોમાં સ્નેહ હોય છે તે જનપ્રિય થાય છે અને નજમાં સ્નેહવાળા પુત્ર ધનવાન થાય છે તે જનપ્રિય થાય છે અને નજમાં સ્નેહવાળા પુત્ર ધનવાન થાય છે તેમજ કેશમાં સ્નેહવાળા જલુ પ્રકારના સોજ સોગવે છે ૧૧ થી ૧૬

મંજિષ્ઠાદીનામિવ તુલ્યા યત્તોલ્લન મવતિ પુસામ્ ॥

ઉન્મીયતેષ્ટ્ર નિયતં તદુચ્યતે સમ્પ્રિરુમાનમ્ ॥ ૨૦ ॥

યો દ્યર્દ્દમારદેહઃ સ વિશ્વમ્પરેશ્વરો મવતિ ॥

માસ્ત્રપુર્ય પુનરિહ જગતિ સ કોટિષ્વજો મવતિ ॥ ૨૧ ॥

મારાદ્દં યસ્યાઙ્ગં મ સુસાદળો મોગમાજનવાન્ ॥

મારાદ્દંદિતનુર્યઃ સ દુર્ગતો દુઃક્ષિત પ્રાય ॥ ૨૨ ॥

કાષ્ઠેષુ મણિષુ વજ્રેષ્વાક્રધાતુષુ તથાન્યવસ્તુષુ ચ ॥

સ્નિર્ગ્ધં યત્તદ્વદ્ધુક યદ્વક્ષા ચ લપ્તુ તદ્દદિદમ્ ॥ ૨૩ ॥

ઉ માન.—જેવી રીતે ઈવર મજાક આદિ પદાર્થોનું તોલ કરવામાં આવે છે તેવી જ રીતે મનુષ્યનું પણ તોલ કરવામાં આવે છે અને તેના ઉપરથી પણ કેટલીક ક્ષતિવત્ વસ્તુઓ નિર્ણય થાય છે અને ઉમાન કહે છે જેનું શરીર જાડી કાર વજનનું હોય તે સ્વસ્થ થાય છે એક કાર જેના શરીરનું વજન હોય તે કશાકર્પતિ થાય છે જાડયા કારના શરીરવાળો સુખી અને સોગી થાય છે પા બાર શરીરવાળો દરિદ્રી અને દુઃખી થાય છે પૂર્વાધાર્થો માને છે કે લાકડાં, અગ્નિ આદિ રત્નો, તેમજ ણાજીમાંથી નિષ્કળી પાતુઓ અને બીજા વસ્તુઓમાં જેમ તેમની અતર્જત સ્વિક્ષાઈના કારણે વજન હોય છે તેમ મનુષ્યમાં પણ શરીરનાતર્જત વસ્તુના કારણે વજન રહે છે જેમ વજન વધારે રહે છે, તેમ તે વધારે સુખી થાય છે. ૨૦ થી ૨૩

આપાર્ણિતલશિરોન્તં યદિહ વપુર્મીયતે પ્રકર્ષેણ ॥

પ્રવદન્તિ સત્પ્રમાણ કેપ્યાયાર્મ પુન પ્રાહુઃ ॥ ૨૪ ॥

શતમથ્થમિ સમધિકં જ્યેષ્ઠ સ્યાન્મધ્યમોપિષ્ણત્વતિઃ ॥

ચતુરધિકાશીતિરશાંગુલાનિદૈર્ઘ્યાત્પુમાનઘમ ॥ ૨૫ ॥

દૈર્ઘ્યાં ગુલ્ફોપગતા ચતુરંગુલિકા મવેદયો જંઘા ॥

દૈર્ઘ્યે ચતુર્વિંશતિસ્યોઽંગુલચતુષ્ટયં જાનુ ॥ ૨૬ ॥

ઊરુ જંઘાતુલ્યૌ ષસ્તિ સ્યાદ્દાદશાંગુલાયામા ॥

તદર્ધમિતં નામિયુતમુદરં ચ કુચસહિતમ્ ॥ ૨૭ ॥

ચત્વારિ પ્રીવા સ્યાન્નિષ્કકુચાન્તમંગુલાનિ મુસંચ ॥

દ્વાદશ પુસાં ભવતીત્યાયામોઽધિકં શતકમ્ ॥ ૨૮ ॥

પતદપિ મતં કેપામણેષ્ણસ્તમસ્ય ભવતિ શતમ્ ॥

મધ્યસ્યાઘ્રવિહીન તતો દશોનં જઘન્યસ્ય ॥ ૨૯ ॥

ઈદં મતમધ્યન્યસ્યોત્તમમુત્તમે નરે ભવતિ ॥

મધ્યે મધ્યં હીને તદપિ વિહીનં પશ્ચિમેયમ્ ॥ ૩૦ ॥

ઉત્તમમધ્યમહીનાઃ કાલસ્રેષ્ઠાનુમાનતો યે સ્યુઃ ॥

નિજપવાંગુલિસંસ્થ્યા નિયતં તેષાં વિષોદ્ધવ્યા ॥ ૩૧ ॥

રામો દશરથસુનુર્બલિરપિ વિંશતિશતાંગુલૌ ચૈવ ॥

પૂર્વં માનાધિક્યાદ્યાવપિ પુનરેતૌ દુઃસિતૌ તદિદ્ ॥ ૩૨ ॥

અર્થાત્ — ચતુર્થી તે યિજ્ઞા સુધીની ઉંચાઈને પ્રમાણ કહે છે કેટલાક જાને
જાણ્યમ કહે છે અતુલની ઉંચાઈ ૧૮ અંગુળની છે (અર્થાત્ ૪૫ હાથ ઉંચાઈ
છે) અને આ ઉંચાઈના પુરુષ ક્રેષ્ઠ છે ૩૧ અંગુળની ઉંચાઈના મધ્યમ છે અને
૮૪ અંગુળની ઉંચાઈનો અધમ છે પગતળીએથી મુટનની ઉંચાઈ ૪ અંગુળ, બાથ
(પીડીએ)ની ઉંચાઈ ૨૪ અંગુળ, હીંજાની ઉંચાઈ ૪ અંગુળ, સાથળ ૨૪ અંગુળ
પેડુ ૧૨ અંગુળ, અને તાલિશી હાથ સ્તન પર્યન્તનું (પેટ સાથે) અડધ ૧૨ અંગુળ,
સ્તનથી બરા સુધી ૧૨ અંગુળ, બટુ ૪ અંગુળ, અને હાથથીથી ઉપરનો શિશનો
ભાગ ૧૨ અંગુળ, આમ કુલ ૧૮ અંગુળ ઉંચાઈ થાય છે કેટલાક જાણ્યાર્થે માને
છે કે ૧૮ અંગુળની ઉંચાઈ ક્રેષ્ઠ છે અને ૧ ની ઉંચાઈ મધ્યમ છે બાપે ૬૦
અંગુળની ઉંચાઈ અધમ છે અને ક્રેષ્ઠ ઉંચાઈવાળા ક્રેષ્ઠ મધ્યમવાળા મધ્યમ તેમજ
અધમવાળા અધમ થાય છે આ બધી ઉંચાઈ દેસાકાળને અનુસરીને હોય છે, અને

तेषां च भाष्यसुने भाष्येणो ह्येव तेना पोताना आभजनी (आभजनी वेदानी लब्धाधि)
भाष्येणो ह्येव तेना पुत्र राम तथा अतिराध्य जे जने वषु १२० आभजनी
उत्पादनाया इत्या आधी तेजो दु भी अथा, भा? १०८ धी वधाये उत्पादितु इत्य आक्ष
नधी हेतु २४ धी ३२

जलमृतकटाहमभ्यासीनस्य चतुर्दिशं नरस्य वहिः ॥

पतति यदम्बुद्रेण परिहाणत्वेन तन्मानम् ॥ ३३ ॥

मानोपेतगरीराश्विरायुषः संपदान्विता पुरुषा ॥

तद्धीनाधिस्ययुताः पुनर्भजन्ते सदा दुःखम् ॥ ३४ ॥

यदि वा तिर्यग्मानं नरस्य पद्मासनोपविष्टस्य ॥

जानुयुगलत्राक्षपक्षांतराश्रित सोऽत्र परिणाह ॥ ३५ ॥

आमनतो भालान्त गरीरमध्ये तयोपविष्टस्य ॥

यन्मानं स्यादूर्ध्वं सचोच्छ्रयः कथ्यते सद्भिः ॥ ३६ ॥

यस्योच्छ्रयः समः स्यात्परिणाहणोदितेन भाग्यवशात् ॥

नियतं जगति प्रायः स पुमान् पुरुषोत्तमो भवति ॥ ३७ ॥

अगोर्पांगानामिह विस्तारायामपरिधिमेदेन ॥

मान ययानुरूप संक्षेपेण प्रवक्ष्यामि ॥ ३८ ॥

आपार्ष्णिज्येष्टन्तं तलमत्र चतुर्दशांगुलायामम् ॥

विस्तारेण पदंगुलमंगुष्ठो द्वयगुलायाम ॥ ३९ ॥

पद्मांगुलपरिणाहः पादान्त तत्रस्त्रांगुल दैर्घ्यात् ॥

अंगुष्ठममा ज्येष्ठा मध्या तत्पौडशांगोना ॥ ४० ॥

अष्टांगोनानामा कनिष्ठिका षष्ठ्यमागपरिहीना ॥

मर्वामामप्यासां नन्वा स्वस्वपर्वत्रिमागमिता ॥ ४१ ॥

मर्त्यंगुलपरिणाहा प्रथमांगुलविस्तृतांगुली भवति ॥

अष्टाष्टमागहीनाः शेषा क्रमशः पक्षिण्या ॥ ४२ ॥

- जंवात परिणाहो ध्रुवमष्टाधिकदशांगुलानि स्यात् ॥
विंशतिरेकोपगतो जानुर्द्वात्रिंशदक्षरपि ॥ ४३ ॥
अष्टदशांगुलमिता विस्तार जायते कटिः ॥
पुंसां नामेरन्तः परिधि पदचत्वारिंशदगुलत् ॥ ४४ ॥
पुंसां द्वादश कुचयोरभ्यन्तरमंगुलानि दैर्घ्येण ॥
उरसि च युगोपनिष्ठत्यङ्गुलो भवति कक्षांतः ॥ ४५ ॥
विंशत्युरस्यल स्याद्विस्तारादंगुलानि चतुरधिक ॥
पृष्ठ्या सह परिणाहे षडधिक पञ्चाशदंगुलिकम् ॥ ४६ ॥
पर्व प्रथमं बाहोरष्टदशांगुलानि दैर्घ्येण ॥
योढ्य पुनर्द्वितीयं सप्ततलं मध्यमांगुलिका ॥ ४७ ॥
इति समुदायेन भुजः पदचत्वारिंशदंगुलानि स्यात् ॥
पञ्चांगुलविस्तार पाणितलं शस्तरेखान्तम् ॥ ४८ ॥
मध्यांगुलीविहीना प्रवेशिनी भवति पर्वणार्द्धेन ॥
तत्समनामानामा कनिष्ठिका पर्वपरिहीना ॥ ४९ ॥
अंगुलस्यायामांगुलानि चत्वारि जायते पुंसाम् ॥
निजपर्वार्द्धपरिमिता भवन्ति सर्वेपि पाणिनस्त्रा ॥ ५० ॥
ग्रीवाया परिणाहोऽंगुलानि चतुरधिकविंशतिः शस्तः ॥
नासापुट्रयान्तर्विस्तारो द्वयंगुलं मानम् ॥ ५१ ॥
आचिभुकपश्चिमकचप्रान्तं त्रिंशदंगुलो मूर्ध्ना ॥
कर्णद्वयस्य मध्ये पुनरष्टाधिकदशांगुलिक ॥ ५२ ॥
पुंमामगो मानं स्पष्टं शिष्टैः पुरा विनिर्दिष्टम् ॥
इह पुनरुपयोगादे दिक्ष्माग्रमिदं मयाप्युक्तम् ॥ ५३ ॥
विंशतिवर्षा नारी स पञ्चविंशतिसमो नरो योग्य ॥
जीवति तुर्यांगो वा मानोन्मानप्रमाणानाम् ॥ ५४ ॥

માન —એક ગ્રામ વાસવમાં હલોહલ પાણી ભરી તેમાં મનુષ્યને, (કે જેની ઉંમર ૨૫ વર્ષની થઈ હોય તેને) બેસાડવો અને તેમ કરતાં વાસવમાંથી જેટલા કોણ પાણી બહાર નીકળી આવે, તેટલો માનપ્રાપ્ત પુરુષ કહેવાય, (કોણ એટલે દોઢ મણ) જેમનું સરીર માનપ્રાપ્ત હોય તેઓ અપત્તિશાળી થાય છે અને માનથી બોલાવતા પ્રમાણવાળા કુળ બોચર છે મનુષ્યને પદ્માસનવાળી બેસાડવા, અને એક દીવલુથી બીજા દીવલુ સુધીની જે લગાઈ તેનું નામ પરિણાહ અને આસનથી (વચીનથી) કપાળના જવ ભાગ સુધી (મન્તક સુધી)ની જે ઉંચાઈ તેનું નામ ઉચ્ચાઈ ભાગ્યવશાત્ જે મનુષ્યના પરિણાહ અને ઉચ્ચાઈ સરખા હોય તે ઉત્તમ પ્રકારનો પુરુષ છે આવું કહાયિત જ અને છે જગ અને ઉપાંચાર વિસ્તાર તથા (લગાઈ પહેલાઈ) દારા જ માન હોય છે તે સંસ્કૃતમાં દુ કહીય પદ્મા તળી આની લગાઈ (બેઠીથી અશુભ સુધીની) ૧૪ આંગળ અને પહેલાઈ ૧ આંગળ હોય છે અશુભની લગાઈ ૨ આંગળ સુધી હોઈ શકે છે અશુભની લગાઈ (પરિધિ) પાંચ આંગળ (સુધીની) હોય છે પહેલી આંગળો અશુભ જેવડી બીજી અશુભથી એક વાચાચ નાની, ત્રીજી ૬ નાની અને ચોથી ૬ નાની હોય છે અને તે દરેક આંગળીઓના નખ તેમના પોતાના વેદાના ૬ જેટલા હોય છે પહેલી આંગળો ૩ આંગળના પરિણાહવાળી અને ૧ આંગળ વિસ્તારવાળી હોય છે બીજી આંગળીઓ અનુક્રમે એક બીજાથી ૬ જેટલી નાની હોય છે પ્રથમાંસુધીનો ૭ પરિણાહ બતાવ્યો, તે તેના આંગળ સુખલ હોય છે ભવ (પોંદીઓ)નો પરિણાહ (તસસરી પરિધિ) ૧૮ આંગળ, દીવલુનો ૨૧ આંગળ, અને સાધાનો, ૩૨ આંગળ હોય છે આંગળના સાધાથી નાભિપર્વતની ઉંચાઈ ૧૮ આંગળ હોય છે નાભિ આંગળનો પરિણાહ ૪૬ આંગળ હોય છે જે કુલ વચ્ચેનું જતર ૧૨ આંગળ અને છાની (અને ભગલ-સ્તનથી તિરછા સરખા ૬ આંગળના જતરે હોય છે ત્યાં સુધી)ની પહેલાઈ ૨૪ આંગળ થાય છે અને ત્યાં આંગળનો પીક સાધેનો પરિધિ ૫૬ આંગળ થાય છે જણાથી હાઈ કેણો પર્વત ૧૮ આંગળ, કેણોથી પેશ્યા સુધી ૧૬ આંગળ, અને પેશ્યાથી મધ્યમા આંગળોના મૂળ સુધી ૭ આંગળ હોય છે આમ કુલ હાથ ૪૬ આંગળનો હોય છે હથેલી ૫ આંગળની હોય છે મધ્યમા આંગળોના વેદાના અર્ધા જેટલી જોની મધ્યમાથી નજની હોય છે અનામિકા પણ તેવડી જ હોય છે અને કનિકા આપ્ત વેદા જેટલી જોની હોય છે અશુભ ૪ આંગળનો હોય છે હરેન્ના નખ પોતાના પગના ૬ જેટલા હોય છે મગની પરિધિ ૨૪ આંગળ હોય છે નાકની પહેલાઈ ૨ આંગળ હોય છે ૬ પચોથી હાઈ પાછળના ભાગના વાદના છે.૧ સુધીનું જતર ૩૨ આંગળ હોય છે અને તેટલું માત્ર કહેવાય છે જે કાનના વચ્ચેનું જતર ૧૮ આંગળનું હોય છે આ પ્રમાણે પૂર્વાધાઓએ સરીરનું પ્રમાણ જણાવું છે અને ઉપયોગી હોઈ પ્રયત્નચાત મેં પણ કહ્યું છે આ પ્રમાણ ૨ વર્ષની સુધી તેમજ ૧૫ વર્ષના પુરુષને જાણ પડે છે અર્થાત્ તેટલી ઉંમરના સુધી પુરુષોનું માપ આટલું

હોય શકે. માન અને ઉન્માનના કે એટલું આશુર્દા વધી વખત એવામાં આવે છે
૩૩ થી ૫૪

વર્ષામાં શતમાયુસ્તસ્યૈવં દશ દશા વિભાગેન ॥

ક્ષેત્રાણિ દશ નગર્ણાં તદાથિતં લક્ષણં ક્ષેયમ્ ॥ ૫૫ ॥

આથ પાદૌ સગુલ્ફૌ સજાનુ જંઘાદય દિતીયં સ્યાત્ ॥

ઠરૂ ગુર્ણં મુષ્કવિતયં ક્ષેત્રં તૃતીયમિદમ્ ॥ ૫૬ ॥

નામિ કટિશ્ચતુર્થં પંચમમપિ જાયતે પુનર્જઞ્ઝમ્ ॥

પષ્ઠં સ્તનાન્વિતમુરઃ સપ્તમસૌ સજશ્ચયુગૌ ॥ ૫૭ ॥

ઓઘ્રૌ ગ્રીવાશ્ચમિદ્વ નવમં સ્યાદ્દશ્યુર્ગ નયનયુગલમ્ ॥

સલ્લાટ્મુત્તમાર્ગં દશમં લક્ષણવિદઃ પ્રાહુઃ ॥ ૫૮ ॥

ક્ષેત્રવશાઞ્જાયન્તે મનુજાનાં જગતિ દશ દશાઃ ક્રમશઃ ॥

ક્ષેત્રેષ્વશુમેષ્વશુમા દશા શુમેષુ ચ શુમા પ્રાયઃ ॥ ૫૯ ॥

શાલ્યં રુદિરય વલં ધીત્વકશુક્રવિક્રમાઃ પુંસામ્ ॥

દશકેન નિવર્તન્તે ચેતાઃ કર્મેન્દ્રિયાણિ તથા ॥ ૬૦ ॥

કેત. — મનુષ્યનું પૂર્ણાંશુ ૧ કર્તવ્ય માનવામાં આવેલું છે અને તેના ૧
ભાગ પાંચત્વં સરીરના ૧૦ ભાગ પડે છે અને તેટલાં ક્ષેત્રે કહેવામાં આવે છે એમથી —
પહેલો વિભાગ. — પગના તળીઆથી કુટન સુધી બીજો વિભાગ. — જઞ્ઞ અને જંઘ
(પીઠીએથી હાથ લીધણ સુધી) ત્રીજો વિભાગ. — ઠરૂ સુધ્યંજ, અને નુપણ સુધી ચોથો
વિભાગ. — નાસિ સુધી કમરનો ભાગ પાંચમો વિભાગ. — પેટ હઠો વિભાગ. — સ્તન સાથે
જઞ્ઞોનો ભાગ સાતમો વિભાગ. — જઞ્ઞ (હાંસલો સાથે) આઠમો વિભાગ. — યજુ, હોઠ
સુધીનો ભાગ નવમો વિભાગ. — આંજો અને જમણે દસમો વિભાગ. — કપાળ અને માથું

અથ કમ ક્ષેત્રે ઉપરથી કમ પ્રકારની ક્ષયાઓ અને છે એ ક્ષેત્ર અશુભ હોય
તેની ક્ષયા અશુભ લાગુથી. અને શુભ ક્ષેત્રની ક્ષયા પ્રાપ્ત. શુભ નીવડે છે પ્રથમના
કમ વર્ણો સુધીમાં ભાસ્વાવસ્થાની, દસથી વીસ સુધીમાં વૃદ્ધિની, વીસથી ત્રીસ સુધીમાં
જઞ્ઞની, ત્રીસથી આઠીસ સુધીમાં જુદીની, આઠીસથી પચાસ સુધીમાં જામડીની,
પચાસથી સાઠ સુધીમાં વીરવી, સાઠથી સિતેર સુધીમાં પરાક્રમની, સિતેરથી એ સી
સુધીમાં ચિત્તની, એ સીથી તેણુ સુધીમાં કર્મની અને તેણુથી સા સુધીમાં મન્ત્રિયોની
નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. ૧૫ થી ૬૦

ક્ષિતિજલગિલિપવનાંવસુરનરક્ષ પિશાચતિર્યગ્મિ ॥

તુલ્યા પ્રકૃતિ પુંસા ક્રમેણ તલ્લક્ષણ ધ્રુમ ॥ ૬૧ ॥

સુરભિ પ્રસૂનગંધ સુલ્લવાન્મોગી સ્થિર ક્ષિતિપ્રકૃતિ ॥

પ્રિયવાગ્ધનામ્બુપાયી નીરપ્રકૃતિર્નગે રમમુક્ ॥ ૬૨ ॥

ચપલ ચ્વંડસ્તીક્ષ્ણ શુભાન્ ધનમોજન ગિલિપ્રકૃતિ ॥

ચટુલ ક્ષામ ક્ષિપ્ર સકોપન સ્યાન્મરુપ્રકૃતિ ॥ ૬૩ ॥

વિદાન્સુસ્વસ્કુશ્લો વિવૃતાક્ષ શિખિતોમ્વરપ્રકૃતિ ॥

ત્યાગરતિ મસ્નેહ સુરસ્વમાવેન ષ્યુકોપ ॥ ૬૪ ॥

મૂષ્ણર્ગતિપ્રવણો નર સ્વભાવેન સવિમાર્ગી સ્પાત્ ॥

દુર્જનચેષ્ટ પાપો રક્ષ પ્રકૃતિ સ્વક્રોધ ॥ ૬૫ ॥

ભવતિ પિશાચપ્રકૃતિ સ્થૂલો મલિનશ્ચલઃ પ્રલાપી ચ ॥

શુદ્રાનુગતસ્તિર્યક્પ્રકૃતિર્વહુમુગ્ધવેન્મનુજ ॥ ૬૬ ॥

ઈતિ દશવિધા નરાણા નિર્દિષ્ટ પ્રકૃતયો યથા દૃશ્ય ॥

કિંચિન્મિશ્રક્લત્તણમધુનાવસ્યામ્યતા લોકે ॥ ૬૭ ॥

પ્રકૃતિ—૫૨થી ૬૭ સુધી, જાનિ, પવન, આકાશ, દેવ, મનુષ્ય, ચક્ષુષ, પિશાચ અને તિર્યક્ (દાર ઈન્ધ્રાદિ) આ પ્રમુખ ૬૮ પ્રકારની પ્રકૃતિ હોય છે અને ક્રમથી તેના લક્ષણો કહીયા છે. મનુષ્યના શરીરમાંથી જન્મ અને પુરુષો ત્રી મુખથી આવતી હોય, તેની પૃથ્વી પ્રકૃતિ સમજાવી અને પૃથ્વી પ્રકૃતિવાળા માથા સ્થિર દૃષ્ટિવાળા, મુખી અને જોતી હોય છે જે મનુષ્યની વાળી મીઠી હોય, અને તેને જો પાણી વધારે પીવા ભેરુંતું હોય તો તેની પ્રકૃતિ જલની ક્ષેત્રવાળ છે જલની પ્રકૃતિવાળા મીઠા રસાન વધારે પસંદ કરે છે તે વસ્તુ મેતવ પણ છે જે મનુષ્યો અતિ વ્યવસ્થા હોય છે તીવ્ર શ્રમવાળા, બુદ્ધિવાળા અને ઘણું જાન્યાર હોય છે તેઓ જાનિ પ્રકૃતિવાળા હોય છે (વ્યવસ્થા આથી તેઓ પ્રતાપી હોય જોડે) મીઠું જોવાનારો, મુખો, ઉવાચક અને કોઈ હોય તે વાત પ્રકૃતિના જાણુનો જે મનુષ્યો શરતુશળ હોય છે (નાયો તંમજ શબ્દના મુલ્યદોષને જાણવાવાળા) અને ખીલતી આજોવાળા હોય છે તેઓ આશયપ્રકૃતિના સમજવા આશય ૩ વિષય વિદાન્ અને ચિમિત થાય છે જે મનુષ્યોના ત્યાગથી (દાનકીલના) હોય છે તેઓ દર પ્રકૃતિના જલવાળા, અને તે હોયો પ્રેમાળ, તેમજ કોઈ પત્ન હોય છે (તેમને કોઈ

કવિઃ અને દેવરહિત હોય છે) જે મનુષ્યે આશ્રય, ગીત વગેરેમાં પ્રીતિ રાખ-
નારા હોય, તેઓ મનુષ્યપ્રકૃતિવાળા ચોક્કસ કરવામાં મુશ્કેલી હોય છે જે મનુષ્યે
અશન મેળાવાળા અને કોઈપણ હોય છે તમને શક્ત્યપ્રકૃતિના સમજવા અને તેઓ
પાપી નિવડે છે જે વદાવદા મહત્ત્વા કરવાના અને બહા હોય છે તેઓ પિંચાણ
પ્રકૃતિના અલગ પિંચાણ પ્રકૃતિવાળા મેલા અભ્યાસના અને અલગપ્રકૃતિવાળા હોય છે
અને જેઓ નીચ પુરુષોની સેવક કરવાના હોય છે તેઓ તિર્થંકરપ્રકૃતિના અલગ
વળી તેઓ ખુબ જાનામાં હોય છે અર્થાત તેઓ દાર જેવા સ્વભાવના જ હોય છે
આ પ્રમાણે ૬૪ પ્રકારની પ્રકૃતિઓ જેમ પૂર્વાચાર્યેએ કહી છે તેમ મેં પણ કહી
હવે મિત્રકેશવ કહીશ. ૧૧ શી ૧૭

વિમવસમૃદ્ધિપરત્વ વ્યંજનલાભ પ્રમુત્તમવ્યાજમ્ ॥

વયસિ ભવન્તિ પ્રથમે પ્રાય સ્વત્પાયુર્પા પુંસામ્ ॥ ૬૮ ॥

અંગાનિ ધીપદ્મત્વં શક્તિર્દશનાઃ શનૈર્વિશીર્યતે ॥

નિશ્ચિલેન્દ્રિયાણિ યેષાં ચિરાયુપસ્તે નરા ક્ષેપાઃ ॥ ૬૯ ॥

શુભલક્ષણમંગેભ્યઃ સૌન્દર્યેનાધિકં મુક્તં યસ્ય ॥

સ્વજ્ઞાતિપ્રાધાન્યં પ્રાપ્નોતિ સ ધાન્યધનવત્ત્વમ્ ॥ ૭૦ ॥

અતિકૃષ્ણેષ્વતિગૌરેષ્વતિપીનેષ્વતિરુરોપુ મનુજેષુ ॥

અતિદીર્ઘેષ્વતિલઘુષુ પ્રાયણ ન વિદ્યતે સત્યમ્ ॥ ૭૧ ॥

અપલઃ સ્પૂલો રુદ્ધ પુરુષો ધનમાંસલઃ શિરોવિચિત્ ॥

સ પુમાન્વંતરંગાસ્યસ્મમુદ્ગમપિ ભોષ્યત્યશ્ચિલમ્ ॥ ૭૨ ॥

યસ્ય શરીરં પુષ્ટિં ગૃહાત્યજ્ઞેન યેનકેનાપિ ॥

સ નરો દુંદુબકાસ્ય કલ્યાયતિ કલ્યાણવેરાગ્યમ્ ॥ ૭૩ ॥

સત્ત્વં રજસ્તમશ્વેત્વમી નરાણાં ત્રયો મર્વતિ શુભા ॥

અર્ચિદેકઃ કુત્ર દ્વૌ ત્રય સર્મ કાપિ દૃશ્યન્તે ॥ ૭૪ ॥

ય મત્ત્વગુણોપતઃ સ દયાલુ સત્યવાક્ સ્થિરઃ સરલઃ ॥

દવગુરુભક્તિયુક્તો વ્યસનેભ્યુદયઃ ચ કૃતધૈર્ય ॥ ૭૫ ॥

કાવ્યકલ્પસુ પ્રવળ કુલનારીકૃતરતિસ્મતા શૂર ॥

પ્રાપેર્ણૈર્ધં સતતં રજોધિકઃ કપ્યતં મ પ્રમાન ॥ ૭૬ ॥

મૂર્ત્યસ્તમોન્વિત સ્યાન્નિદ્રાં કુર્વંશ્ચ માલમ ક્રોધી ॥

પૃતૈર્મિશ્રેર્વહુગો ભેદાશ્વાન્યૈર્નૃણાં મિથ્યા

॥ ૭૭ ॥

મિથ્યાકલ્પણ—જેઓને નાની ઉંમરમાં જ વૈભવ તથા સમૃદ્ધિની ખુબ આકાંક્ષા હોય, અને સત્ય તથા ખાનપાન આદિનું ખુબ મુખ મળે, તેઓ સર્વ ખરૂં અપામુખી હોય છે જેમનાં અંગ, વાહાણી, સજ્જિ, આંખ તથા બીજી ધનિકો ધીમિ ધીમિ નાશ પામે તે રીધાંમુ હોય છે જેનું મુખ બીજા જાણી કરતાં સુશરણમાં અને શુભ લક્ષ્યોમાં ભરી જતું હોય, તેને ધન, ખાન્ય અને જ્ઞાતિમાં અશ્રવણ મળે છે જેઓ બહુ કમળા હોય, બહુ ઘેરા હોય, બહુ વ્યથા હોય, બહુ જ મુકા હોય, ખુબ લાંબા હોય અથવા ખુબ ટીકણા હોય તેઓમાં સત્ય હોતું નથી જે વાપળ, ભરે, અનિવરિત (કુખી આમલીવળો), ખુબ (માંસથી) ભરેલા શરીરવાળા અને નસો રેખામાં આવતી હોય તેઓ હોય, તેને વૈતરણ સદા આપવામાં આવી છે આ વૈતરણ સદા પુષ્પો હોય છે અને અસતોષી હોય છે જેનું શરીર અધિ તે અત્યંત ખાવાથી વધુ પુષ્ટ થતું હોય, તે કુલુકા કહેવાય છે અને તે કલ્યાણકારી તથા વૈરાગ્યવાળો કામ છે સમસ્ત દુનિયામાં સત્ય, રજ અને તમ. જે તણ શુભો જ ભેવામાં આવે છે કોઈનામાં એકે તે કોઈનામાં બે અથવા કોઈનામાં ત્રણે લેગા ભેવામાં આવે છે અને તેમના બોલાવવા પ્રમાણને અનુસરી મનુષ્યના શુભો બધા છે જે કલ્યાણ, સત્યવાદી, સ્વિચ્છત્તિના અને સરજ હોય છે તેમજ દેવગુણી સજ્જિ કરનારો, અને સુખદુઃખમાં સરખી શુદ્ધિ રાખનારો હોય છે તેને સત્યશુદ્ધી વ્યવહારો જે કાલકલ્પમાં પ્રવેશ, ખાનપાન સીઓને આકાંક્ષા અને શુભો હોય છે તે રજેશુદ્ધિ ધરાવે છે એમ સમજવું અને તે ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરે છે જ નિરાશ, અવશ્ય ક્રોધી અને મૂર્ખ હોય છે તે તમોશુદ્ધી અવશ્યો તે વધુ ખરૂં કાપને જ પ્રાપ્ત કરે છે આ સત્ય રજ અને તમોશુદ્ધિના મિશ્રણપદ્ધતી વધુ લેક પડે છે ૬૮ થી ૭૭

પ્રાયો સ્જોગુણઃ સ્યાત્રાપોત્કર્પસ્તમોગુણ કોપઃ ॥

પુંસાં વિરોપઃ પુરાસ્યાસ્યામો શાપ્રત સત્ત્વમ્

॥ ૭૮ ॥

દેહસ્થિતેષુ સતતમશુમેષુ શુમેષુ લક્ષણેષુ નૃણામ્ ॥

બ્રાત્વાનવરતમાર્વ તપ્તલ્પમપિ નિર્દિગેત્રાક્ષ

॥ ૭૯ ॥

શુદ્ધિયુતો યો દીર્ઘો હસ્વો યો જાયતે નરો મૂર્ધ્વ ॥

પિઙ્ગ શુષિ મુશીલઃ કાલાક્ષો યસ્તદાશ્ચર્યમ્

॥ ૮૦ ॥

યદ્દન્તુરોપિ મૂર્ત્વો રોમયુતો જાયતે યદલ્પાયુ ॥

યન્નિપ્તુરઃ સ દીર્ઘસ્તદદ્વમુર્ત જૃમ્મતે મુવને

॥ ૮૧ ॥

ન વ દુર્મંગ સુનેશ્ર સુગ્રીવો માસ્વાહકો ન સ્યાત્ ॥
 રુદ્ધો નાસ્તિ સુમોગી પરુપત્વઃ નાસ્તિ સુસમાહિત ॥ ૮૨ ॥
 પૃથુપાણિઃ પૃથુપાદ પૃથુર્ક્ષ્ણ પૃથુગિરા પૃથુર્સ્કંધ ॥
 પૃથુવક્ષા પૃથુજઞ્ઞ પૃથુમાલ પૂજિત પુરુષઃ ॥ ૮૩ ॥
 મ્કાસં મજતિ શ્રી પ્રલમ્બવાહુ મજત્યધીશત્વમ્ ॥
 પીનાક્ મજતિ કૃપિર્માસોપચિત ચ મજતિ સૌમામ્યમ્ ॥ ૮૪ ॥
 સુસ્થિષ્ઠસચિક્ષ્યો ય કશ્ચિન્માસલો મૃદુઃ સ્નિગ્ધઃ ॥
 અતિસુંદર પ્રકૃત્યા સ સુસ્વાદૃષો જાયતે પ્રાયઃ ॥ ૮૫ ॥
 સ્નિગ્ધતિલ્પ મશક વા ચિહ્નં વા ભવતિ કિમપિ ચાન્યત્ ॥
 પુંસાં દક્ષિણભાગે તન્દ્રુમમિત્યાહ મોજનૃપ ॥ ૮૬ ॥
 નસ્ત્રશસ્ત્રેશ્વરોમજિહ્વાલેચનાસ્પરદનેષુ ॥
 નાસ્તિ સ્નેહો યેપામકારણ સત્ત્વમિદ્ તેપામ્ ॥ ૮૭ ॥

એ કે શુભાશુભ લક્ષણોને આધારે શુભાશુભ ફલ કહેવામાં આવે છે. છતાંય તે લક્ષણોની પરીક્ષા ચારવાર કરી તેઓનું ફલ કહેવું, સ્વક્રમાં ફલ કહી નાખવું નહિ, કારણ કેટલીક વખત કુલસ્ત આશ્ચર્યજનક ફલ પણ કરી નાખે છે એમને વચ્ચે લલુચો ભુલિમાન હોય છે. વચ્ચે ઠીંગણાઓ મૂર્ખા પણ હોય છે. માંસવાળો પવિત્ર હોય છે, અને કાંચો આંખોવાળા (ચણી કાળી કીકીવાળા) સ્વચ્છત્રિ હોય છે. ઈંડાવાળો મૂર્ખા હોય છે અને ફવાટાવાળા અજ્ઞાસુચી હોય છે. વચ્ચે લેળો લલુચ હોય છે, તેઓ કાચવિત્ કોઈ પણ હોય છે. આ બધું આશ્ચર્ય એવું છે કેમકે લક્ષણોનાં ફલ શુભજ તેમ ન થયું એકલે. પરંતુ આપ આશ્ચર્યજનક કેટલીક વખત આવી જાય તેટલા ઉપરથી લક્ષણો અને તેમનું ફલ ભર્ષા છુ. એમ સમજવાનું નથી. કહેવાની મતલબ એટલી જ છે કે સારી રીતે પરીક્ષા કર્યા બાદ ફલ કહેવું. સારી આંખોવાળા કુર્બાંજી હોતા નથી. સારી કીકીવાળા મનુષ્ય જનતા નથી. તેજહીન ચામડીવાળા હોય હોજની શકતા નથી અને જલજમડી વામડીવાળા શુભ હોજની શકતા નથી. એમનાં હાથ, પગ, કાન, માથું, ખભા, હાડકા, બરફ અને કપાળ વિસ્તૃત હોય છે તેઓ પૂંદ્ર કરવા શક્ય છે. લાલ આંખોવાળા લક્ષ્મીવાળા જાય છે. લાંબા શાકવાળા અધિકારી અને છે પુત્ર શરીરવાળા જેકુત અને છે અને માંસથી ભરેલા શરીરવાળા ભાગ્યવાળો બીજો છે એ મનુષ્ય સુદર અધિભોગ, માંસલ, મૃદુ, તેજસ્વી,

અને સુદ્ધ હોય છે તે પ્રાચ. સુખી હોય છે તલ અથવા મસદે કોમ્પિયુ ચિન્હ (લાલુ
લગ્નથી વજેરે) પુરુષના જન્મવા અથવા હોય તો મુખ ફળ આપનારાં સમજ્યાં.
ધારે અશુભ ફળ આપે છે નખ, કાન, વાળ, ફવાટ, છાત્ર, આંખ, મોં અને હંડમા
જેમને સ્નેહ (સુવાળાપણ અને અમકોલાપણ) નથી, તેમજ પૃથ્વી પર હોય
નમસ્તુ છે ૭૮ થી ૮૭

इह भवति सप्तर्क्तः पञ्चभूतः पंचसूक्ष्मदीर्घो यः ॥

त्रिविपुल्लघुगंभीरो शत्रिशस्त्रक्षण स पुमान् ॥ ૮૮ ॥

नखचरणपाणिरसनादशनच्छदताल्लोचनांतिपु ॥

स्याद्यो रक्त सप्तसુ सप्तांगा स लभते लक्ष्मीम् ॥ ૮૯ ॥

पदकं कक्षावक्षः कृकाटिका नासિકानखास्यमिति ॥

यस्यેદમુજ્જનં સ્પાદુષ્મતયસ્તસ્ય જાયન્તે ॥ ૯૦ ॥

दंतत्वक्केशांगुल्यर्वनखं चेति पंच सूक्ष्माणि ॥

घनलक्ष्णैरूपेता भवन्ति ते प्रायशः पुरुषा ॥ ૯૧ ॥

नयनकुचौ रसनाहनुभुजमिति यस्य पंचक दीर्घम् ॥

દીર્ઘાયુર્વિત્તકરં પરાક્રમી જાયતે સ નર ॥ ૯૨ ॥

भालमुरोवदनमिति त्रितयं भूमीशस्य विपुल स्यात् ॥

ગ્રીવાજઘામેહનમિતિ ત્રિક લઘુ મહીશસ્ય ॥ ૯૩ ॥

यस्य स्वरोय नाभिः सत्वमिदं च त्रयं गभीरं स्यात् ॥

સસાંત્રુધિકાન્યા હિ મૂમે સ કરગ્રહ કુરુતે ॥ ૯૪ ॥

स्मरशास्त्रविनिर्दिष्टा राज्ञो वृषो ह्य इति त्रयो भेदाः ॥

જાયન્તે મનુજાના ક્રમેણ તલ્લક્ષણં વર્યં શ્રૂમ ॥ ૯૫ ॥

लिङ्गं पदंगुलानि स्यादष्टौ वा शशः स पुमान् ॥

નવ દશ ચૈકાદશ વા તદપિ પુનયસ્ય સ વૃષાસ્ય ॥ ૯૬ ॥

શદશ વા લિંગ સ્યાત્ત્રયોત્થાદીનિ ત્રાંગુલાનિ મવેત્ ॥

જાતોઞ્ચવસ્ય માન હયામ્નયા નિગદિત સોઽપિ ॥ ૯૭ ॥

રતિપુ શશવપદ્યાનાં સહ મૃત્યાદિમિરઠ્ઠિમા પ્રીતિ ॥

મેહનં વરાઙ્ગનાર્યો પરસ્પેરેણ પ્રમાણૈક્યાત્

॥ ૯૮ ॥

અન્નં શ્લુષિ પાનં તૃપિ પથિ ઓમે વાહનં મહેદક્ષા ॥

હિતિ મવતિ યસ્ય સમયે ઘન્યં પ્રવર્દતિ તે સંત

॥ ૯૯ ॥

મનુષ્યોનાં ૩૨ લક્ષણો—નમ, પમ, કાચ, લુભ, ભેદ, તાળવુ અને જાંચના મુલ્ય જે સાત લાલ દોષો ભેદિએ. કાચ, ખતી, અપચી, નાક નમ અને મુખ જે ૭ ભેદ (૬માં આરેકાં) ભેદિએ. દાંત, ચામડો, વાળ, જાંચનીના વેશ અને નમ જે પાંચ સૂક્ષ્મ ભેદિએ. જાંચ, સ્તન, લુભ, હાલી અને કાચ જે પાંચ દીર્ઘ ભેદિએ. કપાલ, છાતી મોઢુ જે ત્રણ વિશાળ (પહેલાં) ભેદિએ. ગળુ, જરા (પીઠીએ) અને જાનેન્દ્રિય જે ત્રણ નાનાં ભેદિએ. સ્વર નાભિ અને સ્વર જે ત્રણ અલીર ભેદિએ. જામ સાત લાલ, ૭ ભેદ પાંચ સૂક્ષ્મ, પાંચ દીર્ઘ ત્રણ વિપુલ ત્રણ લઘુ અને ત્રણ અલીર જેમ ૭+૨+૪+૪+૩+૩+૩+૨ લક્ષણો ગણાઈ છે. જેમને જ્યાં ૩૨ લક્ષણો દોષ, તેઓ મહાપરાક્રમી, ધનવાન અને મુખી થાય છે. પુષ્ટ વિચાર કરતાં જેમને પહેલાં સાત લક્ષણો દોષ તેઓ ધનવાન થાય છે. બીજા ૭ દોષ તેઓ ભૂતિ પ્રાપ્ત કરે છે. ત્રીજા પાંચ દોષ તેઓ ધનવાન થાય છે. ચોથાં પાંચ દોષ તેઓ દીર્ઘાંશુવી અને પરાક્રમી થાય છે. પાંચમા ત્રણ દોષ તેઓ રાજા થાય છે. છઠ્ઠા ત્રણમા પાંચ રાજા થાય છે અને સાતમા ત્રણ લક્ષણવાળા મહાપરાક્રમી રાજા થાય છે. કામગામમાં કહેલા યશ, વૃષ અને કમ જેમ મનુષ્યોના ત્રણ સેવ થાય છે. તમના લક્ષણ કમથી અને કહીએ છીએ. એનું લિંગ ૭ જાંચનાં દોષ, જાંચનાં જાક જાંચનાં દોષ તે પુરુષ યશ કહેવાય, ન હરા કે અગીઆર આગળનું લિંગ દોષ તે જ પુરુષ કહેવાય. એનું લિંગ બાર કે તેર જાંચનાં દોષ તે કમ ભતિને પુરુષ કહેવાય છે. રતિક્રિયામાં યશ વૃષ અને કમ ભતિના પુરુષોને સરખા પ્રમાણનાં મુદ્દાંચવાળી સ્ત્રી સાથે પછી તે નોકર થાય કે જ્યે તે વર્તેની દોષ છતાં વરમ પ્રીતિ થાય છે. જેમને જૂન લાગતાં જામ, વૃષ લાગતાં પાળી મુસાફરીમાં વાહન અને પરિક્રમમાં રક્ષા પ્રાપ્ત થતી હોય, તેઓ જ જામચાળી ગણાઈ ૮૮ થી ૬૬

ઈતિ મહારામ શ્રી નૃસિંહના પુત્ર દુર્લભરાજે જનાયેક સામુદ્રિક-
તિકાક નામનો નરસીકણવૃશાજનો બીજો શારીરતિકાર ૪ પૂર્વ

अधिका२ त्रीन्ने

- अंगप्रत्यगयुत सकलं शरीरमिदमिति प्रोक्तम् ॥
 आवर्तप्रभृतीनामनुक्रमालक्षणं वयं धूमः ॥ १ ॥
- रोमत्वग्वालभव स्यादावर्तः शुभस्नेधा ॥
 शस्तो दक्षिणवलित स्निग्धो व्यक्तः परो न शुभः ॥ २ ॥
- कर्तलपदभ्रुतियुग्मे नामौ वा त्वग्मवो नृणाम् ॥
 सस्यादपरौ द्वावपि लक्षणविभिन्नौ यथास्थानम् ॥ ३ ॥
- सव्यापसव्यभागे शिरसि स्याद्यस्य दक्षिणावर्तः ॥
 श्वेतातपत्रलक्ष्मा लक्ष्मीः कर्तवर्तिनी तस्य ॥ ४ ॥
- रोमावर्तः स्निग्धो मूयुगमध्ये प्रदक्षिणो व्यक्तः ॥
 यस्योर्णाख्यः पूर्णः सोम्युधिक्रान्धेर्भुवा भर्ता ॥ ५ ॥
- मुज्युग्मे यस्य स्यादावर्तः द्वितीयमंगदप्रतिमम् ॥
 नियतं सोखिलभूर्मिं पुरुषो निजवाहनां वहति ॥ ६ ॥
- यस्य कर्णमोजतले दक्षिणवलितो भवेदतिव्यक्तः ॥
 परिचितशौचाचारो धर्मपरः स्यात्स विचादयः ॥ ७ ॥
- भाग्यवतां पञ्चांगुलिगिरिभ्यु सौख्याय दक्षिणावर्तः ॥
 प्रायः पुंसां वामावर्तो दुःखाय पुनरेष ॥ ८ ॥
- भ्रुतियुगनाभ्यावर्ताः प्रदक्षिणा श्रेयसे भवति नृणाम् ॥
 शूढावर्तोप्येकः श्रेष्ठरो दक्षिणः शिरसि ॥ ९ ॥
- शीर्षे वामे भागे वामावर्तो भवेत्स्फुटो यस्य ॥
 स धृत्तामो भिक्षां रक्षां निर्लक्षणो लभते ॥ १० ॥
- वामो दक्षिणपार्श्वे प्रदक्षिणो वामपार्श्वके यस्य ॥
 न तु तस्य चरमकाले भोगो नास्त्यत्र सन्देहः ॥ ११ ॥

અંતર્લલાટપટ્ટં વ્યક્તાવર્તો લલામવદ્યસ્ય ॥

વામોઽપ્ય દક્ષિણો વા સ્વત્પાચુર્દુઃસ્થિતશ્ચ સ્પાત્ ॥ ૧૨ ॥

યસ્યાવર્તદ્વિતય સુવ્યક્તં ભવતિ પાદતલમધ્યે ॥

નક્તદિનમતિદીનો મૂર્ધિ સ ઞમતિ મતિહીનઃ ॥ ૧૩ ॥

જાન અને ઉપાંચ સહિત આશુ સરીર એ કહ્યું હવે આ વત (ભમરીઓ) આવીના લક્ષણો અમે કહીશું ભમરીઓ રૂવાટા, આમઠી અને વાળ જેમ ત્રણ પ્રકારની અને છે આમાંથી એ કોઈ ભમરી ક્ષિણાવર્ત (જમણી બાજુ નમતી) હોય, સુદર હોય અને સ્પષ્ટ હોય તે સારી ડાબી પોટી બલ્કવી આમાંથી આમઠીથી થનારી ભમરીઓ હૈલીમાં (આંતરનીઓના ટેરવે પણ જેને સામાન્ય હોડબચકારમાં વધે કહ્યા કરે છે), પતના તરીએ કાન ઉપર અને નાભિમાં થાય છે અને રૂવાટાથી જનારી ભમરીઓ હાથપગ તથા વાસામાં અને વાળથી થનાર માથામાં થાય છે જેના માથામાં ડાબા અને જમણા અને પદ્મજે, જમણી ભમરીઓ હોય તે ખુબ પતવાન થાય છે જેની જમણે વચ્ચે સુદર ભમરી (રૂવાટાથી બનતી) જમણી બાજુની હોય તે શાક થાય છે જેના અને હાથ ઉપર બીજા અંગ (હાથનું ધરણું) ન હોય તેમ ભમરીઓ હોય તે જૂદા જમીનદાર થાય છે જેના કચ્છમાં (હૈલીમાં) સાદું જમણી ભમરી હોય તે શુદ્ધ આચારવાળો, પતવાન અને પાર્શ્વિક માયુસ થાય છે. અખ્યસાથી માણસોની પશ્ચિ આંતરનીઓના ટેરવે જમણી ભમરીઓ હોય છે અને દુર્ભાગી માણસોને ડાબી હોય છે નાભિ ઉપર તેમજ કાન ઉપર પગારી જમણી ભમરીઓ ત્રણ શુભ ફળ આપે છે માથામાં જેજ સુદર જમણી ભમરી (અસ્તિષ્ઠના મંથબાવે) પદ્મી હોય, તે પણ શુભ ફળ આપે છે જેના માથામાં ડાબી બાજુ સ્પષ્ટ ડાબી ભમરી હોય, તે યલો દુઃખી થાય છે અને બીજા મંડતાં પણ તેને સારી બીજા ભગતી નથી ડાબી બાજુએ જમણી અને જમણી બાજુએ ડાબી ભમરીઓ જેને હોય તેની પાછલી આગળા કોમરકિત થાય છે જેમાં મુઠેક નથો જેના કપાળ વચ્ચે ભમરી હોય (પછી જાહે તે ડાબી હોય કે જમણી હોય) તે અપાણુ અને દુઃખી થાય છે જેના પગમાં એ ભમરીઓ સ્પષ્ટ રેખાતી હોય તે યલો જ દરિદ્ર અને જહમતિ કોઈ શાન્તિદિવસ બદલ્યા કરે ૧ થી ૧૩

સુસસચરિતપાદા મયૂરમાર્જારસિંહગતિતુલ્યા ॥

દીર્ઘકમા સુલીલા માગ્યવર્તા સ્યાદ્વૃતિઃ સુમગા ॥ ૧૪ ॥

ગતિમિર્મવન્તિ તુલ્યા યે ચ સમા ઢિરદનકુલર્હસાનામ્ ॥

રૂપમસ્યાપિ નરાસ્તે સતતં ધર્માર્થકામપરાઃ ॥ ૧૫ ॥

ગોમાયુકરમરામમઠ્ઠકલાસશકમેકમૃગૈ ॥

યેર્ષા ગતિ સમાના તે ગતસુસરાજસન્માના ॥ ૧૬ ॥

વિપમા વિકટા મંદા લઘુક્રમા ચચલા દ્રુતા સ્તન્ધા ॥

આમ્પતરાશ્ચ વાહ્યા લમ્પદા વા ગતિર્ન શુભા ॥ ૧૭ ॥

ઘનિનાં ગમન સ્તિમિત સમાહિતં શબ્દહીનમસ્તવ્ધમ્ ॥

હસ્વપ્લુતાનુવિદ્ધ વિલમ્બિત સ્યાદિદિનામ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:- જે માણસોની આલ શાસ્ત્ર, બીજાકા અને સિદ્ધની માફક હાથ, કમવાર મુખપૂર્વક ફાગ બસવી તાલનદ્વ દોષ તે બામ્પતરાની થાય છે જે પુરુષો હાથી, નેાબોયો અને હસની માફક આવે છે અથવા આખલાની માફક આવે છે તે નિરતર ધર્મ અર્થ અને કામની સાધના કર્યા કરે છે જે પુરુષો શિયાળ, છિદ, અપેટા, કાચટા, સસદો, દેહકો અને હસણની માફક આવે છે તે મુખ અને માનથી રહિત દોષ છે અસ્તબ્ધસ્ત ઉચી નીચી ખીચી દુઃકા દમણવાળી, અબલ, ધણો ઉનાવળી, જઈ નેવી, પત્ર અથમવી અથવા પહેળા પત્ર રાખી જણાવી અથવા પત્ર એક બીજાને મસાવા દોષ તેની આલ આરી ગણાવી નથી. ધનપાન પુરુષાની આલ એક સરખી, અથાજ વગરની, નિયમિત પત્રલા પાઠવી અને બરાબર પત્રલાં જમાવવી દોષ છે જ્યારે દરિક પુરુષાની આલ હાથપત્ર વગરની, વચ્ચે વચ્ચે ચોક્કસ જવી, અને ધક્કા વધવી તો ધક્કામા દુઃકા થવી દોષ છે ૧૬ થી ૧૮

છાદયતિ નરસ્યાઙ્ગે લક્ષણમત્યન્તતો નરશ્ચાયા ॥

સા પાર્થિવી તયાપ્યા જ્વલનમવા વાયવી વ્યોમ્ની ॥ ૧૯ ॥

ભવતિ શુભાશુમફલદા નિજતેજસ્તન્વતી વહિર્દેહાત્ ॥

વિમલસ્ફટિકાન્તર્વિલમતિ સા દીપકલિક્વેવ ॥ ૨૦ ॥

સ્નિગ્ધદિજનસલોમત્વક્રેશા પાર્થિવી સ્થિરા સવા ॥

નયનદ્વદયામિગમા ત્તે ધનધર્મસુસ્રમોગાન્ ॥ ૨૧ ॥

આપ્યામિનવામ્મોદપચ્છન્નજલમભિમા છાયા ॥

સર્વાર્થસિદ્ધિજનની જનયતિ સૌમાગ્યમિદ્ પુમાષ્ ॥ ૨૨ ॥

જ્વલનપ્રમા ચ ધાર્લાર્કપ્રવાલકનકામિપદારાગાનિમા ॥

પૌરુષપરાક્રમેર્વા જયમર્થ તનુમૃતા તનુતે ॥ ૨૩ ॥

સ્થા મલિના દીના ચલા સ્થા મારુતી મવેચ્છાયા ॥

વધવંધવંધનપરા વિષ્ણવિનાશં તૃણાં કુસ્તે ॥ ૨૪ ॥

સ્વચ્છા સ્પર્શ્વિક્ષિણિનિમા પ્રોદ્ધામા દેહિનામિદ્ વ્યોમ્ની ॥

પ્રાયઃ થ્રેયોનિધિસુલ્લસનસુતસૌમાગ્યદા પુંસામ્ ॥ ૨૫ ॥

અર્કાચ્યુતેન્દ્રયમશશિપ્રતીકાશા લક્ષ્ણૈસ્તુ ફલે ॥

અન્યાઃ પંચ પુનસ્તાઃ પ્રવદંત્યપરે સમસંપદો નૈતત્ ॥ ૨૬ ॥

છાયા (કાન્તિ) :- પુરુષના ઉપર પાર્શ્વિક જલમથી આગેથી વાવવી અને આકાશીય જોમ પાંચ પ્રકારની છાયા પડે છે અને તે બીજા લક્ષણોને જણાવી દે છે જ્યાં છાયા દેહની ઉપર પેટાણુ તેજ જતાવતી, નીતરેલા મેલથી આશ્ચર્યજનક આગમને કારણે છવાયેલા અંધકારમાં દીપકલિંગની આકૃતિ માહુમ પડી આવે છે અને કુભાશુભ કૃત્તને આપે છે જ્યારે મનુષ્યના કાંત, નખ, ફેરાડાં, વામઘી અને વાળ મુદર થમ ક્રીલા દેખાતાં હોય, અને રેખાઓ સાફ માહુમ પડી આવતી હોય ત્યારે પાર્શ્વિક છાયા છે જોમ સમજવું અને જ્યારે પાર્શ્વિક છાયા હોય ત્યારે ધન, ધર્મ, કુખ અને કોમલવૈભવ આપે છે જ્યારે નવા મેલના જલની આકૃતિ તેજવાળી ક્રાંતિ છવાયેલી માહુમ પડે ત્યારે તે જલમથી છાયા છે જોમ સમજવું જલમથી છાયા કહે છે મર્મમાં સિદ્ધિ આપનારી અને જાતને ઉત્પન્ન કરનારી છે જ્યારે પ્રાતઃકાલના સૂર્યના જેવી જમવા પ્રવાહ, સુવર્ણ અને યોગશક્તિના જેવી ક્રાંતિ જગજગતી હોય ત્યારે તે આગેથી છાયા છે જોમ સમજવું આગેથી છાયા હોય ત્યારે પુરુષાર્થ અને પરાક્રમથી વ્યવ અને ધનનો હાલ થાય છે જ્યારે ક્રીડી (કુળો) મલીન, લીન, જલ, શાંકવાદળો, છાયા દેખાતી હોય ત્યારે તેને વાવવી છાયા સમજવી વાવવી છાયા જાંબત કરાવે છે અને ધનનો નાશ કરે છે જ્યારે રક્તિંગની આકૃતિ ઉદામ સ્વચ્છ છાયા માહુમ પડતી હોય, ત્યારે તે આકાશીય છાયા છે જોમ જાણવું અને જ્યારે આકાશીય છાયા હોય ત્યારે ધન, પાત્ર, કુળ, સતાન અને સોભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે જ્યાં પાત્ર છાયાઓ સૂર્ય વિષ્ણુ ઈશ્વર થમ અને ચક્રના જેવી લક્ષણો પડે દેટલાક કહે છે અને તેવી છાયાવાળાને તે દેહના જેટલું કુખ મળે જોમ કહે છે પણ તેમ જનણ અગ્રકથ દાર્ઢ (મે) છુદ્ધ જુદા કથ કથ છે ૧૬ થી ૨૬

સ્નિગ્ધ સ્વરોઽનુમોદી નિર્હાદી સંહિત કલો મન્દ્રઃ ॥

તારઃ સ્વરઃ વિપુલો પુંસાં સંપત્કર સતતમ્ ॥ ૨૭ ॥

દુંદુભિવૃપમામ્બુદમૃદંગશિસિરાંવરણંગૈઃ સ્યાત્ ॥

યસ્ય સ્વર મમાનાઃ સ મૂપતિર્ભવતિ માગાદય ॥ ૨૮ ॥

મિત્ર ક્ષીણ ક્ષામો વિક્રુષ્ટો ગદ્ગદસ્વરો દીન ॥

રુક્ષો જર્જરિતોપિ ચ નિઃસ્વાનાં નિઃસ્વન પ્રાય ॥ ૨૯ ॥

વૃક્ષકાકોલ્લક્ષ્મવગોષ્ઠકોષ્ઠરાસમવરાદૈ ॥

તુલ્ય સ્વરો ન શસ્ત્રો વિશેષતો દિ સ્વરો દુષ્ટઃ ॥ ૩૦ ॥

૨૯ (અર્થ) — ૧ માણસનો અવાજ સ્તિગ્ધ આનંદાચક્ર આનંદપૂર્વક ઉચ્ચારાએલ, સારસના હુલન જેવો, મૃદંગના ધ્વનિ જેવો, ઉચ્ચ અને વિપુલ હોય છે તે સુપત્તિ મેળવે છે જેમનો અવાજ નયારાના અવાજ જેવો, સાંદ, મૃદંગ, મોર, મૃગ, અને અહલા જેવો હોય છે તેઓ પશુ હોજવિહાસથી મુક્ત રાત્રી જેવા સાથ છે જેમનો અવાજ વહી વહીયાં બહારતો, હીલો, સુહૃદિત, જેઆએલો, ગદ્ગદના બતાવનાર દીન, કંઠોર અને જર્જરિત હોય તે વધુ મદ્દ દરિદ્ર હોય છે ૨મનો અવાજ વદ્ર, કમરો, કુવટ વંદરો, ભેટ, શિયાળ, બપેટા અને બૂળા જેવા હોય તે માણસો દુઃખ હોય છે આ અવાજ કદાપિ સાથે જણાતો નથી ૨૭ થી ૩૦

ગંધો મુવિ નરાણાં પ્રજાયતે નાસિકેન્દ્રિયગ્રાહ્ય ॥

શ્વાસ સ્વેદાદિમવો જ્ઞેયઃ સ શુમાશુમો દિવિધઃ ॥ ૩૧ ॥

કર્પૂરાશુસ્મલ્યજમૃગમદજાતીતમાલદલગન્ધા ॥

ત્રિપમદગધા મૃમૌ પુસ્ત્યા સ્યુર્મોગિન પ્રાય ॥ ૩૨ ॥

મત્સ્યાણ્ડપૂતિગોણિતનિમ્બવસાકાકનીઢવકગન્ધા ॥

તુર્ગન્ધાશ્ચ નરાસ્તે દુર્મગતાનિ સ્વતામાજ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ — મનુષ્ય નો આસ અને પચ્ચેવો એ બે કારણોથી તેના શરીરમાંથી સાથે કે ખોળે બે પ્રકારનો ગંધ નીકળે છે એ કપુર અમર, જડન કસ્તૂરી અથવા કે તમાલ જેવી અથવા હાથીના મદ જેવી સુગંધી નીકળતી હોય, તે તે પ્રકારે જાણે હોતી પુરુષ છે જેમ બાલુક અને એ માછલી, ઈંડાં, ઉચ્ચરો લોહી, લીમટો, ચરબી, કમરોનો માથો અથવા જગલાના જેવી દુર્ગંધ નીકળતી હોય તે સમજવું કે તે દરિદ્ર મના માટે જ થેલો છે ૩૧ થી ૩૩

ગૌર શ્યામઃ કૃષ્ણો વર્ણ મંમવતિ દેહિનાં ત્રેષા ॥

આદ્યૌ ધ્રાવપિ શસ્ત્રૌ શુમો ન કૃષ્ણો ન સર્કર્ણ ॥ ૩૪ ॥

પદ્મજકિંત્લનિમા ગૌરશ્યામ પ્રિયંશુકુસુમસમ ॥

કૃષ્ણસ્તુ કજ્જલામ સ્તિગ્ધ શુદ્ધોપિ નો ગસ્ત ॥ ૩૫ ॥

વર્ણ—જોર સ્થામ અને કૃષ્ણ જોમ ત્રણ પ્રકારના રંગ મનુષ્યોના હોય છે આમાંથી પહેલા બે (જોર અને સ્થામ) મેઠ છે કૃષ્ણ બસણ છે તેમજ મિમ્મ રંગ હોય તે પણ સાથે મળતો નથી. એ રંગ કમળની પાંખડીઓની વચ્ચે રહેલા બીજા-ત્રીયા (કિન્નરક) ના જેવો હોય તે જોર કહેવાય પ્રિયજ્ઞ (ધાવડી) નાં ફૂલ જેવો હોય તે સ્થામ કહેવાય અને કમળ જેવો હોય તે કમળ કહેવાય. કમળ રંગ શુદ્ધ અને અમરતો હોય તેા પણ સાથે નથી. ૩૪-૩૫

व्यसनं ब्राम्हुदये वा गतरंकाशोकमुकुलितोत्साहम् ॥

उन्मीलनधीरत्वं गंभीरमिह कीर्त्यते सत्त्वम् ॥ ૩૬ ॥

एकमपि सत्त्वमेतै सर्वाणि संति लक्षणैस्तुल्यम् ॥

यस्मिन्કपिमनुजानां न कदाचन दुर्लभा लक्ष्मी ॥ ૩૭ ॥

त्वचि भोगा मांसे सुखमस्थिषु घनमीक्षणेषु सौभाग्यम् ॥

યાન ગતૌ સ્વરે સ્યાદાઙ્ગા સત્ત્વે પુનઃ સર્વમ્ ॥ ૩૮ ॥

सौभाग्यमिव स्त्रीणां पुरुषाणां भूषणं भवति सत्त्वम् ॥

તેન વિહીના મુવને ભજન્તિ પરિમવપદ પ્રાયઃ ॥ ૩૯ ॥

वर्णः शुभो गते स्यादङ्गणादपि शुभतरः स्वर पुसाम् ॥

અતિશુભ્તર્મ સ્વરાટ્પિ સત્ત્વ મત્ત્વાધિકા ઘન્યાઃ ॥ ૪૦ ॥

वक्रानुगतं रूपं रूपानुगतं नृणां भवति वित्तम् ॥

વિત્તાનુગત મત્ત્વં મત્ત્વાનુગતા ગુણા પ્રાયઃ ॥ ૪૧ ॥

इह मत्त्वमेव मुस्यं निखिलेष्वपि लक्षणेषु मनुजानाम् ॥

મટ્રાવો ભવતિ પુનઃશ્રિતા શામ્યં મમુપયાતિ ॥ ૪૨ ॥

नापि तु यथा नमनं मनो विकार कथचनान्येति ॥

આપચતિ મંપચપિ તે મત્ત્વવિમુષિતા પુરુષાઃ ॥ ૪૩ ॥

शुभलक्षणमप्येवं धार्ढ्यं न विलोक्यते स्फुटं यस्य ॥

અપિ દૃશ્યતે પુનઃ શ્રીસ્તસ્ય તદાઽધ્રુવતિસત્યમ્ ॥ ૪૪ ॥

स्थूलस्तनुभि परुषैर्मृदुभि स्वलेखायतंसौ ॥

યઃ મસ્ત્વવાન્મ પૂજ્યસ્તત્મવત્ શુણાધિક મત્ત્વમ્ ॥ ૪૫ ॥

શુભલક્ષણમર્ગં यदि सुपूजितं स्यान्नरस्य सस्ववत् ॥

તદુભયસંપર્કોદિહ સૌભાગ્યે મંજરીમેદ

॥ ૪૬ ॥

સત્ત્વ (પ્રભાવ) :—ઉદ્ગતિમાં કે અવનતિમાં જેનાથી શક્તિ કે શોક થતાં નથી, અને સદાકાળ ઉત્સાહ પીસેલો જ રહે છે, સ્પષ્ટતા (નિઃસંકોચ, નિર્લંબવર્તન) ધીરજ અને ગભીરાર્થ રહે છે તેવું નામ સત્ત્વ છે આ સત્ત્વ જોઈ એવી સ્ત્રી જ છે જે બધાં લક્ષણોની સાથે સરસાર્થ કરી શકે છે અને જેના હોવાથી મનુષ્ય લક્ષ્મીના વર્ણિત સ્ત્રી થઈને નથી. જ્યારે આમલીથી કેવલ લોગ, માસથી મુખ, હાડકાંથી ધન, હૃદયથી સૌભાગ્ય, ગતિથી વાહન અને સ્વરથી આજ્ઞા સબધી જ્ઞાન મેળવી શકાય છે ત્યારે સત્ત્વથી બધું જ બાકી શકાય છે એવું સ્ત્રીઓને સૌભાગ્ય છે તેવું પુરુષોને સત્ત્વ છે સત્ત્વ વગરના પ્રાણ, પરાજા પામે છે અતિથી રવ અને રત્નથી સ્વર બહીષ્કાર છે જ્યારે સત્ત્વ તો સ્વરથી પણ બહીષ્કાર છે પણ જ બહીષ્કાર છે, મોટે જેમનામાં સત્ત્વનો વધારો છે તે પુરુષો ધન્યવાદને પાત્ર છે આયુષ્યનું રૂપ મેદાના આકાર ઉપર નિર્ભર છે, અને રૂપને અનુરૂપ ધન મળે છે ધનને અનુરૂપ શુભ હોય છે, અને સત્ત્વ શુભોને અનુરૂપ હોય છે આ આખા લક્ષણશાસ્ત્રમાં બધાં લક્ષણો કરતાં સત્ત્વ ઉત્તમ છે જેના હોવાથી મનુષ્યને કશાની ચિંતા કરવી પડતી નથી. સત્ત્વવાળા પુરુષોને આપત્તિમાં કે સપત્તિમાં કોઈને નમન કરવાનું રહેતું નથી, મન વિકૃત થતું નથી, અને તેઓ સદાકાળ જોઈ સરખા રહે છે જેનામાં સત્ત્વ ન હોવાનું હોય, તે ધનવાન હોય છતાં બધવું કે તેની લક્ષ્મી ટકી શકવાની નથી. શરીર બાહે બાકું, પાતળું ગરબજડું કે કોમળ હોય અને અત્યંત પ્રત્યક્ષ બહે બરાબર હોય કે દુર્ગં મોટા બોહા કે વર્ત્ત હોય પરંતુ જનમાં સત્ત્વ ॥ તે સદાકાળ પૂજ્ય છે અને તેથી જો અત્રમાં શુભલક્ષણ હોય અને સત્ત્વ હોય તો બાબરૂપી આબાને માંબર ફેટ્યા એવું માન્ય અર્થાત્ અત્યુત્તમ ગણાય. ૩૬ થી ૪૬

ધતિ કી મહત્તમ નૃસિંહના પુત્ર દુર્લભશબ્દે બનાવેલા સામુદ્રિક-

તિલકે નામના નરસીંહલક્ષણશાસ્ત્રનો આશ્વત્થિ કલ્પકથન

નામનો ત્રીજો અધિકાર સપૂર્ણ

અધિકાર ચોથો

સંસ્થાનવર્ણગંધાવર્તા સત્ત્વં સ્વરો ગતિશ્ચાયા ॥

તન્નસ્વનારીણામિતિ લ્પ્પણમષ્ટથા ભવતિ

॥ ૧ ॥

પાદતલમુષ્ણમરુણ સમાંસલં મૃદુ સમં સ્નિગ્ધમ્ ॥

સુપ્રતિષ્ઠિતં યાસા સ્ત્રીणां મોગપ્રતિઘયૈ ॥ ૧૦ ॥

રુક્ષ સ્ત્રં વિવર્ણં ચરણતલં ભવતિ મોગનાશાય ॥

અસિત દૌર્ભાગ્યાય શ્વેતં દુઃસ્વાય યોપાણામ્ ॥ ૧૧ ॥

શૂર્પાકૃતિમિ શ્વેતૈ કુટિલૈઃ સ્યુર્દુર્ભગાધ્ચરણતલૈઃ ॥

શુષ્કૈર્નિઃસ્વા વિપમૈ શોકજુપો દુઃસિતામૃદુમિ ॥ ૧૨ ॥

ચક્રસ્વસ્તિકર્ણાંશ્ચજાંકુશાન્નત્રમીનમકરાદ્યા ॥

જાયન્તે પાદતલે યસ્યા સા રાજપત્ની સ્યાત્ ॥ ૧૩ ॥

ચક્રાદિચિન્હમધ્યે સ્યાદેકં દ્રે વહ્નિ વા યાસામ્ ॥

ऐश्वर्यसौख्यमपि वा तासां तदनुमानेन ॥ ૧૪ ॥

ઝટ્ઘર્વા રેત્નાંધ્રિતલે યાવન્મધ્યાંશુલ્લિગતા યસ્યા ॥

સા લભતે પતિમાર્ગ્યં પ્રિયા પુનર્ભવતિ તસ્યાપિ ॥ ૧૫ ॥

શ્વમૃગાલમહિપમૂપકકાકોલૂકાદિકોક્કરમાદ્યા ॥

ચરણતલે જાયન્તે યસ્યા સા દુઃસ્વાપ્નોતિ ॥ ૧૬ ॥

પગ.—શ્રીજ્યોત્નાં પગનાં તળીયા ઉપર, હાથ, અસલ, મૃદુ સમાન અને કન્તિશુદ્ધ હોય તે તે વૈભવ તથા પ્રતિષ્ઠાને આપનાર નીવડે છે એ પગના તળી-
યાને રત્ન કુણ્ડલે હોય, કેનાવ ખરખરોડા હાતો હોય તે વૈભવનો નાશ થાય
છે કળે રત્ન હોય તે દારિદ્ર્ય અને પાશુ તળીયું હોય તે દુઃખ થાય છે મુપજના
જેવા આકારનું, પાશુ પાંડુભુક પગનું તળીયું હોય તે શ્રી દુઃખસ્ત્રિ થાય છે
મુકુટ હોય તે નિર્ધન, વિપમ હોય તે શોક ભોગનારી, અને કોર તળીયું હોય
તો દુઃખી થાય છે જે સોના પગની અદર ચક્ર સ્વસ્તિક, શંખ, ધ્વજ, અકુશ,
છત્ર, માછલી, મત્તર ઇત્યાદિ ચિન્હો હોય છે તે મહારાણી થાય છે આ ચક્રાદિ
ચિ હો પૌરી જેટલા પદાર્થો હોય, તે ઉપરથી અનુમાન કરી ફક્તની જોડા વચ્ચની
કળ્યા કરવી જે સોના પગની અદર ઉર્ધ્વ રેખા હોય, તે સો ધનવાન પતિની
પત્ની અને છે અને પતિને પ્રિય થાય છે જે સોના પગલા કુવરા, શીશાળ, પાંડા,
ઉદર મગધ પુવડ થાય, વડ અને કોટની આદેક પદાર્થો હોય તે શેરે અને દુઃખી
થાય છે. ૧૦ થી ૧૧

માસોપચિતોગુપ્ત સમુન્નતો વર્તુલ શુભો ય સ્યાત્ ॥

હસ્તમિપિદો વક્રઃ કુલસયાય ધ્રુવ સ્ત્રીનામ્ ॥ ૧૭ ॥

વૈષ્ણવં વિપુલેન દેપ્યત્વં સ્વત્પવર્તુલે સ્ત્રીનામ્ ॥

રમણાદતાયમાના પુનરંગુષ્ઠેનાતિદીર્ઘેણ ॥ ૧૮ ॥

અંગુઠે — ૫મનો અંગુઠો અંકશી અશવદ્ધર, સારી રીતે કંજત, અને બેઝ કોમ તે શુભ ફળ આપે છે પરંતુ જો ટુંકો, અપરો કે વાંકો વગી અનેકો કોમ તે તે સી કુતરો નાશ કરે છે જો પહેલો અંગુઠો કોમ તે વિષયા શય છે ટુંકો અને બેઝ કોમ તે દેવિહી શય છે પરંતુ લંબો અંગુઠો કોમ તે પતિને પ્રિય શય છે ૧૭-૧૮

મૃદવોંગુલયઃ શોણા પાદામ્બુજસ્ય ચ કોમલદલનિ ॥

સસ્ત્રા ધના સુવૃત્તાઃ મમુન્નતા મોગલ્રમાય ॥ ૧૯ ॥

વિતરંતિ પ્રૌઝ્મુક્તા દૌર્માગ્યત્વં હિ કિંકરીત્વં ચ ॥

પૃથ્વઃ સ્થૂલ્રા દુઃસ્વં વિસ્ત્રા રુક્ષા પુનર્નૈઃસ્વ્યમ્ ॥ ૨૦ ॥

પૂર્વં વૃત્તા યસ્યાસ્તનવોંગુલયઃ પરસ્પરારુદ્ધા ॥

હત્વા વહનપિ પતીન્ સા દામી જાયતે નિયતમ્ ॥ ૨૧ ॥

યસ્યાઃ પથિ પ્રયાત્યા રેણુકળા સિતિતલાત્સમુચ્છલંતિ ॥

સા ચ કદાપિ ન શસ્તા કુરુને કુટિલા વિનાશં ચ ॥ ૨૨ ॥

યાંત્યા નિયતં યસ્યા ન સ્પૃશતિ કનિષ્ઠિકાંગુલી ભૂમિમ્ ॥

સા હત્વા પતિમાર્થં રહો રમતે ત્રિતીયેન ॥ ૨૩ ॥

યસ્યા ન સ્પૃશતિ મૂલમ્મનામિકા સા પતિવ્યં હન્તિ ॥

અતિહીનાયાં તસ્યાં નિત્ય કલ્હમિયા સા ચ ॥ ૨૪ ॥

હીના મધ્યા યસ્યાઃ સા યોષ્ઠિપૂર્ણં કરોતિ સતતમ્ ॥

અસ્ટદ્યાર્યાં મુવિ તસ્યાં મારયતિ પુનઃ પતિત્રિતયમ્ ॥ ૨૫ ॥

અગુપ્ત્રાધિકા સ્યાદ્યસ્યાઃ પાદપ્રદેશિની નિયતમ્ ॥

મા ભવતિ હુશ્ચરિત્રા કન્યૈવ ચ કોઞ્ચ સન્દેહઃ ॥ ૨૬ ॥

આંજળીઓ — મુદ્, હાથ, સીધી, એક બીજા સાથે ઘોટી જતી, એળ અને મુદ્દર આંજળીઓ વેલવ આપે છે હાળી અને કાગળી ગળેલી આંજળીઓ દુર્લાભ કરે છે અને દાસી બનાવે છે જુદી પડી જતી, અને બાકી આંજળીઓ દુષ્ણ આપે છે અને બે વિવર્ણ દેખ તે નિર્ધન કરે છે જે સ્ત્રીની આંજળીઓ શરૂઆતમાં (૭૨વામાં) એળ થયેલી (ફેલેલી) હોય અને વચ્ચે પુષ્કળ જગ્યા રહેલી હોય, તે સ્ત્રી ઘણા પતિઓને મારી નાખનારી અને છેવટે દાસી તરીકે જીવન સુખસનારી નીવડે છે જે સ્ત્રીને આહવાં આંજળીઓ વડે રેતી ઉછળતી હોય, તે સ્ત્રી કુલટા નીકળે છે અને કુલનો નાશ કરે છે માટે વખણવા લાયક નથી. જે સ્ત્રીને આહવાં વખતે કનિષ્ઠ આંજળી જમીનને સ્પર્શ ન કરતી હોય, તે સ્ત્રી એક પતિનો ઘાત કરી બીજુ લગ્ન કરે છે જે સ્ત્રીને આહવાં અનામિત જમીનને ન અડકતી હોય તે સ્ત્રી બે પતિનો ઘાત કરે છે (સ્વેશિકા નીકળે છે) જે અનામિત અતિથય દુકી હોય તે સ્ત્રી કલક કરનારી થાય છે ૭ સ્ત્રીની મધ્યમા આંજળી દુકી હોય છે તે માટે ભાગે પુરુષ ૭વી (શરવીર) નીકળે છે જે આહવાં વખતે મધ્યમાનો જમીન ઉપર સ્પર્શ ન થાય તે ઘણા પતિનો ઘાત કરનાર નિવડે છે જે સ્ત્રીની પહેલી આંજળી અમુકા કરવા ઘોટી હોય છે તે સ્ત્રી કન્યાસ્વામાં જ દુશ્ચરિત્ર નિરડે છે એમાં સંદેહ નથી. ૧૬ થી ૨૧

આતામ્નસ્વય સ્નિગ્ધાઃ સમુન્નતા શુમા નતરા ॥

વૃત્તા મસૃણા સ્ત્રીणां न पुन शस्ता विपर्यस्ता ॥ ૨૭ ॥

कमग्नेभतेन मृदुना चेच्छिराहितेन पीनेन ॥

राज्ञीति पृष्ठेन न स्त्रीणां स्यात्पादपीठेन ॥ ૨૮ ॥

रोमान्वितेन दासी निर्मासेनाधमा भवति नारी ॥

मध्यनतेन दक्षिा दौर्भाग्यवती गिरालેन ॥ ૨૯ ॥

નખ. — સ્ત્રીઓને હાથાશ માસવા, જમણીલા, એળ ઉપસેલા, નખ હોય તેા આશા સમજવા અન્યથા ખરાજ ફલ આપે છે પીઠ (પગની ઉપરનો ભાગ) — જે કબજાળી પીઠના માફક પીઠ હોય અને તાની ઉપર નસો ડેખાતી ન હોય તેા તે સ્ત્રીને શાલ્કી બનાવે છે પરંતુ બે સપાટ પીઠ (પગ મૂકનાની માફક ૭વી) દેખ તેા તે સાફ ફળ આપતી નથી બે પીઠ ઉપર ફાટાં હોય તેા સ્ત્રી દાસી થાય છે મુખે પીઠ હોય તેા અધમ થાય છે વજગરથી બેસી ગમેલ હોય તેા હરિહ, અને બે નસો તરી આપતી હોય તેા દુર્લાભવાત્રી થાય છે ૨૭ થી ૨૯

गदो मुखाय गुल्फौ वर्तुलो गिराहितावशिपिलौ ॥

विपमो विकटौ स्यातौ गुल्फौ दौर्भाग्याय नियतम् ॥ ૩૦ ॥

ધુનન.—જાદર પેસી જમેલા, બેળા અને ખીસેલાં પુટન સારા છે બધારે નાના મોટા બદાર તરી આવતા હુર્નાંચ કરે છે ૩

સૌસ્યવતી મમપાર્ણિઃ પ્રથુપાર્ણિર્દુર્મગા નારી ॥

ઉન્નતપાર્ણિ કુલ્પ્યા દુઃસ્વતી દીર્ઘપાર્ણિ સ્યાત્ ॥ ૩૧ ॥

પંચની સુધિ.—આ બાગ (જેને પાર્ણી કહે છે તે) બે પ્રાકીલા અને બેને પમે બેકે સરખો હોય તેા સૌ સુખી થાય છે પરંતુ બે સમરિયમ હોય તેા હુર્નાંચ થાય છે ઉપરથી આવેલા પાર્ણીવાળી સૌ કુલ્પા અને લાભી પાર્ણીવાળી કુખી થાય છે ૩૧

સ્નિગ્ધે રોમવિહીને યસ્યાઃ ક્રમવર્તુલે સમે વિશિરે ॥

પાદામ્બુજમાલે ઇવ જંઘે સા મવતિ નૃપપત્ની ॥ ૩૨ ॥

શૃષ્કે પૃષ્ઠ વિશાલે શિરાન્વિતે સ્થૂલર્પિઢકે યસ્યા ॥

જંઘે માંસોપચિતે શ્ચયજાનૂ પાંશુલા સા સ્યાત્ ॥ ૩૩ ॥

જંઘે સ્વરોમ વૈ વાયસર્જંઘોપમેષ્યવા યસ્યા ॥

માસ્યતિ પર્તિં યદિ વા પ્રાય સા સ્વૈરિણી મવતિ ॥ ૩૪ ॥

૯કૈકમેવ મૂપતિપત્નીનાં રોમકૂપેષુ રોમ સ્યાત્ ॥

સામાન્યાનામયવા દિશ્યાદીનિ તથૈવ વિઘવાનામ્ ॥ ૩૫ ॥

આ ઘ —જે સ્ત્રીની બાજ બનેાકર, ફનાટા વગરની, સરાયુ ઉપર ઉતારી હોય તેવી બેજાકારમાં બઢતી નસો સકિત તેમજ સરખી હોય તે સ્ત્રી રાજરાણી થાય છે. જે સ્ત્રીની બાજ મુઠાઈ જમેલી, પઢોળી, લાગી, નસો લગી બજવા બાકી થઈ જમેલી હોય, અને જેમાં માનની પેઠીએ લગતી પઢેલી લાગતી હોય તેવી સ્ત્રી બાલિયારિણી થાય છે. જે સ્ત્રીની બાજ ઉપર જરાયુ ફનાટા હોય, બજવા જેવી બાજ માત્રની બાજ જગી લાગતી હોય, તે સ્ત્રી બાલિયારિણી થાય છે અને જરૂર પાતાન્ય પતિને પાત કરે છે રાજરાણીએને બેકે છિદ્રમાં બેકે ચેમ હોય છે સામાન્ય સ્ત્રીને જે હોય છે અને ત્રણ કે ચાર ફનાટા હોય તેા સ્ત્રી વિધવા થાય છે ૩૫

યસ્યા જાનુયુગં સ્યાદનુલ્લવણં પિશિતમમમતિદૃત્તમ્ ॥

સા લક્ષ્મીરિવ નિયતં મૌમાગ્યસમન્વિતા યનિતા ॥ ૩૬ ॥

નિર્મામે સ્વૈરિણ્યો વિવિધામૈ મદાધ્વગા નાર્ય ॥

વિશિષ્ટૈર્ધનહીના જાયન્તે જાનુમિ પ્રાય ॥ ૩૭ ॥

જાનુ (દી વાણી)—તે સ્ત્રીના દીંચણ માંસથી હાઈ જમેલા, બેળામટાળ, તથા મનોહર હોય તેા સ્ત્રી ખનનેલાય તથા સોભાવ્યને હોયતે છે માસરદિત દીંચણવાળી બનિઆશિવી થાય છે અને વિલક્ષણ લાગતા દીંચણવાળી સ્ત્રી બટ્ટ મુત્રાદરી કરે છે મુમ અને ક્રાંતિહીન દીંચણવાળી મોટા ભાગે નિર્ધન થાય છે ૩૬-૩૭

મદનગૃહસ્તંમૌ યૌ કદલીકાળ્દોપમાવૂરુ ॥

યસ્યાઃ કરિકસ્તૃત્તાવરોમશૌ મૂપપત્ની સ્યાત્ ॥ ૩૮ ॥

માંસોપચિતૈર્વિશિરૈ કલ્મશકરોપમૈરોમમિર્મદૃમિ ॥

આસાદયન્તિ સતતં મદનઘ્રીઢામુલં નાર્ય ॥ ૩૯ ॥

ચલમાસૈર્દોર્માગ્યં વેધવ્યં લોમશૌ સૈર્ને સ્યમ્ ॥

મધ્યશુદ્ધૈર્દુલ તનુર્મિર્વધમૂરુમિર્યાતિ ॥ ૪૦ ॥

ઉદ્ધ (સાધન) —૩ વાટા રહેલ, કેળના સ્તબ્ધ જેવા કાંથીની સુઠ જેવા, સાથજ શબ્દશ્ચરિત્રે (ઉત્તમ સ્ત્રીજેને) હોય છે માંસથી ભરાયલા અનેક, નસો રહિત કાંથીના બખ્ખાની સુઠ જેવા, ૩ વાટા વગરની અને કેમળ સાથજવાળી સ્ત્રી અતિશય શતિમુખ હોયતે છે એ સાથજના આયુષ્યો (વગર કાચકે) દીઠા પડી જમેલા હોય, હાલતાં વાહતાં અતિશય હાલતા રેખાવા હોય, તે સ્ત્રી દુર્ભાગ્ય જી હોય છે એ સાથજ ઉપર વાળ હોય તેા સ્ત્રી વિષવા થાય છે અને એ કોર તેમજ બરાબર સાથજ હોય તા નિર્ધન અને છે એ વચ્ચે જતા પાતળા પડી જતા હોય તેા દુખ અને દુઃખ સાથજ હોય તેા તે સ્ત્રીના વધ થાય છે ૩૮ થી ૪૦

દક્ષા ચતુરન્વિતર્વિગત્યંગુલવિનતા કટિ સમા કરિના ॥

ઉન્નતનિતમ્બશિશ્વા ચતુરસ્થા શોભના સ્ત્રીણામ્ ॥ ૪૧ ॥

વિનતા દીર્ઘા ચિપિગ નિર્મામા મંકગ કરિર્વિકગ ॥

દ્રસ્વા રોમયુતા યા મા વનિતાદૌર્માગ્યદુઃસ્વકરી ॥ ૪૨ ॥

કટિ.—સાથીસ આંતરજના પરિવહાળી, નમેલી તથા મજબુત, ખીલેલા નિતળ વાળી અને રામધારણ લાગતી કમર હોય તેા તે સારી ગણાય છે કળાઈ જમેલી, ખડેલી અપરી માસ્ટીન, દુડી તથી ૩ વાટાવાળી કમર હોય તેા સ્ત્રીને દુર્ભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે ૪૧-૪૨

સુદર્ગા નિતમ્બશિશ્વ મમુઙ્ગતો મામલઃ શ્યુ પાનિ ॥

સ્મરમૂપસ્ય સુવર્ણઘ્રીઢાચુલુક હવ રતિનિમિત્તમ્ ॥ ૪૩ ॥

વિકટશ્ચિપિત્રે નતિમાનિર્માસો રોમશ સ્વ શુષ્ક ॥

ફુલ્ને નિતમ્બફલકો દદિતાં દુઃસ્વદૌર્માગ્યમ્ ॥ ૪૪ ॥

[નત ગ — સ્ત્રીના નિતળ ગોળ, બરાબદાર, બાક પહેળા કોના બેઠબે. શુષ્ક બને ખરાબ દાખલા નિતળ સ્ત્રીના સોઈને નાશ કરે છે ૪૪-૪૪

ઘલિમિમુક્તો પીનૌ કપિત્થફલવર્તુલો સ્ફિચૌ નાર્યા ॥

મૃદુલૌ ઘનમાંસયુતો રતિસૌખ્યં વિતરત સતતમ્ ॥ ૪૫ ॥

પરુષં રુદ્ધં ચિપિટં સ્ફિગ્યુગ્મં માંસરહિતં ન શુભમ્ ॥

તદપિ વિલમ્બમાનં ઘત્તે વૈઘવ્યમચિરેણ ॥ ૪૬ ॥

પ્રાક્ સવ્યેન નિર્પીદતિ પદેન સા સુખં સદા લભતે ॥

યા પુનરપસવ્યેન સ્ફુટ સા કષ્ટમેણાક્ષી ॥ ૪૭ ॥

[સ્ફેદ — (વાપા) :—નકલોથી પહિત, બરાબદાર, થુડુ બને માંસલ વાપા કોષ તે તે આશ તથા. બે માંસકીન, બપટા તથા લગી પહેલા વાપા કોષ તે. સ્ત્રી જલ્દી વિધવા થાય છે કાલતા બે સ્ત્રીને યાજી થય પહેલો ઉપદેશ કોષ તે તે શુભ કોષત્રે છે બને બે જામલો પહેલો ઉપદેશ કોષ તે કુળ કોષત્રે છે ૪૫ થી ૪૭

અશ્વત્થદલાકારઃ કુમિસ્કંધોપમો મગ પૃથુલ ॥

પૂર્ણેન્દુર્વિક્તુલ્યઃ કચ્છપૃષ્ઠ શુભ સુદગામ્ ॥ ૪૮ ॥

સ્તિગ્ધો મૃદુરુશરોમા માંસોપચિતો મગોમવેગ્રસ્યાઃ ॥

મા પુત્રવતી નિયતં લભતે રતિસૌખ્યમૌમાગ્યમ્ ॥ ૪૯ ॥

નિયત મગોઙ્ગનાયા પ્રસૂયતે દક્ષિણોન્ન પુત્રાન્ ॥

વામોન્નતસ્તુ કન્યા જગતિ સમુદ્રસ્ય વચનમિદમ્ ॥ ૫૦ ॥

યસ્યા સ્યામતુસ્ત્વા કચ્છપૃષ્ઠ સ્થિરા શ્રોણી ॥

સા વૈ પ્રવલાન્પુસ્પાત્રોહિણી મૃતિવ રમણી સૂતે ॥ ૫૧ ॥

વહુલોર્ધ્વરુષ્ણરોમા સુશિષ્ઠ મંદિતો મગ શસ્ત ॥

ગૃમાણેષ્ઠિતામણિરિવ ભુવિ વિતત ઘનં તનુત ॥ ૫૨ ॥

વિર્મ્તીર્ણોઽપ્યુજવર્ણો મૃદુતનુરોમાત્પનામિકસ્તુઙ્ગ ॥

દિરત્સ્કન્ધસમ સ્યાત્ત્રીણાં પદમી મગા સુમગા ॥ ૫૩ ॥

- રુચિરોષ્ટ્રુષ્ણ સુપનો ગોજિહ્વાર્કર્કશોષ્યવા મૃદુલ ॥
 અત્યન્તસુમંવૃત્ત સુગંધિશ્ચ સપ્ત મગા વર્ઢ્યંતિ રતિમ્ ॥ ૫૪ ॥
 વિસ્પષ્ટ સ્થૂલપ્રાણિ સંકીર્ણ સ્વર્પરાકૃતિ સ્ત્રીણામ્ ॥
 સ્વસ્કુટિલ સ્વરોમા મામવિદ્દીનો મગો ન શુભ ॥ ૫૫ ॥
 સુહ્રીકોટરતુલ્યસ્તિલપુષ્પનિમ કુસંગસુરુપ ॥
 વિશ્વપ્રેપ્યાં નિઃસ્વાં પ્રકુર્વંતે ત્રયો મગા સ્ત્રિયં નૂનમ્ ॥ ૫૬ ॥
 વિસૃતમુખો નારીણામુલ્લક્ષ્ણામો મગા સુદુર્ગન્ધ ॥
 કુહ્નરોમા સતતં કુહ્ને દુઃશૈલ્યદોષાંગ્યમ્ ॥ ૫૭ ॥
 શ્રોણીવિમ્વેનાલં સત્કીચકનવદલસમાધિયા નારી ॥
 સુલ્લિતા પ્રાય પ્રથમં પશ્ચાત્સા દુઃલિતા ભવતિ ॥ ૫૮ ॥
 શંભાવર્તસમાના શ્રોણી પ્રાયઃ પ્રજાયતે યસ્યા ॥
 ધારયતિ સા ન ગર્મ નિપેત્યમાણા ચ દુઃસ્વક્રા ॥ ૫૯ ॥
 વેતસપર્ણસમાન મંકીર્ણ શ્રોણિવિમ્વ ઇવ યસ્યા ॥
 અમતી મા ન કદાચન કલ્યાણપરશા નિયતમ્ ॥ ૬૦ ॥
 તનુરેતા સ્વરોમા સક્ષિપ્તો દીર્ઘનામિકો વિકટ ॥
 વિવૃતાસ્યો નારીણા જગતિ મગા દુર્મગા પદમી ॥ ૬૧ ॥
 વલિસહિતોઽવમહિતો પ્રલમ્બમાનોય નીતલ ગિયિલ ॥
 નીચમુસોપ્યય પૃથુલ સપ્તામી રતિષુ દુઃસ્વરૂપા ॥ ૬૨ ॥
 જઘન મગસ્ય માલ વિસ્તીર્ણ માંસલં સમુત્તુગમ્ ॥
 તનુકૃષ્ણમૃદુલરોમ પ્રદલિણાવર્તમિદ શસ્તમ્ ॥ ૬૩ ॥
 વિપમ વામાવર્તં નિર્માસ મકટં સ્વર વિનતમ્ ॥
 ભવતિ તત્તેવ સ્ત્રીણા વેધગ્યવિધાયક પ્રાય ॥ ૬૪ ॥

પી પગના પાદશ ટેવી અને દાથીના કુશસ્થાની મધિ ટેવી, પદોનો પૂર્વિ
 માના બદ ટેવી, કામજાની પીઠ ટેવી ઉત્તર ગીચોની યેનિ વજ્રમાય છે સ્તિ ૫,
 મુઠ અને પાનગાં દેશાદવાળી, આંધલ યેનિ જેને દોષ તે સ્ત્રી પુત્રવતી થાય છે અને
 ૨૬

રતિમુખને મેઝવવા સામગ્રીની શાલ છે એ યોગે જાણી જાણુએ ઉત્તર દેશ તો જાણ પુત્રોને જ જન્મ આપે છે અને એ ડાબી જાણુ ઉત્તર દેશ તો ઇશ્વરીઓને જન્મ આપે છે એમ સમુદ્રનું વચન છે જે સ્ત્રીની યોગે ચતુરસ્ર, કમળાની પીઠ જેવી, સ્થિર દેશ છે તે કુણ્ડૂપ જમીનની માફક જળવાન પુત્રોને જ મ આપે છે ઘણા ઉર્જાગ્રામી વાળથી હરાએલ, અને બસબસ બોડાએલ દોઢ જેનો મધિ મિત્ર મધિની માફક ક્રુષ્ણ રહેતો દેશ તેવી યોગે સ્ત્રીને પુષ્કળ ધનનો લાભ આપે છે પહેલો, કમળતા જેવા રમની, કૌમલ આછા શામલાળી, નાની ભજનાસિંહવાળી, ઉત્તર, અને હાથીના ખજા જેવી એમ હ પ્રકારની યોગે સારી બધાં છે રશિર, લગ્ની ઉત્તુ, માંસપેશીઓથી બીડાએલ, આંખની ટપાના જેવી જલમળદી, જલવા (ઘણી) કૌમલ, એકલમ ભયોદયથી જાંઘ કાંઠાએલી, અને મુગાંધીદાર દેશ જેવી સાત પ્રકારની યોગે રતિમુખને વધારે છે અસ્પષ્ટ (અધુનિકસેલી) બાદામધિવાળો, સ્તંભી, ખર્ચરના જેવા પ્રકારની, જલમળદી વાંસીયુ કો, બરછટવાળાળી અને માંસ વગરની યોગે અશુભ છે જે યોગેની વિવાદો જુવાની વિવાદો જેવી દેશ, અર્થાત્ યોગે પહેલો થઈ બઈ દેશ, તલના ફૂલની જેમ (મોટા છિદ્રવાળી) દેશ કે મુગાંધીદાર જેવી (મોટી ફાટવાળી) દેશ તે યજ્ઞ બાવની યોગે સ્ત્રીને જળતલસની આકરદી અને નિર્જન કરે છે પહેલો મુગાંધી, આંધીયા જેવી અને કુર્જન માસ્ટી તથા હાથીના જેવા બાદામ વાળાળી યોગે ઘણું કુળ આપે છે વાંસના પાંદડા જેવી (લાંબી અને સ્તંભી) યોગે દેશ તો સ્ત્રી પહેલાં મુખી રહે છે પરંતુ પાછળથી દુઃખી થાય છે સંખના જેવાં વલમવાળી યોગે જેને દેશ તે સ્ત્રીની સાથે મલોચા કરતાં થઈ કદ થાય છે અને તે જર્મ પ્રારંભ કરી શકતી નથી જે સ્ત્રીની યોગે નેતરના પાના જેવી બીડાએલી દેશ તે અભિગ્રાસ્ત્રી દેશ છે અને તેનું કલ્યાણ થતું નથી થોડા વીચ (૧૫) વાળો, બરછટ વાળાળી, નાની, લાંબી ભજનાસિંહવાળી, વાંસીયુ કો, પહેલો મોવાળી, એમ હ પ્રકારની યોગે જરાબ બધાં છે વલમ પડતાં દેશ તેવી, વચ્ચે વચ્ચે ઉપસેલી માંસ પેશીવાળી, લળદી પહેલી, ટીલી નીલા મોવાળી અને પહેલો થઈ મળેલી એ સાત બાવની યોગે મુસ્તબા કદ આપે છે જલન (યોગેની ઉપરનો અને બસ્તિની નીચેનો ભાગ) એ યોગેનું લલા છે અને તે ચિયાળ, મંદલ, ઉત્તર, ઝીણા કળા થઈ વાળવાળું તથા કલિપ્તવર્ત દેશ તો સાફ જણાય છે જલન વામાવર્ત દેશ, માંસકીન દેશ, સંકુ કઠોર તથા નમો પહેલું દેશ તો તે જલન છે અને સ્ત્રીને વેધવ્ય કરાવનાર છે ૪૮ થી ૬૪

વિપુલા સ્તિઃ શસ્તા મુવતીનામીપદુમ્મતા મુદ્રી ॥

અમ્યુમ્મતા શયમા લેસ્તા કિન્તુ રોમશા ન શુમા

॥ ૬૫ ॥

બસ્તિ.—પહેલો, રહેજ ઉત્તર, મુદ્ર, ઉદાવદાર, દેશ અને તેના ઉપર આજની

આદ્યક ફવાટાની રેખા પડી હોય તો તે શુભ છે પરંતુ બહુ નાળવાળી હોય તો તે અશુભ છે ૬૫

નામિઃ શુભા ગમીરા સુદર્શા વૃત્તા પ્રદક્ષિણાવર્તા ॥

સ્મરનૃપમુદ્રેવોપરિ રતિમણિકોશસ્ય રમણસ્ય ॥ ૬૬ ॥

યસ્યા વિસ્તીર્ણા સ્યાન્નવર્પકજકર્ણિકાકૃતિર્નામિ ॥

સા સ્ફુટસૌભાગ્યધન લભતે સુસ્તસંપદાં સપદિ ॥ ૬૭ ॥

નામિર્ગમીરવિવરા તરુણજનોમનહરા ભવતિ યસ્યા ॥

સા જાયતે મૃગાક્ષી નિયતં પુરુષપ્રિયા પ્રાય ॥ ૬૮ ॥

વામાવર્તા યસ્યા વ્યક્ત્ર પ્રંથિ સમુત્તાના ॥

સા દુર્મગા પુરંધ્રી વિગર્હિતા સ્યાત્પરપ્રેષ્યા ॥ ૬૯ ॥

નામિ.—શીષેને બલીર, બેળ, દક્ષિણાવર્ત નામિ હોય તો તે કમલદેવની સમસ્તિકાકૃપ સ્તંભના બાહર ઉપર છાપેલી બુદ્ધા જેવી અર્થાત્ સારી બધામાં છે. જે શીની નામિ પહેલો કમલની વાલ કળી જેવી હોય તે શી મુળ, સોભાએ અને સપત્તિ મેળવે છે ઉઠા ખાંડાવાળો અને મુલાન પુરુષોના બિલ્લુ આકર્ષણ કરનારી (અર્થાત્ કિલ્લાકર્ષક) હોય તો તેવી નામિવાળી શી પતિને પ્રિય થઈ પડે છે અને નામાવર્તવાળો, બહાર વરી આવતી, જેઆળેલી નામિ હોય તે શી દુર્ભાગી, નિહિત વધા પાશ્વની આગલી અને છે ૬૬ થી ૬૯

ધનતનયા જાયન્તે સુકુમારે કુક્ષિમિ પૃથુમિ ॥

મંદુકકુક્ષિરક્ત્ર ધન્યા નૃપતિં સુતં સૂતે ॥ ૭૦ ॥

વંધ્યા ભવંતિ વનિતા કુક્ષિભિરત્યુજતૈર્વલિમિ ॥

રોમાવર્તયુતૈસ્તા પ્રવજિતા પાંશુલાસ્તદા દાસ્ય ॥ ૭૧ ॥

કુક્ષિ.—દેહકાના જેવી કુક્ષિ હોય તો શી વાચ્યશક્તી પુત્રનો જન્મ આપે છે ધણી દેહલી કુક્ષિ હોય તો શી વંધ્યા થાય છે જે કુક્ષિ ઉપર ફવાટાં અગર સમ-રીજો હોય તો શી સન્ધાસિની થાય છે અને તે ધારે બાજે અભિચારિણી તથા દાસી પણ થાય છે ૭ - ૭૧

મન્નાસ્યમિ સમાંસૈ પાર્શ્વૈર્મૃદુમિ સમૈર્મૃજાવદ્ધિ ॥

યાસ્યાદોમિઃ સાહિતા પ્રીતિસુમગા જગતિ જાયતે નિયતમ્ ॥ ૭૨ ॥

યસ્યાઃ મશિરે પાર્શ્વે સમુજ્જતે રોમમંયુતે પરુષ ॥

સા નિરપત્યા રમણી મગ્નતિ પ્રાયેણ દુઃશીલા ॥ ૭૩ ॥

પદ્યાર્થ.—શ્રીની પાંસળીએ દેખાતી નહોતી, મુઠ્ઠા અને સીંધી હોય તો જતનથી તે શ્રી પ્રેતિ પાત્ર થાય છે અને એ પદ્યાર્થ ઉપર નસે તરી આવતી હોય તેમજ પદ્યાર્થ દેખાવમાં જ ઉઠ્યા હોઈ ખરાબ લાગતા હોય તો સમજવું કે શ્રી વચ્ચે જગર દુર્ભાગી થયો. ૭૨-૭૩

ઢદ્રેણ માર્દવવત્તા તનુત્વચા પીનનામિસહિતેન ॥

રોમગ્રહિતેન નારીનરાધિપતિવલ્લભા ભવતિ ॥ ૭૪ ॥

તુચ્છં દુર્જનમાનસમિવ જઝરં ભવતિ મૂપપત્નીનામ્ ॥

જનહર્ષોત્કર્ષકરં સજ્જનચેષ્ટિતમિવ મનોહ્રમ્ ॥ ૭૫ ॥

કુસ્માકારં જઝરં નિમાસં વા શિરાયુતં યસ્યાઃ ॥

અતિદુઃસ્તિતા ક્ષુધાર્તા સા નારિ જાયતે પ્રાયઃ ॥ ૭૬ ॥

કૂષ્માંઢફલાકારૈરુદૈર પળવોપમૈર્મૃદંગામૈ ॥

યવતુલ્યૈર્વૃશીલાઃ કલેશાયાસ સ્ત્રિયો યાન્તિ ॥ ૭૭ ॥

ભવતિ પ્રલમ્બમુદરં યસ્યા સા શશ્વરમાહન્તિ ॥

યસ્યાઃ પુનર્વિશાલં ત્રિરાપસ્યા દુર્મગા સાપિ ॥ ૭૮ ॥

પદ્ય.—મુઠ્ઠા પાંસળી જમડીવાળુ ઊંઘી તાલિવાળુ અને ફેવાઈ વચરતું પેટ હોય તો શ્રી સજ્જનનો ભાવ છે સજ્જનશ્રીઓનાં પેટ દુર્જનના મનની આફતે જલ્દી જ નાનાં હોય છે પણ દેખાવમાં સજ્જનનાં હાથની આફતે કુર્ષ્ણનકે તથા મને તેનાં વર્ણા જ મુદ્રા લાગે છે વધારા જેવું બાળ કુલેહુ માંસ વચરતું અને જેના ઉપર નસે તત્તવતી હોય, તેવું પેટ મરાવનાર શ્રી અતિશય કૂળવાળી તથા દુઃખી થાય છે કેવાના જેવું લગભગ કુલેહુ રોકે જેવું તથા જમડી આફતે વચ્ચેથી કુલેહુ પેટ હોય તો શ્રી કલેશ સોગ્રવે છે લગડી પડેલા પેટવાળી શ્રી સસરના મુત્યુત્તર થાય અને છે મેટા ત્રિશણ પેટવાળી શ્રીને જલ્દી સંતાન કર્યા નથી, અને તે દુઃખી પણ હોય છે જા થી જા

અસમપયોધરમારાક્રાન્તેવ સુર્વધુરં મધ્યમ્ ॥

મુષ્ટિપ્રાપ્તં યસ્યાઃ સા સૌમાન્યધ્રિય ધ્રપતે ॥ ૭૯ ॥

સુમગાનાં વૈ વલયં વલિત્રયેણાન્વિત સમગ્રેણ ॥

નામિત્રવપ્યાબ્ધેત્કલિકાં મૂમિકાં વહતે ॥ ૮૦ ॥

રોમલત્તા તનુકુજ્વી હૃદયાંતાદુત્પિતા શુમા શ્યામા ॥

વિરાતીવ નામિકુહરે મુલેન્દુમીતા યથા તિમિરેત્વા ॥ ૮૧ ॥

કુટિલ સ્પૂલા કપિલ વ્યુન્નિભા રોમવહ્નરી યસ્યા ॥

વિધવાત્વ દૌર્માગ્ય લભતે પ્રાયેણ સા રમણી ॥ ૮૨ ॥

અર્થ—શીના ઉપર ઉપર બે ત્રણ વહ્નરી પડતી હોય તો તે વખાણવા લાયક છે. કવિઓએ શીનોના સ્તન વચ્ચેથી ઉત્પન્ન થતી, અને નાભિ પર્યંત જતી શેમા વહ્નરીનાં વચ્ચે ઉપનામોથી વર્ણન કર્યું છે. આ શેમાવહ્નરી બાજુ બે નાની નદી સ્વ રૂપી બે પર્વતોની મધ્યમાંથી નીકળી નાભિ રૂપી યથાવરમાં જતી હોય તેમ દેખાય છે. આ શેમાવહ્નરી બે પાતળી સુશાલમ કૃંવાટીથી બનેલી, અને મનોહર લાગતી હોય તો શીના સૌભાગ્યની પુદ્ધિ કરે છે. અને તેથી ઉલ્લેખે વાંછીવહ્નરી, વહ્નરી, તૂટેલી હોય તો શી વિધવા બને છે. ૭૭ થી ૮૨

નિર્લોમ વ્રણરહિતં હૃદયં યસ્યા સમં મનોહારિ ॥

પૈશ્વર્યમવૈધવ્ય પતિપ્રિયત્વ મવતિ તસ્યા ॥ ૮૩ ॥

રુચિરરોમકીર્ણં વિસ્તીર્ણં હૃદયમિહ મવેદ્યસ્યા ॥

સા પ્રથમ મર્તારં હત્વા વેશ્યાત્વમુપયાતિ ॥ ૮૪ ॥

પિરિતવિવર્જિતમુન્નતવિનતં હૃદયં વ્રણાન્વિતં વિપમ્ ॥

કર્મકરાત્વં તનુતે વનિતાનાં તત્સ્રણાદેવ ॥ ૮૫ ॥

હૃદય—શીના વહ્નરોમાં ઉપર વાળ ન હોય અને મનોહર હોય તો તે સૌભાગ્ય, પતિને પ્રેમ અને એકાગ્ર સોજને છે. બે વાળ હોય અને સ્તન વચ્ચે જતી રહેતી હોય તે શી સ્વચ્છ હોય છે અને તેથી તે પૈશ્વર્યના પતિને ધાત કરી પાછળથી વેશ્યા થઈ જાય છે. અસરક્રિત, ઉંચી નીચી વશા કિંદવાળી છાતીવાળી શી હાથી બને છે. ૮૩ થી ૮૫

પૌવરમુન્નતમાયતમુરશ્ચલ ન મૃદુલં ન કઠિનં વિશિર્મ્ ॥

અપ્રાદશાંગલયિતં મેઘવિહીનં કાયં સ્ત્રીજાતમ્ ॥ ૮૬ ॥

વિષ્ણુભવેનિર્મલો નિર્મલો નિર્મલો ભવતિ વિધવા ॥

અતિપૃથુના પ્રિયવલ્લહા દુઃશીલા રોમગેનાપિ ॥ ૮૭ ॥

છાતી.—સ્તનથી હાથ જગ્યા સુધીનો ભાગ લગભગ સ્તનને બદલે આંગળી પહેલો દોરો બેઠેલો. એ તે ભાગ જ્યાં નીચા અન્તઃગત દોરો તે સ્તન દિશાએ ભાગ છે આગળનો દોરો તે વિધવા થાય. જલુ ભાગદાર દોરો તે કલેશ જનકારી, અને એ તેની ઉપર થાય દોરો તે દુઃસ્તિ થાય છે ૮૬-૮૭

શસ્તૌ શ્વૌ સુદૌ પીનૌ કઠિનૌ ઘનૌ સ્તનૌ સુદૃશામ્ ॥

સ્નાનાય સ્મરનપતે કાશન કલશાવિવ પ્રગુણૌ ॥ ૮૮ ॥

સુલસૌભાગ્યનિધાનં સમુન્નતં સ્તનયુગં સર્મ કાન્તમ્ ॥

ઘટે સુવર્ણચિત્તા કુર્મ્મં રુચિરં સ્મરેમસ્ય ॥ ૮૯ ॥

પુત્રઃ પ્રથમે ગર્મે પયોધરે દક્ષિણોન્નતે સ્ત્રીણામ્ ॥

વામોન્નતં પુત્રી નિરપત્યૈ ચૈવ વિષ્ણુભવેન ॥ ૯૦ ॥

શુષ્કે વિદીનમધ્યે સ્ફૂલાગ્રે સ્તનયુગ્મજ્જના નૈસ્વયમ્ ॥

લભતે વિરલે તસ્મિન્વેધન્યં પુત્રનાયં ચ ॥ ૯૧ ॥

કુસ્તે વક્ષોજલ્પમરચ્છદ્યીનિમં પુરંધ્રીણામ્ ॥

સતતં પૂર્વસુલં તત્પદ્માવસ્યર્થશુલ્કમ્ ॥ ૯૨ ॥

અતિનિવિદં કુચયુગલં યત્પ્રિયા પથિ ચ યાત્યા હિ ॥

સૌમ્ય સાસ્તવદના સૌભાગ્યં હન્તિ શસ્ત્રકમ્ ॥ ૯૩ ॥

સુદૃશાં ચૂચકયુગ્મ શસ્ત્રં શ્યામ સુવૃક્ષમતિપીનમ્ ॥

સ્મરનપતેર્મુદ્રેયં રતિસુલનિધિકોશમવનસ્ય ॥ ૯૪ ॥

દીર્ઘં ચૂચકયુગ્મ યસ્યાઃ સા પ્રિયરનિર્ભવતિ ॥

ઘૂર્તાં ચાન્તર્મનસા પુનસ્તેનૈવ દ્રેષ્ટિ સા મનુજમ્ ॥ ૯૫ ॥

બહિરવનતેન ચૂચકયુગ્મેનાતીવ સૂક્ષ્મવિષ્ણુભવેન ॥

સંપ્રાપ્ય ચ મહવદુલં દુઃશીલા જાયતે યોષ્ઠિ ॥ ૯૬ ॥

સ્તન.—બેઠેલ, ભાગદાર, ૮૮, પુષ્પ, કઠિન અને ઘન બીજા સાથે યજ્ઞાત સ્તન દોરો

તો સ્ત્રી સોભાઅશક્તિની શાય છે સ્તન જમણી બાબુ નમેલા હોય તો પ્રથમ જર્થે પુત્ર થાય, અને ડાબી બાબુ નમેલા હોય તો પ્રથમ સ્ત્રી થાય છે એ સ્તન અપ્તઅસ્ત હોય તો સ્ત્રી વધ્યા રહે છે એ સ્તન મુઠાઈ ગમેલા મૂળથી જ એક બીજા સાથે ઘોટી ગમેલા, અને કેવલ જાણભાગમાં જ સ્પૂલ હોય તો સ્ત્રી નિર્ધન થાય છે એ સ્તન વચ્ચે જગ્યા વિશેષ રહેલી હોય તો સ્ત્રી વિધવા થાય છે અને તેના પુત્રોનો નાશ થાય છે એ હાજોળ સ્તન હોય તો સ્ત્રી પહેલાં મુખ હોય છે અને પછીથી ફુગ્ગી થાય છે આકર્ષતા સ્ત્રીના સ્તન એક બીજા સાથે જામડાતા હોય તો સ્ત્રી સોભાઅશક્તિ થાય છે સ્તનનો અગ્રભાગ સ્થાન, બેઠન, અને ફેરેલા હોય તો તે સાથે જવાબ છે એ સ્ત્રીના સ્તનનો અગ્રભાગ (વચ્ચે) લાગી હોય તે સ્ત્રી મુસ્તકિયામાં નિપૂલ હોય છે પરંતુ પૂર્વ સ્વભાવની અને દેવિલી હોય છે બહાર નથી પડેલા જુલુકવાળી સ્ત્રી તેમજ નાના ભાગમાં એક બીજાથી એકદમ બુદ્ધિ વધી જાય છે તેના સ્તનવાળી સ્ત્રી મોટું ફુગ્ગા હોય છે અને આસ્તિકીન રહે છે ૮૮ થી ૬૬

જન્મ્યાં પીનામ્યાં ઘનધાન્યસુતાન્વિતા મવેદનિતા ॥

ઉન્નતિસહિતિમન્દ્યાં પુનરેષા મૃતિમોગાદષા

॥ ૧૭ ॥

શ્લ્યક્રીક્સસધિમતા નિમ્નેન દ્રવિણલેશપસ્ટિના ॥

જન્મયુગલેન યોપિદિપમેણ પુનર્મવતિ વિપમા

॥ ૧૮ ॥

જન્મ (હાંત્રી):—એ જન્મ વિશાળ હોય તો સ્ત્રી ધનધાન્યને હોયવનારી થાય છે અને એ ભાગલાશવાળી પુદ્ધિ હાંત્રી હોય તો સ્ત્રી હોયવેલાવને પ્રાપ્ત કરી શકે છે એ ટીલી અને જાણજ ધરતી જાણના બેટી ગમેલી હાંત્રીનો હોય તો સ્ત્રી વિધવા થાય છે. ૬૭-૬૮

યસ્યા વખ્યા વનિતા સ્કધયુગં કિંચિદુન્નતં મૂલે ॥

નાતિકૃષ્ણપીનદીર્ઘં સુસસૌમાગ્યપ્રદં સુદશામ

॥ ૧૯ ॥

અર્ધસ્કંધા કુલ્ય સ્થૂલસ્કંધાપિ મારવાહનપરા ॥

ચન્નસ્કંધા વંખ્યા કુસવતી રોમશસ્કંધા

॥ ૨૦ ॥

નિર્ગૂદમંધિર્વધૌ સુમંહતૌ પિશિતમયુતૌ શસ્તૌ ॥

અંસૌ સ્વાતાં યસ્યા સા નારી મૃતિસૌમાગ્યા

॥ ૨૦૧ ॥

સુદશાં નીચૌ સ્કધૌ દૌર્માગ્યસમન્વિતૌ ચ મવતો વૈ ॥

અત્યુર્ધ્વેર્ધન્યં નિર્માસર્વુત્તદાશ્ચિમ્

॥ ૨૦૨ ॥

જલના —એ સ્ત્રીના ખભા ઉપર નીચા હોય તો સ્ત્રી વધેલા થાય છે પણ એ પુરુષ ખભા હોય તો યુગ સીલાત્વ સોજવે છે જોડકમ ઉપર ખભાવાળી કુલ્લી, બન્ધા ખભાવાળી મજુરી કરનાર પાંડા ખભાજોવાળી વધેલા, અને ખભા ઉપર વાળજાઓ સ્ત્રી કુળ યોગજનારી થાય છે સ્ત્રીના ખભા માંસથી હલાજોલા, અને મનોહર લેહજે ઉપર ઉપસી આવેલા ખભાવાળી સ્ત્રી વિધવા થાય છે ૬૬ ની ૧૦૨

કક્ષાયુગં મુગંધિ સ્નિગ્ધં ધ સમુન્નતં પિશિતપૂર્ણમ્ ॥

તનુમ્બુલ્લોમસહિતં પ્રશસ્યતે પ્રાયશઃ સુદશામ્ ॥ ૧૦૩ ॥

અસિનિમ્ને નિમાસે પ્રસ્વેદમલાન્વિતે શિરાકીર્ણે ॥

સોલ્લક્ષ્મહુરોમે કક્ષે દૌર્માગ્યમાવહતઃ ॥ ૧૦૪ ॥

કક્ષા (બચક) :—કુર્ચપદ્ધિત, અમલીલી, માંસલ, ઉપસેલી કક્ષા સ્ત્રીમાં ૩ વાર્તાવાળી બચકો સારી ગણાય છે ઉપસુવાળી, કુર્ચ, પરસેવા અને મેલથી બંધાતી, નસો વધી અમલી હોય તેવી અને માંસથીના લેખી બચકો કુર્ચાત્વ કરનારી હોય છે ૧ ૩-૧૦૪

શસ્તૌ વાહુ સુરર્ણા શિરિપતસ્પુષ્પકોમલૌ દીર્ઘૌ ॥

માનુષ્કુસંગદેતો પારાવિવ પુષ્પષાપસ્ય ॥ ૧૦૫ ॥

નિર્લેમ વાહુયુગલં ગદ્વાસિર્ગ્રંથિ કરિક્કરાકારમ્ ॥

વિસ્પિષ્ટશિરાસંધિ સ્ત્રીણાં સૌમાગ્યમધિરોતે ॥ ૧૦૬ ॥

વૈષલ્યં વનિતાનાં વાહુમ્યાં સ્થૂલ્લોમશામ્યાં સ્યાત્ ॥

દૌર્માગ્યં હસ્ત્રામ્યાં શિરામુતામ્યાં પસ્તિન્નેશ ॥ ૧૦૭ ॥

અન્મોજ્જગર્મસુભગં મૃદુ નવસદ્કારકિસલપાકારમ્ ॥

તત્તુ વિપ્રકૃષ્ટસર્વાંગુલિકં પાણિદયં શસ્તમ્ ॥ ૧૦૮ ॥

રોમશિરાપરિદીનં ઘનમોસં પાણિતલ્યુગં સ્નિગ્ધમ્ ॥

મહુશુભમનુન્નતમનિમ્નં રુસં સરં વિવર્ણં ફલ્લેશદં મવસિ ॥ ૧૦૯ ॥

યસ્યા પાણિતલં સ્યાદ્વ્યદુરેસં સા નિર્હતિ મર્તારમ્ ॥

દૌર્માગ્યં માગ્યહીનાં રેન્નારહિતં પુનસ્તનુતે ॥ ૧૧૦ ॥

નરલક્ષ્ણાધિકો નારીણામપ્યરોપમેવોક્તમ્ ॥

કરરેલાલક્ષ્મ પુનઃ કિંચિત્પસ્તાવતો ધક્ષે ॥ ૧૧૧ ॥

રક્તા વ્યક્તા સ્નિગ્ધા ગમીય વર્તુલા સમા પૂર્ણા ॥
 રેલાસ્તિસ સ્ત્રીનાં પાણિતલે સૌખ્યલાભાય ॥ ૧૧૨ ॥
 મત્સ્યેન ભવતિ સુભગા હસ્તસ્યસ્વસ્તિકેન વિષ્ણુભ્યા ॥
 શ્રીવત્સેન પુન સ્ત્રી નૃપપત્ની નૃપતિમાતા વા ॥ ૧૧૩ ॥
 પાણિતલે યસ્યા સ્વામ્યાધાવર્તે પ્રદક્ષિણા વ્યક્તઃ ॥
 મુવિ ચક્રવર્તિન તત્સ્રીરત્નં ભવતિ મોગાર્દમ્ ॥ ૧૧૪ ॥
 યા કરતલે કનિષ્ઠાં નિર્ગત્યાંયુષ્મૂલતો યાતિ ॥
 સા રેલા મર્તૃઘ્ની તથુક્તં નોદ્દેહત્કન્યામ્ ॥ ૧૧૫ ॥
 રેલામિર્માનતુલ્યામિર્જાયતે સા વણિજ્ઞાયા ॥
 ભવતિ કૃપીક્લપત્ની યુગસીરોલૂક્ષ્મ્યકૃતિમિ ॥ ૧૧૬ ॥
 ગજવાજિવૃષપમપદ્મા પ્રાસાદધનુર્માર્ગૈર્દુર્વજ્યા ॥
 યસ્યાઃ પાણિતલે સ્યુ સા તીર્થકરસ્ય મુવિ જનની ॥ ૧૧૭ ॥
 શંસ્વસ્તિકસ્તાગરનંધાવર્તાતપત્રતિમિકૂર્મઃ ॥
 વામકરતલનિવિઠૈ પ્રજાયતે ચક્રિણો માતા ॥ ૧૧૮ ॥
 ધ્વજતોરણમદ્રાસનધામરમંગારશીર્ષિરેલાઘા ॥
 યસ્યા ભવન્તિ પાણૌ સા જનની વાસુદેવસ્ય ॥ ૧૧૯ ॥
 શ્રીવત્સવર્ધમાનાંકુશગદાદિશ્રિશૂલતુલ્યામિઃ ॥
 રેલામિર્જયશન્દો વનિતાના જાયતે સપદિ ॥ ૧૨૦ ॥
 મહુર્વર્કજયુક્તકૃપકાકોલૂકવૃશ્ચિકા સુદશામ્ ॥
 રામભર્મૈરિમકરમા કરસ્થિતા દુઃસ્વમાદદતે ॥ ૧૨૧ ॥

કાથ — કેમકે, હાંબા, મધીનો જાદર સમાધિબેલી કોથ તેના, રૂપાટાંરહિત
 અને કાથોની શુદ્ધ તેના કાથનખાણના ઘાવકે છે અને તેના કાથનાળે સ્ત્રી સૌખ્યભવતી
 રહે છે બાઈ રૂપાટાંના કાથ વેધબ્ધ સુવક છે દુઃકા કાથ દુર્ભાગ્ય આપે છે અને
 નસો વરી આવતી કોથ તેના કાથ કલેશ આપે છે ને સીના કાથ (પાખાચી લઈ
 અગળીઓ મુખીનો કાથ) કમળની માફક અનેકર, નવચરણ જેવા અમકદાર અને

છુટી પડતી આંજળીઓવાળા હોય તે સ્ત્રી શુભ લક્ષણવાળી ગણાય છે સ્ત્રીના હાથમાં
થયેલી રેખાઓ હોવી તે સૌખ્યવશુચક છે અને રેખાહીન હસ્ત હોય તે દુર્ભાગ્યવત
લક્ષણ છે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને માટે હથેલીની અંદરની રેખાઓનું ફલ સરજી છે
જે રેખા અશુભાના મૂળમાંથી નીકળી કનિષ્ઠિકા સુધી આવે છે તે રેખા પતિના નાશ
કર્તારી હોય છે તેથી તેવી રેખાવાળી કન્યા સાથે લગ્ન ન કરવું ૧૫ થી ૧૧૧

સ્ત્રીणां सरलोऽग्राष्ट स्निग्धो घृत शुभस्तयांगुल्यः ॥

મૃદુલત્વચ સુદીર્ઘાં ક્રમરોઽર્તુલાઃ સુપર્વાણઃ ॥ ૧૧૨ ॥

શિપિયાઃ સ્ફુટાશ્ચ સ્પષ્ટા ષ્ઠે રોમાન્વિતા સ્ત્રાઃ વક્ત્રા ॥

અતિદ્વિસ્વકૃષ્ણા વિસ્ત્રા વિદધતિ દારિદ્ર્યમંગુલ્યઃ ॥ ૧૧૩ ॥

આંજળીઓ.—સ્ત્રીની આંજળીઓ મૃદુ-અથવા પાતળી, લાંબી, અને સુખ વેદ્યો-
વાળી હોય તે તે શુભ લક્ષણ છે તેમજ અશુભ પશુ સીધી, અને ગોળ હોય તે
સારા ગણાય છે અપટ્ટી, ફાટી ગયેલી, ફલ આંજળીઓ ખરાબ ગણાય છે સ્ત્રીની
આંજળીઓ ઉપર પણ હોય તે અશુભ લક્ષણ છે થયેલી ફાટી અને ભયેલી આંજળીઓ
પણ સારી ગણાવી નથી. ૧૧૨-૧૧૩

स्निग्धा बंधूकल्त्रः सशिक्षास्तुगा शुभा नक्षत्राः ॥

સુદૃશાં વિમર્ત્યકુશલીલામનંગગન્ધવિપેન્દ્રસ્ય ॥ ૧૧૪ ॥

कूर्सेर्वकैः पीनैः सितैर्विवर्णैः शिक्षाविरहितैः ॥

શુક્ત્યાકૌર્સેવનિતા ભવંતિ સૌમામ્યધનહીના ॥ ૧૧૫ ॥

पाणिचरणयोर्यस्या जायन्ते विन्दवो नक्षेपु सिताः ॥

સા જગતિ સુમિતનસા દુઃસ્વાય સ્વૈરિણી રમણી ॥ ૧૧૬ ॥

નખ.—અમીલીકા મુલાળી રંગના, અધિશ્વર, ઉપસેલા નખ હોવા બેઠકને
ફલ, પહેઠા, ધોળા અથવા રંગહીન નખ હોય તે સ્ત્રી મુજ સૌભાગ્યવંદિત થાય છે
જે સ્ત્રીના હાથ પગના નખ ઉપર સફેદ બિંદુઓ હોય છે તે સ્ત્રી અભિધારિણી
થાય છે ૧૧૪ થી ૧૧૬

सरला शुभसंस्थाना निर्लोभा मज्जमाग्रवंशास्थि ॥

પૃષ્ઠિ પિશિતોપચિતા સુસસૌભાગ્યપ્રદા સ્ત્રીણામ્ ॥ ૧૧૭ ॥

मुमवल्लिनेन दासी मर्तृज्नी भामिनी विशालेन ॥

સરિરેણ સદુઃસા સ્પાદિધ્વા પૃષ્ઠેન સોમમૃતા ॥ ૧૧૮ ॥

પીઠ.—નાળ હિત, માસલ સીધી પીઠ ચારી અણામ છે બાનેલી, વાંકી મુઠ્ઠી પીઠવાળો સ્ત્રી ઘસી થાય છે વિચાળ પીઠવાળો વિધવા થાય છે નસો તરી આવતી હોય તેવી હોય તો કુળી થાય છે અને બે રૂવાટાવાળી પીઠ હોય તો સ્ત્રી વિધવા થાય છે ૧૨૭ થી ૧૨૮

ઋગ્વી કૃકાટિકા સ્યાત્સર્માંમપીના સમુદ્રતા યસ્યા ॥

દીર્ઘાયુર્વિધવાત્વ લમતે મા સૌસ્યસૌમાગ્યમ્ ॥ ૧૨૯ ॥

બહુપિશિતા નિષ્પિગિતા શિરાચિતા રોમશા વિશાલા ચ ॥

કુટિલ્લ વિકટા કુલ્તે દૌર્માગ્યં પ્રાયશ સુદૃગામ્ ॥ ૧૩૦ ॥

માંસોપચિત્ કંઠો વૃત્તચતુરંગુલ શુભો વિગદ ॥

ઉષ્ણવિલાસં કથયતિ વદનાંમોજસ્ય વનિતાનામ્ ॥ ૧૩૧ ॥

યસ્યા સુસંહિતા સ્ફુરેલાત્રિતયાંકિના મવેદુગ્રીવા ॥

સાલંકારં કનક મુક્તારત્નાન્યંગના દધતે ॥ ૧૩૨ ॥

વ્યક્તાસ્પિર્નિર્માસા ચિપિટા સ્ફુટા કુરુપસંસ્યાના ॥

મોષદિશતિ ગ્રીવા યોષાણાં કુલ્લદૌર્માગ્યમ્ ॥ ૧૩૩ ॥

ગ્રીવા સ્થૂલા વિધવા ચક્રાવર્તા સ્ત્રિય વચ્યામ્ ॥

સશિરા ઇસ્વા નિ સ્વા કુઠને દીર્ઘા પુન કુટિલામ્ ॥ ૧૩૪ ॥

૧૨૬ન.—બે સ્ત્રીને સરલ, માંસલ અને સીધી ૧૨૬ન હોય તો તે સ્ત્રી ખનવાન તથા લાંબા ભાગ મુખી જીવનારી વિધવા થાય છે બધા માંસપ્રતી અથવા માસહીન, નસોવાળી, રૂવાટાવાળી વિચાળ માંસમુહી તથા મુઠ્ઠી ૧૨૬ન સ્ત્રીઓને દુર્ભાગ્ય બાપે છે માંસથી ભરાવઘણ, બેભાષા, બાર ભાષાઓના ઉચ્ચારણો બેભાષા વિચાળ હાથો ૪૪ સ્ત્રીની અતુરાઈને બાધ કરે છે અર્થાત્ તેના કંઠવાળે સ્ત્રી થતી ચારી રીતે મુખ બેલવને હોમવી થઈ છે અગામાં ત્રિવક્ત્રી પહોલી હોય તે ગ્રીવાઅટુ લક્ષણ ॥ મુકાર્થ જાણે છે બાપડુ અથુ કુળદાયાક વણાય છે અને બાપડુ અથુ વૈષ્ણવ, ભમરી બેભાષા વૈષ્ણવ, નસોવાળી અને કુલ્લ અથુ નિર્ભંજતા, તથા પ્રલુ લાંબુ કુલ્લપણ બાપે છે ૧૨૬ થી ૧૩૪

દ્રવ્યગુલ્માનં ચિયુકં શૃત્ત પીન સુકોમલ શસ્ત્રમ્ ॥

સ્થૂલં દ્વિધા વિમક્ત રોમશમત્યાયતં શુર્મ ન સ્પાત્ ॥ ૧૩૫ ॥

ચિત્રુક (કંકપચી).—જે આંખના પ્રભાવની, બેળ પુદ, કેમળ ૬૪૫થી
સારી ગણાય. પરંતુ ૫૫૫થી જે ભાગ થઈ ગયેલી, ધણી પહેાળી અથવા ફવાટાવાળી
૬૪૫થી નિશાને પાત્ર છે ૧૩૧

નિર્લેપ શુભં સુખનં હનુયુગલં ચિત્રુકપાર્શ્વસંલગ્નમ્ ॥

અતિવ્રત્કર્ષં સ્થૂલં પુનરશુભં રોમશં દૃશ્યમ્ ॥૧૩૬॥

હાલી.—(૬૪૫થીનાં ૫૩૫નાં) ફવાટા રહિત, જગદાર ઘણી સારી સીમોને
કેમ છે એ સીની ઘણી ધણી વાંછી મુઠી, મુઠાઈ ગયેલી, બાંધી અથવા ફવાટાવાળી
કેમ તે તે ગણાય ગણાય છે ૧૩૬

શસ્ત્રે કપોલફલ્લે પીને વૃષ્ટે સમુદ્રતે વિમલે ॥

પુલ્લિનં ઇવ ત્રિસ્રોતસઃ કુસુમાયુધપાદસાં સ્ત્રીણામ્ ॥ ૧૩૭ ॥

યસ્યાઃ કપોલયુગલં વિચ્છાદયં રોમસયુતં પર્યપ્તમ્ ॥

રુક્ષં સ્વમાવનિમ્નમસિત સા દુઃસ્તિની ચ સ્યાત્ ॥૧૩૮॥

કેપાળ (ગદ્યકલ) :—અતિચુદ્ધ, અને ઉપરેલાં ૫૬ ૫૫૫ના લાખ છે
અથવા ફલ અને ફવાટાવાળા ૫૬ ૫૫૫ના ૫૫૫ના સુખનં કરે છે ૧૩૭-૧૩૮

વર્તુલમ્મલં સ્નિગ્ધં સુપૂર્ણરીતાંશુભંદલવિદંબિ ॥

સૌમ્યં સમં સમાસં સુપરિમલં પ્રશસ્તે વદનમ્ ॥ ૧૩૯ ॥

જનકવદનાનુરૂપ યસ્યા મુલપકજ સદાસ્પદિ ॥

સા કત્યાણી પ્રાયેણેતિ સમુદ્રઃ પુનઃ વદતિ ॥ ૧૪૦ ॥

તુર્ગોષ્ટ્રસ્પદિદાલવ્યાઘ્રચાગાનનાકાસમ્ ॥

શ્ચૂલં નિમ્ન સ્ફુટિતં દુર્ગન્ધં શસ્યતે ન મુલમ્ ॥ ૧૪૧ ॥

શુભ.—બેળખોળ, નિર્મલ અથવા કદની માફક નમન-મનોહર, સૌમ્ય
લાવણ્ય મંત્રક અને મુખપોષક શુભ વખાણના લાખ છે સ્વેદ શુભ પોતાના
ખિતાના શુભના જેવું કેમ તે તે સી સોભાગ્યશાલિની થાય છે પેલા છે, બીલામ,
અપેક્ષ, વાપ વધા બહાનના જેવા શુભવાળી સી દુર્ગન્ધવાળી કેમ છે તેવી જ
રીતે પહેાળા, નીચા વળી ગયેલા અને દુર્ગન્ધ માલ્યા શુભવાળી સી મારી ગણાવી
નો ૧૪૦ થી ૧૪૧

મેક્ષાસંદિતમધ્યો મસૂણઃ પારિપક્વિધ્વફલતુલ્ય ॥

અધરોષ્ઠઃ સ્નિગ્ધોષ્ઠૌ મનોહરો હરિણાવહશામ્ ॥ ૧૪૨ ॥

શસ્ત્ર સુધાનિધાનં સતતમધરોષ્ઠાશ્લવો વ્યક્તઃ ॥

હૃદયોત્પસદનુરાગચ્છદ્યામિશિ રજિતઃ સ્ત્રીણામ્ ॥ ૧૪૩ ॥

વિપમોઽલ્લુ પ્રલમ્બ પ્રસ્ફુટિત સંદિત કૃશો સ્ત્ર ॥

દન્તચ્છદોક્તનાનાં દત્તે દૌર્ભાગ્યદુઃસત્ત્વે ॥ ૧૪૪ ॥

શ્યામેન મર્તૃદ્વીના સ્થૂલેન કલિપ્રિયા ભવતિ નારી ॥

અઘગેષ્ઠેન પ્રાયો દૌર્ગત્યયુતા વિવર્ણેન ॥ ૧૪૫ ॥

સુદૃશામિદ્દોક્તોષ્ઠ પર્યાયનત મક્રોમલો મસૃણ ॥

સ્તિગ્ધો રોમવિરહિત કિંચિન્મધ્યોન્નતઃ શસ્ત્ર ॥ ૧૪૬ ॥

ભવતિ પૃથુરુત્તરોષ્ઠ સમુન્નતો લોમશો લઘુર્યસ્યા ॥

સ્થૂલઃ સા રમણી સ્યાદિધવા કલ્લહપ્રિયા પ્રાય ॥ ૧૪૭ ॥

જોડ — મધ્યમાત્રમા રેખાઓ જે ભાગમાં વહેવાઈ જતા, અમકાદ, પાંદેલા બીજામાં જેવા લાલ સ્તિગ્ધ અને મનોહર અધરોષ્ઠ હોયો તોઈજો અધરોષ્ઠ ઉપર સીનો મનોભાવ રેખાઈ આવે છે લાંબા ટુકો, જલ્દુ નાનો લગતો, હાટેલો અર્ધિત મજેલો ટુકો કે કાન્તિદીપ્ત જોડ હોય તો દુર્ભાગ્યની નિશાની ગ્રમજવી જોડ કાળે હોય તો પતિદીપ્ત બાંધે હોય તો કલેશ કરનારી અને રાજકેન હોય તો વલ્લુ ખડ્ડ સો દુર્ભાગ્યની યાદ છે ઉપરનો જોડ રૂવાઈ રહિત, સ્તિગ્ધ તથા મધ્યમાત્રી કાંઈ ઉપર હોય તો તે સાથે બધાવ છે એને ઉપલી જોડ ઉત્તર રોમવાળે નાનો અને બાંધે હોય તે વિધવા યાદ છે અને કલ્લહપ્રિય હોય છે ૧૪૮ થી ૧૪૭

સ્તિગ્ધૈ સમૈ શિશ્વરિમિ સમુન્નતૈર્વિશદકૃદસમશુઘ્રૈ ॥

દશનૈર્ધનૈસ્તરુમ્બ મૌમાગ્યૈશ્વર્યમોગિન્ય ॥ ૧૪૮ ॥

શુચિરુચયો ટ્રાવિશદગ્ધના ગોક્ષીરમન્નિમા સર્વે ॥

અઘ ઉપરિ મમા યમ્યા સા ક્ષિતિપતિવલ્લમા વાલા ॥ ૧૪૯ ॥

અતિદ્વસ્વદીર્ઘસૂક્ષ્મા સ્થૂલા ઘિર્પંકયો દગ્ધના ॥

વિપમા શુક્ત્યાકારા શ્યામાસ્તન્વન્તિ દૌર્ગત્યમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

નિયતં રદેઘસ્તાદધિકૈર્નિજમાતૃમક્ષિણી રમણી ॥

અઘ ઉપરિ પુનાર્વિરલૈ કુટિન્ન વિક્ટેશ્વ પતિરહિતા ॥ ૧૫૧ ॥

સિતપીઠિકાસ્થિરવા સખલેશા દંતુરા પુન કુટિલા ॥

ચલિત્તરદા પતિરહિતા નિરપત્યા ધનમતિર્યુવતિ

॥ ૧૫૨ ॥

હાંત.—સ્નિગ્ધ, અણ્વીકાર, ખીલેલા, કુદ ઝળી જેવા, એક બીબની સાથે થોડી બળેલા હાંત હોય તે સાચા અણ્વીકાર. આવા હાંતવાળી સ્ત્રીઓ સૌભાગ્ય તથા જોખમને હોત્રવે છે. પોતાના રંગના, રૂપ જેવા ઉપર અને નીચે થઈ કુલ ૩૨ હાંતવાળી સ્ત્રી શક્યપણે થાય છે. નાના મોટા, બદલ, મેલકાળેલા અને છીપ જેવા દેખાતા હાંતવાળી સ્ત્રી દુર્લભિને પામે છે. ઉપરની પશ્ચિમ કર્ણ નીચેના હાંત વધારે હોય તે પ્રતાપ મુખ મળતું નથી. વચ્ચે અણ્વીકારના હાંત હોય તે સ્ત્રી કુટિલ નીચે છે. ધન્ય આત્મ હાંતવાળી સ્ત્રીને પતિ મળતો નથી. આત્મ તરી આવતા હાંતવાળી સ્ત્રી પણ કુટિલ હોય છે તેમજ કાલવા (એકબીબથી દૂર રહેવાથી વચર ઠારવે) હાંતવાળી સ્ત્રી અશુદ્ધિવાળી પતિ તેમજ પુત્રના મુખમાં સંહિત હોય છે ૧૪૮ થી ૧૫૨

જિહ્વા સ્નિગ્ધા મૃદ્ધી શોણા મસૂના તનુર્મવતિ યસ્યા ॥

મિથાન્નમોજના સ્યાત્સૌભાગ્યયુતા સા સદા રમણી

॥ ૧૫૩ ॥

સ્યાદંતે સંકીર્ણા કુરાસ્યેવાપ્રવિસ્તીર્ણા વા ॥

શ્વેતાપિ ન પ્રાસ્તા કૃષ્ણા પ્રાયેણ રમણીનામ્

॥ ૧૫૪ ॥

સ્વરયા તોયે મરણ પ્રાપ્નોતિ વિવાહમેતિ પાટલ્યા ॥

વર્ણચ્છેદં કલ્લહં શ્યામલ્યા જિહ્વા યુવતી

॥ ૧૫૫ ॥

દારિદ્ર્યં માંસલ્યા વિશાલ્યા રસનયા પુનઃ શોક ॥

અતિલમ્બ્યાપિ સતતમમસ્યમસ્રગરતિ સ્ત્રીણામ્

॥ ૧૫૬ ॥

હાંત.—કુદી, લાલ અને મુદર છાંતવાળી સ્ત્રી ગિદ્યાન લોહ તથા સૌભાગ્યવાળી થાય છે. સ્ત્રીઓને અમશ્યગર્ભા અતિશય અણ્વીકાર પોત્તી અથવા ઝળી છાંત હોય તે તે ખરાબ લક્ષણ છે. બે ખરાબથી ગમેડાના જેવી છાંત હોય તે પાણીમાં મુલ્ક થાય છે. મુદાળી છાંતવાળી સ્ત્રી વૈનાદિક મુખ હોત્રવે છે. ઝળી છાંતવાળી વટકાય છે અને કંદેર હોત્રવે છે. બધી છાંત દારિદ્ર્ય આપે છે. કાળો છાંત ચોખાતુર બનાવે છે અને ઘણી કાળી છાંત અશક્ત લક્ષણ હોય છે ૧૫૩ થી ૧૫૬

સ્નિગ્ધં કોક્કનદચ્છવિ પ્રશસ્યતે તાલુ કોમલં વિમલમ્ ॥

શ્યામ પીર્નં ચ પુનઃ સુદર્શાં દુઃસ્વાદૈં ઘટુગ

॥ ૧૫૭ ॥

તાલુનિ સિતે દગ્ધિ પતિધીના દુ સિતા મવતિ કૃષ્ણે ॥

પ્રવચ્યાસંયુક્તા રુક્ષે સમલે પુનર્નારી

॥ ૧૫૮ ॥

કદસૂલા વૃત્તા ક્રમશસ્તીક્ષ્ણલોહિતા શુમા ધંટી ॥

સ્પૂલા સુક્ષ્મા લઘ્વા કૃષ્ણા શ્વેતા શુમા નૈવ

॥ ૧૫૯ ॥

તાળવું —ગ્નિબ્ધ અને કમળ જેવું તાળવું શુભ મનાય છે બ્યારે કાળુ, બાદુ થઈ જાય તાળવું શોક તેમજ દુઃખ બાપે છે પાવા તાળવાવાળી દક્ષિ યાય થાય છે કાળાં તાળવાવાળી સ્ત્રી પતિધીન અને દુઃખી થાય છે રૂક્ષ તાળવાવાળી તેમજ શ્વેતા તાળવાવાળી સ્ત્રી અન્ધાગ્નિની થાય છે સ્ત્રીના ગળામાં મૂળમાં બ્લડી, અજલાજમાં અધીમાર, લાલાશ પડતી પટિલ (ઢેરીયા) હોય તો તે શુભ છે બ્લડી, કીચ્છુ, લાંબા કાંધે કે પાંચે બાજુમાં છે ૧૫૭ થી ૧૫૯

ઈપદિકસિતગંઢ હસિતમલસ્યદિજં કલં શસ્ત્રમ્ ॥

પ્રાન્તે મુદ્ધુ સકંપ સંમીલિતલોચનં નિઘમ્

॥ ૧૬૦ ॥

હાત્રમ. —સીમેને હસતી વગરે ગરુડગ સ્થેષ હલે, હંત કેળાય નહિ, તેમજ હલેબનિ થાય તો તે હાત્ર વળાવવા શોભ્ય કહેવાય. પરંતુ બે હસતાં બંધો જાંબ થઈ જતી હોય અને તેમના ઉપર કપાસી ચાદુર પડતી હોય તો તે હાત્ર નિઘયાત્ર છે ૧૬૦

નિસ્વા દિવાપ્રમાગા કર્મકર્મ નાસા સ્ત્રિયં લઘ્વી ॥

મર્તૃવિદીનાં ચિપિગ દીર્ઘા ક્ષુકોપનાં કુસ્તે

॥ ૧૬૧ ॥

નાકે —સ્ત્રીના નાકના અજલાજમાં બે બે ભાગ થઈ જતા હોય તો તે નિર્ધ નવાનું લક્ષણ છે નાનું નાક દાસીપણનું સૂચક છે અપદુ નાક વેધબ્ધ હરે છે અને લાંબુ નાક સ્ત્રીને કોપી જનાવે છે ૧૬૧

દીર્ઘ દીર્ઘાયુક્તં શ્રુતં કૃતપિંદિતં હ્યદિ ॥

અનુનાદયુત ગસ્ત તતોજ્યથા મવતિ વિપરીતમ્

॥ ૧૬૨ ॥

ગોક્ષીરચારુલમિતે રક્ષાતે કૃષ્ણતાસ્કે નીક્ષે ॥

પ્રચ્છન્નં કચયિતુમિવ કર્ણવિલયે શુમે નયને

॥ ૧૬૩ ॥

નીલોત્પલદલતુલ્યૈર્વિમલૈઃ સૂક્ષ્મપક્ષ્મામિ સ્નિગ્ધૈ ॥

નયનૈરિહાર્કક્રમૈર્મવન્તિ મૌમાગ્યમોગિન્ય

॥ ૧૬૪ ॥

સિતપીઠિકાસ્થિસદા મન્વલેશા દંતુરા પુન કુટિલા ॥

ચલિત્તરદા પતિરહિતા નિરપત્યા ઘનમતિર્યુવતિ ॥ ૧૫૨ ॥

હાંત.—સ્ત્રી ૫ અગ્નિદ્વાર, ખીલેલા, કુદ કરી બેવા, બેઠે બીજાની સાથે થઈ બળેલા થત હોય તે સારા બધાના આવા થતવાળી સ્ત્રીઓ સૌભાગ્ય તથા જૈનધર્મને યોગ્ય છે. પેલા રજના, ફૂલ બેવા ઉપર અને નીચે થઈ કુલ ૩૨ થતવાથી સ્ત્રી રાજ્યશ્રી થાય છે. નાના મોટા, ભડા, ભેલકાએલા અને છીપ બેવા દેખાતા થતવાળી સ્ત્રી કુર્ચવિને પામી છે. ઉપરની ચંદ્રિત કર્ણા નીચેના હાંત વધારે હોય તે માતાનું સુખ મળતું નથી. ૧૨મી અગ્નિદ્વારના હાંત હોય તે સ્ત્રી કુટિલ નીકળે છે. મલ્લા આજ્ઞા થતવાળી સ્ત્રીને પતિ મળતો નથી. આજ્ઞા તરી આપતા થતવાળી સ્ત્રી પશુ કુટિલ હોય છે તેમજ હાલતા (બેઠેબેઠેથી દૂર સ્થેવાથી વચર મારણે) થતવાળી સ્ત્રી અધ્યુદિગાળી પતિ તેમજ પુત્રના સુખથી રહિત હોય છે. ૧૪૮ થી ૧૫૧.

જિહ્વા સ્નિગ્ધા મૃદ્વી ઝોળા મસૂળા તનુર્મવતિ યસ્યા ॥

મિથ્યજ્ઞમોજના સ્યાત્સૌમામ્યયુતા સા સદા રમણી ॥ ૧૫૨ ॥

સ્યાદંતે સંકીર્ણા કુશસ્યેવામવિસ્તીર્ણા વા ॥

શ્વેતાપિ ન પ્રશસ્તા કૃષ્ણા પ્રાયેણ રમણીનામ્ ॥ ૧૫૩ ॥

સ્રયા તોયે મરણં પ્રાપ્નોતિ વિવાહમેતિ પાટલ્યા ॥

વર્ણચ્છેદં કલ્હ શ્યામલ્યા જિહ્વા યુવતી ॥ ૧૫૪ ॥

દારિદ્ર્યં માસલ્યા વિશાલ્યા રસન્યા પુન શોક ॥

અતિભ્રૂયાપિ સતનમમધ્યમશ્નગતિ સ્ત્રીણામ્ ॥ ૧૫૫ ॥

અર્થ.—કુર્ચી, લાલ અને સુર રંગવાળી સ્ત્રી ગિહ્યાન લેણ તથા સૌભાગ્યવાળી થાય છે. સ્ત્રીઓને અમલાત્રયા અવિરમ અગ્નિદ્વાર પાળી અમલ કરી રાત્રિ હોય તે તે ખરાબ લક્ષણ છે. બે અમલથી અપેક્ષા બેની રાત્રિ હોય તે ચાટ્ટીમાં મરુતુ થાય છે. મુલાની રાત્રિવાળી સ્ત્રી વૈષર્વદિક સુખ યોગ્ય છે. કરી રાત્રિવાળી વરદાય છે અને કોઈક યોગ્ય છે. બધી રાત્રિ દારિદ્ર્ય આપે છે. લંબી રાત્રિ યોગ્યતર બનાવ છે અને કચી લાંબી રાત્રિ અસાધ્ય લક્ષણ કહેવે છે. ૧૫૨ થી ૧૫૬.

સ્નિગ્ધં કાકનદચ્છવિ પ્રગસ્યતે તાલુ કોમલં વિમલમ્ ॥

શ્યામ પીનં ચ પુન સુદર્શાં દુઃસાવદં વહુશ ॥ ૧૫૭ ॥

તાલુનિ સિતે તદ્વિ પતિદીના દુ સિતા મવતિ કૃષ્ણે ॥

પ્રવજ્યાસયુક્તા રુક્ષે સમલે પુનર્નારી ॥ ૧૫૮ ॥

કદસ્પૂલા વૃત્તા ક્રમશસ્તીક્ષ્ણલોહિતા શુમા ધંત્રી ॥

સ્પૂલા સૂક્ષ્મા લમ્બા કૃષ્ણા શ્વેતા શુમા નૈવ ॥ ૧૫૯ ॥

તાળવું — નિઃકષ્ણ અને ક્રમશઃ જેવું તાળવું શુભ મનાય છે જ્યારે કાળુ, બદામી, ઘઉં અને તાળવું થોડું તેમજ દુષ્કાળી આપે છે પોણા તાળવાવાળી દરિદ્ર થાય છે કાળાં તાળવાવાળી સ્ત્રી પતિદીન અને દુષ્કાળી થાય છે ફક્ત તાળવાવાળી તેમજ મેઘા તાળવાવાળી સ્ત્રી અન્યાસિની થાય છે સ્ત્રીના અજાણા મૂળમાં બાકી અજાણમાં અધીરાય, લાલાય પડવી પડેલ (દેહિયો) હોય તે તે શુભ છે બદામી, ઘઉં, લાંબા કાળાં કે પોણા અશુભ છે ૧૫૭ થી ૧૫૯

ઈપદિકસિતગંઢં હસિતમલક્યદિજં કર્ણં શસ્ત્રમ્ ॥

પ્રાન્તે મુહુ સકંપ મંમીલિતલોચનં નિંદ્યમ્ ॥ ૧૬૦ ॥

હાસ્ય — સ્ત્રીએને હસતી વખતે બહુશ્વેત સ્વેદ હશે, ઘાંત દેખાય નહિ, તેમજ હાસ્યની થાય તે તે હાસ્ય વખાણવા યોગ્ય કહેવાય. પરંતુ એ હસતાં આંખો ખંધ થઈ જતી હોય અને તેમના છેદાંબો ઉપર કપારી આકૃતિ પડતી હોય તે તે હાસ્ય નિષ્પાત્ર છે ૧૬

નિઃસ્વાં દિવાગ્રમાગા કર્મકરાં નાસા સ્ત્રિયં લચ્વી ॥

મર્ત્વિદીનાં ત્રિપિટા દીર્ઘા બહુકોપનાં કુસ્ત્રે ॥ ૧૬૧ ॥

નાક — સ્ત્રીના નાકના અજાણમાં એ બે ભાગ થઈ જતા હોય તે તે નિર્ધ નવાનું લક્ષણ છે નાનું નાક દાસીપણનું સૂચક છે અપદ્ નાક વેધન્ય હરે છે અને લાંબુ નાક સ્ત્રીને કોપી બનાવે છે ૧૬૧

દીર્ઘં દીર્ઘાયુક્તં ક્ષુતં કૃતપિંદિતં હ્રદિ ॥

અનુનાદયુતં શસ્ત્ર તતોઽન્યથા મવતિ વિપરીતમ્ ॥ ૧૬૨ ॥

ગોક્ષીરિવાસ્ત્રમિતે રક્તિને કૃષ્ણતારકે મીક્ષ્ણે ॥

પ્રચ્છન્નં કથયિતુમિવ કર્ણવિલગ્ને શુભે નયને ॥ ૧૬૩ ॥

નીલોત્પલદલત્રુલ્યૈર્વિમલૈઃ સૂક્ષ્મપક્ષમિ સ્નિગ્ધૈ ॥

નયનૈરિશાર્કકમ્ભૈર્મવાન્તિ સૌભાગ્યમોગિન્ય ॥ ૧૬૪ ॥

મૃગનેત્રા ગશનેત્રા વરાહનેત્રા મયૂરનેત્રા ચ ॥

પૃથુનેત્રામ્બુજનેત્રા નિર્મલનેત્રા છુમા નારી ॥ ૧૬૫ ॥

ઊઝાન્તચિત્તા કેકરવિપમાક્ષી નિન્દિતાક્ષી ભવેશ્રુવતિ ॥

મેપાક્ષી વિઢાલાક્ષી વૃત્તાક્ષી સમુદ્રતાક્ષી ન દીર્ઘાયુ ॥ ૧૬૬ ॥

યસ્યા પિદ્મલ્લનેત્રદ્વિતયં સા સુસ્તસુસ્વકોશલં લમતે ॥

દુઃશીલસ્ત્વેન સમં વૈષ્ણવ્યં વા ધ્રુવં રમણી ॥ ૧૬૭ ॥

ગોપિદ્મલ્લનેત્રયુતા પિતરં શ્વશુરં ચ માતુલં ચ પુત્રમ્ ॥

ધ્રાતરમપ્યધિગચ્છતિ કામગ્રથિલા ચ મોહપરા ॥ ૧૬૮ ॥

કોકનદચ્છદરક્ષચ્છાયં નયનદ્વય ભવતિ યસ્યા ॥

મા પરપુરુષાક્ષિણી રમણી ચ નિત્યં સ્યાત્ ॥ ૧૬૯ ॥

સજલ્નયના ન શસ્તા સ્ફાસ્તિનયના વિહીનતરા ॥

નસ્તનયના કોટરનયના ચંચલ્નયના ગમ્भीરનયનાપિ ॥ ૧૭૦ ॥

યા સવ્યકાળચક્ષુઃ મા પરપુરુષામિચારિણી રમણી ॥

અપમવ્યકાળચક્ષુઃ મા જન્મન્યેવ નિરપસ્યા ॥ ૧૭૧ ॥

આજ્ઞા — આજ્ઞા જ્ઞાન તેનાં શબ્દ, છેલ્લે ઉપર લાલ અને કાળી કોટિવાળાં, તથા બાજે હુમ વાલ કહેવા આતુર હોય તેનાં કાળા નેત્રાં સાતં ગદ્યાય છે નીલકમલ તેનાં નિમજ્જ, સુદૃઢ પાપલેખાળાં, સ્નેહાળ નેત્રાવાળી સ્ત્રી સૌભાગ્યવતી રહે છે હરજ્જ તસદ્ધ જૂદ અને મિત્રના જેવી તેમજ પહેલો કમળ જેવી અને શેઠાળી આજ્ઞાવાળી સ્ત્રી સારી ગદ્યાય છે એક નાની અને બીજી મોટી એવી આજ્ઞાવાળી સ્ત્રી વિદ્વિત શિવવાળી રહે છે બિહારી જેવી ઘેટા જેવી અને ગેળ આજ્ઞાવાળી સ્ત્રી અપાપુષી થાય છે જે સ્ત્રીની આજ્ઞા મધનના જેવી પીળાવટી હોય, તે સ્ત્રી દુશ્વાર કરી મુજ્જ બોલવે છે અને તે જલદી વિષવા પશ્ચ કર્મ લાય છે જે સ્ત્રીની આજ્ઞા હસ્તાળ જેવા પીળા રંગની હોય છે તે સ્ત્રી ચક્રો જ કામાતુર રહે છે અને તેથી પિતા, પુત્ર, સસરા અથવા મામા કે બાઈ ગમે તેની માથે અભિષાર કરે છે જે સ્ત્રીની આજ્ઞા લાલકમળની કાન્તિવાળી હોય તે પરપુરુષના આગ્રહિતવાળી હોય છે સ્ત્રીની આજ્ઞા પાણીવાળી, ફાટેલી રેખાતી યુક્તના જેવી કમોત્તાવાળી ગેળાકાર, ચક્કા અને જાંડી હોય તે સારી ગદ્યાતી નથી જે સ્ત્રીની કાળી આજ્ઞા કાઠી રહે છે તે અભિષારિણી નીકળે છે અને જમણી આજ્ઞા કાઠી હોય તે વાઙ્મણી થાય છે ૧૬૩ થી ૧૭૧

સુદૃઢે સ્તિગૃયૈ કૃષ્ણે સૂક્ષ્મે સ્યાત્પક્ષમધિર્નમૈ સુમગા ॥

સૂક્ષ્મૈર્વિગ્લે-કપિલૈ-સ્થૂલૈર્નિદ્યા ધ્રુવમજામૈ ॥ ૧૭૨ ॥

રોદનમનિમેપલક્ષણમાસામપિ પુરુષવત્પરિજ્ઞેયમ્ ॥

ગ્રંથપ્રપચમયત પુનરિદ્ધિદિદ્ધમાત્રમપિ નોક્તમ્ ॥ ૧૭૩ ॥

પાંપણે—કાળો, અમકીટી મજાનુ અને કીણી પાંપણેથી સ્ત્રી ભાવ્યશાળી થાય છે અને બારીક વાગવાળી કપિલવર્ણની તેમજ બાળી બાળી પાંપણે દોષ તે સ્ત્રી ખરાબ ગણાય છે સ્ત્રીએને રૂદન, નિમેષ આદિનાં લક્ષણો અને રૂગ પુરુષના જેવા જ દોષ છે તેથી જ એ વિચાર થવાના અથવા આદી તે સુખધર્મ કઈ પણ કશું નથી. ૧૭૨-૧૭૩

શસ્તા વૃત્તા તન્વી શ્રૂયુગલી કજ્જલજ્જાયા ॥

નયનામોરુહવલયિતરૂપા નાલ સમાશ્રયતિ ॥ ૧૭૪ ॥

લઘુમૃદુરોમમયી શ્રૂયધિજ્યધનુસિ શુભા સુદૃશામ્ ॥

કીર્ણા પિંગલવૃત્તા પૃથુલા સ્વરોમશાનશુભા ॥ ૧૭૫ ॥

વિત્તવિદીના હસ્વા મિલિત્તા સ્થૂલા સદૈવ દુઃશીલામ્ ॥

વધ્યાં મુર્તીર્ગેમા ગ્મર્ણી શ્રૂવત્ત્વી કુન્તે ॥ ૧૭૬ ॥

અમરે—કીણા ગુલાબમ વાગવાળી અને અદાવેટી ધનુષ્યની આદેશ વધી જાયેટી અમરે તારી ગણાય છે ખુદી ખુદી અને બૂજરા રાગની અથવા બાળી તેમજ બાળ વાગવાળી અમરે ખરાબ રૂગ આપે છે નાની અમરે નિર્ધનને દોષ છે એક બીજાથી મળી જાયેટી દુઃસ્ત્રિને દોષ છે અને લાગા વાગવાળી અમરે વાંચણીને દોષ છે ૧૭૪ થી ૧૭૬

લઘ્વા વિપુલા કર્ણદ્રવી મિલિત્તા શુભાવર્તસયુક્ત ॥

દોલાયુગન્નાવિગતિપ્રીતિ દપતિકૃતે યુગપત્ ॥ ૧૭૭ ॥

ગેમોપગતા યસ્યા ગણ્કુલિગ્રહિતા ચ નો શસ્તા ॥

કુલિન્ના ક્ષ્યા ગિગલ્ત્ર નારી મા જાયતે નિદ્યા ॥ ૧૭૮ ॥

કાન.—લાગ પદોગા અને માથા આથે કાળી રંગેલા લાગતા કાન આશ ગણાય છે પરંતુ રૂવાટાવાળા, છિદ્રાદિ, કુટિલ, મુદાર્ધ રંગેલા તેમજ નસો રેખા આથ તેવા કાનથી સ્ત્રી નિદાપાત થાય છે ૧૭૭-૧૭૮

મૃગનેત્રા ગજનેત્રા વરાહનેત્રા મયૂનેત્રા ચ ॥

શ્યુનેત્રામ્બુજનેત્રા નિર્મલનેત્રા શુમા નારી ॥ ૧૬૫ ॥

ઉદ્ધાન્તચિત્તા કેકરવિપમાક્ષી નિન્દિતાક્ષી ભવેશ્રુવતિ ॥

મેષાક્ષી વિદાલાક્ષી ષ્ટ્તાક્ષી સમુદ્રનાક્ષી ન દીર્ઘાસુ ॥ ૧૬૬ ॥

યસ્યા પિન્ગલનેત્રચિત્રં સા સુરતસુલ્લકૌશલં લભતે ॥

દુર્શીલત્વેન સમ વૈષલ્યં વા ધ્રુવં રમણી ॥ ૧૬૭ ॥

ગોપિન્ગલનેત્રયુતા પિતરં શ્વશુરં ચ માતુલં ચ પુત્રમ્ ॥

ભાતરમપ્યધિગચ્છતિ કામગ્રયિલા ચ મોહપરા ॥ ૧૬૮ ॥

ક્રોકનદચ્છદરક્ષ્મયં નયનદ્વયં ભવતિ યસ્યા ॥

મા પરપુરુષાકાંક્ષિણી રમણી ચ નિર્લયં સ્પાત્ ॥ ૧૬૯ ॥

સજલ્નયના ન શસ્તા સ્ફારિતનયના વિહીનતરા ॥

નસ્તનયના કોટરનયના ચંચલનયના ગર્ભીરનયનાપિ ॥ ૧૭૦ ॥

યા સવ્યકાણચક્ષુ સા પરપુરુષામિચારિણી રમણી ॥

અપસવ્યકાણચક્ષુ મા જન્મન્યેવ નિરપસ્યા ॥ ૧૭૧ ॥

આંખ — આંખ જુમના જેવાં સફેદ, ઉઘા ઉપર લાલ અને કાળી કાંઠી તથા બાજુ કાંઠા વાત કહેવા આંખુર હોય તેવાં લાંબા નેત્રો સારાં બધાય છે ની જેવાં નિર્મલ, સૂક્ષ્મ પાપલેખાવાળાં, એકાદ નેત્રવાળી સ્ત્રી સૌભાગ્યવાદી રહે છે સસહુ જૂઠાં અને મીઠાના જેવી તેમજ પહેલો કામજ જેવી અને ચોક્કસી જે સારી બધાય છે એક નાની અને બીજી મોટી જેવી આંખવાળી સ્ત્રી ચિત્તવાળી રહે છે બિલાહી જેવી, મેટા જેવી અને એક આંખવાળી સ્ત્રી થાય છે તે સ્ત્રીની આંખો મધના જેવી પીળાવડી હોય, તે સ્ત્રી દુરાચાર હોય છે અને તે જલદી વિધવા પણ થઈ જાય છે એ સ્ત્રીની આંખ ૨ પીળા ૧ જાની હોય છે તે સ્ત્રી ધણી જ આંખુર રહે છે અને તેથી (સમના અથવા મામા કે ભાઈ ગમે તેની સાથે અભિચાર કરે છે એ લાલકમળની અંતિવાળી હોય તે પરપુરુષમાં આત્મહિતાવાળી હોય છે પાણીવાળી, ફાટેલી રેખાતી, પુરુષના જેવી કહેરતાવાળી, બોળાકાર, ૮ હોય તે સારી બધાવી નથી એ સ્ત્રીની કાળી આંખ કાણી રહે છે નીકળે છે અને જમણી આંખ કાણી હોય તે વાંકળી સ્ત્રી ૧

यस्या प्रस्फुटिताग्रा सूक्ष्मा परुषा शिरोरुहा लघवः ॥

उक्षा विरला जटिला विष्मा सा दुःखिनी युवति ॥ १८७ ॥

अतिगयदीर्घस्थूलैर्मर्तृष्णी कामिनी भवति ॥

केश कपिलैरमनस्कारस्कधप्रभव पुनर्निधा ॥ १८८ ॥

વાળ — જમરાના એવા કાળા, પાતળા અને ચીકણા અગ્રકતા વાળ (સારી સ્ત્રીઓને) શબ્દપત્નીઓને હોય છે. અજબામગમ કંઈક વળેલા, વળકાટા, અને વાંકીયા વાળ ઉત્તમ સ્ત્રીઓને હોય છે જે સ્ત્રીને અજબામગમ કાટેલા, ઘણા ઝીણા, ખરબચડા અને નાનાવાળા હોય છે. અજબા સીમા, આછા, ઘણા ન્યૂંધવાળા કે ખરાબ વાળ હોય છે, તે સ્ત્રી કુખી થાય છે. સોના ચાંદો ઘણા લાંબા અને બાકા વાળો હોય તે બાલ્યુકું કે તે સ્ત્રી પતિનો નાશ કરનાર છે. વગો જઠામી મનને અપ્રિય લામે તેવા અને ઉંક જરહન વર્ધત ઉમેલા વાળવાળી સ્ત્રી નિંદા છે. ૧૮૫ થી ૧૮૮

મકરણ ચોથું સુપૂર્ણ

અધિકાર પાત્રમે।

व्यंजनमथ प्रकृतयो मिश्रकमेतदपि भवति संख्यानाम् ॥

सक्षेपाह्वक्षणमयः अनुक्रमेणैव वक्ष्यामि ॥१॥

जन्मान्तरं व्यंजनमिह शुभाशुभ व्यज्यत ध्रुवं येन ॥

तनुमयहृत्त्वगादि व्यंजनमाख्यायते मद्रि ॥ २ ॥

रक्तः कृष्णो धूम्रो बिन्दुसमो मग्नक एव विज्ञेय ॥

तिलकं तिलकाकार ततोऽन्यदपि लांछन स्त्रीणाम् ॥ ३ ॥

अन्तर्भूयुग्मे वा ललाटमध्यं विलोक्यते यस्या ॥

सुस्निग्धाभो मशक सा भवति महीपते पत्नी ॥ ४ ॥

अन्तवामकपोले स्फुट्ना मगवेन लोहिता भवति ॥

मिष्टान्नभोजनमस्ति प्रायेण सा नितम्बिनी लोके ॥ ५ ॥

तिलकं लाल्छनमयत्रा हृदि रक्ताय विलोक्यते यस्या ॥

सा धनधान्योपता पतिप्रिया जायते पत्नी ॥ ६ ॥

નિર્લોમશિરાવિરહિતમર્દેન્દુસર્મ લલાટતલમ્ ॥

ત્ર્યંગુલમાનમનિર્મ્ન સ્ત્રીર્ણા સૌમાગ્યમાવહતિ ॥ ૧૭૯ ॥

રેસ્વારહિતં વ્યક્ત સ્વસ્તિક્ષ્મસમર્લકૃતં શુર્મ માલમ્ ॥

પ્રગુણં પટ્ટમિવ સ્પન્નપસ્ય રાજ્યામિપેકાય ॥ ૧૮૦ ॥

યસ્યા પ્રલમ્બમલિકં સા તુ નારી દેવરં નિર્જં હૈતિ ॥

તદપિ શિરાસોમયુતં સા ભવેત્યામુલા બાલા ॥ ૧૮૧ ॥

સીમન્તો લલ્લનાનાં લલ્લપટ્ટાશ્રિત શુર્મ મરલ્લ ॥

પ્રગુણિત ઇવાર્દ્ધચંદ્રાકૃતિ કૃત પુણ્ણષાપેન ॥ ૧૮૨ ॥

અર્થ — ફાટાટ પહેલ, નસો વમરનું (નસો દેખાતી ન હોય તેવું) અર્ધચંદ્ર જેવું તેમજ ત્રણ આંગળ પહેલું લલાટ સોજોને સૌભાગ્યવતી બનાવે છે. રજા વમરનું સ્પષ્ટ બધવા સ્વસ્તિકની આકૃતિવાળું વિશાળ કપડાં સાફ બધાય છે એ સ્ત્રીનું લલાટ બધા વધી બનેલું આજુબ પડતું હોય તે સ્ત્રી તેના હીરનો નાસ કરે છે અને એ તેના કપાળ ઉપર વાળ કે નસો દેખાઈ આવતી હોય તો સમજવું કે તે સ્ત્રી અભિવાસિણી છે. સ્ત્રીના સેવા લલાટની હાઈ લાંબા અર્ધચંદ્ર બેચો દેખાતો હોય તો તે શુભ છે. ૧૭૯ થી ૧૮૨

કુંજરક્લુમ્મનિર્મ સ્યાદ્રુત્ત શીર્ષં સમુજ્જતં યસ્યા ॥

ના ભવતિ મૂપપત્ની સૌમાગ્યૈશ્વર્યસુલ્ભમહિતા ॥ ૧૮૩ ॥

સ્થૂલેન ભવતિ શિરસા વિઘવા દીર્ઘેણ વંધકી મુવતિ ॥

વિષ્મેણ વિપમદુસ્સા દૌર્માગ્યવતી વિગાલેન ॥ ૧૮૪ ॥

અર્થ — કાંથીના કુલસ્થળે તેવું બેઠા અને ઈંધુ આધુ હોય તે સ્ત્રી સોજા બનતી અને જોઈએ સગા સગપત્ની થાય છે. મોટા સ્થૂલ માથાવાળી વિઘવા થાય છે. લાંબા માથાવાળી વેરવા થાય છે. નિમ્ન માથાવાળી વિપમ પ્રકારનાં દુઃખ પડી અને વિશાળ માથાવાળી સ્ત્રી દુર્ભાગિની થાય છે. ૧૮૩-૧૮૪

રોલમ્બસમન્દ્રયા સૂષમા સમુજ્જતા સ્નિગ્ધા ॥

કેશા એકમવા જાયન્તે મૂપપત્નીનામ્ ॥ ૧૮૫ ॥

આકૃચિતામ્રમાગા સ્નિગ્ધાંધુજકાલકાન્તયઃ સુમગાઃ ॥

ચિકુર ઘરંતિ યમુનાતરંગમર્ગી વરસ્ત્રીણામ્ ॥ ૧૮૬ ॥

યસ્યા પ્રસ્ફુટિતાગ્રા સૂક્ષ્મા પરુષા ગિરોરુદ્ધા લઘવઃ ॥

ઠ્ઠા વિરલા જટિલા વિપમા મા દુ સિર્ની યુવતિ ॥ ૧૮૭ ॥

અતિગયદીર્ઘસ્થૂલૈર્ભર્તૃર્ણી કામિની ભવતિ ॥

કેશ કપિલૈરમનસ્કારસ્કધપ્રમવ પુનર્નિદ્યા ॥ ૧૮૮ ॥

વાળ.—જમરાના ત્યા કાળા, પાતળા અને ચીકણા બગડતા વાળ (સારી સ્ત્રીઓને) શરૂપટ્ટીઓને ઢોલ છે જામલામયા કંઈક વળેલા, ગળકતા, અને વાંકીરીયા વાળ ઉત્તમ સ્ત્રીઓને ઢોલ છે જે સોને અમળામયા કાપેલા, ઘણા ઝીણા, ખરબચડા અને નાનાવાળ ઢોલ છે જમવા ભિન્ના, આછા, ઘણા વ્યૂષવાળા કે ખરાબ વાળ ઢોલ છે તે સ્ત્રી દુઃખી થાય છે સોને ચાંદો ઘણા લાંબા અને જાડ વાળો ઢોલ તે બાણુ કે તે સ્ત્રી પતિનો નાશ કરનાર છે જગી જદ્દમી મનને અગ્રિય લાગે તેવા અને ઇક અરહત પર્વત ઉચેલા વાળવાળી સ્ત્રી નિઃ છે ૧૮૫ થી ૧૮૮

મકરણ ચોધુ અપૂર્વ

અધિકાર પાચમે

વ્યજનમથ પ્રકૃતયો મિશ્રકમેતદપિ ભવતિ મંસ્યાનમ્ ॥

મક્ષેપાલ્લક્ષણમય દ્યનુક્રમેણૈવ વક્ષ્યામિ ॥ ૧ ॥

જન્માન્તરં વ્યંજનમિદં શુમાશુમ વ્યજ્યત ધ્રુવ યેન ॥

તનુમયહત્વગાદિ વ્યંજનમાસ્થાયતે સદ્ધિ ॥ ૨ ॥

રક્તઃ કૃષ્ણો ધૂમ્રો ચિન્દુસમો મગક એવ વિજ્ઞેય ॥

તિલક તિલકાકારં તતાઽન્યદપિ લાઙ્ગન સ્ત્રીણામ્ ॥ ૩ ॥

અન્તર્ધ્રુયુગ્મે વા લ્લાટમધ્યે વિલોક્યતે યસ્યા ॥

સુસ્તિગ્ધામો મગકઃ મા ભવતિ મહીપતે પત્ની ॥ ૪ ॥

અન્તર્વામકપોલે સ્ફુટતા માકેન લોહિતા ભવતિ ॥

મિથાન્નમોજનમાતિ પ્રાયણ સા નિતમ્બિની લોકે ॥ ૫ ॥

તિલકં લાટનમયત્વા હૃદિ રક્તામ વિલોક્યતે યસ્યા ॥

મા ધનધાન્યોપેતા પતિપ્રિયા જાયતે પરની ॥ ૬ ॥

રક્તં તિલકં લાંછનમપસવ્યપયોધરે ભવતિ યસ્યા ॥

પુત્રીચતુષ્ટય સા સુતત્રયં ચાગના સૂતે ॥ ૭ ॥

તિલકેષ્ઠ્યુમૈવામકુચે વિલાસવતી તદા સ્વનાલેન ॥

સ્ફુટ્રેકપુત્રજનની સા વિધવા દુઃખિની ભવતિ ॥ ૮ ॥

ગુહ્યસ્ય કુકુમામસ્તિલકઃ પ્રાન્તેષ્ય દક્ષિણે ભાગે ॥

સા ભવતિ ભૂપપત્ની નૃપજનની જાયતે વાપિ ॥ ૯ ॥

મશકો લોહિતવર્ણો નામાગ્રે દ્રશ્યતે સ્ફુટો યસ્યા ॥

સા ભૂપપદ્મગ્રામી રજાન સૂયતે સૂનુમ્ ॥ ૧૦ ॥

વિસ્ફુરતિ નામિકાગ્રે યસ્યાસ્તિલકઃ સકજ્જલચ્છયઃ

મર્તૃષ્ણી સા નારી વિશેષતઃ પાંસુલા ભવતિ ॥ ૧૧ ॥

નામેરઘોવિભાગે મશકો વા તિલકત્ત્રાંછને સ્યાતામ્ ॥

યસ્યા ભવત સ્નિગ્ધે સા રમણી વહતિ કલ્યાણમ્ ॥ ૧૨ ॥

સ્યાતાં ગુલ્ફૌ યસ્યા સ્ફુટત્રાંછનમશકતિલકસયુક્તૌ ॥

મા ધનધાન્યવિર્હિના દુઃસ્વતી જીવતિ પ્રાય ॥ ૧૩ ॥

વામે હસ્તે કંઠે વા કાય જાયતે ધ્રુવ યસ્યા ॥

મશકો યદિ વા તિલક પ્રાગર્ભે સા સુત સૂતે ॥ ૧૪ ॥

મશક તિલકં ત્રાંછનમુક્તસ્થાને કૃતાશુર્મ યામામ્ ॥

અંગે પુનરપસવ્યે સુદર્શાં કલેશાવર્હ વહુગ ॥ ૧૫ ॥

અવળ અને મૂઠિ બાદિ મિશ્રક શુભીનુ લક્ષણ એ પણ સસ્થાન બેઠે છે એ છે તેમનાં લક્ષણો પણ સક્ષિપ્તમાં બહુકેમ કહીશ અન્ધાન્તરનાં ક્રોધોદાયા સ્થાનેક શુભાશુભ બેનાથી જ્યાં થાય તેનું નામ અવળ છે અને તે શરીર ઉપરની આમીની બિન્દો દ્વારા સ્પષ્ટ થાય છે આગે તે બિન્દો (તલ મશક અર્થ)ને સ્પર્શકોએ અવળ કહ્યા છે ચતો, કાષ્ઠ, પુનાદીઆ રજનાં નિદ્રુ એવા કાષ તેને મશક કહે છે અને જ તિલક (આશા)ના બાહરનુ કાષ તેને તિલક કહે છે અને આનાથી બુદ્ધે પડે છે એમ (લાલ કાષે કે પુનાદીઆ રજને) કાષ તેને લાંછન

હો છે જેની પ્રગથિ વચ્ચે કે કપાળ વચ્ચે સુસ્તિગ્ધ મથક હોય તે રાજપત્ની થાય છે ઘણા કપોલાની અંદર જેને મથકથી લાલાશ દેખાવી (અર્થાત્ લાલ રંગનો મથક) હોય તો તે સૌ પ્રાચ. મિથાન લોચન કરનારી (અર્થાત્ મુખી) થાય ઓઘાના ચરીર ઉપર દુરુચ્ય એ લાલ મથક કે તલ હોય તો તે સૌ ખનધાન્વ મુખ અને પતિને પ્રિય પત્ની થાય છે ૭ ઓના જમજા મન ઉપર લાલ તલ કે મથક હોય તે સૌ ધાર પુત્રી અને ત્રણ પુત્રના જ મ આપે છે ઘણા મન ઉપર જરાલ તલ હોય તો તે સૌ જોડ જ પુત્રનો જ મ આપે છે અને પછી વિધવા તેમજ કુખી થાય ૮ શુભાંગના છે ૯ થા જમજા બાહુએ એ લાલ તલ હોય તો તે સૌ રાજપત્ની થા રાજમાતા થાય છે જેની નામિકાના અજભાગમા લાલ રંગનો સ્પષ્ટ મથક હોય તે સૌ રાજપત્ની થાય છે અને રાજમાના પથ થાય છે જેની નામિકાના અજભાગમા કાળો તલ હોય તે સૌ પતિનો નાશ કરે છે અને ધ્યાસ કરીને અભિચારિકો થાય છે નાભિની નીચે મથક તલ થા લાછન હોય તો તે સૌ કસ્યાકિની થાય છે જેની પત્ની કુટિબો મથક તલ કે લાછનવાગી હોય, તે સૌ ખનધાન્વ રક્તિન તથા કુખી છવન છુલકે છે ૧૦ ઘણા બાધે, કાની ઘણી બાહુએ અથવા ઘાત અને (અમે ત્યા) મથક કે તલ હોય તે સૌ પહેલાં ગર્ભ પુષ્પનો જ મ આપે છે મથક તલ કે લાછન સીમાને જે સ્થાનમા હાથથી અશુભ ફળ આપે છે તે જ જગ્યાએ એ જમજા અજમા હોય તો તે પાત્ર જ કશેષ આપનારા બને છે ૧ થી ૧૫

પ્રકૃતિર્ઋતિવિધા ગાર્ગિના સ્ત્રીણા શ્લેષ્માદિકા સ્વમાવાસ્યા ॥

પ્રયમા માપિ ત્રેધા દ્રાદગધા ભવતિ પુનરન્યા ॥ ૧૬ ॥

નારીમતેઽસ્તિ પ્રકૃતિ મત્યપ્રિયમાપિણી સ્થિરસ્નેહા ॥

બહુપ્રસૂતિં લમતે નીલોત્પલદૂરાંકુમર્યામા ॥ ૧૭ ॥

સ્તિગ્ધનલ્લરોમત્તનારી સુવિલેચના ક્ષમાયુક્તા ॥

સુવિભક્તમમાવયવા શ્લુમત્યાપસ્યર્વાર્યયુતા ॥ ૧૮ ॥

અસૂલા મરમા ત્વક્પ્રમૂનતુલ્યાનુલેપના સુમગા ॥

ઘર્માર્થિના ક્તજ્ઞા ત્યાન્વિતા ક્ષમલ્પટા સુમુખી ॥ ૧૯ ॥

પ્રચ્છન્ન ધૃતવેષા શુચૃણ્ણાક્ષમાત્રપોષેતા ॥

મિતવચ્ચના પાનમોજનમમયા ક્ષમાતલે શ્ચુલ્લનયના ॥ ૨૦ ॥

સાધારણમુરતેચ્છા નિગલુ- નીતિમામલશ્રોણિ ॥

જલજ્વલાગયજલ્ જહતવાગ્ર યા મયસ્વજ્વ ॥ ૨૧ ॥

શ્રીની પ્રકૃતિ જે જાતની હોય છે અને તેના કદ્દ ઈત્યાદિથી વૈકલ્પિક તથા અવલંબિત એમ બે સોદ્ધ થઈ છે વૈકલ્પિકના ત્રણ પેદાસોદ્ધ છે અને સ્વાભાવિકના બાર પેદાસોદ્ધ છે એ કદ્દપ્રકૃતિ.—જે સ્ત્રી અને પ્રિય જોડનારી હોય, સ્નેહાત્મ હોય, અને નીહત્તમજ અથવા દુર્વાના જેવા ક્યામ વર્ણની હોય તે કદ્દ પ્રકૃતિષ્ઠ મણાવ અને તેવી સ્ત્રી ધણા પ્રતાપોની મળતા થાય છે જે સ્ત્રીના નખ, રૂપાદાં એક જાતની શોભાને આજ્ઞા કરતાં હોય, જેની આજો મોટી અને કોમલદિવ હોય, તેમજ જાન પ્રત્યજ પોતપોતાના પ્રમાણમા હોય, તે સ્ત્રી સત્ત્વગાંધી અને સતતિવાળી થાય છે થુદ્ધ અને સ્ત્રીના વાનની (સ્નાન કર્યા પછી તરત જ જેવી લાગે છે તેવી) આમથી હોય, અને પુખ્તની માદક સુદ્ધ લાગતી હોય, તે સ્ત્રી ધાર્મિક હુવ્વડા ઇચ્છા તથા સોભાવ્યશાલી થાય છે જે સ્ત્રી જાન પ્રત્યજને વસ્ત્રપરિધાન દ્વારા કુદરતી રીતે જ (સ્વભાવથી જ) હુપાવતી હોય, જ્યોત્તે જે જાન, વરસ લલજાને ધારણ કરી શકતી હોય, હુમાવાત્રી હોય, મિતભાષિણી, સુમયે જ ખાનપાન કરનારી હોય, વિરક્ત નેત્ર વાત્રી હોય, મૈથુનની સાધારણ (ધણી હોમુપ અથવા વરસ વિરક્ત નહિ જેવી) કૃષ્ણાવાળી હોય, જેના અદેશે જેવાં નિદ્રા જાવતી હોય તેમ મદલાગાં હોવાતી હોય, જેની કમલની નીચેના જાન પ્રત્યજ અને શીતળ હોય, અને જે સ્ત્રી મેઘ, જલશય તથા કમળ સ્વપ્નમાં જેવી હોય તેવી સ્ત્રી કદ્દ પ્રકૃતિની મણાવ છે ૧૬ થી ૨૧

યોપિત્તિષ્ઠપ્રકૃતિઃ ગૌરી કૃષ્ણાથ વા હથ ॥

આતામ્ના નયનકરહરસનાપાણિતલનાલુતલા ॥ ૨૨ ॥

છળછળવિકસચ્છેદ્યામ્બીષ્ટીતમધુરસા પુનર્મુદ્રી ॥

વિરલકપિલમૂર્દ્ધજરોમા મેઘાવતી પ્રાય ॥ ૨૩ ॥

પ્રિયશુચિવસનમાલ્યા ઉપનાદ્ધપુણશિષિલમુદુગુહ્યા ॥

અમિમાનિની શુચિરતાં વિશદસ્મિતવલ્લભા શૂરા ॥ ૨૪ ॥

ધૂતવલ્પિલ્પિત્તિષ્ઠ તનુવીર્યા મૃદુલમોહનમ્બીડા ॥

કિંશુકદિગ્દાહતઢિહનાદીન્યસ્પતિ સ્વપ્ને ॥ ૨૫ ॥

જ પિત્તપ્રકૃતિ.—જે સ્ત્રીની પિત્તપ્રકૃતિ હોય છે તે જોડી અથવા કાત્રી હોય છે આનંદિત રહે છે અને તેની આજ, કામના નખ, છલ, કલેત્રી તથા વાત્રવુ જેટલા જાન જાલ હોય છે તેની ધણામાં પ્રતિજ્ઞા દેશકાર થયા કરે છે હા અને મીઠા ૧૫ ઉપર તેની કષિ હોય છે અને તેનાં જાન પ્રત્યજ થુદ્ધ લાગે છે આની સ્ત્રીઓના વાજ કપિલ વર્ણના અને આજા આજા હોય છે અને તેઓ ધણ બદ્ધ બદ્ધ

જુદિશાળી હોય છે સફેદ રંગનાં કમો અને આકૃષ્ટો ઉપર કેમ કાળે છે શરીરની નમો ઉપર તરી આવતી માહુમ પડે છે શરીર નરમ અને શુદ્ધાન શિથિલ તથા મૃદુ રહે છે અભિમાન, પવિત્રતા, શુરતા, વિશદ હાસ્ય અને વિશદ વાણીવાળી હોય છે આવી પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓના વાળ જલદી સફેદ થઈ જાય છે અસ્પર્શીયવાળી હોવા છતાં મૃદુતાવાળી હોય છે અને સમૃદ્ધ હોય છે તે સ્વપ્નમાં હાલ વસ્ત્ર, હિમાલય (વિશાળો બગલી હોય તેવો આભાસ) વીંચળી, અને અગ્નિ ધૃત્વાદિને જુએ છે ૨૨ થી ૨૫

વનિતા વાતપ્રકૃતિ સ્ફુટિકાશ્વા મમપાદતલા ॥

રુક્ષા વૈ નસદશનામ્બલજ્જા ચચલપ્રકૃતિ ॥ ૨૬ ॥

અજિતેન્દ્રિયા સ્વર્ગંગી ગંધર્વવિલામહાસકલ્હરતિ ॥

વહુમોજનાલ્પનિદ્રા વહુલાલાપશ્રમણશીલા ॥ ૨૭ ॥

ધૂસરશ્ચીરવર્ણાં છાયાવિદેપમધુસ્તા શિશિરા ॥

કિંચિદ્વિરુદ્ધાસમસ્ત્રી ગેતે વિલ્પતિ નિશિ ઝમતિ ॥ ૨૮ ॥

વહ્નમ્લલ્લવળતિક્તસ્તિગ્ધકપાયપ્રિયા સુરતિકઠિના ॥

ગોજિહ્વાકર્કશતનુરોમા સુશ્રોણિવિમ્વયુતા ॥ ૨૯ ॥

ઉપ્પાનવનર્મીઢાગતિસ્ત્યુષ્ણપ્રિયા સ્થિરક્રાધા ॥

તસ્પર્શતાધિરોહ સ્વપ્ને કુન્ને ન મોગમના ॥ ૩૦ ॥

પ્રાયેષૈષા પ્રકૃતિ શુદ્ધૈવ વિલોક્યતે સ્ફુટં ક્ષાપિ ॥

મેદા પુનરેતામાં વહ્નોપિ મર્વન્તિ મનુજાનામ્ ॥ ૩૧ ॥

ક વાતપ્રકૃતિ —વાયુપ્રકૃતિવાળી સ્ત્રી બહુ અને ગદ્ગદ વાળવાળી, વાણીમૃદી પતનની પાની જામે, અને બહુજા સ્વભાવની હોય છે તેના નરમ અને ઘટ્ટ કદ (જુદામાં તેજની) હોય છે અંદરથી ઉપર સતત રાખી રાખતી નથી તપેલીની માફક જરજર શરીરવાળી માહુમ પડે છે ગાબન, નાકબાન, નાસ્ય તથા કંઠેશ કરવાની રેખ ધસવે છે ઘણું કોળન કરે છે અપ્પ નિદ્રા છે છે ઘણું બોલે છે અને ઘણું રજડે છે તેના શરીરનો રંગ મુળના જેવો હોય છે તેની કાન્તિ મોટા ઉપજા કરતી નથી મોટું અને આજો કાંઈક હોય તેમ હોય છે અને તે ઉપજા રહે છે બગડે છે તેમજ ઠર બનુભવ છે તેને આદુ, ખાદુ તીજુ, મોખ, કોળન પ્રિય હોય છે ગાબની જમની માફક તેનાં ફાંદા કંઈક હોય છે તેના પેદાનો ભાગ મનોહર હોય

છે. પરંતુ મુક્ત ક્રિયામાં જટુ જ સમશ્લેષ હોય છે જામીલાઓમાં તેમજ જ અક્ષરમાં
 ફરવાનું પસંદ કરે છે. અથવા કોઈની રજા છે અને સ્વપ્નમાં આક્રમણ થયે ત્યારે ઉપર
 ચઢતી હોય છે. આવી સ્ત્રીઓને કોઈ પ્રિય દોષ નથી. આ પ્રમાણે કહે, પિત્ત તથા
 વાયુની પ્રકૃતિવાળી સ્ત્રીઓનું વર્ણન છે. પરંતુ આવો શુદ્ધ ભેદ કવચિત્ ભેદમાં
 આવે છે. મોટે ભાગે એક બીજાથી મિત્ર પ્રકૃતિ જ હોય છે. ૨૬ થી ૩૧

સુરવિદ્યાધરગંધવંયસ્રાસપિશાચવાનસ્કપિમિ ॥

અદિત્સવિદાલસિંદૃસ્તુલ્યાન્યા પ્રકૃતિસ્ત્રેષા ॥ ૩૨ ॥

અત્યાશિની સુગંધા સમુજ્જ્વલા ચારુમાનમા શુદ્ધા ॥

પ્રિયવમના તનુનિદ્રા નિર્દિષ્ટા સા સુપ્રકૃતિ ॥ ૩૩ ॥

વિશાધરસ્વમાવા ભવતિ કલ્પગુણવિચક્ષણા શાંતા ॥

ચન્દ્રાનના સુમોગા મનોહરસ્યાનવદ્ધરતિ ॥ ૩૪ ॥

ઉદ્યાનવનાસક્તા કલસ્વરા ગીતનત્યરસ્તમનાઃ ॥

પરિવિત્સુર્ગંધમાલ્યા ગર્ધર્વપ્રકૃતિસ્વલા સા ॥ ૩૫ ॥

આરમ્બજલક્રીડાસ્તા વિમૂષ્ણપરાયણા કાન્તા ॥

પ્રાયો યક્ષપ્રકૃતિર્દેનરક્ષણકર્ણસિંધી રમણી ॥ ૩૬ ॥

વક્ષના કુન્દમના હન્તિ પતિં પ્રાણભ્રમ્નમપ્યુગ્રા ॥

સા રાક્ષસમ્ભવાકટુકાલ્પા દુરચારા ॥ ૩૭ ॥

શૌચાચાસ્ત્રઘ્ના રૂપવિદીના ભયંકરા સતતમ્ ॥

પ્રસ્વેદમલોપેતા ભવતિ પિશાચકૃતિરશુભા ॥ ૩૮ ॥

દાનદયાનિયમરતિઃ પતિવ્રતા દેવશુક્લનાઙ્ગા ચ ॥

કાર્યાકાર્યવિવિક્તા નરસ્વમાવા ભવતિ નારી ॥ ૩૯ ॥

સ્યૈર્મ ક્વાપિ ન કુરુતે સમસ્તદિગ્વીક્ષણેષ્ણામક્ષા ॥

ઉત્કાલગતિર્લુન્ધા દુર્બેષા સા કપિપ્રકૃતિ ॥ ૪૦ ॥

અન્યચ્છિદ્રાન્ત્રેષ્ણપરાયણા કુટિલગામિની રૌદ્રા ॥

ધૃતવેરા ક્રોધરુચિરહિસ્વમાવા ચ વનિતા સ્યાત્ ॥ ૪૧ ॥

સહતે પરાં વિમૃતિં સ્વમેયુનસેવિની મુસલનાદા ॥

અભેન યેન કેનચિદુપચિતગાત્રા સ્વપ્રકૃતિ ॥ ૪૨ ॥

છદ્યં કુરુતે પાપં પરપીઠાન્યસ્તમાનસા સતતમ્ ॥

સ્ત્રી સાપવાદરક્ષણપરા વિઠાલસ્વભાવા ચ ॥ ૪૩ ॥

एकान्तस्यानरतिश्चिरेण मैथुननिषेवणस्या च ॥

निद्रालसा गतभया सिंहप्रकृतिर्मवति युवति ॥ ૪૪ ॥

અગાઉ પુરુષની પ્રકૃતિના લેહ પાઠ્યાં પ્રાચીનાચાર્યોએ કહ્યું છે. પાઠ્યાં હતાં પરંતુ સ્ત્રીની પ્રકૃતિના સુર્વ પ્રથમ બે અને બીજા વિભાગના પેટાવિભાગ તરીકે બાર લેહ પાઠ્યાં છે અને તેને રેવ, વિદ્યાધર, અધર્વ, વજ્ર, રાક્ષસ, પિશાચ, મનુષ્ય, માંદા, સુર્વ અપેક્ષાં જિહ્વાદી અને સિંહ એમ સજ્ઞા આપે છે જે સ્ત્રી અજ્ઞાપકારી, મનોહર મુગ્ધવેળાળી, સરલ મનની, શુદ્ધ ચર્તનવાળી મુદર વગેરે ધારણ કરનારી અને અલ્પ નિદ્રાવાળી હોય, તે રેવ પ્રકૃતિની બલુવી. કદામિષ શ્યાન્ત, મનોહર, સ્થાન ઉપર પ્રેમ રાખનારી, અને અદ્યુષ્ણી હોય, તેમજ કુરુતક્રિયામાં મુગ્ધસાધ્ય હોય તે વિદ્યાધર પ્રકૃતિની બલુવી બગીચા વગેરે અપેક્ષાં પ્રમેદનાં સ્થાનો પ્રત્યે સ્ત્રિવાળી મીઠા અવાજવાળી, ગીત નૃત્ય કર્તાદિમાં અતુર તેમજ પુરુષોની માગ્ય પ્રત્યાદિ પ્રત્યે આકર્ષણ ધરાવનારી સ્ત્રી આધર પ્રકૃતિની બલુવી. પાણીમાં વિકાર કરવાની સ્ત્રિવાળી અભૂપલ્લેખે આક્રમણ, મનોહર તથા ધનનો સ્વચ્છ કરવાની કૃતિવાળી સ્ત્રી વજ્ર પ્રકૃતિની બલુવી યુગ આનારી, કોષી કોર વાક્ય બોલનારી, કુશાચારી સ્ત્રી રાક્ષસ પ્રકૃતિની બલુવી અને તે પ્રેમાળ પતિનું પલ્લ મુન કરે ॥ પવિત્રતા તથા આચાર વિચારથી સંક્રિત, રૂપદીન, ભયહર તથા પરસેવાથી અધારી અને મેઢી સ્ત્રી પિશાચ પ્રકૃતિની બલુવી. દાન, કથા તથા નિષમવાળી, પવિત્રતા, રેવ શુભની આગ્ર માનનાર, કાર્ય-અકાર્યને અમજનાર સ્ત્રી મનુષ્ય પ્રકૃતિની બલુવી. કોર્ષ જગ્યાએ કરીને નહિ બેસનારી, ચારે બાજુ નજર ધુમાવનારી (અકળ-વકળ આંગ્રે વાળી), અને કુદરત મારતી કૃતિવાળી સ્ત્રી વાદરાની પ્રકૃતિ ધણવનાર અમજની બીજાનાં હિતો ભેગારી, આશ્રય આશ્રય વાદીશુદ્ધી ગતિ રનારી, ભયહર પર રાખનારી, અને કોષી સ્ત્રી સુર્વ પ્રકૃતિની બલુવી બીજાની પ્રભુતાને પલ્લ રાન નહિ કરનારી, માટા પાટાવાળી અને રત્ન ને ગોચરથી પલ્લ પુર ધનારી સ્ત્રી અપેક્ષાં પ્રતિવાળી અમજની. મુમ પાપાચાર કરનારી, બીજાને હેરાન કરવાની આક્રમણવાળી અને પોતાના કુકર્મને છુપાવનારી સ્ત્રી જીહ્વાદીની પ્રકૃતિની બલુવી એકાન્ત ન જાદ કરનારી, કદામિષ અસ્તવને મેવનારી ઉચ્ચણી તથા નિદર સ્ત્રી સિંહ, પ્રકૃતિની બલુવી કર સ્ત્રી ૪૪

या मंहुककुक्षिर्भवति न्यग्रोधमण्डला युवति ॥	
सा सूते सुतमेव सोपि पुनश्चक्रवर्ती स्यात् ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
मालस्थले त्रिशूल विलोक्यते दैवनिर्मितं यस्या ॥	
तस्या स्वामित्वं स्याद्भुवने वनितासहस्राणाम् ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
या हरिणाक्षी हरिणीवा हरिणोदरी हरिणजंघा ॥	
जातापि दासवणे सा युवतिर्भवति नृपपत्नी ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
मधुपिगाक्षी स्निग्धा श्यामांगीराजहसगतिनादा ॥	
अष्टौ जनयति पुत्रान्यनघान्यविवर्धिनी तन्वी ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
पीवरनितम्बविम्बा पीवरखस्रोजमण्डला बाला ॥	
पीवरकपोलपाली सा सौभाग्यान्विता युवति ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
रक्तातालुनखरसना रक्तोष्ठी रक्तपाणिपात्तला ॥	
रक्तनयनान्तगुह्या धनधान्यसमन्विता वनिता ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
पृथुनयना पृथुजघना पृथुवक्त्रा पृथुश्रोणिः ॥	
पृथुशीला च पुरंध्री सुप्रजिता जायते जगति ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
मृदुरामा मृदुगान्त्री मूषक्रेपा मृदुगिरोरुहा रमणी ॥	
मृदुभापिणी अगण्ये पुण्यैरासाद्यते मद्य ॥ ५२ ॥	॥ ५२ ॥
जानुयुगं जंघाद्वयमपि लग्नाति परम्परेण यस्या ॥	
उत्कृष्टकामिनी या सा सौभाग्यान्विता रमणी ॥ ५३ ॥	॥ ५३ ॥
दीर्घमुखी दीर्घाक्षी दीर्घमुजा दीर्घमूर्द्धजा तन्वी ॥	
दीर्घांगुलिका प्राप्नोत्यायुर्दीर्घं सुखोपेतम् ॥ ५४ ॥	॥ ५४ ॥
वृत्तमुखी वृत्तकृत्वा वृत्तप्रसूतोरुजानुगुल्फयुगा ॥	
वृत्तग्रीवानामिर्वृत्तशिरा जायते धन्या ॥ ५५ ॥	॥ ५५ ॥
व्यक्त्र भवति रेखा मणिबंधे कर्णदेशके नूनम् ॥	
पूर्णास्तिष्ठो यस्या नृपस्य सा जायते जाया ॥ ५६ ॥	॥ ५६ ॥

જે સ્ત્રીની કુશ્મી દેહકા જેવી હોય, અને જન્મા ઝાટની મારફ દેહાર્થ જન્મેલા અનવાળી જ્યેષ્ઠે કે નથી અને વિશાળ લાડી હોય તો તે સ્ત્રી એક જ પુત્રનો જ મ આપે છે પણ તે પુત્ર ઘણો મોટો યશસ્વી અને છે જે પીના કપાળની અદર કુદરતી ત્રિશુલનો આકાર માણુમ પડી આવેનો હોય, તે સ્ત્રી ઘણી દાસીઓની માલિક થાય છે હરણ જેવી આખ, ઓવા, પેટ અને બાલવાળી સ્ત્રી જરોળ ઘરમાં જ સ્ત્રી હોય છતાં પણ રાજરાણી થાય છે મધના જેવી પોળભટ્ટી આજવાળી, બીનાવાનવાળી અને સ્વામા તેમજ રાજકુળના જેવી યતિવાળી સ્ત્રી ધનધાન્યને વધારનારી તથા આઠ પુત્રોની માતા થાય છે પુત્ર નિત્ય સ્તન તથા કપોળવાળી સ્ત્રી સૌભાગ્યશાલિની થાય છે જે સ્ત્રીના લાગણુ નખ છબ, જોડ હથેલી, પગનું લગીશું તથા આખના પુણા લાલ રંગના હોય તે સ્ત્રી ધનધાન્યથી પરિપૂર્ણ રહે છે જે સ્ત્રીની આખ, બાલ, સ્તન, કમર અને પેદુ બા અન્યથો પુટ (વિશાળ) હોય તે સ્ત્રી કુટુંબમાં મોટ થાય છે જેના રૂબારૂ, ગાત્ર, તથા માથાના વાળ મુદ્દલ હોય અને જેની વાળી પણ મુદ્દ હોય તેવી સ્ત્રી કોઈ બાબતોથી પુરુષને જ પુરુષયોગ પ્રાપ્ત થાય છે જે સ્ત્રીના આયત્ર તથા પગની જલ્દી એકબીજાને ઘસાવી હોય તેવી યેષ્ઠ સ્ત્રી સૌભાગ્યને હોતવ છે મી, આજો, હાથ, માથાના વાળ તથા આંગળીઓ જેને લાગી હોય તે સ્ત્રી લાલુ મુખી છવન મુખને છે મુખ સ્તન, જાનુ ગાયત્ર, લીલકુ, ઓવા, નાસિ તથા મસ્તિકા ઝાટકા અજ જેના બેળ હોય તે કવચ સ્ત્રી હોય છે જે સ્ત્રીના મહિમક અથવા તો હઠ પર અપદ્દ જેના હોય તે સ્ત્રી શાણી થાય છે જય ધી ૫૧

उत्तमस्वर्णरुचिग तनुस्वचा मकल्लकोमलावयवा ॥

लघ्वममुदायशोभा प्राय श्रीमाजन मुग्धी

॥ ५७ ॥

720 ૧૨ લપાપદા યોના જેવો લાજતા હોય જેની આમડી પાવળી અને મુલાવમ હોય, જેના રૂકે અવલમ કોમળ માણુમ પ ના હોય તે સ્ત્રી લક્ષ્મીની હોતવનાર સમજવી ૫૭

पद्मिन्यय दस्तिन्यय गङ्गिनी चित्रिणी च मेदेन ॥

वनिता चतुष्पत्राग क्रमेण तल्लक्षण वय ब्रूम

॥ ५८ ॥

स्निग्धश्यामलकान्निम्बिलकुमुमाकाम्मुमगनामिकायस्या ॥

त्रिवर्लीतरंगमध्या वृत्तकृचा સ્નિગ્ધકૃષ્ણકચા

॥ ५९ ॥

पद्ममुग्धी मधुगधा पद्मायतलोचना प्रियालपा ॥

विम्बोष्ठी ह्रमगतिर्द्धर्मरति पद्मिनी भवति

॥ ६० ॥

ઓન્નેના પદિની, હસ્તિની, શંખિની અને ચિત્રીથી એવા ચાર કોઠ માથેના શર્ષોએ કહ્યા છે તે બતાવેલેછીએ. જે સીની આકૃતિસ્નેહાય, યીકણો નિલકમદવત્ પ્રાગ્ કોય, જેનું નાક વલના કુંડના જેવું હાય, એના ઉદર પર વણ વસ્તી પડતી હાય, સ્તન ત્રેણ કોય, યીકણા કળા વાળ કોય, કમળની માફક ખીલેલું મુખ કોય, હરીશંખો મીઠી (માફક) મુગધી આવતી કોય, કમળની પાંખડીની માફક લાળી જાંજ કોય, અવાજ મધુર અને કર્ણપ્રિય બતિ હસના જેવી અને જોડ લાલ રંગના કોય તેવી સ્ત્રી પદિની કહેવાય છે અને તેની ખર્ચ ઉપર રૂબિ હાય છે ૫૮ થી ૬૦

સ્ફૂલ્લદશના સુમથ્યા ગદ્વદનાદા મદોસ્કટ્ર ચપલા ॥

હસ્વોરુમુજપ્રીવાજઘા વાદિત્રગીતરતિ ॥ ૬૧ ॥

સ્નિગ્ધતરંગકેત્રી પીનોન્નતવિપુલ્લવૃત્તકુચકલ્લશા ॥

મત્તમતગજગમના મદગન્ધા હસ્તિની મવતિ ॥ ૬૨ ॥

પેટા હંતવાળી, કમરમાથી પાતળી મદમદ અવાજવાળી, મદો મત બતિવાળી અને ચપલ, સાક્ષ, હાય, બહુ વળા બાજ એ ચારે અવયવ કુંડા કોય, વામન વાકનમાં અભિરુચિ પ્રસવતી કોય, વાંકડીયા કળા વાળ કોય, પુષ્ટ અને દેખાઈ આવતા મેળ સ્તન કોય, તેમજ મદો મત ઘાગતી કોય, તે સ્ત્રી હસ્તિની બતાવ્ય છે ૬૧-૬૨

વિપમકુચા વિષ્ણંધા દીર્ઘપ્રસ્તોરુનાસિકાનયના ॥

તનુકેત્રી સ્વરચિત્તા શંસ્વદા શશિની યોપિત્ ॥ ૬૩ ॥

જે સીના સ્તન જોડ ખીલ સાથે સ્વચ્છા મધાવવાળા ન કોય, કમળના પુષ્પ જેવી મુગધી પ્રસવતી કોય, લાંબા અને ફેલાઈ જએલા સાક્ષ, નાક વળા અંધે કોય, વાળ કુંડા કોય, ચિત્ત કઠોર કોય, અવાજ પણ કળને કઠોર લાગે તેવો (શબ્દનાક) જેવા કોય તે શશિની સ્ત્રી કહેવાય છે ૬૩

તુલ્પયોધરભારા વિષિત્રવસ્ત્રા પ્રિયાચલાલાપા ॥

સુક્ષારગન્ધનિચિતા ચિત્રાસી ચિત્રિણી ગદિતા ॥ ૬૪ ॥

એના સ્તન ઉપસી આવતા કોય, વિષ્ણુ વિષિત્ર વસ્ત્રોને ખાસ કરતી કોય, વસ્ત્રો અસ્તબ્ધસ્ત અસજક ચાર્તલાપ કરતી કોય, એના શરીરમાંથી આસ્મિમિત મુગધ આવતો કોય, અને એની અંગે અતિશય અપજ કોય, તેવી સ્ત્રી ચિત્રીથી કહેવાય છે ૬૪

કપિલવિલોચનલલ્લનાં કપિલકર્ણાં કપિલોમરાજિચિતામ્ ॥

કપિલાવયવાં વાર્ણાં સન્ત શંસંતિ ન પ્રાય ॥ ૬૫ ॥

વિપુલમુસી વિપુલકલા વિપુલાસી વિપુલકર્ણપદા ॥

વિપુલાગુલિકા પ્રાયો મર્તૃધ્ની જાયતે યોષિત્ ॥ ૬૬ ॥

કૃષ્ણાસી કૃષ્ણાક્ષી કૃષ્ણનસી કૃષ્ણગેમરાજિકલા ॥

કૃષ્ણૌષ્ણતાલુરસના સા નિયત કૃષ્ણચારિત્રા ॥ ૬૭ ॥

લમ્બલલાટ્રી લમ્બગ્રીવા લમ્બોષ્ણનામિકા ન શુભા ॥

લમ્બપયોવરલાલ લંબસ્ફિગ્નલમ્બરમણમણિ ॥ ૬૮ ॥

નિ સરતિ વદનકુહરાશ્વલા યસ્યા મદા શયાનાયા ॥

સ્મેરે કિચિન્નેત્રે સા ચાલા કચ્યતે કુલટ્રા ॥ ૬૯ ॥

યદિ નામ્યાવર્ત્તવલે મેન્વાહીનં પૃથ્વરં યસ્યા ॥

દુસ્તાદ્યાકુલચિત્તા મા યુવતિર્જાયતે સતતમ્ ॥ ૭૦ ॥

અક્ષય અને દુર્માદીયા રજની આંખે, દુર્માદીયા રજના નાળ, ફેંચાટ તથા જેના અવધવે મેઘા માણમ પાટલા દોષ તેવો સ્ત્રી આરી અણાવી નથી મો, વાળ, આંખે, કાન તથા પગ અને આંતરીઆ જેને પહેાગી રહેતી દોષ તે સ્ત્રી પોતાના પતિનેા ઘાત કરે છે જેના આંખ અવધવ, નખ, વાળ, ફેંચાટ, એક ડાંગરું અને ઇશ્વ કાળ્ય રજના દોષ છે તે સ્ત્રી દુષ્કર્મવિત્રા એટલે ભય કરે દુષ્ટ કરનારી દોષ છે સલાહ જણ એક નાક મળ તથા પગના ચાપા અને શુભમ જેને લાગા દોષ તેવી સ્ત્રી સામે દોષી નથી. જ સ્ત્રીને ઉઘવા મોઢામાંથી લાગ પડતી દોષ, અને આંખેા કંઈક ઉઘાડી રહી જતી દોષ તે સ્ત્રી કુલટ્રા દોષ છે જે સ્ત્રીના પેા ઉપર વસ્ત્રી ન દોષ અને નાભિ ભમરી હોવી જોડી પેશી અજોડી દોષ તે સ્ત્રી દુ ખચે આકુલ ચિત્તવળી (દુર્માનચળી) દોષ છે ૬૫ થી ૭

પ્રમર્મ પ્રસરતિ ચાપ્ય પ્રહમત્યા નેત્રકોણયોર્યસ્યા ॥

લાલા ધ મુન્વાસમ્યા કૌતસ્યા શીલ્રક્ષા સ્યાત ॥ ૭૧ ॥

યુગપદ્મવન્તિ યસ્યા દુગન્ધ્યા શ્રામમૂત્રવપુર્કતિવ ॥

માક્ષાદવ કુતારી મા વંશવિકર્તિની વનિતા ॥ ૭૨ ॥

યસ્યા સ્ફુટં હર્મત્યા કપોલયો કૃપકો મ્યાતામ્ ॥

નયને નિતાંતચપલે મા મર્તૃધ્ની મવત્યસતી ॥ ૭૩ ॥

યાન્ત્યા સ્તૈરં યસ્યા દૈવશાન્ત્યપદયતે વસનમ્ ॥

સા સતતમેવ કલ્પ્યતિ રમણી કલ્યાણવૈકલ્યમ્ ॥ ૭૪ ॥

સર્વેપ્રસિયમંધિવંધા યસ્યા ગમનેન વિકટિકાયન્તે ॥

સુતમપિ પતિં ચિકીર્ષતિ સા મંગતયૌવનં યુવતિ ॥ ૭૫ ॥

અપરાઙ્ગં રોમયુતં પૂર્વાઙ્ગં રોમવિરહિત યસ્યાઃ ॥

મવતિ વિપરીતમથવા મયંકરા સા પિશાચી ચ ॥ ૭૬ ॥

ફલ્ગુપ્રચારશીલા નિષ્કારણદ્દુનિરીક્ષણપ્રશુણા ॥

નિષ્ફલ્લવદુલાલાપા સા નારી દૂરતસ્યાજ્યા ॥ ૭૭ ॥

અતિદ્વસ્વમુત્સા ધૂર્તા દીર્ઘમુત્સા દુઃસમાગિની વનિતા ॥

શુષ્કમુત્સી વક્રમુત્સી સા સૌભાગ્યંધર્યસુલ્હવીના ॥ ૭૮ ॥

યસ્યા કપિલ્લ રૂચા નિરંતરા વપુષિ રોમરાજિ સ્યાત્ ॥

જાતા પિતૃપતિગોત્રે મા મુવિ મજતે મુજિખ્યાત્વમ્ ॥ ૭૯ ॥

સતતં વિસ્પષ્ટમાનાસરોષકદ્વકસ્વરા સ્ફુરદ્દસુકુટિ ॥

સ્વચ્છંદાચારગતિ સા સ્યાદ્રિહિતા નિરંતરા લક્ષ્મ્યા ॥ ૮૦ ॥

જન હસતા નરના મુખમાંથી જાંઘુ દપડતાં હાથ અને મોઢામાંથી લાજ નીકળતી હોય તે સ્ત્રી અભિચારિણી હોય છે જે સ્ત્રીનાં આસ મુઝ, ઘરોર અને જીવ (જાવ) અને ઘરેલું કુર્મંધવાળા હોય, તે સ્ત્રી વચનો ઉપરેલ હરે છે જે સ્ત્રીને હસતા બંધનજન હંપર આપ પડતા હોય, અને જાંઘો જાવજ રહેતી હોય તે સ્ત્રી દુરાચારિણી અને પતિને બાવ કરનારી હોય છે જે સ્ત્રીને આસવા કપડાંના ફરકાટ બંધે હોય તે સ્ત્રી મુઝ ફળ મોઢાની રાત્રી નથી, જે સ્ત્રીને આસવાં અગમ્ય ન ફરકમાંથી અવાજ થતા હોય તે સ્ત્રી કામાતુર રહે છે અને પાતાના મુઝથી પણ મર્યાપમોઢાની ધિક્કા રાખ્યા હરે છે જે સ્ત્રીના ઉપરના આગમ્ય ફાટા ન હોય અને નીચેના આગમ્ય હોય તે સ્ત્રીને રાહતી જની અવગતી જે સ્ત્રી હેતુ વગર રાજકવાની આદતવાગી હોય, અને કાસ્ય વગર જાકાં વકાં નજર ફેરવ્યા કરતી હોય, જગી નિરર્થક જનુ મોઢામાં રતી હોય તે વાળ્યા મોઢા છે જેનું મોં એકદમ નાનું હોય છે તે પૂર્વ હોય છે અને એકદમ લાજ મુખવાળો ફળી જાય છે તેનો જે શીતે વગર જીભ મોં વાળો અજગ વાળા મુખવાળો સ્ત્રી મોઢાજ, મન વગર મુખથી વળીત રહે છે એના ઘરોર ઉપર

બપેલ જામી રબના વાળ હોય તે સી આરા કુટુંબમાં ઉત્તમ યજ્ઞેલી અને આરા
કુટુંબમાં પરચારવામાં આવી હોય તો પણ હાસી થઈ પૃથ્વી ઉપર બટકયા કરે ॥
જે સીને યોગતા અધિકની માફક ઘોષાટ થાય, તેમજ જામણ ઉંચી નીચી થતી હોય,
તે સી સ્વચ્છદી અને નિર્ધન થાય છે ૭૧ થી /

ઉત્કટક સાંશુલિક પાણિતલપાદતલદ્વયં યસ્યા ॥

રાજાન્વયજાતાપિ સ્યાજ્યા દૂરાદપિ પ્રમદા ॥ ૮૧ ॥

અતિહસ્વા દ્રાપિપ્ત્રાય વા તનિપ્પાગનાસ્યવિપ્ત્રા વા ॥

રૂપિષ્યપિ વિશ્વસ્મિન્મા સ્પષ્ટમનિષ્ટદા ભવતિ ॥ ૮૨ ॥

પાદૌ યસ્યા સ્ફુર્તિૌ રોમગચિપિયગુલી ગદનસૌ ॥

વા કચ્છપપૃષ્ઠ નસૌ મા નારી કુસ્તરસ્થિતાહેતુ ॥ ૮૩ ॥

વિકલાંગી વ્યાધિયુતા શુષ્કાંગી વામના તથા કુન્જા ॥

નીચાન્વયજા રમણી પરિહરણીયા સુરૂપાઽપિ ॥ ૮૪ ॥

નિશિ સુષ્પા યા મતત પિનષ્ટિ ત્શનાન્પરસ્પરં નારી ॥

યત્કિંચિત્પિ પ્રલપતિ મા ન ચ શસ્તા સુલ્પણાઽપિ ॥ ૮૫ ॥

કાકસુસ્ત્રી કાકામી કાકરવા કાકર્જધિકા નારી ॥

કાકરાતિશ્વેષ્ટા સ્યાન્નૃનં દારિદ્રપદુન્ભવતી ॥ ૮૬ ॥

મતત કોપાવિશ્વ સ્તબ્ધાંગી ચચલા મહાવાહુ ॥

અતિક્રાંતકરપાદયુગા ન કદાચન મગલા પ્રમદા ॥ ૮૭ ॥

અંગુષ્ઠેન ચિરદિના યસ્યા કરપાદાંગુલીમિલિતા ॥

સા દારિદ્ર્યમતી સ્યાચ્યુવતિર્યદિ વા ન દીર્ઘાયુ ॥ ૮૮ ॥

કપિવક્ત્રા કપિનેત્રા રૂપિનામા કપિકર્ત્રિયાં ચ ॥

કપિક્ષ્ણા રોમશાપિ પ્રતીપદૃજ્જાયતે પ્રાય ॥ ૮૯ ॥

જે સીના પાંચા, પગનું તળીયું અને આજનીએ જાતનવજ હોય તે સી ઉત્તમ
કુલમાં જ સી હોય તો પણ તરબા થોજ્ય છે જે સી અતિશય કુદી (દીનદી))
અથવા અતિશય દામી, અતિશય પાતંગી અથવા બીડી હોય તે સી સ્વરૂપવતી હોય

છતાં પણ અશાન ફળ આપે છે એ સ્ત્રીના ક્ષાણપત્ર ફોલા રહેતા હોય, આંત્રગ્રીભો વાગવાળી તથા અપટ્ટી રહેતી હોય, આંત્રગ્રીભોના નખ દુઃખ હોય અથવા કમળાની પીઠ જેવા ઉપસેલા નખ હોય તે સ્ત્રી કુળ અને દારિદ્ર્યનું કારણ બાલુનું એ સ્ત્રી ઉંઘમાં ઘાંત કમ્પાવાવાની જેમ હોય અને લકનાની આકૃત હોય, તે સ્ત્રી બીજા ગુણ લક્ષણો હોય, છતાં પણ પત્રદ કમ્પા લાગે નથી હોતી. જેમાં મુખ, આંખ, અવાજ આદિ બલિ અને ચેષ્ટા કમળાના જેવાં હોય તે સ્ત્રી દારિદ્ર્યવાળી અને કુળી થાય છે. સરાક્ષ્ણ ખીજાએલી રહેતી, અક્ષર અવસરોવાળો, બચળ તથા લાંબા અને બેકમ પાવળા ક્ષાણપત્રવાળી સ્ત્રી કદાપિ બહુ કરી શકતી નથી એ સ્ત્રીને ક્ષાણપત્રની આંત્રગ્રીભોમાં ફક્ત જ કુમે ભુલો પડતો હોય, વાદિની બાર આંત્રગ્રીભો બેક બીજા સાથે થોડેલી રહેતી હોય, તે સ્ત્રી દરિદ્ર થાય છે, અથવા અપાણુ થાય છે જેમાં મુખ, નેત્ર, નાક કમ્પ, કાન અને હવાઈ વાંકશાના જેવાં હોય તે સ્ત્રી ઉલ્લુક કમ્પાર (અનન્ય દી) હોય છે ૮૧ થી ૮૬ ,

નગવિહગનદીનામ્ની શૃલ્લસ્તાયુત્મનામિકા નારી ॥

નક્ષત્રપ્રહનામ્ની ન સ્વ્યતે સ્વૈરિણી પત્યા ॥ ૯૦ ॥

શક્તુરાસુરનામ્ની પુનામ્ની ગગનનામિકા નિયતમ્ ॥

મીપણનામ્ની રમણી સ્વચ્છન્દા જાયતે પ્રાય ॥ ૯૧ ॥

એ સ્ત્રીનું નામ મર્વત, પખી, નદી, વૃક્ષ, વેલી, કુચ નક્ષત્ર વા મહત્ત્વ નામ ઉપરથી (જેમકે પાવતી, કસા, ગમા, માલની શેફિની, જાડા કમ્પારિ) નામ હોય તે સ્ત્રી સ્વૈરિણી હોય છે અને તે કમુક પણ નિશિષ દોષ પતિથી સમુદ્ધ રહેતી નથી એ સ્ત્રી મન્દ, રેતાભો, શકમે, પુરુષો અથવા આકાશના નામ જેવા નામવાળી હોય છે, તે અને અમર નામવાળી સ્ત્રી પ્રાય સ્વચ્છંદી નીકળે છે ૯૦-૯૧

ઈહ ભવતિ મૃગીવદવાકરિણીમેદેન કામિની પ્રેષા ॥

તામા લખણમધુના દિક્ષ્યાત્રમનૂયતે ક્રમશઃ ॥ ૯૨ ॥

યસ્યા પઠહ્ચુલ સ્યાદષ્ટાચુલં વા સરોજમુક્કુલામમ્ ॥

નાર્યા વરાઙ્ગમર્થ્ય નિગચ્ચતે સા મૃગી યુવતિ ॥ ૯૩ ॥

મૃગી, વડવા (થોડી) તથા કમ્પિની બેમ ત્રણ ભેદ સ્ત્રીઓના થાય છે તે સ્ત્રીનાં લક્ષણ વિગતમાં કમપૂર્વક અહીં ઉવારીએ છીએ એ સ્ત્રીઓની ચોક્કસ ઉદાહરણ આંત્રગ્રીભો આંત્રગ્રીભો હોય, ચોક્કસ વાળની કમ્પ જેવી લાગતી હોય તે મૃગી બલિની સ્ત્રી કહેવાય છે ૯૨-૯૩

યસ્યા નવદગકાદ્ગુલમેકાદશાંગુલં સા વદવા ॥

દ્વાદશત્રિદશાદ્ગુલકં યદિ કરિણી કથિતા ॥ ૯૪ ॥

જેની યોનિની ઉંઠાઈનું પ્રમાણ નવ ઇંચ કે અગિયાર અંગુળનું હોય તે વદવા અને બાર કે તેર અંગુળની ઉંઠાઈવાળી ઓઠ સ્તિની અંતિની ગણાય છે ૬૪

પ્રાયેણ મૃગીવદવાકરિણીનાં જાયતે સહ મૃગાદૈ ॥

પ્રીતિસ્સહજા મનુજૈર્યથાક્રમ સપ્રયુક્તાનામ્ ॥ ૯૫ ॥

જેનું ખરૂં મુગી વદવા અને હરિતની ઓઠોએ અનુક્રમે યશ, વૃષ અને હનુ અંતિના પુરુષો સાથે યોગ થયે હોય તે તેમના વચ્ચે મુકજ પ્રીતિ થાય છે ૬૫

કામસ્ય સતતવસનિસ્તતો જગતિ કામિનીતિ વિદિતા સ્ત્રી ॥

દ્વાદશવર્ષાદૂર્ધ્વં કામો વિસ્ફુરતિ પુનરધિક ॥ ૯૬ ॥

તત્કારણ તુ યૌવનમનન્તર સુમુવો ભવન્ત્યેતે ॥

છેકોક્તિનયનલીલાનિતમ્ભવિમ્વાસ્તનોદ્વેદા ॥ ૯૭ ॥

કામદેવનું નિત્યનું નિવાસ સ્થાન હોવાથી જગતની અંદર ઓઠ કામિની ત્રામે જોડાયા છે સ્ત્રીઓમાં બાર વર્ષની ઉંમર પછી કામની વૃદ્ધિ અંધથી થવા માટે છે કામની વૃદ્ધિ થવાનું કારણ યૌવન છે અને યૌવન આવતાં જ અજાણિયા અંગના અગ્રા નિતજ અને સ્તનની વૃદ્ધિ થવા માટે છે ૬૬-૬૭

ગર્ભાધાને રજમ શુક્રાધિક્રમેન યોષિતાં તનયા ॥

હીનેન પુનસ્તનયો ભવતિ મમત્વયોર્યુગલમ્ ॥ ૯૮ ॥

નારીણામપિ તદ્ગત્સ્નેહ ક્ષેત્રાણિ મહતિર્જાયા ॥

તેષાં યતો વિગેષો વિતર્કિત્ત્વોપિ નાસ્મામિ ॥ ૯૯ ॥

શુભલક્ષણાધિરૂપાધિકાપિ વિચ્ચાનગોત્રજાનાપિ ॥

સૌભાગ્યમાગ્યમાગપિ ન શુભા દુષ્કારિણી સ્મર્યા ॥ ૧૦૦ ॥

વૃત્તં ચ લક્ષ્મ વૃત્તં રૂપ વૃત્ત મમગ્રમૌમાગ્યમ્ ॥

વૃત્ત ગુણાદિક્ ચત્તદૃત્ત ામ્યતે મુદ્ગામ્ ॥ ૧૦૧ ॥

અપિ દુર્લભણલક્ષ્મા મહાર્થના શીલમયુતા જાતિ ॥

શીલેન વિના વનિતા ન શુભાશુભલક્ષણવૃત્તાપિ ॥ ૧૦૨ ॥

સંત્યપિ યત્રાઘ્રસયસ્તત્ર યુગાઃ સતતમેવ નિવસંતિ ॥

રૂપાધિકા પુરંપ્રી વૃત્તાદિગુણાન્વિતા પ્રાય

॥ ૧૦૩ ॥

અર્જુનના ચર્તા સ્ત્રીઓના ૨૪૫૦ પ્રમાણુ વધારે હોય તો છેકરીનો જન્મ થાય છે ૨૪ જોડું હોય (અને વીર્ય વધારે હોય) તો પુત્ર જન્મ થાય છે અને બને સરખા હોય તો પુત્ર પુત્રીનું બેઠકું જન્મે છે અથવા નપુંસક જન્મે છે પુરુષોની મધ્યક સ્ત્રીઓને સ્નેહ ક્ષેત્ર આદિ સમુદ્ધ હોય છે પરંતુ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે તે મરણોને છાં ખાસ વિશેષ ફળ અભારી અપનામાં અનુભવ નથી (તે મરણો દ્વારા બનેને સરખું ફળ મળે છે) શુભલક્ષણો અને સૌંદર્ય યુગ હોય, યોગ (ફળ) પણ વિચાર્ય હોય આશ્ચર્યો હોય, પરંતુ એ સ્ત્રી દુરાચરણી હોય તો તે અશભ લક્ષણો લક્ષણ ૩૫, અને સમગ્ર સૌંદર્ય એ બધું જ એ શુભ સારા હોય તો જ સ્ત્રીઓ માટે શુભ અર્થાત્ શરીર ઉપર (દુર્લાભ્યોત્ક) બધાનું ચિન્હ હોય, પરંતુ સ્ત્રી એ શીલવતી હોય તો તે મહાઆશ્ચર્યો લક્ષણો મરણ શીલ વચરણી સ્ત્રી સારા લક્ષણોવાળી હોય તો પણ નહીં છે એ કે જ્યાં શુભ આકૃતિ હોય ત્યાં મુલો પણ હોય છે જ એટલે કે રૂપાળી સ્ત્રી (કવચિત્ત અપવાદ સાથે) પણ ખરું મુલોવાળી પણ હોય છે ૬૮ થી ૧ ૩

શુભસંસ્થાનવૃતાદપિ સુદર્શા પ્રાયઃ પ્રસાસ્યતે વર્ણ ॥

યેનૈતા વર્ણિન્યસ્તસ્માત્તલ્લગ્ન વચ્ચે

॥ ૧૦૪ ॥

પક્વજિહ્વત્કામઃ સ્ત્રીણાં નવતમ કનકભગાનિમ ॥

ષંપકકુસુમસમાન સ્નિગ્ધો ગૌર શુભો વર્ણઃ

॥ ૧૦૫ ॥

નવદૂર્વાકુસ્તુલ્યો સ્મેરશ્યામોઽર્જુનપ્રસૂનામ ॥

કાન્ત શ્યામો વર્ણ સૌમાર્ગ્ય સુશ્રૂવાં તનુતે

॥ ૧૦૬ ॥

શુદ્ધોઽપિ મધ્યમઃ સ્યાત્કૃષ્ણઃ સુસ્નિગ્ધગજજલચ્છાય ॥

વાયસતુંઢવિઢંધી પુનર્જઘન્યો ધનવિસ્સ

॥ ૧૦૭ ॥

પુતિમાન્ યો હસ્તિલસ્તમિસ્તાનિમો નીલો મવેદિવર્ણઃ ॥

શ્યામાસંનિભવર્ણો લાવણ્યશૃણાધિકં સ્ત્રીણામ્

॥ ૧૦૮ ॥

પ્રવ્રજિતાપિ પ્રાયો ન પાણ્ડુસાકા સ્યાચ્છુમાચારા ॥

કપિલાતિગૌરવર્ણા ન શસ્યતે મિથ્રવર્ણાપિ

॥ ૧૦૯ ॥

શરીરનાં શુભ લક્ષણો કરતા શ્રીઓનો વર્ણ વધારે જણાવે છે અને તેથી જ તે (શ્રીઓ) વર્ણની કહેવાય છે. માટે વર્ણનાં લક્ષણ કહીશ. કમળના ગર્ભ જેવો અથવા તપાવેલાં સુવર્ણ જેવો કે ફેસરી અપાના ફૂલ જેવો મિનગ્ધ ઓસ્વર્ણ (૨૪) શુભ છે. નવી ઉમેદી દર્શાવેલો રથામ અથવા અર્ચુન (ગાદી)ના ફૂલ જેવા અમકીદો રથામવર્ણ શ્રીઓના ઓભાગની વૃદ્ધિ કરે છે. કાળો રજ શુભ કાળો હોય તો તે અધમ છે. આ કાળો રજ કાંધો અથવા પાણીના તરંગવર્ણી હોય જેવો. હોવો ભેદજે ભેદ કાળાના માથા જેવો કાળો રજ હોય તો તે બહુ જ કદરૂપો હોય છે, તેમજ અધમ છે. વાડાના બન્ધા જેવો કે શરીરના અંધકાર જેવો અથવા દેવચક્રી જેવો રથામ રજ હોય તો તે લાવણ્ય અને સુરની વૃદ્ધિ કરે છે. પાડુ રજવાળો શ્રી સન્ધ્યાસિની ધર્મ હોય છતાં સ્વચ્છાસ્ત્રિ નથી હોતી. તેમજ ક્ષપિત વર્ણની યા જોહમ ચોદરજની કે મિમરજની શ્રી પદ્મ આસી નથી હોતી. ૧૦૪ થી ૧૦૬

વસ્ત્રર્ણિન્યપિ ન શુમા ગતગધા કર્ણિકારકલિકેવ ॥

તસ્યા ગધાસ્તદ્રત્તક્ષ્ણર્ણં દ્રૂમહે તસ્માત્ ॥ ૧૧૦ ॥

જાતીચંપકવિચિકિલશ્યતપત્રીવકુલકેતકીતુલ્ય ॥

સ્વેદ શ્વામાદિભવ પ્રશસ્યતે યોપિતાં ગન્ધ ॥ ૧૧૧ ॥

ગન્ધ સર્વાંગીણો મૃગનામીમન્નિમો ભવતિ યસ્યા ॥

સા યોપિદગ્રમહિપી વિહીનરૂપાપિ ભૂમિપતે ॥ ૧૧૨ ॥

ઋતુમત્સ્યા અપિ યસ્યા વિલમ્પતિ ગધસ્તિલપ્રસૂનામ ॥

સુરમિદ્રવ્યસમાન સા સુમગતાન્વિતા વનિતા ॥ ૧૧૩ ॥

તુંવીકુસુમસુગન્ધા કટુગન્ધા યા રસોનગન્ધા યા ॥

મા ન કદાચન ગર્મં સુદુર્મગા કામિની ઘટે ॥ ૧૧૪ ॥

યા હરિતાર્લગન્ધા મિશ્રવસામામપૂતિસમગધા ॥

અત્યુગ્રદુષ્ટગન્ધા સુમગા ન સુરૂપવત્યોઽપિ ॥ ૧૧૫ ॥

બે શ્રી શુભ લક્ષણવાળી વસ્ત્રર્ણની હોય, તો પણ અંધ હિત હોય તો તે વર્ણ છે. માટે શ્રીઓના નથ અને તંબ લક્ષણ કહીએ છીએ. જે શ્રી શિવજીનાં વસ્ત્ર ઉપાગામાં ધિતગ અને પ્રતિષ્ઠા પતિને અનુકૂળ રહેતી હોય, તેવી અથવા શ્રી વસ્ત્રર્ણની કહેવાય છે. આ, પરત્રેવો પ્રત્યર્થ કરત્રેવો / શ્રીના શરીરમાંથી સુર્ણ થાય, એવતી, બહુ, કેવળના જેવી મુખથી નીકળતી હોય, તો શ્રી ઉમદ

અવગણ છે તેના શરીરમાંથી કમ્પુરીના જેવો મુગધ નીકળે તે વિરુદ્ધ હોય તો પણ પટશાહી થાય છે જે સ્ત્રી કમ્પુરીમાં પણ તલના ફલના જેવો મુગધ ધરાવતી હોય અથવા વી જેવા મુગધવાળી હોય, તે સ્ત્રી સૌભાગ્યશાલિની થાય છે જે સ્ત્રીના શરીરમાંથી તુંબીના ફલ જેવો થા કે વો કે લસણ જેવો અથ નીકળતો હોય, તે સ્ત્રી કદાપિ અર્ધ ખાવણ કરી શકતી નથી. સુદર સ્ત્રીના પણ જો દરવાજા મંડપ કે અરબી જેવો થા અગ્રિમ અથ હોય તો તે ખરાબ ફળ આપે છે અને જો અતિસમ લમ ફૂરું અથ નીકળતો હોય તો તે જોડકમ ખસતો છે ૧૧ થી ૧૧૫

આવર્તો નારીણાં પ્રદક્ષિણો પાણિપલ્લવે વ્યક્તઃ ॥

ધર્મધનધાન્યકારી ન જાતુ શસ્ત્ર પુનર્વામ ॥ ૧૧૬ ॥

નામ્યા શ્રુતિયુગલ વા દક્ષિણવલિત્તા શુભાસ્ત્વગાવર્તાઃ ॥

ષૂઢાવર્તોઽપિ પુન પ્રશસ્યતે દક્ષિણ શિરસિ ॥ ૧૧૭ ॥

દક્ષિણમાગે સ્ત્રીણામાવર્તો ભવતિ ષ્ઠર્વશસ્ય ॥

સૌમામ્યક્ર મુવ્યક્તો વામવિમાગે પુનર્ન શુભ ॥ ૧૧૮ ॥

અન્તઃપૃષ્ઠ યસ્યા નામિમમો ભવતિ દક્ષિણાવર્ત ॥

ચિરજીવિન્યાસ્તસ્યા વહ્ન્યપત્યાનિ જાયન્તે ॥ ૧૧૯ ॥

શક્રામો મગમૂલે યસ્યા સ્નિગ્ધ પ્રદક્ષિણાવર્તઃ ॥

સા મગતિ મૂપપત્ની પુત્રવતી મુરમમૌમામ્યા ॥ ૧૨૦ ॥

આવર્ત કપિમખે યમ્યા સમવતિ શુભમખે ચ ॥

પત્નુરપત્યાનામપિ વિપાતન વિતનુન સાપિ ॥ ૧૨૧ ॥

પૃષ્ઠાવર્તઙ્ગિતયં યસ્યા મુવ્યક્તમુદસ્વેધેન ॥

મા દત્વા મર્તાર દુર્ગીલા જાયતે પ્રાયઃ ॥ ૧૨૨ ॥

દક્ષિણવલિત્ત સ્ત્રીણામાવત કષ્ઠકન્ત્લે વ્યક્તઃ ॥

વંધન્યદુર્ગવતૈર્માગ્યદાયકો ન દિ પ્રશસ્ય સ્યાત્ ॥ ૧૨૩ ॥

મીમન્તપયપ્રાન્તે લ્લાગ્મખે ચ જાયતે યસ્યા ॥

આવર્ત મુવ્યક્ત મા શુર્ગીલાઙ્ગ વા વિષવા ॥ ૧૨૪ ॥

મધ્યે કૃષ્ણાટિકાયા વક્રાવર્ત પ્રદક્ષિણો યસ્યા ॥

વર્ષેનૈકેન પતિં હત્વા સાન્ય સમાશ્રયતે ॥ ૧૨૫ ॥

एको द्वौ वा मस्तकमध्ये यस्या प्रदक्षिणो नियतम् ॥

सा हन्ति पतिं पापा त्वादिवसाम्भ्यन्तरेणैव ॥ ૧૨૬ ॥

कट्पावर्ता कुटिला नाम्यावर्ता पतिव्रता सततम् ॥

ष्टपावर्ता निन्द्या भर्तृघ्ની जायते योपित् ॥ ૧૨૭ ॥

ભમરીએ.—જો સ્ત્રીના જમણા હાથ ઉપર પ્રદક્ષિણ માર્ગની ભમરી હોય, તો તે સ્ત્રી પતિનાથ અને પર્વતને વધારનારી થાય છે. જાણા હાથમાં હોય તો તેનું ફળ વિપરીત બંધુત્વ નાશ, અને જ્ઞાન તથા ભાષામાં જમણી ભમરી શુભ ફળ આપે છે. કંદોઈની જમણી બાજુના બાજમાં ભમરી હોય તો સૌભાગ્યદાયક નીકળે છે અને ઠાળી બાજુ હોય તો અશુભ ફળ આપે છે. જો કંદોઈની ઉપર જ ભમરી (નાભિની આકૃતિ) ભમરી હોય તો તે સ્ત્રીને ઈશ્વરશુ તથા ઘણો સતતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. સ્ત્રીના શુભાંગના મૂળમાં ચોક્કસીના જેવી ચિન્ત્ર ભમરી હોય તો તે ભાગ્યશાળી પુત્રવતી તથા ચાલપતી થાય. સ્ત્રીના શુભાંગના મધ્યમાં, કમરમાં અને પેટના મધ્ય ભાગમાં ભમરીઓ હોય તો તે સ્ત્રી પ્રુદ્ધનો નાશ કરનારી અને અભિવ્યવસ્થિતી નીવડે છે. જો સ્ત્રીને પીઠ ઉપર અને પેડ ઉપર જોય તે ભમરીઓ હોય તે પતિને નાશ કરી દુઃખેત્રિયા થાય છે. કઠ પ્રદેશમાં પશુ (જમણી) ભમરી વૈધવ્ય અને દુઃખ આપનારી નીવડે છે. કપાળમાં તથા વાળની ખાંથીના ભાગમાં ભમરી હોય તો તે પશુ વૈધવ્ય અને દુઃખ આપે છે. જો સ્ત્રીની ગરદન ઉપર (જમણી) ભમરી હોય તો તેના હાથ બાદ જોય જ વર્ષમાં તે વિધવા થાય છે અને પછી વસ્ત્ર જ પુનઃલેખ કરે છે. જો સ્ત્રીના ભાષામાં જોય જાણવા તે ભમરી હોય તે પશુ ખરાબ છે અને તલી સ્ત્રીઓ (વિવશકાંગમાં જ) વિવશ પછી દશ દિવસમાં જ વિધવા બને છે. જો સ્ત્રીની કમરમાં ભમરી હોય તે પતિને નાશ કરનારી અને નાભિમાં ભમરી હોય તે પતિવ્રતા થાય છે. ૧૧૯ થી ૧૨૭

आपद्यपि संपद्यपि मुक्तमना दुःखमनोत्सुकेयम् ॥

अपगतविपाददर्पा हनशोकोत्साहनि सत्त्वा ॥ ૧૨૮ ॥

सत्तोपेता प्राय मदया सस्या स्थिरा गभीरा च ॥

कौटिल्यगल्यरहिताहिनकल्याणा भवति नारी ॥ ૧૨૯ ॥

આપત્તિમાં અને સુખત્તિમાં જો સ્ત્રીના મન કમળે રહેતાં નથી. અથવા પ્રત્યેક

જાણે દુઃખની ચિંતા કર્યા કરતી હોય. એના હૃદય અને શોક ટકી શકવા ન હોય, અને એ દરેક બાબતે નિરાશ રહેતી હોય તેને નિઃસ્વર જાણવી સુવચાળી શ્રી માય. જ્યાંયજો સ્વપ્નાદી, સ્થિર પ્રકૃતિ બળીશ, કુટિલતા વગરની, હિંતાહિંત સમજનારી તથા જ્યાંયજો વાચનાવાળી રહે છે ૧૨૮-૧૨૯

નારીનામનુનાદઃ શુભસ્વર કામલાકલામન્દ ॥

શ્રુતિપથગતાપિ નિયતં જગતોપિ મનં સમાદષે ॥ ૧૩૦ ॥

વીणाવેણુનિનાદા કોકિલ્લહંસસ્વરા પયોદરવાઃ ॥

કેકિલ્લનયો મુવને ભવતિ લલ્લના નૃપતિપત્ન્ય ॥ ૧૩૧ ॥

ગતકૌટિલ્યમદીનં સ્નિગ્ધ દાક્ષિણ્યપુણ્યમકઠોરમ્ ॥

સકલજનસાંત્વનકરં માપિતમિદં યોષિતાં શસ્ત્રમ્ ॥ ૧૩૨ ॥

નારીવિભિન્નકાંસ્યક્રોધસ્વોત્ક્રાંકકાકર્કશકરવા ॥

દુઃખવદ્દુઃશોકશોકવૈષવ્યવ્યાધિમાગ્ભવતિ ॥ ૧૩૩ ॥

વિસ્ફુટતઃ શ્વોતુ સ્વસ્ત્યયનકર શુભસ્વરો મધુર ॥

સંક્રાંતાધરપલ્લવસુધારસચ્છદ ઇવ સ્ત્રીણામ્ ॥ ૧૩૪ ॥

સ્વર — સ્ત્રીના અવાજ એ કેલિલાના ફૂલની માફક હોય તે તંબ રજત અવાજથી જ તે (અગ્રેષ્ઠી ભેદા વગર જ) સંભવનારાના મનને વશ કરી દે છે. બીજા, વણ (વાંસજો), કેલલ, હાલ, મેલ અથવા મેલના જેવા અવાજવાળી સ્ત્રીઓ શાકવતીઓ થાય છે એ સ્વરની અદ્ય કપટન નથી, દીનતા નથી, પ્રેમાગપણું છે, મધુરતા છે અને એને સંભળવા માત્રથી ચિત્તને સાન્તવન મળે છે તે અવાજ વખણવા લાગે છે કંમોલેશના (અગ્ર નામના વાહિત્રના જેવા પણ કરી શકાય) જેવા, સિંધાળ, ગપેકુ પુષ્પ કાચડા અને કાપડીના જેવા એના અવાજ હોય, તે સ્ત્રી વિષયા થાય છે અને અનેક પ્રકારના દુઃખ તથા અપવાદને સહન કરે છે. સ્વર અને સંભળનારનું કથાણુ કવનાર, મધુર અને અધરોક્ષના સ્પર્શથી બાણે સુખામુખા હોય તેવા અવાજ સાથે બહુાય છે ૧૩ થી ૧૩૪

મત્તસનિમેન પદા મદમત્તમતંગહસગતિતુલ્યા ॥

સુમગા ગતિ સુલલિના વિલસતિ વસુધેશપત્નીનામ્ ॥ ૧૩૫ ॥

ગોરૂપમનકુલમૃગપતિમયૂરમાર્જારગામિની નિયતમ્ ॥

સૌમામ્યૈશ્વર્યયુતા ભાગ્યવતી મોગિની ભવતિ ॥ ૧૩૬ ॥

મંહુકધૂકધૂકધૂકજધુકગુમક્રોષ્ટસસ્ટકપિગતય ॥

દૌર્ગલ્યદુઃસ્વસહિતા જાયન્તે યુવતય પ્રાય ॥ ૧૩૭ ॥

હસ્વપ્લુતાનુવિદ્ધા લસપદામ્યન્તરાવલા વાણા ॥

સ્તઘ્વા મંદા વિપમા લઘુક્રમા શોમના ન ગતિ ॥ ૧૩૮ ॥

નિઃસ્વા વિલમ્બિતગતિર્વિપમા ન સા યોપિત્ ॥

દાસી કુલંગમના કુલટ્ય દ્રુતગામિની ભવતિ ॥ ૧૩૯ ॥

ગતિ — મંદો મત્ત હાથોની માફક મહાપૂર્વક પગ પડતો હોય, અને હસની માફક માત્રેતુ હલનચલન થતું હોય તેવી શેતની આલવાની ટેવવાળી સ્ત્રીએ શણી પડને હોત્રવે છે ગાય, બગદ, મોળીએ, ચિંક, મોર તથા બિલાડાના જેવી ગતિ હોય તે તે સ્ત્રી સોબાજી, જ્યેષ્ઠ અને વૈજય હોત્રવનારી થાય છે રેહડો ધુવડ, વડ, બગદો, શિયાળ, કાચડો અને પાંદરાના જેવી આલવાળી સ્ત્રી દુર્ભાગ્યવાળી હોય છે સ્ત્રીએની કુદા જાણવાળી, જેમાં શરીર ઉછગતું માણુમ પડે તેવી કુદા માસવી વાલગદ, વચ્ચે વચ્ચે શેકાવી, બહુ જ મોઝી, અસ્તમ્યસ્ત, તથા બહુ જ ઉતાવળી ગતિ હોય તે તે સ્ત્રીએ સારી ગણાવી નથી. વચ્ચે વચ્ચે શેકાર્થ જનારી ગતિવાળી સ્ત્રી નિર્ધન થાય છે વિષમ ગતિવાળી સ્ત્રી, સ્ત્રીના લક્ષણોથી સ્થિત હોય છે હસ્થિની માફક કુદા માસવી ગતિવાળી સ્ત્રી દાસી થાય છે અને અતિશય બચડી આલનાર બાંબિઆરિયો થાય છે ૧૪૫ થી ૧૩૬

છાદયતિ લક્ષણાનિ સ્ત્રીણામગ્રે તદુચ્યતે છાયા ॥

લાવણ્યં મૌમાર્ગ્યં તાં લક્ષણવેદિનો શ્રુવતે ॥ ૧૪૦ ॥

વસ્ત્વતિરિક્તિર્વિચ્ચન મહાકવીનાં યથા ગિરા સ્ફુરતિ ॥

અંગે દક્ષા તદ્વત્સનોદરા લવણિમા છાયા ॥ ૧૪૧ ॥

સૌમાર્ગ્યં છાયૈવ પ્રમુક્ષા નિશિલેષુ લક્ષ્મસુ સ્ત્રીણામ્ ॥

યદમાત્રે મુત્રિ વનિતા પાંચાર્લ્લિચ્ચ મોગાર્હા ॥ ૧૪૨ ॥

વિત્તવમત્કનિજનની હૃદિ સતાપ તનોતિ જગતોપિ ॥

યા દૃષ્ટાપિ સ્પૃષ્ટ મા છાયા ગસ્યતે મુદ્દશામ્ ॥ ૧૪૩ ॥

યસ્યા સર્વાસ્ત્રીણા વિરાજતે દત્ત લવણિમા ચ્છાયા ॥

ચિત્રમિદં સા જગતિ માધુર્યં સમધિક્ દધતે ॥ ૧૪૪ ॥

यदि सौभाग्यच्छायालंकरणा ध्रुव विलसति बाल ॥

रूपेण लक्षणैर्वा प्रयोजन जगति किं तस्या ॥ १४५ ॥

છાયા—શ્રીના મનોભાવ જેનાથી હાથ ભર, અને જેને કવિએ લાવવું જમવા સોભાજ્ય કહે ॥ તેને જ શામુદ્રિકમણે છાયા કહે છે કવિઓની વાણી આ લાવવું ઉપર જ સૂરાયમાન થાય છે, અને આ લાવવું કે જે છાયા નામથી સામુદ્રિકોને વિવક્ષિત છે તે એ શ્રીમા ન હોય તો શ્રી કાંઈ જમની નથી અને એવા જ ચિત્તની જાદુ એક જાતનો અમકાથે અનુભવાય, અને જેને એવા માટે અંધ પોતાની મેકે જ જોવાયા કહે, તેવી છાયા (કવિ) વખાણવા લખ્યું ॥ શ્રીના જગ પ્રપજ રૂઝમાં આવી કવિ હોય તો તેના આધુર્વની શ્રીમા રહેલી નથી સામુદ્રિકો એટલે મુખી જાગળ થીને કહે છે, કે જે શ્રીને આવી આધુર્વતા સુખજ કવિ હોય, તેમને લક્ષણેનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. ૧૪ થી ૧૪૫

रूपाकारविहीने शुमलक्षणविरहिते नियतमगे ॥

सौभाग्यमस्ति यस्या सा ललना दुर्लभा भुवने ॥ १४६ ॥

यदि लावण्यच्छायालं शुमलक्ष्मरूपमगं स्यात् ॥

तदुदयसंयोगेन शृतदुग्धे शर्कराक्षेप ॥ १४७ ॥

રૂપ અને આકાર (સાચ) ન હોય, શરીર ઉપર શુભ લક્ષણો પણ ન હોય, અને જેને સૌભાજ્ય હોય, તેવી શ્રી જગતમાં દુર્લભ છે એ શરીર લાવણ્ય અને શુભ છાયાથી સુજ્ઞ હોય, તેમજ શુભ લક્ષણો પણ હોય, તો આ જેનો સચોટ રૂપમાં આદર લખવા જેવા સ્વાભ ૧૪૬-૧૪૭

यत्रोत्तं पूर्वस्मिन्नाश्रित्यं तन्नेरेपि तावत् ॥

यत्रस्मिन्नपि पुनः सकलं तन्मदभ्युदय ॥ १४८ ॥

ખોડા પુરોના લક્ષણો કરતા જે કહેવાયું છે તે અહીં પણ ઉચિત (યદી કો તેનું) હોય તો તે બધું અહીં પણ યગવનું ૧૪૮

मामुद्रिकनिलकास्य पुरुषर्त्तिलक्षणं प्रपंचमयात् ॥

निद्रमात्रमत्र गन्ति मापि समुद्रोक्तिरपि नान्या ॥ १४९ ॥

આ પ્રભાવે સામુદ્રિકતિલક નામથી પુછા ની લક્ષણનું શાસ્ત્ર ખુબ પ્રપંચ ન થયે ભલે, તેવા ભવથી વિ માત્ર કહ્યું છે, તેજ છે અને તે પણ સમુદ્રે કહ્યું છે તેજ છે અર્થાત્ મમુદને યમના છે ૧૪૯

હતિ મહત્તમથી નૃસિંહના પુત્ર દુર્લભશજે બનાવેલા સામુદ્રિકતિલક નામના નરથી લક્ષણસાગ્રના પાંચમા અધિકાર સંપૂર્ણ

अथ कविवृत्तान्त कथनम् ।

- अत्रास्ति कोपि वश प्राग्वागस्यस्त्रिलोकविख्यात ॥
 नृपसंपदि वृद्धौ वा चालम्बनयष्टिरभवद्य ॥ १ ॥
 आसीत्तत्र विचित्रश्रीमदाहिलमज्ञया ज्ञात ॥
 व्यवकरणपदामास्यो नृपते श्रीभीमदेवस्य ॥ २ ॥
 समजनि तदगजन्मा प्रथित श्रीराजपाल इति नाम्ना ॥
 प्रतिपक्षदिपर्मिह श्रीनर्मिह सुतस्तस्य ॥ ३ ॥
 श्रीमान् दुर्लभराजस्तदपत्य शुद्धिधाम सुकविरमूत ॥
 यं श्रीकुमारपालो महत्तमं सितिपति कृतवान् ॥ ४ ॥
 प्रज्ञालयितुम्मलमिव त्राणी मज्जति चतुर्विधाम्बुषिपु ॥
 यस्य विलासवती गजतुरगशकुनिप्रबन्धेषु ॥ ५ ॥
 तेनोपज्ञातमिह पुरुषस्त्रीलक्षणं तदनु कविता ॥
 तस्यैव सुतेन जगदेवेन समर्थयाचक्रे ॥ ६ ॥
 अहमपि परोपि कवयस्तयापि महदन्तर परिज्ञेयम् ॥
 ऐक्य रत्योरिति यदि तर्हि कलभायते करम ॥ ७ ॥
 सुललितपदा सुवर्णा मालकाग सुदुर्लभा मार्या ॥
 एकाप्यर्यसुरम्या किं पुनरष्टौ भत चैता ॥ ८ ॥
 परहृदयामिप्रायं परगदितार्यस्य वेत्ति य सत्त्वम् ॥
 मस्व सुवने दुर्लभमम्भूति सुकविरैवैव ॥ ९ ॥
 नृस्त्रीलक्षणपुण्या भजमेतां सुगभिवर्णगुणगुम्फाम् ॥
 मृगराजमभास्याना अपि मन्त कृस्त कण्ठस्थाम् ॥ १० ॥

“ राजनी अस्मात् तेभ्य राजनी वृद्धिभा ने दास्यन्ती तादृशी जन्मे उ ज्ञेया
 त्रिदोश विज्ञान प्राप्ता (पौरुषात्) नामने मदी (शुद्धराजना) १।१५ मे ४

વશ છે એના ચિત્રવિચિત્ર (અનેક પ્રકારની) લક્ષ્મીવાળા વાહિણી નામનો એક પુરુષ હતો, જેને શ્રી હીમદેવ રાજાએ અમરવર્ણ (અર્થે આપાનો ઉપરી) મત્રી વરીકે નીમ્યો હતો. તે વાહિણીને રાજપાસ નામનો પ્રખ્યાત પુત્ર થયો. અને સુત્રુઓ રૂપી હાથોએને સિંહ એવો નૃસિંહ નામનો એ રાજપાસને પુત્ર થયો. તે નૃસિંહનો દુર્લભરાજ નામનો પુત્ર થયો, કે જે ભુદિનું ધામ (રથાન) અને મુખવિ હતો. જાતી ૭ને શ્રી કુમ્ભારપાસ રાજાએ મહત્તમ (મહેનો-પ્રધાન) જનાઓ હતો. દુર્લભરાજ કે જેની વાણી પાવાના મેલને પાવા માટે જાર પ્રકરના અમુદમાં નકાલી લક્ષ્મીની માફક હસ્તિપરીક્ષા, શકુનશાસ્ત્ર અને પુરુષ-સ્ત્રી-લક્ષણપરીક્ષા એમ જાર પ્રકારની વિદ્યાઓ રૂપી અમુદમાં નકાલ છે તેણે આ પુરુષશ્રીહમુખુ નામનો શાસ્ત્રજ્ઞ રચ્યો, જેને તેના પુત્ર કવિવર જયતુદેવે તેની સમતિથી પાછળથી કવિ વામાં લખી દીધા. “હું તેમજ બીજા પણ લેવા કવિઓ બીજો પરતુ તેમાં બહુ અવર છે અલકારશાસ્ત્રમાં ૧ અને હ નું સામ્ય કદ્દુ છે, પરતુ તેથી કઈ કલ્પ (બેટનું બચ્ચુ) કલ્પ (હાથોનું બચ્ચુ) કઈ શકે કે? મુક્તિવ પદવાળી, સારા વર્ણવાળી, અલકાર અદિત, અને આર્થએક પદ્યઆર્થ (આર્થો અર્થ ૧ એક દુર્લાંગના) દુર્લભ છે તો આ ૮ સામયી કોષ ત્યાં શું કહેવું? પારસના દુર્લભનો અભિપ્રાય અને બોલને યાત્રેલા શબ્દોનો (વાતવનિક) અર્થ જે બંધે છે આતું સત્ત (જ્ઞાન) દુર્લભ છે, ઉત્પત્તિ જેની એવો કેઈ એક મુખવિ છે અર્થાત્ તે દુર્લભસત્તથી છે ઉત્પત્તિ જેની એવો જગદેવજ મુખવિ છે પુરુષ અને સ્ત્રીના લક્ષણરૂપ પુરુષોની આ માળ્ય ૭ સારા વર્ણો (રણો) અને સુખ (દોરી અથવા કુખ)થી સુવાળેથી છે તેને મુજરાજ (સિંહ આ રાજાધિરાજ)ની સત્તામાં વળવાતા સત્તજનો અળામ્ય કારણ કદા. અર્થાત્ મહા વિજ્ઞાન રાજમાન્ય પુરુષો આનો ઉપયોગ કરશે ૧ થી ૧૦

કવિ મહત્તમ શ્રી નૃસિંહના પુત્ર દુર્લભરાજે બાલવેદના સામુદ્રિક તિલક નામના નરમીલમણ રાજાની પ્રગણિત સંપૂર્ણ

पूर्वाचार्य प्रिषित

॥ श्री सामुद्रिकशास्त्र ॥

- आदिदेवं प्रणम्यादौ सर्वज्ञ सर्वदर्शिनम् ॥
सामुद्रिकं प्रवक्ष्यामि सुभगं पुरुषस्त्रियो ॥ १ ॥
पूर्वमायु परिलक्ष्येत्पञ्चालक्षणमेव च ॥
आयुर्हीन नराणां च लक्षणैः किं प्रयोजनम् ॥ २ ॥
वाम भागे तु नारीणां दक्षिणे पुरुषस्य च ॥
निर्दिष्टं लक्षणं तेषां समुद्रवचनं यथा ॥ ३ ॥
पञ्च दीर्घं चतुर्द्वैत्वं चतुः सूक्ष्मं पद्मजतम् ॥
सप्त रक्तं त्रि विस्तीर्णं त्रि गंभीरं प्रशस्यते ॥ ४ ॥
बाहु नेत्रान्तरं चैव जानू नासा तथैव च ॥
स्तनयोरन्तरं चैवं पञ्चदीर्घं प्रशस्यते ॥ ५ ॥
ग्रीवा प्रजननं पृष्ठं ह्रस्वे जङ्घे च पूज्यते ॥
इत्थानि यस्य चत्वारि पूजामाप्नोति मानवः ॥ ६ ॥
सूक्ष्माण्यङ्गुलिपर्वणि केशास्त्यदशनास्तथा ॥
सूक्ष्माणि यस्य चत्वारि ते नरा दीर्घजीविनः ॥ ७ ॥
कक्षा कुक्षिश्च घृशश्च घ्राणस्कंधं ललाटिका ॥
सर्वं भूतेषु निर्दिष्टं पद्मजतं प्रशस्यते ॥ ८ ॥
पाणिपाद तलौ रक्तौ नेत्रान्तानि नखास्तथा ॥
तालु जिह्वाधरोष्ठं च सप्तस्तोत्र्यवान्भवेत् ॥ ९ ॥
उरः शिरो ललाटं च त्रिविस्तीर्णं प्रशस्यते ॥
स्वरं सत्त्वं च नाभिश्च त्रिगंभीरं सुगुणप्रदम् ॥ १० ॥

શ્રી સામુદ્રિકશાસ્ત્ર

સર્વેષુ તથા સર્વદર્શી શ્રી આદિદેવ (આદિનાથ અથવા બ્રહ્મા)ને પ્રથમ પ્રયત્નો પુરુષ અને સ્ત્રીનું સામુદ્રિક (શાસ્ત્ર) કદુ તું પહેલાં જાણુ ની પરીક્ષા કરવી. ત્યારબાદ લક્ષ્યોની પરીક્ષા કરવી. જાણુજ્યે વચનના મનુષ્યોને લક્ષ્યોથી મું પ્રયોજન છે ? સ્ત્રીઓના ૮૫૦ ભાગમાં અને પુરુષોના ૪૫૦ ભાગમાં ૪૫૦ સમુદ્રે ક્યાં છે, તેમ લક્ષ્યો ક્યાં છે. પાંચ દીર્ઘ ચાર ક્ષત્ર, ચાર સુશ્મ, ૭ ઉક્ત સાત રક્ત, ત્રણ વિસ્તીર્ણ અને ત્રણ અક્ષીર (જે પ્રમાણે ભગીશુ લક્ષ્યો) વખતેના લાચક છે. જે હાથ, જે નેત્રો વચ્ચેનું અંતર, જાનુ (દીર્ઘ) નાક તથા જે મ્તન વચ્ચેનું અંતર આ પાંચ દીર્ઘ હોય (હાથાં હોય) તો તે વખતેના છે. નરન, દિગ્, પીઠ, જાંઘ આ ચાર એનાં દુર્ગં હોય તે પૂર્ણ છે. આશ્રીઓના પર્વ નાક, હાથાં તથા ક્ષત્ર આ ચાર એમના સુશ્મ પાતળાં હોય તેવા પુરુષા દીર્ઘાં હોય છે. કાજ (પાસા) કુચ ડાવી, નાસિકા યજ્ઞ તથા હમણું જે ૭ વાનાં એમના ઉપરી આવેલા (ઉચા થએલાં) હોય તો વખતેના લાચક છે. હાથ અને પગનાં તનીયાં, આંખોનાં મુલ્કા, નજ, તાજનું ટીક, નીચેનાં બોલ આ સાતવાના હાલ હોય તે ધનવાન થાય છે. જાવી કપાળ માથુ આ ત્રણ પહેલાં હોય તો વખતેના છે. જ્યોત્, સર્વ (પ્રભાવ) તથા નાભિ જે ત્રણ અક્ષીર (ઉચ્ચ) હોય તો સુખ આપનારાં છે. ૧ થી ૧૦.

મુલશ્ચાર્વં શરીરસ્ય સર્વં વા મુલમુન્યતે ॥

તદ્રાપિ નાસિકા શ્લેષ્ઠા શ્લેષ્ઠા તદ્રાપિ ચક્ષુષિ

॥ ૧૧ ॥

ન સ્ત્રી ત્યજતિ રક્ષાસં નાર્યં કનકપિન્ગ્લમ્ ॥

દીર્ઘશાઠું તથૈશ્વર્યં ન માસોપચિતં મુલમ્

॥ ૧૨ ॥

રુરો વિશાલો ધન ધાન્યમોગી શિરો વિશાલો વૃષપુન્ગ્વશ્ચ ॥

કૃષ્ણા વિશાલો વૃદ્ધપુત્રારો પાદૈર્વિશાલ સતતં મુલ્કી સ્પાદ ॥ ૧૩ ॥

વશ્ન સ્નેહેન સૌભાગ્યં વતસ્નેહેન મોજનમ્ ॥

ત્વષ્ઠા સ્નેહેન શય્યાવાન્ પાદસ્નેહેન નાહનમ્

॥ ૧૪ ॥

અકર્મકટિનૌ હસ્તૌ પાદૌ ચાપ્ચનિ કોમલૌ ॥

યસ્ય પાણૌ ચ પાદૌ ચ મ નરઃ મુલમેષતે

॥ ૧૫ ॥

શ્રી સામુદ્રિકશાસ્ત્રમ્

સર્વજ્ઞ તથા સર્વદર્શી શ્રી આદિદેવ (આદિનાથ ભગવાન યદુજી)ને પ્રથમ પ્રશ્નથી પુછ્યું અને જીનું સામુદ્રિક (શાસ્ત્ર) કદુ ધું પહેલાં આપુ ની પરીક્ષા કરવી ત્યારબાદ લક્ષ્યોની પરીક્ષા કરવી આયુષ્ય વચરના મનુષ્યોને લક્ષ્યોથી શું પ્રયોજન છે ? સ્ત્રીઓના યજ્ઞ ભાગમાં અને પુરુષોના જમણા ભાગમાં જેમ સુસુદ્રે કહ્યું છે તેમ લક્ષ્યો કહ્યાં છે પાંચ દીર્ઘ આર દ્વિત્ય, આર સૂક્ષ્મ, ૭ ઉત્તમ, સાત રક્ત, ત્રણ વિસ્તીર્ણ અને ત્રણ અભીર (જે પ્રમાણે જતીશ લક્ષણ) વખાણવા લાગ્યું છે જે હાથ, જે નેત્રો વચ્ચેનું અંતર, જાનુ (દીર્ઘાણ) નાક તથા જે સ્તન વચ્ચેનું અંતર આ પાંચ દીર્ઘ હોય (લાંબા હોય) તો તે વખણાય છે ગરજન, લિંગ, ખીં, ભાવ આ આર જેનાં દુર્ઘ હોય તે પૂજ્ય છે આંજનીઓના પવ વાજ, હાકલ તથા કાંત આ આર જેનાં સૂક્ષ્મ યાવળા હોય તેવા પુરુષા દીર્ઘાણી હોય છે કાજ (ખાસાં) કુખ છાતી, નાસિકા ખણ તથા લઘ્યાં જે ૭ યાવળા જેઓનાં ઉપસી આવેલાં (ઉઠ્યાં થયેલાં) હોય તો વખણવા લાગ્યા છે હાથ અને પગનાં તળીયા, આંજોનાં મુઠ્ઠા, નખ, વાજવું લજ, નીથેનો જોડ આ યાવળાના લાલ હોય તે ધનધન થાય છે છાતી કપાળ, માથું આ ત્રણ પહેલાં હોય તો વખણાય છે અવાજ સ્વર (મહાવ) તથા નાભિ જે ત્રણ અભીર (ઉઠ્યાં) હોય તો સુખ આપનારાં છે ૧ થી ૧

મુસ્તશ્ચાર્વં શરીરસ્ય સર્વં વા મુસ્તમુચ્યતે ॥

તત્રાપિ નાસિકા શ્વેદ્ય શ્વેદ્ય તત્રાપિ ચક્ષુષિ

॥ ૧૧ ॥

ન સ્ત્રી ત્યજતિ રક્તાર્ધં નાર્ધં કલ્પવિજ્ઞાતમ્ ॥

દીર્ઘવાહું તયૈશ્વર્યં ન માંમોપચિતં મુસ્તમ્

॥ ૧૨ ॥

રયે વિશાલ્યે ધન ધાન્યમોગી ગિરો વિશાલ્યે નૃપપુત્રવશ્ચ ॥

કટ્પા વિશાલો બહુપુત્રદારો પાદૈર્વિશાલ સતતં સુસ્તી સ્યાત્ ॥ ૧૩ ॥

ઘણઃ સ્નેહેન સૌભાગ્યં વતસ્નેહેન મોજનમ્ ॥

ત્વચા સ્નેહેન શય્યાવાન્ પાદસ્નેહેન નાહનમ્

॥ ૧૪ ॥

અકર્મ્મકટિનૌ હસ્તૌ પાદૌ શાચનિ કોમલૌ ॥

યસ્ય પાણૌ ચ પાદૌ ચ સ નર મુસ્તમેષતે

॥ ૧૫ ॥

દીર્ઘલિંગેન દારિદ્ર્ય સ્થૂલલિંગેન વુક્ષિત ॥

કૃશલિંગેન મૌમાગ્ય હસ્તલિંગેન મૂપતિ

॥ ૧૬ ॥

મુખ એ શરીરનું અર્ધ કહેવાય છે એવા મુખ જ આપુ શરીર કહેવાય છે (તે વ્યાજબી છે) મુખમાં પણ નાસિકા મઠ છે અને આખા તેનાથી પણ મઠ છે શરીર આખવાળાનો સો ત્યાગ કરવી નથી (અર્થાત્ તેને સી મુખ સ પૂર્વે મળે છે) એના જેવી પીંગો આખવાળાનો પેસા ત્યાગ કરવા નથી. (અર્થાત્ તે ધનવાન જ હોય છે.) લાંબા હાથવાળાનો એ જ ત્યાગ કરતું નથી અને માંસથી હૃદયુષ્ઠ માણસનો મુખ ત્યાગ કરતું નથી. જેની છાતી વિશાળ હોય તે ધનધાન્યનો લોકતા થાય છે જેનું માથું વિશાળ હોય તે મઠ નરેશ બને છે એ કમરમાં વિશાળ હોય તે ધનું સી પુત્રવાળો થાય છે અને જેના પગ વિશાળ હોય તે નિરંતર મુખી રહે છે છાતીમાં એ જગઠાટ (સ્નેહ બેટલે તેલની માફક ચમકવાળો અને મૃદુ લાગતો) પદાર્થ એ અવધવો ઉપર તરી આવે છે) હોય તેા બાબ્બશાળી, હાંતમાં બળ ૮ હોય તેા સાર્દ બાનપાન મેળવનાર (જાપે પીપે મુખી) આગલીમાં અગ્રહ હોય તેા ચમ્બાનું મુખ લોગવનાર, અને પગમાં સ્નેહવાળો માણસ વાકનનું મુખ લોગવનાર થાય છે જેને કમ ન કરવા છતાં કઠિન (કઠોર) હોય અને આલગાનો અવધાય હોવા છતાં કામળ પગ હોય તે પુરુષ મુખ લોગવે છે લાગુ હિંત હોય તેા દરિદ્ર, હિંતવાળો કુખી, મુખજેલા હિંતવાળો બાબ્બશાળી થાય છે અને કુખી મૂપતિ થાય છે. ૧૧ થી ૧૧

કનિષ્ઠાંગુલિમૂલાચ રેલા ગચ્છતિ તર્જનીમ્ ॥

અવિચ્છિન્નાનિ વર્ષાણિ શતમાયુર્વિનિર્દિશેત્

૭ ॥

કનિષ્ઠાંગુલિપ્રદેશાદ્રેલા ગચ્છતિ મધ્યમામ્ ॥

અવિચ્છિન્નાનિ વર્ષાણિ અશીત્યાયુર્વિનિર્દિશેત્

રેલામિર્વહુભિઃ ક્લેશા સ્વલ્પાભિર્ધનહીનતા ॥

રેલા ચતુષ્થયે સૌલ્ય વહુરેલા દરિદ્રતા

અનામિકાપર્વ યદા મુલ્લસ કનિષ્ઠિકા વપ્

નવત્યશીતિ ચ તથૈવ મશતિ તદર્ધતઃ

અંગુષ્ઠોદરમધ્યસ્થો યવો યસ્ય વિરાજતે ॥

ઉત્પન્નમધ્યમોજી ચ મ નર સુલભમેધતે

શાય છે એમના અશુભ પ્રદેશો દેશ તે પુરુષા દુષ્ટી શાસ્ત્ર છે પદેશના અશુભવાળા
 મુસાફરી કરનારા અને દુષ્ટ સોજવનારા શાય ૩ એવો ઉપસેશ, મરણ, સ્નેહજ
 (શિક્ષા અજાણવાળા) લાલ નખવાળા છે તેઓ મુખી શાય છે વેશ, લાલ તથા
 તાંબા જેવા રંગના નખવાળા મનુષ્યો રાજ્ય શાય છે જેની પ્રદેશિની (અશુભ પાસેની
 જાગણી) અશુભને જોવાળી જાગણ વધી દેશ (અશુભ કરતાં લાંબી દેશ) તે
 પુરુષ નિત્ય સીમુખ સોજવે છે એમાં સંદેહ નથી. અશ્વમા જાગણી એ પ્રમાણ કરતાં
 લાંબી દેશ તે સીની હાની શાય છે (સી મુખ મળતું નથી) અનામિકા એ લાંબી
 દેશ તે મનુષ્ય વિદ્વાન્ શાય છે એમને પગની અનામિકા દુઃકી દેશ તેઓ પરદાસ-
 કામી શાય છે જેની પ્રદેશિની રમુલ દેશ તેની સ્ત્રી પરપુરુષમા આસક્તિવાળી શાય
 છે અશુભ કરતાં પ્રદેશિની દુઃકી દેશ તે કહેસ અને લાંબી દેશ તે સોગની પ્રાપ્તિ
 શાય છે એ મધ્યમા અશુભ એવડી દેશ તે ઈશ છે અને એ કનિષ્ઠિત લાંબી દેશ
 તે લક્ષ્મીપ્રદ છે એ મનુષ્યના પગની જાંઘળીઓ છુટી પડી ગયેલી, અથવા દુઃકી
 દેશ તે મનુષ્ય દાસ અથવા દામકર્મ કરનાર શાય છે એમ સમુદ્રવૃત્ત વચન છે
 એમની જાંઘળીઓ, સમાન, દીર્ઘ એક બીજા સાથે મળી ગયેલી ઉચ્ચ અને ઘસિયા
 વર્ત દેશ તેઓ નિરાશય રાજ્ય શાય છે ૧ થી ૧૨

હતિ સામુદ્રિકે પાદલક્ષણ નામનો બીજો અધ્યાય

નસૈઃ શ્વેતૈશ્ચ વિક્રાન્તૈસ્તે નરા દુઃસમાજિનઃ ॥

દુઃશીલાઃ ક્રુનસા જ્ઞેયા કામભોગવિવર્જિતા ॥ ૧૩ ॥

વિક્રાન્તૈ સ્ફુટિતૈઃ સ્થૂલૈઃ નસૈર્દાશિમાજિનઃ ॥

મહાપાપાનિ કુર્વન્તિ પુરુષા હરિતૈર્નસૈઃ ॥ ૧૪ ॥

ઇન્દ્રગોપકસંકારૈર્નસૈર્મૃષતિ પાર્શ્વ ॥

સૌમ્યૈર્નસૈઃ સ્તર્યૈશ્વર્ય પ્રાનુવન્તિ નરોત્તમા ॥ ૧૫ ॥

વર્તુલૈશ્ચ તથૈશ્વર્ય પુષ્ટિતૈઃ સુમગો ભવેત્ ॥

સુસ્નિગ્ધેર્યપરિસ્તામ્યૈર્નસૈર્મૃષતિ ભૂપતિ ॥ ૧૬ ॥

એવોના નખ પાળા અને વધી ગયેલા (અકુદરવી રીતે મીટા લામટા) દેશ
 તે મનુષ્યો દુષ્ટી શાય છે જરાજા નખવાળા દુઃશસ્ત્રિ દેશ છે અને કામસોજથી
 રહિત શાય છે વધી પડેલા, કહેલા અને જાડા નખવાળા પુરુષા હરિમ શાય છે
 અને એ લીલા રંગના નખ દેશ તે તેવા પુરુષો મહાપાપ કરે છે ઇન્દ્રગોપ

(આમામાં સ્તાઓ ઉપર નજરે પડતાં મખમલ જેવી આમડીવાળાં હાલ રજનાં જેટાં ગામડીનાં હોઠાં જેને યોથી કહે છે તે) જેવા નખવાળા શબ્દ થાય છે અને તાંબા જેવા હાલ રજના નખવાળા એક મનુષ્યો જની એપર્ષ લોગવે છે એજ નખવાળો એપર્ષવાન, પુર નખવાળો શાખશાળી, સિગ્ધ અને તાંબા જેવા હાલ નખથી મનુષ્ય શબ્દ થાય છે ૧૭ થી ૧૯

ઇતિ નખાધિકાર નામનો ત્રીજો અધ્યાય

ધનિનસ્તુરગજહ્વા રાજાનો મૃગજહ્વકા ॥

દીર્ઘાયુઃ સ્થૂલજહ્વામિર્જાયતેઽધ્વાનગામિન ॥ ૧૭ ॥

સિંહજહ્વા વ્યાઘ્રજહ્વા ધનકીર્તિપ્રદાયકા ॥

રોમયુક્તા ચ જહ્વા ચ દારિઘ્યાત્સાપિ રક્ષતિ ॥ ૧૮ ॥

શૃગાલસમજહ્વા યે લક્ષ્મીસ્તેષાં ન જાયતે ॥

મીનજહ્વઃ સ્વયં લક્ષ્મી પ્રાપ્નોતીહ ન સંશય ॥ ૧૯ ॥

સ્થૂલજહ્વા ચ સૂક્ષ્મા ચ શ્રિયં મુક્ષન્તિ માનવા ॥

ઉષ્નજહ્વા નરાસ્તે તુ નિત્યં માગ્યવિવર્જિતા ॥ ૨૦ ॥

કાકજહ્વા નરા યે ચ તે સામ્રાજ્યં વિનિર્દિશેત્ ॥

દુઃસિતા કાકજહ્વા વા જહ્વાલક્ષણમુધૃતમ્ ॥ ૨૧ ॥

આમાંના જેવી જાળવાળાં જનવાન, મુગ જેવી જાળવાળા શબ્દ અને બાદી જાળવાળા મુસાફરો તેમજ દીર્ઘાયુ વાળા થાય છે સિંહના જેવી તેમજ વાઘના જેવી જ શબ્દો થત આપે છે અને દેવાર્તાવાળી બધી દારિદ્ર્યમાંથી રક્ષણ આપાવે છે જે પુરુષોની બધી પ્રિયાજા જેવી હોય તેમને હકમી મળતી નથી. પરંતુ માછલાં જેવી જાળવાળા પોતાની મેળે હકમી મેળવે છે બાદી થા પાતળી (ખાસ કરીને તરી આવે તેની) જાળવાળા મનુષ્યો હકમી હોય છે જિંદગી જેવી જાળવાળા મનુષ્યો સમક્ષજા શાખકીન નિવડે છે જેઓની જાળ કાગડાની જાળ જેવી હોય તેઓ કંતો સામાન્ય હોય છે અથવા કુળી થાય છે આ પ્રમાણે જવાબોનું લક્ષણ ઉપ્પત્ત કર્યું છે ૧૭ થી ૨૧

ઇતિ જાળાધિકાર નામનો ચોથો અધ્યાય

एकरोमो भवेद्राजा त्रिरोमो घनवान्भवेत् ॥	
त्रिरोमं पण्डितं प्रोक्तो बहुरोमैर्दरिद्र्यता	॥ २२ ॥
हंसहस्तिसमागत्या पुरुषाः स्युर्नराधिपाः ॥	
वृषमचापशृकानां गतिर्भोगवतां भवेत्	॥ २३ ॥
जलोर्मिसदृशा यत्र काफोत्सृक् समा गतिः ॥	
द्रव्यस्य करी ज्ञेया दुःखलोकमयङ्करी	॥ २४ ॥
श्वानोष्ट्रमहिषाणां च स्वरसूक्तयोस्तथा ॥	
गतिर्येषां समाख्यातास्ते नरा भाग्यवर्जिता	॥ २५ ॥
दक्षिणावर्तलिङ्गे यः स नर पुत्रवान्भवेत् ॥	
वामावर्तितलिङ्गेन नरः कन्यापिता भवेत्	॥ २६ ॥
स्पूलं कृष्णं भवेत्लिङ्गं स नरो दुःखवान्भवेत् ॥	
प्रलम्बवक्त्रलिङ्गेन पुरुषाः सुखभोगिनः	॥ २७ ॥
एकैकधारिलिङ्गेन नरो भवति पार्श्विकः ॥	
द्विधारे घनवन्तश्च बहु धारा दक्षिता	॥ २८ ॥
मीनगंधेन शुक्लेण घनवान्पुत्रवान्भवेत् ॥	
हविर्गंधेन शुक्लेण गवाद्यो जायते नरः	॥ २९ ॥
मधुगंधेन शुक्लेण नरः स्त्रीजनवल्लभः ॥	
पद्मगंधे भवेद्दुग्धूपो महीगंधेन पार्श्विकः	॥ ३० ॥
लातागंधे भवेन्निःस्वो मांसगंधेन तत्स्वतः ॥	
व्यमनी चैव वसागंधो मद्यगंधेन दुःखितः	॥ ३१ ॥
फट्गंधेन शुक्लेण पुरुषो दुर्भगो भवेत् ॥	
श्वारगंधेन शुक्लेण नरा दारिद्र्यभाजनः	॥ ३२ ॥

પયોવર્ણેન શુક્રેણ ભવેદ્રાજા ન સંશય ॥

શ્યામવર્ણેન શુક્રેણ દેહ મોગી ભવેન્નર

॥ ૩૩ ॥

સમપાદોપવિષ્ટસ્ય મહીં સ્પૃશતિ મેહનમ્ ॥

સ ભવેદ્દુઃખિતો નિત્ય દારિદ્ર્યેણ ચ પીઢિત

॥ ૩૪ ॥

સમપાદોપવિષ્ટસ્ય શુલ્કૌ સ્પૃશતિ મેહનમ્ ॥

ઈશ્વરં તં વિજાનીયાત્ સુક્તિ મોગિન નરમ્

॥ ૩૫ ॥

સિંહ વ્યાઘ્રસમ યસ્ય હર્સ્વં ભવતિ મેહનમ્ ॥

મોગર્વૌસ્તુ સ વિલ્લેયો તયા તુરગમેહનમ્

॥ ૩૬ ॥

જેની આંખની ઉપરની છિદ્રોમાં એક છિદ્રમાં એક જ વાળ હોય, તે રાજા થાય. જે વાળ હોય તે ધનવાન થાય. ત્રણ વાળ હોય તે પશ્વિત થાય. અને બહુ શામ હોય તે દરિદ્ર થાય. હવે કે કાશી જેવી ગતિ (આદ્ય) વાળા પુરુષો રાજાઓ થાય છે. બ્રહ્મ, શામ અને પાપટ જેવી ગતિ હોયી પુરુષોની હોય છે. જેમની ગતિ પાશ્વીના તરંગો જેવી ભક્તિના કામમાં કે વૃક્ષ જેવી હોય તે દ્રવ્યનો નાશ કરનારી તથા દુઃખ, શોક અને ભય આપનારી બનેલી. જે પુરુષોની ગતિ પાન છિદ્ર, પાશ્વ, અપેક્ષા તથા મૂલના જેવી હોય તેઓ ભાગ્યહીન હોય છે. જેનું સિંગ જામણી જાણુ મૂંઠુ હોય તે પુરુષ પુત્રવાન્ થાય ॥ જ્યારે જેનું સિંગ કાળી જાણુ મૂંઠુ હોય તે જન્માભ્યાનો પિતા થાય છે. સ્પૃહ અને કાણુ સિંગ હોય તે પુરુષ દુઃખી થાય છે. લાગ્ય અને વાકા સિંગવાળો પુરુષ મુજ ભોગનાર થાય છે. જેને મૂંઠ કરતી વળતે એક જ ધાર પડતી હોય તે રાજા થાય છે. જે ધારા થાય તેા ધનવાન થાય. પરંતુ બહુ ધારા, પાંચતી હોય તેા દરિદ્રતા થાય. જે વીર્ધની બધે આકાશ જેવી હોય તેા ધનવાન તથા પુત્ર વાન્ થાય. જે હવિષ્માત્ર જેવી જ બ હોય તેા ગાય લેસનો પાલક થાય, મધ જેવી મુન બ હોય તેા સ્ત્રીને પ્રિય થાય. અને કમળ જેવી ભક્તિવા પુષ્પી જેવી મુન બ હોય તેા રાજા થાય. લાગના જેવી જ બ હોય તેા તિર્ધન થાય. માંસના જેવી જ બ હોય તેા શ્વર થાય. ભરણી જેવી જ બ ભાવતી હોય તેા ભક્તની થાય. દારૂ જેવી જ બ હોય તેા દુઃખી થાય. કહરી જ બ ભાવતી હોય તેા દુર્જની થાય. જારી જ બવાળા વીર્ધવાળો દરિદ્ર થાય. મૂંઠના જેવા રબળાળા વીર્ધી નિઃપ્રશય રાજા થાય છે. કાળા રબળા વીર્ધી મનુષ્ય દેહમુજ ભોગનાર થાય છે. સરળી રીતે મેચવાં (પશ્ચાદિ-વાળોને મેચવાં) જે સિંગ જામીનને સ્પર્શ કરે તેા બાળુનું કે તે મનુષ્ય દરિદ્રમથી પીઢિત થઈ નિરુદ્ધ દુઃખી થાય છે. ગરળી રીતે મેચવાં જેનું સિંગ ધનની પુટીઓને ભડે તે પુરુષને રાજા, મુખી અને હોયી બાળવો સિદ્ધ અને વાકાની આકાશ ૨૦

લિખ દુઃક દોષ તેને ભોગી સમજવો. તેમજ જેનું લિખ યોદ્ધાની આક્રમ શત્રુ દોષ
છતાં દુઃક દોષ તે પણ ભોગી થાય છે ૨૨ થી ૩૬

ઇતિ રોમઅતિવીર્ઘ્નિગાદ્યધિકાર નામનો પાંચમો અધ્યાય

અલક્ષસદૃશં રક્ત જાયતે यस્ય શોણિતમ્ ॥

ધનવાન્મોગર્વીર્ધૈવ સ નર પરિકીર્તિતઃ ॥ ૩૭ ॥

પ્રવાલ્સ્નિગ્ધરક્તં ચ શોણિતં यस્ય દેહિન ॥

રાજાર્ન તં વિજાનીદેવતા સ મહાક્લ ॥ ૩૮ ॥

પદ્મપત્રાનિમં यस્ય દેહે ભવતિ રોણિતમ્ ॥

જાયતે વદુધા કન્યા દુસ્તિશ્ચ સદામવેત્ ॥ ૩૯ ॥

ગોમાયુસદૃશં यस્ય ધાનોષ્ટ્રમહિપસ્ય ચ ॥

સ ભવેદુદુઃખિતો નિત્યં ધનહીનો ન સંરાય ॥ ૪૦ ॥

અર્થવા ૨૩ જેવા ૨૩નું જેનું રક્ત દોષ, તેને ધનવાન તથા ભોગી કહે-
વામાં આવેલો છે. યેશ પ્રવાલના જેવા રૂપિશયોગે મનુષ્ય થતા સમજવો, તેમજ તે
મહાક્લવાન અને રેવ જેવો દોષ છે. કમળની પાંખડી જેવા ૨૩નું જેનું દોષી દોષ
તેને (જુલોડા કુલાળી) વધુ કરીને કન્યાઓ થાય છે અને તે શ્વશુરની થાય છે
સિમળ, માન, કિટ કે પામળા દોષી જેનું જેનું દોષી દોષ તે પ્રણય નિમિત્ત
ખાઈને અને નિત્ય દુઃખ યોગવત્થ થાય છે ૩૭ થી ૪૦

ઇતિ રૂપિશધિકારનામનો છઠો અધ્યાય

વિસ્તીર્ણાં ચ કટ્ટી સ્નિગ્ધા શુમા પુંસાં પ્રશસ્યતે ॥

નિર્માંસાસ્થિ કટ્ટીવસ્તિસ્તે નરા દુઃસ્વમાજિનઃ ॥ ૪૧ ॥

સિદ્ધ્યાપ્રસમા યેર્ણ કટ્ટી તે જનનાયકા ॥

સ્થવાનસ્તુત્યા ચ કટ્ટી યેર્ણ ન શોમના ॥ ૪૨ ॥

પુરુષોની પહોળી અને સ્નિગ્ધ કટ્ટી દોષ તે તે વળજાય છે એ પુરુષોની
કમળ અને અસ્થિ મોંસ હીન, કાઠનાં તરી આવતાં દોષ તેવી દોષ તે દુઃખ યોગવ
વાપ થાય છે સિદ્ધ કે પામળા જેવી કમળવાળા દોષ તે નેતાઓ થાય છે અને શી ક
કે વાનર જેવી કમળવાળા સાસ દોષતા નથી ૪૧-૪૨

ઇતિ રૂપિશધિકારનામનો સાતમો અધ્યાય

મૃગોદરો નરો ઘન્યો મયૂરોદરસન્નિભ ॥

મળ્હકઃ સદૃશો યસ્તુ સ નરઃ પાર્થિવો મવેત્

॥ ૪૩ ॥

વ્યાઘ્રોદરો ગજરાતિ શ્વશૂગાલોદરોઽધમઃ ॥

નર સિંહોદરો યસ્તુ ધનધાન્ય સમૃદ્ધિવાન્

॥ ૪૪ ॥

વર્તુલા ચાતિગમીય નામિ પુસાં પ્રશસ્યતે ॥

ઉત્પાનવિરલા નામિ સદા દુ લ્પદાયિની

॥ ૪૫ ॥

મુખના જેવા પેટવાળો ધન્ય પુરુષ હોય છે તેમજ મીરાના જેવા પેટવાળો પક્ષી ધન્યાત્મા હોય છે એવું પેટ ઢેકાનાં જેવું હોય તે પુરુષ સજા થાય છે વાઘના જેવા પેટવાળો કાશીજીનો આલિંગ થાય છે અને કુતરા કે શિયાળા જેવા પેટવાળો અધમ થાય છે જે પુરુષ સિંહના જેવા પેટવાળો હોય તે ધનધાન્યવાળો અને સમૃદ્ધિવાળો થાય છે પુરુષાની નાલિ વેળા અને અતિ બહીર હોય તે વળણાય છે. પરંતુ ઉપસી આવેલી અને વિરલ દેખાવી નાલિ સદા દુઃખ આપનારી હોય છે ૪૩ થી ૪૫

ઈતિ ઉદરાધિકારનામનોઆઠમો તથા નાભ્યાધિકારનામનો નવમો અધ્યાય

ઉન્નતોપચિતૌ યેષાં ધનસ્નિગ્ધૌ પયોધરૌ ॥

તે નરા મૈયુને શૂરા મોગવન્ત સ્વર્કર્મભિ

॥ ૪૬ ॥

અનુન્નતૌ નૈવ સ્નિગ્ધૌ શિથિલૌ ચ પયોધરૌ ॥

નિર્માસૌ ચ કુરુષ્વૌ ચ તે નરા દુઃસ્વમોગિન

॥ ૪૭ ॥

વિસ્તીર્ણૌ હૃદયં યસ્ય માંસલોપધિર્ત સમમ્ ॥

શતાયુસ્તં વિજાનીયાદ્વહુમોર્ગ મહાધનમ્

॥ ૪૮ ॥

જાનુની માંસલસ્નિગ્ધે ઉરુ વિસ્તીર્ણવર્તુલે ॥

શ્લિકામા કટ્ટી યસ્ય મર્ધ્યં તુ કલિશોપમમ્

॥ ૪૯ ॥

સિંહપૃષ્ઠો નરો યસ્તુ ધર્મ તસ્ય વિનિર્દિશેત્ ॥

કર્મપૃષ્ઠો મત્રેદ્રાજા ધનસૌમાન્યસંયુત

॥ ૫૦ ॥

જે પુરુષના સ્તન ઉપર, ઉપસી આવેલા, ગાંઠ અને સ્નિગ્ધ હોય તે પુરુષો મેષુનમાં શૂરા અને પોતાના કર્મો વડે હોય હોયવાનારા (સોત્ર અંદે પુરુષાઈ

કરનારા) હોય છે બેસી ગમેલા, બેઠેળ લાગવા શિવિશ્વ માંથી સંહિત અને ૩
સ્તન એમના હોય તે પુરુષા કુળ દોષવતનાર હોય છે એનો હુલ્લનો ભાગ વિસ્તી
માસથી ભરાએલ અને સમાન હોય, તે પુરુષને બહુ દોષી તેમજ મહાધની ભવ
અને તે યવાનુ (સો વર્ષનું આયુષ્ય ઓગવનાર) હોય છે એ પુરુષની ભવ
માંસલ તથા નિનખ હોય, હૃદય વિસ્તૃત અને ઘોળ હોય, કમર ઈંટ જેવી સ
હોય અને હૃદય હીરા જેવું હોય તથા પીઠ સિંક જેવી હોય તે મનુષ્યને ધન
એમ કહેવું (અર્થાત્ આવા પુરુષ ક્રેષ્ઠ લક્ષણ મુક્ત છે) વળી એની પીઠ કમળ
પીઠની માફક દેખાવી હોય તે ધનધાન્યથી મુક્ત ભાગ્યશાળી હોય છે ૪૧ થી

હતિ સામુદ્રિકે સ્તનકુલ્લુપચિહ્નકરનામનેઃ દશમો અધ્યાયઃ

પ્રલંબવાહુ સ્વામી સ્યાન્નર સર્વગુણાન્વિતઃ ॥

હસ્તવાહુ મહેદાસ પસ્કર્મકર સ્મૃત

॥ ૫

યસ્ય મત્સ્ય સમા રેલા કર્મસિદ્ધિ પ્રજાયતે ॥

ઘનાદપસ્તુ સ વિદ્વેયો વહુપુત્રો ન સંરાયઃ

॥ ૫૧

આતપત્રં કરે યસ્ય દળ્દેન સહિતં પુનઃ ॥

ચામરદિતીય ચાપિ ષષ્ઠવર્તી સ જાયતે

॥ ૫૨

સ્વસ્તિકે જનસૌભાગ્યં મીને સર્વત્ર પ્રજિતઃ ॥

શ્રીવત્સે વાઙ્મિતા લક્ષ્મી ગવાયં દામકેન તુ

॥ ૫૩

ધ્વજવત્રાક્કુશાન્નચંદ્રં શંસપદ્માદયસ્તલે ॥

પાણિપાદેષુ દૃશ્યન્તે યસ્યાસૌ શ્રીપતિ પ્રમાન્

॥ ૫૪

શક્તિભર દળ્દાસિ ધનુષ્ઠમગદોપમા ॥

યસ્ય હસ્તે મહેદેલા રાજાનં તં વિનિર્દિશેત્

॥ ૫૫

દ્રામ્યાં ચ યવમાલામ્યાં રાજા મંત્રી ધનીયુષ ॥

એકપા યવપદ્મત્પા ચ થેષ્ઠો વહુ ધનોચિતઃ

॥ ૫૬

મણિવન્ધે યવથેષ્ઠ્યસ્તિસ્ત્રિશ્ચેત્સ નૃપો ભવેત્ ॥

યદિ તાઃ પાણિષ્ઠ્યપિ તતોધિકરં ફલમ્

॥ ૫૭

લાંબા કાશવાળો પુરુષ સર્વશુભપણ ઢોઈ શીઠ બને છે અને ટુંકા કાશવાળો પાશકનુ કામ કરનાર નોકર થાય છે જેના કાશમાં મત્સ્યના જેવી રેખા હોય તેને કાર્યસિદ્ધિ મળે છે અને નિઃસશય તેને વણા પુત્રોવાળો તેમજ પનાક્ય બાલુવો જેના કાશમાં ઘંટી સહિત કમળ અથવા બે વામરનુ ચિન્હ હોય તે અકર્તૃ થાય છે જે કાશમાં સ્વસ્તિક હોય તો મનુષ્યને યોગ્ય સુપૂર્ણ મુખ મળે છે ચીન (માછલી) જેવુ ચિન્હ હોય તો સર્વત્ર પૂજ્ય છે શ્રોવત્ય હોય તો ઉચ્છિત લક્ષ્મી અને દામ (રબ્બુ) હોય તો વ્યતુપ્પાદ પ્રાપ્તિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે અથ્વા વજ્ર અકુશ, છત્ર તથા શંખ, કમળ જે ચિન્હો જેના કાશ કે પગમાં હોય તે પુરુષો લક્ષ્મીપતિ બને છે શસ્ત્ર, તોમર, ઇંદ, તલવાર, મનુષ્ય, અથવા તથા બદાના આકારનાં ચિન્હો જેના કાશમાં હોય તેને રાજ્ય સમઘ્નો જેના મહિજાંધમાં અવપશ્ચિત્તવાળાં બે વક્ત્ર હોય તે રાજા પ્રધાન, ધનવાન કે પશ્ચિત બને છે અવપશ્ચિત્તવાળુ એક વક્ત્ર હોય તો મલ્લો ધનવાન અને મઠ પુરુષ હોય છે જો મહિજાંધમાં અવપશ્ચિત્તવાળા ત્રણ વક્ત્ર હોય તો રાજ્ય થાય છે અને જો તે વક્ત્રો કાશની પીઠ ઉપર પડ્યુ હોય તો તેનાથી પત્નુ અધિક થાય છે ૫૧ શ્લોક ૫૮

ત્યાગાય શોણા ગંભીરા સુસ્તાય મધુપિન્ગલા ॥

સૂક્ષ્મા શ્રિયે મહેયુસ્તા સૌમાર્યાય સમૂલ્લકા ॥ ૫૯ ॥

છિન્ના સપલ્લવા કક્ષા વિપમા સ્યાનકચ્યૂતાઃ ॥

વિવર્ણા સ્ફુટિતા ક્રઞ્ણા નીલાસ્તન્વ્યશ્ચ નોત્તમા ॥ ૬૦ ॥

ક્લેશા સપલ્લવા રેત્વા છિન્ના વિત્તસ્ય સંશયમ્ ॥

વદન્ન પરુષા દ્રવ્યવિનાર્ગં વિપમાર્પયેત્ ॥ ૬૧ ॥

મધ્યમાપ્રાન્તરેત્વાયા પ્રદેશિના સ્યાધદાધિકા ॥

પ્રચુરસ્તત્પિતુ પક્ષ શ્રિયો વિપદોઽન્યયા ॥ ૬૨ ॥

અનામિકાન્તરેત્વાયા કનિષ્ઠાસ્યાધદાધિકા ॥

ધનશ્ચ્છિકરી પુસાં માતૃપક્ષો વહુસ્તદા ॥ ૬૩ ॥

ઉર્ધ્વેરેત્વા મર્ગેર્ધન્વાદુર્ધ્વગા સાતુ પશ્ચા ॥

અંગુષ્ઠાશ્રયિણી સૌલ્યરાન્યલાભાય જાયતે ॥ ૬૪ ॥

राजा राजसदृशा वा तर्जनीगतयानया ॥	
मध्यायां गतयाचार्यं स्यातो राजाध सैन्यपः ॥	॥ ६५ ॥
अनामिकाप्रयान्त्यां तु सार्धवाहो महाधनी ॥	
कनिष्ठ्यां गतया सस्या तया श्रेष्ठो भवेद्दृष्टुः ॥	॥ ६६ ॥
श्लाप्यश्चोष्णोऽरुणोऽस्वेदोऽच्छिद्रः स्निग्धश्च मांसलः ॥	
श्लक्ष्णस्ताम्रनखो दीर्घाङ्गुलिको विपुलः करः ॥	॥ ६७ ॥
पाणेस्तलेन शोणेन धनी नीलेन मद्यपः ॥	
पीतेनागम्यनारीकः कृष्णेन च धनोदृक्षितः ॥	॥ ६८ ॥
मणिवन्धात्पित्तुर्लेखा क्रमाद्विमवायुपो ॥	
रेख्य द्वे यान्ति तिस्रोऽपि तर्जन्यङ्गुष्कान्तरम् ॥	॥ ६९ ॥
धेषां रेखा इमास्तिष्ठः सपूर्णा दोषवर्जिताः ॥	
तेषां गोत्रधनायुं पि संपूर्णान्यन्यथा न तु ॥	॥ ७० ॥
गत्वा मिलितयोः प्रान्ते द्रव्यपिश्रोश्च रेखयोः ॥	
गृहवन्धो विनिर्देश्यो गृहमङ्गोऽन्यथा पुनः ॥	॥ ७१ ॥
आयुर्लेखा कनिष्ठान्तर्लेखाः स्युर्गृहिणीप्रदा ॥	
समाभिः शुभं गीलास्ता विषमाभिः कृत्वालिक्वा ॥	॥ ७२ ॥
आयुर्लेखावसानाभिर्लेखाभिर्मणिवन्धतः ॥	
स्पष्टाभिर्घातरोऽस्पष्टतराभिर्जामयः पुनः ॥	॥ ७३ ॥
मणिवन्धोन्मुखाश्चायुर्लेखायां यत्र पञ्चवा ॥	
संपदस्तेर्बहिर्पान्ते विषदोऽङ्गुलि सम्मुक्ते ॥	॥ ७४ ॥
यवैरङ्गुष्ठमध्यस्थैर्विद्याख्यातिविभूतयः ॥	
शुक्ले पक्षे तया जन्म नक्षिणाङ्गुष्ठौश्च ते ॥	॥ ७५ ॥

કૃષ્ણપક્ષે નૃણાં જન્મ વામાક્ષુષ્ઠગતૈર્યયૈઃ ॥

યવેસ્કુન્ડમૂલાત્પૈસ્તત્મસ્યા સૂનવો નૃણામ્ ॥ ૭૬ ॥

અનામિકાન્તપર્વસ્યા પ્રતિસ્થા પ્રમુત્વકૃત્ ॥

ઉર્ધ્વા પુનસ્તલે તસ્યા ધર્મરેલેયમુચ્યતે ॥ ૭૭ ॥

શ્લિષ્ઠાન્યક્કુલિ મધ્યાનિ દ્રવ્યમધ્યયદ્દતેવે ॥

તાનિ ચેચ્છિદ્રયુક્તાનિ ત્યાગશીલસ્તતો નર ॥ ૭૮ ॥

एकोऽप्यामिमुखस्तस्य मत्स्य श्रीवृद्धिकारणम् ॥

સંપૂર્ણો કિં પુનઃૌસ્ત પાણિમૂલસ્પિતૌ નૃણામ્ ॥ ૭૯ ॥

तुल्यग्राममयो वज्रं कर्मण्ये तु दृश्यते ॥

વાણિજ્યં સિદ્ધયતે તસ્ય પુરુષસ્ય ન સગય ॥ ૮૦ ॥

उर्ध्वरेखा करे यस्य रेखा स्युरङ्गुलित्रये ॥

નાના મોગ મુસ્તાનિ ચ સમુદ્ર વચ્ચનં યથા ॥ ૮૧ ॥

आवर्ता दक्षिणा अस्ता मागुप्याङ्गुलिपर्वसु ॥

તામ્રા મ્નિગ્ધોત્પિનોત્તુરૂપર્વાર્ધોત્પા નમ્વા શુભા ॥ ૮૨ ॥

नखेषु किञ्च श्वेता पाण्याध्वरणयोरपि ॥

આર્ગંતવ પ્રશસ્તા સ્યુગિતિ મોજનૃપોઽમ્યઘાત્ ॥ ૮૩ ॥

त्रिकोणरेवया मीर मूमलोत्प्लवलादिना ॥

વસ્તુના હસ્તજાતેન પુરુષ સ્યાત્ત્વપિવલ્ ॥ ૮૪ ॥

હાથની રેખાઓ શાલાશ ઉપ અને ઉંડી હોય તો ત્યાગી કરનાર, મધના જેવા પીંગાશ ઉપરના રંગની હોય તો સુખી કરનાર બહુ પાતળી હોય તો લકઝી આપનાર અને ચક્ષુઆવરણ મૂળવાગી હોય તો (આરક્ષાસ્થ અથવા શાપરક્ષેત્રવાગી) સોભાવ્ય થાતી કરનાર થાય છે જે રેખાઓ છિન્નભિન્ન યજ્ઞેશ્વી, શાખ્યાઓવાગી, બેદાત્ર વિષમ, પેતાના અધનનો સંદેશ, રમ જગરની, કાટેલી કાગી વાદળો અને આડી હોય તો તે સારી નથી. પદ્મવો (શાખ્યાઓ) વાગી રેખા કરેલા આપ છે તુરેલી રેખા

રૂબ દોવામાં સુશય ઉત્પન્ન કરે છે (ધનનો નાશ કરે છે) રાજકોન રેખા (વેદન
 લાનવી દોષ તેવી રેખા) કલ્પલોભ કરનાર (તેલ થી વજરનું ઠાંડું ઉતરી
 ઝળેલું હલકા ખાન્યમાંથી બનાવેલું ભોજન કલ્પ લહેવાય છે) અને વિષમ રેખાઓ
 રૂબનો વિનાશ કરનારી છે મધ્યમાના ઉપલા પર્વની રેખા કરતાં બે પ્રદેશિની
 લાંબી હોય તે તેનો પિતાનો પક્ષ (પિતાનું કુટુંબ) ઘણો મોટો હોય છે અને
 પિતાની શિક્ષા પણ ઘણી હોય છે બે તે પર્વની ઉપલી રેખા કરતાં પ્રદેશિની
 કુદી હોય તે ઉપરાંત કલ ઉલ્લુ હોય છે અર્થાત્ પિતાનું કુટુંબ તથા લક્ષ્મીનું
 શ્રેય હોય છે અનામિકાના ઉપલા પર્વની રેખા કરતાં બે કનિષ્ઠિકા મોટી હોય તે
 તે મનુષ્યને ધનની વૃદ્ધિ કરનાર છે તેમજ તેના મિત્રાણનું કુટુંબ મોટું હોય છે
 ઉર્ધ્વરેખા મધિજાતથી નીકળી ઉર્ધ્વ દિશામાં વ્યાપ છે આ રેખા પાંચ પ્રકારની હોય
 છે આ રેખા બે અશુભ ભણી જનારી હોય તે કુપ્પ, રાજ્ય તથા લાલ આપનારી
 થાય છે બે આ રેખા તર્જની ભણી જતી હોય તે રાજ્ય અથવા રાજ્ય જેવો થાય
 મધ્યમા ભણી ગઈ હોય તે આચાર્ય અથવા પ્રખ્યાત પુરુષ થાય અથવા રાજા કે
 સેનાપતિ થાય બે ઉર્ધ્વરેખા અનામિકા પર્વે ગઈ હોય તે મોટો રેખારી તેમજ
 ધનવાન થાય છે અને બે કનિષ્ઠિકા ભણી ગઈ હોય તે તે રેખાથી મોટો શ્રેષ્ઠ પતિ
 થાય છે ઉષ્ણ લાલ, પરસેવા વચ્ચેનો, શિર રક્તિ, સ્તિગ્ધ, માંસલ, તાંબા જેવો
 નાજવાળો, લાંબી આંત્રીઓવાળો અને વિશાળ હાથ વખણવા લાયક છે હાથનું
 લાંબું લાલ હોય તે ધનવાન, વાણી હોય તે ઘરેલો, પીઠુ હોય તે
 અમમ્માત્મન કરનાર અને કાળુ હોય તે નિર્ધન થાય છે મધિજાત થી પિત્તરેખા,
 કરલથી વૈભવ અને આશુખની ભેદ બે રેખાઓ આમ ત્રણ રેખાઓ તર્જની અને
 અશુભ વચ્ચે બાય છે જેમને આ ત્રણે રેખાઓ સપ્ત અને રોષ રક્તિ હોય તેમને
 વોત્ર ધન તથા આશુખનું સપ્ત કુપ્પ હોય છે અન્યથા નથી હોતું જેઓને રૂબ
 અને પિતાની રેખાઓ જલ લાગમાં (તર્જની અને અશુભાના વચ્ચેના ભાગમાં)
 મળેલી હોય છે તેઓ ઘર બધાવે છે બે કુદી હોય તે તેમનો ઘરભજ થાય છે
 આશુરેખા અને કનિષ્ઠિકાના મૂળ વચ્ચેના ભાગમાં આવેલી રેખાઓ સ્ત્રી લાલની
 રેખાઓ છે આ રેખાઓ બે સરલ હોય તે સ્ત્રીઓ અચ્ચરિત્ર હોય છે વિષમ હોય
 તે દુઃચરિત્ર હોય છે મધિજાતથી લઈ આશુરેખા સુધી (કરલ ઉપર) આવેલી રેખાઓ
 બે સ્પષ્ટ હોય તે તેના ભાઈ અને અ પદ હોય તે બહેનોની વોત્ર છે આશુ
 રેખામાંથી મધિજાત ભણી જનારાં પક્ષવા (શ્યામાઓ) હોય તે સપતિસુચક છે
 અને બે તે પક્ષવા અંત્રીઓ ભણી જતાં હોય તે વિષતિ આપનારાં છે અશુભાના
 મધ્ય (૫૫) માં મળ હોય તે વિદ્યા, ખ્યાતિ અને વૈભવના સૂચક છે બે અશુભ
 અશુભમાં હોય તે શુભપક્ષમાં જ મ અથવા યથા અશુભમાં મળ હોય તે
 કુપ્પ પક્ષમાં જ મ ભણેલા અશુભાના મૂળમાં મળ હોય તે બેટલા મળ તેટલા ઉગરા
 થશે એમ સમજવું અનામિકાના મૂળમાંથી નીકળી છેક ઉપરનાં પર્વ સુધી ઉર્ધ્વરેખા

હોય તો તે પ્રભુત્વ આપનારી ॥ અને જો જનામિકાના મુળના નીધેના જાનના
હસ્તલલ (હથેલી)મા ઉર્ધ્વરેખા હોય તો તે ધર્મરેખા કહેવાય છે જાયની જાન-
જોજો જોકળીલા સાથે મળી અજોડી જણાવી હોય તો તે ધનસમ્પત્તિરતુ લક્ષણ છે
અને જો જાંજળીજો વચ્ચે છિદ્ર (જગ્યા) હોય તો તે (ઉદારતાનુ લક્ષણ છે)
માણસ ત્વાળી વૃત્તિનો થાય છે હાથના મૂળ ભાગ (મણિભાગની ઉપલી ત્રિધિ)માં
જોક પદ્મ ઉર્ધ્વમુખનો મલ્લ્ય હોય તો તે લક્ષ્મીવૃદ્ધિનુ કારણ છે તો પછી જો
પુરેપુરા જે મન્સ્ય હોય તો કહેવાનુ જ શું રહે ? તુલા (ત્રાજુ) ગામ, વજ્ર આ
ચિન્હો જેના હાથમાં હોય તેને વ્યાપારમાં સફળતા મળે છે તેમાં સશય નથી જેના
હાથમાં ઉર્ધ્વરેખા હોય, અને ત્રણે આંગળીના મૂળમાં કિલી રેખાજો હોય તેને અનેક
પ્રવરનો ભોગ તથા મુખ મળે છે જોમ પ્રમુદ્ધનુ વચન છે અચુકો તેમજ દરેક
જાંજળીના (ઉર્ધ્વ) પર્વમાં જમણા આવર્ત (જમરીજો) હોય તો તે મેઠ લક્ષણ
॥ તેમજ પચાસ વર્ષ જેવકા, વાગ્ય જેવા લાલ રંગના સિન્ધ, ઉત્તર નળ મુલકળ
આપનારા છે પત્ર તથા હાથના નખોની અદર પેળા રંગનાં ત્રિફલો લે આગતુક
હોય (અકસ્માત થયા હોય) તો તે મુલ છે જોમ લોગરજાજ કહે છે ત્રિકોણરેખા,
હળ, મૂલક આંધળીજો જો ચિન્હો જો હાથમા હોય તો પુરુષ જેવુત થાય છે
૫૬ થી ૮૪

ઇતિ સામુદ્રિકે કરેરેખાક્ષણાધિકાર નામનો અગિયારમો અધ્યાય

ગ્રીવાતિવર્તુલા यस્ય પૂર્ણકુમ્ભસમા મવેત્ ॥

પાર્થિવઃ સ તુ વિદ્ધેયો ધનધાન્યસમન્વિત ॥ ૮૫ ॥

નસ્ત્રગ્રીવા પ્રગંસતિ શુકોદ્ગ્રીવકા નતુ ॥

દીર્ઘગ્રીવા ક્ષગ્રીવા શિશિગ્રીવા વિવર્જિતા ॥ ૮૬ ॥

ષ્ટપ્સ્વંઘ્રગજસ્કન્ધકદલીસ્કન્ધમેવ ચ ॥

મહામોગા મહાધનાસ્તે સર્વે પાર્થિવોપમા ॥ ૮૭ ॥

ચન્દ્રવિમ્બોપમે વક્ત્રે ધર્મગીલઃ સદા મવેત્ ॥

મૃગમૂપકવક્ત્રાશ્ચ તે નરા માગ્યવર્જિતા ॥ ૮૮ ॥

કળલવક્ત્રપુરુષા ધનહીના પ્રકીર્તિતા ॥

હયવક્ત્રા નરા યેતુ દુઃસ્વાગિચ્છમોગિન ॥ ૮૯ ॥

જેની જરૂર નબળા બોલ બચેલા ધણી માફક હોય તેને ધનધાન્યથી સમૃદ્ધ રાખી બાણવો શાખ જેવી જરૂરને વખાણે છે થોપટ તથા છટના જેવી જરૂર વખણાવી નથી લાગી જરૂર, બગલા જેવી જરૂર તેમજ મોર જેવી જરૂર સારી નથી બજાવી જેઓની જરૂર બળક કે કાઠીની જરૂર જેવી હોય બચવા કેળના સ્તબ જેવી જરૂર હોય તે બધા શાખ જેવા મહાસોગી અને મહાધની હોય છે અદ્વિજિબ જેવા બોલ મુખવાળો રાક્ષા ધર્મપરામણ હોય છે મુઝ કે વંદર જેવા મોં વાળા (જરીબદા મો વાળા) બાબ્યહીન હોય છે બચકર મુખમુકાવાળા ખનહીન બજાયા છે અને ઘોડાના જેવા મુખવાળા જે પુરુષા હોય તેઓ દુષ્ણ અને દ્વિષિ હોયજનારા હોય છે ૮૫ થી ૮૬

હીન મુખાધિકારનામનો બારમો અધ્યાય

યસ્ય ગण्डौ हि संपूर्णौ पद्मपत्र समप्रभौ ॥

भोगवान् स्त्रीप्रियश्चैव सर्वविद्याधर स्मृत

॥ ૯૦ ॥

सिंह व्याघ्रगजेन्द्राणां कपोलौ सहगौ यदि ।

कृपिमोगी भवेभित्तं बहुपुत्रश्च जायते

॥ ૯૧ ॥

જેના ગણ્ડ (કમણ) કમખપત્રના જેવા થોભાવમાન હોય તે લોચી, સ્ત્રીજન વસ્ત્રહ, અને સર્વ વિદ્યાધર (બધી વિદ્યાઓ બહુતર) થાય છે જો સિંહ વાઘ થા કાઠીના જેવા હમણા હોય તે પુરુષજેદુત અને બહુ પુત્રેવાળો થાય છે ૬ થી ૬૧

હીન મુખાધિકારનામનો તેરમો અધ્યાય

स्त्रधरौ नृपतिः स्यात् वक्रोष्ठौ स च दुःखितः ॥

स्थूलार्म्यां मधुरार्મ्यां च नरा अत्यन्त दुःखिता

॥ ૯૨ ॥

લાલ બોલવાળો નૃપતિ થાય વાંકા બોલવાળો દુઃખી થાય બાજ અને રથામ બોલવાળા પુરુષો અત્યન્ત દુઃખી થાય ૬૨

હીન મુખાધિકારનામનો ચોદમો અધ્યાય

कृदपुष्प प्रतिकारोर्दन्तेर्भूपतय स्मृताः ॥

रक्षो वानरदन्ताश्च नित्य क्षुधा स्पर्तितः

॥ ૯૩ ॥

सस्नेहेरुद्वल्लेर्दन्तेर्दादिमी बीजमभिमैः ॥

सुखिनः सरला ज्ञेया स्त्रीणां च वश्यकारकाः

॥ ૯૪ ॥

દુ સિતો વિઠ્ઠનૈરુદ્ધૈર્દન્તૈર્મૃપક મન્નિમૈ ॥

સમાગ્ય મિલિતૈર્દન્તૈર્વિગ્યાવાન્દન્તુરે પુન

॥ ૯૫ ॥

દ્વાત્રિશદ્શનો રાજા મોર્ગી સ્યાદેકહીનકઃ ॥

ત્રિંગદન્તાસ્તુ સુગિન એકહીનાસ્તુ દુ સિતા

॥ ૯૬ ॥

કુદન્ય કૃત્ત જેવા ગોભાજમાન કાતોધી મનુષ્ય રાજા થાય છે અને શશ્વત કે પાનરના જેવા કાતવાળા પ્રતિદિન બૂજ અને ત સચી આકુલ બ્યાકુલ રહે છે જેઓના સ્નેહક્રમ્બ, મધ્યસ્થ દાહમના બીજ જેવા કાત હોય તેમને મુખી અને સુરલ બાલુવા આવા પુરુષા સ્ત્રીઓને વશ કરે છે વિદુત, કુખ્યા અને ઉદરકાળી આજ જેવા કાત હોય તેા કુખી બાલુવા કાંત બેક બીજા યથે પ્રવેશા હોય તેા ભાગ્યવાન અને બે મોટા કાત હોય તેા વિકાન બાલુવા ખત્રીન કાતવાળો રાજા બેકત્રીય કાતવાળો ભોળી, ત્રીય કાતવાળો મુખી અને બેકત્રીય કાતવાળો કુખી સમજવો. ૬૭ થી ૬૯

ઇતિ દનાધિકાર

કૃષ્ણજિહ્વો ભવેદાસ ન નરો દુ સમાધન ॥

સમલાર્યા તુ જિહ્વાર્યા સ ભવેત્યાપકારકઃ

॥ ૯૭ ॥

સ્થૂલ જિહ્વાસ્તયા ક્રૂરા નગ અનુતમાપિણ ॥

શ્વેતજિહ્વા નરા ચેતુ શૌચાચાર વિવર્જિતા

॥ ૯૮ ॥

પદ્મપત્રસમા જિહ્વા મોગવાન્ મિષ્ટમોજન ॥

રક્તજિહ્વા ભવેદ્યસ્તુ વિદ્યાલક્ષ્મીમવાપ્નુયાત્

॥ ૯૯ ॥

કાળી કાતવાળો કાચ થાય છે અને તે મનુષ્ય કુખકારક પલ હોય છે એવી કાતવાળો પાપ કરનાર થાય છે બાકી કાતવાળા કૂર અને જુકુ બેઠનાર હોય છે અને જેઓની કાત પાળો હોય તેઓ પવિત્રતા નહિત હોય છે કમળાળી પાંખડી જેવી કાત હોય તેા લોચવિલાસ તથા મિષ્ટ ભોજન કરનાર થાય છે અને જેમને કાલ કાત હોય તેઓ વિદ્યા અને લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે ૬૭ થી ૬૯

ઇતિ જિહ્વાધિકાર

કૃષ્ણતાલુ નરા ચે તુ મવન્તિ કુલનાથકા ॥

પદ્મપત્રસર્મ તાલુ મ નરો મૂપતિર્મવેત્

॥ ૧૦૦ ॥

શ્વેતતાલુર્નરા ચેતુ ધનવન્તો મવન્તિ તે ॥

રક્તતાલુર્નરા ચે ત્ત ધનમોક્તા ન મંજય

.. . .

જેમનું તાળવું કાળા રંગનું હોય તેવા પુરુષો કુલનો નાશ કરનાર નિવડે છે અને કમળની ધાજડી જેવા તાળવાવાળો પુરુષ રાજા થાય છે. પેાળા તાળવાવાળા પુરુષો ખનવાન થાય છે. શાતા તાળવાવાળા હોય તે નિઃશસ્ત્ર ધનની હોજી થાય છે.

૧ -૧ ૧

ઈતિ તાલવાધિકાર

હસસ્વરો નરો ધન્યો મેઘવસ્વરતો નૃપ ॥

મૂક્તોપમસ્વરા યે તુ મોગવન્તો નરેશ્વરાઃ

॥ ૧૦૨ ॥

ક્રૌંચસ્વરા નરા યે ચ માગ્યવન્તો મવન્તિ તે ॥

સ્વસ્વાક્સ્વરા યે ચ નિર્ઘના પાપકારિણ

॥ ૧૦૩ ॥

હસના જેવા સ્વરવાળો મન્ય પુરુષ છે અને મેઘ જેવા મહીર સ્વરવાળો રાજા થાય છે. કમળના જેવા સ્વરવાળા કોચી અને શાલ્મલજેષ્ઠ થાય છે. કોચ પછી જેવા સ્વરવાળા જાગ્રશાત્રી થાય છે. તેમજ અર્ધશ અને કાગડાના જેવા અવાજ વાળા નિધન અને પાપી થાય છે. ૧ ૨-૧ ૩

ઈતિ સ્વરાધિકાર

પાર્થિવા શૂકનાસા સ્યુર્દીર્ઘનાશાશ્ચ મોગિન ॥

હસ્વનાશા નરા યે તુ ધર્મશીલાશ્ચ તે વિદુઃ

॥ ૧૦૪ ॥

હસ્તિનાશા સમાનાસા પીતનાશાશ્ચ યે નરા

પીતરક્તાશ્ચ યે મર્ત્યા મર્વે તે જનવલ્લભા

॥ ૧૦૫ ॥

સ્થૂલનાશા વક્ત્રનાસા નાસિકામુસમપ્યગાઃ

તે સર્વે દુઃસ્તિતા જ્ઞેયા ધનશીલ વિવર્જિતાઃ

॥ ૧૦૬ ॥

પાપટની થાય જેવી નાસિકાવાળા રાજા થાય છે. લાંબા નાકવાળા કોચી થાય છે. ટુકા નાકવાળા હોય તેઓને ધર્મશીલ કહ્યા છે. કાચીની સુદ જેવી નાસિકાવાળા, ખોજા રંગની કે પીળા અને કાલ રંગના મિશ્રણ (નારંગી) જેવા રંગની નાસિકાવાળા જનવલ્લભ થાય છે. બાકા નાકવાળા, વાંકા નાકવાળા તથા ગોંઠા પેટી જેવી નાસિકાવાળા હોય તે બધા ખન તેમજ આરિચ્છકી રક્તિ અને દુઃખી સમજવા.

૧ ૪ થી ૧ ૬

ઈતિ નાસિકાધિકાર

સ્કાક્ષા ધનવન્ત સ્યુ વ્યાઘ્રાક્ષાશ્વાતકોપમાઃ ॥

કુન્કટાક્ષા સદા દક્ષા મૃગાક્ષા શુભલોચના

॥ ૧૦૭ ॥

વિઠાલહસનેત્રાસ્તે ભવન્તિ પુરુષાધમા ॥

મયૂરનકુલાક્ષાશ્ચ સર્વે તે મધ્યમા સ્મૃતા

॥ ૧૦૮ ॥

શ્વાનતુલ્યેક્ષણાશ્ચૌરા પિંગ્વક્ષા કૂરુકર્મગા ॥

ગવાક્ષા સુભગા નિત્યં કેક્રાક્ષા દુરાશયા

॥ ૧૦૯ ॥

લાલ આંખવાળા ધનવાન શાય છે વાઘના જેવી આંખોવાળા, શ્વાતકના જેવી આંખોવાળા, અને કુન્કટાના જેવી આંખોવાળા બહુરહેલ છે મૃગ જેવી આંખો આદી ગદ્ય છે બિલાડી, અને હનુના જેવી આંખોવાળા અધમ પુરુષ છે અને મેદા કે મેળીના જેવી આંખોવાળા હોય તે બધા મધ્યમ પુરુષ છે કુતરા જેવી આંખોવાળા શિર હોય છે પંજી આંખોવાળા કૂરુકર્મ કરનાર હોય છે ગાયના જેવી આંખોવાળા ભાગ્યશાળી હોય છે અને ખરાબ આંખોવાળા નીચ આશયના હોય છે ૧૦૭ થી ૧૦૯

હસ્તકર્ણો મહાભોગી દીર્ઘકર્ણાશ્ચ મધ્યમા ॥

રોમકર્ણા મનુષ્યા યે સર્વે તે સુસ્તર્માગિન

॥ ૧૧૦ ॥

છત્રાકારં નરેન્દ્રાણાં શિરો દીર્ઘં તુ હુસ્તિનામ્ ॥

અધમાનાં ઘટ્ટકારં પાપિનાં સપુટં પુન

॥ ૧૧૧ ॥

વિશેષ પુનરેકોઽત્ર મુવો મધ્યે યદીક્ષતે ॥

ઊર્ણાશ્ચ રોમ નેનાસ્યં રાજ્યં નૈવ વિસર્જયેત્

॥ ૧૧૨ ॥

ટુંકા કાનવાળા મહાભોગી, લાંબા કાનવાળા મધ્યમ, અને વાળમુક્ત કાનવાળા જે મનુષ્ય હોય તે બધા સુખી માણસો હોય છે આંખોના અસ્તિ કે ભરીના જેવાં હોય છે મેદા માથાં ટુંખી માણસોના હોય છે અધમ પુરુષાનાં માથાં ઘટ્ટ જેવાં હોય છે અને પાપી પુરુષાનાં માથાં સપુટ જેવાં હોય છે જો જમરાની વચ્ચે (નાકના ઉપરના ભાગમાં) કીઝી (કેનના ડેવો) રૂવાટી હોય અને આંખનાં પાપમાં તથા મોં ઉપર અડુ તેવી રૂવાટી હોય તો તેવો રૂવાટીવાળા પુરુષને રાજ્ય ઇત્યાદિ નથી. અર્થાત્ તેને રાજ્ય લાભ રહે છે આ બેક વિશેષ લક્ષણ છે ૧૧ થી ૧૧૨

કેદને) પામે છે જેના કપાળમાં વિશુદ્ધ જથવા વજનું ચિન્હ માહુમ પડતું હોય તેઓ રાત્ર (માલિક રોક) બને છે અને તે સ્ત્રી વર્ગમાં પ્રિય થાય છે જો કપાળમાં પાંચ રેખાઓ હોય તો સો વર્ષનું આયુષ્ય થાય. ચાર હોય તો બેસી વર્ષનું, ત્રણ હોય તો સાઠ વર્ષનું અને બે હોય તો આઠીસ વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે જો કપાળમાં બેજેજ રેખા હોય તો વીસ વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે અને જો કપાળમાં રેખા જ ન હોય તો પચીસ વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે જેના કપાળમાં સીધી છેક જાન સુધી પહોંચી ઝડ હોય તેમ ભાગતી પાંચ રેખાઓ હોય તેમજ જેના અવાજ ઝણીર હોય તેનું પુરૂ આયુષ્ય બાણુ જેના લલાટમાં બે રેખાઓનું બેઠાણ માહુમ પડતું હોય તેનું માઠ વર્ષનું આયુષ્ય નારદના મત મુજબ બાણુ જેના કપાળમાં ત્રણ રેખાઓનું બેઠાણ બાણુ હોય તેનું નારદના મત મુજબ વીસ વર્ષનું આયુષ્ય બાણુ જેના કપાળમાં બેજેજ રેખા મુદ્દર રીતે રહેલી હોય તેનું આયુષ્ય નારદના મત મુજબ સો વર્ષનું બાણુ ૧૧૩ થી ૧૨૨

હનિ લલાટાધિકાર

કુટિલૈ સ્ફાટિતૈસ્પૈ સ્પૃલૈસ્તુ તસ્કરો મવેત્ ॥

દુસ્તિતા પુરુષા જ્ઞેયા ક્ષુધયા પરિપીડિતા

॥ ૧૧૩ ॥

વિરલા મધુરા કેશા સ્નિગ્ધા અમરસન્નિમા ॥

મધુવર્ણાશ્ચ યે કેશાસ્તે નરા મુસ્તમાજિનઃ

॥ ૧૧૪ ॥

પાંકા, હાંડલા, કુખા, અને બાકા વાળવાળા ચોર થાય છે અને તેવા પુરુષો કુખી અને કુખાથી પીડિત (જાનના ઝાંસા પડે તેવા) રહે છે બાકા, સારા લાગવા (નયન મનેદાર) સ્નિગ્ધ અને જામરાના જેવા રચામ, અથવા મધના જેવા પીંગાસ માસવા રંગના વાળવાળા માણસો મુખ ચોતરવનપા થાય છે ૧૨૩-૧૨૪

નામિકાનેત્રદન્તૌષ્ઠ કરકર્ણાધિના નરા ॥

સમાઃ સમેન વિજ્ઞેયા વિપમા વિપમેન તુ

॥ ૧૨૫ ॥

ગતિસ્વરાસિયત્વર્માસનેત્રત્રોત્રાક્ષકે નૃણામ્ ॥

યાનમાહ્વાયન મોગો યોપિસ્તુલ્લં ક્રમાદ્યેવ

॥ ૧૨૬ ॥

આવર્તો દક્ષિણે પુમાં સ્ત્રીર્ણાં વામે શુભપ્રદ ॥

સ્પર્ગન સ્ફુરણં લક્ષ્મતિલ્કો મશાકો વળ

॥ ૧૨૭ ॥

॥ શ્વિ સામુદ્રિક શુભવ્યક્તિગાધ્યાય દ્વિતીયઃ

જેને) પામે છે જેના કપાળમાં ત્રિશૂલ અથવા વજ્રનું ચિન્હ માહુમ પડતું હોય તેઓ રાજા (માલિક ચેક) બને છે અને તે સ્ત્રી વર્ગમાં પ્રિય થાય છે જો કપાળમાં પાંચ રેખાઓ હોય તો સો વર્ષનું આયુષ્ય થાય. ચાર હોય તો બેસી વર્ષનું, ત્રણ હોય તો સાઠ વર્ષનું અને એક હોય તો ચાલીસ વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે જો કપાળમાં બેક જ રેખા હોય તો વીસ વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે અને જો કપાળમાં રેખા જ ન હોય તો પચીસ વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે જેના કપાળમાં સીધી છેક કાન સુધી પહોંચી ગઈ હોય તેમ હાગતી પાંચ રેખાઓ હોય તેમજ જેનો અનાજ મળીર હોય તેનું પુરૂ આયુષ્ય બાણનું જેના હાટમાં એ રેખાઓનું બેઠાણ માહુમ પડતું હોય તેનું સાઠ વર્ષનું આયુષ્ય નારદના મત મુજબ બાણનું જેના કપાળમાં ત્રણ રેખાઓનું બેઠાણ બાણનું હોય તેનું નારદના મત મુજબ વીસ વર્ષનું આયુષ્ય બાણનું જેના કપાળમાં બેક જ રેખા મુજબ રીતે સ્તેષી હોય તેનું આયુષ્ય નારદના મત મુજબ સો વર્ષનું બાણનું ૧૧૩ થી ૧૨૨

હિન હાલમાંધિકાર

કુટિલૈઃ સ્ફાટિતૈસ્સૈઃ સ્પૃલૈસ્તુ તસ્કરો ભવેદ્ ॥

દુઃસ્વિતા પુરુષા જ્ઞેયા ક્ષુધયા પરિપીડિતા ॥ ૧૨૩ ॥

વિરલા મધુરા કેશા સ્નિગ્ધા શ્રમરસન્નિમા ॥

મધુવર્ણાશ્ચ યે કેશાસ્તે નરા સુખમાજિન ॥ ૧૨૪ ॥

વાક્ય, શરેલા કુખ્યા, અને બાક્ય વાળવાળા ક્ષાર થાય છે અને તેવા પુરુષો દુઃખી અને ક્ષુધાથી ખોળિત (અજાન્યા આસા પડે તેવા) સ્તેષ છે આછા, મારા હાજવા (નબળા મનેપ્રકાર) સ્નિગ્ધ અને ભમરાના જેવા રંગમાં, અથવા મધના જેવા પીંગાશા મારવા જેવના વાળવાળા માણસો મુખ લોચનનારા થાય છે ૧૨૩-૧૨૪

નાસિકાનેત્રદંતૌર્ષ્ણં કરકર્ણાધિના નરા ॥

સમા સમેન વિજ્ઞેયા વિપમા વિપમેન તુ ॥ ૧૨૫ ॥

ગતિસ્વરાસિયત્વગ્માંસનેત્રશ્રોત્રાઙ્ગકે નૃણામ્ ॥

યાનમાત્રાધર્ન મોગો યોપિત્સુસ્તં ક્રમાઙ્ગવેત્ ॥ ૧૨૬ ॥

આવર્તો દક્ષિણે પુંમા સ્ત્રીણા વામે શુભમદ્ ॥

સ્પર્ગન સ્ફુર્ગન લક્ષ્મતિલ્કો માત્રો વ્રણ ॥ ૧૨૭ ॥

॥ રૂપિ સામુદ્રિક પુરુષવૃક્ષનાવ્યાયઃ કિન્નીયઃ

એ પુરુષના નાક, નેત્ર, હાંત, જોડ, હાથ, કાન અને પગ મુજબ હોય તો મુજબ અને વિપત્ર હોય તો વિપત્ર સ્વભાવનો બાબતો. અતિ, સ્વર, હા ઠાં આમલી, માંસ, નેત્ર, કાન તથા જાંબોનાં લક્ષણો સાથે હોય તો માણસને વાહન, નોકર આકર, પત્ન, યોગ, સ્ત્રી, વગેરે જાગતવું મુજબ હોવાનું મળતું બધું છે. જામરી સ્પર્શન, સ્પર્શક, લાગુ, તલ, મથક, મજા વગેરે પુરુષને જામળા કાજમા અને સ્ત્રીને હાથ કાજમાં હોય તો શુભ ફળ આપનાર છે ૧૨૫ થી ૧૨૭

ઇતિ પુરુષવ્રજશાસ્ત્રાધ્યાય

અથ સ્ત્રી લક્ષણાધિકાર

ક્રીદશીં વરયેત્કન્યાં કીદશીં ચ વિવર્જયેત્ ॥

કીદશી કુલવાલા ચ ત્વમિદં વત્તુમર્હમિ ॥ ૧ ॥

તથા વિજ્ઞાય યત્નેન શુમાશુભમિતિ સ્થિતમ્ ॥

વદન્તિ ચ પ્રશસ્તં ચ સ્ત્રીણાં લક્ષણમ્ વક્ષ્યામિ ॥ ૨ ॥

વંધુલક્ષણલવણ્યકુલજાત્યાદ્યલક્ષ્ણામ્ ॥

કન્યકાં વૃણુયાદૂપવતીમવ્યાંગવિપ્રહામ્ ॥ ૩ ॥

અષ્ટમાદર્પતો યાવદર્પમેકાદર્શ ભવત્ ॥

તાવત્કુમારિકા લોકે નાપ્યમુદ્રાહમર્હતિ ॥ ૪ ॥

પૂર્ણચન્દ્રમુક્તી કન્યા ધાત્વસૂર્યસમપ્રમા ॥

વિશાલનેત્રસ્ત્રોષી સા કન્યા લમતે સુસ્વમ્ ॥ ૫ ॥

ઠેની કન્યા સાથે લાભ કવતુ અને ઠેની કન્યાનો લાભ ન કરવા ત્યાજ કરવા તેમજ કુલવલી બાળા કોને કહી શકાય, તે કહેવા માટે તું યોગ્ય છે (ગ્રિધ્યનો મુક પ્રત્યે પ્રમા છે) કું કહે ચતુર્પૂર્ણકુલવાશુભ લક્ષણોને બાંધીને જેને જમાણવા લાગે લક્ષ્ય કહે છે તેણે સ્ત્રીજોડ શુભ લક્ષણ કહું છું. લાઈ લાંડુ શુભલક્ષણ, લાવવન, કુદ વધા મેઠ બાદિશી મુજબ હોય તેની રૂપાળી અને જોડ વગરની કન્યા સાથે લાભ કવતુ આકરના કર્કથી લઈ અગ્નિવારસુ કર્ક થાય ત્યાં મુખી રૂમાજન્દ કુમારિકા કહેવાય છે અને તે લાભને યોગ્ય ઉપર છે જે કન્યા પૂર્ણચન્દ્રના જેવા શુભવાળી, ઉચ્ચ સૂર્યના જેવી લાલ રંગના મનોહર તેજવાળી, વિશાળ નેત્ર વધા લાલ જોડવાળી હોય તે શુભ મેળવે છે ૧ થી ૫

હસ્તપાદૌ પરીક્ષેત અંગુલ્યશ્ચ નરવાસ્તયા ॥

પાણિરેસ્તા ચ જક્ષ્મા ચ કટિર્નાભિસ્તથૈવ ચ

॥ ૬ ॥

ઉરુચોદર પૃષ્ઠ ચ સ્તનૌ કર્ણૌ મૂર્જૌ તથા ॥

વક્ત્રસ્યલલ્લાટે ચ શિર કેશાસ્તથૈવ ચ

॥ ૭ ॥

રોમરાજીસ્વરં વર્ણં શ્રીવાનાશાદયસ્તથા ॥

एतत्सर्वं પરીક્ષેત કન્યાશાસ્ત્રવિશારદ

॥ ૮ ॥

કન્યાના હાથ, પગ આંગળીઓ, નખ, હાથની રેખાઓ, જવા, કટી, નાભિ, ઉર, પેટ, ખીંટ, સ્તન, કાન, હાથ, છાતી, લલાટ, માથું, શાળ, રોમસાથે સ્વર રંગ, વક્ત્રનું, નાક ઉપરનાં બાજુનાં આંગળીઓની કન્યા શાસ્ત્રમાં (કન્યા પરીક્ષાનું શાસ્ત્ર તેમાં) વિશારદ પુરુષે પરીક્ષા કરવી ૧-૭-૮

પાદૌ સમાશ્વલૌ સ્નિગ્ધૌ મૂર્મ્યાં યદિ પ્રતિષ્ઠિતૌ ॥

યસ્યા સુકોમલૌ રક્તો સા કન્યા ગૃહમણિહની

॥ ૯ ॥

અંગુષ્ઠેનાતિરક્તેન મર્તારં નાવમન્યતે ॥

અલ્પવૃત્તૌ પતિં હન્યાદવહુવૃત્તૌ પતિવૃત્તા

॥ ૧૦ ॥

ઉન્નતૈશ્ચ વહુસૌલ્ય મસૂળૈશ્ચ તથૈવ ચ ॥

સુચિતૌ પદ્મવર્ણૈશ્ચ પુત્રવન્ત સ્ત્રિય સ્મૃતાઃ

॥ ૧૧ ॥

સરખી આંગળીઓવાળા (સરખી સખ્યાવાળી આંગળીઓવાળા) સ્નિગ્ધ, અને જમીન ઉપર બરાબર પડનારા, સુકોમળ તથા લાલ રંગના જેવા પગ હોય તે કન્યા સુકોમળ (ઘરની શેષારૂપ) છે અંગુઠો ને ધણી જ લાલાશ ઉપર હોય તે તે પોતાના પતિને સારી રીતે અને છે (પતિસેવા પરાયણ રહે છે) અંગુઠો ને સાધારણ બેળાખતર ઉપર હોય તે પતિને નાશ કરે છે અને ધણી બેળા હોય તે પતિવૃત્તા થાય છે આંગળીઓના નખ ને ઉન્નત હોય તે બહુ મુખી થાય અધ્યક્ષના હોય તે પદ્મ મુખી થાય સારા અને પદ્મના જેવા રંગના નખ હોય તે શ્રીઓ પુત્રવતી થાય છે ૬ થી ૧૧

ચર્કં પદ્મં ધ્વજ છત્રં સ્વાસ્તિકં વર્ધમાનક ॥

યસ્યા પાદેષુ દૃશ્યન્તે ક્ષેપાસ્તા રાજયોષિન

॥ ૧૨ ॥

યસ્યા પાદતલે રસા તર્જનીં યાતિ ઉર્ધ્વગા ॥	
મર્તારં ગમ્યતે શીઘ્ર પ્રિયા મર્તુશ્ચ યોપિતમ્	॥ ૧૩ ॥
પાદે પ્રદેશિની યસ્યા ઐશ્વર્યમ્ વ્યતિક્રમેત્ ॥	
ન સા મનુગૃહે તિષ્ઠેત્સ્વચ્છદા કામચારિણી	॥ ૧૪ ॥
પાદે મધ્યમિકા ચૈવમગૂલીયમતિક્રમેત્ ॥	
દુશીલ્લ ડુર્મગા ચૈવ તસ્માર્ચાં પસ્વિર્જયેત્	॥ ૧૫ ॥
યસ્યાસ્ત્વનામિકા ઇસ્વા તાં વિદુઃ કલ્હપ્રિયામ્ ॥	
મૂર્મિં ન સ્પૃશતે યસ્યા સ્વાદતે મા પતિઙ્ગયમ્	॥ ૧૬ ॥
પાદે કનિષ્ઠિકા ચૈવં મૂર્મિં ન સ્પૃશતે યદિ ॥	
મર્તારં પ્રયમ હત્વા ત્રિતીયે સુપ્રતિષ્ઠત	॥ ૧૭ ॥
સમતામૃમૌ સુલભં યસ્યાશ્વરણયોસ્તલમ્ ॥	
મથૌ પુત્રાન્ પ્રસૂતે સા પત્યુ સન્તાનવર્ધની	॥ ૧૮ ॥

જે સ્ત્રીએના પગમાં આકે કમલ, પદ્મ, હાત, રત્નસ્થિત નવાવર્ત જે સિન્દોરે ભાગ્યાં હોય તે સ્ત્રીએ શાસ્ત્રપત્નીએ થાય છે. જે સ્ત્રીના પગમાં તર્જની બહારી બર્ધદેશના હોય તેને બહારી પતિ મળે છે અને તે પતિને પ્રિય થઈ પડે છે. જેના પગની પ્રદેશિની અશુભથી મોટી હોય તે સ્ત્રી પતિના હૃદય રહેલી નથી. અને સ્વચ્છદ થઈ રૂપાં કરે છે. પગની મધ્યમા જે પ્રદેશિનીની આકે અશુભથી મોટી હોય તેનું અતિક્રમણ કરવી હોય તો પણ સ્ત્રી દુઃશસ્ત્ર અને અશુભદીન થાય છે. માટે તે નર્મવા થોવ્ય છે. જેના પગની અનામિત દુહી હોય તેને કલ્યાણપ્રદ બાબતો. જે સ્ત્રીની અનામિતનો (જમીન ઉપર સરખી રીતે પગ મૂક્યાં) જમીનને સ્પર્શ ન કરેલા હોય તે સ્ત્રી જે પતિની ભાર્યા તરીકે સોજ સોજવ છે. જેના પગની કનિષ્ઠિકા જમીનને ન અડતી હોય તો સ્ત્રી મહેલા પતિને મારી નાખો શીબાની સાથે રહે છે. જે સ્ત્રીના પગ જમીન ઉપર સરખી રીતે રહેલા હોય (પગજી શુદ્ધ રૂપથી પડતું હોય) તે આ પુત્રોની માતા થાય છે અને પતિના કુટુંબની સલામતીથી જીવે કરે છે. ૧૨ થી ૧૮

ઉન્નત પાર્ષ્ણિકુશીલા મહાપાર્ષ્ણિકેન્દ્રિતા ॥
 દીર્ઘપાષ્ણ્યા પરિક્ષિપ્તા સમપાર્ષ્ણિ સુશોમના ॥ ૧૯ ॥

વિપૈરુતૈર્થુલૈર્નાર્યં સ્યુ કલહપ્રિયા ॥

નિર્ગદગુલ્ફા યા નારી સા નિત્ય સુખમેધતે

॥ ૨૦ ॥

કાકજઙ્ઘા સ્થૂલજઙ્ઘા યા ચ રોમશગ્રન્થિકા ॥

અચિરેણ પરિત્યેયં વૈધન્યમુભયોસ્તયો

॥ ૨૧ ॥

કેન પગની પાખિજી (પગના નળીઆનો અર્થ બાજ) થઈ શકેલી હોય તે દુર્ધરિત્ર, માટી હોય તે દરિદ્ર, પહોળો હોય તે ક્ષેશ લોચનવારી અને સરખી (આપતરની) હોય તે સારી સ્ત્રી હોય છે એ પાની પુટીઓ થઈ હોય તે સ્ત્રીઓ કલક કલારી હોય છે એ અદર ડુબી જતી પુટીઓ હોય તે સ્ત્રી સદાશત્ર સુખ લોનવે છે એ સ્ત્રી મગજના બેપો બાધવાળી અથવા બદ્ધી બાધવાળી હોય તે તેમજ જેની પુટી ઉપર વાળ હોય તે સ્ત્રી ઉપચિત્રા બને શક્ષ્મોના મરણે લગ પછી જલદી વિધવા થઈ બધ છે ૧૬ થી ૨૧

યસ્યા સ્તનૌ સમૌ શસ્તૌ ઊરુ રોમવિવર્જિતમ્ ॥

ગ્રીવા ત્રિરેલ્યોપેતા ત્રિવાકારધરાધરા

॥ ૨૨ ॥

કૂર્મપૃષ્ઠં મગ યસ્યા કૃષ્ણ સ્નિગ્ધ સુશોભનમ્ ॥

ધનધાન્યવતી સા સ્યાત્તયા પુત્રવતી ભવેત્

॥ ૨૩ ॥

નિર્માસં ચાતિદીર્ઘં ચ મગ શુષ્કં ગિરાયુતમ્ ॥

દારિષ્ટ્યં લમાન્નોતિ દૌર્ભાગ્યં ચ વિનિર્વિશેત્

॥ ૨૪ ॥

ઉન્નત દક્ષિણે પાર્શ્વે સ્ત્રિય પુત્રપ્રદાયિકા ॥

વામોન્નતા મગા યા ચ સા ચ કન્યાં પ્રસૂયતે

॥ ૨૫ ॥

અશ્વસ્યદલ્મવાશં ગુહ્ય ગૃન્મણિસ્થિતમ્ ॥

યસ્યા મા સુમગા કન્યા વદ્ધુપુણ્યેન સ્વાપ્યતે

॥ ૨૬ ॥

આવર્તાસ્તુ ભવેદ્યસ્યા મગસ્યોપરિ મસ્તકે ॥

તસ્યા વિવર્ધતે પુત્રો ધનધાન્યસમન્વિત

॥ ૨૭ ॥

કૂર્મપૃષ્ઠા ગજછા સમરોમાલ્યનાસિકા ॥

વિસ્તીર્ણા પદ્મપત્રાભા પટેતે સુમગા મગા

॥ ૨૮ ॥

ત્સરોમા ચ યુષ્કા દીર્ઘા ચ નામિકા ॥

સકટ્ય વિરલા ચેતિ પહેતે મધ્યમા મગા ॥ ૨૯ ॥

ગુહ્યાન્તે તિલકો યસ્યા રક્તકુંકુમસન્નિભ ॥

અથવા દક્ષિણે માગે પ્રશસ્તાં સા નિગદ્યતે ॥ ૩૦ ॥

જે સ્ત્રીના મ્તન સરખા અને મુદર હોય, ઉર (સાથજ) વાજ વચ્ચની હોય, મરહનમાં ત્રણ વલ્લભ પદ્મનાં હોય, પાશ ખીલોડા જેવા અધરાશ હોય, ચેતિ મગજાની ખીલની માફક ઉત્તર અને સ્વામ તથા સ્તિગ્ધ હોય તે સ્ત્રી મનધાન્યવાળી તથા પુત્રવતી થાય ॥ માંસ વચ્ચની મળી પહોત્રી મુઝી અને નસો રેખાય તેવી ચેતિ હોય તો સ્ત્રી દ્વિવિધી કુખી થાય છે અને તંથી તે ભાગ્યહીન છે જોમ કહેવું જોમનાં જમણાં ૫ ખાં ઉત્તર હોય તે સ્ત્રીએ પુત્રોનો જન્મ જાપનારી હોય છે અને જોમની ચેતિનેા યથે ભાગ ઉત્તર હોય તે સ્ત્રી કન્ધાઓનો જન્મ જાપે છે પીપલાના પાંદડાના જેવા અઘારનું અને ૭નો મધિ અદર સમાર્ધ જલેશે હોય જેવા સુદર્ભ વાળી સ્ત્રી ભાગ્યવતી હોય છે અને જદું પુરવવાળા પુરુષોને પ્રાપ્ત થાય છે સુદર્ભની ઉપરના ભાગમાં જેને કમરીએ હોય તેને ભાગ્યશાળી અને મનધાન્યદિ સંપત્તિથી મુદ્દત જેવા પુત્ર થાય છે જે સ્ત્રીએને કાથજાની કે કાંથીની પીંક જેવી, કીચ્છી સરખી રૂવાટીવાળી અને નાની ભજનાસિમવાળી પહોળી અને કમજના પાંદડા જેવી ચેતિ હોય તે સ્ત્રીએ શેષ ચેતિવાળી અઘ્યાય છે અરણ્યવ્યવહારવાળી, મુઝે, હાંબી ભજનાસિમવાળી, સાંકડી તંમજ જાળી જા છે પ્રાજની ચેતિ મધ્યમ અઘ્યાય છે જેના સુદર્ભ ઉપર હાલ કુળના જેવા રમ્બો તલ ઉપરના ભાગમાં અથવા જમણી જાલુએ હોય તે સ્ત્રી ઉપમ છે ૨૨ થો ૪

ધાન્યગંધા ચ યા નારી નિવગન્ધા તથૈવ ચ ॥

વર્જનિયા પ્રયત્નેન યદીચ્છેન્નુમમાત્મનઃ ॥ ૩૧ ॥

ક્ષીરગંધાં ત્યજેત્કન્યાં તથૈવ કદ્દુગંધિની ॥

રક્તગંધાં ત્યજેત્કન્યાં સા કન્યા દુઃસદાપિની ॥ ૩૨ ॥

ગોમૂત્રહરિતકીમ્યાં ગંધો યસ્યાઃ પ્રવર્તેતે ॥

દુષ્પ્રગંધા તુ યા નારી તાં નારી પરિવર્જયેત્ ॥ ૩૩ ॥

તુમ્બીપુષ્પમમાર્ગંધા લાક્ષ્મીગંધાનુગધિકા ॥

તસ્યા નૈવ મરેમ્મર્તા દુઃસિતા ચૈવ જાયતે ॥ ૩૪ ॥

ચમ્પકાદિક પુષ્પાણાં યદિ ગધો ભવેત્સ્ત્રિય ॥

સુમગા સા મજેન્નિત્યં મર્તાગં વશવર્તિનમ્

॥ ૩૫ ॥

યા વનસૂક્તીગધા મત્સ્યગંધા ચ યા ભવેત્ ॥

સમ્રાગંધા ચ યા નારી તાં નારીં પરિવર્જયેત્

॥ ૩૬ ॥

એ પોતાનું કત્થાણ ઈચ્છતા હોયએ તો ધાન્યના જેવા મુગધવાળી અથવા લીમડાના જેવા મુગધવાળી સ્ત્રીને ચતુર્પૂર્વક ત્યાગ કરવો ફક્તના જેવા ગધવાળી, તેમજ કદાબા અથવાળી અને હોદીના જેવા ગધવાળી કન્યાને ત્યાગ કરવો, કારણ કે તે દુઃખ આપનારી છે. એમૂત્ર થા હરદે જેવો એનો ગધ હોય અથવા, એના શરીરમાંથી ખરાબ ગંધ આવતી હોય તે સ્ત્રીને ત્યાગ કરવો. એના શરીરમાંથી ટુંબડીના ફૂલ જેવી થા લાખના જેવી ગંધ આવતી હોય તે સ્ત્રીને પતિ મળતો નથી. અને તે દુઃખી થાય છે. કદાબા ઈત્યાદિ પુષ્પોની મુગધી એ સ્ત્રીમાંથી આવતી હોય તે સ્ત્રી પતિને વશ કરનારી (સુશ કરનારી) અને ભાગ્યસાગી હોય છે. એ સ્ત્રી જગતની ભૂઠણ કે માહતીના જેવી અથવાળી ઉત્તવાસવાળી હોય તે સ્ત્રીને ત્યાગ કરવો. ૩૧ થી ૩૬

નિતંબવિક્સુત્તુકું વિસ્તીર્ણં શસ્યતે સ્ત્રિય ॥

મધ્ય વલીત્રયોપેત કૃશા ચ શુભરામશમ્

॥ ૩૭ ॥

ગંભીરનામી યા નારી દક્ષિણાવર્તકા શુભા ॥

સર્મામલા ચ સ્નિગ્ધા ચ સા નારી સુલભમેયતે

॥ ૩૮ ॥

નામેરવો ભવેયસ્યા લાન્ઠન મશકોપમમ્ ॥

કુકુમોદ્રવ સકાશ પ્રશસ્તા સા નિગદ્યતે

॥ ૩૯ ॥

મળ્લુકકૃક્ષી યા નારી ન્યમ્રોઘપર્મિદલા ॥

एकं जनयते पुत्रं स च राजा भविष्यति

॥ ૪૦ ॥

સ્ત્રીના નિતંબ ઉંચા અને પહોળા હોય તો વળાણવા લાગે છે પેટ ત્રણ વડલી પડતી હોય તેણે દુશ અને સુદુશ થામરાણવાણ હોય તે વળાણવા લાગે છે. એ સ્ત્રી ગંભીર, દક્ષિણાવર્ત માંસલ તથા સ્નિગ્ધ નાભિવાળી હોય તે સુખ ભોગવે છે. એ સ્ત્રીના નાભિના નીચેના ભાગમાં કાકુના જિડુ જેવું મશકની માથેક લાખન હોય તે સ્ત્રી વળાણવા લાગે છે દેહકાના પેટ જેવા અથવા વડની થટા જેવા દેખાતા પેટ વાળી સ્ત્રી એક જ પુત્રને જ મળે છે અને તે પુત્ર રાજા થાય છે. ૩૭ થી ૪૦

સ્તનો ચ સદ્યૌ યસ્યા પીનોન્નતયુગૌ તથા ॥
 સમાંમલૌ ચ સ્નિગ્ધૌ ચ સા મૌમાગ્યવતી ભવેત્ ॥ ૪૧ ॥
 યસ્યા સ્તનો યનૌ સ્નિગ્ધૌ રોમવિવર્જિતૌ ॥
 હસ્તિનાશૌ ચ જહ્વે ચ સા પત્ની લભતં સુસમ્ ॥ ૪૨ ॥
 યસ્યા પયોધરે વામં હાસિત તિલ્લ્લં ભવેત્ ॥
 કર્ણે કષ્ઠે સુપુત્રાસ્યા સા કન્યા સુસદાયિની ॥ ૪૩ ॥
 યસ્યા સ્તનાચસુમગૌ લઘુ ચ વિરલૌ પુન ॥
 નિર્માસૌ ચ નિસ્તેજૌ સા પ્રિયા ચ ન શોભના ॥ ૪૪ ॥

એના સ્તન સરખા, પુષ્ક ઈચ્છા અગ્રવાળા, માંસક તથા સ્નિગ્ધ હોય તે સ્ત્રી
 સૌભાગ્યવાદી થાય છે એ સ્ત્રીના સ્તન બધા કારણદ્વારા સ્નિગ્ધ અને રૂબારૂ થાય તો તેમજ
 હાથની સુક એવી બાજુ હોય તે સ્ત્રી સુખ સોયવે છે એના બાજુ સ્તન
 ઈયર, કન તેમજ કંઠમાં મળે તક હોય તે સ્ત્રી સાથા પુત્રાની માતા બને છે, અને
 સુખ અપનાવી છે એ સ્ત્રીના સ્તન બરાબર ન હોય, નાના કે બાહ્ય હોય, માંસ
 સ્ક્રિંત હોય, નિસ્તેજ હોય તે સ્ત્રી સારી નથી. ૪૧ થી ૪૪

પ્રીવાયાં લંબયા ચણ્ઢી તારિદ્રી દ્વિસ્વયા તથા ॥
 કુલસ્ય નાથિની નારી દીર્ઘયા ભવતિ પુન ॥ ૪૫ ॥
 યસ્યા પ્રીવા સુવૃત્તા સ્યાદ્રેસાત્રયસમન્વિતા ॥
 દક્ષિણાવર્તસકાશા સા સૌમાગ્યેનાથિકા ભવત્ ॥ ૪૬ ॥
 રક્ત્રજિહ્વા તુ યા નારી સા મલસુલમાજિની ॥
 નિત્યં વર્ધયતે પુત્રૈ સુકુમારાનુમોહિની ॥ ૪૭ ॥
 શ્વેતાયાં જનયેન્મૃત્યું મલિન્નાયાં ક્ષનશ્ચય ॥
 શ્યામાયાં કલ્લહો નિત્યં વંશચ્છેદો વિનિર્દિજેત્ ॥ ૪૮ ॥

એ સ્ત્રીની અસ્તન લાંબી હોય તો તે કમ પ્રફુલ્લિની હોય છે બહુ ટુંકી અસ્તન
 હોય તો દરિદ્ર થાય છે મળી લાંબી અસ્તનવાળી સ્ત્રી કુલનો નાશ કરનારી થાય છે
 એવી અસ્તન થાય અને ત્રણ રેખાઓથી અઘિત હોય અને શીલામાં દક્ષિણાવર્ત
 થાય એવી હાથની હોય તે સ્ત્રી મળી સૌભાગ્યસાધિની થાય છે એ સ્ત્રી લાંબા ઇંચ

વાળી હોય તે મુખ લોચનનારી, પુષ્પાની નૃસિંહાળી, સુકુમાર અને મીઠકા હોય છે
એ છબ પાળી હોય તેા ચતુર થાય, મેલી હોય તેા ધનશુભ થાય કાળી હોય તેા
નિત્ય કષ્ટ થાય, અને વશનો ઉચ્છેદ થાય ૪૫ થી ૪૮

શ્વેતેન તાલુના દાસી દુઃખિતા કૃષ્ણતાલુના ॥

દુરિતેન ચ રુક્ષેણ રક્ત્તાલુ સુશોમના ॥ ૪૯ ॥

વિપમા દશના યસ્યા વિરલા સ્થૈલ્ય માજિન ॥

સા તુ ક્લેશમવાપ્નોતિ લઘુશ્ચેતા સમા શુમા ॥ ૫૦ ॥

રોમશો ચાતિલંબૌ ચ યસ્યા ઓષ્ઠપુટૌ પુન ॥

વિપમૌ ચાતિસ્પૂલૌ ચ પતિષ્ણી વનિતા ભવેત્ ॥ ૫૧ ॥

યસ્યા ઔષ્ઠદ્વયં રક્તં શ્યામરક્તં સમ પુન

સરસં સદલ શુષ્કં સા મર્તુ સુસદાયિની ॥ ૫૨ ॥

શ્વેત તાળવાળી દાસી થાય, કાળ તાળવાળી દુઃખી થાય. લીલા તાળવાળી
કેશ થાય છે અને લાલ તાળવાળી મારી સ્ત્રી હોય છે એના ઇંત વિષમ, આશા,
અને આશ હોય તે સ્ત્રી કેશ લોચને છે નાના, પાળા, અને સરખા ઇંત હોય તેા
તે શુભ છે એના બોઠ દેવતાવાળા, ઘણા લાળા, વિષમ અને આશ હોય તે સ્ત્રી
પતિના નાશ કરનારી થાય છે એના મને બોઠ શતા અથવા ઘેરા લાલ સરખા,
સરસ દેખાતા, બે ભાગ પડી જતા દેખાય તેવા અને મુકા હોય તે સ્ત્રી પતિને
મુખ આપનારી છે ૪૯ થી ૫૨

દીર્ઘેણ નાસિકાગ્રેણ નારી ભવતિ કોપિની ॥

દ્વસ્વન ચ ભવેદ્દામી પરકર્મકરી સ્મૃતા ॥ ૫૩ ॥

ચિપટા નાસિકા યસ્યા વૈધવ્ય મા ચ ગચ્છતિ ॥

નાતિદીર્ઘા ન વિસ્તીર્ણા સરલા સુસકારિણી ॥ ૫૪ ॥

લાંબા નાસિકાગ્રથી સ્ત્રી કોપી થાય છે ટુકા નાકવાળી દાસી અને પાશાન
કામ કરનારી થાય છે એ સ્ત્રીની નાસિકા અપટ્ટી હોય તે સ્ત્રી વૈધવ્ય યતઃ કરે છે
એ નાસિકા જલુ લાંબો નહિ તેમજ જલુ ટુકો નહિ, પરંતુ આપડાની હોય અને
સીધી હોય તેા મુખ આપનારી છે ૫૩-૫૪

પિંગનેત્રા ભવેન્નારી અપ્રિયા સા ચ મામિની ॥

દુઃશીલા સા ચ વિજ્ઞેયા વૈધવ્યં ભજનેઽચિરમ્ ॥ ૫૫ ॥

નયને કેકરે યસ્યા હસ્યતે ષાતિ ચન્દ્રલે ॥

કુલ્ય સાપિ વિશ્વાતા નારી લક્ષણવેદિભિઃ ॥ ૫૬ ॥

યસ્યાસ્તુ હસમાનાયા ગણે ભવતિ કૃપિકા ॥

ન સા મર્ત્યગૃહે તિષ્ઠત્સ્વચ્છન્દા કામચારિણી ॥ ૫૭ ॥

દિત્તીયાચન્દ્રસંકાશા ધ્રુવગા સમનામિકા ॥

કલ્પાંશુલીપ્રીતિકરી પત્યુઃ સપત્કરી તયા ॥ ૫૮ ॥

જે સ્ત્રીની આંખો પીળચટ્ટી હોય તે સ્ત્રી અગ્રિય કદ પડે છે તેમજ કુશલિય હોઈ જલદી વિધવા થાય છે જે સ્ત્રીની આંખો ખરાબ તથા બહુ ચક્ષુ દેખાવી હોય તેને સ્ત્રી સામુદ્રિકના અણુનાશખોએ કુશલ કદી છે જે સ્ત્રીને હમતાં લાભવા ખોમાં ખાણ પડતા હોય તે સ્ત્રી સ્વચ્છટ્ટી, મનસ્વી હોય છે અને પતિના ઘેર દસીને સ્થેતી નથી જેની જામશે બીજના ચક્રના જેવી વાંસે હોય અને નાકના ઉપલા ભાગે સરખા અવરે આવેલી હોય તેમજ જેની આંખોની આંખ બીજ સાથે ખાળેલી હોય તે સ્ત્રી પતિની સંપત્તિને વધારનાર તથા પ્રીતિની વૃદ્ધિ કરનાર હોય છે ૫૫ થી ૫૮

પૂર્ણિમા ચન્દ્રસંકાશં સુપુષ્ટં પરિમળહસ્ય ॥

યસ્યા મુસં સુદીપં ચ સા ચ લક્ષ્મીરિવા પરા ॥ ૫૯ ॥

યયા મુસં તયા ગુણં યયા વસસ્તથા મગઃ ॥

યયા હસ્તો તયા પાદૌ વાહુ જઙ્ઘે તથૈવ ચ ॥ ૬૦ ॥

જે સ્ત્રીનું મુખ ચક્ર જેવું સારી રીતે ખીલેલું ગ્રાણ અને તેજસ્વી હોય તે સ્ત્રી બીજા લક્ષ્મી જેવી છે. જેનું મુખ હોય તેનું કુશલ હોય છે જેનું વક્તવ્ય હોય તેવી મેનિ હોય છે જેના હાથ હોય તેના પગ હોય છે જેના બાહુ હોય છે તેની જવાબો હોય છે અર્થાત્ આ અવયવોનાં લક્ષણોમાં સામ્ય હોય છે. ૫૯-૬૦

લલાટં પ્યંગુલ યસ્યા શરીરં રોમવર્જિતમ્ ॥

નિર્મલં મૃદુલં દેહમાયુ સૌખ્યધનપ્રદમ્ ॥ ૬૧ ॥

યસ્યાશ્નિણિ પ્રલમ્વાનિ લલાટમુદરં મગઃ ॥

પ્રીણિ સા હન્યતે નારી દેવરંશશૂરં પતિમ્ ॥ ૬૨ ॥

લ્લાટે શશૂરં હન્તિ ઉદરે દેવરં તયા ॥

મર્તારં ચ મગે હન્યાત્સા કન્યા પતિર્જયેત્ ॥ ૬૩ ॥

સ્થૂલકેશા પતિર્જ્ઞી સ્યાદીર્ઘકેશા ધનપ્રદા ॥

પરુપૈ કપિલૈઃ કૂરા સ્કંધકેશા ચ શ્વેભના

॥ ૬૪ ॥

જે સ્ત્રીનું કપાળ ત્રણ આંગળનું હોય અને શરીર ઉપર બાળ બીટકુલ નહિ હોવાથી તે નિર્મલ અને કામળ હોય તે સ્ત્રી સુખ તથા ધન આપનારી છે. જે સ્ત્રીનું કપાળ, પેટ અને ચેનિ એ ત્રણ ભાગે હોય તે સ્ત્રી જનકને દીવેર, સગણ તથા પતિને નાશ કરનારી બાવળી. અર્થાત્ મોટા કપાળવાળી સગણને નાશ કરનાર, મોટા પેશાળી દીવેરને નાશ કરનાર તથા મોટી ચેનિવાળી પતિને નાશ કરનારી બાવળી. બાકી વાળવાળી સ્ત્રી પતિને કુળ આપનારી, લાંબા વાળવાળી ધનની વૃદ્ધિ કરનારી, ઘૂંટાકાંચા વાળવાળી કૂર સ્વભાવવાળી તથા ખભા પર વાળવાળી સ્ત્રી ચેનિવાળી વૃદ્ધિ કરનારી બાવળી. ૬૧ થી ૬૪

દંસસ્વરા ક્રૌંચસ્વરા નારી મધુપકોકિલા ॥

ચક્રવાકસ્વરા યા સા હેમ ધાન્યાવિવાર્ધિની

॥ ૬૫ ॥

તીક્ષ્ણસ્વરાતિર્ગમીરસ્વરાતિમધુરસ્વરા ॥

અષ્ટૈ સા જનયેતુગ્રાન્થવધાન્યસમન્વિતા

॥ ૬૬ ॥

આયતૌ શ્રવણો યસ્યા સમૌ ચ સુકુમારકૌ ॥

હ્રુવૌ ચન્દ્રામુધાકારૌ સા કન્યા સુસ્તમોગિની

॥ ૬૭ ॥

કટણવર્તે વરા નારી નામ્યાવર્તે શ્રુતાત્મજા ॥

પૃથાવર્તે પતિર્જ્ઞી સ્યાત્તસ્માદેતાં વિવર્જયેત્

॥ ૬૮ ॥

કંઠ, કૌંચ (કાશ) જમર, કૌંચલ તથા અકલાકલા જેવા સ્વરવાળી સ્ત્રી સુખર્ષુ તથા ધાન્યની વૃદ્ધિ કરનારી છે. તીક્ષ્ણ સ્વરવાળી, અતિત્રસ્તીર સ્વરવાળી અથવા અતિમધુર સ્વરવાળી સ્ત્રી બાકી પુત્રોની માતા થાય છે અને ધનધાન્યથી સુખ રહે છે. લાંબા, સરખા, મુકેમળ કાન, હોય અને બદન જેવી જમણે હોય તે કન્યા સુખ ભોજનનારી હોય છે. જેની કમરમાં લમણી હોય તે સ્ત્રી ઐશ છે. નાભિમાં લમણી હોય તે સુવ પ્રભ હોય છે અને જેની પીઠ ઉપર લમણી હોય તે પતિને નાશ કરનારી છે. માટે તેના ત્યાગ કરવો. ૬૫ થી ૬૮

વૃષ્ટા ષષ્ટિસ્તયાવર્તો યસ્યા ભવતિ નિશ્ચિતમ્ ॥

મહાજમતે પુરુષાન્ દુઃસ્તિતાન્ કુલ્તે પુનઃ

॥ ૬૯ ॥

યસ્યા રોમાણિ જહ્વાયાં મુસં ચ વિકૃતં ભવેત્ ॥

રોમભિન્નિરાવર્તે શીઘ્રં મણ્વયતે પતિમ્

॥ ૭૦ ॥

ઉદ્યત્પિન્ડિકા યા તુ વારાહસસોમકા ॥

અપિ રાજકુલે જાતા દાસીસ્વમુપગચ્છતિ

॥ ૭૧ ॥

જેની પોદ પેઠા તથા અમરનાગી હોય તે સ્ત્રી યજ્ઞ પુરુષા સાથે સબંધ થાય છે અને તે દરેકને નિશ્ચય છે કે જેની બાથ ઉપર વાગ્ય હોય તે બિદુત હોય અને કસેર ઉપર ત્રણ ફાટાંથી અનેથી અમરોએ હોય તે સ્ત્રી બહાર પતિને બાઈ બાથ છે બાઈત દુઃખ સુખમાં વિધવા બની બાથ છે જેની પોદીએ ઉપસેથી હોય તે સ્ત્રી રાજકુલમાં બની હોય તો પણ ઘણી થાય છે ૧૬ થી ૭૧

યસ્યાસ્તુ હૃદયે નાર્યાં રક્તં તુ તિલ્કં ભવેત્ ॥

લગ્નં ભવતિ રક્તમં સા નારી શોભના મવેત્

॥ ૭૨ ॥

લમતે વિત્તસંપન્નં પતિં ચ વરાવર્તિનમ્ ॥

પુત્રત્રયં પ્રસૂતે સા તથા કન્યા ચતુષ્ટયમ્

॥ ૭૩ ॥

સ્તને વામે ચ કૃષ્ણામં લગ્નં મરાકોપમમ્ ॥

સ્નિગ્ધ વૈષ્ણવમાપ્નોતિ જાયતે સાતિદુઃખિતા

॥ ૭૪ ॥

યસ્યા ગમાગમે વૈ ભૂમિકં પ્રજાયતે ॥

સર્વાતિવૈરજનની સમુદ્રવચન યથા

॥ ૭૫ ॥

જે સ્ત્રીના વચ્ચે રક્તમાં શાતા રમશે તો હોય અમરના હાથ હાથ હોય તે તે સ્ત્રી યજ્ઞ સાથે હોય છે અને તે ધનવાન અને વશમાં રહેનાર પતિને પ્રાપ્ત થાય છે ત્રણ પુત્રો તેમજ બાર પુત્રીઓની પ્રાપ્તિ અને છે જેના કાળા સ્તન ઉપર કાલુ મણ્વય જેવું લાગે હોય તે સ્ત્રી બહાર વિધવા થાય છે અને વચ્ચે દુઃખ હોય છે જેના કાલવાં માલવાં પૂખ્તી થાય છે તે બધા સાથે વચ્ચે વેર કન્યારી છે એમ સમુદ્રવ વચ્ચે છે ૭૨ થી ૭૫

મૃદ્ગી મૃગજહ્વાય મૃગા સ્ત્રી ચ મૃગોદરી ॥

હંસગત્યા સમા નારી રાજપત્ની મવિષ્યતિ

॥ ૭૬ ॥

કૃષ્ણા શ્યામા ચ યા નારી ગૌરી ચમ્પક સુપ્રમા ॥

સ્નિગ્ધાંગી સ્નિગ્ધવદના સા નારી લમતે સુલમ્

॥ ૭૭ ॥

લલાટે यस્ય દસ્યન્તે કુર્ણ તિલકમુત્તમસ્ ॥

પંચ સા જનયતે પુત્રાન્ ધનધાન્યસમાકુલાન્ ॥ ૭૮ ॥

યસ્યાશ્ચ હસમાનાયા લલાટે સ્વસ્તિકો ભવેત્ ॥

વાહનાનાં સહસ્રસ્ય ચાધિપત્ય વિનિર્દિશેત્ ॥ ૭૯ ॥

કેમળ ભાગ, મુગ જેવી ભાગ, મુગ જેવી આંખ અને મુગ જેવું પેટ તથા કસના જેવી અતિવાળી સ્ત્રી શશપત્ની થાય છે કાળી, શ્યામ બચવા બાપના જેવા ગૌર રાજવાળી, સિન્ધવ બચવો અને સિન્ધવ મુખવાળી સ્ત્રી મુખ લોગવે છે જેના લલાટમાં કાળો તલ કેળાય છે તે પાંચ પુત્રોના જ મ આપે છે અને તે પાંચ પુત્રા ધનધાન્યથી ભરપુર રહે છે જેને કુમ્તા કપાળમાં સ્વસ્તિકા જેવું ચિન્હ થવું હોય તે સ્ત્રી કુમ્તર વાકનોની માલિક થાય છે ૭૬ થી ૭૮

પીનોરુ પીનગઢા મમસિતદશના પદ્મપત્રાયતામ્બી ।

વિમ્બોષ્ટી તુક્કનાશા ગજગતિગમના દક્ષિણાવર્તનામી ॥

સ્તિગ્ધાક્ત્રી ચાસ્વેપા મૃદુપ્થુજધના સુસ્વરા ચારુકેશા ।

મર્તા તસ્યા સિતીશો ભવતિ ચ સુમગા પુત્રયુક્ત્ત્વ ચ નારી ॥૮૦॥

ઊસ્તનૌ કરિફ્રપ્રતિમાવરોમાવશ્વત્પત્રસદર્શ વિપુલં ચ શુદ્ધમ્ ॥

શ્રોણિલ્લપ્રટમુર્કુર્મસમુન્નતં ચ ગૂદોમણિશ્ચ વિપુલં શ્રિયમાતનોતિ ॥૮૧॥

પિક્તક્ષી કૂપગઢા સપરુપસા સ્થૂલજહ્નોર્ચકેશી ॥

રુક્ષાક્ષીવક્ત્રનાસા પ્રવિરલ્લદશના કુર્ણવાલોષ્ઠજિહ્વા ॥

શુષ્કાક્ત્રી સગતશૂ કુચયુગવિપમા વામના ચાતિદીર્ઘા

કન્યૈષા વર્જનીયા સુસધનરહિતા દુષ્ટગીલા ચ નિત્યમ્ ॥ ૮૨ ॥

બદ્ધ નાથળ, બાથ (બરાબદાર) લમણા, સરખા અને પોળા થવું કેમળની પાંખડી જેવી અને લાંબી આંખો, બીજાનું જેવા લાલ બોંદ, ઉત્તર નાસિકા, બજ મટિ, દક્ષિણાવર્ત નાસિકા, સિન્ધવ બચવો સુદર વેશશૂણ, કેમળ અને પુદ સામળ, મપુર સ્વર, સુદર વાળ આવાં લક્ષણોવાળી સ્ત્રીના પતિ શાન્ત થાય છે અને તે સ્ત્રી ભાગ્યશાળી તેમજ પુત્રવતી થાય છે સામળ અને સ્વતઃ કાળીની શુદ્ધ અને બદ્ધજન જેવા, તેમજ વાળ સફેદ હોય, પોંખાના પાંદડા જેવું પહેલું છાંયં હોય, પેદુ, કપાળ, સામળ કાજાની પોંદની માફક ઈંચા હોય તેમજ શુદ્ધાચને મધિ ૭૯

(અહીં સમાપ્ત થતો) હોય તે સ્ત્રી સમી જાણી મેળવે છે પીત્રી આજ, પાસ પડતા કપાલ, ગપેલાના ભેગો મધ્ય અવાજ બાધી બાધ હોવા વાળ, કુચળી આંજો, વંકુ નાક, અપાછા આંજો હાંડ, કળા તેમજ કૃષ્ણાદીવાળા જોડ અને કાળી છલ, મુકક અંજ, મળી ગમેલી જામરો, વિવિધ મ્તન (જોકે બીજા સાથે સરખા નહિ તેવા) (કીચડી) લાબી આપાં કુલકવોવાળી કન્થા મુખ અને ધન સહિત તેમજ કુલકિત્ત હોય છે માટે તેને ત્યાજ કરવો ૮૦ થી ૮૨

यस्या पाणितले रेखा प्राकारस्तोरणं तथा ॥

अपि दासकुले जाता नरेन्द्रं लभते पतिम् ॥ ८३ ॥

यस्या करतले रेखा मयूरच्छत्रमिष्यते ॥

राजपत्नीत्वमाप्नोति ऐश्वर्यमपि वर्षयेत् ॥ ८४ ॥

मण्डलं चक्रपद्मे च पूर्णकुम्भं च तोरणम् ॥

यस्याः करतले छत्रं राजपत्नीत्वमाप्नुयात् ॥ ८५ ॥

वृक्षा च मेखला यस्या नामिदेगोऽपि वर्तुलः ॥

सा स्त्री भवति कल्याणी पतिं नृपतिमाप्नुयात् ॥ ८६ ॥

अन्तर्ध्रुવો લલાટે ચ મશકન સમાન્વિતા ॥

રાહી વાપિ કપોલે ચ રામા મિથુનધીર્ભવેત્ ॥ ૮૭ ॥

એના કાકામાં કુર્મ અથવા તેલકુના આકારની રેખાઓ હોય તે દાસકુલમાં જન્મી હોય છતાં રાજપત્ની થાય છે એના કાકામાં શિર અથવા હાથનો આકાર બનાવતી રેખાઓ હોય તે સ્ત્રી રાજપત્ની બને છે અને એશ્વર્યની વૃદ્ધિ કરે છે. વર્તુલ, ચક્ર, પદ્મ, પૂર્ણકુમ્ભ, તોરણ અને હાથના ચિન્હવાળી સ્ત્રી રાજપત્ની થાય છે એની કમરની મેળસા ચોક્કસ હોય, અને નાભિ પશ્ચિમોળાકાર હોય તે સ્ત્રી કલ્યાણ જન્યારી તેમજ રાજપત્ની થાય છે જમણાના મધ્યમાં કે લલાટમાં આ કપાલ (૪૬ સ્વરૂપ) માં એને મશક હોય તો સ્ત્રી સમી થાય છે અને મિત્ર લોકજન જન્યારી તથા શુદ્ધિમતી હોય છે ૮૩ થી ૮૭

रोमै कनकवर्णेश्च नामौ च त्रिवाल्लिखिता ॥

नरन्दस्य च सा भार्या भवतीह न सशयः ॥ ८८ ॥

હૃદ્યોમનસ્વકેશેષુ દન્તેષુ નયનેષુ ચ ॥

સ્નેહોઽપ્ર વિદ્યતે યાસાં તાસાં તચ્છ્રુમકારણમ્ ॥ ૮૯ ॥

અલ્પસ્વેદા ચાલ્પરોમા નિદ્રાભોજનદુર્બલા ॥

ગાત્રેભ્યો ન ચ રોમાણિ નારીણાં લક્ષણ શુભમ્ ॥ ૯૦ ॥

સ્ત્તજિહ્વા મૃગાક્ષી ચ યા નારી દીર્ઘલોચના ॥

કૃશોદરી ગજગતી સ્ત્રીણાં લક્ષણમુત્તમમ્ ॥ ૯૧ ॥

જેનાં હવાયાં સોનેરી હોથ, નાભિ ઉપર ત્રિવલ્લી પદવી હોથ તે શક્યપણી થાય છે, જેમાં મુઠ્ઠક નથી. સ્ત્રીઓને હૃદય, શેઠ, નખ, વાળ, હાલ તથા નયનમાં સ્નેહ હોય તો તે તેમના માટે શુભ લક્ષણ છે. થોડા ખરસેવો, થોડા શેઠ, થોડી નિદ્રા, થોડું ભોજન અને ગાત્રે ઉપર વાળ ન હોય આ લક્ષણો સ્ત્રીઓ માટે શુભ ફળ આપનારાં છે. લાલ ભ્રમ, મૂત્ર જેવી અર્બ, દીર્ઘ લોચન, કૃશ ઉદર અને કાંધોના જેવી રૂપિ એ શુભ લક્ષણો છે ૮૮ થી ૯૧

પરાનુકૂલં પરપાક્યાકિનીં વિવાદશીલં સ્વયમર્થ ચોરિણીમ્ ॥

આક્રંદિનીસપ્તગૃહ પ્રવેશિની ત્યજેચ માર્યાં દશપુત્રપુત્રિણીમ્ ॥ ૯૨ ॥

અતિદીર્ઘા ચ હસ્વા ચ અતિસ્થૂલા કૃષ્ણા તથા ॥

અતિકૃષ્ણા ચ રૌદ્રા ચ તાદૃશી વૈસ્કારિણી ॥ ૯૩ ॥

વિકર્ણગુલિયાં નારી છિદ્રપાદા ચ યા ભવેત્ ॥

સા સ્ત્રી વૈરકારીનિ સમુદ્રસ્ય વચો યથા ॥ ૯૪ ॥

કૃષ્ણજિહ્વા વિલંબોષ્ટ્રી પિફ્ફાક્ષી ધર્ધસ્વરા ॥

દશમાસૈ પતિં હન્તિ સા કન્યા પરિવર્જયેત્ ॥ ૯૫ ॥

યસ્યાશ્ચ રોમઘૌ જહ્નૈ રોમશૌ ચ પયોધરૌ ॥

ઓષ્ઢ્રોપરિચિરોમાણિ શીઘ્રવૈધવ્યમાપ્નુયાત્ ॥ ૯૬ ॥

માતુલિન્નસમૌ હસ્તૌ લઘ્વમાન સ્તનદ્વયમ્ ॥

યદા તદા ન સંવેદ્યો પ્રિતીયં કુરુતે પતિમ્ ॥ ૯૭ ॥

મહાંગુલી મહાનાગા મહામુલી મહાસ્તની ॥

મહાનસી તુ યા નારી સદૈવ દુઃખિની ભવત્

॥ ૯૮ ॥

આવર્તાન્નયો દૃશ્યન્તે લલાટે ઉદરે મગે ॥

મક્ષયેત્તત્સણાન્નનં દેવરં શ્વસુરં પતિમ્

॥ ૯૯ ॥

લઘ્વોદરી સ્પૂલશિરા રક્તાગ્રી પિઙ્ગલોચના ॥

પત્નિનોપાર્જિતં દ્રવ્યમન્યેન સહ મક્ષયત્

॥ ૧૦૦ ॥

જે સ્ત્રી પાશકાને અનુકૂલ રહેલી, પાશકાની રસોઈ કરનારી, વિચાર કરનારી, પાતે જ પેશા ચીરનારી, આકેશ (આત્મકલેશ દૂર કરવાઈ) કરનારી, આત્મ કર્મ પ્રવેશ કરનારી (અદુષ્ટ વાળાનારી, વારંવાર પતિ બદલનારી) તથા જેને પુત્રપુત્રી મળી કથા સવાન થઈ હોય તે સ્ત્રીના ત્યાગ કરવો. ઘણી જાણી યા ઘણી નીચી, ઘણી બહી યા ઘણી ખાતરી તેમજ ઘણી કમળી જેમ સ્વભાવચાળી સ્ત્રી વેર કરનારી હોય છે. જે સ્ત્રીની આંતરંગીએ બરાબ હોય તેમજ ધનસુ જામીન હોય બરાબ ન પડતું હોય તે સ્ત્રી વેર કરનારી હોય છે. જેમ સુખદુઃખ વચન છે કમળી છાંય, હાન્યા ભોગ, ખીની આંખ તથા ચર્ચર અવાજવાળી સ્ત્રી કથા મહીનામાં પતિને નાશ કરે છે. આટલે તેની સ્ત્રીના ત્યાગ કરવો. જેની બાજુ દુઃખાંતરણી હોય, તેમજ સ્વન ધન દુઃખાંતરણી હોય અને ભોગ ધન દુઃખાંતરણી હોય તે જાણી વેધવ્યને પ્રથમ કાચ છે. અધારે સ્ત્રીના કાચ અભિસાના જેટલા લાભ (અર્થાત્ દુઃખ) હોય, સ્વન મુશ્કેલ કમળી હોય, ત્યારે અમળી કંઈ તે નિશ્ચય તેની સ્ત્રી પુનર્જન્મ કરશે. મોટી અંતરંગીઓવાળી, મોટી નાત્રિકાવાળી, મોટા મુજવાળી મોટા નજવાળી જે સ્ત્રી હોય તે સદૈવ દુઃખી થાય છે. જે સ્ત્રીના લલાટ, ઉદર તથા ચેતિ ઉપર જેમ ત્રણ લખ સીમે હોય તેા તે પોતાના દીકર, શુભ તથા પતિને જાણ બધ છે. અર્થાત્ જે ત્રણેના નાશ કર્મ બધ છે. લાભ પેટવાળી, બહી નમેવાળી અને લાભ કે પીઙ્ગલી અંતરંગી સ્ત્રી પોતાના પતિનું પેશ કરેલું ધન બાર પુનઃ આટલે કોષ્ટક છે. ૬૨ થી ૧

અતિદીર્ઘા મૃશં હસ્તા અતિસ્પૂલા મૃશં કૃશા ॥

અતિકૃષ્ણા મૃશં ગૌરી પહેતા દુર્મર્ગા મતા

॥ ૧૦૧ ॥

યસ્યા ન સ્પર્શતે મૂર્મિ કનિષ્ઠા ચ ચતુર્થિકા ॥

કુમારિ રમતે જારં યૌવનેષ્વપિ ન મશય

॥ ૧૦૨ ॥

નદીનામા ચ યા નારી યા નારી ફલનામિકા ॥

દેવીનામા ચ યા નારી સ્વયં ભક્ષયતે પતિમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

તીર્થનામા ચ યા કન્યા સા કન્યા મૃત્યુવર્જિતા ॥

વૃક્ષનામા ચ યા કન્યા તન્મુખં નાવલોકયેત્ ॥ ૧૦૪ ॥

અદત્તા વર્ણજ્યેષ્ઠાય લક્ષ્મણૈ પત્નિર્જિતા ॥

ન પરિણયેત્સા નારી સમુદ્રવચનં યયા ॥ ૧૦૫ ॥

માતર પિતરં વાપિ ધ્રાતર દેવરં પતિમ્ ॥

દુન્યાલ્કુલક્ષ્મણૈરેમિસ્તસ્માલ્લક્ષ્મણમીસતે ॥ ૧૦૬ ॥

ઘણી કંઠી આ ઘણી નીચી, ઘણો બાહી આ ઘણી પાતાળી, ઘણો મહી આ ઘણી ઘેરી આ છબે પ્રકારની સ્ત્રીએ અશય મનાય છે એ સ્ત્રીને આશ્વા પત્રની યોધી (અનુકા સહિત ગણવા) આગળી અને ટચ્છી વર્ણવણી વખતીનને ન બહારી હોય તે તે કુમારવસ્થામાં તેમજ યોવનવસ્થામાં નિત્યશય બલિચાર કરે છે નહીંના ફરતા કે દેવીના નામવાળી સ્ત્રી પતિનુ ભક્ષણ કરી બાધ છે અર્થાત્ વિધવા બને છે તીર્થના નામવાળી નેમરચાકર પરિવારથી રહિત હોય છે વૃક્ષના નામવાળી કન્યાનુ મુખ પણ ન ભેલું અર્થાત્ તે ઘણી દુર્ભાગિણી હોય છે ઉત્તમ કુળમાં ન અપાતી હોય અને શુભ લક્ષણોથી રહિત હોય તેવી કન્યા આથે હામ ન કરવું જેમ સમુદ્રનું કબજ છે કુલકલો (કેપર ગણાવ્યા છે તેવા)થી કન્યા પોતાનાં માતા પિતા બાપ દીવર તથા પતિનો નાશ કરે છે માટે લક્ષણો ભેદાં ભેદાંએ ૧૦૧ થી ૧૬

દક્ષા તુષ્ટા પ્રિયાલાપા પતિચિત્તાનુગામિની ॥

કાલૌચિત્પાદ્યકરી યા સા લક્ષ્મીસ્વાપરા ॥ ૧૦૭ ॥

વાલા લેલનકૈ કાલે દત્તે દિવ્યફલાગને ॥

મોદતે યોવનસ્થા તુ વસ્ત્રાલક્ષરણાદિમિ ॥ ૧૦૮ ॥

દુષ્યેન્ મધ્યવયા પ્રોદરતિક્રીદાસુ કૌશલૈઃ ॥

શુદ્ધા તુ મધુરાલપેર્ગોસ્થેણ ચ રજ્યતે ॥ ૧૦૯ ॥

પોદશાન્દા મહેત્વાલા ત્રિશતાદમૃતયૌવના ॥

પદ્મપદ્માશતા પ્રૌઠા વૃદ્ધા સ્ત્રી તદનન્તરા ॥ ૧૧૦ ॥

તે સ્ત્રી ચતુર, પ્રસન્ન, પ્રિય હોયે તેવી વાતચિત કરનારી, પતિની ઈચ્છા મુજબ કરનારી, તેમજ સમય ભેદ ઉચિત વ્યવહાર કરનારી હોય તે સ્ત્રી જીલ્લ બધી જેની છે જાણ સમય ઉપર આપેલાં વચકતાં, તેમજ ઉત્તમ મિત્ર મીઠાકાળીથી પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે ખુબ સ્ત્રી વચ્ચે જાણે જાણકારથી પ્રજ્ઞ થાય છે મધ્યમા (મોઢ નાચિકા) જન્મ તથા કોશલ્ય જાણેલી મુદત કોશલ્ય પ્રસન્ન થાય છે તેમજ વૃદ્ધ સ્ત્રી આગર સન્માન જાણે મધુર વાતોલાપથી પ્રજ્ઞ થાય છે સોજ વર્ષની ઉંમર સુધી સ્ત્રી જાણા મહેવાય છે સોજથી ત્રીજી સુધીની ખુબ, ત્રીસથી પચાસન વર્ષ સુધીની મોઢ (મધ્યા) જાણે ત્યાર પછીની વૃદ્ધ મહેવાય છે ૧ ૭ થી ૧૧૦

પશ્ચિની ચિત્રિણી ચૈવ ગંધિની હસ્તિની તથા ॥

તત્તદિદૃષ્ટ વિધાનેનાનુકૂલ્યા સ્ત્રી વિષણ્ણયેઃ ॥ ૧૧૧ ॥

પશ્ચિની વહુકેશા ચ સ્વલ્પકેશા ચ હસ્તિની ॥

શંકિની દીર્ઘકેશા ચ વચ્ચકેશા ચ ચિત્રિણી ॥ ૧૧૨ ॥

ચક્રસ્તનૌ ચ પશ્ચિન્યા ચક્રસ્તની ચ હસ્તિની ॥

દીર્ઘસ્તનૌ ચ શંકિન્યાચિત્રિણી ચ સમસ્તની ॥ ૧૧૩ ॥

પશ્ચિની દન્તશોભા ચ દન્તોભતા ચ હસ્તિની ॥

ગંધિની દીર્ઘદન્તા ચ મમદન્તા ચ ચિત્રિણી ॥ ૧૧૪ ॥

પશ્ચિની પદ્મગંધા ચ મધુર્ગંધા ચ હસ્તિની ॥

શંકિની ક્ષાર્ગંધા ચ મત્સ્યગંધા ચ ચિત્રિણી ॥ ૧૧૫ ॥

હસસ્વરશ્ચ પશ્ચિન્યા ગૂર્જરશ્ચ હસ્તિની ॥

રુદ્ર શબ્દશ્ચ શંકિન્યા કાકળશ્ચ ચ ચિત્રિણી ॥ ૧૧૬ ॥

પદ્મજાસનલયેન પશ્ચિની વેણુ દારિતપદેન શંકિની ॥

સ્વંધપાદયુગલેન હસ્તિની નાગરેણ સ્મરંતિ ચિત્રિણી ॥ ૧૧૭ ॥

પશ્ચિન્યા મુક્તસૌરમ્ય ઊર મૌરમ્યહસ્તિની ॥

ચિત્રિણી કન્ઠિસૌમાર્યા પદસૌમાર્યાશંકિની ॥ ૧૧૮ ॥

પશ્ચિની મરલાકેશા ઊર્ધ્વકેશા ચ હસ્તિની ॥

ચિત્રિણી લમ્બકેશા ચ સ્થૂલકેશા ચ ગંધિની ॥ ૧૧૯ ॥

પદ્મિની પ્રેમ વાઙ્મન્તિ દ્રવ્યં વાઙ્મન્તિ હસ્તિની ॥

ચિત્રિણી માનમિચ્છન્તી કલહમિચ્છેચ રસિની ॥ ૧૨૦ ॥

ઘાતવ્ય વિવુધૈ સ્ત્રીણાં લક્ષણ વાપ્યલક્ષણમ્ ॥

કુલવૃદ્ધિર્યશોવૃદ્ધિર્લક્ષ્મીવૃદ્ધિર્મવેદ્યત ॥ ૧૨૧ ॥

॥ इति समाप्तं सामुद्रिकशास्त्रम् ॥

સીએના પદ્મિની, ચિત્રિણી, હસ્તિની અને શંખિની એમ બાર સેદ દોષ છે સીએને તમના સેદ મુજબના વિધાનો વડે અતુર પુરુષોએ પોતાને અનુકૂળ કરી દેવી એને થણા વાળ દોષ તે પદ્મિની, એછા વાળવાળી હસ્તિની, ઘણા વાળવાળી શંખિની અને વાઙ્મની વાળવાળી ચિત્રિણી કહેવાય. પદ્મિનીના સ્તન એક દોષ છે હસ્તિનીના સ્તન વાઙ્મ દોષ છે શંખિનીના સ્તન મોટા દોષ છે અને ચિત્રિણીના સ્તન સરખા (નાપસરના) દોષ છે પદ્મિનીના ઘાતની શોભા મનોહર દોષ છે હસ્તિનીના ઘાત ઠે આ થએલા માણુમ પડે તંવા દોષ છે શંખિનીના ઘાત મોટા દોષ છે અને ચિત્રિણીના ઘાત સરખી રીતના દોષ છે પદ્મિનીના શરીરમાંથી કમળા ફૂલ જેવી મુગધી આવે છે હસ્તિનીના શરીરમાંથી મધ જેવી મુગધ આવે છે શંખિનીના શરીરમાંથી ખારના જેવી મુગધી આવે છે અને ચિત્રિણીના શરીરમાંથી માણસા જેવી મુગધી આવે છે પદ્મિની હસના જેવા સ્વરવાળી દોષ છે હસ્તિનીના સ્વર ગંભીર દોષ છે શંખિનીના સ્વર જાફ લાગે છે અથવા ચિત્રિણી જાફલના જેવા સ્વરવાળી દોષ છે પદ્મિની પચાસનથી પુખ્તોથી મુરત કરે છે કાઠલા વાસની માફક પગ રાખી શંખિની ફીફા કરે છે સ્કંધ પાદમુલથી (નાચકના પગ પોતાના સ્કંધ ઉપર અને પોતાના પગ નાચકના સ્કંધ ઉપર રાખે) હસ્તિની ફીફા કરે છે અથવા ચિત્રિણી મુખાસનથી મુરત કરે છે પદ્મિનીમા મુખમા સોરભ દોષ છે હસ્તિનીનું ઉદરસ્થલ મુદર (મુગધીવાળું અર્થાત મનોહર) દોષ છે ચિત્રિણીની કમર સારી દોષ છે અથવા શંખિનીના પગ સાચા હોય છે પદ્મિનીના વાળ સરસ દોષ છે હસ્તિનીના શિખાવાળ દોષ છે ચિત્રિણીના વાળ ઘણા દોષ છે અને શંખિનીના વાળ બાક દોષ છે પદ્મિની પ્રેમની ઈચ્છા રાખે છે હસ્તિની દુષ્મની આકંઠાવાળી દોષ છે ચિત્રિણી માન ચાહે છે અથવા શંખિની કલહ પ્રિય દોષ છે આ પ્રમાણે પદ્મિનિ પુરુષોએ સીએના સુવશણુ અને સુવશણુન બાજુના જોડાએ કારણ કે લક્ષ્યોદ્ધારા જ કુલ, યશ અને લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ માત્ર છે અર્થાત લક્ષ્યવૃદ્ધિ પુરત મુલ ચિણો સી સાથે લગ્ન કરી કુલ યશ તથા લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરે છે ૧૧૧ થી ૧૨૧

અથ હસ્તકાण्डः

વર્ધમાનં જિનં નત્વા જ્ઞાનં કેવલિમાપિતમ્ ॥

સુવોર્ધં સર્વજન્તૂનાં સથાઃ પ્રત્યયકારકમ્ ॥ ૧ ॥

પૂર્વાચાર્યૈર્યથા ચોક્તમનુભૂતં યથા સ્વયમ્ ॥

સસ્મૃત્યૈ સાંપ્રતં વક્ષ્યેઽન્યસ્મૈ વાદ્યમક્રયે ॥ ૨ ॥

હસ્તકાण्ड

શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને નમઃકાર કરીને કેવળી ભગવાને કહેલું જ્ઞાન કે જે સર્વ પ્રાણીઓને સારી રીતે સમજાયા આવે તેમ છે તથા જલદી વિશ્વાસ પમાડનાર છે અને જેને પૂર્વાચાર્યોએ કહ્યું છે તેમજ મેં પોતે અનુભવ્યું છે તે જીવજોને નસીબ ઉપર બદલા મેસે તેથી તેમજ સ્મૃતિ સ્નેહ બેટલા માટે કહ્યું છે ૧-૨

લ્પમાલામ સુક્ષ્મં દુઃક્ષ્મં જીવિતં મરણ તથા ॥

જયં પરાજયં ચૈવ મૂમક્ષ્મય ચિન્તિતમ્ ॥ ૩ ॥

વર્ણધર્મદશામેદા દિનાદિકાલ્પનિર્ણયમ્ ॥

અર્ધક્રાण्डं તથા સ્ત્રીणां ગર્માપત્યસ્ય લક્ષણમ્ ॥ ૪ ॥

ગમનાગમન વૃષ્ટિં શલ્યોદ્ધારં તથૈવ ચ ॥

પ્રથ્ના વયોઽન્તે મધ્યસ્યાં સ્વાનુભૂતાશ્ચ નાન્યથા ॥ ૫ ॥

શાલ-કાળિ. સુખદુઃખ, દુઃખિત અને મરણ, જય-પરાજય, જામીન (શબ્દ) પું પવન, મનોકલ વિશ્વાસ વગેરે ધર્મ તથા દશામેદ, દિવસ આદિ સમવાદિકોને નિર્ણય, અર્ધક્રાંદ, સ્ત્રીઓના વર્ણમાં રહેલા જાણકોને (પુત્ર કે પુત્રી તે સહધી) નિર્ણય, અમાત્ય, વૃષ્ટિ તથા શબ્દોના ઉદ્ધાર વગેરે પ્રમાણ કે જે મેં ખાસી પાછલી ઉપર મુખીમાં સારી રીતે અનુભવ્યા છે અને જે સત્ત્વ માણસ પડયા છે, (તે જ્ઞાન હું કહ્યું છે) ૨-૪-૫

અચતયા ઉત્તરા વર્ગા કપ્પશા અધરા સ્મૃતાઃ ॥

દ્વાદશાનાં સ્વરાણાં તુ હ્રસ્વા ઉત્તરસંજ્ઞકાઃ ॥ ૬ ॥

દીર્ઘાં સ્પુરધરા સર્વે વ્યક્તનેસ્વપિ કપ્યતે ॥

આદિમાસ્વતીય વર્ગા ઉત્તરાશ્ચોત્તરોત્તરાઃ ॥ ૭ ॥

मल्लिकार्जुन

Shankhuni

उत्तरा उत्तरे वर्गे द्वितुर्यावधराधरै ॥

आलिङ्गितास्तृतीयाया अ इ ए ओ स्वरास्तथा ॥ ८ ॥

आ ई ऐ औ स्वरैर्युक्ता द्वितीयाश्चाभिधुमिता ॥

उ ऊ अ अ स्वैर्युक्ताश्चतुर्था दग्धसंज्ञकाः ॥ ९ ॥

અવર્ગ, અવર્ગ તવર્ગ તથા અવર્ગ એ ઉત્તરસસ્ટક વર્ગો છે અવર્ગ, ટવર્ગ, પવર્ગ તથા અવર્ગ એ અધર સસ્ટક વર્ગો છે અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અ, આ એ બાર સ્વરો પૈકી એટલા ધ્રુવ સ્વરો છે, તે ઉત્તરસસ્ટક છે હ્રીસ્વરો અધરસસ્ટક છે અબજનોની અદર પાસુ વર્ગોના પહેલા અને ત્રીજા વર્ગો ઉત્તરસસ્ટક છે ઉત્તર વર્ગોની અદર ઉત્તરસસ્ટક વર્ગો ઉત્તરોત્તર સસ્ટક અને છે બીજા અને ત્રીજા વર્ગો અધરસસ્ટક છે (અધરસસ્ટક વર્ગોની અદર અધરસસ્ટક વર્ગો અધરાધર ગણાય.) વર્ગો માટેના પહેલા અને ત્રીજા અક્ષરો તથા અ, ઇ, ઉ, એ અને ઓ આશ્રિત કહેવાય છે આ, ઈ, ઐ અને ઔ એ સ્વરો તથા વર્ગોના બીજા નબરના વર્ગો અભિધુમિત કહેવાય છે તથા ઉ, ઊ, અ, આ એ સ્વરો તથા વર્ગોના ત્રીજા વર્ગો ઘગ્ધસસ્ટક છે ૬ થી ૮

पञ्चमा मध्यमा प्रोक्ता उत्तरालिङ्गितादिषु ॥

व्यञ्जनस्वरसंयुक्तान् प्रश्ने देया स्वराफलम् ॥ १० ॥

अकारात्केवलादीयं तेषु व्यञ्जनादपि ॥

॥ इति उत्तराखण्डपरिभाषायाः प्रकरणम् ॥

વર્ણના પાંચમા વર્ણો મધ્યમ કહેવાય છે. પ્રજામાં ઉત્તર જ્ઞાતિમિત ધત્વાદિ સંજ્ઞાની અઘર સ્વર મુદ્દા બ્યજન હોય તો સ્વર પ્રમાણે સઙ્ગા આપી રહ કહેવું પરંતુ અઘર જમાં કોટ્ટો જ હોય ત્યારે તેની સ્વર પ્રમાણે સઙ્ગા આપવી, અન્યથા બ્યજન સાથે હોય ત્યારે બ્યજનની જે થતી હોય તે સઙ્ગા આપવી. (મરણ અઘર દરેક બ્યજનમાં મુદ્દા સાથે તે જ તે બ્યજન સપૂર્ણ જની ઉચ્ચારને ધ્યાન જને છે કોટ્ટો અઘર અઘર કોઈ બ્યજન હોતો નથી). ૧૦

ਪ੍ਰਤਿ ਪਰਿਵਾਪਾ ਮਾਣਯ

निरन्तर्योत्तरा प्रश्ना मनोवाञ्छित लाभदाः ॥

अवधेर्मिथितास्तेऽपि स्तोत्रलाभा प्रकीर्तिताः ॥ ११ ॥

ઉત્તરા આદિમધ્યાન્તે ચારુમધ્યાત્પલામદાઃ ॥

આદિસ્થે ઉત્તરે શીઘ્ર મધ્યસ્થે સ્યાદિલંબત ॥ ૧૨ ॥

અન્તસ્થે ચિરકાલેન કાલોઽપ્યેવ નિયુજ્યતે ॥

અથ ત યેષુ વર્ગેષુ તથા કટ્ટપગેષુ ચ ॥ ૧૩ ॥

સ્થાનેઽપ્યત્ર વિદ્વેયા યથાસસ્યક્રમાત્તથા ॥

અત વર્ગે ગૃહે સ્વીયે ચય વર્ગેઽન્યતસ્તથા ॥ ૧૪ ॥

કપ વર્ગે ચ દેશે તુ ટ શ વર્ગેઽન્યદશત ॥

સ્વરોત્તરો વિશિષ્ટઃ સ્યાન્મધ્યમો મિથ્યકે તથા ॥ ૧૫ ॥

પ્રથા સૂક્ષ્માક્ષૈર્ગ્રાહ્યા સર્વમાત્રા સમન્વિતા ॥

ધ્રુવકં પ્રક્ષિપેદ્રાશૌ ચત્વારિંશદિરુત્તરમ્ ॥ ૧૬ ॥

ત્રિમિર્વિહસ્ય વૈ માજ્ય રોપાંકેન ફલં દિશેત્ ॥

એકેન વિદ્યતે વસ્તુ દ્રામ્યાં લમ્યં ન શૂન્યતઃ ॥ ૧૭ ॥

॥ શતિ ક્ષમસામગ્રકરણમ્ ॥

જે પ્રમો ઉત્તર તરફ વર્ષોમાં જન્મેલા હોય છે તે નિરવર મનોવાંચિત ફલનો હાથ કરે છે જ્યારેસરક ઉત્તરરજક વર્ષોથી મુજબ હોય તો પશુ થોડું વર્ષો લાગ જાય છે જ પ્રમના આદિ, મધ્ય કે અવધાનમાં જો ઉત્તરસરક વર્ષો હોય તો ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધ્ય ફળ આપનારા બને છે જો પ્રમના આદિ જાનતા ઉત્તરસરક વર્ષો હોય તો શીઘ્ર કાર્યસિદ્ધિ થાય છે મધ્યમાં હોય તો વિઠળથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે અને અવધ હોય તો ઘણા લાગા કાલે કાર્યસિદ્ધિ થાય છે આ પ્રમાણે કળા નિર્ણય થઈ શકે છે જ, ય, ત, વ જો વર્ષો તથા ક, દ, પ, શ જો વર્ષો ઉપરથી પોતાના સ્થાનમાં થા જીએ કાર્યસિદ્ધિ થશે તેના નિર્ણય બાબતે. જો અવર્ષ કે તવર્ષ હોય તો પોતાના સ્થાનમાં, અવર્ષ અને વવર્ષ હોય તો બોલ જગ્યાએ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે કવર્ષ અને પવર્ષ હોય તો રેસમાં અને ટવર્ષ તથા ટવર્ષ હોય તો પરરેસમાં કાર્યસિદ્ધિ થશે ઉત્તરસરક સ્વર વિશિષ્ટ ફળ આપનાર ॥ છતાં મિથ્ય વર્ષોમાં તે મધ્યમ ફળ આપે છે પ્રમના દરેક અક્ષરોની સૂક્ષ્મ શોધ પ્રમાણે સાથે બધું જાણી. પણ તે જ ક સંજ્ઞામાં કરનો આંક ધ્રુવ તરફે

ઉમેશ્વે. અને પ્રભુથી જાત આપવે. તથા એમ પ્રભાણે ફળ કહેવું એક શેષ વધે તે
પરંતુ વિષયમાં છે, એ વધે તો મળશે, અને શુદ્ધ વધે તે નહિ મળે એમ જાણવું
૧૧ થી ૧૦

ઈતિ શાલાલાશાસ્ત્રમ્

સુખદુઃસ્વમતો વાચ્યમુત્તરૈઃ પૃચ્છત સુખમ્ ॥

અર્થેર્દુઃસ્વમાપ્નોતિ ગણિત્વા નિર્ણયેત્યુન ॥ ૧૮ ॥

પ્રથા સુધમાત્મૈર્ગ્રાહ્યા શ્વત્વાર્ગિન્સમન્વિતા ॥

ત્રિમિર્માર્ગેન પ્રથસ્ય શેષાંકેન ફલ દિશેત્ ॥ ૧૯ ॥

એકેન સ્યાન્મહાસૌખ્ય દ્રામ્યાં ચૈવ તુ મધ્યમમ્ ॥

શૂન્યે શૂન્યં વિજાનીયાદિનસંખ્યા તુ વર્ગત ॥ ૨૦ ॥

■ ઇતિ સુખદુઃસ્વમપ્રકરણમ્ ॥

સુખદુઃસ્વમ પ્રકરણ જે ઉત્તરેશ્વરેકે વર્ણવાળે પ્રથા કોષ તેમ જુલ, અને
અર્થેર્દુઃસ્વમ વર્ણવાળે પ્રથા કોષ તેમ જુલ પામશે એમ નિર્ણય કરવે. પ્રથા
અક્ષરોની ગણનાનો યોગ કરવે. અને તેમાં ૪૦ ઉમેશ્વર પછી પ્રભુથી જાત આપવે.
એક શેષ વધે તે પ્રભાણે કહેવું એ શેષ વધે તે મધ્યમ પ્રભાણે કહેવું અને શૂન્ય
વધે તે શૂન્ય નમજવું અને વર્ગની ગણના પ્રભાણે કિલ્લની ગણના સમજવી.
૧૮ થી ૨૦

ઈતિ સુખદુઃસ્વમપ્રકરણમ્

નિરન્તરોત્તરા પ્રથા અ અ સ્વરવિવર્જિતા ॥

૬ વર્ણેન યુતા મર્વે પદ્મમા મૃત્યુકાસ્વાઃ ॥ ૨૧ ॥

કટપશા ૬ મિથ્રાસ્તુ ઉત્તરેશ્વર યુતા મૃતા ॥

ઉત્તરેશ્વરજનાદૈ સ્યુર્મિથ્રિતા ઉત્તમ સ્વરા ॥ ૨૨ ॥

વિશેષેણ શુમા ક્ષેપા કાલમસ્યા ચ કષ્યતે ॥

દિનાન્યાર્લિંગિતે પ્રત્ને માસા સ્યુર્મિધ્મિતે ॥

વદેદર્પાણિ દગ્ધે તુ કાલસ્યાઽપ્યેષ નિર્ણયઃ ॥ ૨૩ ॥

પ્રજ્ઞા સૂક્ષ્માક્ષરોર્ગ્રાણા સર્વ માત્રાસમાન્વિતા ॥

ધ્રુવક પ્રસિપેદાશૌ પઢસ સ ચ મધ્યગઃ ॥ ૨૪ ॥

દક્ષે માગે મહેત્કાલો નૈક શેષપ્રતિમૃતમ્ ॥

દિ શૂન્યે તથા શેષે રોગિણોઽશુમમાદિગેત્ ॥ ૨૫ ॥

ઉત્તરે ઉર્ચગામી સ્યાદ્દર્ગધેર્યાત્યધર્મ મૃત ॥

મર્ત્યલોકે સયોરન્યૈરેવં જનનમાદિશેત્ ॥ ૨૬ ॥

॥ રતિ ઝીવિતસૂત્રપ્રકરણમ્ ॥

જા અને જા. જો કે સ્વરથી રહિત ઉત્તરસરક વર્ણો નિરતર શેષને હસ્તપ્રાપ્ત છે. પરંતુ ઈ સ્વરથી સુહૃદ પાંચમા વર્ણો (વર્ણોના પાંચમા વર્ણો) મૃત્યુ હસ્તપ્રાપ્ત છે. કવર્ણ ટવર્ણ પચર્ણ સચર્ણ તથા ઈશ્વરતુ મિશ્ર હજી છે ઉત્તરસરક સ્વરથી સુહૃદ જાનેલા મૃતસરક (હજી) વર્ણોત્તુ હજી મિશ્ર ॥ ઉત્તરસરક જાજાનેથી સુહૃદ ઉત્તરસરક સ્વરથી વિશેષ કરીને શુભ હજી આપનારા છે પ્રજામાં આપણી જિતથી જિવેદ, આપણીમિતથી માસ અને હજીથી જર્ણ જિમ કળની બધીની કહેવાય છે. અને શેષ પ્રજામાં પચ્ચ કળનિર્ણય માટે જોઈ લિધિ છે પ્રજાના દરેક સૂક્ષ્માક્ષરો અને માત્રા જોનાં ચેલ હસ્તે. તેમાં ૫૧ નો મૂલક ઉચિતવા. ત્રણથી જામ આપવે. જો જોઈ શેષ રહે તેા અર્થિત છે જોમ કાલુપુ પાતુ જો જ કે શૂન્ય શેષ વધવા હોય તેા શેષીતુ શુભ થતુ નથી, અર્થાત મૃત્યુ થાય છે પ્રજામાં ઉત્તરસરક વર્ણો હોય તેા પ્રાણીની ઉર્જાવતિ થાય છે જો હજીસરક વર્ણો હોય તેા અધિવતિ થાય છે અને જો આપણીમિત વર્ણો હોય તેા મૃત્યુલોકમાં અપમે પુનર્જન્મ થાય છે જેથી સતે મૃત્યુની અતિના નિર્ણય કરી તેવીજ રીતે હજી હજા હોઈમાંથી આપ્યો છે તેના નિર્ણય હસ્તે. ૧૧ થી ૨૧

હતિ અર્થિતમૃત્યુપ્રકરણ

જયં પરાજયં વશ્યે મૂપાનાં સુલકારકમ્ ॥

સર્વોત્તરૈર્જયો નિત્યં વિશિષ્ટઘોસરોત્તરૈ ॥ ૨૭ ॥

આદિમખ્યાવસાનેષુષ્ણેષુ ક્રમતો જયઃ ॥

ત્વર્ણ મિથિતેષુ સ્થાપ્યશમેષુ તથૈવ ચ ॥ ૨૮ ॥

પરાજયોઽશ્વરૈર્નૂનં ત ક અં અ સ્વૈસ્તથા ॥

તશ વર્ગે તથા ક્ષેયા ગણિતા નિર્ણયેત્યુન ॥ ૨૯ ॥

પ્રભાઃ સૂક્ષ્માક્ષરપ્રાણાઃ સર્વમાત્રાસમાન્વિતાઃ ॥

ધ્રુવકં પ્રક્ષિપેદાશૌ ત્રિવિંશતિસમસત્યકઃ

॥ ૩૦ ॥

ઘૃણેર્માગઃ પ્રદાતવ્યઃ એકેન જયમાદિશેત્ ॥

ઘામ્યાં સામ્ય ઘયોર્ઘ્યેયં શૂન્યે શૂન્યં પરાજયઃ

॥ ૩૧ ॥

॥ इति कथपराजयप्रकरणम् ॥

હવે સંભલોને કુળ આપનાર બધા-પરાજય વિષે કહું છું. પ્રભામાં ઉત્તરસંહક વર્ણો હોય તો દશેશ બધા થાય છે જો ઉત્તરોત્તરવર્ણો હોય તો આસ કદીને બધા મળે છે ઉત્તરસંહક વર્ણો આદિ, મધ્ય કે જાત્વમાં રહ્યા હોય તો જાનુકેમિ આદિ, મધ્ય અને જાત્વમાં બધા મળે છે ઉત્તરવર્ણો મિશ્રિત પદ્યમવર્ણોથી પણ તેથીજ રીતે બધા (સામાસ્ય) મળે છે આધરવર્ણોથી તેમજ ઉ જ અને જા જો સ્વરોથી, ત અને શ વર્ણોથી નહીં પરાજય મળે છે આ જાનુ સમજીને નિર્ણય કરવો. પ્રશ્નના સૂક્ષ્માક્ષરોની માત્રા સંહિત બધાના કરવી અને તેમાં ૬૦ના ધ્રુવક ઉમેરવે. ઘૃણથી ભાગ આપવો જોઈ વધે તો બધા, બે વધે તો સધિ અને શૂન્ય વધે તો પરાજય સમજવે. ૨૭મી ૩૧

इति कथपराजयप्रकरणम्

मूच्छत्रयोस्तथा वक्ष्ये भङ्गाभङ्गं समासतः ॥

अधरैर्मङ्ग एव स्यादमङ्गमोत्तरेः सदा

॥ ૩૨ ॥

मिश्रकैः सन्धिष्व स्याद्भिन्नसख्या च वर्गित

॥ ૩૩ ॥

॥ इति मूच्छत्रमङ्गप्रकरणम् ॥

મૂ (બગીન) તથા છત્રના લગાલગ સંજોથી હવે સંક્ષેપમાં કહું છું જો પ્રશ્નમાં આધરસંહક વર્ણો હોય તો નહીં લગ થાય છે ઉત્તરસંહકવર્ણોથી લગ કદો નથી અને મિશ્રવર્ણોથી સધિ થાય છે. ૬૦ ક્યારે મળે તે વર્ગની સંખ્યા ઉપરથી બધુ ૩૨-૩૩

इति मूच्छत्रमङ्गप्रकरणम्

अतः परं प्रवक्ष्यामि चिन्ताप्रकरणं शुभम् ॥

उर्ध्वदृष्टिर्भवेज्जीवो अघोदृष्टिश्चमूलके

॥ ૩૪ ॥

सममालोकन घातौ प्रश्नभेदस्ततः परम्

॥ ૩૫ ॥

અકારોર્દ્ધાવિકારશ્ચ ए उ अः स्वरसंयुताः ॥

कचटादिचतुष्पञ्च यग ह्य जीवमज्ञकाः

॥ ૩૬ ॥

उऊ अ स्वरसंयुक्तास्तथा आदिचतुष्पञ्चम् ॥

वसाभ्यां सद्विता वर्गा घातोरुक्ता त्रयोदश

॥ ૩૭ ॥

ई ऐ औ स्वरसंयुक्ता वर्गाणां पञ्चमाक्षराः ॥

यस्याधिनयं भवत्यग्रे स योनिः सशयं विना

॥ ૩૮ ॥

जीवाक्षरेर्मवेज्जीवो घातुर्धात्वक्षरैः सदा ॥

मूलं मूलाक्षरैर्धય મિશ્રર્કમિશ્રકં भवेत्

॥ ૩૯ ॥

स्वरोत्तरेर्मवेज्जीवो घातुः स्यादधरैः स्वरो ॥

स्वरोत्तराधરો યોગે મૂલમેવ ન સગચ

॥ ૪૦ ॥

જાના પછી હું શુભ જોવા ચિંતા પ્રારંભને કરું છું ઉત્તરસહક વર્ણનો પ્રકરણ તેમ તેમ જાણીશ સહક વર્ણો હોય તેમ તેમ જાણીશ મિશ્રસહક વર્ણો હોય તેમ તેમ જાણીશ પ્રકરણ તેમ તેમ જાણીશ જા, જા, ઈ, એ, ઉ અને ળ. એ સ્વરો તથા કે, ખ તથા દ વર્ણના પહેલાં જાણીશ જ, સ તેમજ હ એ જાણીશ કે ઉ ઈ અને જા એ સ્વર, તા વર્ણ તથા પવર્ણના પહેલાં જાણીશ, વકાર અને સહકરને પ્રમાણિતેર જાણીશ ધાતુસહક કે ઈ ઈ ઈ એ સ્વર તથા વર્ણોના પાંચમાં જાણીશ સહક તથા પદ્યને જાણીશ હા પદ્યો જાણીશ કે પ્રકરણ એટલે જાણીશ હોય તેની બાદ (ધાતુ મૂળ કે જાણીશ) નિઃસહક હોય કે જાણીશ જાણીશ હોય તેમ તેમ જાણીશ સહક જાણીશ હોય તેમ તેમ જાણીશ જાણીશ હોય તેમ તેમ જાણીશ મિશ્રજાણીશ હોય તેમ તેમ જાણીશ ઉત્તરસહક સ્વર જાણીશ કે જાણીશ સ્વર ધાતુ કે જાણીશ ઉત્તર તથા જાણીશ મિશ્રજાણીશ નિઃસહક જાણીશ કે ૩૪૫૪૦

प्रश्नं सुधमाक्षरैर्ग्राह्यं सवमात्रासमन्वितम् ॥

त्रिमिर्भागे प्रदत्ते स्याद्यष्ट्येयं तप्तु चिन्तयेत्

॥ ૪૧ ॥

एकद्विशून्यशेषाः स्फुर्जीवं मूलं च घातवः ॥

जीवमूलकघातुना व्यक्तिर्ज्ञेयोपदेशतः

॥ ૪૨ ॥

उत्तरेक्षरैरेषामुत्तमं चिन्तितं विदुः ॥

उत्तमे च परिहृते व्यक्तिः स्यादभिमानतः

॥ ૪૩ ॥

इस्वेर्नरोज्ज्वला दीर्घैर्दयोर्योगे नपुसकः ॥

प्रश्नः सूक्ष्माक्षरैर्ग्राह्यः सर्वमात्रासमन्वितः

॥ ૪૪ ॥

त्रिभिर्माणः प्रदातव्य एकशेषे भवेन्नरः ॥

ब्राम्यां नारी तथा शून्ये निश्चितं स्यान्नपुंसकम्

॥ ૪૫ ॥

बालो युवा तथा वृद्धा एकविशून्य शेषतः ॥

एव वर्णस्तथा ज्ञेयो गौर श्यामश्च मिथितः

॥ ૪૬ ॥

પ્રશ્નોના સૂક્ષ્માક્ષરો આત્રાસદિવ ગણવા અને ત્રણથી ઘાત જાપવે. એ શેષ રહે તેના ઉપરથી વિચાર કરવો. એક શેષ રહે તે જીવ, બે રહે તે મૃત્યુ અને શૂન્ય રહે તે ક્ષાત્રુ સમજવો. આ પ્રમાણે જીવ, મૃત્યુ અને ક્ષાત્રુનું સ્પષ્ટિકરણ બાકીનું બે ઉત્તરસસક વર્ણો હોય તે તેમની ઉત્તમ પ્રકારની સ્થિતિ બાકીની બે ઉત્તમ છે, જેમ સિદ્ધ યાત્ર તેના નામ ઉપરથી તેનું સ્પષ્ટિકરણ સમજી લેવું એ ધ્વજવર્ણો હોય તે પુરુષ, દીર્ઘ હોય તે સ્ત્રી અને ધ્વજ વધા દીર્ઘનો યોગ હોય તે નપુંસક બાકીવે. પ્રશ્નના સૂક્ષ્માક્ષરોના આત્રા સાથે યોગ કરવો. ૫૪ી તેમાં ત્રણથી ઘાત જાપવે, એ એક શેષ રહે તે પુરુષ, બે રહે તે સ્ત્રી વધા શૂન્ય રહે તે નપુંસક સમજવો. એક, બે અને શૂન્ય વડે જનુકાંઠે જાણ, યુવા વધા વૃદ્ધ એમ સમજવું, અને તેવીજ રીતે જનુકાંઠે ગૌર, શ્યામ વધા મિશ્ર રંગ સમજવો. ૪૫થી૪૬

प्रश्नाक्षरसम नाम प्रायेण सर्ववस्तुन ॥

उत्तरेखरेः प्रश्ने नाम स्यादघराक्षरम्

॥ ૪૭ ॥

अघोरुत्तरं नाम मिश्रैर्मिश्रकं त्रिदुः ॥

प्रश्नमेकाक्षरं द्वौ वा चिन्तिते पतितं ध्रुवम्

॥ ૪૮ ॥

अकाराद्यक्षरैर्ग्राह्यः संकटो विकटोऽपरः ॥

संपुक्त स्यादસંપુક્તમાद्यદિનીપમસમ્

॥ ૪૯ ॥

संकटैः प्रवरं वस्तु दीर्घाकारं विनिर्दिगेत् ॥

अतिर्ધ્રુવિકટૈસ્તુ દયોર્યોગેઽસ્તિ વર્તુલમ્

॥ ૫૦ ॥

दशभिर्मिथितं शशिं शुणपेद्दृढादगैस्ततः ॥

सप्तभिर्दत्तमागेस्थालन्वाङ्गे वर्गनिश्चय

॥ ૫૧ ॥

તન્નિશ્ચયે યયાસંસ્વમક્ષરસ્યાપિ નિશ્ચયઃ ॥

મૂલ્યાશોભ શેપેણ વર્ગઃ સ્યાર્દકસંસ્વયા

॥ ૫૨ ॥

સંયુક્તાક્ષર પ્રભે ચ તદર્ગવ્યજનદ્રયમ્ ॥

સમુપ્યાન્વેષ્ય યત્નેન ચિન્તિત્ત્વ લક્ષ્યેત્યુનઃ

॥ ૫૩ ॥

પૃચ્છકો દિશિ યસ્ય સ્પાદિગ્ પૃચ્છકસ્ય ચિન્તને ॥

યચ્ચ જીવાદિકં પસ્યેષિતા તસ્ય વિનિર્દિશેત્

॥ ૫૪ ॥

અક્ષાદિક સ્પર્શયેષ્યમાર્ણ તત્ર વસ્તુનઃ

॥ ૫૫ ॥

હતિ ચિન્તામહારણ્ય

પ્રમાણ બ્રહ્મણ પ્રમાણે પ્રમાણ હશે વસ્તુનું નામ હોય છે ઉત્તરસહજ વર્ણો
હોય તે બ્રહ્મણસહજ નામ હોય છે અને બ્રહ્મણસહજ વર્ણો હોય તે ઉત્તરસહજ
વર્ણોવાળું નામ હોય છે, મિશ્રવર્ણોથી મિશ્ર નામ હોય છે બ્રહ્મણસહજ ને બ્રહ્મણસહજ
નમે તેટલા બ્રહ્મણવાળા પ્રમાણ હોય તે પશુ તેને બ્રહ્મણસહજ બ્રહ્મણના કેમથી બ્રહ્મણ
મિશ્રતાદિ રીતે નિશ્ચિત કરવો એ પ્રમાણ પ્રથમ બ્રહ્મણ દ્વિતીયાક્ષર બ્રહ્મણ હોય
તો સહજ, અને બ્રહ્મણ ન હોય તે વિષ્ટ નામની સહજ સમજાવી. સહજ પ્રમાણ હોય
તો પ્રાકૃત તેમજ દ્વિતીયાક્ષર વસ્તુ સમજાવી. વિષ્ટસહજ પ્રમાણ હોય તે હિંદુ વગરની
વસ્તુ સમજાવી. એ સહજ અને વિષ્ટનું બ્રહ્મણસહજ વસ્તુ હોય તે બ્રહ્મણ વસ્તુ સમજાવી.
પ્રમાણસહજ પ્રમાણ સહજતા મેળવે તેથી મુખ્ય કરી, બારથી મુખ્યતા, અને સાતથી
બીજા આપવો એ રીત વહે તે વર્ત સમજાવો. વર્તની સહજ પ્રમાણે, તેમજ પ્રમા-
ણની સહજ પ્રમાણે, તેમજ પ્રમાણની સહજ પ્રમાણે વસ્તુની સહજતાને નિર્ણય
કરવો. મુખ્યતા (સહજ) ની રીત પ્રમાણે વર્તના બ્રહ્મણની સહજ સમજાવી. સહજ-
ક્ષર પ્રમાણ તે વર્તના ને બ્રહ્મણ બ્રહ્મણ. આ પ્રમાણે શુદ્ધિપૂર્વક મુખ્ય પ્રમાણ (મિશ્ર
કર્ત વસ્તુ સહજ છે કે ? જાણો પ્રમાણ છે, તેનો) નિર્ણય કરવો. કર્ત વિશાળો પ્રમાણ છે ?
તેના નિર્ણય માટે પૂછનાર એ વિશાળો હોય તે વિશાળો પ્રમાણ સમજાવો. તેમજ એ
બીજાદિ વસ્તુને જુએ તે સહજ પ્રમાણ છે, જેમ સમજાવુ કાળે એ બ્રહ્મણને વર્તના
કરે તે બ્રહ્મણ સહજ વસ્તુઓની સહજ સમજાવી. ૪૭ થી ૫૫

હતિ ચિન્તામહારણ્ય

વર્ણિષમો મવેદર્ગે ઉસરો વિષ્ણવર્જિતઃ ॥

વિન્નસ્યાદર્શવર્ગેર્મિશ્રકર્મણ્યમો મવેત્

॥ ૫૬ ॥

લઘ્વાંકેન પ્રમાણં સ્યાન્ન્યરોપં યદામવેત્ ॥

તદોર્ચાદિભિનિર્દેશ્યા વાઘો ભાગં વિનિર્દિશેત્

॥ ૬૫ ॥

॥ રૂઠિ દિગ્ગજકરણમ્ ॥

આપણાં આઠ વર્ષોનો અનુક્રમે પૂર્વાંકિ દિશાઓ છે. આ વર્ષો પેઠે પણ આશ્વિન સંવત્સર સ્વરોષી રહેલો બન્યો હોય તો પૂર્વદિશા કહેવી. તેમજ અશ્વિનના આશ્વિન સંવત્સર સ્વરોષી રહેલો સ્વરમાત્ર હોય તો પશ્ચિમદિશા કહેવી. સ્વર અને બન્યો હોય તો દક્ષિણ દિશા કહેવી. આશ્વિન સંવત્સર સ્વરોષી નહીં ઉત્તર દિશાના બાકુલી પ્રમાણ સૂરમાત્રોનો આગળો સંકલિત થોડા કરવો અને તેમાં તેના પ્રમાણ વચ્ચે ઉમેરવા પડે આઠથી બાકા આપવો અને શેષ રહે તે પ્રમાણે પૂર્વાંકિ દિશાઓ બાકુલી શૂન્ય હોય તમે ત્યારે ઉર્ધ્વ કે અધોભાગ પણ કહેવો. ૧૦ થી ૬૫

રૂઠિ દિગ્ગજકરણમ્

યાદ્દક્ષિનાદિ ક્ષલોડ્યં ધ્રુવ્છાતો વદતિ તત્ ॥

વક્ષ્યે ક્ષલપ્રમાણં તત્ સંસ્થાકાલક્રમેણ ચ

॥ ૬૬ ॥

પક્ષો માસો દિનં વર્ષં પદ્મઆદ્યે વદેત્તથા ॥

દિનામ્યાદિ તૃતીયે ચ, વર્ણે દ્વેષા દ્વિતીયકે

॥ ૬૭ ॥

માસા વર્ષાણિ ચૈર્થે તુ વર્ષમાસૌ ચ પદ્મમે ॥

મિશ્રકે મિશ્રકં વાચ્યં ગણિત્વા નિર્ણયેત્યુનઃ

॥ ૬૮ ॥

પ્રશ્નં સૂક્ષ્માક્ષીર્ણં વરાપદ્મમુતં તતઃ ॥

કાલૈર્ભાગઃ પ્રદાતવ્યશ્ચિરોપે સ્યુષ્ઠ વાસયઃ

॥ ૬૯ ॥

સમરોપે તથા માસા વર્ષાણિ શૂન્યરોપનઃ

॥ ૭૦ ॥

॥ રૂઠિ કાલગજકરણમ્ ॥

એનો રૂઠિ પ્રશ્ન ઉત્તર સમય નિર્ણય થાય છે, તેથી રૂઠિ સંજ્ઞાના ક્રમથી હું પણ મહત્ત્વ પ્રમાણ હું જુ પદ્મ, માસ, દિનનો અને વર્ષ જે પ્રમાણે મળે છે. જે પ્રમાણ આપણે હોય તો પદ્મ, તૃતીયરૂઠિ હોય તો દિન, બીજારૂઠિ હોય તો માસ, ચોથા રૂઠિ હોય તો વર્ષ અને પાંચમા રૂઠિ હોય તો વર્ષ તથા માસનું સમિશ્રણ કહેવું જે મિશ્રસંક્રમ રૂઠિ હોય તો મિશ્રમાત્ર કહેવો. પ્રમાણ સૂરમાત્રોનો થોડા કરી તેમાં પ્રમાણ વચ્ચે ઉમેરવા અને બાકી બાકા આપવો જે વધુ શેષ

રહે તો રિવસ, બે રોષ રહે તો ખાસ (એક રોષ રહે તો પક્ષ) અને શૂન્ય રોષ રહે તો વર્ષ સમજવાં. ૬૬ થી ૭૦

હતિ અર્ધપ્રકરણ

અર્ધકાષ્ઠમતો વસ્યે ઘણિર્જાં હિતકામ્યયા ॥

સમર્ધમુત્તરેર્ધાન્યં મહર્ધમધૈર્મવત્ ॥ ૭૧ ॥

પૃચ્છકઃ સ્યાત્તવય શ્રેષ્ઠિ માન ક્રયાણક તયા ॥

તયોર્નામાક્ષરપ્રશ્ને ગણ્યન્તે વ્યજન સ્વરા ॥ ૭૨ ॥

ગણિત્વા પૃચ્છકરથાને તત્સંસ્વાર્ક લિસેષત્ ॥

દ્વયોઃ રાશ્યોદિરઝાગં પ્રશ્નસસ્યૈ સ્વૈસ્તદા ॥ ૭૩ ॥

વ્યઙ્ગજ્ઞાનાં ભવેદ્રાશૌ શેષાધિક્યે સમર્ધતા ॥

દ્વયો રાશ્યો સમે ગણે સામ્ય શૂન્યે મહર્ધતા ॥ ૭૪ ॥

॥ હત્યર્ધપ્રકરણમ્ ॥

કેવે હું વેપારીઓના હિતની ધ્યાનથી અર્ધકાંક્ષિ હું છું પ્રશ્નર્થ બે ઉત્તર સમજાવ્યો હોય તો સમર્થ અને અધૈર્યસહક હોય તો અર્ધ થાય છે પૂછનાર રોષ છે અને પ્રશ્ન વેચવાની વસ્તુ છે આ જાનેના નામના સ્વર અને બ્યજનોની છુટી છુટી બજના કશી પછી પ્રશ્નોની સંખ્યા બ્યજનોના અક્ષરો સ્વર તથા બ્યજનોની સંખ્યામાં કાઢી આપવો. બે સ્વર કરતાં બ્યજનોની સંખ્યાની વધારે રોષ વધે તો સમર્થ થશે. બે સ્વર અને બ્યજન જાનેની સજાની રોષ વધે તો કાઢી સરખા રહેશે. અને જાનેની રોષ શૂન્ય રહે તો અર્ધતા થશે (એમ કહેવું) ૭૧ થી ૭૪

હતિ અર્ધપ્રકરણ

વર્ગોત્તરે ભવેદ્ગર્ભો વધ્યા ગર્ભાધરેઃ સદા ॥

આદિ મધ્યાવસાનસ્યો ગમ સ્યાદુત્તરે ક્રમાત્ ॥ ૭૫ ॥

ઉત્તરેઃ પુત્ર એવ સ્યાત્સ્રીણાં ગર્ભે સુતાધરેઃ ॥

પર્વં સ્વાત્પદ્યમે વર્ણે ઉત્તરેઽધોત્તરોત્તરેઃ ॥ ૭૬ ॥

પ્રથમં સૂક્ષ્માક્ષરૌર્ગ્રાહ્યં એકાદશયુતં તતઃ ॥

દ્રામ્યાં માગે પ્રદક્ષે સ્યાન્દેષ્યાઢ્ઢે ગર્ભસમ્ભવઃ

॥ ૭૭ ॥

શૂન્યે શૂન્યં વિજાનીયાત સ્ત્રીણાં નામાક્ષરાણિ ચ ॥

વિગુણાનિ પ્રકુર્વીત તિથિવાસૌર્યુતઃ

॥ ૭૮ ॥

દ્રામ્યાં માગે પ્રદક્ષે સ્યાદેષશેષે ષ્ઠદેહરઃ ॥

શૂન્યે નારી સદા ક્ષેયા શેષમપ્યુપદેશતઃ

॥ ૭૯ ॥

॥ इति धर्मप्रकरणम् ॥

એ પ્રકારમાં ઉત્તર૨૨ સહ વર્ષો હોય તો તે જઈ છે જેમ સુમન્વુ અધર
સ'સહ વર્ષો હોય તો વ'ખમ્ભા (વાંઝણી) છે જેમ અધવુ ઉત્તર૨૨ સહ વર્ષો આદિ,
મધ્ય કે અત્તમાં સ્વેદા હોય તો પહેલો વર્ષથી કે છેલ્લો જઈ કેમ સુખ્ય સમજી
હેવો સીએના જઈ પ્રકારમાં એ ઉત્તર૨૨ સહ વર્ષો હોય તો પુત્રજ હેમ, અને
અધર૨૨ સહ વર્ષો હોય તો પુત્રી હોય, અને એ ઉત્તર૨૨૨૨ સહ વર્ષો પ્રમના
અત્તમાં હોય, અને પ્રકારમાં વર્ષોના પચ્ચમવર્ષો હોય તો નપુ સહ હોય જેમ સમજવુ
પ્રમના સુક્ષ્માક્ષરોની અજુના કરી સરવજામાં પ્રવાહ તરીકે અગિયાર ઉમેરી મેથી
જાત આપવો એ શેષ વધે તો જઈ છે જેમ સુમન્વુ અને શેષ નવધે તો શૂન્ય
છે (જઈ નથી) જેમ સમજવુ સીના નામાક્ષરોના પાત્રને કિશુદિત કરવો તેમાં
તિથિ વારના અક્ષરો એથી રેવા પછી મેથી જાત આપવો એક શેષ વધે તો પુત્ર
અને શૂન્ય વધે તો પુત્રી સમજવી જાત સુરપદેશથી જઈ પ્રમ સુખથી સમજવા
શેષ શેષ સીનાએ પચ્ચ બાણી હેવી ૭૪ થી ૭૬

इति अक्षरप्रकरणम्

उत्तरेणगमो वर्गेरक्षरैः स्यादनागमः ॥

अक्षरः स्वरसंयुक्ते प्रथम मृतीये सदा

॥ ૮૦ ॥

शीघ्रमागमनं श्रूयाद्यशवर्गं विवर्जितैः ॥

उत्तरस्वरसंयुक्तैर्विलम्बो नागमोऽधरैः

॥ ૮૧ ॥

પ્રથમં સૂક્ષ્માક્ષરં ગ્રાહ્યં ત્રિદશોત્તરશતં તતઃ ॥

દક્ષે માગેષ્ઠમિ શેષે વિપમાઢ્ઢે શીઘ્રમાગમઃ

॥ ૮૨ ॥

સમાદ્યેન વિલ્પ્યેન શૂન્યે નૈવાગમો મવેત્ ॥

દિનેઃ અષ્ટત વર્ગેષુ પક્ષેણ કપ વર્ગયો

॥ ૮૩ ॥

ચટ વર્ગેણ માસૈસ્તુ શવર્ગેણિતિ વર્પત ॥

દ્વદમાગમને ગ્રોક્તં ગમને તુ તથા વદેત્

॥ ૮૪ ॥

॥ इति शमामगमनमकरणम् ॥

પ્રથમાં ઉત્તરસરક વર્ગો હોય તે (પરદેશ જાહેલા માણસતુ) આગમન થયી
જાને જાહેરસરક વર્ગો હોય તે આગમન નહિ થાય. જાહેરસરક સ્વરોથી મુદ્દા
વર્ગોના પ્રથમ જાને તુલીય વર્ગો હોય તે શીશાગમન થયે, જોમ મહેવું. જાને ઉત્તર
સરક સ્વરોથી મુદ્દા ધવર્ગ જાને સવર્ગ શકિત વર્ગોના રોય વર્ગોહોય તે વિહાજી
આગમન થયે જોમ જાણવું. જો જાહેરસરક સ્વરથી જાહેરસરક વર્ગો મુદ્દા હોય
તો આગમન નહિ થાય જોમ સમજવું પ્રથમના સુકમાદ્યશોનો યોગ કરવો. જાને તેમાં
૧૧૩ ઉમેરવા, જાણથી જાગ આપવો. જો વિસમાક રોય રહે તે જાહેરી આગમન થયે,
જાને સમરોય રહે તે વિહાજ થયે જોમ જાણવું. જો શૂન્ય વર્ષે તે આગમન નહિ
થાય. પ્રથમાં જો અવર્ગ, ધવર્ગ તથા તવર્ગના વર્ગો હોય તે કિલ્સોમાં, કવર્ગ જાને
પવર્ગ હોય તે પક્ષમાં, અવર્ગ જાને દવર્ગ હોય તે મહિનાવ્યોમાં જાને સવર્ગ હોય
હોય તે વર્ષમાં (પરદેશ જાહેલા માણસ) આવશે. આ જો આગમન સજાથી કહ્યું તેમ
ગમન (જવામાં) પચ્ચ સમજવું. ૮૦ થી ૮૪

इति अभागमनमकरणम्

प्रथमे तृतीये वर्गे प्रमूर्ता वृष्टिमादिशेत् ॥

पञ्चमेत्वति वृष्टिं स्यादनावृष्टिश्च मध्यमा

॥ ૮૫ ॥

मिश्रके द्विचतुर्ष्वेतુ स्वल्पावृष्टिश्च कथ्यते

॥ ૮૬ ॥

॥ इति वर्षाप्रकरणम् ॥

જો પ્રથમાં પહેલો જાને ત્રીજો વર્ગ હોય તે સારી વર્ષા આવશે જોમ મહેવું
પાંચમા વર્ગ હોય તે અતિવૃષ્ટિ થયે, અઘવા અનાવૃષ્ટિ થયે. જો મિશ્રવર્ગ હોય તે
મધ્યમવૃષ્ટિ સમજવી. જાને જોળીને કે ઘોઘો વર્ગ હોય તે અત્યવૃષ્ટિ મહેવી ૮૫-૮૬

इति वर्षाप्रकरणम्

उत्तौर्नैव शल्यं स्यादधोः गत्यमादिशेत् ॥

अधोरेक्षतु शिल्पं गल्यं गणित्वा वर्णयोः पुनः

॥ ૮૭ ॥

પ્રભં સૂક્ષ્માક્ષરોર્ગ્રાહ્યં દશસંખ્યાપિ મિથિતા ॥

દ્વાદશોર્ગુણિતૈર્વર્ણે સપ્તમિર્માગમાદશેત્

॥ ૮૮ ॥

સમશેપે મવેદુદ્ભવ્યં વિપમે શલ્યમાદિશેત્

॥ ૮૯ ॥

॥ इति चास्योद्गत प्रकरणम् ॥

જે પ્રકારમાં ઉત્તરેશ્વરજીક વર્ણો દોષ તો શલ્ય નથી હોતું જ્યારેશ્વરજીક દોષ તો દોષ છે જ્યારેશ્વરજીક વર્ણોથી શિવાદ્ (૫૮૧૨૭) શલ્ય દોષ છે પ્રકારમાં સૂક્ષ્માક્ષરોર્ગ્રાહ્યે એક કદી બારથી જુદી તેમાં કસને પ્રુવાક ઉપરવેલ પછી સાતથી બાર આવેલો જે સુમશેપ રહે તો કલ્પ છે જેમ બધાં જાને વિષમ શેષ રહે તો શલ્ય છે, જેમ બધાં ૮૭ થી ૮૯

इति शल्योद्गाह प्रकरणम्

छ ससित्तर्यं गुणमूयं भूयदुग्गं सोजिपवण चक्रो ॥

पविइ ससी इयं गार्णं णा पण्डवागरणो

॥ ९० ॥

दो तिभि पंच अठई पंच अठइ दो तिभि ॥

चउरिका सतछका सत्तय छकाय चउरिका

॥ ९१ ॥

॥ इति चौरिकितागायप्रकरणम् ॥

ક અને ૯૧ થી વાકા ચાર પ્રકારી છે પણ તે બરાબર ન સમજી શકવાના કારણે બાધાન્તર કહું નથી

इति चौरिकितागायप्रकरणम्

स्वस्य सुखसमासीनो दैवज्ञः पृच्छकेन तु ॥

શ્રુમદિને મુહૂર્તે ચ શકુનોત્સાહસયુતે

॥ ૯૨ ॥

મખ્યાદ્ધં ચાર્વણત્રે ચ સંખ્યા કુદિર્નં ત્યજેત્ ॥

શાલ્મ્લીમૂર્સતો પ્રાણાઃ ગત્વાપ્યન્યપ્રદેશત

॥ ૯૩ ॥

પૃચ્છકાદપિ શુદ્ધિયાદન્યપ્રભવિવર્જિતઃ ॥

વાન્મ્યાદ્યતો વિરત્યન્તં સુસ્પૃષ્ઠપ્રભમાદિશેત્

॥ ૯૪ ॥

દ્વાપ્રવાહ શૂન્ય સ્થાપ્તયા શાન્તા દિશ શુભા ॥

યાવચ્ચ વદ્ધતે નાસા વામિકા વાય દક્ષિણા ॥ ૯૪ ॥

તામેવ દિશમાથ્રિત્ય પૃચ્છતઃ શુભમાદિશેત્ ॥

નાશાપ્રવાહદિગ્માગે ગર્માઘ્યા યદિ પૃચ્છતિ ॥ ૯૫ ॥

તદિશ્યા પુત્ર એવચ્ચ શૂન્યમાગે વરાંગના ॥

યસ્યા નાહ્યા પ્રવાહે તુ સપાદોક્ષિણ્ય ગચ્છતિ ॥ ૯૬ ॥

શોધયેદવર્તો સર્વાં કિં પુન સ્વલ્પમીષિતમ્ ॥

સ્લેષ્ઠસ્ત્રીવાલવાતોંક શ્રુત્વા વાચોક્ષકસ્મિકામ્ ॥ ૯૭ ॥

તત્સ્વરૂપેણ વિજ્ઞેય પ્રશ્નવર્ણ્યં સ્ફુટન્ત્વિદમ્ ॥ ૯૮ ॥

શ્રીચન્દ્રાચાર્યશિષ્યેણ પાર્શ્વચન્દ્રેણ ધીમતા ॥

ઉદ્ગૃહ્યતાનેકશાસ્ત્રાણિ હસ્તકાપ્દં વિનિર્મિતમ્ ॥ ૯૯ ॥

॥ ઇતિ હસ્તકાપ્દઃ સમાપ્તઃ ॥

સ્વસ્થ અને મુખપૂર્વકે બેઠેલા રેવટે પૂચ્છક (પ્રશ્ન કરનાર) પાસેથી શુભ સંકુલ અને કૈંસાહવાળા મુહુર્તમાં સુમુકૂર્તે પ્રશ્ન કરેલું કરવા મધ્યાહ્ન મધ્યરાત્રી, સંધ્યા તથા કુવળા (કાળ બાધથીવાડિ બરાબર સમય)માં પ્રશ્ન લેવો નહિ. પ્રશ્ન બાદકે, સ્ત્રી અથવા મૂર્ખ માણસદ્વારા કહેવાયવા (હેતુપૂર્વક હસ કરવા માટેનો પ્રશ્ન નહોતો) બેઠેલો સ્ત્રી, બાળક અને મૂર્ખદ્વારા પ્રશ્ન કરેલા માટે લેવાનો છે, કે જે નિર્દોષ રીતે પ્રશ્ન કરે) અથવા પૂછનાર માણસના પંડાના મુખથી બીજી ત્રીજી પાતોનો ત્યાગ કરાવી પ્રશ્ન લેવો. વાચનો બારણ થાય, ત્યાંથી જ્યાં પ્રશ્ન કરનાર બેઠેલો ત્યાં મુખીનો પ્રશ્ન સમજવા અને તેનું ફળ કહેવું બ્યારે ઇલા (જમણી) નાસિશ્ચનો સ્વર બંધ હોય ત્યારે અને દિશાઓ ચાલે હોય ત્યારે પ્રશ્ન બદલુ કરવા અને જ્યાં મુખી ડાબી નાસિશ્ચનો સ્વર ચાલતો રહે ત્યાં મુખીમાં પ્રશ્ન લેવો. અથવા જો જમણી નાસિશ્ચનો સ્વર ચાલતો હોય અને પ્રશ્ન લેવો પડે તો પૂછનારથી દક્ષિણ દિશામાં બેસી પ્રશ્ન લેવો. જે નાગનો સ્વર ચાલતો હોય તે દિશામાં પૂછનાર ઘેરીને પ્રશ્ન કરતો હોય તો ઝર્જમાં પુત્ર છે એમ સમજવું અને જો બીજી દિશામાં બેસી પૂછે તો પુત્રી છે, એમ સમજવું. જે નાસિશ્ચનો સ્વર ચાલતો હોય તે બાજુનો પત્ર ચણી જે પૂછનાર બેસે હોય તે તે જગ્યા બધી જ ખોલી થાપી લેવી (તેમાંથી

ધન મળશે જોય જુના વખતનું વાક્ય છે) તેા ખાલી એ નાસિકનો સ્વર વાલતો હોય તે દિશામાં એસી પૂછનાર પૂછે તેા તેની ખાશુઆઓ કેમ સફળ ન થાય ? થાય જ મહેજી શી જાને જાણકોની વાતો (એ નિર્દોષપણે કહેવાએલી હોય) સાંભળીને, જયજા પ્રપ્તિપાત્રે આકર્ષિત કેઈ બિાલી બાજુ તેની વાજી સાંભળીને તેના સ્વરૂપ ઉપરથી પણ પ્રપ્તિ સિવાય પણ પૂછનારને શુભાશુભ કહી શકાય છે શી જા દ્રાવ્યાર્થના જુદામાન સિંચા શી પાન્યોશ દ્રુષ્ટિએ જાણેક શાઓમાંથી શોધન કરી જા હસ્તકર્ક નામના જાણી સ્થળા કરી છે ક્રમ શી ૧૦૦

ઈતિ હસ્તકર્ક સમાપ્ત

श्री मद्रपादुस्वामि विरचितः

॥ श्री अर्हसूडामणि सार ॥

नमिऊण जिण सुगण च्छामणिक्किणसोहि पयजुगलं ॥

इय चूडामणिसारं कहिय मण जाणदीवक्खं ॥ १ ॥

पदम तर्ह्य सत्तम रधसर पदम तर्ह्यवग्गवण्णाइं ॥

आलिङ्गियाहिं सुहया उत्तरसकडअ णामाई ॥ २ ॥

कृच्छ्रगवस्तुदिससरआ शीय चउत्थाइं वग्गवण्णाइं ॥

अहिष्मिताहं मज्झा ते उण अहराहं वियडाहं ॥ ३ ॥

सर रिउ रुदिवाअर सरग्र वग्गाण पंचमा वण्णा ॥

उष्ठा वियढ संकढ अहसहर असुह णामाह ॥ ४ ॥

દેવમણિના મુકુટના કિરણોથી જન્મના ચરણકમલ શોભી રહેલા છ મેવા જિન
 જન્મવાનને નમસ્કાર કરીને જ્ઞાનવિષ નામનો મુકામણિરણાજનો આર આશી
 રહેવાય છે પહેલો, ત્રીજો, સાવરો, નવમો એ ચાર સ્વર તથા વર્ગો પેઠી રહેત વર્ગના
 પહેલા અને ત્રીજા વચ્ચે જ્યાંજિત, મુલગ, ઉત્તર તથા સ્વ કંઠ એ નામના જિ
 ણીએ, યોધા, જાકમી તથા ઇશમી એ ચાર સ્વર, અને વર્ગો પેઠી ણીજ યોધા એ
 વર્ગો જ્યાંજિત, મકમ, જાધરા તથા ચિત્રેટ રહેવાય છે પાચમો, છઠો,
 અગ્રિમારમી તથા બાવમી એ સ્વર અને વર્ગો પેઠી પાચમી વર્ગ, એ દગ્ધ ચિત્રેટ,
 સ્વ કંઠ, જાધરાધર તથા અગ્રુએ નામના છે

[illegible]

અભિજિત

અભિજિત

સ્તર

અ	ઇ	એ	ઓ
ક		ચ	
ખ		ગ	
ઢ		ઢ	
ટ		ટ	
પ		પ	
મ		મ	
ભ		ભ	

અ	ઇ	એ	ઓ
ખ		ચ	
ગ		ગ	
ઢ		ઢ	
ટ		ટ	
પ		પ	
મ		મ	
ભ		ભ	

ક	ચ	ગ	ઢ
			ક
			ચ
			ગ
			ઢ
			ટ
			પ
			મ
			ભ

સબ્બાણ હોઈ સિદ્ધિ પન્હે આલિંગિણહિ સઘેહિ ॥

અહિ ઘમિણિ સન્મા ણાસહ ઢદેહિ સયલેહિ

॥ ૫ ॥

ઉત્તરમરસજુત્તા ઉત્તરમા ઉત્તરુત્તરાહુંતિ ॥

અહરેહિ ઉત્તરતમા અહરા અહરેહિ ણાયવા

॥ ૬ ॥

અહરસરેહિ જુત્તા ઢદૂા હુંતિ અહરઅહરતમા ॥

કજ્જાઈ સા હંતિ સુઅરં અખમા અધમાઈ કિં વહુના

॥ ૭ ॥

ઢદૂસરેહિ જુત્તા દદૂતમા હુંતિ દદૂયા વણ્ણા ॥

તે નારાયંતિ કજ્જં વલ્લવલં મીસિય સયલેયુ

॥ ૮ ॥

આલિંગિતથી સર્વ સિદ્ધિ થાય છે. અભિજિતથી મિત્રદ્વ (વાપ વા ન પવ્વ વાપ) અને ॥ અપારે દ્વ મે કાર્યસિદ્ધિનો નાશ કરે છે. ઉત્તરસઘ સ્વરથી મુખ્ય અનેકા ઉત્તરસઘ અવળો ઉત્તરસઘ અને છે. અધરસઘ સ્વરથી ઉત્તર સઘ અવળો મુખ્ય થાય તે તે અધરસઘ રહે છે. અધરસઘ સ્વરથી મુખ્ય

દગ્ધસંસ્કૃત નવજનો અધિકાધિકારી બને છે અને તે અધિકાધિકારી કાર્યોને જાનિ કાળે સિદ્ધ કરે છે દગ્ધસ્વરોધી મુક્ત દગ્ધવર્ણી દગ્ધતમ થાય છે અને તે કાર્યોને નાશ કરે છે ૫ થી ૮

આલિંગિર્ણિ પુરિસેર્ણિ મહિલા અહિધ્મિર્ણિ સર્ણિ ॥

દહેર્ણિ હોઈ સંદ્ધો જાણિજ્ઞહ પન્દ વલિર્ણિ ॥ ૯ ॥

જહ વરગાણય વળ્ણા પદમ વીય તીય ચત્તય પંચમયા ॥

તહ વિપ્પરાયવીસા સુહો વિય સક્કાહ સયલાઈ ॥ ૧૦ ॥

एण्हि वण्णे हि कमेण वालो कुमार उ त्तरुणो ॥

मज्झिमवयो वि यविरो जाणिज्जह पन्ह पडिर्णहि ॥ ११ ॥

आलिंगिर्णहि विही मज्झा अहिध्मिर्णहि सा होई ॥

दहेहि णत्ति विही जिणवयणं सधयं जाण ॥ १२ ॥

પ્રમાણથી જો આક્રિંગિત હોય તો પુરુષ, અભિધૂમિત હોય તો સ્ત્રી અને દગ્ધ હોય તો પદ જોઈને નપુંસક બાંધવેલ કચ્છવપચચ જો વર્ણોના પહેલા, બીજા, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા વર્ણો અનુક્રમે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર અને વર્ણસંકર સંસ્કૃત છે એજ કમ મુજબ તે વર્ણો બાદ, કુમાર તરુણ (યુવા) મધ્યમ વય તથા વૃદ્ધ સગ્રહ છે આક્રિંગિત હોય તો વૃદ્ધ, અભિધૂમિતથી મધ્યમ વૃદ્ધ તથા દગ્ધથી વૃદ્ધ નથી એમ જો જિનવચ્ચત છે તે સત્ય બાલ્ય ૬ થી ૧૨

અહ ઉપ્પજ્ઞહ મસ્મં પન્હે આલિંગિર્ણિ વળ્ણેર્ણિ ॥

अहिध्मिर्णहि किंविण णासाह दहेर्णि णो चित्त ॥ १३ ॥

सपदि आलं पन्हे वण्णो आलिंगितं पयासेह ॥

अहिध्मिओवि मूअ द्दुहो उण भाविय णुणं ॥ १४ ॥

तह पदम वीय तईआ वण्णा घुजंति तिण्णिक्कालाह ॥

मा इत्यक्कह मंती जह मंवं मयलत्रग्गाण ॥ १५ ॥

आलिंगिर्णहि मुक्क વાહિ અહિધ્મિર્ણિ ણહુસ્માઈ ॥

अहवा चिरेण कळं द्दुहो मरणं पयासेह ॥ १६ ॥

વિપમા દાહિણપાસે ધામે વયળં સમાય પયદંતિ ॥

વળ્ળા પન્હ પહિયા પંધમ આ વવિપાસંમિ

॥ ૧૭ ॥

પ્રક્રમમાં આલિંગિત નવો દોષ તો જનાજની ધણી સારી ઉત્પત્તિ થાય છે અભિધૂમિત દોષ તો થોડા જનાજની ઉત્પત્તિ થાય છે અને દગ્ધ દોષ તો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે પ્રક્રમમાં જો આલિંગિત નવો દોષ તો વર્તમાનકાળ બધાનો અભિધૂમિત દોષ તો ભુવકાળ અને દગ્ધ દોષ તો અવિધ્વકાળ બધાનો પ્રક્રમવર્તુ દ્વિતીયવધુ અને તૃતીયવધુ અનુક્રમે વર્તમાન ભુત અને અવિધ્વકાળ કહે છે આ સમક્રમમાં પ્રતિ કંઈ નહિ આલિંગિતથી આધિ પ્રક્રમ છે (૧૩ મટે છે) અભિધૂમિતથી નથી મરતો, અથવા લાંબા કાળે કદી મટે છે પરંતુ દગ્ધથી મરતુ જ થાય છે વળે પૈથી પહેલા અને ત્રીજા (આલિંગિત સગ્ધ બજનો) જામણા પઠજે, લીલ અને થોડા (અભિધૂમિત વળો) કાળી બાલુ તથા પાંજમ (દગ્ધસગ્ધ બજનો) ઉત્તર બાલુ ઉપરની બાલુમાં મળુ કહે છે ૧૭ થી ૧૮

અદ્ભવગ્ગા સિરો ણિવજ્જણે હિયયેકહિ ઝરુજાણુ વ વરણજૂયલેહિ ॥

પન્હવિલ્હાવમ્મા વળ્ળાઈં દમ્મિંતિ જહાસંસં

॥ ૧૮ ॥

અણિલય પિત્તય મેફ્ઝ મંસમાયહા હિઘાયયં ચેગં ॥

પયદંતિ પંચવમ્મા જહસંસં પદમ ઉદિદ્ધ

॥ ૧૯ ॥

અહમંદમજ્જદારુણ પીઠાઈં દિંતિ પન્હપસિમાઈં ॥

આલિંગિયાહિધૂમિય દ્ઢાવળ્ળા જહાસસ

॥ ૨૦ ॥

આલિંગિઈં સંધીણ હુ સંધીવિમ્મહણ અહેરેહિ ॥

અહરાહેરેહિં કહિઓ મમરો સુહદાણ ણાસયરા

॥ ૨૧ ॥

વિજયં ઉત્તસ્વળ્ળો ણ જયં ણ પરાજયં અહરા ॥

અહરાહરા પયાસઈ પરાજય ણત્થિ સંદેહો

॥ ૨૨ ॥

પ્રક્રમમાં રહેલા આઠ વળો અનુક્રમે સિર, લઘાઈ, વજન, દુઃખ કટો, ભ્રુ, બાલુ તથા જગ એ અંગોમાં વળોનિહાઈ કહે છે કહાદિવળો માટેના પાંચ અક્ષરો અનુ ક્રમે, વાલુ, પિત્ત, કદી મરતો તથા અભિધૂમિત બજ રોમતુ સુખન કહે છે પ્રક્રમમાં આલિંગિત અભિધૂમિત તથા દગ્ધવળો અનુક્રમે અતિમદ (અત્યસ્થ) પ્રથમ તથા ઘણુ પીડાનુ સુખન કહે છે આલિંગિતથી સધિ થાય છે અભિધૂમિતથી સધિ કે વિમદ કદી થતું નથી, અથારે દગ્ધવળોથી સત્યામ થાય છે અને થોડા

એનો નાશ થાય છે ઉત્તર વર્ણોથી વિષય થાય છે અધર વર્ણોથી અપરાધ્ય
૪૪ થતુ નથી પરંતુ અધરાધર વર્ણોથી પરાધ્ય થાય છે, તેમાં સંદેહ નથી.
૧૮ થી ૨૨

જઇ પદમવસ્ત્રમહરં અવસાણે ઉત્તરસ્ત્રવં પળ્હા ॥

તા ઉત્તરો સુવલિયં વિવરીય તાણ વિવરીય ॥ ૨૩ ॥

પદમ સરેણયયુત્તા પન્દે મત્તા વિવર્જિયા વળ્ણા ॥

અળમિહદિળ્ણામ આદે પમહંતિય જીવર્ચિતાઇ ॥ ૨૪ ॥

સસિતિઅ પંચમ સત્તમ નવમમરા રુદસમ્બસરસહિયા ॥

કન્વય પચમદ્દીના સહિયા યમદેહિં જીવસ્ત્વા ॥ ૨૫ ॥

ધીયં છદ્ધો સરં સવિસગ્ગા તહવિ વસસ્વત્તગેપેય ॥

તહ ણ પંચમદ્દીના તપવગ્ગા ઘાડનામાડ ॥ ૨૬ ॥

ઈપેઓમરજુત્તા યરલ્લગપસા રુજ્જણનમાઈ ॥

પઆરહમૂલ્લગ્ગા પયાસિયા જિણ્ણસિદ્ધેણ ॥ ૨૭ ॥

અથ પ્રથમા પહેલો અધર અધરસગ્ગા દોષ અને ઉલ્લેા અધર ઉત્તર
સગ્ગા દોષ ત્યારે ઉત્તર અધર અગ્ગવાન અને ઇ આનાથી ઉલ્લેા દોષ તો ઉલ્લેા
થાય છે અર્થાત્ પાછલોવર્ગ અગ્ગવાન છે કેવલ પ્રથમ સ્વર અધરથી મુદ્ધા થએલા
વર્ણોજ પ્રથમા દોષ બીજા દોષ સ્વરથી મુદ્ધા નહાય, તે વર્ણો અનભિતિત
નામના થાય છે અને તે અભિતિતાનુ પ્રકાશન કરે છે અ, ઇ, ઉ, એ, ઓ અને
અ એ સ્વરો તથા કળમય, ચલ્લજ ટાલ, વચ્ચ એ વર્ણો અભિતિત છે આ,
ઐ, ઓ, વ, ષ તથાકથ, પાલજ એવા વર્ણો ધાનુ નામક છે ઈ એ, ઓ, એ
સ્વર તથા ચરલ્લગપસા, ઇ અગ્ગવાન એ અગ્ગિયાર અક્ષરો મુદ્ધાગ્ગા છે એમ
જિનવરાએ પ્રકાશનું છે ૨૩ થી ૨૭

મુદ્ધો જીવસ્મગ્ગ મૂલ જીવપિ મૂલપમ્મગ્ગ ધાડં ॥

ઠણ જાણિજ્જહ ધાડમ્મગ્ગણ વિ ઘાજ્જ ॥ ૨૮ ॥

વહુ પમ્મવગ્ગવળ્ણા અહ વહુવિદુ વિમજ્જ મજુત્તા ॥

વહુ અપવાહુવજ્જા તહ પન્દે તા મુને મુદ્ધિર્ચિનાઈ ॥ ૨૯ ॥

इति प्रश्नार्थं मे शुभाक्षरं होय ते। भूषा भूषाक्षरं होय ते। शुभं मे
 भास्वक्षरं होय ते। भास्वुं मे। मेभं भवेत्। न्वारे भुवि प्रश्नार्थं यथा च्यो। प्रथम
 वर्त्तना होय, अथवा निहं विसर्गं मुक्ता होय। के यही मेही सावे वया प्रश्ना होय
 त्वारे इतिभं भवे नभी मेभं भास्वुं, २८-२९

विपमासरा ऊत्तारा वग्गाणं पदमतर्ह्य वण्णाइ ॥

दुप्पअ णराण एसए आहारण दु न होइ ॥ ३० ॥

वीळ दसमो सरओ वग्गाण वीयवण्णया सयला ॥

दिसंति जइअ पन्हे तामुणह चउप्पयं जीवं ॥ ३१ ॥

जई वग्गाणय वण्णा पचमया हुंति पंह पढियाइं ॥

तामुणह णिस्अ वासिआ भूअ पिसाचाइं सवाइ ॥ ३२ ॥

मत्ता तपचवग्गेहिं यशवग्गेहिं हुति सउणाओ ॥

सिद्धा सरहिं भणिया देवा उण कचटवग्गेहिं ॥ ३३ ॥

चवइक्खग्गो पन्हे लद्धोयलचारियं विहंगमय ॥

चिअ अइपहाण तवग्गाउ णत्थिसंदेहो ॥ ३४ ॥

जइअ चवग्गो लद्धो तह पवसी होइ जलयरो णूण ॥

तंपि त्वग्गो सिद्ध वक्खई पवग्गो स अघमं ॥ ३५ ॥

पन्हे कवग्गावण्णा कालोरयसिंणिणो पयासंति ॥

राजीव सप्पजाइं च वग्गा ताह दतथं ॥ ३६ ॥

गोणाससप्पजाइं तवग्गावण्णा कुहं पयासति ॥

लद्धुअ विसाण जाइं दिक्खी होसई तवग्ग वण्णेहिं ॥ ३७ ॥

विसम छदाहिं दुंदुहिकीह विसेसाइं किं शुज्ज ॥

जयविलद्धो पन्हे पवग्गं तु पन्ह चउरेण ॥ ३८ ॥

ससिजलयाणमुनिग्गाह रुद्धसरावज्ज आण दुतीयवण्णाइं ॥

धुवतिं घम्मघाउ अघमतियसे सखवग्गाण ॥ ३९ ॥

रविरुद्वपस्त्वसर पचमहीणा क्वग्गवण्णाइ ॥

कणयं च वत्ति तार मसमो वग्गो मुणिदु सराणुणं ॥ ४० ॥

तवं च तइउ सरओ पचमहीणो चउत्तओ वग्गो ॥

लोह दसमो सरओ अष्टम वग्गोतह मकासेय ॥ ४१ ॥

वग्गं तइओ वग्गो पचमहीणो क्वग्गपचमओ ॥

अष्टम पचम सरओ पन्हे लद्धो पयासेइ ॥ ४२ ॥

छट्ठासारा एकतो पचमवणो अ तईय वग्गस्स ॥

जइयाविज्जइ पन्हे ता णूण सीसअं मुणह ॥ ४३ ॥

नपफमाउवण्ण पन्हे लद्धा कुणति पित्तल्यं ॥

णतपदघाइआ कस णहु अत्थि सदेहो ॥ ४४ ॥

कण अक्खर पयासइ मरगयमाणिक पहुइ रयणाइ ॥

मुत्ताहीरयणह तारस्सं अण सदेहो ॥ ४५ ॥

ककरतालव पहुवदिवस्सस्तरय भणइ णोचित ॥

लोहक्खोहिं जाणह रयणाइ इंदनीलाहुदीणि ॥ ४६ ॥

कमक्खर पयासइ रयणपसेमाइ काचपहुदीणि ॥

मेसं सीसअपहुदी पित्तलमीमाइ अस्वरयं ॥ ४७ ॥

उत्तरपन्नपहाण पन्हे गट्ठिय पयामिणं णिम्भ ॥

घाउम गट्ठिअं अहरं अस्सत्तक्खं भणइ मम च ॥ ४८ ॥

आलिंणिण्ही जाणह रंक्खगक्खेअ पहुदियाहरणं ॥

अहरस्सोहिं गट्ठिअं रंक्खोलवपहुनि माअगय ॥ ४९ ॥

पदेय, त्रीमे, पचम, आरओ नवना, अनिष्कारमो जेम निरम सुचमना
स्वरो, नारा तथा वाना पदेया अने त्रीमे वनेो मे द्विपद पैरो पुछामुछा उ
राधनाना दोना नथो ओमे तथा/दसमो स्वर अन वनी पैरो ओल वनेो मे
वगुपह मुछा उ मे म नथ वना पैरो पचम अष्टमो छेव ता नराचमी तथा
पूरा पिआवतु मूचन करे ॥ नरम चरई तथा मचम मनुष्य उ वचम, छेवई
मे निरय (पशुपति) उ स्वर त्रिद उ इवन, पचम अन दवई देवचनिना

છે પ્રાનમા ૬ વર્ગ આવે તો સ્વલ્પભારી, (જમીન ઉપર ફરનારાં પક્ષી)નું સૂચન
 કરે છે અને કેવલ તવર્ગ મધુશાદિ સ્વલ્પભારી ગુપ્ત પક્ષીઓનું સૂચન કરે છે
 બ્યારે તવર્ગની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે જલસર પક્ષી હોય છે એ ૧૮૪૧ વર્ગ હોય
 તો જલસર પક્ષીઓ પેઠી ઉત્તમ કોટિનાં હોવાથી પક્ષીનું સૂચન કરે છે ૧૮૪૨ વર્ગ
 અધમ ભવિનાં પક્ષી (શૂન્ય ઇત્યાદિ)નું સૂચન કરે છે પ્રાનમાં સ્થેલા ૧૮૪૩ વર્ગના
 વર્ણો કાળા સર્પો તથા શિંગડાવાળાં પ્રાણીઓનું સૂચન કરે છે બ્યારે તવર્ગના વર્ણો
 શાશ્વ ઇત્યાદિ સર્પ ભવિનું અને શંતવળાં પ્રાણો (હાથી ઇત્યાદિ)નું સૂચન કરે
 છે તવર્ગના વર્ણો બોનસ નામની સાપની ભવિનું પ્રકાશન કરે છે (૧૮૪૪ કમન
 કરે છે) તેમજ તે તવર્ગના વર્ણો નાનાં નાનાં કેરી પ્રાણીઓનું પણ સૂચન કરે છે
 એકી સાથે જાર પ્રાન હોય, અથવા તો ૧૮૪૫ વર્ગ હોય, ત્યારે વિષમ પદ (ધણા
 પત્રવળાં જટુ) પ્રાણીઓ, મગ્ગરમગ્ગ જાણિતું સૂચન કરે છે પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો,
 સાતમો, નવમો અને અગિયારમો જે સ્વર તથા વર્ગોના બીજા વર્ણો જે પ્રાન
 (હાથીમાં વધાવેલી) ધાતુનું સૂચન કરે છે બીજો, અગિયારમો તથા જારમો જે
 સ્વર અને પાંચમા અક્ષર વગરના કવચના અક્ષરો સુવર્ણનું સૂચન કરે છે સાતમો
 તથા પહેલો સ્વર અને સાતમો વર્ગ રૂપાનું સૂચન કરે છે ત્રીજો સ્વર
 તથા પાંચમા અક્ષર જારનો ચોથો વર્ગ (તવર્ગ) વાંઘાનું સૂચન કરે છે
 કસમો સ્વર જારમો વર્ગ અને મગ્ગર હોયનું સૂચન કરે છે પાંચમા અક્ષર વગરનો
 ત્રીજો વર્ગ અને ૧૮૪૬ વર્ગ પાંચમો અક્ષર, જારમો તથા પાંચમો સ્વર જે એ પ્રાનમાં
 જાણતા હોય તો કાઠાઈનું સૂચન કરે છે એકલો છત્રો સ્વર તથા બીજા વર્ગનો પાંચમો
 અક્ષર જે પ્રાનમાં જાણ્યા હોય તો નાકો ચીસુ છે એમ કહે છે ૧, ૫, ૯, ૧૩
 તથા ૧૭ જે એ પ્રાનમાં હોય તો ચિત્તનું સૂચન કરે છે ૨, ૬, ૧૦, ૧૪, ૧૮ અને
 ૨૨ જે કંસાનું સૂચન કરે છે એમાં સદિક નથી સુવર્ણચોતકવર્ણ મગ્ગર, માણેક
 વગેરે રત્નોનું સૂચન કરે છે તેમજ શોષ વાચક વર્ણો મીઠી, હીરા વગેરે રત્નોનું
 ચોતન કરે છે વામચોતક વર્ણો પ્રવાહ ઇત્યાદિ રત્નોનું સૂચન કરે છે બ્યારે હોલ
 ચોતક વર્ણોથી ઈન્દ્રનીલમણિ વગેરે રત્નો સમજનાં કોસાનો ચોતક વર્ણો કામ ઇત્યાદિ
 રત્નો (વનપત્રી રત્ન)નું સૂચન કરે છે ચિત્ત અને ચીસાના વર્ણો ઉત્તમ પ્રકારનાં
 કામનાં રત્નોનું સૂચન કરે છે પ્રકારનાં ઉત્તરતરફ વર્ણો હોય તો ધાતુચોતક
 પ્રકારનાં ચટ્ટાં ધાતુ કહેલી. અને એ અધરસરૂક વર્ણો હોય તો વગર ચટ્ટાં ધાતુ
 ૧૧ એમ બધુ પ્રકારનાં ચટ્ટાં જાણવોનું પ્રાપ્તિ થતી હોય, અને એ આશ્ચર્યજિત
 વર્ણો હોય તો ૬૬૫, ૬૬૬ ઇત્યાદિ જાણવો બધુવાં. એ અધરસરૂક વર્ણો હોય,
 તો કામનાં ઇત્યાદિ જાણવો સમજનાં ૩૦ થી ૪૬

તસસ્વળપહાણં પન્દે દરસિદ્ધ અહિનવાહરણં ॥

અહસ્સર અપહાણં અહુમુક્તં નાતિ સંદેહો

॥ ૫૦ ॥

સઘો ઉત્તમવળ્લો ભવતિ સુરલોઝ લોઝણાહરણ ॥

અહરસ્તરાઈ ણૂણ માનવલોકસ્મ જતૂણ

॥ ૫૧ ॥

દુષ્પયવળ્ણા પળ્હે દુષ્પઅ જતૂણ બુવઙ આહરણ ॥

સોધિણસણણઘાણ વિહગાણ વિહગવળ્ણોયં

॥ ૫૨ ॥

જહ ચતુષ્પઅવળ્ણા પળ્હે લઙ્કાહ હુતિ પઝરાઈ ॥

મા કરહ હત્ય મતિ જાણિજ્ઞહ તા ચતુષ્પઆહરણ

॥ ૫૩ ॥

દિમકુચવેઅમહમઆ સરમા દરસતિ અઢેઆહરણ ॥

સસિનીઅગહમત્તમઆ મજ્જિઅગ મત્તાઘરાહરણ

॥ ૫૪ ॥

આહરણાણતવળ્ણા સમિટ્ઠા હુતિ જહઅ તે પઝરા ॥

તાતયણાણિવિહ માયણ અત્તાણ વળ્ણા હિં

॥ ૫૫ ॥

આખૂણુ છે એમ નહીં થયા પછી કેવા આખૂણુ છે ? એ પ્રશ્નને ઉત્તર
સરક વળેા દેવ તો નવા ઘરેણાં છે એમ કહેવું અને એ અધરસતક વળેા દેવ
તો વાપરેલા ઘરેણાં છે એમ કહેવું આખા બધા પડુ મરેલ નથી. એ ઉત્તરસરક
વળેા દેવ તો દેવતાના નામવાળા અને અધરસતક વળેા દેવ તો મનુષ્યોના
નામવાળા, તમજ ચતુષ્પદ જતુ આદિ નામવાળા આખૂણુ છે એમ કહેવું એ
એવા અમત દેવ તો એ પત્રવાળા જતુઓના નામવાળા આખૂણુ સમજવા અને
પછી સતક વળેા દેવ તો પછીઓના નામવાળા આખૂણુ સમજવા એ પ્રશ્ન
ચતુષ્પદ વળેા વધારે દેવ તો ચતુષ્પદ સરક આખૂણુ છે, તેમાં કોઈ બાતની
જાણિ કદવી નહિ એ પ્રશ્નમાં કથામાં, બોલે, કાઠી કે આપો એ સ્વરે દેવ તો
કરીરના ઉપરના બાતનાં આખૂણેા છે એમ સમજવું અને એ પરેલા, ત્રીજે,
સાતમાં અને નવમાં એ સ્વર દેવ તો નીચના બાતના આખૂણુ છે એમ સમજવું
એ આખૂણુ પ્રશ્નમાં થયા પછી નવર્ષ એકાએક દેવ તો રત્નજિન આખૂણુ
છે એમ કહેવું અને એ વાતુ છે એમ નહીં થવું દેવ અને તમા વર્ષનું
ચિયે પ્રમાણુ દેવ તો તે વાસણુ રત્નજિન છે એમ બાણુ પ ધો ૫૫

ડયઝ મરહં તારયણ મુહ જાડય મુણહ ॥

ત અહસ્સસવઢં કિંતિમઅં મીમિણમિસ્સ

॥ ૫૬ ॥

ઉત્તમમાઙ્ગિમ અવમાઈં હુંતિ અણાણાઈં ॥

તદ્દજ્ઞામંસં આઙ્ગિયાદિવૂમિયદ્દૂપત્તેહિં પળ્ણહિં

॥ ૫૭ ॥

એ પ્રકારના ઉત્તર અને અધરસહક નવો પેઠી ઉત્તરસહક વધારે હોય તે શુદ્ધ આલસ્યુ વ્યવસ્થા અને અધરસહક વધારે હોય તે વાસ્તવિક શુ ઇ, તે સમજવું કઠિન છે એ નાણા સભા પ્રકાર હોય તે આશ્ચિન્નિત નવો ઉત્તમ પ્રકારનો, અભિધૂનિત મધ્યમ પ્રકારનો અને હવે અધમ પ્રકારનો નાણાં સુચન કરે છે ૧૧-૫૭

પદમં તરુણા વર્ણના તદ્દસસિગદ્દસંમિત સરચેવા ॥

કચગા દુઆણવર્ણના દસમ રજ્જો સરોવેવિ ॥ ૫૮ ॥

રિઠવાણરુઅ સરડ પંચમવર્ણાઈં તિણ્ણાઈં ॥

જપતિ સે સદુદ્દજ્જા વર્ણાવલિં વગ્ગાણ ચત્તારી ॥ ૫૯ ॥

મદ્દમ પ્પડઅ તિસરા ચતુત્થ વર્ણેણ ઠાઠ આતિણિ ॥

જપતિ સ્વઠ્ઠજાઈં વિસેસાઈં ગુમ્માઈં ॥ ૬૦ ॥

ગજઠે હિં હોતિ અલગ્ગા સાલાદિ સત્તમ સોરેહિં ગહિણહં ॥

દક્કલાસદિવર્ણના પહુદીની જાણેહા ॥ ૬૧ ॥

જલસાહારણ જંગલદેસપમૂઅં ચર્વતિ મૂરુહઅં ॥

આલિંગિઆહિધૂમિઅદદ્દવર્ણના જહાસંસં ॥ ૬૨ ॥

તગ્ગો ઠૂંતિ અસોયા સણિહિ આતુસરહિ વર્ણેહિ ॥

અધરસ્વરે હિ અધમા પ્પહાય્વ ઢદ્દેહિ વૂરહા ॥ ૬૩ ॥

સમુત્તા અમમુત્તા જહાકમં લદ્દ વર્ણેહિ ॥

ફલિયા ફલિયા તરુણો કેવલી જણેણ માસંતિ ॥ ૬૪ ॥

કાશાદિ સાત વર્ણો પેઠી દરેકના પ્રથમ નવું તથા ચહેલો અને ત્રણો સ્વર એ તરુણાં સુચન કરે છે કચર્ગે અવર્ગે તથા રવર્ગેના ણીઅ અક્ષરો અને બીએ તથા હસમિ સ્વર એ વેલીએનું સુચન કરે છે છટ્ટો, પંચમિ અને અગ્ગિવારમિ એ સ્વર અને કાશાદિ સાતે વર્ણોના પંચમિ અક્ષરો તુલ્ય (માત) નું સુચન કરે છે વર્ણોના ચાથા અક્ષરો નાની વેલીએ (માતની વ્યવસ્થા) નું સુચન કરે છે આઠમા ચાથા, અને ત્રીએ સ્વર તથા કાશાદિ વર્ણોના ચાથા અક્ષરો તેમજ જ છ અને ૬ એ અક્ષરો દુદ્ધોના સ્વચ્છાવર્ણો વેલીએનું સુચન કરે છે ૩, ૪ અને ૬ એ અક્ષરો

સાલ (રેવદાક) ઇત્યાદિ વૃક્ષોનું સૂચન કરે છે સાતમો અંશ પણ તેનું સૂચવે છે આશિર્જિત, આશિર્ધૂમિત તથા દુઃખ વર્ણો અનુક્રમે આધારણ જલના આધારે ધનાય, પાણીકીનારાના તથા જલમાં ધનાર્થ વૃક્ષોનું સૂચન કરે છે ઉત્તરસગ્રહ વર્ણો આશોક ઇત્યાદિ ઉત્તમકોટીનાં વૃક્ષોનું આધરસગ્રહ વર્ણો દલારી કોટીનાં વૃક્ષોનું અને દુઃખ વર્ણો દ્વર પ્રદેશના વૃક્ષોનું સૂચન કરે છે પ્રકાશ વહેલા સમુદ્ર વર્ણો દેવેશ વૃક્ષનું અને અસમુદ્ર વર્ણો રૂપ વચરના વૃક્ષનું સૂચન કરે છે એમ દેવકી પુત્રોએ કહ્યું છે ૫૮ થી ૬૪

તહદિય મહસા સપક્ષ અપુણો વિમાસ વિત્તહયવત્સર ॥

જહસેલ્ લહસુહં एसु असलेसु वग्गेसु ॥ ૬૫ ॥

ढत्तर वण्ण पहाणे उत्तरमअण पयासए पन्हें ॥

अधराखर पहाण दक्खिण मअर्ण ण सदेहो ॥ ૬૬ ॥

पढमक्खरेण मसिरो महुउ तहा वीअएण वग्गेण ॥

तीअक्खरेण गग्गे चउयैणय पाउसा होइ ॥ ૬૭ ॥

ससम स्वैरि ससओ कहिओ अणुण्णामि हेमंतो ॥

अअइत्तु अक्खर पयासिय जिणवरिदेण ॥ ૬૮ ॥

પ્રકાશ રહેલા કાશાદિ વર્ણોના પાંચ વર્ણો અનુક્રમે તરત જ (તે દિવસે જ) એક મહીને, દોઢ મહીને, બે મહીને અને એક વર્ષ કાર્ત્તી સિદ્ધિ થાય, એમ સૂચવે છે એ પ્રકાશ ઉત્તરસગ્રહ વર્ણો હોય તો ઉત્તરાયણ અને આધરસગ્રહ વર્ણો હોય તો દક્ષિણાયનનું સૂચન કરે છે એમાં સુદેહ નથી. કાશાદિ વર્ણોના પ્રથમ વર્ણો શિશિર ત્રીજાથી વચ્ચે ત્રીજાથી ચોથા અને ચોથાથી વર્ષા ઋતુનું સૂચન થાય છે સાતમો અંશ શરદ ઋતુ કહે છે અનુનામિક (કાશાદિ વર્ણોના પાંચમા અક્ષર) દેવત ઋતુનું સૂચન કરે છે એમ જિનવરે પ્રકાશિત કર્યું છે ૬૫ થી ૬૮

होइ चेट्हिं चित्तो वेमाहो होइ गजहे हि वण्णेहि ॥

जिउे विदवलसेहि ईउद्धयग्गदेहि आमाम्णे ॥ ૬૯ ॥

णहुहाइद भवहेहि सरिरिउ मरहज्जणेहि भजवउए ॥

विदुविसग्गा अमेसय पचमवण्णेहि आसिण तु ॥ ૭૦ ॥

तहतपरुत्तिकमामो कहित्तु पढमेहि दोहि वण्णेहि ॥

यावण्णे हिं वि दोहि मिअमग्गामोअ मामोअ ॥ ૭૧ ॥

આઈસછટે દિસોઽષ્ઠ ફરવણ્ણેહિ હોહ તહા માહો ॥

ફમ્મુણમાસો સસિમુણિ સરપ્પહિ તહવ્વારેણ

॥ ૭૨ ॥

જ અને ઠ થી ચેત્ર ૫, જ ઠ થી વૈશાખ, ૬, ૭, ૮ અને સ થી એક, ૯, ૧૦, ૧૧ અને ૬ એ અશ્વિનીથી આનાદ માસ સમજવો. ૧૨, ૧૩, ૧૪ એ અશ્વિનીથી શ્રાવણ, ૧૫ થી ચી તેમજ ૧૬ ૧૭ અને ૧૮ એ વર્ષોથી આશ્વિની તેમજ જ અને જા થી આશ્વિન માસ જાણવો. ૧૯ અને ૨૦ વર્ષના પહેલાં જ અશ્વિનીથી કાર્તિક કહેવો. તેમજ જ અને શ વર્ષના પહેલાં જ વર્ષોથી માગશર માસ કહેવો. જા અને ઈ એ બે સ્વશે તથા ક વર્ષે અવર્ષ અને ૮ વર્ષના બીજા વર્ષોથી પોષ માસ માલ છે તવર્ષ, ૧૧ વર્ષે અવર્ષ અને શ વર્ષના બીજા અશ્વિનીથી માલ માસ તથા પહેલાં અને સાતમા સ્વર્ષો અને ૬ થી ફાલગુ માસ સમજવો. ૬૬ થી ૭૨

દો તિણિ પંચ અઢા પચ્છમઢા તહવદો તિણિ ॥

ચતુરેકાસ્યત્ત્વ છક્કા સપ્તવિઝ્ઞકાઈ તહ વિચતુરિકાઈ

॥ ૭૩ ॥

બે ત્રણ, પાંચ, આઠ, પાંચ, આઠ, ત્રણ, બે, ચાર, એક સાત, ૭ ૭ સાત, ચાર અને એક એમ સોળ ખાનાવાળા ડોઢકમાં લખી તે ઉપરથી જાપાલ પ્રકોના ઉકેલ લાગવા જાય

॥ इति अर्धचन्द्रामणिसारा समाप्त

જ થી જો	જા થી જો	ઈ જે જ	ઈ જે જ
૨	૩	૪	૮
૩ ૩ ૪	૪ ૬ ૫	૨ ૪ ૨	૪ ૨ ૪
૫	૮	૨	૩
૬ ૬ ૬	૭ ૬ ૬	૭ ૫ ૬	૭ ૭ ૬
૪	૧	૭	૬
૬ ૫ ૬	૮ ૬ ૬	૮ ૫ ૬	૬ ૭ ૫
૭	૧	૪	૧

પાછલી ગાથા જા અર્ધ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે
ઈતિ અર્ધચંદ્રામણિસારની ટીકા સમાપ્ત

